

COLECȚIA BIOGRAFII ARĂDENE

SERIA PERSONALITĂȚI CLERICALE

Preot dr. Pavel Vesa

Episcopii Aradului
1706-2006

Preot dr. Pavel Vesa

**Episcopii Aradului.
1706-2006**

Colecție editată sub egida Complexului Muzeal Arad
și a Bibliotecii Județene "A.D. Xenopol" Arad

Volum apărut cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Arad.

Referenți științifici: Prof. univ. dr. Nicolae Bocșan
Conf. univ. dr. Ioan Bolovan

Coperta I: Semnătura lui Isaia Diacovici,
primul episcop al Aradului (1706-1708)

Coperta: Călin Man

Tehnoredactare: Călin Chendea

Tiparul executat la S.C. Gutenberg S.A. Arad
Calea Victoriei 41-43
Tel.: 0257-230670; Fax: 0257-254339
E-mail: gutenberg@arad.astral.ro

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a
României**

Episcopii Aradului: 1706-2006 / preot dr.
Pavel Vesa. - Arad: Gutenberg Univers, 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-7776-83-9

262.12:281.95(498 Arad)

**Editura Gutenberg Univers Arad - Editură acreditată de C.N.C.S.I.S.
COD 272**

Preot dr. Pavel Vesa

Episcopii Aradului. 1706-2006

Arad, 2007

Părintelui prof. univ. dr. Mircea Păcurariu,
membru corespondent al Academiei Române

Cuprins

Abrevieri.....	7
Argument	9
Cuvântul autorului	11
I.Primul episcop al Aradului: Isaia Diacovici (1706-1708).....	14
II.Episcopul Ioanichie Martinovici (1710-1721)	23
III.Episcopul Sofronie Ravanicianin (1722-1726).....	28
IV.Episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731)	31
V.Episcopul Isaia Antonovici (1731-1748)	36
VI.Episcopul Pavel Nenadovici (1748-1749)	42
VII.Episcopul Sinesie Jivanovici (1751-1768)	44
VIII.Episcopul Pahomie Cnezevici (1770-1783)	65
IX.Episcopul Petru Petrovici (1783-1786)	74
X.Episcopul Pavel Avacumovici (1786-1815)	78
XI.Primul episcop român de la Arad: Nestor Ioanovici (1829-1830)	83
XII.Episcopul Gherasim Raț (1835-1850)	90
XIII.Episcopul Procopie Ivașcovici (1853-1873)	131
XIV.Episcopul Miron Romanul (1873-1874)	146
XV. Episcopul Ioan Mețianu (1874-1898).....	153
XVI.Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș (1899-1902)	165
XVII. Episcopul Marii Uniri: Ioan Ignatie Papp (1903-1925)	184
XVIII.Episcopul dr. Grigorie Comșa (1925-1935).....	233

XIX.Episcopul dr. Andrei Magieru (1936-1960)	296
XX.Episcopul dr. Nicolae Corneanu (1960-1962)	331
XXI. Episcopul Teoctist Arăpașu (1962-1973).....	339
XXII. Episcopul dr. Visarion Aștileanuu (1973-1984)	344
XXIII.Episcopul dr. Timotei Seviciu (1984 - astăzi)	347
XXIV.Arhierei vicari.....	355
I. Arhiereu-vicar Gherasim Hunedoreanul (1975-1985)	355
II.Arhiereu-vicar Emilian Arădeanul (1990-1994)	358

Abrevieri

Arhive

- A. B. M. O. R. Sibiu Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe Române Sibiu
- A. E. O. R. Arad Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române Arad
- A. N. D. J. Arad Arhivele Naționale, Direcția Județeană Arad
- A. P. O. R. Arad-Centru Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru
- A. P. O. R. Arad-Micălaca-Veche Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Arad-Micălaca Veche
- A. P. O. R. Bata Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Bata

Biblioteci

- B. A. R. Filiala Cluj-Napoca Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Periodice

- A. B. Altarul Banatului, Timișoara
- An. Acad. Române Analele Academiei Române, București
- A. I. I. A.”, Cluj-Napoca Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, Cluj-Napoca
- B. B. Biserica Bănățeană, Timișoara
- B. O. R. Biserica Ortodoxă Română, București
- Bis. și Șc. Biserica și Școala, Arad
- F. D. Foaia Diecezană, Caransebeș
- G. B. Glasul Bisericii, București
- L. R. Legea Românească, Oradea
- M. A. Mitropolia Ardealului, Sibiu

M. B. Mitropolia Banatului, Timișoara

M. M. S. Mitropolia Moldovei și Sucevei, Iași

M. O. Mitropolia Olteniei, Craiova

R. T. Revista Teologică, Sibiu

S. T. Studii Teologice, București

Studia U. B. B. Theologia Catolica Studia Universitatis Babeș-Bolyai
Theologia Catolica, Cluj-Napoca

Trib. Pop. Tribuna poporului, Arad

T. R. Telegraful Român, Sibiu

Trib. Rom. Tribuna Română, Arad

Argument

O comunitate locală se definește și prin asumarea unui set de valori culturale care îi marchează identitatea în spațiu și timp. În epoca pluralismului radical, în care trăim, pulverizarea valorilor este evidentă. Primul rezultat palpabil este confuzia creată odată cu ascensiunea vertiginoasă a pseudo- și nonvalorilor care, profitând de hedonismul unei părți semnificative a formatorilor de opinie, de permeabilitatea și agresivitatea mijloacelor moderne de diseminare a informației, inundă spațiul public.

Bogăția tradiției culturale arădene, mai mult afirmată decât cunoscută în esența ei, rezidă în diversitatea valorilor produse. Din păcate, acestea sunt – încă – asimilate în mică măsură și doar secvențial de către o comunitate care preferă să se consume, preponderent, în proiecte conjuncturale și, ca atare, efemere. Această stare de fapt generează disfuncționalități care se regăsesc până la nivelul elementelor mărunte ale cotidianului.

Pomind de la astfel de considerente, Complexul Muzeal Arad și-a asumat rolul de inițiator și catalizator al unor proiecte culturale fundamentale pentru comunitate. În acest demers, ne-am asociat cu Biblioteca Județeană "A.D. Xenopol". Apropierea este una firească, având în vedere domeniile de activitate complementare, dar și una exemplară în ce privește derularea unei colaborări eficiente. Astfel, am decis să lansăm programul cultural "Personalități arădene". Acesta include, ca obiectiv major, activitatea editorială, dar are în vedere și alte mijloace care pot contribui la mai buna cunoaștere a valorilor culturale arădene.

Preocupări privind evocarea biografică sau repertorierea personalităților Aradului există de multă vreme. Unele s-au materializat prin produse culturale remarcabile, altele au eșuat în hățișul intereselor mărunte.

În esență, obiectivele demersului nostru sunt două: a) cultivarea unei atitudini active, deschise și responsabile în mediul cultural arădean și b) concretizarea acesteia în produse culturale fiabile și semnificative pentru comunitate.

Astfel, am organizat o primă întâlnire de lucru informală, cu tema amintită mai sus, în 29 noiembrie 2006, la bibliotecă, urmată de altele, la muzeu, în prima jumătate a anului 2007. La aceasta au participat: Andrei Ando (redactor șef, cotidianul "Observator Arădean"), Gavril Buza (vicepreședinte al Consiliului Județean Arad), Eugen Criste (director, Direcția Județeană Arad a Arhivelor

Naționale), Dan Demșea (istoric), Florin Didilescu (director, Biblioteca Județeană "A.D. Xenopol" Arad), dr. Peter Hügél (director, Complexul Muzeal Arad), Dan Lăzărescu (critic de artă), Vasile Man (profesor), Liviu Mărghitan (arheolog, istoric), dr. Augustin Mureșan (șef secție arheologie-istorie, Complexul Muzeal Arad), dr. Corneliu Pădurean (conferențiar universitar, Facultatea de Științe Umaniste și Sociale, Universitatea "Aurel Vlaicu" Arad; consilier, Consiliul Local Municipal Arad); dr. Simona Stiger (inspector școlar, Inspectoratul Școlar Județean Arad), Emil Șimândan (jurnalist, cotidianul "Informația Aradului"; președintele Fundației "Ioan Slavici" Arad); dr. Pavel Vesa (preot, istoric). Discuțiile au evidențiat, pe de-o parte, interesul major pentru subiectul amintit dar, pe de alta, au scos la iveală și numeroasele paralelisme redundante, orgolii personale și tendințe centrifuge existente în rândul actorilor scenei culturale arădene. Principala concluzie, care se desprinde de pe urma acestor întâlniri, se referă la necesitatea constituirii unui cadru de comunicare lipsit de prejudecăți și de sincope majore în derularea fluxului informațional. Este vorba, în cele din urmă, de un climat, de o stare de spirit necesare succesului unor programe culturale de substanță.

În plan editorial, am convenit să ne implicăm în publicarea unor instrumente de lucru fiabile, calate pe linii majore ale culturii arădene, precum biografii exemplare (cu serii subiacente pe domenii), monografii și lucrări enciclopedice sectoriale, antemergătoarele firești ale unei enciclopedii arădene.

Înțelegem să deschidem programul editorial cu lucrarea părintelui dr. Pavel Vesa, *Episcopii Aradului. 1706 – 2006*. Volumul tratează unul din sectoarele definiției ale spiritualității arădene – biserica ortodoxă –, modul de abordare fiind unul exemplar prin rigoarea științifică, prin formularea elegantă și accesibilă.

Pe de altă parte, editarea lucrării, cu finanțare publică, din partea Consiliului Județean Arad, demonstrează disponibilitatea administrației locale de a se implica semnificativ în susținerea unor proiecte culturale de substanță.

Nădăjduim că, odată cu acest volum, vom fi lansat un program care, prin calitate, continuitate și cadență, va contribui semnificativ la reșezarea identității culturale a Aradului în cadrele sale firești.

Peter Hügél

Cuvântul autorului

Istoria Bisericii Ortodoxe Române, cunoaște numeroși ierarhi, care, prin activitatea lor au răspândit în sufletele credincioșilor sămânța Cuvântului Evangheliei și au căutat să facă mai accesibilă „calea sfântă” a mântuirii. Au fost buni organizatori, administratori, conducători politici și cărturari, înfăptuind, prin activitatea lor, realizări însemnate pentru Biserică și Neam. În categoria acestor ierarhi se încadrează și cea mai mare parte a episcopilor Aradului, care, de-a lungul istoriei s-au afirmat, într-unul sau altul din aceste domenii. Ei s-au bucurat de încrederea și dragostea preoților și credincioșilor din parohiile aflate sub jurisdicția lor.

Despre episcopii Aradului, de-a lungul timpului, s-au scris numeroase articole și studii dar nu au fost redactate monografiile mai cuprinzătoare despre ei¹. Cartea de față este prima încercare de a prezenta amănunțe despre viața și activitatea ierarhilor de la începuturile Episcopiei Aradului, din 1706 până astăzi.

După afirmațiile mitropolitului Vasile Mangra (1916-1918), episcopul Sinesie Jivanovici (1751-1768) ar fi stabilit pentru prima dată șirul ierarhilor Episcopiei Aradului de la începuturi și până la el (*Series Episcoporum Aradiensium ab anno 1695-to*)². O a doua listă este aceea a preotului profesor Dimitrie Țichindeal (1775-1818) cuprinsă într-o scrisoare adresată la 17 august 1815 episcopului unit Samuil Vulcan de la Oradea (1758-1839)³.

Lista episcopilor Aradului de la începuturile secolului al XVIII-lea și până la 1929 a fost publicată, dar fără datele cronologice, și cu ocazia centenarului instalării primului episcop de neam român al Aradului, în persoana lui Nestor Ioanovici⁴. Cel care stabilește corect anii de păstorie

¹ Excepție face cazul episcopului Gherasim Raț, dar numai pentru cinci ani din activitatea sa la Arad: Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-1840)*, Arad, 1935, XXX p. † 702 p.

² Pavel Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, p. 35, nota 120.

³ Costin Feneșan, *Știri noi privind lupta națională a românilor din Banat și Câmpia Aradului la începutul secolului al XIX-lea*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 1-3, p. 141.

⁴ *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929, pp. 43-44.

a fiecărui episcop până la moartea lui Sinesie Jivanovici (14 martie 1768), este preotul și istoricul Gheorghe Ciuhandu⁵.

Preotul profesor Ioan Rusu (1816-1891), pentru prima dată, publică scurte date biografice despre cei dintâi episcopi ai Aradului⁶. Cel de-al doilea istoric la care găsim date biografice despre ierarhii arădeni, este preotul dr. Gheorghe Lițiu care, în *Episcopia Aradului. Schiță istorică* (Arad, 1950, pp. 22-54), publică informații biografice mai ample ale episcopilor arădeni începând de la Isaia Diacovici (1706-1708) până la Andrei Magieru (1936-1960), adică întreaga perioadă de la 1706 până la 1950⁷.

Referiri la episcopii Aradului aflăm și în lucrările datorate istoricilor Vasile Mangra, Gheorghe Ciuhandu, Ioan Lupaș, Ștefan Pop, Nicolae Firu, Ștefan Lupșa, Gheorghe Cotoșman, Eduard I. Găvănescu, Cornelia Bodea, Mircea Păcurariu, Eugen Gluck, Pavel Vesa, Pavel Beraru.

Am considerat necesar ca într-o extensiune mai amplă să fie publicate biografiile tuturor episcopilor Aradului, cu atât mai mult cu cât, în lipsa publicării unui *Șematism* cu prilejul împlinirii a trei secole de la începuturile Episcopiei Aradului, demersul nostru este binevenit. În lucrarea de față prezentăm biografia episcopilor Aradului, acoperind perioada celor trei secole de existență a Episcopiei, începând cu primul episcop al Aradului, Isaia Diacovici până la P. S. Sa. Dr. Timotei Seviciu, ierarhul de astăzi al Aradului. În total, un număr de 23 episcopi și doi arhieriei-vicari.

În ce privește originea lor etnică, un număr de zece episcopi sunt de origine sârbă (Isaia Diacovici, Ioanichie Martinovici, Sofronie Ravanicianin, Vichentie Ioanovici, Isaia Antonovici, Pavel Nenadovici, Sinesie Jivanovici, Pahomie Cnezevici, Petru Petrovici și Pavel Avacumovici), unii dintre ei cunoscând chiar foarte bine limba română (Vichentie Ioanovici, Sinesie Jivanovici). Începând cu anul 1829 și până astăzi, toți episcopii sunt numai de neam românesc.

Unii dintre ierarhii arădeni au provenit din familii de preoți (Procopie Ivașcovici, Andrei Magieru și Nicolae Corneanu) cu o bogată experiență clericală, alții din familii de învățători (Grigorie Comșa), profesori (P. S. Sa

⁵ Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădeni din veacul XVIII*, Arad, 1934, pp. 10-11.

⁶ *Cuvântare la Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, patronul bisericii catedrale din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul VII, nr. 28, 10/22 iulie 1883, pp. 243-245.

⁷ Vezi și Gheorghe Lițiu, *Episcopii eparhiei Aradului în vremea celor 70 de ani ai Calendarului eparhial (1878-1948)*, Arad, 1947.

dr. Timotei Seviciu) sau funcționari publici (Pahomie Cnezevici). Șapte episcopi provin din rândul profesorilor de teologie (Gherasim Raț, Miron Romanul, Iosif Goldiș, Andrei Magieru, Nicolae Corneanu, Visarion Aștileanu și Timotei Seviciu). Doar doi episcopi (Iosif Goldiș și Andrei Magieru) provin din părțile Aradului.

Mulți dintre ei au adus o contribuție însemnată la îmbogățirea literaturii teologice, istorice și presei bisericești. Mă gândesc la contribuțiile aduse de episcopii Iosif Goldiș, Grigorie Comșa, Nicolae Corneanu și Timotei Seviciu. Trei dintre episcopii Aradului (Procopie Ivașcovici, Miron Romanul și Ioan Mețianu), au ajuns în scaunul de mitropolit al Ardealului, iar Ioan Ignatie Papp, a suplinat vacanța scaunului mitropolitan (1916-1920), după moartea lui Vasile Mangra, până la alegerea noului mitropolit.

Desfășurându-mi activitatea clericală sub ultimii doi episcopi ai Aradului, am deosebite îndatoriri de recunoștință, mulțumită și adâncă recunoștință față de fiecare. În timpul episcopului Visarion Aștileanu am primit preoția prin punerea mâinilor arhiereului-vicar Gherasim Hunedoreanul căruia îi port o frumoasă amintire, iar actualul episcop, P. S. Sa dr. Timotei Seviciu, mi-a îndeplinit dorința de a fi numit într-un post de preot în Arad, deschizându-mi posibilitatea de a aprofunda cercetările în domeniul istoriei ecleziastice din Episcopia Aradului.

Cu lucrarea de față dorim să deschidem o serie de scrieri prin care să punem în lumină personalități arădene care de-a lungul timpului, prin viața și activitatea pe care au desfășurat-o, s-au remarcat, în mod deosebit, într-un domeniu sau altul al activității lor.

Am convingerea că această carte va face un bun serviciu celor care doresc să-și aprofundeze lectura în domeniul istoriei Episcopiei Aradului. Demersul nostru poate constitui un început pentru alte cercetări care să completeze biografiile episcopilor arădeni cu informații de arhivă, posibilitate de care noi, în perioada documentării, nu am avut parte decât într-o mică măsură.

Dedicăm acest volum părintelui profesor dr. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, la împlinirea vârstei de 75 de ani și îi dorim ani îndelungați, bucurii și cât mai multe cărți de acum înainte, spre îmbogățirea zestrei intelectuale a școlii teologice și istorice românești.

Arad, *Sfinții Petru și Pavel*, 2007

I.

Primul episcop al Aradului:

Isaia Diacovici (1706-1708)

I. 1. Isaia Diacovici episcop al Ienopolei (1679-1690)

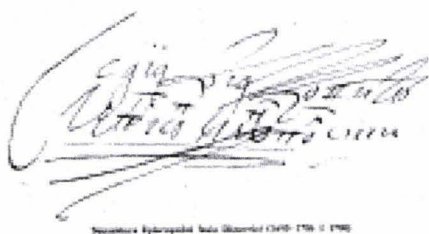
Originar din localitatea Grabovăț, preot de mir, rămas văduv, Isaia Diacovici, intră în cinul monahal la mănăstirea Cruședol, iar din 1679 îl întâlnim ca episcop al Ienopolei sârbe⁸, un oraș „pe la Podgorița, la granița dintre Muntenegru și Herțegovina”⁹. Episcopia era sufragană a Patriarhiei Ipekului și a patriarhului Arsenie al III-lea Cernoievici(1674-1690)¹⁰.

⁸ George Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 296; Gheorghe Cotoșman, *Raporturile ierarhice între Biserica Banatului și Mitropolia Ardealului în sec. XVII*, în „M. A.”, anul VII, 1962, nr. 9-10, p. 671.

⁹ Ștefan Lupșa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului în urma războiului turco-austriac din 1683-99*, în „M. B.”, anul VIII, 1956, nr. 7-9, p. 185. Acesta îi citează pe istoricii Jirecek și J. Radonici. De menționat că, în anul 1689, între colaboratorii lui Gh. Brancovici apare un episcop de Ienopolea (cea sârbă) cu numele Sava care își avea reședința în mănăstirea de la Cruședol. Istoricul Silviu Dragomir este de părere că scrisoarea italiană care menționează numele episcopului greșește, fiind vorba nu de Sava ci de „episcopul de Ienopole Isaia Diacovici”, cf. Silviu Dragomir, *Studii de istorie medievală* (Ediție îngrijită, studiu instrioductiv și note de Sorin Șipoș), Cluj-Napoca, 1998, p. 134.

¹⁰ Arsenie III Cernoievici s-a născut la 1633 în Cetinje din vechea și cunoscuta familie Cernoievici. În 1633 era deja arhieru, iar în 1674 a luat locul patriarhului Maxim (1655-1674; † 1680), retras din scaun din motive de boală și bătrânețe. Arsenie a murit la 27 octombrie 1706 la Viena unde a și fost înmormântat. Osemintele sale, în 1721, au fost deshumate, transportate și reînhumate la mănăstirea Cruședol. Cf. Silviu Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea*, în „B. O. R.”, anul XCVIII, 1979, nr. 7-8, pp. 884, 891, 909.

Conflictele militare de la sfârșitul secolului al XVII-lea (1683-1690) dintre austrieci și otomani, au avut ca rezultat eliberarea Ungariei și a provinciilor românești din apusul Transilvaniei (*Partium*) de sub turci, iar Banatul rămâne pe mai departe sub ocupația acestora. În 1688, austriecii au cucerit

Signature Episcopului Isaia Diacovici (1706-1708)

Transilvania și părți din Banat, iar numai după un an, au înaintat până în Albania. În ofensiva antiotomană din anii 1688-1699, patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici trece de partea imperialilor (1689), reușind, prin influența lui, să răscoale pe sârbii și albanezii ortodocși contra forțelor otomane. Puternica revenire a otomanilor în a doua jumătate a anului 1690 în Serbia, procedând la represalii împotriva supușilor „necredincioși”, a făcut imposibilă rămânerea patriarhului Arsenie al III-lea Cernoievici în teritoriile reocupate de otomani. În această situație, în fruntea unor grupuri masive din Macedonia și Serbia, patriarhul s-a refugiat spre Dunăre. Astfel, în primăvara anului 1690, au trecut Dunărea mai multe mii de familii stabilindu-se în jurul Belgradului¹¹.

În aceste împrejurări, patriarhul a convocat la Belgrad soborul „bisericesc și lumesc” cerând deschis autonomia Bisericii ortodoxe sârbe. Petiția din 18/28 iunie 1690, confirmată mai târziu și de Coroana imperială, a reprezentat momentul de început al afirmării rolului conducător al Bisericii ortodoxe în viața politică a sârbilor¹².

Episcopul Isaia Diacovici este desemnat de soborul bisericesc în fruntea unei delegații, să fie trimis la Viena pentru a obține asigurarea că se vor acorda emigranților toate privilegiile promise prin proclamația din 6 aprilie 1690. Rezultatele tratatelor au fost concretizate prin diploma semnată la 21 august 1690 de împăratul Leopold I (1657-1705)¹³, reînnoite

¹¹ Gheorghe Brancovici, *Cronica românească* (Ediție critică de Damaschin Mioc și Marieta Adam-Chiper. Studiu introductiv de Damaschin Mioc), București, 1987, pp. 15-16. Cifra totală a celor care au căutat adăpost în Imperiul habsburgic în perioada 1683-1699, fiind estimată, după unele surse istoriografice străine, la 40 000 familii (Borovszky Sámú, *Témes vármegye*, Budapest, 1894, p. 309), „peste 50 000 sârbi” (Liubivoje Ţerovič, *Srbi y rymyniji od ronog sredneg veka do današnjeg vremena*, Novi Sad, 1997, p. 511), după altele, la aproximativ 70 000 de suflete (Miodrag Milin *Interferențe româno-sârbe în secolul al XVIII-lea*, în vol. „Cultură și societate în epoca modernă. Politică, naționalitate, cultură”, Cluj-Napoca, 1990, p. 47).

¹² M. Milin, *op. cit.*, p. 47.

¹³ I. D. Suciú, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980, doc. 74, pp. 151-152; Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului până în pragul sec. al XIX-lea*, Caransebeș, 1941, p. 85.

prin diplomele din 20 august 1691 și 4 martie 1695, cuprinse în cunoscutele *privilegii ilirice*, prevedeau, între altele: dreptul de a utiliza vechiul calendar, de a-și alege în mod liber arhiepiscopii, dreptul ca patriarhul să numească episcopii și demnitarii bisericești, dreptul de a construi biserici iar acestea să dispună de anumite posesii. Privilegiile au fost completate cu dispoziția prin care împăratul i-a luat în apărare pe toți sârbii, bunurile și posesiile lor, i-a eliberat de toate impozitele și birurile, recomandând puterii ungare clerul și populația sârbă ca protejați ai săi.

Prin completarea privilegiilor împăratul Leopold I i-a eliberat pe sârbi de dijma acordată clerului catolic și i-a asigurat pe episcopii ortodocși că vor putea efectua nestingheriți vizitații canonice. Recunoscute și de urmașii împăratului Leopold I, *privilegiile ilirice* însemnau pentru sârbi dreptul la autonomie în cele bisericești. După refugiu, episcopul Isaia Diacovici pierde scaunul episcopal al Ienopolei însă îl va folosi în titulatura sa de mai târziu.

I. 2. Episcop de Timișoara-Ienopolea (1690-1706)

După părăsirea Serbiei, începând din anul 1690, alături de patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici, episcopul Isaia Diacovici contribuie la reorganizarea Bisericii ortodoxe sârbe din monarhia habsburgică în baza privilegiilor primite¹⁴. Prin diploma împărătească din 4 martie 1695 au fost stabilite șapte episcopii sufragane, din care trei existau (Timișoara-Ienopolea, Vârșeț și Buda) iar patru (Oradea-Jegar, Seghedin, Mohaci-Sighet și Carloviț-Zrinopolje), acum înființate. La 28 iunie 1695, Arsenie al III-lea a solicitat și confirmarea celor șapte episcopi: Isaia Diacovici pentru Timișoara-Ienopole (*Isájas Diákovicz, Tömösváriensis Jenopolitanus, et Archimandrita Monastery Crusedoliensis*), Eftimie Drobnjak pentru Szeghedin, Spiridon

¹⁴ Acum a fost înființată Mitropolia de la Carloviț. În optica primilor ei titulari, faptul avea un caracter temporar, așteptându-se momentul prilenic pentru reîntoarcerea la vechiul scaun de la Peci, realitate care determină pentru început și absența unei reședințe fixe. Cu timpul, stabilitatea în noile teritorii a devenit tot mai evidentă, realitate care trebuia să se traducă într-o temeinică organizare canonică. La început, reședința noii mitropolii era la mănăstirea Cruședol, apoi, în 1717, mitropolitul Vichentie Popovici (1713-1725) stabilește reședința scaunului mitropolitan la Sremski Karloviț, construind și prima reședință. Istoria Mitropoliei de Carloviț a cunoscut trei perioade: I. *Epoca privilegiilor* (1695-1779) în care viața bisericească și raporturile cu statul habsburgic erau reglementate conform privilegiilor acordate; II. *Epoca Rescriptului declaratoriu*, al Regulamentului și Sistemii consistoriale (1779-1782-1868); III. *Epoca Rescriptului imperial* (1868-1920). (cf. S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 906-908, 932; vezi și L. Țerovič, *op. cit.*, p. 512).

Știbița pentru Vârșeț, Eftimie Tetovăț la Mohaci, Ștefan Metohiat la Carloviț, Efrem Baniamin la Oradea-Jeghar și Eftimie Popovici la Buda¹⁵.

Primul dintre episcopii confirmați prin diploma din 4 martie 1695 a fost Isaia Diacovici, amintit în documente încă din 1689, ca unul dintre principalii colaboratori ai patriarhului Arsenie al III-lea Cernoievici și artizanul emigrării sârbilor. El a devenit principalul exponent al doleanțelor sârbe pe lângă Curtea de la Viena, din partea căreia se așteptau privilegiile asemănătoare celor existente sub autoritatea otomană, în schimbul trecerii în Imperiul habsburgic¹⁶. Călătorind în mai multe rânduri la Viena, obținând de la împăratul Leopold prima redactare a privilegiilor ilirice, iar mai târziu, la 21 august 1690 și 20 august 1691, redactări mai complete. În anul 1691 împăratul i-a dăruit mănăstirea Gergeteg din Srem și satul Neradin cu pusta Bancovțe. În primăvara anului 1692, primește pașaport vienez pentru a putea vizita bisericile ortodoxe din Ungaria, Croația, Serbia, Herțegovina, Podgorița și Ienopolea¹⁷.

Episcopului Isaia Diacovici, datorită meritelor pe care le-a avut în organizarea emigrării sârbilor, a avut dreptul de a-și alege scaunul episcopal. Nutrea speranța că armatele imperiale austriece vor elibera Banatul de sub turci, alegându-și Timișoara. În speranța mutării granițelor mai spre Dunăre, la 4 martie 1695, Leopold I face încadrarea episcopilor ortodoxe în sistemul Mitropoliei Carlovițului, Isaia fiind confirmat pentru Timișoara-Ienopole, amândouă fiind încă sub ocupație otomană, motiv pentru care își va stabili provizoriu reședința la Becicherecul Mare¹⁸.

Tratatul de pace de la Carloviț din 26 februarie 1699, prevedea ca din Banatul timișan, comitatele Torontal, Timiș și Caraș, să rămână pe

¹⁵ Gh. Cotoșman, *op. cit.*, p. 92; S. Anuichi, *op. cit.*, p. 907.

¹⁶ Milan Šesan, *Biserica Ortodoxă din veacul XVII până azi*, în „M. A.”, anul IX, 1964, nr. 1-2, p. 40; S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 902, 910-911.

¹⁷ Pentru identitatea Ienopolei din diplomele imperiale și problemele controversate din istoriografie vezi: Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, 2006, pp. 54-62.

¹⁸ Șt. Lușă, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, p. 186. Confirmarea pentru episcopia Timișoara-Ienopolea cu reședința provizorie la Becicherecul Mare, este susținută și de alți istoriografi străini (Pesty Frigies, *A szőreny bansag története*, I, Budapeșt, 1878, p. 354; Szentklatay Jenő, *A szerb monostoregyházak történeti emlékei Delmagyarországon*, Budapeșt, 1908, pp. 12-13; D. Ruvarač, *Timișvarska eparhija od njenog postanka do 1758 god*, Sremski Karlovci, 1914, p. 15; Slobodan Kostić, *Sematizam pravoslavne srpske eparhije temišvarske Kraljevini Rumuniji za 1929 godinu*, Timișoara, 1925, p. 5; Idem, *Srbi u rumunskom Banatu*, Timișoara, 1940, p. 14) și români (Ioan Lușă, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 124). În general, la istoricii sârbi, Isaia Diacovici figurează ca episcop al Timișoarei, păstorind de la 8 decembrie 1694 până la moarte, arătându-se că el n-a ocupat niciodată scaunul episcopal al Timișoarei, ci a funcționat numai ca titular pe lângă arhiepiscopul și patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici. Cf. Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului*, p. 103.

mai departe otomanilor, între Dunăre și Mureș, iar comitatele Severin, Cenad și Ciongrad, rămân sub austrieci¹⁹. Timișoara, aflată sub ocupația otomană, nu putea crea posibilități episcopului de a ocupa scaunul pentru care fusese numit. În această situație, episcopul Isaia Diacovici se vede nevoit să aleagă între singurele scaune existente cu voia austriecilor spre răsărit de Tisa. Caransebeșul era ocupat de Spiridon Știbița, cel de la Oradea era vacant prin trecerea, în 1698, a episcopului Efrem Baniamin la uniție²⁰. Acum se va fi gândit Isaia Diacovici să exploateze identitatea de nume a vechii sale episcopii de lângă Marea Adriatică, Ienopolea herțegoviniană²¹ cu Ineul zărăndean. Aceasta s-ar putea deduce și din înșiruirea ținuturilor supuse jurisdicției sale prin decretul de confirmare din 30 iunie 1699. Lista cuprindea comitatele Zarand, Arad, Bichiș, Cenad, Severin și Ciongrad, pe urmă și Croația, Serbia, Herțegovina, Dalmația, Podgorița și Ienopolea, „unde existau clerici călugărești și de mir și laici de ritul său grec, sârbi și români” („*Isaiam Diakovich, Enopolitanum Episcopum ad visitanda Graeci Ritus Templi, simul et Rasciana per Hungariam, notanter vero Comitatus Zarandiensem Aradiensem, Bekessienesm, Csanadiensem, Zevriensem et Csongradiensem, demum et per Croatiam, Rasciam, Hertzegovinam, Dalmatiam, Podgoriam et Ienopoliam ubi eius Ritus Graeci Rasciani et Valachi Status Ecclesiastici Religiosi et Saeculares homines haberentur*”)²². Așadar, decretul îi acordă jurisdicție și peste ortodocșii din Ungaria dar nu și peste cei din Bihor, cu toate insistențele sale, considerați de Curtea de la Viena ca supușii episcopului catolic de Oradea²³. Lista se încheie cu Ienopolea herțegoviniană, singurul său scaun legitim, pe când Ienopolea zărăndeană nu era amintită, numai ținutul Zarandului în fruntea listei²⁴.

¹⁹ Șt. Lupșa, *op. cit.*, pp. 187-189.

²⁰ Idem, *Efrem Baniamin, episcop titular al Orăzii 1695-98*, în „B. O. R.”, anul LIV, 1936, nr. 11-12 pp. 556-557.

²¹ Gheorghe I. Moisescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II (1632-1949), București, 1957, p. 98.

²² Șt. Lupșa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, p. 190, nota 17.

²³ Idem, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, Arad, 1958, f. 151. Cu ocazia anchetei din 1727 se afirmă că în 1692 Isaia Diacovici ar fi înacasat venite din Bihor, iar în Oradea ar fi organizat un Consistoriu eparhial, cf. *Ibidem*, f. 152; Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 102.

²⁴ O altă problemă controversată este dacă a fost sau nu Isaia Diacovici și episcop la Caransebeș. Istoricul sârb D. Ruvarac a publicat un document din care reiese că Isaia, contra sumei de 20 ducați turcești, a cumpărat de la episcopul Spiridon Știbița scaunul episcopal al Caransebeșului.

Chiar dacă nu își avea o reședință stabilă, în Timișoara nici nu putea fi vorba a se stabili, activitatea episcopului Isaia Diacovici din această perioadă s-a reliefat pregnant mai ales ca reprezentant al Bisericii ortodoxe sârbe în relațiile cu imperialii, dar și în ce privește legăturile bisericești româno-sârbe, desfășurând o bogată acțiune misionară ortodoxă printre credincioșii sârbi, români și ruteni.

I. 3. Isaia Diacovici și începuturile Episcopiei Aradului (1706-1708)

În situația în care atât vechea sa episcopie cât și cea a Timișoarei erau sub ocupație otomană, episcopul Isaia Diacovici (1706-1708) și-a îndreptat atenția spre Arad unde exista, încă de la începutul secolului al XVII-lea, o comunitate ortodoxă sârbă²⁵. În orașul de pe Mureș existau două biserici ortodoxe, una folosită de români, situată pe malul Mureșului, construită, conform tradiției, în vremea regelui Matei Corvin (1458-1490)²⁶, cealaltă, situată la marginea comunității sârbe, acolo unde își întemeiasă gospodăria comandantul Iovan Popovici Tekelija²⁷. Mutându-se în Arad²⁸, Isaia Diacovici avea teme juridic pentru a înființa o nouă Episcopie, care nu înmulțea pe cele șapte admise în anul 1695, ci lua locul celei de la Oradea a cărui episcop, Efrem Baniamin (1695-1698), hirotonit în 1698 de patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici, atras de iezuitul Ioan Gabeltici, a trecut la uniație, fiind numit de cancelarul

Documentul, redactat în limba latină, nu este datat, iar dacă este autentic, atunci cumpărarea a avut loc în anii 1701-1703, nu mai devreme, pentru că în 1700, în calitate de episcop al Caransebeșului, Sipiridon Știbița a luat parte la soborul de la Secin, dar nu mai târziu, pentru că în 1704, episcopul Isaia avea deja cumpărată, din veniturile sale, o moșie în Arad. Pentru amănunte vezi: Gh. Cotoșman, *op. cit.*, p. 100; Șt. Lupșa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, p. 191.

²⁵ În 1607, în Arad, alături de români, se stabilește și un grup de sârbi venit de la Lipova. Cf. Horia Medeleanu, *Orașul dintre ape*, în „Arad monografie în imagini”, Arad, 2002, p. 5.

²⁶ Ioan Rusu, *Cuvântare la Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul, patronul bisericii catedrale din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul VII, nr. 28, 10/23 iulie 1883, p. 244.

²⁷ Biserica ce a dăinuit până prin anii '60 a secolului al XIX-lea, figura într-o stampă a unei diplome de breaslă și este pictată pe un prapore al bisericii „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”. Cf. H. Medeleanu, *op. cit.*, p. 15, nota 16.

²⁸ O altă problemă controversată, îl constituie anul stabilirii lui Isaia în Arad, 1703, 1704, 1705 sau 1706. Gh. Ciuhandu afirmă că Isaia Diacovici a ajuns episcop al Ineului chiar în 1695, de unde în 1705 și-a mutat reședința la Arad (*Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, Arad, 1934, p. 9). După alți istorici, „în anul 1689 este atestat Isaia Diacovici, ca episcop al Lipovei” (Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, 1989, p. 27).

Kolonich vicar peste sârbii uniți așezați în Ungaria²⁹. Din veniturile sale, Isaia a cumpărat în Arad averea fostului căpitan împărătesc, contele Attomus. Prin diploma din 15 aprilie 1706³⁰, episcopul a obținut confirmarea și asigurarea drepturilor de proprietate și de liberă dispunere asupra moșiei și apartenențelor sale, adică: asupra „agrilor, livezilor, pășunilor, câmpurilor, fânațelor, văilor, pădurilor, promontiriilor și a tuturor venitelor din pământuri”. Toate se aflau situate pe țărmul Mureșului în teritoriul orașului Arad, cuprinzând 310 stânjeni în lungime și 235 1/2 stânjeni în lățime. Moșia de pe teritoriul orașului Arad avea un intravilan supraedificat și patru case

²⁹ Șt. Lupșa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, pp. 192-193. Pentru Efrem Baniamin vezi: Șt. Lupșa, *Fost-a Efrem Baniamin episcop al Orăzii ?*, în „B. O. R.”, anul LIII, 1935, nr. 5-6, pp. 260-262; Idem, *Efrem Baniamin episcop titular al Orăzii 1695-1698*, pp. 756-757; Idem, *Misterul lui Efrem Baniamin începe a se lămuri*, în „L. R.”, anul XVII, nr. 1, 1 ianuarie 1937; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, ed. II, București, 1992, p. 511.

³⁰ După afirmația lui V. Mangra, diploma, în original, se afla în Biblioteca Institutului pedagogic-teologic din Arad (cf. *Episcopia Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul XXVIII, nr. 12, 21 martie/3 aprilie 1904, p. 96). În anul 1934, Gh. Ciuhandu menționează că diploma nu se mai afla acolo (cf. *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, p. 10). Diploma a fost publicată de V. Mangra în *Material pentru istoria diecesei Aradului* („Bis. și Șc.”, anul XXVIII, nr. 14, 4/17 aprilie 1904, p. 114). Iată textul diplomei: „*Nos Iosephus divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus [...]. Memoriae commendamus tenore praesentium manifestantes, quibus expedit universis; Quid nos posteaquam fidelis, Nobis dilectus, Honorabilis Isaias Diakovich Graeci Ritus Episcopus Ienopolitanus, certum quoddam in haereditarii nostri Regni Hungariae Districtu Territorioque Orodiansi, vulgo Arath dicto, situatum et adjacens Allodium suis cum appertinentiis prius a quodam nostro Capitaneo Comite Attzomus nuncupato possessum, quoque cum praescitu Nostris, attunc ibidem constituti Commissarii Cameralis et consensu praehibito stipulati contractus per vigorem pactato aere parato Sibi coemisset, quod ipsum in hodiernum usque diem pacifica in possessione teneret, ac nemine contradicente, pleno Jure frueretur, attamen cupiens sua in eodem Allodio realiter habita et exercita legitima proprietatis et possessionis actualis jura, etiam superabundante Cautela (veluti quae nocere nunquam soleret) magis ac firmius consolidare, benignam superinde, ratificationem atque confirmationem nostram humillime supplex efflagitasset, Eandem ipsi clementissime contulerimus, prout harum serie praelibatam Emptionem, quam benigne ratificamus, confirmamus, et quidquid in eodem Juris Regii habermus, eidem Autoritate nostra Caesareo Regia pariter addendo, conferimus; Ita quidem, ut supradictus Episcopus Isaias Diakovich, antelato Suo Allodio, cum omnibus ac singulis Appertinentiarum Suarum Dependentiis, videlicet: agris, pratis, pascuis, campis, foenilibus, Silvis promotoriis, aquarum decursibus, caeterisque Terrestrialibus Obventionibus, juxta Leges et Constitutiones patrias, et eatenus receptas consuetudines, aliorum Regnicolarum ad instar libere uti, frui, ac gaudere, liberamque cum eodem et eisdem disponendi facultatem habere possit, ac valeat, Salvo tamen Jure alieno, praesertim vero Ecclesiarum Dei, harum propria manus nostre subscriptione et appresso majore Sigillo communitarum vigore Literarum, et testimonio mediante; Quae dabantur in Civitate nostra Viennae die decima quinta mensis Aprilis, Anno millesimo septingentesimo sexto, Regnorum nostrorum Romani decimo septimo, Hungarici decimo nono, Bohemici vero primo. Iosephus. Starenberg. Ad Mandatum Electi Domini Imperatoris proprium: Ferdinandus Erzl. á Mallart. Roder. Gosn. De Fürstenschbusch”.*

cu prăvălii. Prin aceste cumpărături, Isaia Diacovici a pus bazele materiale ale Episcopiei Aradului³¹.

Singurul document oficial emis de autoritățile imperiale prin care să se confirme prezența lui Isaia Diacovici la Arad, este diploma din 15 aprilie 1706 prin care se confirmă cumpărătura făcută de acesta la Arad, ceea ce nu exclude stabilirea sa aici mult mai devreme. Credem că nu greșim dacă luăm în considerare acest act drept începutul Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, considerând clădirile cumpărate ca fiind destinate pentru reședința Episcopiei. Cumpărătura făcută de Isaia se afla situată în apropierea bisericii de pe terenul de lângă Mureș, transformată în biserică episcopală, mai târziu, reparată sau poate înlocuită de unul dintre urmașii lui Isaia Diacovici.

Episcopul Isaia Diacovici, în scurta perioadă cât a funcționat ca episcop al Aradului, și-a păstrat titlatura de „episcopus Ienopolitanus”, fără să-și ia titlul noului oraș de reședință, preferând să-l mențină pe cel vechi, poate și ca o formă de protest contra neputinței imperialilor de a-i da scaunul episcopal al Timișoarei, deși în diploma împărătească din 27 august 1706 se menționa „residentiam suam Aradiensem”. Nici episcopul Ioanichie Martinovici (1710-1721), urmașul său, nu avea în titlatura sa Aradul. Numai în titlatura celui de-al treilea succesori al lui Isaia, episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731), apare și Aradul. Episcopul Isaia Diacovici nici nu a locuit prea mult în Arad, el fiind mai mult plecat la Viena, ca reprezentant al sârbilor în metropola de reședință a imperiului, pentru a negocia cu imperialii drepturile națiunii sârbe pe care ei le-au promis.

La 27 octombrie 1706 Isaia Diacovici a fost numit consilier imperial de către împăratul Iosif al II-lea și „delegat la Curte al poporului rascian, rutean și valah”. Chiar în acea zi murea patriarhul Arsenie al III-lea Cernoievici, se zice otrăvit la masa cardinalului Colonic. În 1707 iezuitul Heveneși îl ruga pe împărat să nu le dea mitropolit ortodocșilor și mai ales nu pe episcopul Isaia Diacovici, rămas singurul stâlp al Ortodoxiei din

³¹ Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. I, f. 164; Idem, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, pp. 191, 192; Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 102. Data cumpărării de case și moșie în Arad, ne-o transmite mitropolitul Pavel Nenadovici al Carlovițului (1749-1768), fost episcop al Aradului (1749), în memoriul însoțit cu documentele cumpărăturii înaintat împărătesei Maria Tereza în 9 iulie 1757 pentru revendicarea averii lui Isaia Diacovici, delapidată în 1722, în timpul sedisvacanței ce a urmat. După Ioanichie Martinovici (1710-1721), moșia a fost vândută de monahul Sofronie Albici. Pentru recuștigarea ei, precum și pentru moșia Töviseghaza, cumpărată de urmașul lui Isaia Diacovici, s-a purtat un îndelung proces, dar fără nici un rezultat pozitiv, cu toate că moșia fusese cumpărată cu aprobare imperială. Vezi V. Mangra, *op. cit.*, pp. 115-116; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 10.

cadrul Imperiului habsburgic³². În luna ianuarie a anului 1708, fiind ales mitropolit al sârbilor cu sediul în mănăstirea Cruședol, Isaia Diacovici a părăsit Aradul. La 24 mai a fost confirmat ca mitropolit al tuturor ortodocșilor, sârbi, ruteni și români, primind jurisdicție „peste toate bisericile” din Imperiul habsburgic. În calitate de mitropolit, Isaia Diacovici solicita respectarea clară a privilegiilor, încorporarea lor în legile locale, care să fie comunicate prin comitate, drepturi cetățenești egale cu ceilalți locuitori ai Imperiului habsburgic, libertatea ridicării de școli și a unei tipografii. De asemenea, a insistat, atât pe lângă împărat, cât și pe lângă generalul Eugeniu de Savoia, pentru obținerea măcar a unui singur loc în dieta maghiară, argumentând că „sârbii au luptat mereu pentru interesele Austriei”³³.

Din păcate, în demnitatea de mitropolit a stat puțin, pentru că numai după două luni, la 21 iulie 1708, pe când se afla la Viena, a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la mănăstirea Cruședol³⁴.

În mentalul colectiv arădean din secolul al XVIII-lea, episcopul Isaia Diacovici a rămas ca „un vrednic și învățat care a fost înfrumusețat de popor cu numirea de înțelept, ca un diplomat fin care a întreprins multe călătorii la Viena pentru întărirea drepturilor Bisericii sale”³⁵.

Cu Isaia Diacovici, primul episcop al Aradului, începe seria vlădicilor sârbi care încetează numai în anul 1829 prin alegerea lui Nestor Ioanovici (1829-1830), primul episcop de neam român al scaunului eparhial din orașul de pe valea Mureșului Inferior.

³² Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 102; S. Anuichi, *op. cit.*, p. 911, nota 138.

³³ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 911.

³⁴ *Ibidem*, pp. 910-911; Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului*, p. 103.

³⁵ I. Rusu, *op. cit.*, p. 244.

II.

Episcopul Ioanichie Martinovici (1710-1721)

După plecarea episcopului Isaia Diacovici (1706-1708) în scaunul de mitropolit de la Carloviț (1708), Episcopia Aradului a rămas vacantă timp de doi ani de zile. La 23 aprilie 1710, „poporul sârbesc” îl ruga pe împăratul de la Viena să confirme pe nou-alesul episcop al Aradului în persoana lui Vasile Raici. Nu cunoaștem motivele pentru care, la 29 noiembrie 1710, împăratul a confirmat ca episcop al Aradului pe Ioanichie Martinovici (1710-1721)³⁶, cunoscut în Bihor și sub numele de Ioniță sau Dionisie³⁷.

După unele mărturii istoriografice, Ioanichie Martinovici, „în mod usurpător de drept s'au numit și Metropolit al Ienopoliei pe la anul 1715, după cum adeverește un antimis vechiu slavon”³⁸. În alte documente se intitula „mitropolit al Ienopolei, Aradului, Zarandului și Bihorului”, așa după cum reiese din două singhelii de la 3 iunie 1714 „păstrate-n arhiva episcopiei Arad” și dintr-o însemnare manuscrisă făcută la 21 noiembrie 1715 de protopopol Ioan de la Oradea pe filele unei *Evanghelii* în manuscris. O altă însemnare a fost făcută la 16 octombrie 1718 de diaconul Sofronie Albici pe filele unui *Chiriacodromion* (Bălgrad, 1699) fost în proprietatea parohiei Cinteii³⁹. Pe prima filă a unui *Tipic* manuscris din secolul al XVI-lea, se află următoarea însemnare: „Domnul Ioanichie, mitropolitul Ienopolei, Aradului, Oradiei, Hălmagiului, Lipovei, Făgetului și al altora, smerenia noastră”⁴⁰,

³⁶ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fond V. Mangra*, dosar 951, *Series Episcoporum Aradiensium ab anno 1695-to*.

³⁷ Șt. Lupșa, *Istoria parohiei Ștei*, Beiuș, 1942, p. 22.

³⁸ Emilian Micu, *Cercetări istorice în Archiva patriarhală din Carloviț*, în „F. D.”, anul XXI, nr. 32, 6/19 august 1906, p. 1; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 512, 531, 532.

³⁹ Șt. Lupșa, *Suprimarea Mitropoliei Banatului*, p. 196, nota 32.

⁴⁰ cf. Ioan Iuffu, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog un centru de cultură slavonă din Banat*, „M. B.”, anul XIII, 1963, nr. 5-8. p. 231; Chiril Pistrui, *101 manuscrise slave în Transilvania sec. XII-XVII (I)*, în „B. O. R.”, anul XCVI, 1978, nr. 1-2, p. 140.

făcută în perioada episcopului sau mai târziu. El nu s-a limitat numai la atât, considerându-se „mitropolit de Ineu, Arad, Oradea, Hălmagiu și altele”, și a desfășurat activitatea în aria de jurisdicție ce cuprindea comitatele Arad, Bichiș, Cenad, Ciongrad, Zarand și confiniile mureșene. Mai târziu și-a trecut în titulatura sa și Bihorul⁴¹, pentru că în diploma regală nu era cuprins, având în vedere prezența episcopului Petru Hristofor la Oradea-Velența (c. 1708-1712)⁴².

În curând, după ce P. Hristofor a încetat să mai păstorească peste ortodocșii bihoreni, protopopul Ioan din Velența a convocat la Oradea un număr de preoți, hotărându-se trimiterea unei delegații, alcătuită din doi clerici, pentru a-l invita pe episcopul Ioanichie de la Arad să fie și ierarhul lor. Cei prezenți la adunare, au luat poziție împotriva activității lui Pavel László, numit protopop-primat al uniților bihoreni (1713), mandatat de cardinalul Emeric Csáki cu vizitația parohiilor, acuzându-l că intenționa să facă pe credincioșii lor „papistași”. Protopopul era acuzat și că a încercat să perceapă zeciuială de la românii deveniți uniți. În anul 1713, Ioanichie Martinovici a dat curs invitației preoților bihoreni, organizând o amplă vizitație canonică în ciuda tuturor piedicilor puse de episcopul catolic de Oradea. Peste tot a acceptat imunitatea ortodocșilor față de plata zeciuiei. În timpul acestei vizitații un număr de preoți cu enoriașii lor au părăsit unirea și au trecut sub jurisdicția episcopului de Arad. Începând cu Ioanichie Martinovici, episcopii de la Arad, mai bine de două veacuri, și-au menținut jurisdicția și peste ortodocșii bihoreni. La 18 mai 1713, episcopul Ioanichie, solicita mitropolitului Vichentie Popovici al Carlovițului (1713-1725), scrisori de recomandare pentru vizitații canonice în Hălmagiu, „unde a sosit episcopul de Muncaci”, apoi la Oradea, „unde întreaga țară se adună”⁴³.

⁴¹ Nicolae Firu, *Biserica Ortodoxă din Bihor în luptă cu unirea 1700-1750*, Caransebeș, 1913, pp. 23-46.

⁴² M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 511-512. Episcopul Petru Hristofor a venit în Bihor din Țara Românească fiind trimis al episcopului Antim Ivireanul al Râmnicului și poate un trimis și de-a lui Constantin Brâncoveanu. A petrecut în Bihor între 1707-1713, adică pe timpul principelui Francisc Rakoczi și a episcopului arădean Isaia Diacovici. Pe lângă vizitele de propagandă religioasă ce le-a făcut în Bihor, el a hirotonit și preoți după cum mărturisește preotul Ioan Papp din Nermiș. Cf. N. Firu, *Episcopii și vicarii de la Oradea, în secolul XVIII*, în „L. R.”, anul XXVI, nr. 21-22, 15 noiembrie 1946, p. 201.

⁴³ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 932; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 512; Eugen Glück, *Contribuții cu privire la confesiunea catolică a episcopului orădean Ioanichie Martinovici*, în „S. U. B. B. Theologia Catolica”, anul XLIV, 1, 1999, pp. 70, 73.

Unele surse istoriografice menționează că în anul 1714, în activitatea de episcop a lui Ioanichie Martinovici, s-ar fi produs schimbări fundamentale în ce privește atitudinea pe care o avea față de uniți. A fost acuzat că ar fi trecut în ascuns la uniți și a făcut mărturisirea credinței în capela cetății din Oradea iar prin decretul Papei Clement XI din 27 mai 1715 a fost dezlegat de cenzurile ecleziastice și i s-a dat jurisdicție peste uniții din județele Arad, Bichiș, Bihor și Zarand⁴⁴.

Hotărârea sa de părăsire a Ortodoxiei ar fi avut loc în timpul unei vizitații canonice în Bihor, când, din dispoziția autorităților comitatului, a fost arestat și dus la comandamentul militar din Oradea. Aici, în fața vicarului catolic Kebab Mihaly, a fost obligat să semneze o mărturisire de credință catolică. După eliberare, i s-a cerut o mărturisire publică pe care Ioanichie a refuzat să o dea. În schimb, pentru mărturisirea de credință făcută anterior, a primit din partea împăratului jurisdicția peste comitatele deja amintite. Prin eforturile mitropolitului Vichentie Popovici (1713-1725), episcopul Ioanichie renunță la atitudinea sa filounionistă⁴⁵. Dacă trecea cu adevărat la Biserica unită, episcopul Ioanichie Martinovici nu mai putea sta în fruntea Episcopiei Aradului.

În scrisoarea din 18 mai 1713, episcopul Ioanichie solicita mitropolitului scrisori de recomandare, întrucât trebuie să meargă și în Hălmegei, „unde a sosit episcopul de Muncaci” și apoi la Oradea, „unde întreaga țară se adună”⁴⁶. Efectuează aceste vizitații canonice în parohii din cuprinsul eparhiei arădene, îngrijindu-se pe mai departe de soarta ortodocșilor supuși jurisdicției sale.

Există și susținerea că trecerea sa la unire a fost doar simulată, fapt dovedit prin aceea că a rămas în continuare episcop al Aradului, iar urmașul său, tocmai în baza atitudinii sale în fața constrângerii de a îmbrățișa confesiunea unită, pretindea jurisdicția și asupra Bihorului, pentru că episcopul Ioanichie Martinovici a avut-o⁴⁷. Canonicul și istoricul Iacob Radu, crede în sinceritatea convertirii episcopului Ioanichie Martinovici,

⁴⁴ Iacob Radu, *Istoria diecezei române-unite a Orăzii-Mari scrisă cu prilejul aniversării de 150 de ani de la înființarea aceleia 1777-1927*, Oradea, 1930, p. 16.

⁴⁵ Pentru presupusa dependență a episcopului Ioanichie Martinovici de Biserica catolică, vezi și Gruia (Ștefan Pop), *Episcopul unit al Aradului Ioanichie Martinovici*, în „R. T.”, anul VIII, 1914, nr. 13-22, pp. 290-295; E. Glück, *op. cit.*, pp. 74-80.

⁴⁶ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 932.

⁴⁷ I. Radu, *op. cit.*, p. 16; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 513.

considerând că el nu a făcut nimic împotriva protopopului Pavel Lászlo, ba mai mult, „băgând chiar în închisoare și în lanțuri pe cei care i se împotriveau”⁴⁸.

Considerăm exagerate afirmațiile lui I. Radu legate de ascultarea episcopului Ioanichie față de protopopul P. Lászlo. Acesta era un secuic care cunoștea limba română, stabilit în 1712 la Beiuș cu scopul de a propaga unirea în regiune. Pentru a nu părea suspect își face un sigil cu chipul Sf. Ierarh Nicolae⁴⁹, un sfânt popular la ortodocși, își ia titlul de protopop și primește pentru activitatea sa mai multe remunerații în natură (grâu, vin, slănină) și bani. În încercarea sa de a atrage la nunire pe preoții ortodocși, este împiedicat, pe de o parte de protopopul ortodox de la Oradea care amenința pe toți aceia care-l urmau pe protopopul P. Lászlo, pe de altă parte beneficia de opoziția credincioșilor față de acești preoți obedienți față de protopopul unit. Au existat multe sate care nici măcar nu l-au primit⁵⁰.

Rămas în continuare episcop al Aradului cu jurisdicție peste Arad, Bihor și Hălmagiu, Ioanichie Martinovici a căutat să se îngrijească de situația lor bisericească. Din raportul de la 1 august 1715 rezultă nu numai intenția de a săvârși o nouă vizită canonică la Oradea, întreruptă din motive de boală, ci și o sumară diagramă a Episcopiei Aradului, compusă în majoritate din români, săraci și exploatați, în favoarea cărora episcopul intervine pentru a fi scutiți de taxele solicitate de mitropolit pentru sobor. În vizitele canonice efectuate în Bihor, a hirotonit preoți, a sfințit biserici și antimise, fiind bine primit de clerul și credincioșii bihoreni. La 14 martie 1716 descrie mitropolitului Vichentie Popovici (1713-1725) călătoria efectuată în Ardeal, din care reținem: „După ce ne-am întreptat (n. n. însănătoșit), ne-am dus în Ardeal, după cum am și scris preasfinției voastre, când am plecat. Nu știu dacă acea scrisoare vi-a ajuns în mână. Ceea ce ne-ați recomandat odinioară în legătură cu Ardealul, ca să vedem dacă poate fi ceva [...]. Când am plecat în iarna aceasta și l-am găsit pe domnul comandant, generalul Stanfil [...] i-am pomenit lui și despre districtul Brad, după cum v-am și scris preasfinției voastre, ca să cadă sub jurisdicția noastră duhovnicescă, și excelența sa ne-a spus că nu are în mână nici să dea, nici să ia, și că nici nu ne poate

⁴⁸ I. Radu, *op. cit.*, pp. 16-17.

⁴⁹ Textul sigiliului: „*Sigillum Archidiaconatus Graeci Ritus*”, la Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea. Contribuții monografice*, Oradea, 2000, p. 42, nota 42.

⁵⁰ I. Radu, *op. cit.*, pp. 15-16; Șt. Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I (până la 1829), Oradea, 1935, pp. 32-33.

ajuta în aceasta cu nimic, ci ne-a spus de unde să ia, și că nici nu ne poate ajuta în aceasta cu nimic, ci ne-a spus de unde să solicităm și să scriem [...]”⁵¹. Se poate ușor sesiza preocuparea episcopului Ioanichie Martinovici și a mitropolitului Vichentie Popovici de la Carloviț pentru situația ortodocșilor din ținuturile aflate sub jurisdicția Episcopiei Aradului.

Ca episcop al Aradului a păstorit până la 25 octombrie 1721 când, a trecut la cele veșnice ca ortodox, fiind înmormântat în biserica veche, „*Nașterea Sf. Ioan Botezătoru*” din Arad, situată pe malul drept al Mureșului⁵². După demolarea bisericii, osemintele lui au fost mutate în biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” din Arad. La moartea sa, Episcopia Aradului era destul de bogată, însă comitele Paul Konsbruch i-a luat întreaga avere, „adică pământul până în Mureș, cu reședința, casele gospodărești, iobagii, vitele și uneltele, patru prăvălii, două vie și moșia Șimand, prin cumpărare necinstită de la diaconul Sofronie Albici, care fugi cu banii la Viena și apoi în Serbia”⁵³. Urmașii episcopului Ioanichie au avut mult de luptat pentru recuperarea averii Episcopiei vândută de diaconul Sofronie Albici.

⁵¹ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 932-933.

⁵² M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 512-513; Idem, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 245.

⁵³ Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 335.

III.

Episcopul Sofronie Ravanicianin (1722-1726)

După moartea episcopului Ioanichie Martinovici, din decembrie 1722, i-a urmat episcopul Sofronie Ravanicianin (1722-1726) care, încă de la început s-a distins prin perseverență într-o perioadă în care se simțea o accentuare a persecuțiilor naționale și bisericești asupra românilor din cuprinsul Episcopiei Aradului. A avut jurisdicție peste ținuturile Aradului, Bihorului și Hălmagiului, întreținând cu preoții și credincioșii o bogată corespondență în limba română, în special cu cei bihoreni, pentru a le întări capacitatea de rezistență la diversele tentative de înstrăinare de Biserica ortodoxă și scoaterea lor de sub jurisdicția Episcopiei Aradului⁵⁴.

A hirotonit preoți, a sfințit antimise pentru bisericile din aceste ținuturi, iar prin intermediul mitropolitului, a trimis memoriile Curții de la Viena în favoarea ortodocșilor aflați sub jurisdicția sa. Rapoartele adresate mitropolitului Vichentie Popovici al Carlovițului (1713-1725) ilustrează situația disperată a românilor ortodocși din ținuturile Hălmagiului și Bihorului și măsurile luate de comun acord cu clerul local, pastoralele trimise prin intermediul emisarilor, alcătuirea unei delegații pentru a fi trimisă la Viena, efortul material al acestor oameni săraci, concursul mitropolitului pentru rezolvarea marilor probleme cu care se confrunta eparhia. În urma unor vizitații canonice efectuate de episcop în ținuturile hălmăgene, contele Konspruck a ordonat adjuncților săi ca în toate districtele să-l împiedice, sfătuindu-i pe români să primească pe episcopul unit⁵⁵.

La 23 septembrie 1723, episcopul Sofronie scria mitropolitului de la Carloviț o serie de amănunte deosebit de interesante pentru situația

⁵⁴ Gh. Ciuhandu, *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929, p. 10; Gh. Lițiu, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1953, p. 33.

⁵⁵ Fond Silviu Anuichi, Dosar: *Noi documente din arhivele sârbe pentru Cartea albă a Bisericii Ortodoxe Române* (Documente din Muzeul Patriarhiei sârbe Beograd), doc. 2, f. 1-2.

existentă în ținuturile hălmăgene, unde a fost citită și o „scrisoare de învățătură” pe care mitropolitul a „trimis-o valahilor”. Pastorală, tradusă în limba română de episcop, a fost citită de acesta „în Hălmagi, în biserică, în fața poporului și toți au ascultat-o cu bucurie și ei mulțumesc frumos fericirii voastre și preoții și creștinii”⁵⁶.

Dacă în ținuturile arădene situația era stabilă, în cele bihorene nu era cu nimic mai bună decât în ținuturile hălmăgene, mulți preoți și credincioși își exprimau dorința de a trece sub jurisdicția Episcopiei Aradului. La 8 mai 1724 a fost înregistrată scrisoarea protopopului greco-catolic Mihail care, cu alți cinci preoți uniți din comitatul Bihor, cerea episcopului Sofronie, să intervină pentru ei și să-i ia sub jurisdicția sa indiferent de cheltuielile respective pe care le vor suporta din toată sărăcia lor pentru că erau hotărâți să părăsească uniția⁵⁷.

Deoarece propaganda catolică reprezenta un pericol pentru ținuturile bihorene, episcopul Sofronie îmbărbăta pe ortodocșii din zonă prin pastorale în limba română, așa cum a fost cea din 21 august 1724 adresată „cinstitului protopop Gheorghe de la vidicul Beiușului”. Episcopul îi îndemna să țină la „crența sa cea pravoslavnică a Bisericii Răsăritului, a Ierusalimului și în legea creștinească precum au fost mai înainte și moșii voștri și strămoșii și părinții voștri, așisderea și voi”. Îl cheamă pe protopopul Beiușului să vină la Arad cu „doi preoți aleși și doi oameni dintre mireni, aleși, și să luați de la preoți și de la creștini scrisoare cu peceate [...] acumu am pute de aceasta lucru a isprăvi”, mai ales că la Arad se adunase o comisie specială cu delegați ai generalului Wallis, din Timișoara, vicarul și secretarul mitropolitului Vichentie Popovici de la Carloviț⁵⁸.

Prin scrisoarea din 2 noiembrie 1724, episcopul Sofronie Ravanicianin îl anunța pe mitropolitul Vichentie Popovici în legătură cu epistolele unor români ortodocși din Bihor care îi scriau: „ajută-ne, ne-am pierdut, de ce nu ne ajutați!”. Pentru că episcopul nu se putea deplasa în Bihor, pe motivul că intenționa să viziteze, pentru numai câteva zile, ținutul Hălmagiului, cerând mitropolitului să-l trimită în Bihor pe „exarhul” Vichentie și să-l

⁵⁶ Textul integral al scrisorii la S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 932, 933-934.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 935; Virgil Căndea, *Mărturii românești peste hotare*, vol. II, București, 1998, doc. 597, p. 288.

⁵⁸ Nicolae Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII (Volum îngrijit de Sorin Iftimi), București, 2002, p. 67.

recomandă „la locurile necesare, ca să fie intermediar pentru acești creștini, ca să nu se piardă”⁵⁹.

După decesul mitropolitului Vichentie Popovici, întâmplat în 1725, colaborarea episcopului de Arad a continuat și cu mitropolitul Moise Petrovici (1726-1730), din partea căruia s-a bucurat de același ajutor, ținându-l la curent cu evoluția evenimentelor din cadrul Episcopiei Aradului. La 12 aprilie 1725, scria mitropolitului despre situația din Bihor și cele întreprinse de cler pentru ca ei și enoriașii ortodocși din Oradea și Bihor să simtă că erau protejați de episcopul de la Arad⁶⁰.

Din păcate însă, episcopul Sofronie Ravanicianin a păstorit puțin, pentru că în ianuarie 1726 a trecut la cele veșnice⁶¹. A fost înmormântat, ca și înaintașul său, în biserica veche de pe malul drept al Mureșului, mai târziu, rămășițele lui au fost strămutate în biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” din Arad.

⁵⁹ Fond Silviu Anuichi, Dosar: *Noi documente din arhivele sârbe pentru Cartea albă a Bisericii Ortodoxe Române* (Documente din Muzeul Patriarhiei sârbe Beograd), doc. 3, f. 2.

⁶⁰ Scrisoarea integrală este publicată de S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 935-936.

⁶¹ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 951.

IV.

Episcopul Vichentie Ioanovici

(1726-1731)

Urmașul lui Sofronie Ravanicianin a fost unul dintre cei mai energici episcopi arădeni din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, Vichentie Ioanovici (1726-1731), intitulat în documente „episcop pravoslavnic Ioanopoliei, Aradului, Hălmașiului, al Orădiei cei mari și al varmegii Zarandului și a Bihăriei și altora”⁶².

Dintre „cei trei candidați propuși ca episcop”, a fost ales Vichentie Ioanovici, episcop al „Temișvarului și al Lipovii și a altor districturi cari se cuvin”. În această calitate, în 1724, a tipărit cartea *Învățăături creștinești despre Șapte Taine*, în prefața căreia arată că în timpul vizitațiilor canonice prin parohii a constatat „multe nespuse spurcăciuni și îngreuieri de suflete,

⁶² Gh. Cotoșman, *Antimisele Mitropoliei Banatului*, în „M. B.”, anul XV, 1965, nr. 10-12, pp. 727-728. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, pp. 513-514; Într-un document din 1728, titulatura era mai scurtă: „episcop pravoslavnic Ioanopolei, Aradului, Hălmașiului, a Orăzii cei Mari”, cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 87, p. 167; Într-o singhelie românească dată preotului Mihai din Chiraleu la 9 martie 1729, se intitula: „Vichentie cu mila lui Dumnezeu episcopul Aradului, a Orăzii cei mari și Ienopolei și a toată Varmege a Sarandului și a Bihăriei și a Hălmașiului”, cf. N. Firu, *op. cit.*, p. 46. În diploma imperială de confirmare a alegerii de episcop al Aradului, titulatura lui era: „episcopum Aradiensem et Jenopolitanum appertinentiumque ad eundem districtuum Magnovaradini, Halmas”, cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 84, pp. 164-165.

cealece și a le pomeni cu frică iaste – că s-au aflat bătrâni de optzeci de ani, carii dela nașetrea sa de ispovedanie și de duhovnic n-au știut, ci cât mai vartos cu sfintele taine nu s-au cuminicat, bisearicile, lăcașurile dumnezezești, ce-su de rugăciune nu le-au văzut, fără decât când s-au întâmplat cuiva dintru aceștia a să căsători și a să cununa⁶³. Ca episcop al Aradului a fost confirmat, de către autoritățile imperiale vieneze, la 11 septembrie 1726⁶⁴.

Episcopul Vichentie Ioanovici, încă de la începutul arhipăstoririi sale la Arad, a căutat să-și asigure jurisdicția în Bihor și Hălmagiu datorită relațiilor ce le avea cu membrii Consiliului Imperial de Război din Viena unde avea mulți prieteni influenți pe care și i-a făcut atunci pe când funcționa ca vicar mitropolitan în Carloviț. Deși a păstorit numai cinci ani, a desfășurat o bogată activitate, mai ales în Bihor, împotriva încercărilor prozelitiste ale episcopului Csáki Emerik de la Oradea și a vicarului său Kebell Mihály. Înzestrat cu o cultură aleasă, fiind un bun cunoscător a limbii române, pe care o folosea în relațiile sale cu credincioșii români, Vichentie Ioanovici se bucura de mare cinste și prețuire în fața unuia dintre cele mai importante foruri conducătoare din Viena, Consiliul Imperial de Război unde avea mulți prieteni⁶⁵.

În urma memoriilor sale la Viena, s-a instituit o comisie care avea să stabilească numărul credincioșilor ortodocși și uniți din Bihor, mai ales că în decembrie 1726 s-a înregistrat un protest al comitatului Bihor la Cancelaria aulică din Viena împotriva persecutării ortodocșilor din comitat. În urma cercetărilor, comisia a constatat că toți românii erau ortodocși și și-au exprimat dorința de a aparține în continuare de Episcopia Aradului. Era un câștig realizat de episcopul arădean. Protopopii din Beiuș, Cefa, Lunca, Peșteș și Popmezău i s-au supus definitiv, afirmând că „mai bine suntem gata să murim decât să fim și mai departe cum am fost până acum”. Intervenția reprezentanților comitatului de a-i convinge să renunțe la opțiunea lor s-a dovedit a fi zadarnică, episcopul Aradului dovedindu-se a fi stăpân pe situație⁶⁶.

⁶³ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 134, nota 2.

⁶⁴ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 951; Gh. Ciuhandu, *Vichentie Ioanovici, episcopul Aradului (1826-31) apoi mitropolit*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, Arad, 1929, p. 222; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 84, pp. 163-166.

⁶⁵ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, (Ediție îngrijită de Georgeta Penelea), București, 1989, pp. 274-275; Gh. Lițiu, *op. cit.*, p. 34.

⁶⁶ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 257-258; N. Firu, *op. cit.*, pp. 42, 43; V. Cădea, *op. cit.*, vol. II, doc. 601, p. 288.

În 1727 s-a ținut la Oradea o adunare cu participarea protopopilor din ținuturile bihorene și s-a protestat la comitat contra amenințărilor la care erau supuși, precum și contra amestecului uniților în afacerile Bisericii ortodoxe, declarând că ei nu cunosc alt episcop decât pe cel de la Arad⁶⁷. În aceste condiții, Consiliul Imperial de război a acordat episcopului dreptul de jurisdicție și vizitație în Bihor, cu condiția de a nu împiedica lățirea uniației, și de a nu efectua procesiuni religioase publice.

Vizitarea parohiilor începe în toamna anului 1727 și continuă și în 1728. El călătorea însoțit de o suită apreciabilă și de un careu din patru soldați, pe care enoriașii trebuiau să-i hrănească. Comunitățile vizitate trebuiau să dea, în schimbul folosirii bisericii, apreciable sume de bani, și mari cantități de produse (grâne, fân, vin, miere, unt, găini, găște). Se cunoaște că la 6 februarie 1728, episcopul Vichentie Ioanovici a încasat de la enoriașii români din Poceiu opt mărieși, drept taxă „pentru răscumpărarea bisericii după doi ani de folosință” și încă „33 de jumătăți de vin, un gânsac, o curcă, 4 găini, o jumătate de unt, 5 mierțe de ovăz, o căpiță de fân”, necesare pentru întreținerea suitei⁶⁸. În 4 martie 1728 se găsea în Sămbășag, în mijlocul delegației românilor bihoreni, încheind cu ei o înțelegere, redactată în limba română, prin care aceștia se supuneau episcopului arădean și se angajau să-i plătească dările care i se cuveneau iar acesta se obliga să le acorde asistență religioasă⁶⁹.

În Bihor a întâmpinat multe dificultăți din partea episcopului romano-catolic din Oradea, care era totodată și prefectul comitatului Bihor, mai ales în ținuturile Beiuș, Beliu și Vașcău, unde a întâmpinat rezistența armată, iar pentru a nu provoca „vărsare de sânge”, s-a mulțumit să încheie doar „contract jurat” cu preoții și cu satele, de a-i fi supus și a-i trimite veniturile. De aceea, în ciuda autorizației imperiale pe care o avea episcopul de la Arad, conducerea comitatului Bihor porunca protopopilor ortodocși să

⁶⁷ N. Firu, *op. cit.*, pp. 19-22. Plângerea este semnată de următorii protopopii: Mihai al Luncii, Gavra al Beiușului Ioan de la Cefa, Găvrilă de Popmezău, Giurgiu de Peșteș, „dinpreună cu toți preoții, biraiile” și tot „poporul român și preoțimea română e la Luncă, Bistra, Barcău și de pe Crișul Repede, dimpreună cu cei de la Oradea Mare, Popmezău, Câmpie și din tot ținutul Beiușului”.

⁶⁸ Blaga Mihoc, *Istoria vieții religioase a românilor din Comitatul Bihor (1692-1750)*, în „Crisia”, XXXI, 2001, pp. 109-110.

⁶⁹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 222-227; Idem, *Doi Ioanovici pe tronul episcopesc ort. de la Arad*, pp. 9-10; I. Radu, *op. cit.*, p. 17; S. Anuichi, *op. cit.*, p. 937; I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 87, pp. 167-170.

nu primească și să nu mai execute nici o dispoziție a episcopului arădean, iar cel care va călca porunca risca să fie pedepsit cu 500 florini⁷⁰.

În cele din urmă însă, împăratul a sfătuit pe cei doi episcopi să ajungă la o înțelegere, la 19 iulie 1730 încheindu-se chiar un acord în acest sens. Episcopul Vichentie dobândește dreptul de a numi un vicar în Oradea și de a face vizitații canonice în Bihor, dar numai cu știrea prelatului catolic care a acceptat în schimbul făgăduielilor Curții vieneze că după el nu va mai numi episcop ortodox la Arad. Episcopul Vichentie cumpără în Velența casa de curând răposatului protopop Ioan ca reședință pentru vicarul său Ignatie pe care l-a așezat ca urmaș în conducerea treburilor bisericești în Bihor. Ignatie s-a distins ca vrednic urmaș al protopopului Ioan în apărarea Ortodoxiei bihorene. În 1736 a ținut în parohia Spinuș din ținutul Luncii, o mare adunare, în care participanții au jurat credință episcopului de la Arad⁷¹.

Cunoscând destul de bine limba română, trecând peste toate ostilitățile de care avea parte, în 1728, episcopul a efectuat mai multe vizitații canonice în eparhie, în mod special în zona Hălmagiului, luând legătura cu clerul și enoriașii ortodocși, care i se plâneau de faptul că erau supuși unor persecuții din partea nobililor maghiari⁷². Prezența episcopului în zonă s-a făcut simțită și prin pastoralele trimise. În corespondența pe care o purta cu mitropolitul de la carloviț îi scria acestuia că a întâlnit români ortodocși nemulțumiți de starea socială și ecleziastică creată, văzând în el un eliberator, adesea adresându-i-se cu expresia: „numai să ne apărați de violența stăpânilor noștri pământești”. Ca episcop al Aradului va funcționa până la 2 aprilie 1731 când, Soborul de la Belgrad l-a ales mitropolit de Belgrad-Carloviț, vacantat prin moartea, în 1730, a lui Moise Petrovici (1726-1730)⁷³.

După ce a ajuns mitropolit al Carlovițului (1731-1737), Vichentie Ioanovici s-a remarcat printr-o bogată activitate în toate sectoarele vieții ecleziastice și publice. A stabilit veniturile întregii ierarhii bisericești și

⁷⁰ N. Firu, *Actele sinoadelor eparhiale ale Eparhiei ortodoxe române a Orăzii-Mari din anii 1920, 1921, 1922*, Oradea Mare, 1922, pp. 159-170.

⁷¹ Idem, *Biserica otodoxă română din Bihor în luptă cu unirea 1700-1750*, pp. 17-27; Șt. Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I, p. 33; Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 335; Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 34-36; Gh. Lițiu, *De la începuturi până la reînființarea Episcopiei ortodoxe române a Oradiei*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani”, Oradea, 1984, p. 28.

⁷² V. Căndea, *op. cit.*, vol. II, doc. 606, p. 289.

⁷³ S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 919, 937.

datoriile materiale ale preoților față de episcop. În 1733 a stabilit *Pravila disciplinară pentru preoți și călugări*, iar în 1734 *Pravila pentru protopopi și duhovnici* (reluată și completată ulterior de Pavel Nenadovici), cerându-le tuturor să aibă „învățătură”, să cumpere cărți de slujbă, să se ocupe de școlile rurale și completarea lor cu învățători⁷⁴.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 919.

V.

Episcopul Isaia Antonovici

(1731-1748)

Ales mitropolit de Belgrad-Carloviț, Vichentie Ioanovici, stăruia la Viena pentru alegerea noului episcop al Aradului în persoana lui Isaia Antonovici (1731-1748), confirmat la 29 noiembrie 1731⁷⁵. După cum reiese de pe un antimis, se intitula „episcopul Aradului, Orăzii Mari, Ienopolei și Zarandului, al varmegii Bihorului și Hălmajului”⁷⁶.

Încă de la începutul arhipăstoririi sale, a fost preocupat de îmbogățirea zestrei materiale a Episcopiei Aradului. Mai târziu, în anul 1737 a cumpărat Episcopiei „Liwada wladicsaszka” situată între moșiile Șega și Pel, lângă pământul moștenit de la înaintașul său, Vichentie Ioanovici⁷⁷.

Episcopal Isaia a fost preocupat mai ales de situația credincioșilor ortodocși aflați pe teritoriile de jurisdicție ale eparhiei sale. La fel ca și înaintașul său, episcopul Isaia Antonovici și-a menținut jurisdicția asupra

⁷⁵ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 951.

⁷⁶ Într-o circulară românească din 22 iunie 1734, episcopul Isaia se intitula: „Isaia, cu mila lui Dumnezeu, episcopul Aradului și al Orăzii cei Mari și Ienopolei, Beleneșului și al Beliului și al Hălmagiului și altor districte”, cf. Gh. Cotoșman, *Isaia Antonovici (1731-1748), episcopul Aradului și Caransebeșului*, în „M. B.”, anul VII, 1957, nr. 1-3, pp. 97, 98.

⁷⁷ V. Mangra, *Material pentru istoria diecesei Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul XXVIII, nr. 17, 25 aprilie/8 mai 1904, p. 145.

Bihorul unde preoții afirmau că „dacă ni e îngăduit și suntem siliți a lucra de dimineată până sara, să ni fie îngăduit și a ni se căuta de suflet în legea noastră”⁷⁸. La 1 aprilie 1732, trimeea din Belgrad o pastorală în limba română către „păzita a lui Dumnezeu eparhia noastră a Orășii cei Mari, în districtul și în protopia Beiușului cinstului protopopu Gheorghe și preoților și de bune neamuri giupunilor, juraților și șpanilor și tuturor de obște pravoslavnicilor creștini”. Pastorală conținea îndemnuri creștinești în pragul Sfințelor Paști anunțându-i totodată că „în dă grabă voi veni singuru în persoana me să cautu turma me, pre voi [...] și din gură să vă dau cuvântu de învățăture”⁷⁹.

Când a început vizita canonică în Bihor, episcopul Isaia a întâmpinat multe greutăți din partea episcopilor catolici de la Oradea, dar mai ales din partea vicarului Pavel Forgach. Astfel, la 1 august 1733, episcopul latin Ștefan Lujinski de Oradea (1733-1734) a arestat pe protopopul Gheorghe din Beiuș, împreună cu mai mulți preoți din jur, strânși în satul Drăgești, unde așteptau vizita episcopului de la Arad. Aruncați în temnița din Beiuș, protopopul și preoții au fost siliți să semneze un act de supunere către episcopul catolic. Cu toate acestea, episcopul Isaia a făcut vizita canonică, ajungând până la Beiuș, unde a fost atacat de administratorul domeniului Episcopiei catolice, însoțit de dorobanți înarmați și silit să se reîntoarcă la Arad. În 1734, în cursul sedisvacanței care a urmat după moartea lui Lujinski, vicarul Forgach a adresat un apel către preoții și satele românești din domeniul Beiușului, făgăduindu-le că aceia care se vor supune Episcopiei catolice vor fi scutiți de toate taxele pe care le încasau de la ei episcopii ortodocși ai Aradului. În anul următor, în numele noului episcop Okolicsany Janos (1734-1736) a fost lansat un apel. Satele însă nu au ținut seama de acest apel, ci de cele ale episcopului Isaia, care, la 25 iunie 1734 le trimitea o frumoasă pastorală, în limba română prin care căuta să-i întărească în credința ortodoxă⁸⁰.

Datorită represiunilor la care au fost supuși preoții de către vicarul P. Forgach, episcopul Isaia s-a plâns autorităților imperiale. Pentru a pune

⁷⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 275.

⁷⁹ Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani*, p. 14. Faptul că episcopul menționa că în vizita canonică plănuite le va predica și „din gură”, direct, ne întărește convingerea că era un cunoscător al limbii române.

⁸⁰ M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 514-515.

capăt neînțelegerilor ivite între ierarhul ortodox de la Arad și cel unit de la Oradea, în anul 1735, împăratul Carol VI, a ordonat o „comisiune aulică” ce urma să cerceteze atât pe uniți cât și pe ortodocși și apoi pe fiecare să-i încredințeze respectivei jurisdicții bisericești. Membrii comisiei, alcătuită numai din oameni neortodocși, au ascultat pe preoții despre care se știa mai dinainte că erau adepții episcopului unit. Rezultatul final al anchetei a fost că toți cei ascultați s-au declarat uniți iar comisia, în baza acestor declarații, a raportat cancelariei aulice că toți românii din Bihor erau uniți și că nu doresc să recunoască pe episcopul de la Arad. Așa cum era și firesc, modalitatea în care au procedat membrii comisiei de anchetă a nemulțumit partea ortodoxă. În urma memoriilor episcopului Isaia Antonovici și ale mitropolitului de la Carloviț, în anul 1737 s-a instituit o nouă comisie de anchetă pentru a stabili cărei confesiuni doreau să-i aparțină românii. Comisia a lucrat la Oradea-Velența din 21 februarie până la 12 martie 1737 și a audiat numai oamenii din satele domeniului Episcopiei, care, fiind aleși și instituiți de administratorii de moșii declarau că doresc să asculte de episcopul latin. Astfel, comisia a trecut ca unite toate satele domeniului episcopal, în ciuda protestelor lui Isaia care a părăsit ședința. S-a raportat Curții din Viena că întreg Bihorul este unit, iar episcopul de la Arad nu are credincioși decât în Oradea-Velența, propunând să nu i se mai permită să efectueze vizite canonice în Bihor. Paralel cu aceasta, noul episcop catolic Nicolae Csáky (1737-1748), precum și vicarul P. Forgach, au recurs la ademenirea preoților prin oferirea unor ajutoare materiale (bani, stofă pentru reverenzi, cărți, veșminte, vase liturgice, materiale de construcție pentru biserici), salarii pentru preoți (5-8 florini pe an) și protopopi (15-30 florini pe an)⁸¹.

Pentru a opri legăturile cu Aradul, în 1738, preotul Vasile Hateș din Făgăraș a fost numit „protopop suprem” al românilor din Bihor, cu reședința la Oradea. În 1746, a cerut aprobarea pentru hirotonia sa ca arhiereu unit. Murind în același an, a izbutit să dobândească această demnitate fostul paroh al coloniei „grecești” din Diosig, Meletie Kovacs, el însuși aromân. A

⁸¹ Vezi: Gruia (Ștefan Pop), *Din trecutul Bisericii bihorene*, în „R. T.”, an I, 1907, nr. 4-5, 6, 9-10, 11; an. II, 1909, nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6; Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, pp. 34, 35; N. Firu, *op. cit.*, pp. 50, 51, 52-53; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 515; Idem, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, pp. 246-247.

funcționat, din 1748 până la moartea sa, în 1775, ca episcop sufragan sau ca vicar unit el episcopilor romano-catolici de Oradea⁸².

Începând din al treilea an de episcopat a lui Isaia Antonovici, s-a pus în discuție problema menținerii sau nu a districtului Hălmagiu sub jurisdicția episcopilor ortodocși de la Arad. Cu toate că ținutul intra sub administrația habsburgică, Ortodoxia domina în toate așezările, cu biserici de lemn, puține de zid, edificate în mijlocul satelor, din punct de vedere ierarhic-bisericesc se mențin în continuare sub jurisdicția episcopilor de la Arad. O primă acțiune a ocupării de către habsburgi a comitatului Zărand a fost înglobarea celor 57 de sate cuprinse între Gura Văii și Rișculița, în erariul de la Hălmagiu, devenind astfel un puternic centru administrativ⁸³.

Evoluția apartenenței administrative a teritoriului, începând cu anul 1733, avea să realizeze pentru ținutul Hălmagiului o situație specială. În acest an, Dieta ardeleană a decretat de lege hotărârea regelui Carol al III-lea potrivit căreia districtul Hălmagiului avea să aparțină principatului Transilvaniei, iar partea dinspre apus a comitatului Zarand se va alipi definitiv comitatului vecin al Aradului, deci Ungariei. Frontiera dintre cele două provincii se fixează la vest de satul Gura Văii iar ținutul Hălmagiului devinind zonă de graniță, cu toate consecințele ce decurgeau din aceasta⁸⁴.

Menținerea zonei Hălmagiului sub jurisdicția Episcopiei Aradului a născut un conflict de care căuta să profite prozelitismul catolic. Românii ortodocși din ținut ce au aparținut de episcopii de la Arad, erau împinși în sfera de influență a Bisericii unite din Transilvania. Izbucnește un conflict între mitropolitul de la Carloviț și Biserica catolică din Ardeal. Se urmărea ca românii ortodocși din această zonă să fie scoși de sub jurisdicția Aradului și să fie trecuți sub cea a episcopului unit de la Făgăraș. Pentru că planul nu s-a putut realizat cum s-ar fi dorit, Guvernul a hotărât să ceară în sinodul mitropolitan de la Carloviț desființarea Episcopiei arădene invocând motivul că nu existau mijloace financiare suficiente pentru întreținere, iar decretul din 4 martie 1695 prevedea înființarea numai a șapte episcopii în Ungaria

⁸² M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 515. Meletie Kovacs s-a născut în cetatea Nagusta din Macedonia și botezat ortodox în anul 1707. La 29 iunie 1734 a fost hirotonit preot de episcopul Isaia Antonovici al Aradului pentru parohia Diosig din Bihor. În 1736 a mărturisit unirea, fapt pentru care a fost alungat de către credincioșii ortodocși din parohie, cf. N. Firu, *op. cit.*, p. 58, nota 1.

⁸³ Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie. Cadrul istoric*, Partea I, Arad, 1938, p. 61.

⁸⁴ S. Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, vol. I, Sibiu, 1920, p. 224.

și Croația⁸⁵. Planul nu a putut fi dus la îndeplinire pentru că la 29 septembrie 1747 mitropolitul Pavel Nenadovici (1749-1768) înaintează un memoriu Mariei Tereza la care anexează privilegiile confirmate de suverană din care reiese că episcopii Aradului întotdeauna au avut jurisdicție și peste românii ortodocși din ținuturile hălmăgene fără ca nimeni să se amestece în problemele lor bisericești⁸⁶.

La sfârșitul anului 1739, după moartea episcopului Eutimie Damianovici al Caransebeșului (1738-1739), sau cel mai târziu în 1740, după unele surse istoriografice, episcopul Isaia Antonovici al Aradului ar fi cerut numirea sa în scaunul vacant al Caransebeșului⁸⁷, după alte surse, ar fi dorit ca Episcopia vacantă să fie încorporată la cea a Aradului⁸⁸. Chiar dacă nu s-a întâmplat așa, la 24 ianuarie 1741, Camera imperială notifica Administrației militare din Timișoara că s-a încredințat episcopului Isaia Antonovici și Episcopia vacantă a Caransebeșului, ceea ce era în dezavantajul vieții bisericești din aceste părți, având de condus două eparhii atât de întinse și distanțate geografic. El a rezidat când la Arad, când la Caransebeș, având în amândouă orașele câte o cancelarie consistorială unde ținea ședințe cu asesorii și protopopii eparhiei⁸⁹. Avem prea puține date despre activitatea sa ca administrator al eparhiei bănățene⁹⁰.

Este cunoscută acțiunea episcopului Isaia pentru sprijinirea școlilor. Atunci când Augustin Stretko din Caransebeș dona suma de 420 florini mănăstirii Cladova, episcopul se angaja ca jumătate din sumă să o folosească pentru construirea școlilor din Lugoj, cealaltă jumătate pentru cele din Caransebeș, înmulțind numărul școlilor românești existente în Banat. Tot în această perioadă, împreună cu episcopul Nicolae Dimitrievici al Timișoarei (1726-1744), episcopul Isaia a solicitat împărătesei Maria Tereza

⁸⁵ S. Anuichi, *Activitatea mitropolitului Pavel Nenadovici (1749-1768) de Carloviț în slujba Ortodoxiei*, în „S. T.”, Seria a II-a, an XIII, 1961, nr. 9-10, p. 547.

⁸⁶ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, pp. 226-229; I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 102, p. 190.

⁸⁷ Pesty Frigyes, *A szőrényi bántáság és Szőreny vármegye története*, I, Budapeșt, 1877, p. 373.

⁸⁸ Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania. Studiu istoric despre reînființarea Mitropoliei dimpreună cu o colecție de acte*, Sibiu, 1900, p. 33.

⁸⁹ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, pp. 505, 514.

⁹⁰ În timpul său au fost construite bisericile de lemn de la Topleț (1740), Jupalnic (1741), Vranii Mari (1741), Jidovina (1743), Petrovaț (1743), Agadici (1744), Ticvanul Mic (1745), Tapia (1745), Liubcova de Jos (1745), Slatina (1745), Răchitova (1745), Maidan (1745), Nicolin (1747), Dubovăț (1748), Macoviște și cele de piatră de la Oravița (1743), Ocruglita (1743), Ferendia (1744), Cusici (1748), cf. I. D. Suciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 119, pp. 204-238.

fonduri pentru ridicarea unei școli teologice pe seama viitorilor preoți din Arad, Banat și Bihor. Era conștient că numai cu un cler bine pregătit și sub raport intelectual, pot face față îndatoririlor preoțești. La 27 iunie 1743, Consiliul imperial de război, printr-un rescript, invită Administrația din Timișoara să raporteze în legătură cu cererea celor doi ierarhi, ce bani erau disponibili a li se acorda în vederea înființării școlii. A fost un bun administrator și chivernisitor al averilor bisericesti. La îndemnul și cu sprijinul său, în 1746 a început șantierul de construcție al bisericii din Orșova, dar lucrările au fost sistate pe motiv că parohia nu avea autorizație de construcție. În perioada cât a funcționat ca episcop, atât al Aradului cât și ca administrator al Caransebeșului, a întreprins nenumărate vizitații canonice⁹¹.

A fost considerată o mare greșeală dorința episcopului Isaia de a administra și Episcopia Caransebeșului, aceasta fiind în favoarea episcopilor uniți, știindu-l cât mai departe de părțile bihorene unde prozelitismul desfășurat de ei atingea apogeul. Faptul că stătea mai mult la Caransebeș l-a determinat, în 1743, pe mitropolitul Arsenie IV Ioanovici Șacabent (1737-1748) să ceară Consiliului de Război ca acesta să-l oblige a se stabili definitiv la Arad pe a cărui scaun eparhial era titular⁹². După numai un an, în 1744, mitropolitul cerea aceluiși for să dispună numirea lui Isaia Antonovici, în locul episcopului Nicolae Dimitrievici al Timișoarei, decedat, în acest fel să păstorească asupra întregului Banat⁹³.

În cursul păstoririi episcopului Isaia, a trecut prin eparhia sa călugărul Visarion Sarai care, la începutul anului 1744, era în Lipova unde, pe dealul din apropierea localității, a ridicat o cruce din fața căreia predica. La această cruce, mutată mai târziu la biserica din Lipova, s-au făcut adevărate pelerinaje, încât autoritățile au fost nevoite să ia măsuri pentru împiedicarea lor, cu amenințări de pedepse corporale și în bani⁹⁴.

După moartea mitropolitului Arsenie IV Ioanovici Șacabent (1737-1748), la 24 ianuarie 1748, în locul său, a fost ales episcopul Isaia Antonovici. Nu a avut însă norocul să fie înscăunat, căci, călătorind la Viena pentru a depune jurământul de fidelitate prescris, la 22 ianuarie 1749 a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în cimitirul „Taban” din Buda⁹⁵.

⁹¹ Gh. Cotoșman, *Isaia Antonovici*, pp. 88, 90.

⁹² I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 97, pp. 187-188.

⁹³ *Ibidem*, vol. I, doc. 98, p. 188.

⁹⁴ M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 514.

⁹⁵ Gh. Cotoșman, *Episcopia Caransebeșului*, p. 142; Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 36-37.

VI.

Episcopul Pavel Nenadovici (1748-1749)

După alegerea lui Isaia Diacovici ca mitropolit al Carlovițului, în locul său, din anul 1748, ca episcop al Aradului i-a urmat Pavel Nenadovici (1748-1749), până atunci episcop de Karlstadt (1742-1748). La Arad s-a mutat în luna decembrie a aceluși an. Era originar din Buda unde s-a născut în anul 1699. Din 1721 devine „pisar” la magistratura din orașul natal. În 1726 s-a călugărit fiind hirotonit diacon, iar în 1728 preot de către mitropolitul Moise Petrovici (1713-1730), care l-a numit și exarh. Aceeași calitate o avea și pe timpul mitropolitului Vichentie Ioanovici (1731-1737), până când mitropolitul Arsenie IV Ioanovici Șacabent (1737-1748), l-a numit „exarh general”. Din anul 1732 îl întâlnim în funcția de administrator al Episcopiei Secuij-Osijek, funcție pe care a deținut-o până la desființarea ei. După o activitate de mai bine de șapte ani în scaunul de episcop la Karlstadt, în 1748, a fost numit în scaunul vacant al Episcopiei Aradului, unde nu a stat mult, pentru că din anul următor i-a urmat lui Isaia Antonovici în scaunul de mitropolit al Carlovițului (1749-1768). În această nouă calitate a administrat Episcopia Aradului și pe mai departe, până în vara anului 1751 la numirea unui alt episcop⁹⁶.

Cu ocazia Congresului național-bisericesc sârb, prilej cu care a fost ales ca mitropolit Pavel Nenadovici (1749-1768), comisarul imperial prezent la lucrări, a cerut desființarea Episcopiei Aradului, motivând că Guvernul nu dispune de mijloacele financiare de întreținere și că în diploma imperială din 4 martie 1695 nu era menționat nici un episcop ortodox la Arad. Autoritățile habsburgice au dorit să suprimă pur și simplu Episcopia Aradului. Se mai argumenta și faptul că Episcopia era săracă, neputându-se întreține singură și ar fi prea costisitoare pentru finanțele imperiale.

⁹⁶ S. Anuichi, *Relații bisericesti româno-sârbe*, pp. 944-945.

Paulus Nenadovici
 Archiepiscopus et Metropolitae
 Ill: Rabsianae et Wahaticis
 Nationis

Semnătura episcopului Pavel Nenadovici

Adevăratul motiv era însă altul. În 1735 avusese loc mișcarea socială condusă de Pero Seghedinaț, de aceea, drept represalii, s-au introdus cele mai drastice măsuri pentru a avea un control mai sigur asupra întregii regiuni. Acum au fost desființate și regimentele grănice-rești de pe valea Mureșului, deter-

minând o masivă campanie de emigrare spre Rusia a mai multor mii de familii de sârbi și români⁹⁷. Un alt motiv al dorinței imperialilor de a desființa Episcopia arădeană trebuie căutat și în mișcarea de apărare a Ortodoxiei din Arad, Bihor și Hălmgaiu.

Numai datorită stăruințelor fostului episcop al Aradului, mitropolitul Pavel Nenadovici, Episcopia Aradului nu a fost desființată. În urma intervențiilor sale, la 4 februarie 1750, împărăteasa Maria Tereza a decretat ca Episcopia să nu fie desființată, însă interzicea episcopului, care urma să fi ales, să mai facă vizitații canonice în ținuturile Hălmgaiului, permițându-i-se să mențină legătura cu credincioșii din zonă numai prin vicar sau printr-un alt reprezentant al său, punând în acest fel din nou în discuție jurisdicția Episcopiei Aradului asupra acestei zone⁹⁸.

⁹⁷ Teodor Bodogae, *Contribuții documentare la istoria Bisericii arădene din veacul XVIII*, în „M. B.”, an XVIII, 1967, nr. 1-3, p. 124.

⁹⁸ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, p. 228; S. Anuichi, *op. cit.*, pp. 944-945, 946, 947; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 516; Idem, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, p. 247.

VII.

Episcopul Sinesie Jivanovici

(1751-1768)

Sinesie Jivanovici a fost cel mai vrednic episcop de Arad din secolul al XVIII-lea, de numele său legându-se biruința definitivă a Ortodoxiei în Bihor și Hălmaگیu, o bogată activitate pastorală, gospodărească și culturală, pe alocuri chiar deosebit de interesantă. Generalul austriac Charles de Ville îl caracteriza ca fiind „unul dintre cei mai rafinați ortodocși care există”⁹⁹. Era un cunoscător al mai multor limbi. Alături e limbile sârbă și română, mai cunoștea slavona, greaca, latina, de asemenea limbile germană, franceză și maghiară¹⁰⁰.

Despre el s-a scris arareori și sporadic, fiind amintit mai mult tangențial în relatările istoricilor, motiv pentru care o privire de ansamblu asupra activității sale ca episcop al Aradului este mai mult decât binevenită¹⁰¹

⁹⁹ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 956.

¹⁰⁰ Florian Dudaș, *Odoarele vechii catedrale ortodoxe a Bihorului*, Oradea, 2005 p. 48.

¹⁰¹ Gheorghe Alexici, *Pagini din trecut. Cum s-a propovăduit unirea în părțile bihorene ?*, Sibiu, 1903; Damaschin Ioanovici, *Lupta episcopilor rivali: P. Forgaci și Sinesie Jivanovici la forurile din Viena pentru păstoria românilor din Bihor. 1750-53*, în „L. R.”, anul III, nr. 46 din 1923; an V, nr. 3 din 1925; Idem, *Sinesie Jivanovici la Oradea (1753)*, în „L. R.”, anul V, nr. 3 din 1925; Gh. Lițiu, *Episcopul Sinesie Jivanovici și Bihorul*, în „L. R.”, anul XXIX, nr. 5-6 din 1949; Idem, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950, pp. 27-30; Idem, *O vizitație canonică în Bihor în secolul al XVIII-lea*, în vol. „Omăgiu Î. P. S. Sale Dr Nicolae Bălan, mitropolitul

VII. 1. Alegerea și instalarea episcopului Sinesie Jivanovici

Cu toate încercările imperialilor de a împiedica funcționarea pe mai departe a Episcopiei Aradului, totuși, la 3 august 1751 a fost recunoscut ca episcop Sinesie Jivanovici (1751-1768), cu jurisdicție în Arad, Bihor și Hălmgaiu.

Sinesie Jivanovici s-a născut în anul 1711 (după alții în 1706) în localitatea Sântandrei (de lângă Buda), locuită în mare parte de ortodocși sârbi și aromâni. A ajuns vicar al mitropolitului Arsenie IV Ioanovici Șacabent, ulterior stareț al mănăstirii Frugșoara, arhimandrit al mănăstirii Racovăț în 1749, iar din 3 august 1751 episcop al Aradului. A fost hirotonit episcop în ziua de 1 septembrie 1751, ziua Sfântului Simion Stâlplnicul, numele său din botez, zi aleasă ca hram al ctitoriei sale de la Arad-Gai. La 29 octombrie 1751, mitropolitul Pavel Nenadovici (1749-1768) scria din Carloviț episcopului Sinesie că urmează să fie instalat de către episcopul George Popovici al Timișoarei (1745-1757) împreună cu arhimandritul Iosif prevăzuți „cu plenipotență în acest sens” la 3 august 1751. Dacă episcopul „dintr-o pricină oarecare n-ar putea merge atunci arhimandritul meu să împlinească toate cele de lipsă. Dar, întrucât Prea Sfinția Voastră ați participat până acum de două ori la alte instalări, binevoiti a da cele mai bune informații pentru această ceremonie, îndrumându-l întru toate ca să meargă totul strălucit”¹⁰².

Sinesie Jivanovici a preluat destinele Episcopiei Aradului după episcopul Pavel Nenadovici, în momente de mare cumpănă pentru ortodocșii aflați sub jurisdicția eparhiei arădene. S-a familiarizat repede cu problemele și neajunsurile clerului și enoriașilor, obligat fiind să suporte vexațiile autorităților și acțiunile clerului unit. Confruntarea cu prozelitismul unit și problema jurisdicției asupra Bihorului și Hălmgaiului au fost tot mai stăruitoare în perioada de început a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea.

Ardealului la cincizeci de ani de activitate bisericească”, Sibiu, 1956, pp. 374-381; Idem, *Eșecul „uniației” și reacția românilor ortodocși din Bihor în secolul al XVIII-lea*, în „B. O. R.”, an XCIII, 1975, nr. 9-10, pp. 1114-1123; Idem, *Istoria eparhiei Aradului*, în vol. „Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, pp. 37-42; T. Bodogae, *op. cit.*, pp. 122-138; Marin Mălinaș, *O circulară a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768)*, în „M. B.”, anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 243-249; S. Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe*, pp. 956-971; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, pp. 516-519; P. Vesa, *op. cit.*, pp. 76-87.

¹⁰² T. Bodogae, *op. cit.*, doc. I, pp. 127-128; Gh. Lițiu, *op. cit.*, p. 29; S. Anuichi, *op. cit.*, p. 956.

VII. 2. Jurisdicția Episcopiei și dispte confesionale pentru menținerea Hălmaგიului și Bihorului

Jurisdicția Episcopiei Aradului s-a menținut aceeași din timpul episcopului Isaia Diacovici și a urmașilor acestuia¹⁰³, peste ținuturile arădene, hălmaģene și bihorene. Era alcătuită din 15 protopopiate, opt în părțile arădene (Arad, Buteni, Hălmaģiu, Pecica, Nădlac, Șiria, Vărădia de Mureș, Zărand) și șapte în Bihor (Beliu, Beiuș, Cefa, Lunca, Popmezău, Oradea, Salonta). În 1755 episcopul Sinesie Jivanovici (1751-1768), instala în Oradea un vicar în persoana ieromonahului Metodie, ba chiar a avut și promisiuni din partea cancelariei împărătești că va aproba reînființarea Episcopiei ortodoxe române de la Oradea¹⁰⁴. Lucrurile s-au petrecut altfel decât și-ar fi dorit episcopul arădean.

Cu toate că i s-a interzis să efectueze vizitații canonice în zona *Hălmaģiului*, episcopul Sinesie avea însă dreptul de a-și încasa veniturile vlădicești din district. Chiar dacă Viena nu reușește să înlătore în totalitate jurisdicția episcopilor arădeni asupra Hălmaģiului, restrânge însă considerabil drepturile acestora la vizitații canonice, dând astfel libertate absolută propagandei catolice¹⁰⁵.

Încă de la începutul arhipăstoririi, episcopul Sinesie se confruntă cu mari greutăți în privința vizitării ținuturilor hălmaģene. În 2 decembrie 1751, mitropolitul Pavel Nenadovici îl înștiințează despre greutățile vizitării Hălmaģiului și despre intervențiile pe care le-a făcut pentru primirea aprobărilor necesare¹⁰⁶.

La numai un an de la alegerea lui Sinesie, vizitarea Hălmaģiului a fost permisă cu condiția de a nu se opune propagandei unite în zonă. Vestea trecerii la uniție a protopopului Simeon Popovici împreună cu 35 de hălmaģeni, exoperată la 10 decembrie 1751 de administratorul domenal Tatay Samu, a determinat pe episcopul Sinesie ca în ianuarie 1752 să-l trimită pe vicarul său în Hălmaģiu. Sosit la Hălmaģiu, vicarul arădean a întâmpinat opoziția lui S. Tatay, pe motiv că numirea episcopului și pentru ținutul Hălmaģiului nu s-a comunicat și Guvernului ardelean. Îndrumat de acesta

¹⁰³ Amănunte la P. Vesa, *op. cit.*, pp. 62-63

¹⁰⁴ I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, p. 127; N. Firu, *Episcopii și vicarii de la Oradea, în secolul XVIII*, în „L. R.”, an XXVII, nr. 1-2, 15 ianuarie 1947, p. 7.

¹⁰⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, pp. 226-229.

¹⁰⁶ T. Bodogae, *op. cit.*, doc. II, III, pp. 128-129.

să ajute propagandei uniate, episcopul Petru Pavel Aron de la Blaj (1754-1764), cu mai mulți protopopi și preoți, la 25 februarie 1752 a sosit la Hălmagiu, sătenii și preoții fugind din calea lui. Episcopul unit a slujit cu preoții în biserica din Hălmagiu și în cele din jur, silind pretutindeni pe enoriași să asiste la slujbele uniților. În raportul pe care l-a făcut Guvernului ardelean și Curții de la Viena, menționează că 38 de sate l-au primit în biserică, declarându-le unite, și numai 12 sate nu l-au primit, dar și din acestea, arăta că 5 au trecut la uniație, 7 rămânând pe mai departe ortodoxe (Aciua – astăzi Avram Iancu, Aciuța, Dumbrava, Gura Văii, Pleșcuța, Rostoci și Tălagiu). Cu toate promisiunile făcute de Tatay, satele au răspuns că nu l primesc pe vicarul unit, iar o mulțime de oameni din Hălmagiu, Țohești, Ocișor, Tisa și Leasa, au fost arestați, ei necedând presiunilor de a trece la uniți. Mitropolitul Pavel Nenadovici a trimis jalba a 45 de sate și 25 de preoți hălmağeni la Viena, cu rugarea să fie menținut permisul acordat lui Sinesie la numirea sa din 3 august 1751, de a vizita Hălmagiul numai prin vicarul său. La 10 iunie 1752, a primit răspuns favorabil dar numai pentru satele pe care nu le-a putut atrage la uniație Petru Pavel Aron, iar în 13 iunie i s-a reamintit că nu are drept de amestec în Ardeal. La 28 iulie 1752, vice-comitele Paul Hollaki și Tatay Samu, anunțau pe episcopul Sinesie că Guvernul a împuternicit pe vicarul său să viziteze Hălmagiul numai însoțit de ei. La 5 septembrie 1752, a sosit în Hălmagiu arhimandritul Vichentie Prodanovici de la mănăstirea Hodoș-Bodrog, cu interpretul său pentru limba română, în persoana protopopului Ioan Albici al Aradului. Nu li s-a permis decât vizitarea celor șapte sate ortodoxe, pe celelalte considerându-le unite. Când au plecat spre Arad, în trăsura arhimandritului au fost aruncate jalbele tuturor satelor către episcopul Sinesie, arătând că și ei se consideră ortodocși, trecerea lor la uniație făcându-se prin forță, rugându-l pe episcopul de la Arad să-i scape de Petru Pavel Aron „deoarece noi te cerem Preasfinția Ta”. Alte petiții, de cuprins similar au semnat preoții Ioan din Hălmağel și Lazăr din Aciua. După plecarea arhimandritului și a protopopului, administrația civilă a început o serie de represalii, întemnițând mai mulți locuitori din Leasa (14), Tisa (3), Ionești (7), Bodești (2), Hălmagiu (2) și Ocișor (5). Preotului Ialoș din Dumbrava i s-a luat toată averea¹⁰⁷.

Plângerile preoților și enoriașilor, care dezvăluiau implicarea administrației domeniului fiscal în evenimente, a ajuns la cunoștința

¹⁰⁷ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 30-32. Pentru abuzurile administrației, vezi S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, pp. 242-243 și *Anexele* 71, 72, pp. 112 și 113.

mitropolitului Pavel Nenadovici. După ce au fost aduse la cunoștința împărătesei Mariei Tereza, s-a dispus o nouă cercetare la fața locului care avea să stabilească exact cine se pronunța pentru uniație și cine nu. În strădania sa de a obține efectuarea cercetării ordonate de împărăteasă, tergiversată de autoritățile guvernamentale, mitropolitul încredințează o scrisoare adresată guvernatorului din Sibiu, în care prezintă abuzurile săvârșite de administrația civilă în Hălmațiu. Rezultatul a fost uluitor. S-au declarat uniți numai trei preoți și patru iobagi. Alți 35 au fost declarați arbitrar ca uniți. Cu toate acestea, împărăteasa a dispus ca biserica din Hălmațiu să fie dată celor trei preoți uniți, cărora li s-au dat și salarii de la stat. În schimb, episcopului Sinesie i s-a acordat dreptul de a vizita districtul Hălmațului¹⁰⁸.

Decretul imperial de la sfârșitul anului 1752 prin care se stabilea înființarea unei comisii pentru Arad, Hălmațiu și Zarand, care urma să constate apartenența religioasă a locuitorilor, în martie 1753, a fost modificat cu desemnarea unei comisii numai pentru Hălmațiu. Comisia avea sarcina de a examina toate satele care urmau să se pronunțe, fie în favoarea episcopului unit de Făgăraș, fie în a celui ortodox de la Arad. Cu numai o lună înainte, la 3 februarie 1753, ieromonahul Alexei și protopopul Ioan Albici al Aradului, au adresat mitropolitului Pavel Nenadovici o scrisoare în care descriau starea de spirit a populației hălmațiene din timpul evenimentelor ce au avut loc. Cei doi descriu și plecarea lor spre Sibiu, modul în care autoritățile au încercat să-i împiedice să efectueze călătoria. Odată ajunși în orașul de pe Cibin, s-a făcut tot posibilul ca mandatul mitropolitului să nu ajungă în mâna guvernatorului. A sosit acolo și iezuitul Mihail Salbek de la Blaj, considerat un expert în problemele Hălmațului. Acesta, împreună cu autoritățile, a încercat să împiedice reîntorcerea celor doi, însoțindu-i în Hălmațiu, încercându-se chiar suprimarea ieromonahului. La Hălmațiu, populația era în stare de tensiune, adunându-se „câte cincii și câte zece, se grăbesc și discută, instigă revolta, ca și când ar fi îndemnați de cineva”, aserțiune menită să slujească scopului urmărit, în sensul că instigatorii ar fi delegații episcopului de la Arad. Populația era preocupată de perspectivele sale ca urmare a reorganizării teritoriale prin alipirea părții de vest a comitatului Zarand la Ungaria¹⁰⁹.

¹⁰⁸ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, pp. 224-259; Gh. Țârțuș, *Un document din anul 1753 privind frământările religioase din ținutul Hălmațului*, în „M. B.”, an XXXIII, 1982, nr. 7-9, pp. 538-550.

¹⁰⁹ Gh. Țârțuș, *op. cit.*, *Anexa*, pp. 545-550.

La 20 iunie 1753, românii ortodocși din întreg ținutul Hălmagiului, au adresat o scrisoare episcopului Sinesie în care relatau suferințele îndurate de ei solicitându-i prezența în ținut. Scrisoarea a fost expediată de episcop mitropolitului Pavel Nenadovici la Carloviț. Ieromonahul Alexie, în calitatea sa de reprezentant a lui Sinesie pentru Hălmagiu, la 9 octombrie 1753, relatează și el mitropolitului o serie de abuzuri îndurate de preoții ortodocși din unele sate ale districtului, unii fiind întemnițați la Arad, alții fiind nevoiți să plece în pribegie pentru că refuzau semnarea trecerii la uniație¹¹⁰.

Datorită plîngerilor românilor ortodocși, la 11 iulie 1753, împărăteasa Maria Tereza a interzis autorităților civile și militare să favorizeze pe uniții din eparhia Aradului în dauna drepturilor de vizitații canonice ale episcopului Sinesie Jivanovici. La 18 decembrie 1753, împărăteasa Maria Tereza aduce la cunoștința mitropolitului Pavel Nenadovici că episcopul de la Arad va putea să-și exercite dreptul de jurisdicție și peste ținutul Hălmagiului imediat ce are loc întocmirea unei conscripții de către o comisie care va avea să clarifice câți erau ortodocși și câți uniți. Nemulțumit de felul cum a fost întocmită conscripția, la 25 decembrie 1753, episcopul Sinesie trimite la Carloviț plîngerile protopopului din Hălmagiu privitoare la aplicarea abuzivă a rezoluției imperiale din 18 decembrie, referitoare la scoaterea satelor supuse contelui Gyulai de sub jurisdicția Episcopiei Aradului¹¹¹.

Cu toate că uniții nu erau prea interesați de întocmirea conscripției, totuși, comisia de anchetă și-a început activitatea la 10 mai 1754, audiind locuitorii din satele districtului Hălmagiu. După doar patru zile de la declanșarea anchetei, un grup numeros de credincioși din Hălmagiu și satele din jur, se plîng episcopului Sinesie Jivanovici că au fost trecuți din oficiu pe lista celor care au primit unirea cu Roma, cerându-i să îi primească sub jurisdicția sa, motivând că „noi nu ne tăiem de țară, ce noi ne plecăm vlădicului de la Arad că precum de-au fost moșii noștri și noi încă ne ținem până la moartea noastră, dară vlădichii de la Făgăraș nice cum nu ne plecăm, ci moarte voim să avem, decât să ne plecăm vlădichii de la Făgăraș, și mai voim capul să ni-l taie, orice fel de moarte”¹¹². Ei invocau realitățile unei stări de spirit care aveau să-i stăpânească mereu. După toate disputele, la 19 mai 1754, locuitorii au fost convocați pentru a li se comunica rezultatele:

¹¹⁰ S. Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe*, p. 957.

¹¹¹ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, doc. 77, pp. 120-123; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 110, p. 195; doc. 112, pp. 196-200; doc. 113, p. 200.

¹¹² I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 115, p. 201.

cea mai mare parte a locuitorilor declarându-se ortodocși. Ancheta a fost urmată de decretul imperial din 7 septembrie 1754, care a consfințit rezultatele obținute, cu excepția bisericii „*Sfântul Ierarh Nicolae*”¹¹³ din Hălmagiu, toate celelalte au fost înapoiate ortodocșilor. Împărăteasa Maria Tereza a retractat toate ordinele anterioare, prin care episcopului Sinesie i-a fost interzisă vizitarea parohiilor din district. Dispozițiile imperiale au însemnat, fără îndoială, victoria Bisericii ortodoxe asupra propagandei uniților¹¹⁴.

Dacă în ținuturile hălmăgene mișcarea pentru Ortodoxie a fost purtată mai mult sub îndrumarea mitropolitului Pavel Nenadovici al Carlovițului, în *Bihor* s-a desfășurat sub directa îndrumare a episcopului Sinesie Jivanovici. Încă de la început, a ajuns la neînțelegeri cu Meletie Kovacs, un aromân, hirotonit în 1748, arhieru unit pentru Bihor, fiind considerat ca vicar al lui Pavel Forgach, cunoscut adversar al Ortodoxiei, ajuns în același an episcop catolic la Oradea. La insistențele lui P. Forgaci ca jurisdicția episcopului Sinesie în Bihor să fie limitată numai la cei neînregistrați în listele de uniți din 1737 și anii următori, Curtea imperială cerea, în mod repetat, episcopului arădean să nu-i primească pe uniții care îi cereau protecție¹¹⁵.

În acest timp, episcopul Sinesie aduna scrisori de adeziune de la preoți și le trimitea, prin mitropolit, Curții de la Viena. Mulți credincioși și preoți mărturiseau că se află „sub păstorirea suflătească a lui Sinesie, așteptând, preoți și mireni, venirea Preasfinției Voastre”. Cei bănuți că sunt de partea episcopului de Arad, erau arestați și torturați, așa cum se întâmplă în 17 ianuarie 1752 împotriva unor ortodocși din protopopiatul Beliu. Prin mitropolitul Pavel Nenadovici stăruia la Curtea din Viena să i se admită să efectueze vizite canonice și în părțile bihorene. În 3 martie 1752 primea acceptul, cu condiția „să nu depășească câtuși de puțin limitele jurisdicției sale, nec per se, nec per alios, și să nu intre deloc nici la uniți, nici la latinii supuși episcopului latin de Oradea, dl. conte Paul Forgacs și cu ocazia vizitației să nu-i dea motiv acestuia a se putea plânge de violarea jurisdicției sale sau de ceva turburări ce s-ar putea produce”. Paul Forgaci, nemulțumit de succesul lui Sinesie, la 23 martie 1752 a obținut un permis imperial de vizitație lui Meletie, ca să arate că nu este nevoie de episcopul de la Arad.

¹¹³ Astăzi biserica poartă hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”.

¹¹⁴ S. Dragomir, *op. cit.*, vol. I, pp. 253-259.

¹¹⁵ Amănunte la Damaschin Ioanovici, *Lupta episcopilor rivali: P. Forgaci și Sinesie Jivanovici la forurile din Viena pentru păstrarea românilor din Bihor. 1750-53*, în „L. R.”, anul III, nr. 46 din 1923, p. 7.

În urma acestei inițiative a uniților, mitropolitul P. Nenadovici a cerut împărătesei Maria Tereza ca ierarhul arădean să poată vizita și satele despre care Forgaci le pretindea unite, dovedind că majoritatea locuitorilor nu doreau uniția. Prin răspunsul Guvernului se argumenta că episcopul Sinesie era departe de adevăr, fiindcă satele în chestiune au fost unite în 1735, iar acum el căuta numai să tulbure prin emisari, în timp ce Meletie, acuzat că nu știe românește, căuta doar banii. Aceeași acuză i-a fost adusă și lui Sinesie, că dorea „vizitație să stoarcă bani”. După analizarea situației, autoritățile imperiale, constatând că uniții nici nu știau ce este unirea, nici nu-i cunosc dogmele, la 27 iulie 1752, a fost publicat ordinul că neuniții să nu mai fie tulburați în religia lor de episcopii catolici și nimeni să nu mai fie siliți cu forța sau violența la unire, iar comitatele și domeniile să nu-i mai apese pe neuniți și pe preoții lor cu dări și prestații nejuste, iar la judecăți și alte înfățișări să-i trateze blând și fără patimă sau animozități, să fie admiși cu toate drepturile cetățenești în toate orașele¹¹⁶.

Pentru prima dată episcopul Sinesie a sosit la Oradea la 30 mai 1753, după ce, în prealabil, a obținut învoirea de a-și vizita credincioșii din Bihor. A fost întâmpinat, la poarta orașului, de peoții ortodocși purtând feloane și epitrahile, cu cruci, icoane și ripide, ca la procesiune. Episcopul nu a dat lămuriri nici unui trimis al Episcopiei catolice despre scopul venirii sale în Bihor, nici chiar lui Meletie Covaci. Cum a ajuns în Bihor a consemnat 336 de localități românești, pentru ca s-o încredințeze pe împărăteasă că aici „mai sânt popi și sate de legea mea, oprite de menințările comitatului de a veni la mine”, răspunzând astfel insinuărilor pe care Pavel Forgaci le-a adus la 8 ianuarie 1752, afirmând că în Bihor nu mai există nici o localitate cu credincioși ortodocși¹¹⁷.

Cu toate acestea, la 22 ianuarie 1754, episcopul Sinesie Jivanovici se plângea mitropolitului de greutățile pe care le făceau în continuare ortodocșilor reprezentanții episcopului P. Forgaci și cei ai comitatului Bihor căci, „din zi în zi mai multe și mai mari prejudicii ni se întâmplă”¹¹⁸.

Datorită tulburărilor, dintre ortodocșii și uniții bihoreni, la 15 august 1754, contele Kobusitzky, în calitate de comisar imperial, a primit de la împărăteasa Maria Tereza instrucțiuni prin care stabilea formarea și

¹¹⁶ Șt. Lușca, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 2-7, 8, 12, 14.

¹¹⁷ M. Mălinaș, *op. cit.*, pp. 244-245.

¹¹⁸ A. B. M. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 1070, doc. LXXIV; dosar 1072, doc. LXXV.

atribuțiile unei comisii pentru Bihor¹¹⁹ (a treia, după cele din 1727 și 1737). Comisia era formată din arhiepiscopul de Kalocsa și doi generali, cu misiunea de a-i examina pe preoții și credincioșii bihoreni în legătură cu cele patru puncte „florentine” și să declare cărei Biserici doresc să-i aparțină. Comisia a lucrat la Oradea din decembrie 1754 până în iulie 1756. Instrucțiunile comisiei era să fie întrebați toți preoții și locuitorii din sate, în întregime, nu delegați, și nu numai de care episcop doreau să aparțină, ci și chestiuni de dogmă, ce îi deosebesc pe uniți de ortodocși, în special cele patru puncte ale Conciliului de la Florența din 1439¹²⁰. Comisia de anchetă a scos la iveală incultura teologică a comunităților rurale chestionate, rezultat al lipsei cadrului instituțional de desfășurare a catehezei¹²¹.

Au mai fost puse și alte întrebări edificatoare: cine a clădit biserica satului, cine l-a hirotonit pe preot, dacă a primit ajutor sau nu. Mai întâi, sub conducerea arhiepiscopului de Calocsa, Francisc Xaverius Klobusitzky, care în cea de-a doua sesiune a fost înlocuit cu Emeric Batthány. Membrii erau generalii Charles de Ville și Hadick, iar notar a fost Adam Kollar, bibliotecarul aulei imperiale, înlocuit și el, în sesiunea a doua, cu Philippides de Gaja. Partea ortodoxă avea pe arhimandritul Moise Putnic, ca observator trimis al mitropolitului, iar cea catolică pe canonicul Gheorghe Kejerii. Dintre aceștia, generalul De Ville a dovedit obiectivitate față de ortodocși asigurând succesul comisiei demascând uneltirile interesate ale Episcopiei latine, atât în plan religios cât și în cel economico-social. Comisia a cercetat comunele trecând în protocol toate plângerile preoților și ale enoriașilor, atât ale celor uniți cât și ale ortodocșilor¹²².

În intervalul dintre 7 mai și 1 iulie 1756, au fost ascultați preoții și capii de familie din 170 de sate bihorene. Majoritatea celor chestionați și-au afirmat atașamentul față de Biserica ortodoxă, deși ignoranța teologică i-a făcut pe unii preoți și credincioși să aprobe cele patru puncte florentine,

¹¹⁹ *Ibidem*, dosar 1064.

¹²⁰ 1. Papa de la Roma este capul văzut al întregii Biserici creștine; 2. Existența Purgatoriului; 3. Pâinea nedospită este materie suficientă pentru cuminecătură; 4. Sfântul Duh purcede de la Tată și de la Fiul. Cf. Șt. Lupșa, *Istoria parohiei Ștei*, Beiuș, 1942, p. 46; Idem, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 1, f. 220-221.

¹²¹ Șerban Turcuș, *Considerații privind începuturile episcopiei române unite de Oradea*, în vol. „Studii de istorie a Transilvaniei” (Coordonatori: Sorin Mitu, Florin Gogâltan), Cluj-Napoca, p. 132.

¹²² N. Firu, *op. cit.*, pp. 59-60.

în contextul atașamentului față de credința strămoșească și episcopului de la Arad. Marea majoritate a clerului a fost obligată să primească diferite sume de bani de la Forgacs pentru a-i recunoaște jurisdicția și evita eventualele represalii, dar n-au fost obligați la o îndochinare „uniată”¹²³.

Între 31 mai - 5 iunie 1756, au fost ascultați 20 de preoți și peste 260 de enoriași din 27 sate din protopopiatul Beliu. Din protocolul comisiei rezultă că numai patru preoți au fost hirotoniți de episcopul Meletie, ceilalți de Petru Hristofor (1), Climent al Râmnicului (1), Climent de Cervenvoda (1), Vichentie Ioanovici (3), Sinesie Jivanovici (3) și Isaia Antonovici (7)¹²⁴.

Din toate satele bihorene, pe baza răspunsurilor date la întrebările puse de comisie, doar trei (Poceiul, Leta și Sântandrei) au fost declarate unite, celelalte au fost declarate ortodoxe și supuse jurisdicției episcopului de la Arad. Episcopia romano-catolică de la Oradea a făcut contestație împotriva hotărârilor luate, încât Curtea imperială din Viena - nemulțumită și ea de rezultat - a numit o altă comisie (fără generali), care să verifice actele cele dintâi. Noua comisie a lucrat între anii 1757-1759, declarând unite alte câteva sate: opt pentru că aveau biserici ridicate de proprietarii locali și zece pentru că în fața comisiei nu s-au declarat categoric pentru un rit sau altul. În satele în care majoritatea locuitorilor erau uniți, biserica trecea în stăpânirea lor, în satele în care majoritatea ar reveni la Ortodoxie, biserica rămânea unită, iar ortodocșii nu mai aveau dreptul să-i mai zidească alta. În pofida acestor abuzuri, ancheta din 1757-1759 a fost o nouă biruință a Ortodoxiei în Bihor¹²⁵.

În acest timp, episcopul Sinesie trimite pastorale bihorenilor, prin mijlocirea vicarului său din Oradea, ieromonahul Metodie, care semna „namesnic episcopesc”. Acesta, în reședința din Velența, multiplica, pastoralele lui Sinesie într-o bună limbă românească, pentru satele bihorene. Episcopul îi îndemna să nu se abată de la hotărârile publicate de Curtea de la Viena, în legătură cu libertățile religioase ale „națiunii ilirice”, între care erau incluși și românii bihoreni. Despre sosirea unei pastorale de la Sinesie,

¹²³ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 961.

¹²⁴ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 1, f. 293-297.

¹²⁵ Gruia (Ștefan Pop), *op. cit.*, în „R. T.”, anul I, 1907, nr. 6, pp. 230-232; Șt. Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I, pp. 36-39; Idem, *Istoria parohiei Ștei*, pp. 45-56; Gh. Lițiu, *Eșecul „uniației” și reacția românilor ortodocși din Bihor în secolul al XVIII-lea*, în „B. O. R.”, anul XCIII, 1975, nr. 9-10, pp. 1114-1123; S. Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe*, pp. 96-107.

care s-a purtat în secret, de la un preot la altul, mărturisește comisiei protopopul Gheorghe al Beliului încă în septembrie 1754¹²⁶.

O altă circulară a fost cea trimisă la 26 ianuarie 1759 „Prea cinstiților protopopi, cinstiților preoți, onoraților juzi, jurați și tuturor creștinilor ortodocși” din părțile Oradiei, prin care îi îndemna să rămână ascultători față de hotărârile împărătești, neclintiți în credința lor, iar dacă cineva le va face vreo nedreptate, să apeleze la ajutorul „locțiitorului” său din Oradea, care are avea puterea să-i reazeze în onoare pe cei cărora „li se va face vreo nedreptate”¹²⁷.

¹²⁶ N. Firu, *op. cit.*, p. 67; Idem, *Episcopii și vicarii de la Oradea în veacul XVIII*, în „L. R.”, an XXVII, nr. 1-2, 15 ianuarie 1947, p. 8.

¹²⁷ Circulara este publicată de M. Mălinaș, *op. cit.*, pp. 247-248. Iată textul pastoralii: „Sinesie din mila lui Dumnezeu, episcop ortodox al Aradului, Ienopolei, Oradiei Mari și Hălmaგიului și consilier aulic al majestății sale Cezaro-Crăiești. Prea cinstiților protopopi, cinstiților preoți, onoraților juzi, jurați, în general care vă găsiți în această de Dumnezeu păzită eparhie a Oradiei Mari, din toate districtele, orașele și satele, vouă, iubiților fii în Domnul, pace, milă, liniște și tot binele, dorim și cerem de la milostivul Dumnezeu. Noi ne îndoim că este un lucru cunoscut de voi toți, că cu cât i s-au dat cuiva daruri mai mari și milă mai abundentă, cu atât și aceea milă ca să aducă mulțămiri mai mari aceluia de la care le-a primit. Și noi, din mila lui Dumnezeu și îndurarea auguștilor noștri împărați, nu puțină milostenie am primit, deoarece nu numai nouă ni s-a dat și întărit puterea spirituală peste bisericile, preoții și creștinii religiei noastre, din această de Dumnezeu păzită eparhie a Oradiei, dar și vouă vi s-a îngăduit pre binevoitor prin milostiva cezaro-crăiască, exercițiul religiei noastre în liberate, ca să vă puteți bucura; la drept vorbind, am dobândit pacea dorită. De aceea sântem datori să mulțumim neîncetat lui Dumnezeu – în primul rând – pentru această milostivire mare, apoi împăraților stăpânitori și să ne rugăm pentru viața lor îndelungată, ca și în viitor, sub stăpânirea lor, să ne putem bucura de viață pașnică, lucru pe care și noi îl dorim în Hristos dragostei voastre și vă îndemnăm pârintește, după obligația și chemarea noastră de păstori, ca să fiți supuși în toate, să aveți dragoste și pace față de toți, să nu întreprindeți nimic împotriva hotărârii cezaro-crăiești, ca să nu fiți pedepsiți așa cum ați auzit când s-a transmis și publicat prin toate locurile că vor fi pedepsiți acei care vor face altceva. După acestea și acest lucru îl amintim dragostei voastre în Hristos, că la chemarea prea sfințitului nostru domn, mitropolitul, plecăm la Timișoara, în vederea instalării noului episcop, dar în această cauză să nu vă îndoiiți în suflete, ci precum în prezent așa și în viitor să fiți neclintiți în toate și mai ales în credință să nu îngăduiți nimănui să vă amăgească, ci să mărturisiți că sânteiți într-adevăr creștini ortodocși, fiindcă deși plecăm de la voi din motive întemeiate, totuși avem nădejde că după puțin timp ne vom întoarce și cu sosirea noastră că vă vom bucura din nou. Între timp, dacă vi s-ar întâmpla vreun necaz sau tristețe din vreo parte, pe care nu o dorim, puteți să vă adresați vicarului nostru, pe care îl lăsăm aici, poruncind tuturor să-l aveți în cinste și în dragoste. Nădăjduind puternic că veți fi ascultători în toate, neșovăielnici, tari și neclintiți în toate acelea care corespund creștinului ortodox. Vă încredințăm milostivirii lui Dumnezeu și vă împărtășim binecuvântarea noastră arhierescă. Dată în Oradea, în luna ianuarie 26, 1759. Sinesie Jivanovici”.

Trimisă protopopilor pentru a fi citită în biserici, pastorală provoacă mari probleme unora dintre ei. La 3 februarie 1759, pe când protopopul Ioan al Beliului, împreună cu șase preoți din parohiile învecinate, se afla în casa unui enoriaș din Tăgădău pentru a le citi pastorală, ca „fiecare preot să-i poată vesti cuprinsul parohienilor săi”. În acest timp, provizorul ținutului Beliu, însoțit de doi preoți uniți, năvălind în casă „așezară trei armași cu săbiile scoase la ușă și pe cinci din noi care eram înăuntru, ne-a amenințat cu tăierea dacă încercăm să ieșim și ne ceru scrisoarea. Răspunzând că noi n-o avem, întâi asupra mea se năpusti cu sabia scoasă, îmi smulse haina, îmi luă scrisoarea și mă sili să ies. Mai desbracă la fel și percheziționă și pe preotul Teodor Popovici din Toplița-Cărand. După ce ne luă cu forța scrisoarea, ne constrânse să plecăm fiecare din sat, fiecare în altă parte, adăugând și aceea că P. S. V. n-aveți voie să așezați niciun preot sau sfăt fără știrea lui”, se plângea protopopul la 9 februarie 1759 episcopului Sinesie, care trimite plângerea mitropolitului din Carloviț¹²⁸. Deși admonestat pe când se găsea în parohia Tăgădău, în mai 1759, protopopului Ioan i se cere pedepsirea pentru „pără neadevărată” și pentru convocarea atât de multor iobagi fără știrea și permisiunea „domenialului lor”, ba mai mult, se cere chiar destituirea din parohie și protopopie, „să nu mai poată fi popă în acest comitat”, și silit să-și ceară în public iertare provizoriului¹²⁹.

Nu cunoaștem cum au decurs în continuare adversitățile, însă la 1 martie 1759 împărăteasa Maria Tereza a aprobat propunerea celor mai mulți dintre consilierii săi ca vizitația episcopului Sinesie Jivanovici în Bihor să nu mai fie amânată. Vizitația s-a admis cu unele condiții: episcopul să fie însoțit în fiecare district de judele nobililor sau de un substituit al acestuia; să nu viziteze decât satele cuprinse în catalogul înmănat lui și însoțitorului de la comisie, recunoscute ca ortodoxe; să evite orice jignire adusă la adresa catolicismului sau a unirii și încercarea de extindere a jurisdicției sale peste uniți. La 24 martie 1759 episcopul Sinesie se afla la Oradea de unde protesta la comisie contra numirii „asistentului” rânduit să-l însoțească, susținând că de un astfel de tratament nu a mai avut parte nici chiar în vizitațiile din

¹²⁸ Șt. Lușșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 2, f. 113-114.

¹²⁹ Încă din 1753 când trebuia să-i urmeze tatălui său în postul de protopop, a fost catalogat ca un dușman al „niei” iar mai târziu dovedindu-se un susținător al episcopului Sinesie Jivanovici pe care la și însoțit în unele vizite canonice, cf. *Ibidem*, vol. II, fasc. 2, f. 195-196, nota 1.

Hălmagiu și Arad. În aceste condiții, între 25 martie și 25 august 1759, a vizitat 271 de sate, fiind primit peste tot cu multă însuflețire¹³⁰.

VII. 3. Reședința și biserica episcopală

În 1751, când episcopul Sinesie Jivanovici își începe activitatea de ierarh la Arad, reședința episcopală era cea din timpul episcopului Isaia Diacovici (1706-1708), situată pe malul drept al Mureșului. În apropiere se afla și catedrala cu hramul „*Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*”.

La venirea lui Sinesie, rânduiala bisericii episcopale o predă unei echipe de epitropi și scrie cu mâna lui un *Jurământ* pe care aceștia trebuia să-l depună la numire și întocmește un nou inventar al bunurilor bisericii. În timpul său, patrimoniul bisericii se îmbogățește prin numeroase donații. Au fost donate un *Minei prăznicar (Antologhion)* și un *Catavasier*, amândouă în limba română. Episcopul donează și el trei brăie cu închizători de argint, o *Evanghelie* sculptată în argint și aur, un brâu cu cheotoare de argint, un potir mare și un disc și steluță cu cruce în vârful. În timpul păstoririi sale biserica este înzestrată cu un tron arhieresc¹³¹ executat de „*țișlerul*” Sevastian¹³².

VII. 4. Averea Episcopiei

Episcopia Aradului se număra, sub raport material, între cele mai sărace eparhii care aparțineau Mitropoliei Carlovițului, mai ales după anul 1722, când, datorită incorectitudinii diaconului Sofronie Albici de la reședința episcopală de pe malul Mureșului, a pierdut un intravilan propriu și prăvăliile pe care le avea în posesie prin grija episcopului Isaia Diacovici¹³³. Episcopul

¹³⁰ Amănunte la Gh. Lițiu, *Vizitația episcopului Sinesie în Bihor*, în „L. R.”, an XXIX, nr. 20-21, 15 octombrie 1949, pp. 128-131; nr. 22-23, 15 noiembrie 1949, p. 140; Idem, *O vizitație canonică în Bihor în secolul al XVIII-lea*, în vol. „Omăgiu Î. P. S. Sale Dr Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului la cincizeci de ani de activitate bisericească”, pp. 374-381.

¹³¹ Tronul se află astăzi în biserica ortodoxă română din Ghioroc, protopopiatul Lipova.

¹³² Horia Medeleanu, *Catedrala Aradului în veacul al XVIII-lea*, în „M. B.”, anul XXXIII, 1983, nr. 7-8, p. 451.

¹³³ Averele, înstrăinate la moartea episcopului Ioanichie Martinovici (1710-1721), a intrat în mâinile puternicilor regimului. Episcopul Vichentie Ioanovici (1726-1731), in

Sinesie Jivanovici, pe lângă cheltuielile pe care le avea de suportat eparhia cu mișcările de recuperare a Bihorului și Hălmagiului, s-a văzut de la început avizat la o cheltuială în plus pentru recăștigarea moșiei Sălaș. În asemenea împrejurări, episcopul era avizat să se întrețină din „convenția episcopescă”, o dare bisericească pe care aveau să o plătească parohiile aflate sub jurisdicția eparhiei. Mai dispunea de taxele de la hirotonii, iar preoții erau obligați să trăiască din „venitul patrafirului”, adică din ceea ce primeau de la enoriași pe baza așa numitei „stole” în schimbul serviciilor religioase pe care le săvârșeau și din munca pământului¹³⁴.

Așa după cum se exprima la 14 ianuarie 1757, episcopul Sinesie dorea, pentru început, numai recuperarea moșiei de la Sălaș. În acest sens, cerea anchetatorului ca după terminarea cercetării să-i trimită și lui un exemplar din actul constatator. După recăștigarea ei, pe această moșie, episcopul amenajează o fermă cu anexe gospodărești. Mai târziu, a cerut continuarea anchetei și pentru moșia Tövisagyhaza. Disponând de rezultatele finale ale celor două anchete, prin mitropolitul de la Carloviț, la 9 iulie 1757, a cerut împărătesei Maria Tereza să oblige posesorii să restituie gratuit Episcopiei Aradului toată averea înstrăinată de diaconul Sofronie Albici în anul 1722. La 21 septembrie 1757, prin colonelul Uracca din Arad, episcopul Sinesie a autentificat copia testamentului din 29 septembrie 1732 al lui Iancu Tököly, căpitanul miliției sârbe de pe Mureș, prin care lăsa urmașilor săi ferma, via și prăvăliile foste ale Episcopiei arădene până în 1722. Testamentul, vizat și de episcopul Isaia Antonovici, era revendicat de episcopul Sinesie cu tot ce a aparținut Episcopiei până la fraudă produsă de diaconul Sofronie Albici. În decembrie 1758, mitropolitul a prezentat deputației ilirice un nou memoriu pentru moșia Diacovici. Deputația a trimis memoriul cancelariei Ungariei, unde episcopul Sinesie nu era bine văzut din cauza acțiunilor sale pentru Ortodoxie întreprinse în Bihor și Hălmagiu. La 2/13 septembrie 1759, episcopul a intervenit la agentul vienez să-l informeze despre rezultatul

1728, a câștigat moșia din Șega și Pil, numită „Livada vlădicească”, iar episcopul Isaia Antonovici (1731-1748), în 1734, a obținut terenul de la Ceala din hotarul Aradului, cumpărat de la moștenitorii vameșului Giurca. În același an a cumpărat moșia lui Giurchina Baștina, numită apoi Szalla (Sălaș), mai târziu ipotecată orașului Arad iar episcopul Sinesie de la început a fost preocupat pentru recăștigarea ei, cf. Șt. Lupșa, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fasc. 1, f. 250-251, 348.

¹³⁴ Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani*, p. 53; Idem, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*. p. 46; Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 2, f. 348.

memoriului, însă nici în luna octombrie nu primise nici un răspuns. Aici, memoriul se pare că s-a „pierdut”¹³⁵.

Din banii adunați în cursul vizitațiilor canonice, episcopul Sinesie a reușit să dea eparhiei o mai bună stare materială. Pe vatra vechiului domeniu din Arad-Gai (Sălaș), cumpărat de episcopul Isaia Diacovici la începutul secolului al XVIII-lea, înstrăinat și recâștigat mai târziu, în 1760-1763, episcopul Sinesie Jivanovici a construit o reședință episcopală de vară cu toate anexele necesare și un paraclis, cheltuind sume importante pentru înzestrarea lor cu mobilier și toate cele necesare. În turnul bisericii a așezat un ceas, iar în jurul curții a amenajat o grădină pentru care a apelat la reprezentantul său din Viena să-i trimită un horticultor¹³⁶.

Cu timpul, fosta reședință de vară a devenit groznița ierarhilor de la Arad. Din inițiativa sa, catedrala episcopală a fost înzestrată cu odăjdii, cărți și alte obiecte de cult. În Oradea, datorită demersurilor pe care le-a făcut, credincioșii din Velența au obținut autorizația pentru construirea unei biserici în locul bisericeții de lemn unde slujea protopopul Ioan. Tot în Velența intenționa să deschidă și un seminar pentru tinerii bihoreni și stăruia pentru reînființarea Episcopiei ortodoxe de la Oradea¹³⁷. După moartea lui Sinesie, așa cum reiese dintr-un document de la 1779, reședința a cunoscut o perioadă critică.

VII. 5. Vizitațiile canonice din 1754-1755 și 1759

În privința vizitelor canonice, după alegerea episcopului Sinesie Jivanovici, împărăteasa a întărit ordinul care prevedea că episcopului de Arad îi erau interzise, deocamdată, vizitele canonice în ținutul Hălmeagului, care puteau fi făcute numai prin vicar sau printr-un alt reprezentant al său. Imediat după instalarea în scaunul de episcop al Aradului (1 septembrie 1751), episcopul Sinesie a căutat să se familiarizeze cu problemele și neajunsurile clerului și enoriașilor din cuprinsul eparhiei, obligat să suporte vexațiile autorităților locale și acțiunile clerului unit.

¹³⁵ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. II, fasc. 2, f. 250-251, 348.

¹³⁶ *Ibidem*, f. 220, 250-251; Gh. Lițiu, *Mănăstirea „Sfântul Simion Stălpnicul” din Arad-Gai*, în „M. B.”, anul XXXIII, 1983, nr. 7-8, p. 489.

¹³⁷ N. Firu, *Episcopii și vicarii de la Oradea, în veacul XVIII*, p. 7.

Tensiunile acumulate de-a lungul deceniului anterior vor deborda în 1751, când noul episcop al Aradului, Sinesie Jivanovici, va începe vizitații canonice în cuprinsul eparhiei, care îngloba, pe lângă părțile arădene și o bună parte a teritoriului comitatului Bihor. Este cunoscută activitatea desfășurată în părțile bihorene și hălmăgene pentru menținerea acestor ținuturi sub jurisdicția Episcopiei Aradului.

În 30 iunie 1753, episcopul Sinesie Jivanovici scria mitropolitului Pavel Nenadovici, arătând efuziunea ortodoxă nu numai în Bihor, ci în întreg Ardealul: „vin la mine aici oameni din tot Ardealul, căci este veselie și bucurie (datorită vizitei mele) nu numai în varmeghia Bihorului, ci în tot Ardealul. Și în varmeghia Sătmarului e veselie și bucurie, în legătură cu venirea acolo a unui episcop ortodox, care nădăjduiesc că și la ei va veni. Din Principatul Ardealului au venit la mine și m-au întrebat cu nădejde, dacă vreau să merg la ei, căci întreg poporului acesta așteaptă”¹³⁸.

La sfârșitul anului 1754 și începutul celui următor, episcopul Sinesie a întreprins o mare vizitație canonică în parohiile din cele opt protopopiate arădene (Arad, Buteni, Hălmagiu, Pecica, Nădlac, Șiria, Vărădia, Zărand). Cu această ocazie a întocmit o conscripție care reflectă starea ecleziastică dintr-un anumit ținut al eparhiei arădene. Conscripția cuprinde informații prețioase despre numărul parohiilor și filiilor, situația la zi a bisericilor (material de construcție, starea, hramul, dacă a fost sau nu sfințite), preoți și numărul caselor din fiecare sat¹³⁹. Face scurte referiri cu privire la celelalte confesiuni ca cifră de populație, locaș de cult și slujitori, din unele parohii ortodoxe¹⁴⁰.

¹³⁸ Fond Silviu Anuichi, Dosar: *Documente din arhivele sârbe pentru Cartea albă a Bisericii Ortodoxe Române*, doc. 10, f. 11-12 (A. S. A. N. U K., *Fond M. P., „B”*, nr. 175/1753).

¹³⁹ Conscripția este publicată pentru prima dată de Dimitrie Ruvaraț în *Srpska Mitropolija Karlovacica*, Carloveț, 1902 (partea a II-a), pp. 72-94, (citată după Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani în veacul XVIII*, Arad, 1934, p. 55, nota 1); S. Dragomir, *Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului*, în „F. D.”, anul XXIII, nr. 51-52 din 1908; an XXIV, nr. 5, 6, 10 din 1909; P. Vesa, *Un document de la mijlocul secolului al XVIII-lea despre viața ecleziastică din părțile arădene. Conscripția episcopului Sinesie Jivanovici*, în „Aradul cultural”, decembrie 1999, pp. 97-100; Idem, *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, 2000, pp. 197-302; Idem, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Anexa X, pp. 700-707.

¹⁴⁰ În orașul Arad menționează că existau 250 de case de nemți și maghiari de religie catolică, luterani și calvini nu existau iar evrei numai 8 case, în afară de cei ce stăteau cu chirie. Amintește de biserica franciscană și de mănăstirea minoriților. În Pecica menționează că erau 100 de case locuite de maghiari catolici ce aveau un preot și o capelă. În Radna era mănăstire franciscană și socați de religie romano-catolică ce locuiau în 40 de case. Tot 40 de case aveau

Cea de-a doua vizitație canonică, a fost desfășurată în părțile bihorene imediat după încheierea mării anchete a comisiei din 1754-1759. Vizitația a început-o cu orașul Beiuș, unul din centrele marelui domeniu al Episcopiei romano-catolice de Oradea, și a durat de la 25 martie până la 17 aprilie 1759, când și-a întrerupt vizitația cu prilejul sărbătorilor Paștilor. În acest timp a vizitate 51 de comunități. După sărbătorile Paștilor, vizitația a continuat, fiind încheiată la 25 august același an, timp în care a reușit să viziteze aproape toate satele bihorene, 275 (din totalul de 332 așezări), din cele șapte protopopiate bihorene, interesându-se de starea bisericilor, preoților și a credincioșilor ortodocși. Și de această dată lasă o cuprinzătoare statistică despre situația fiecărei biserici, a satului și dă informații despre celelalte confesiuni¹⁴¹. Majoritatea bisericilor erau construite din lemn, pământ și trestie, acoperite cu șindrilă, iar preoții hirotoniți unii de episcopii Aradului, iar cei mai mulți de episcopii Râmnicului, mitropolii Ungrovlahiei și Moldovei. Din perioada acestei vizitații canonice, episcopul scria mitropolitului Pavel Nenadovici, în 24 iunie 1759, că până la data de 21 iunie a miruit 12 683 bărbați, 12 354 femei, 12 045 băieți și 10 357 fete¹⁴².

În satele unde a poposit, atât în cele arădene cât și în cele bihorene, episcopul Sinesie Jivanovici a fost întâmpinat de mulțimea de credincioși iar preoții îl întâmpinau cu procesiune după rânduială conducându-l până la biserică. Pentru a câștiga timp a chemat și filiile în parohia materă unde săvârșea o slujbă religioasă în biserică, urmată de câte o cuvântare catehetică

și maghiarii din Herdeș (Pădureni) și erau de religie calvină, aveau biserică și predicator. Predicator și biserica calvină aveau și maghiarii din Sebiș. O biserica calvină edificată din piatră aveau și locuitorii maghiari din cele 50 de case existente în satul Vădas (Vânători). Despre nemții și maghiarii din Ineu menționează că au transformat geamia turcească în biserică romano-catolică. O capelă romano-catolică exista în Șiria și se afla amenajată între ruinele vechii biserici. Locașul de cult era frecventat de oficialitățile localității, paroh nu aveau însă slujeau călugării franciscanii din Radna.

¹⁴¹ Pentru părțile Bihorului, în urma vizitațiilor canonice efectuate între 25 martie 1759 și 29 august 1759, întocmește *Protocolul vizitației Eparhiei Oradiei Mari* din 1759. Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani din veacul XVIII*, pp. 55-56; Gh. Lițiu, *Vizitația episcopului Sinesie în Bihor*, „L. R.”, an XXIX, nr. 20-21 din 15 octombrie 1949, pp. 128-131; nr. 22-23 din 15 noiembrie 1949, p. 140; Idem, *O vizitație canonică în Bihor în secolul XVIII*, în vol. „Omagiul I. P. S. Sale Dr. Nicolae Bălan mitropolitul Ardealului la cincizeci de ani de activitate bisericească”, pp. 374-381; Idem, *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, p. 40.

¹⁴² S. Anuichi, *op. cit.*, p. 970.

sau moralizatoare. Episcopul își făcea însemnările despre parohie, apoi cu îndemnuri de statornicie în credință și miruirea credincioșilor se termina vizitația, episcopul mergând mai departe.

Există unele mărturii în timpul vizitațiilor canonice, episcopul Sinesie, mai ales în Bihor, a primit multe daruri în bani și produse. Pe unde trecea îi așterneau, prin sate, valuri de pânză care îi rămânea episcopului. Toate acestea episcopul le-a valorificat iar banii rezultați i-a folosit la ridicarea reședinței de vară de la Gai.

VII. 6. Cazul hirotonirilor de preoți din alte eparhii

În 1761, casa imperială vieneză acuza pe episcopul Sinesie că hirotonea preoți din afara eparhiei sale, mai ales pentru Maramureș. Episcopul dovedea o deosebită disponibilitate pentru hirotonirea candidaților din Ardeal, motiv pentru care, generalul Buccow dispunea în 1761 trimiterea a doi oameni de încredere care să observe și să informeze asupra situației de acolo. Existau mulți preoți din Ardeal hirotoniți la Arad, acceptați de episcopii uniți. Numai în 1767 a hirotonit cel puțin 27 de preoți¹⁴³. În 1761, Andreas Lachki de 30 de ani și Georgius Illyes de 23 de ani, doi ruteni maramureșeni, au fost arestați și interogați fiindcă luaseră calea Aradului cu gândul de a-l convinge pe episcopul Sinesie să-i hirotonească. La fel au pățit și alți opt tineri sătmăreni, arestați la 15 mai 1761 la Arad, pentru că veniseră acolo pentru a fi hirotoniți de către episcopul arădean¹⁴⁴. La 2 august 1761, Sinesie răspunde că, „în ce privește preoții din Maramureș, este adevărat că pe unii dintre ei i-am hirotonit întrucât cu lacrimi și suspinuri m-au rugat, nedându-mi pace până nu i-am hirotonit”, motivând apartenența lor la Biserica ortodoxă. Maramureșenii aspiranți la preoție nu doreau să primească harul preoției nici de la episcopul uniat de Muncaci, nici de la episcopul uniat din Oradea Mare. În cazul unui refuz din partea episcopului Sinesie Jivanovici, ei erau hotărâți să meargă pentru hirotonie în Țara Românească. Despre numărul celor hirotoniți la Arad, Sinesie nu

¹⁴³ Greta-Monica Miron, *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697-1782)*, Cluj-Napoca, 2004, pp. 203,204, 205, 206, 208, 209.

¹⁴⁴ Ovidiu Ghitta, *Nașterea unei Biserici. Biserica greco-catolică din Sătmar în primul ei secol de existență (1667-1761)*, Cluj-Napoca, 2001, pp. 296, 335.

mai știa, „întrucât nu sunt sub jurisdicția mea și nu știu nici unde sunt”. Episcopul Sinesie a hirotonit și preoți pentru sate din Principatul Transilvaniei¹⁴⁵.

VII. 7. Disciplina clerului

Episcopul Sinesie era preocupat și de disciplina clerului din parohiile arădene și bihorene. Pe la începutul anului 1753, preoții Ioan Popovici de la Zărând și Lazăr Petrovici de la Sinteia Mică cad în capcana prozelitistă a piariștilor de la Sântana. Pentru a scăpa de urmărirea episcopului Sinesie, preoții cer „litere protecționale” de la comitat. Acestea însă nu le-a fost de nici un folos, pentru că episcopul, aflând despre lepădarea lor de Ortodoxie, i-a urmărit prin soldații săi, și pe unul din ei l-a prins și adus în închisoare, la reședința episcopală. În duminica următoare l-a scos din temniță, la dus la catedrală, unde l-a rășpopit, tunzându-i părul și răzându-i barba, prin unul din argații săi, apoi l-a dus din nou în temniță. Congregația comitatensă aflând despre acest lucru, a raportat Consiliului locumtenențial care a cerut mitropolitului de la Carloviț socoteală despre acest lucru¹⁴⁶.

VII. 8. Activitatea culturală

Încă de la începutul activității ca episcop al Aradului, Sinesie a întreținut legături strânse cu episcopul Grigorie Socoteanu de la Râmnic (1748-1764), care la 2 decembrie 1752 i-a trimis, „prin omul dvorului nostru, Oprea, legătoriul de cărți”, 200 de exemplare de cărți bisericești în limba română tipărite în tipografia episcopiei¹⁴⁷, iar în 1761 a tipărit, la cererea episcopului arădean, *Pravila de rugăciuni a sfinților*¹⁴⁸, în limba sârbă, cuprinzând viețile

¹⁴⁵ Fond Silviu Anuichi, Dosar: *Documente din arhivele sârbe pentru Cartea albă a Bisericii Ortodoxe Române*, doc. 8, f. 11 (A. S. A. N. U. K., *fond citat*, „A”, nr. 252/1761); doc. 9, f. 11 (A. S. A. N. U. K., *fond citat*, „A”, nr. 279/1761).

¹⁴⁶ Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani*, p. 49.

¹⁴⁷ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. I, doc. 108, pp. 193-195.

¹⁴⁸ Despre *Pravila* episcopului Sinesie vezi: Fl. Dudaș, *op. cit.*, pp. 49-51. Cartea este tipărită cu „blagoslovenia Prea sfințitului și prea măritului Domn Pavel (Nenadovici) Arhiepiscopul ortodox din Carlovitz, Mitropolitul întregului popor slaviano-sârb și valah [...]”. Adunată cu

sfinților, crailor și prinților sârbi, între care este și mitropolitul Maxim Brancovici al Țării Românești (1505-1508) care are mormântul la mănăstirea Cruședol¹⁴⁹.

A fost atras și de arta vremii. În noiembrie 1762, Sinesie comanda icoane la un gravor din Viena, atât pentru reședințele sale de la Arad și Oradea, cât și pentru a fi distribuite în eparhie. În ianuarie 1763 încă îl zorea pe gravorul din Viena, în martie la fel, ca să le aibă de Paști. În 14 aprilie a primit tiparul de probă, dar le considera mai puțin reușite decât modelul franțuzesc văzut în atelierul gravorului din Viena. Astfel, că cere să i se imprime circa 5 kg după modelul francez, de 1 florin și tot atâtea după modelul de 4-5 florini și să i le trimită. În 25 aprilie, expedia suma de 14 galbeni pentru plata gravorului și prețul modelului¹⁵⁰.

Din unele mărturii istoriografice aflăm că episcopul Sinesie Jivanovici avea și o numeroasă bibliotecă. *Testamentul* său, redactat în timpul vieții, semnat și întărit de alți martori și parafat cu siglă la 12 ianuarie 1768, este prima mențiune documentară despre bibliotecă. La sfârșit, în copie, sunt menționate câteva din cărțile pe care le deținea la acea dată. Sunt enumerate: *Iosif Flaviu*, *Lexicon german*, *Corneliu Agrippae spre Liban*, *Pravila Sfinților sârbi*, cărți slavo-sârbe, cărți românești, 13 exemplare din „mari bucvare „, 19 „mici bucvare”, 4 *Evangelii* și 3 *Prăznicare*¹⁵¹.

VII. 9. Sfârșitul episcopului

După o bogată activitate desfășurată pe parcursul a aproape două decenii, la numai 57 de ani, în ziua de 14 martie 1768, episcopul Sinesie

munca și osteneala sânguitoare și după puțină în totul îndreptată și nu mai puțin cu stăruința și cu cheltuiala Prea sfințitului Domn Sinesie episcopul ortodox al Aradului și al Ienopolei și al Orăzii Mari și al Halmagiului [...]. S-a tipărit în Episcopia Râmnicului în anul 1761”, Cf. Virgil Molin, *Legături cultural-religioase între Banatul țimișan și cel al Olteniei în secolul al XVIII-lea*, în „M. B.”, anul XIII, 1963, nr. 1-2, pp. 57-58.]

¹⁴⁹ N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, (Ediția a II-a), vol. II, București, 1928, p. 146; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 533.

¹⁵⁰ Fl. Dudaș, *op. cit.*, pp. 48-49.

¹⁵¹ Fond Silviu Anuichi (copie xerox din A. S. A. N. U. K., fond Mitropolian-Patriarhal „A”, cutia 43, doc. 2/12 ianuarie 1768), caiet III, nen. Nu am avut la îndemână studiul ieromonahului S. Sakra-Ninic, *Testament Sinesija Zivanovica episkopa Aradskog*, în „Glas Istine”, VII, Novi Sad, 1890, nr. 17-19.

Jivanovici, a trecut la cele veșnice. Cu două luni înainte (22 ianuarie 1768) și-a întocmit Testamentul, împăcat cu sufletul că, prin activitate sa, a pus temelie solidă vieții bisericești în toată eparhia sa și a ținut piept prozelitismului religios din timpul său. În testament recomanda mitropolitului Pavel Nenadovici „să fie cu ochii deschiși asupra eparhiei Aradului, dar mai ales peste ținutul Orășii și al Hălmeagului și să poarte de grijă ca creștinii pravoslavnici și credincioșii acestei eparhii să nu se clatine”. Astfel, prin toate strădaniile sale pentru apărarea Ortodoxiei, bogata activitate bisericească și culturală, episcopul Sinesie se înscrie printre cei mai străluciți ierarhi care au păstorit la Arad¹⁵². Biograful său, ieromonahul Serghie Șacrac-Ninici¹⁵³, îl caracteriza ca fiind „cel mai respectat și mai plin de vrednicii între ierarhii veacului” al XVIII-lea.

¹⁵² Gh. Ciuhandu, *Schițe din trecutul românilor arădani*, p. 54; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 519.

¹⁵³ În revista „Glas Istine” din Novisad, anul VII, 1890, nr. 12 și următoarele, la Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 53-54.

VIII.

Episcopul Pahomie Cnezevici

(1770-1783)

După o sedisvacanță de doi ani, la începutul anului 1770 a fost ales ca episcop al Aradului Pahomie Cnezevici (1770-1783), un demn continuator al episcopului Sinesie Jivanovici în opțiunea de apărare a ortodocșilor din cuprinsul eparhiei arădene de prozelitismul episcopilor catolici și uniți de la Oradea¹⁵⁴.

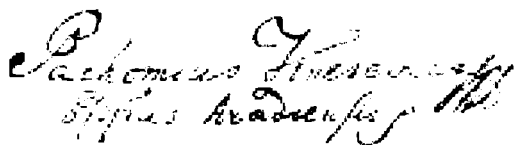
Era fiul primarului ortodox al Budei, Petru și al soției sale Sara. A făcut studii la Universitatea din Halle, dobândind o cultură umanistă în spiritul vremii sale. După numirea sa, *Deputația ilirică* scria mitropolitului Ioan Georgevici al Carlovițului (1769-1773) că a acceptat alegerea lui Pahomie în scaunul eparhial de la Arad, cu condiția de a nu se amesteca în problemele bisericești ale Hălmagiului care se afla în continuare sub jurisdicția Ardealului unde împărăteasa urma să numească un episcop. Cu această ocazie s-a stabilit și jurisdicția peste ținuturile de la Mureș până în nordul Bihorului, chiar și în ținuturile Maramureșului¹⁵⁵.

Urmând exemplul antecesorilor săi, episcopul Pahomie Cnezevici petrece în fiecare an câteva luni la reședința sa de la Oradea-Velența. În

¹⁵⁴ Ed. I. Găvănescu, *De la episcopul Pahomie Cnejevici la episcopul Petru Petrovici*, în „Bis. și Șc.”, an LXI, nr. 1, 3 ianuarie 1937, p. 12; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 519-520.

¹⁵⁵ Fond Silviu Anuichi (A. S. A. N. U. K., *fond Mitropolitan-Patriarhal „A”*, cutia 45, doc. 308/13 ianuarie 1770; doc. 323/26 ianuarie 1770), caiet III, nen.

timul cât a stat aici, pe lângă îndeplinirea îndatoririlor de episcop, a lucrat foarte mult pentru consolidarea celei de-a doua parohii ortodoxe din

Semnătura episcopului Pahomie Knezevici

Oradea-orașul nou. Sprijinit de Mihai Pispoki și Mihai Kristoff, înaintează petiții împărătesei Maria Tereza și Cancelariei ungare, în care solicita concesiune pentru construirea unei biserici ortodoxe și în Oradea-orașul nou.

Un continuator al inițiativelor episcopului Sinesie Jivanovici, a fost și din punct de vedere al legăturilor cu cei de peste Carpați. Episcopul Pahomie Cnezevici, după hirotonirea fiecărui preot, le dăruia câte un exemplar din *Cartea despre preoție*, tipărită la Râmnic în anul 1749. Preotul Vasile din Cociuba (Bihor), mărturisește că a primit un exemplar al cărții de la „preasfințitul Domn Pahomie când m-am hirotonit în Arad”¹⁵⁶.

În timpul episcopului Pahomie au avut loc o serie de mișcări ale uniților în părțile Aradului. Astfel, la 11 octombrie 1773, comitatul recomanda cererea avocatului Ștefan Magyar pentru zidirea unui paraclis unit în Arad. În 1774, împărăteasa a aprobat planul, de vizul, a dăruit 1 600 florini și a vrut să ia terenul de la văduva ortodoxă Cernovici, care s-a împotrivit. În 1775, M. Lovasz, a dăruit un loc al său situat lângă biserica minorită iar împărăteasa a mai dat 1 000 florini pentru zidire, 150 florini pe an ca salariu parohului Pavel Bereghi și 50 florini cântărețului. În același timp, conducerea comitatului Arad silea pe ortodocși să țină sărbătorile catolice, aretând pe cei care se împotriveau, mai ales pe meseriași. În 1775 erau numai 92 suflete, în 1778 erau 100 suflete iar în filii numai 13 suflete. Peste șapte ani, în 1785 erau în Arad numai 138 de credincioși uniți, iar în cele patru filii numai 18 suflete¹⁵⁷.

Lupta pentru apărarea Ortodoxiei în cadrul Episcopiei Aradului este cu atât mai mult de prețuit cu cât, episcopul arădean nu lupta cu episcopul romano-catolic și cu administrația comitatensă ci cu episcopul unit Moise Dragoș (1775-1787), ajuns în fruntea Episcopiei unite de Oradea, înființată în anul 1777.

¹⁵⁶ Gh. Ciuhandu, *O explicație*, în „R. T.”, anul XXI, 1931, nr. 5, pp. 200-201.

¹⁵⁷ Șt. Pop, *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929, p. 12; Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 337; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 519.

Faptul că se interzicea asistența religioasă a episcopului de la Arad peste ținuturile Hălmagiului i-a nemulțumit pe românii din ținut, adresându-se cu mai multe petiții episcopului Pahomie Cnezevici cerând protecție împotriva presiunilor ce se făceau asupra lor și interzicerea exercitării libere a cultului. Se plâneau că au rămas fără arhipăstor cerându-i să-și exercite din nou jurisdicția și asupra lor, invocând în acest sens dreptul pe care l-a avut și episcopul Sinesie Jivanovici, perioadă când „eram toții înbucurați, iară de atunci încoace multor pricini și îmbulzele am răbdat”. Se mai plâneau că multe biserici au fost trecute pe seama uniților iar fișpanul le-a rânduit preoți uniți pe care însă enoriașii nu-i primeau. Din acest motiv, mulți mureau fără să fie spovediți și cuminecați, alții erau îngropați fără a beneficia de asistență religioasă. Ortodocșii hălămageni nu recunoșteau jurisdicția episcopului ardelean asupra lor, ei se considerau pe mai departe sub protecția episcopului de la Arad. La 8 mai, 30 iulie și 1 august 1776, în urma plângerilor protopopului Adam Popovici și a mai multor preoți și credincioși din protopopiatul Hălmagiului, episcopul Pahomie Cnezevici s-a adresat mitropolitului Vichentie Ioanovici Vidac al Carlovițului (1774-1780) arătând starea tensionată din zonă, datorată, pe de o parte abuzurilor reprezentanților varmeghiei, pe de alta din cauza prozelitismului uniat. Prin eforturile conjugate ale mitropolitului Vichentie Ioanovici Vidac (1774-1780) și ale episcopului Pahomie, s-a ajuns, în anul 1777, ca districtul Hălmagiului să reintre sub jurisdicția episcopului de la Arad, cu condiția ca vlădica să nu se amestece în problemele eparhiei ardelene, mai ales în ce privea hirotonirea viitorilor preoți din Ardeal, în afară de cei din ținutul Hălmagiului¹⁵⁸. Din acest an, jurisdicția Episcopiei Aradului asupra Hălmagiului se menține până astăzi.

Episcopul Pahomie Cnezevici și-a exercitat jurisdicția fără probleme, efectuând vizite canonice în parohiile din Arad și Bihor, deși era mereu reclamat la Viena de episcopul unit Moise Dragoș (1775-1787). În Oradea a avut sprijin din partea mai multor clerici. Aceștia, la 13 august 1779, cereau episcopului să le pună un „exarh care să rămână în Oradea, să le pună un fișcal care să le apere privilegiile, drepturile și înaltele libertăți” de care aveau dreptul¹⁵⁹. Pentru consolidarea Ortodoxiei, preotul Ioan Clintoc, care

¹⁵⁸ Fond Silviu Anuichi (A. S. A. N. U. K., *fond citat*, „A” cutia 58, doc. 90/8 mai 1776; cutia 59, doc. 151/30 iulie 1776, doc. 157/1 august 1776; cutia 239/25 septembrie 1777), caiet III, nen.

¹⁵⁹ Idem (A. S. A. N. U. K., *fond citat*, „A”, cutia 65, doc. 340/13 august 1779), caiet III, nen.

a trecut din Velența la parohia înființată în orașul nou, a săvârșit cu mare fast tot felul de servicii religioase: botezuri, cununii, procesiuni religioase, sfințiri de case¹⁶⁰.

Prezența episcopului Pahomie Cnezevici la Oradea-Velența și mai ales în Oradea-orașul nou, a fost considerată ca un mare pericol pentru uniți, motiv pentru care vicarul unit Meletie Kovacs printr-o adresă din 1774 trimisă împărătesei Maria Tereza, cere ca episcopul și mai ales preoții ortodocși din Velența să fie cu totul opriți de a mai trece în Orașul nou și de a săvârși servicii religioase, deoarece prezența lor aici pune în pericol „sfânta unire”. Mai cere ca ortodocșilor să nu se dea concesiune pentru construirea unei bisericii, motivând că ei aveau deja una în Velența cu care trebuiau să se mulțumească¹⁶¹.

Episcopul Pahomie Cnezevici lasă părțile bihorene sub conducerea protopopului Ioan Miatovici din Velența. Ca vicar al episcopului din Arad strângea de la preoți și sate veniturile vlădicești numite *dimniță* și *conac*. Profită de rolul său de vicar episcopesc pentru a-și extinde aria jurisdicționată a protopopiatului său așa încât să cuprindă 90 de sate. Lăcomia și slăbiciunea de caracter îl determină, în 1776, să se lase ademenit de promisiunile vicarului unit Meletie Kovacs, care i-a promis multe favoruri materiale. I. Miatovici în loc de a apăra Ortodoxia și interesele episcopului său, în ascuns, a început propaganda mai ales printre credincioșii de la Velența de a trece la unire. Episcopul Pahomie aflând despre intențiile și păcatele lui Miatovici, l-a prins, la dus la Arad și l-a închis în arestul Consistoriului eparhial. La sărbătoarea Paștilor din anul 1777, Ioan Miatovici a fost caterisit și destituit din postul de protopop și vicar. Dezbrăcat de haina și darul proției, pus în cătușe, a fost și pe mai eparte ținut în temnița Consistoriului eparhial din Arad, de unde a fost eliberat de conducerea comitatului Arad care i-a asigurat găzduire la minorii din oraș. Acum a făcut și declarația de unire dar aceștia nu l-au primit din cauza vieții lui scandaloase. Pentru că nu i se mai îngăduie să locuiască la minorii, tocmai când se pregătea stabilirea lui la o mănăstire greco-catolică, la 8 aprilie 1797 a trecut la cele veșnice¹⁶².

¹⁶⁰ N. Firu, *Episcopii și vicarii de la Oradea, în secolul al XVIII*, p. 9.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² Cf. I. Radu, *op. cit.*, p. 73; Șt. Lupșa, *Istoria bisericească a românilor bihoreni*, vol. I, pp. 56-57; N. Firu, *Episcopii și vicarii de la Oradea, în secolul XVIII*, în „L. R.”, anul XXVII, nr. 3, 1 februarie 1947, p. 15.

După îndepărtarea lui Ioan Miatovici, locul său a fost luat de arhimandritul Ghenadie Totovici, om energic și de mare autoritate care s-a dovedit a fi omul de încredere al episcopului Pahomie, mai ales că între timp a fost înființată și Episcopia unită de la Oradea (1777), episcop fiind instalat Moise Dragoș. Acesta, văzând că acțiunea lui de propagandă unită era paralizată de activitatea lui Ghenadie Totovici, l-a denunțat nu numai la prefectura județului și Cancelaria ungară, dar și împăratului, de la care a cerut transferul vicarului ortodox și înlocuirea lui cu un vicar-protopop preot de mir. Lui Ghenadie i s-au adus aceleași acuze ca și episcopului Pahomie Cnezevici că vizitează pe ortodocșii din Oradea, face procesiuni cu paradă și asistență militară, iar pentru a slăbi propaganda uniților, împreună cu protopopii bihoreni, la reședința vicarului din Velența a ținut un sinod fără aprobarea prefectului și a episcopului. Episcopul Pahomie, la 12 mai 1783, aduce la cunoștința Consiliului Locumtenețial din Buda arătând că a primit intimatul comitatului Bihor împotriva vicarului său Ghenadie Totovici și l-a convocat pe acesta să se informeze despre problema aflată în discuție. Referitor la sinodul de la Velența, episcopul arată că din porunca împăratului, Consiliului Locumtenețial de la Buda, prin intimatele din 18 decembrie 1782 cu numerele 8 149 și 8 191, i-a cerut episcopului că, despre publicarea poruncilor regești să supună certificatele protopopilor din dieceza sa fie întărite prin semnăturile lor, ca să poată cât mai repede îndeplini acest ordin al Consiliului Locumtenețial, episcopul, la 26 ianuarie 1783, i-a chemat pe protopopii din comitatul Aradului la sediul Consistoriului eparhial. Pe de altă parte, pentru comitatul Bihor, pentru a îndeplini porunca primită, „am dat poruncă - scrie episcopul Pahomie - numitului meu vicar Ghenadie Totovici, ca, prin convocarea protopopilor situați prea departe de Arad și neputând să vină la Arad fără de multă pierdere de vreme și cu însemnate cheltuieli, să li se facă cunoscută lor și, prin ei, întregului cler dispoziția Majestății Sale exprimată în arătatele intimatate; și am încredințat să fie adus la cunoștință cu strictețe proiectul slăvitului comitat Torontal, supus mie prin intermediul Consiliului Preainalt Regal și elaborat pentru organizarea viitoare a clerului [...] în scopul observării exacte sau ca să nu poată afirma vreun preot neștiința și ignoranța, violând în viitor în altele porunci: ceea ce vicarul meu amintit a îndeplinit chiar, prin certificatele următoare, doveditoare ale protopopilor aceluiași district, supuse recent Exc. Consiliu”. Episcopul Pahomie Cnezevici lăsa la aprecierea celor de la Buda să constate, cât de injurios fusese denunțat vicarul Ghendie Totovici de la

Velența de către reprezentanții comitatului Bihor și adăuga „că nici un sinod, imputat acestuia, nu a fost ținut, care nu trebuie și nu se obișnuiește să fie celebrat de către preoți, ci de către episcopi, nu la Oradea, ci în locuri destinate pentru aceasta, și de altfel foarte ușor poate să observe Înaltul Consiliu aceasta fie șin aceea, că potcapul sau pălăria monahală cu mult diferă de mitra episcopască [...] și nu compete arhimandritului, care în ordine este și vicar, dar în urma fiecăruia episcop, Dl jude al nobililor Ladislau Kitaly, neavând completă cunoștință a acestui ornat, prin relația sa nu a putut să informeze deslușit pe slăvitul Comitat”. În concluzie, episcopul cerea să se abțină reprezentanții comitatului Bihor de la asemenea reprezentări, până nu au deplină lămurire a lucrului; altfel vicarul său, prin astfel de delatțiuni continue nu ar mai putea îndeplini poruncile împărătești¹⁶³.

În 1783, Ghenadie Totovici a fost îndepărtat din slujbă fiind considerat un prea bun ortodox. În Oradea-Velența, rămas fără sprijinul unui episcop, vicarul Ghenadie Totovici a fost transferat din Bihor, iar Biserica ortodoxă era condusă de un protopop.

Pe vremea episcopului Pahomie se pornește un curent puternic pentru zidiri și renovări de biserici ortodoxe, lucru interzis prin decretul regal din 25 mai 1735 care se extindea de la protestanți și asupra ortodocșilor interdicția de a-și clădi sau renova biserici, afară de cazurile, când reușesc să obțină pentru aceasta, aprobare specială de la împărat. Între anii 1769-1779, credincioșii din Oradea-Velența și-au putut ridica o biserică, fiind invitat la sfințire și mitropolitul Vichentie Ioanovici Vidac al Carlovițului (1774-1780)¹⁶⁴.

După edictul de toleranță din 1781, în unele localități din comitatele Arad și Bihor s-au zidit biserici noi ori au fost refăcute cele existente. La îndemnul vicarului Gheorghe Ranislavievici, ortodocșii care locuiau în sate cu populație de alte confesiuni, cer și primesc autorizații pentru construirea de biserici. Astfel, după publicarea edictului s-au clădit biserici în Diosig, Peterd, Jaca, Darvaș, Apateul unguresc, Săcal precum și biserica grecească din Cărtag¹⁶⁵. Se cunoaște că a sfințit bisericile noi din Șiria, Vărșand, Chișineu-Criș, Păuliș. Lui i se datorează și renovarea reședinței episcopale de la Arad-Gai, ctitorie a episcopului Sinesie Jivanovici, reconstruită „numai

¹⁶³ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, nr. 2, 10 ianuarie 1937, pp. 22-23.

¹⁶⁴ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, p. 59.

¹⁶⁵ N. Firu, *op. cit.*, p. 16.

din banii, cărăușitul și palmele preoțimei la anul Domnului 1783". Sub episcopul Pahomie, fiecare preot contribuia cu câte 12 florini pe an pentru întreținerea reședinței¹⁶⁶.

După o scurtă boală, la 8/19 mai 1783 a trecut la cele veșnice, averea sa intrând în totalitate în posesia Episcopiei Aradului¹⁶⁷. Cauza morții nu se cunoaște, însă dintr-o adresă din 12 iunie 1783 a lui Pavel Avacumovici, ce semnează ca arhimandrit al mănăstirii Bezdin, către Consiliul Locumtenențial de la Buda, el arată că moartea episcopului a survenit pe neașteptate („insperato”)¹⁶⁸.

De la 1 iunie 1783 până în martie 1783, administrarea Episcopiei Aradului a avut-o arhimandritul Pavel Avacumovici de la mănăstirea Bezdin. El a găsit Episcopia Aradului într-o situație foarte critică. În Bihor, lupta autorității comitatului, a episcopului catolic, a episcopului unit Moise Dragoș, se concentra împotriva Ortodoxiei. Din 1780, episcopul Moise Dragoș a primit de la împărăteasa Maria Tereza și „vidicul Beiușului”. La 5 iunie 1783, arhimandritul Pavel Avacumovici se plângea autorităților comitatului Bihor că veniturile Episcopiei din protopopiatele bihorene au fost oprite („poprite”), nu numai de la data decesului episcopului Pahomie, dar și după aceea, la cererea Anei Maria Voivoda de Stroruberg, născută Brandenburg¹⁶⁹.

În scurta sa administrare a Episcopiei Aradului nu s-a înregistrat nimic semnificativ, cu excepția plângerii colective din 9 iulie 1783 a protopopilor bihoreni¹⁷⁰ în care i se plângeau de nedreptățile la care erau supuși preoții de către reprezentanții domeniului cameral al episcopilor latinilor și greco-catolici din Oradea. Deși nu fuseseră înzestrați cu cele „ce li se compet” prin urbaniu, erau obligați, „de la orice fel de roade și semănături, produse, în puțin pământ stăpânit până acum în deplină liberatate, nefăcându-se pentru asemenea lăzuri nici o compensație către aceste domenii”, să dea dijmă din miei și porci, să plătească câte doi florini pentru cazanul de fiert

¹⁶⁶ Șt. Pop, *op. cit.*, p. 16; Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 338; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, pp. 519-520.

¹⁶⁷ Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, p. 22.

¹⁶⁸ *Ibidem*, p. 23.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ Era semnată de protopopii: Vasile al Beiușului, Ioan Step al Meziadului și Mihail Popovici al Beliului.

țuică, la fel ca ceilalți supuși. La 10 iulie 1783, Pavel Avacumovici comunica celor doi episcopi ca și inspectorului cameral de la Oradea că, în baza dispozițiilor „prea înalte”, preoții parohi ortodocși trebuiau să fie considerați ca și colonii de clasa I-a și să le fie acordat un „terrarium” pentru traiul zilnic. Trebuiau să fie scutiți de la orice fel de prestații către domnul de pământ împreună cu toți membrii familiei, așa cum se cerea și prin punctul 40 al *Rescriptului declaratoriu* din 1779. Cu toate că la 16 noiembrie 1783 a fost ales episcop de Pacraț, P. Avacumovici a administrat Episcopia Aradului până în februarie 1784. Eparhia arădeană se găsea într-o situație foarte critică, mai ales în Bihor, unde Ortodoxia avea multe de suferit din partea autorităților și a episcopului catolic, pe de o parte, și a unitului Moise Dragoș pe de alta¹⁷¹.

Rămas fără sprijinul unui episcop, vicarul Ghenadie Totovici a fost transferat din Bihor. Hotărârea s-a luat la 25 iulie 1783 de către împăratul Iosif al II-lea, în urma propunerii comitatului Bihor, însușită de Consiliul Locumtenențial de la Buda și Consiliul Imperial de Război de la Viena. În raportul din 5 octombrie 1783 al administratorului Pavel Avacumovici către mitropolitul de la Carloviț, referitor la Ghenadie Totovici, arată că în sesiunea Consistoriului s-au cercetat acuzațiile aduse împotriva vicarului de la Oradea. În ce privește binecuvântarea holdelor cu o însoțire armată, Consistoriul opinează că acesta era obiceiul din vechime. În ce privește celelalte acuzații, P. Avacumovici crede că au fost aduse „din urmă și invidie religioasă” și cere ca dieceza să rămână pe mai departe în „obișnuita sa datină pacifică de asemenea atacuri”¹⁷².

După îndepăerarea vicarului Ghenadie Totovici, Biserica ortodoxă din Bihor a fost condusă de protopopul Gheorghe Ranislavievici și nu de un exarh al Consistoriului eparhial din Arad, care și-a stabilit la reședința la Velența. Pe lângă grija pe care o avea pentru Biserica ortodoxă din ținuturile bihorene, în 1783 cere autorităților autorizație pentru construirea unei biserici la Oradea. Motivația lui era că în orașul nou existau peste o sută de familii, atât cât cerea edictul de toleranță și că au capitalul necesar deschiderii

¹⁷¹ Ed. I. Găvănescu, *Vechi dureri valahe*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIV, nr. 53, 29 decembrie 1940; Ed. I. Găvănescu, *De la episcopul Pahomie Cnezevici la episcopul Petru Petrovici*, op. cit., în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 2, 10 ianuarie 1937, p. 22; nr. 3, 17 ianuarie 1937, pp. 28-29; I. D. Suci, R. Constantinescu, op. cit., vol. I, doc. 154, p. 40.

¹⁷² Ed. I. Găvănescu, *De la episcopul Pahomie Cnezevici la episcopul Petru Petrovici*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 3, 17 ianuarie 1937, pp. 28-29.

șantierului de construcție. Inițial respinsă cererea comunității, în 1784, împăratul trecând peste toate protestele episcopului catolic și unit, admite construirea bisericii din Oradea-orașul nou¹⁷³. Protopopul Gheorghe Ranislavievici o perioadă de timp funcționează și sub următorul episcop al Aradului, Petru Petrovici (1783-1786).

¹⁷³ Șt. Lupșa, *op. cit.*, vol. I, p. 58; Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 2, 10 ianuarie 1937, pp. 22-23; N. Firu, *op. cit.*, în „L. R.”, anul XXVII, nr. 3, 1 februarie 1947, pp. 15-16; Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 338.

IX.

Episcopul Petru Petrovici

(1783-1786)

La 29 octombrie 1783 a fost ales noul episcop al Aradului în persoana lui Petru Petrovici (1783-1786), fost egumen la mănăstirea Racovăț și apoi episcop de Carlstadt. S-a născut în jurul anului 1739 la Carloviț unde a și făcut studiile gimnaziale, probabil și cele teologice. În 1755 s-a călugărit la mănăstirea Racovăț, unde, la 14 ianuarie 1755, a fost hirotonit diacon, după doi ani arhidiacon, de către mitropolitul Pavel Nenadovici, iar în 1759 hirotesit protosinghel. La 28 martie 1770 a fost ridicat la treapta de arhimandrit, după care a fost ales, hirotonit și instalat episcop de Carlstadt, apoi, în toamna anul 1783, transferat în scaunul de episcop al Aradului¹⁷⁴.

Abia la 26 ianuarie 1784 este emis intimatul Consiliului Locumtenențial de la Buda către mitropolitul din Carloviț prin care se confirma aprobarea de către împăratul Iosif al II-lea a acestui transfer. Mitropolitul la rândul său, prin adresa din 8 februarie 1784 confirmă transferul episcopului Petru Petrovici de la Carlstadt la Arad. Venirea lui Petru Petrovici la Arad întârzia, acesta fiind și motivul pentru care episcopul Pavel Avacumovici președea ședințele Consistoriului arădean din 4 ianuarie s. v., 26 ianuarie și 26 februarie 1784, în care se discută și situația financiară a mănăstirii Hodoș-

¹⁷⁴ Fond Silviu Anuichi (A. S. A. N. U. K, *fond citat „A”*, cutia 71, doc. 365/24 ianuarie 1784), caiet III, nen.; Slobodan Kostić, *Srbia rumunskou Banatu*, Timișoara, 1940.

Bodrog. Abia la 3 martie noul episcop sosește la Arad, în perioada de început a tulburărilor sociale ce cuprinde multe parohii aflate sub jurisdicția Episcopiei Aradului. La 10 martie 1784 este înregistrată scrisoarea protopopului Gavriil Bucatoș al Butenilor în problema preotului Iosif Popovici din Secaș, condamnat, pentru „furta egnorum”, de către scaunul de judecată al comitatului Caraș¹⁷⁵.

Instalarea episcopului Petru Petrovici trebuia să aibă loc la 21 martie 1784 dar a fost amânată două luni. Episcopul și-a permis să invite la instalarea sa pe episcopul unit Moise Dragoș al Oradiei și pe Ioan Beőthy, vicecomitele județului Bihor, ca delegat al Consiliului de la Buda. Dacă despre primul nu avem informații de a fi răspuns invitației sau nu, despre cel de-al doilea cunoaștem că s-a scuzat fiind bolnav, neputând lua parte la festivitate, cerând amânarea instalării, așa după cum s-a și procedat. Instalarea s-a făcut cu mare fast, în ziua de 2 mai, după un ceremonial prescris de însuși împăratul Iosif al II-lea, la 1 mai 1784, în prezența comisarului regal Ioan Beőthy, a delegatului mitropolitului Moise Putnic, un episcop al cărui nume nu ne este cunoscut¹⁷⁶.

Episcopul Petru Petrovici și-a început activitatea la Arad în momente destul de dificile. Pe de o parte, la fel ca și înaintașii săi, se confruntă cu prozelitismul unit, pe de altă parte, cu mișcările sociale care prevesteau furtunosul an 1784. A ajuns să fie unul dintre mediatori între păstoriții săi și autoritățile civile, atât în satele de pe valea Mureșului cât și în cele de pe valea Crișului Alb. Amintim doar incidentul de la Săvârșin din iulie 1784, când, „vreoi 20 de haiduci, în frunte cu Petru Beci sau Buci și Ursu Ribița” l-au răpit din castelul de la Săvârșin pe vicecomitele Andrei Forray al comitatului Arad. Vicecomitele a fost eliberat numai datorită intervenției episcopului Petru Petrovici, dar numai după ce promite intervenția pentru eliberarea răsculaților închiși¹⁷⁷.

În perioada răscoalei, preoți și credincioși apelau la serviciile lui pentru a-i ocroti de mânia autorităților civile. La 21 ianuarie 1785 scria mitropolitului Moise Putnic al Carlovițului (1781-1790) că s-a deplasat la Hălmagiu pentru liniștirea populației din zonă, după care a plecat la Deva prin Țebea și

¹⁷⁵ Ed. I. Găvănescu, *Mărturii românești din eparhia Aradului în veacul al XVIII-lea*, Arad, 1940, doc.XIII, pp. 23-24.

¹⁷⁶ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 137; Ed. I. Găvănescu, *De la episcopul Pahomie Cnezevici la episcopul Petru Petrovici*, în „Bis. și Șc.”, an LXI, nr. 3, 17 ianuarie 1937, pp. 29-30.

¹⁷⁷ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, Ediție nouă, revăzută, Vol. I, București, 1984, pp. 83-85.

Brad¹⁷⁸. La 7 octombrie comunica Guvernului că a dat ordin, „sub gravissima animadversione”, protopopului Adam Popovici de la Hălmagiu să oprească pe toți preoții de la orice amestec¹⁷⁹.

Cu toată intervenția episcopului, starea generală în ținutul Hălmagiului era destul de tensionată. Protopopul Gavril Bucatoș al Butenilor, la 4/15 noiembrie 1784, scria din Hălmagiu episcopului că abia a scăpat „și cei acolo să ferească Dumnezeu. Nice acum nu iaste cu puțință de a umbla după bani. Numai acolo să-și câștige omul de cap, care eu m-am îngrozit de m-au apucat frigurile foarte rău. Și popi și oameni, toți care pe unde învrăjbiți, așa îi la Hălmagiu. Și toate curțile domenști, arse și rispipite”. La 26 decembrie 1785, episcopul Petru Petrovici aducea la cunoștința autorităților că a descins în zona Hălmagiului unde „a adus la pace plebea în speranța ușurării sarcinilor”¹⁸⁰.

Episcopul intervine în favoarea eliberării protopopului Atanasie Roșu al Ineului și preot în Sebiș și a preotului Nicolae Popovici din Ineu, arestați în urma unor denunțuri Primul era acuzat că ar fi încercat să treacă la ortodoxie pe reformații de acolo, iar cel e-al doilea preot era acuzat că ar fi declarat că are scrisoare de la episcopul Petru Petrovici că dacă ar veni Horea să-l primească cu toată omenia, pentru că el va stinge neamul unguresc și el va face ungurilor casele foc și cenușe¹⁸¹. La 25 noiembrie 1784, mai mulți din ținutul Beliu cer și ei intervenția episcopului pentru eliberarea, cel puțin pe chezășie a protopopului din Tăgădău cu doi preoți, Vasile din Măraș și Zaharie din Bochia, care erau în temnița comitatului la Oradea și pe care ei îi știu nevinovați. La 30 decembrie satele Măraș, Bochia, Botfei, Bănești, Șiad, Tăgădău și Beliu roagă din nou pe episcop să intervină pentru eliberarea protopopului și a celor doi preoți¹⁸². Protopopul Hălmagiului, Adam Popovici, la 13 februarie 1785 cere și el episcopului să intervină pentru eliberarea celor din închisoarea din Deva „care nu sânt cu vină mare”¹⁸³. Episcopul a luat apărarea și protopopului Zaharia Popovici din Vărădia de Mureș¹⁸⁴.

¹⁷⁸ Fond Silviu Anuichi (A. S. A. N. U. K., *fond citat*, cutia 74, reg. 18, doc. 1/1785 din 2 ianuarie 1785), caiet III, nen.

¹⁷⁹ D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 275.

¹⁸⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 321; vol. II, p. 230.

¹⁸¹ *Ibidem*, vol. I, pp. 321, 549; vol. II, p. 187.

¹⁸² Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, doc. XXI, pp. 38-42.

¹⁸³ *Ibidem*, doc. XXV, pp. 46-47.

¹⁸⁴ *Ibidem*, doc. XLV, pp. 83-85.

Numeroasele petiții adresate episcopului, mai ales din parohiile întinsului domeniu al Beiușului, devenit proprietatea Episcopiei unite din Oradea, descriu starea bisericilor ortodoxe și prigonirile pe care le aveau de suferit preoții și enoriașii care refuzau să accepte unirea. În calitatea sa, adeseori a intervenit la Consiliul Locotenențial din Buda pentru eliberarea preoților și protopopilor arestați pentru că au fost implicați în evenimente¹⁸⁵.

În mijlocul acestor frământări religioase și sociale, la 21 iulie 1786, episcopul Petru Petrovici, a fost transferat în scaunul episcopal al Timișoarei. Până la numirea unui nou episcop, conducerea Consistoriului eparhial a fost încredințată lui Teodosie Ioanovici, egumenul mănăstirii Hodoș-Bodrog. În perioada de sedisvacanță, la 21 iulie 1786, a avut loc prima ședință a Consistoriului eparhial arădean, sub președinția egumenului Teodosie Ioanovici, asistat de protopopul Petru Ghersici al Aradului, preotul Petru Jivanovici, paroh în Arad și Pavel Wandlik, secretarul eparhial. Subiectul discuțiilor a fost plecarea episcopului Petru Petrovici la Timișoara și probleme legate de administrarea eparhiei până la numirea unui nou episcop. A doua ședință a Consistoriului a avut loc la 29 iulie 1786, tot sub conducerea lui Teodosie Ioanovici. Cu acest prilej au fost discutate și despre unele abateri disciplinare ale preoților, în special cele ale lui Grigorie Popovici din Curtici, având loc chiar și o anchetă condusă de Teodosie Ioanovici, însoțit de secretarul eparhial Pavel Wandlik¹⁸⁶.

¹⁸⁵ *Ibidem*, doc. XIII, pp. 23-25; doc. XVII, pp. 31-32; doc. XIX, pp. 34-37; doc. XXI, pp. 38-42; doc. XXIII, pp. 44-45; doc. XXX, pp. 60-64; doc. XXXIII, pp. 67-70; doc. XXXIV, pp. 70-71; D. Prodan, *op. cit.*, vol. II, pp. 187, 286, 519.

¹⁸⁶ La Timișoara a funcționat până la 23 decembrie 1800 când a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat în biserica cu hramul „Înălțarea Domnului” din Timișoara, cf. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, (Ediția a doua), vol. III, București, 1997, p. 560; Ed. I. Găvănescu, *op. cit.*, pp. 102-105.

X.

Episcopul Pavel Avacumovici

(1786-1815)

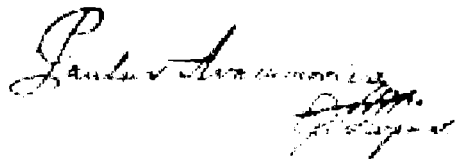
După scurta păstorire a episcopului Petru Petrovici (1783-1786), în 1786, episcopul Pavel Avacumovici va fi transferat în postul de episcop al Aradului, fiind ultimul ierarh sârb din acest scaun eparhial.

Pavel Avacumovici (1786-1815), a fost egumen la Bezdin, iar din 29 octombrie 1783 episcop la Pacraț. În timpul arhipăstoririi lui au avut loc importante evenimente pentru viața românilor ortodocși din Episcopia Aradului. În primul rând, menționăm deschiderea Soborului de la Timișoara (21 august/1 septembrie 1790), ocazie cu care au fost puse în discuție chestiuni dezbătute la congresele anterioare, completându-le cu aspecte noi, au fost analizate diverse plângeri și memorii din partea unor comunități locale împotriva autorităților comitatense, a intoleranței religioase și prozelitismului unit¹⁸⁷.

Episcopul Pavel Avacumovici a desfășurat o puternică activitate de stimulare și întreținere a interesului românilor în jurul soborului, motiv pentru care, a fost acuzat de Consiliul locotenențial că instigă poporul, iar cancelarul Pallfy, la 30 septembrie 1790, cerea episcopului Petru Petrovici, în calitate sa de administrator mitropolitan, să-l mustre aspru pe episcopul Aradului, mai ales că în perioada pregătirilor pentru Soborul de la Timișoara,

¹⁸⁷ S. Anuichi, *op. cit.*, p. 1017.

a respins orice colaborare cu autoritățile comitatense, deși era obligat la aceasta. La 16 iulie 1790, episcopul arădean trimite o circulară în care arăta că s-a stabilit data de 15/26 august pentru adunarea națională a românilor ortodocși de

Semnătura episcopului Pavel Avacumovici

la Timișoara, pentru care „va fi necesar ca tot poporul de credința noastră să se pregătească să discute un program în cinci puncte”. Deși autoritățile imperiale, locale și centrale, au refuzat să permită participarea românilor ardeleni la lucrările Soborului de la Timișoara, iar ulterior au împiedicat convocarea unui congres separat al națiunii române, circulara episcopului de la Arad a accelerat apariția ideilor pentru concretizarea postulatelor românești, din care s-a născut mai târziu *Supplex Libellus Valachorum*, redactat nu întâmplător în cinci puncte¹⁸⁸.

Din punct de vedere bisericesc, în părțile Bihorului s-a întetit propaganda unită, mulți preoți ortodocși având de suportat violențe, unii fiind acuzați pe nedrept și aduși în fața tribunalelor sub diferite pretexte. Intervenția mitropolitului Ștefan Stratimirovici (1790-1837) al Carlovițului în cursul anilor 1789-1799 a creat un val de nemulțumiri în rândul autorităților imperiale. Astfel, pe baza raportului său din 12 iulie 1789 în care descria trecerea forțată la uniție prin episcopul unit Ignație Darabant de la Oradea (1788-1805) a unui număr mare de sate bihorene, însoțit de memoriile redactate de locuitorii respectivi. Mitropolitul a determinat instituirea unei comisii imperiale pentru a cerceta situația reală existentă, care și-a desfășurat ancheta în cursul lunii ianuarie 1799. Delegatul mitropolitan pentru efectuarea anchetei a fost arhimandritul Petru Vidac, care la 7 ianuarie 1799 raporta mitropolitului că „partea potrivnică folosește întreaga putere pentru ca pe oamenii noștri să-i poată întoarce”. Cu toate aceste presiuni, marea majoritate a credincioșilor ortodocși, din cele mai multe sate bihorene, „nu vor sub nici o formă să rămână la uniție”. După numai un an de zile, la 12 martie 1800, episcopul Pavel Avacumovici trecea în revistă noile metode folosite de autoritățile locale, printre care, de o importanță majoră, era recrutarea în armată a tinerilor ortodocși și scutirea lor de serviciul militar, în cazul primirii uniției¹⁸⁹.

¹⁸⁸ *Ibidem*, pp. 1020, 1023.

¹⁸⁹ *Ibidem*, pp. 1028, 1029.

În aceeași perioadă, pe baza unei rezoluții imperiale din 28 februarie 1792, reînnoită la 2 ianuarie 1793, a avut loc înființarea unui Consistoriu eparhial permanent la Oradea¹⁹⁰, pe lângă vicariatul instituit la 1757 de episcopul Sinesie Jivanovici. Consistoriul era format dintr-un președinte-vicar și trei asesori, de regulă protopopul din Oradea, doi preoți din jur și un notar (secretar), puși sub ascultarea episcopului de Arad, care avea dreptul de a hirotoni și sfinții biserici în Bihor. Primul președinte a fost protopopul Teodor Arsici din Oradea (1793-1805)¹⁹¹, urmat de protopopul român Mihail Manuilovici (1805-1829), care a ajuns episcop al Vârșeșului (1829-1833), mai apoi al Timișoarei (1833-1838), sub numele de Maxim¹⁹².

Episcopul Pavel Avacumovici a hirotonit mulți candidați la preoție din Transilvania în cursul îndelungatei vacanțe a scaunului vlădicesc de la Sibiu (1796-1811)¹⁹³. Cel mai important eveniment petrecut în timpul celor aproape trei decenii de arhipăstorire, a fost deschiderea în 1812 a Preparandiei din Arad, la care au fost numiți ca profesori cunoscuții cărturari, preotul Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici-Loga, dr. Iosif Iorgovici, Ioan Mihuț. Deschiderea Preparandiei s-a făcut la 3/15 noiembrie 1812, cu o solemnitate „înălțătoare și măreață, așa după cum a dorit și regele Francisc I”. Însuși episcopul Pavel Avacumovici a celebrat în catedrala din Arad Sfânta Liturghie în fața a numeroși credincioși. În cuvântul său, trimis apoi tuturor clericilor din cuprinsul eparhiei arădene, afirma: „Astăzi dar se încep școalele preparansilor, astăzi este ziua de prăznuire neamului nostru, pentru că astăzi începutul închipuirii norocirii și fericirii norodului și iubitorilor următorilor noștri se începe. [...] Folosul acestora școale vedea-veți, Pravoslavnicilor creștini [...], de abia aștept a ajunge aceea vreme, ca despre

¹⁹⁰ În 1805 a cerut și a primit suma de 2 000 florini anual pentru dotarea Consistoriului eparhial de la Oradea, cf. Șt. Pop, *op. cit.*, p. 13.

¹⁹¹ Episcopul Sinesie Jivanovici a instituit primul vicar în persoana arhimandritului Metodie, cf. Șt. Pop, *op. cit.*, p. 13 nota 23; Teodor Arsici funcționa ca vicar pentru Bihor din 1783, cf. M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 521.

¹⁹² M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 521. În ultima parte a vieții, episcopul a fost tot mai bolnav, în administrarea eparhiei fiind ajutat de fratele său, arhimandritul Moisa Manuilovici de la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Era caracterizat ca fiind un „om de nimica”, de multe ori compromițând chiar pe episcop. A fost cel care i-a oprit pe elevii de la Preparandie să cânte în românește la înmormântarea lui Pavel Avacumovici, cf. Șt. Pop, *op. cit.*, p. 14.

¹⁹³ M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 520.

aceasta întru vederea tuturor, și cu rușinea acelora, cari într-alt chip au socotit, să vă încredințați”¹⁹⁴.

În privința portretului moral al episcopului Pavel Avacumovici părerile sunt împărțite. El a fost considerat și un mecena al literaturii române. Nicolae Horga Popovici, la tipărirea cărții *Oglinda omului înțelept* (Buda, 1807), a beneficiat de ajutorul bănesc al episcopului. Cu toate acestea, parcă faptele sale negative au ieșit mai mult la lumină decât cele pozitive.

Moise Nicoară, care în *Memoriul-recurs* din 17 iulie 1816 acuza pe episcopul Pavel Avacumovici că a hirotonit oameni imorali, a fost „simoniac”, fiind acuzat de o preteasă că „i-a mâncat galbenii”. Cei care făceau tot felul de servicii la reședința episcopală, erau răsplătiți cu darul preoției¹⁹⁵.

În 1815, Alois Mandik, directorul gimnaziului din Arad, într-un memoriu înaintat „la locurile mai înalte”, dezvăluie și el stările intolerabile existente în eparhia Aradului. Astfel, în multe sate erau prea mulți preoți, ceea ce duce la neînțelegeri și certe între ei; că la hirotoniri nu se avea în vedere capacitatea și moralitatea candidatului. Episcopul Pavel Avacumovici este acuzat că și-a răsplătit servitorii și vizitii hirotonindu-i preoți și dându-le parohii¹⁹⁶.

Tot Moise Nicoară îl acuză pe episcop că atunci când preotul Nicolae Horga-Popovici din Seleuș, considerat unul dintre cei mai distinși clerici din părțile Aradului, a dorit să candideze pentru postul vacant de protopop al Butenilor, episcopul a preferat pe altul care l-a mituit cu suma de 14 000 florini¹⁹⁷.

Pe lângă alte multe abuzuri, taxele mari pentru hirotonie și singhelie, episcopul Pavel Avacumovici a mai fost acuzat că a ruinat reședința episcopală de la Arad-Gai și a vândut obiectele ce aparținuseră de ea. Clopotele din turnul paraclisului le-a vândut bisericii episcopale din Arad,

¹⁹⁴ Amănunte despre deschiderea școlii vezi la: Teodor Botiș, Avram Sădean, *Institutul pedagogic gr. or. rom. Arad. Cei dintâi ani din trecutul și viața Preparandiei (Școlii normale) gr. or. române din Arad*, Arad, 1912, pp. 39, 42; A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Arad, 1912, p. 13; T. Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox-român din Arad*, Arad, 1922, pp. 23, 25.

¹⁹⁵ Pentru amănunte vezi: A. Sădean, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, p. 22, 23; Șt. Pop, *op. cit.*, pp. 15-16; Cornelia Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național religioasă a românilor din Banat și Crișana*, Arad, 1943, doc. LXVIII, pp. 224-240; Idem, *Moise Nicoară. Gyula (Ungaria) 1784 – București 1861*, București, 2001, pp. 37-38.

¹⁹⁶ T. Botiș, *Pagini din istoria desrobirii*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, Arad, 1929, p. 181. Amănunte la P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități*, p. 256.

¹⁹⁷ C. Bodea, *Moise Nicoară (1784-1861)*, pp. 48-49; doc. LXVIII, punctul 10, p. 227.

pentru bani din fondul episcopesc, spre nemulțumirea enoriașilor din Gai care o bună perioadă de timp au rămas fără asistență religioasă¹⁹⁸.

În ultima parte a vieții, episcopul Pavel Avacumovici a fost bolnav iar conducerea eparhiei o avea „cinicul și brutalul” arhimandrit Moise Manuilovici de la mănăstirea Hodoș-Bodrog. După o grea suferință, Pavel Avacumovici, ultimul episcop sârb al Episcopiei Aradului, s-a stins din viață la 13 august 1815¹⁹⁹.

Dacă în secolul al XVIII-lea, episcopii sârbi de la Arad au fost un sprijin pentru românii ortodocși, către sfârșitul secolului și începutul celui următor, „din protectoare deveni asupra neamului românesc de sub păstorirea sa, care neam asemenea își reclama dreptul firesc la o viață proprie culturală și bisericească”²⁰⁰, în cele din urmă generând o mare mișcare a clerului și enoriașilor pentru emancipare bisericească și alegerea unui episcop de neam român.

¹⁹⁸ Șt. Pop, *op. cit.*, p. 16.

¹⁹⁹ *Ibidem*, pp. 14, 20, 75.

²⁰⁰ T. Botiș, *Cuvântarea rostită în ziua de 26 octombrie 1929*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, p. 57; *Idem*, *Pagini din istoria desrobirii*, în vol. citat, pp. 162-163.

XI.

Primul episcop român de la Arad: Nestor Ioanovici

(1829-1830)

Sfârșitul deceniului trei al secolului al XIX-lea, marchează un prim succes pentru mișcarea națională românească, de natură să încurajeze viitoarele manifestări naționale. Numirea românului Nestor Ioanovici în scaunul eparhial de la Arad, prin sinodul convocat pentru ocuparea scaunelor episcopale vacante, încheie o etapă în lupta națională a românilor din aceste părți. După aproape un sfert de veac de frământări, în 1829 strădaniile românilor arădeni au ajuns să fie încununete, când, în împrejurări rămase necunoscute, Sinodul mitropolitan de la Carloviț a ales ca episcop al Aradului pe Nestor Ioanovici.

XI. 1. Originea, studiile și activitatea înainte de episcopat

Noul episcop era originar din Făgăraș unde s-a născut în anul 1766, după unii, sau și mai probabil 1767, după necrologul său în care se menționează că la moarte avea vârsta de 63 de ani. Era fratele mamei

fostului protopop al Braşovului, Iosif Barac, tatăl scriitorului Ioan Barac²⁰¹. De tânăr a rămas orfan și mama sa cu cele două fiice se mută la Braşov de unde era originară. Aici, conform tradiției familiei, tânărul Nicolae s-a ocupat de negustorie. În 1789, la o vârstă înaintată (avea 24 de ani), va pleca la Pojon (Bratislava) unde se înscrie la Gimnaziul evanghelic-luteran pe care l-a absolvit în anul 1797. În perioada studiilor gimnaziale a beneficiat de ajutorul lui „jupân Găvrilă” (Hagi Gavril Hristu), un aromân, om cu multă vază și avere, fără copii dar cu multă deschidere și bunăvoință față de tânărul Ioanovici. De la Pojon, în 1797 scria lui Hagi Gavril: „Și așa am petrecut viața mea până acum, întru silința și străduința învățaturii; și gândul și voia mea este, ajutându-mi Dumnezeu, de a mai zăbovi aicea până când voiu isprăvi desăvârșit cursul învățaturii, având nădejde, că Dătătorul bunătăților ce au întins spre mine mila sa până acum, săvârșind învățătura îmi va deschide și calea chivernisirii și procopselii mele”²⁰².

După absolvirea gimnaziului urmează școala clericală din Carloviț, unde s-a bucurat de sprijinul mitropolitului Ștefan Stratimirovici (1790-1837). În curând s-a călugărit, fără să cunoaștem la ce mănăstire. În primii ani ai secolului al XIX-lea îl întâlnim ca egumen al mănăstirii Beșenova din Fruskagora, în care calitate participă, alături de viitorul episcop Petru Ioanovici Vidac al Vârșetului (1806-1818), la comisia mixtă ce ancheta în 1804, cum s-a realizat unirea în comitatul Bihor²⁰³. Probabil că participarea sa la această comisie și anchetele din unele sate bihorene să-i fi provocat dușmănia episcopului Samuil Vulcan, care mai târziu s-au repercutat asupra candidaturilor sale de episcop.

Îndată după moartea episcopului Gherasim Adamovici de la Sibiu (1789-1796), privirile unor preoți și credincioși din Transilvania s-au îndreptat și spre monahul Nestor Ioanovici. Făgărășenii îl doreau de episcop la Sibiu

²⁰¹ Șt. Pop, *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929, p. 65; Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 7; Il. Pușcariu, *Metropolia românilor*, p. 91, nota. Tatăl lui Ioan Barac junior a fost preotul Ioan Barac senior din Alămor, decedat în anul 1832, în vârstă de 82 de ani. Ioan Barac junior, poetul și nepotul episcopului, s-a născut în 1776 și a răposat în 1848. Protopopul Iosif Barac din Braşov, este fiul lui Ioan Barac junior și a murit în 1884. Este ultimul vlăstar al familiei. Cf. Șt. Pop, *op. cit.*, p. 90.

²⁰² Gh. Ciuhandu *op. cit.*, pp. 9-10; Vasile Goldiș, *Trei Făgărășeni*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, p. 213.

²⁰³ Șt. Pop, *op. cit.*, pp. 66, 67, 72, 73; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 9, 10, 11, 14; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 79.

încă din 1797, iar peste cinci ani preotul Gheorghe Haines îl recomanda mitropolitului Ștefan Stratimirovici. În 1810 îl găsim ca egumen al mănăstirii din Carloviț și candidat la scaunul vacant al Episcopiei Ardealului. În Sinodul electoral de la Turda din 19 septembrie 1810, pentru scaunul episcopal ardelean au fost patru candidaturi: vicarul ardelean Nicolae Huțovici (46 voturi), preotul celib de la Sassebeș Vasile Moga (36 voturi), arhimandritul Nestor Ioanovici (16 voturi) și protopopul Nicolae Panovici (5 voturi). Cu toate intervențiile făcute „la toate locurile diriguitoare” în favoarea numirii lui Nestor Ioanovici, a fost preferat Vasile Moga. Inclusiv Petru Maior, într-o scrisoare din 6 decembrie adresată lui Moise Nicoară, aduce o critică severă preoților ortodocși ardeleni pentru votul dat celorlalți candidați în detrimentul lui Nestor pe care îl considera ca fiind cel „mai vrednic și destoinic” dintre toți candidații²⁰⁴. O influență negativă asupra numirii lui Nestor Ioanovici a avut și episcopul unit Samuil Vulcan de la Oradea, care, la 19 octombrie 1810 s-a adresat împăratului cerându-i „ca la nici un caz să nu-l numiți pe acel de episcop al neuniților din Ardeal”²⁰⁵.

În această situație, Nestor Ioanovici rămâne și pe mai departe la Carloviț dar imaginea bună de care se bucura îl determină pe mitropolitul Ștefan Stratimirovici să-l prezinte din nou Sinodului episcopesc electoral ca pe un călugăr „bun, pașnic și evlavios” dar nepriceput „afacerilor administrative”²⁰⁶. Episcop de Arad a fost ales arhimandritul Sinesie

²⁰⁴ Șt. Pop, *op. cit.*, p. 74; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 15, 16-17; Gyémánt Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848*, București, 1986, pp. 149, 150.

²⁰⁵ Șt. Lupșa, *Episcopul uniet Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici*, în „Triumful Ortodoxiei la Arad”, pp. 228-232. Iată textul scrisorii: „*Sacratissimă Cesaro-Regească și apostolică Maiestate ! Doamne, Doamne Prea milostive ! Va fi încă în milostiva aducere aminte a Majestății Voastre, că înaintașul meu episcopul Ignatie Darabanth, odinioară consilier intim al Sacratissimei Voastre Majestăți, a fost pârât mitropolitului din Carloviț, Ștefan Stratimirovici, că cele două sate ale domeniul său Rogoz și Presaca, cari mai nainte vreme se țineau de legea grecească neunită, au fost convertite la unire în chip și cu mijloace nepermise și chiar silnice. Urmând acestui denunț, Majestatea Voastră Sacratissimă Vași îndurat din prea marea purtare de grijă milostiv a orândui o comisiune mixtă, care să cerceteze: ce temeiu are acel denunț. Provința aceasta a fost reprezentată din partea catolicilor prin comitele Esztehazy, consilier și referent la cancelaria ungară de Curte a Majestății Voastre Sacratissime, prin comitele Cajetan Sauer, prepozit-mare al Capitlului de rit latin din Oradea-Mare; apoi, din partea pre-co-neuniților, mitropolitul din Carloviț a delegat pe episcopul de acum de la Vârșeț, Petru Vidac, care a luat pe lângă sine pe un anumit Ioanovici, după cum aud, igumen al Mănăstirii din Carloviț. Acum însă – după cum nici nu se putea presupune altmintea despre episcopul, care fusese învinuit, că a întrebuițat mijloace neiertate și potrivnice spiritului*

Radivoievici de la mănăstirea Mesici, dar Viena nu l-a confirmat. Arădenii, în frunte cu Moise Nicoară se plâng la Viena de înlăturarea lui Nestor Ioanovici, cerând întărirea lui ca episcop de Arad. Însuși episcopul Samuil Vulcan de la Oradea, la 20 septembrie 1816, cerea împăratului, să confirme ca episcop de Arad pe unul din cei doi candidați români: Isaia Bălășescu, în vârstă de 30 de ani, vicarul episcopului din Cernăuți sau pe Nestor Ioanovici egumenul mănăstirii Beșenovo. Se vede că episcopul unit nu mai era așa de pornit împotriva lui Nestor. Toate încercările au rămas fără rezultatul așteptat. Despre Nestor Ioanovici nu mai cunoaștem ce a făcut între 1816 și 1824 când a fost numit egumen la mănăstirea Bezdin, din apropierea Aradului²⁰⁷.

apostolic, de care desigur era cuprins, și chiar în înseși milostivelor porunci ale Majestății Voastre Sacratissime, care acordă conștiințelor toată libertatea – episcopul a înlăturat de la sine toată pata, prin aceea, ca numitele sate au mărturisit înaintea comisiunei, că ei nici decum nu au fost aduși la primirea sfinteii uniri prin mijloace silnice, ci s-a îndemnat să urmeze unirea numai prin predicarea adeseori a Cuvântului lui Dumnezeu din partea episcopului și a oamenilor săi, și prin cunoașterea adevărului, la care au ajuns prin acea predicare. Și după ce înainte comisiunei s-au declarat, că vor rămânea statornici în aceeași (unire), în care și acum în cea mai bună pace și liniște sufletească slugesc la Dumnezeu, acel Ioanovici, neținând seama de aceasta, nu s-a sfiit ca, în fața pomenitei comisiuni care reprezenta persoana Sacratissima a Majestății Voastre, să erumpă la adresa locuitorilor prezenți din cele două sate convertite, cu nepioase, zicând: Dacă voi sunteți creștini, atunci Turcii sunt creștini. Pentru dovedirea acestei afirmațiuni, în genunchi prea umilit provoc la acei comisari, cari au auzit aceasta batjocură. Acum am prins de veste, că același Ioanovici, pe urma candidării făcute de clerul neunit din Ardeal cu încuviințarea milostivă a Majestății Voastre, e propus în locul al treilea, ca episcop. Deci, dacă, îmbibat cu otrava din școalele augustanilor, pe cari le-a cercetat în Pojon, nu a stat la îndoială de a se exprima – înaintea comisarilor, cari reprezentau Sacratissima persoană a Majestății Voastre – într-un chip așa de scandalos spre micșorarea religiei catolice, atunci ce altceva s-ar mai putea aștepta, înclinați de altfel spre sfânta unire, întrucât, adică s-ar întâmpla să ajungă episcop. De aceea, determinat de gândul mândriei atâtor suflete, cu rugăminți prea umilite proșternându-mă la picioarele Majestății Voastre, mă rog să Vă milostiviți, față cu recomandările mitropolitului din Caroliț sau ale altora, ca la nici un caz să nu-l numiți pe acel (Ioanovici) de episcop al neuniților din Ardeal – pe care milostivire o implor de la zelul apostolic al majestății Voastre Sacratissime pentru cauza catolică, proșternându-mă în genunchi, c omagială supunere până la moarte. Al Majestății Voastre Sacratissime, Oradea-Mare, în 19 Octombrie 1810. Cel mai umil și deapururi credincios supus și slugitor Samuil Vulcan Episcop catolic de rit grecesc al Orăzii-Mar⁷.

²⁰⁶ Șt. Pop, *op. cit.*, pp. 75, 83.

²⁰⁷ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 22, 23; Idem, *Disertație comemorativă despre episcopul Nestor Ioanovici*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, p. 157.

XI. 2. Alegerea, hirotonirea, instalarea și activitatea ca episcop

La sfârșitul anului 1828, Sinodul episcopal electoral, l-a ales ca episcop al Aradului pe Nestor Ioanovici²⁰⁸, al cărui nume a circulat insistent în cursul dezbaterilor privitoare la Episcopia Transilvaniei aflându-se pe lista candidaților și în cursul sinoadelor electorale din 1816 și 1824. La 27 ianuarie 1829 a fost hirotonit episcop în catedrala mitropolitană de la Carloviț și trimis în eparhie, pe care a păstorit-o scurtă vreme. Printr-o dispoziție de mai târziu a autorităților de stat i s-a dat voie să-și primească beneficiul episcopesc de la 1 februarie, iar 12 martie 1829, mitropolitul Ștefan Stratimirovici, trimite o circulară către „Bine încuviințaților protopresviterilor, preoților, diaconilor și tot clerul bisericesc; de bun neam născuților domni, ostașilor, precum și de toată diregătoria și starea, partea și vârsta, ale dreptcredincioșilor creștini, ce se află în de Dumnezeu apărata eparhia Aradului”, menționând că „de Dumnezeu iubitorul arhimandrit din mănăstirea Bezdinului” Nestor Ioanovici, a fost ales episcop al Aradului, cerând să fie primit ca „legiuit Episcop” și să fie pomenit la serviciile divine²⁰⁹.

Cu toate că imediat după hirotonire și-a început activitatea, instalarea sa a fost amânată până la 22 octombrie 1829. Întârzierea instalării poate fi pusă pe lipsa celor 1 000 de florini ce revenea Cancelariei de Curte pentru diploma de confirmare regală. Instalarea episcopului a dat prilej unor mari festivități pentru Arad, văduvit aproape 15 ani de episcop. Senatul orașului s-a preocupat de cazarea invitaților iar funcționarii, în frunte cu primarul, comitele suprem al comitatului, baronul Orczy Lőrincz, au luat cu toții parte la ceremonia instalării. Între invitați s-au numărat și unii reprezentanți ai comunității din Oradea: judele de tablă Ioan Püspöky, un cunoscut luptător pentru Ortodoxie, comisarul Dimitrie Kristoff și Mihail Stuppa²¹⁰.

Bucuria alegerii lui Nestor Ioanovici a fost exprimată de arădeni în diferite modalități. În 1829, cu prilejul instalării, învățătorul Moise Bota a scris și tipărit o *Dedicație la instalarea mult strălucitului Domn Nestor Ioanovic*²¹¹. Tot cu acel prilej Moise Suci, pe atunci student în anul I „în prea luminata a științelor

²⁰⁸ Pentru mișcarea arădenilor de a-și avea un episcop român vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 89-94

²⁰⁹ Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului*, p. 26-27.

²¹⁰ *Ibidem*, pp. 28, 29.

²¹¹ *Dedicație la instalația mult strălucitului Domn Nestor Ioanovici întâiul ca român cu mila lui Dumnezeu, ritului bisericii greco-neunite drept-credincios episcop de Majestate Sa Înălțiatu Imperat și Craiul Franc, I-ul, pe Diecesul Aradului vechiu, Oradiei Mari, Ienopolei și a Hălmeagului anomit închinat în Arad.*

universitare pestană”, a dedicat versuri înflăcărâte lui Nestor Ioanovici. Actul avea o semnificație națională constituind un triumf al luptei pentru emanciparea bisericească pe care o duceau românii din Episcopia Aradului. Cartea, intitulată *Semnul bucuriei și a poftei inimei* (Buda, 1829), a fost tipărită cu ajutorul lui Atanasie Paiufa, directorul școlar local din Giula²¹².

Lui Nestor Ioanovici i-a închinat, în 1829, tânărul student pestan Petru Maller, absolvent al Preparandiei din Arad, lucrarea, *Simbolul plinelor de bucurie simțiri* (Pesta, 1829) tipărită cu ajutorul lui A. Grabovschi în care se exprimau sentimentele de bucurie ale tineretului universitar român din Pesta cu prilejul alegerii noului episcop al Aradului.

Păstorirea episcopului Nestor Ioanovici a durat abia un an și câteva zile. În acest timp scurt, s-a ocupat de obișnuitele probleme administrative ale eparhiei, dar și de soarta preoților. Așa de pildă, a cerut conducerii județului Arad ca preoții să fie tratați omenește, nu cu bătăi și închisoare fără judecată. În iulie 1829, în urma plângerii preoților din satele Slatina de Criș, Neagra, Nădălbești, Susani, Minead, Laz, Dieci, Revetiș și Roșia, episcopul intervine la conducerea județului Arad să-i scape pe preoți de nedreptățile ce li se făceau de domnul de pământ, contele Königsegg și alții. Ei se plâneau că le-au fost luate sesiile parohiale primite în urma unor porunci împărătești, în unele locuri fiindu-le luate și din pământurile moștenite de la părinți²¹³.

În scurta sa arhipăstorie a luat măsuri energice pentru disciplinarea clerului de mir. Demn de menționat este cum și-a ales colaboratorii, fapt ce reflectă concepția omului de cultură care era episcopul. Pe preotul Constantin Gheorghevici din Bătania l-a făcut colaborator la centrul eparhial pentru că a studiat filosofia, cunoștea limbile română, latină, sârbă maghiară și germană, iar preotul Petru Davidovici din Vașarhei a fost ales pentru laudabilele lui însușiri și pentru cunoașterea mai multor limbi („*ob ipsius laudabiles qualitates, plurimumque linguarum notitiam*”). O altă direcție a activității sale este aceea de a numi doar preoți cu pregătire teologică și nu doar simplii practicanți pe lângă preoții mai bătrâni²¹⁴.

Episcopul abonează în trei exemplare *Biblioteca românească* a lui Zaharia Carcalechi tipărită la Buda în 1829-1830. Z. Carcalechi publicând catalogul abonaților, la sfârșitul revistei, despre Nestor Ioanovici scrie:

²¹² Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 30.

²¹³ *Ibidem*, p. 32.

²¹⁴ *Ibidem*, pp. 31-38; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 80.

„Preasfințit și prealuminat Domn Nestor Ioanovici, Episcop a Eparhiei Aradului” și „Ilustrisim și Revendisim Domn Nestor Ioanovici, actualnic Episcop de Legea Greco neunită al Aradului”.

XI. 3. Sfârșitul episcopului

Episcopul Nestor Ioanovici a murit la 9/21 februarie 1830, în vârstă de 63 de ani, după o boală de numai câteva zile. Se crede că episcopul a murit în Arad, dar sunt indicii că ar fi murit în Șimand, unde Episcopia arădeană avea o casă²¹⁵. Slujba de prohodire a fost săvârșită în ziua de 12/24 februarie 1830 de arhimandritul Moise Manuilovici de la mănăstirea Hodoș-Bodrog, fiind înmormântat în „gropnița de sub amvon” din mijlocul catedralei vechi, așa după cum reiese și din necrolog²¹⁶, slujba fiind săvârșită de arhimandritul Moise Manuilovici de la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Ulterior, în 1861, osemintele episcopului au fost strămutate la mănăstirea „Sf. Simion Stâlpnicu” din Arad-Gai²¹⁷.

Poetul Ioan Barac de la Brașov, „dascăl normalicesc”, nepotul episcopului, cu prilejul morții acestuia a scris *Jale familiei rămase la morte preasfințitului Domn Nestor Ioanovici Episcopul eparhiei diețezane neunite a Aradului în anul 1830*, un „necrolog poetic din chestiune, care acopere șase foi”²¹⁸. Întreaga eparhie a deplâns pe „al nostru prea milostiv și prea dulce părinte”, cum era calificat de Consistoriul eparhial de la Oradea într-o circulară oficială²¹⁹. Este o dovadă a faptului că episcopul Nestor Ioanovici a fost dorit și iubit de credincioșii eparhiei Aradului.

²¹⁵ În mormântarea a fost înregistrată și în *Matricola decedaților* parohiei Șimand.

²¹⁶ „Placuit Omnipotenti DEO Optimo Maximo Servum suum, Almae Dioceseos Arad, M-Varad, Ienopolis ac Halmagy Orientalis Ecclesiae N. U. R. Episcopum, Illustrissimum Dominum NESTOREM IOANNOVICI post novem dierum Infirmi-tatem, peractis perprius pie devoteque Sacro-Sanctis Sacramentis, Anno aetatis 63-tio die 9/12 Febr. 1830 ad aeternitatem evocare, cuius examine Corpus, die 12/24 Febr. Hora 2-da po mer. In Ecclisia Cathedrali ad S. Ioannem Praecursorem tumulo secundum Sanctus Rituale Ecclesiae Orientalis N. U. R. Imponetur”, cf. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 46, nota 1.

²¹⁷ *Ibidem*, pp. 46, 51; Șt. Pop, *op. cit.*, p. 86.

²¹⁸ Șt. Pop, *op. cit.*, pp. 90-92.

²¹⁹ „Cucernicilor Preoți din Protopresviteratul Beliului, nouă iubiți! Trist, prea jalnic și nenădăit lucru să înștiințezează. Înalt Prea Sfințitului Domn Nestor Ioanovici Eparhialnicul Episcop al Aradului, și al nostru prea milostiv și prea dulce părinte, după ce în curgerea a lor opt

XII.

Episcopul Gherasim Raț

(1835-1850)

După moartea primului episcop de neam român al Aradului, Nestor Ioanovici (1829-1830), Episcopia arădeană a intrat într-o sedisvacanță de cinci ani de zile (1830-1835). Autoritățile imperiale doreau să întârzie numirea unui nou episcop având interese în ce privește propaganda unită în zonă. Până la alegerea noului ierarh, mitropolitul Ștefan Stratimirovici, a încredințat administrarea eparhiei arădene episcopului Iosif Putnic al

zile cu o boală primejdioasă s-ar fi luptat, spre mare a tuturoror jale și supărare în 9 zile a lunii aceștia, dimineața la 6 ceasuri, dându-și sufletul în mâna Făcătorului său Dumnezeu, din lumea aceasta vremelnică s-au mutat la cea veșnică, prin care tristă întâmplare am rămas săraci și cu atâta mai nemângâiați, cu cât abia numai petru luni cel Prea Sfințit Domn Episcop de la Instalația Sa părintește stăpânindu-ne și necurmat pentru a noastră fericire îngrijindu-să la culegerea rodurilor ostenețelor a ajunge nu ne-am învrednicit. Această aducătoare de mare tânguire și de amarnică plângere Cucerniciloilor Voastre înștiințându-vă, deodată și aceea să poruncește, că îndată după primirea acestui cureș (n. n. circulară) la toate bisericile noastre din Protopresviteratul Beliului clopotele de 3 ori în zi, în trei zile, după olaltă glăsuind, întâia oară cu clopotul cel mai mare să se tragă, și fieștecare preot, slujbă pentru odihna sufletului prea bunului nostru acum în Domnul adormitului Episcop în Biserică să facă. Care rânduială Cucerniciile Voastre nezmintit să împliniți...Iară Cucerniciile Voastre de aci înainte în toate slujbele și ecteniile, unde vine pomenire pentru Arhiereul nostru, până la altă rânduială mai de stătut, veți pomeni pre Prea Sfințitul Arhi-Episcopul nostru Nestor Ioanovici. Care preporuncindu-Vă săntem ai Cucernicilor Voastre voitori de bine. Dat în Sesia consistorialnică în V. Velențe ținută în 14 zile Februarie 1830. Consistoriumul Episcopesc de l. g. n. u. al Orăzii Mar⁷.

Timișoarei (1829-1830), care însă, la 4/16 noiembrie 1830 a trecut la cele veșnice. În această situație, la 27 februarie 1832, mitropolitul a fost nevoit să-l numească, în calitate de administrator, pe episcopul Maxim

Semnătura episcopului Gherasim Raț

Manulovici al Vârșețului (din 1833 episcop al Timișoarei)²²⁰, fostul președinte al Consistoriului eparhial de la Oradea (sub numele de Mihai), român de origine²²¹. În cele din urmă, este ales profesorul de teologie Gherasim Raț de la Institutul Teologic din Arad.

Figura proeminentă a episcopului Gherasim Raț îl situează pe poziția de cel mai devotat episcop, dedicat întru totul cauzei românilor din cuprinsul eparhiei arădene în secolul al XIX-lea. Aceasta se datora atât împrejurărilor politice și eclesiastice din cadrul Imperiului habsburgic, cât și mișcărilor premergătoare și a revoluției de la 1848-1849, pe de altă parte a intensificării prozelitismului uniatic, dar mai ales acțiunilor întreprinse și susținute de episcopul Andrei Șaguna al Transilvaniei pentru separația ierarhică și reînființarea Mitropoliei ardelene.

Episcopul Gherasim Raț a fost direct implicat în acțiunile lui Andrei Șaguna, fiind într-un permanent dialog epistolar cu acesta. Meritele pe care Gherasim Raț le-a avut atât ca profesor la Institutul Teologic cât și ca episcop al Aradului îl plasează între cei mai mari episcopi ai Aradului din veacul al XIX-lea.

XII. 1. Originea, studiile și activitatea înainte de episcopat

²²⁰ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 1. Vezi circulara din 24 martie 1832 a Consistoriului eparhial arădean.

²²¹ S-a născut în Arad din părinți români, cu numele de Mihai Mănăilă (sărbizat Manuilovici). Ca preot de mir, a fost numit de episcopul Aradului protopop și președinte al Consistoriului eparhial din Oradea, funcționând între 13 aprilie 1805 și 19 martie 1829. Devenind văduv, în 18 septembrie 1829 a intrat în monahism luînd numele de Maxim. Protosinghel (1820), arhimandrit al mănăstirii Hopovo, episcop al Vârșețului (1829-1833) apoi al Timișoarei (1833-1838), cf. Gheorghe Lițiu, *De la începuturi până la reînființarea Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradei în ultimii două sute de ani”, Oradea, 1984, p. 81.

²²² M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002, p. 409.

Noul episcop s-a născut în anul 1793, în Roit, județul Bihor, la botez primind numele Gavriil²²². După tradiție, se trăgea din familia nobiliară Raț „de Teiuș”, ai cărei membrii s-ar fi refugiat în părțile „ungurene” în perioada prigonirilor religioase din secolul al XVIII-lea²²³. Și-a terminat studiile în școlile din Oradea, Timișoara și Carloviț, apoi a urmat cursurile teologice la Universitatea din Viena²²⁴. Împreună cu tânărul Petru Mărcuș, în anul 1817 cerea un ajutor bănesc pentru „formarea lor în cadrul bisericesc” pentru a studia la Viena. Cererea reflectă dorința celor doi de a dobândi o pregătire calificată pentru funcțiile înalte bisericești, pentru a nu se mai reproșa românilor că nu dispuneau de asemenea elemente. Inspectorul școlar Uroș Nestorovici a propus respingerea cererii celor doi și i-a îndrumat „să ceară subsidii de la oameni privați din națiunea lor”²²⁵.

După absolvirea studiilor teologice, s-a căsătorit și a intrat în rândul clerului de mir funcționând ca preot și protopop în Peșteș (Bihor), iar din 1822 până la numirea de episcop (1835) ca profesor „primar” la Institutul Teologic din Arad. Rămas văduv, în 1831, a intrat în monahism la mănăstirea Racovaț, primind numele de Gherasim iar la 2 decembrie 1834 a fost hirotesit protosinghel, mai târziu arhimandrit.

XII. 2. Alegerea, hirotonirea și instalarea episcopului Gherasim

După o vacanță episcopală de cinci ani, plină de manevre și incertitudini²²⁶, la 3 februarie 1835, regele dă rezoluția de numire a lui Gherasim Raț ca episcop al Aradului, dar cere cancelarului său să-l informeze pe mitropolitul Ștefan Stratimirovici că întârzierea numirii episcopului nu are legătură cu trecerea la uniție a mai multor sate românești. Pentru numirea lui Gherasim Raț se pronunțau și oficialitățile comitatului Arad, aceștia punând starea de regres a populației pe seama

²²³ Amănunte la: Ioan Cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. I, Sibiu, 1892, p. 129; vol. II, Sibiu, 1895, p. 319; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 187; P. Vesa, *op. cit.*, p. 281.

²²⁴ Gh. Lițiu, *Istoria Episcopiei Aradului*, p. 53.

²²⁵ E. Greuceanu, *Un important fond de documente referitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, în „M. B.”, anul XXXV, 1985, nr. 7-8, p. 490.

²²⁶ Pentru perioada frământată de dinaintea alegerilor de episcop vezi: P. Vesa, *op. cit.*, pp. 96-103.

insuficienței pregătiri a clerului, ineficienței școlilor teologice ortodoxe și a Consistoriilor eparhiale, dar în primul rând, datorită perioadei lungi de vacanță episcopală de la Arad. Prin scrisoarea din 27 martie 1835, mitropolitul vestea credincioșilor din eparhia Aradului numirea noului episcop. La rândul său, Consistoriul eparhial arădean, în ședința din 18 aprilie 1835, adresa protopopilor o circulară prin care vestea numirea lui Gherasim Raț ca episcop și sfințirea care urma să fie săvârșită la 25 martie 1835. Deși nu era încă instalat, el trebuia recunoscut ca și episcop legal, așa după cum era prezentat credincioșilor din cuprinsul eparhiei Aradului în circulara din 18/30 aprilie 1835²²⁷. În ședința din 30 iunie 1835, comitatul Arad ia și el cunoștință de numirea noului episcop, dar numai ca fapt divers. Bucuria numirii lui Gherasim Raț a venit atât din partea credincioșilor arădeni, cât și din partea celor de la Oradea care-l cunoșteau ca fiu al Bihorului. La 31 mai 1835, credincioșii din cuprinsul eparhiei țineau să-l felicite iar acesta le mulțumește trimitându-le arhieresti binecuvântări²²⁸.

Instalarea oficială a noului episcop a întârziat din cauza dificultăților financiare ale eparhiei. Cererea lui Gherasim Raț de a primi favoruri cu prilejul instalării, primește răspuns din partea regelui Ferdinand al V-lea la 1 aprilie 1837 cu sugestia de a-și face o instalare modestă. Gherasim Raț face o nouă cerere pentru amânarea instalării sale și pentru a-și putea ridica salariul, începând din ziua numirii sau măcar din cea a hirotoniei. Cancelarul ungar de Curte constată că privitor la instalare era valabil avizul regelui din 1 aprilie 1837, dar în ce privește partea a doua a cererii, el prezintă regelui problemele episcopului. Astfel, precizează că noul episcop a fost nevoit să împrumute bani cu prilejul numirii sale, a găsit reședința episcopală într-o stare deplorabilă, nu și-a putut ridica veniturile pe anul 1835, iar pagubele materiale s-au ținut lanț, mai ales după epidemia de holeră care a răpus pe mulți din colaboratorii săi. Datorită acestei situații, administratorul mitropoliei din Carloviț (mitropolitul Ștefan Stratimirovici murise), propune ca episcopului arădean să-i fie permisă ridicarea veniturilor episcopoești începând cu data de 24 aprilie 1835. Propunerea a fost primită atât de către Consiliul Locumtenențial și Cancelaria ungară de Curte, cât și de rege care aplică rezoluția de grație din 30 septembrie 1837. Nici de această dată însă, episcopul nu reușește să-și pregătească instalarea, care se amână până în 1838. La 15 august 1838, noul mitropolit Ștefan Stancovici emite

²²⁷ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 24, 41-41v.

²²⁸ Gh. Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț*, pp. 79-80.

gramata sa mitropolitană pentru instalarea episcopului Gherasim Raț²²⁹. Instalarea oficială a fost urmată de cererea episcopului de a avea un sigiliu cu inscripție românească, revendicare respinsă de autorități²³⁰.

Numit datorită rezoluției din 3 februarie 1835, la 25 martie a fost hirotonit episcop iar până în momentul instalării a primit autorizație să conducă problemele eparhiei. Consistoriul eparhial a luat act de sfințirea și începutul activității sale în ședința din 18 aprilie st. v., fiind și prima ședință consistorială a noului episcop, pe care-l așteptau probleme grele de rezolvat, atât din cauza prozelitismului uniat cât și pentru a restabili ordinea și disciplina în rândul clerului și enoriașilor care simțeau din plin urmările îndelungatei sedisvacanțe episcopoești²³¹.

XII. 3. Activitatea desfășurată în plan bisericesc

Instalat în scaunul eparhial al Aradului, episcopul Gherasim Raț a desfășurat o bogată activitate în interesul ridicării nivelului Bisericii ortodoxe române, el fiind primul episcop român al Aradului cu o arhipăstorie mai îndelungată, implicat în procesul emancipării bisericești și naționale a românilor ortodocși din aceste părți. Desfășurându-și activitatea ca preot și protopop al Peșteșului, în scaunul eparhial arădean venea cu o experiență de peste două decenii. Încă de la începutul activității de episcop, în viața bisericească a Episcopiei Aradului din perioada cuprinsă între 1835-1850, se pot distinge mai multe problematici care au intrat în sfera preocupărilor noului episcop. În primul rând, se simțea nevoia unei înviorări în toate domeniile de activitate, mai ales cel al vieții pastorale. În această direcție, încă de la început a desfășurat o bogată activitate pastoral-misionară în eparhie. A fost preocupat de întărirea vieții religios-morale a credincioșilor prin Pastoralele de Crăciun și Paști, diferitele circulare, toate însemnând tot atâtea predici sau îndrumări pentru asanarea vieții creștine a păstoriților. O atenție deosebită a acordat și vizitațiilor canonice din parohiile întinsei sale eparhii.

Grija pentru disciplina clerului și a enoriașilor, a devenit o parte însemnată din activitatea episcopului Gherasim Raț. Cu atâtea perioade de

²²⁹ *Ibidem*, pp. 80-82; D. Popa, *Mominte interesante din istoria Episcopiei Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul VIII, nr. 4, 22 ianuarie/3 februarie 1884, pp. 30-31.

²³⁰ E. Greuceanu, *op. cit.*, pp. 490-491.

²³¹ Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 188.

sedisvacanțe episcopale, pe de o parte, cu frământările privind mișcările de emancipare națională și bisericească a românilor de la începutul secolului al XIX-lea, pe de altă parte, prozelitismul uniat, cel mai puțin timp a fost afectat măsurilor de îmbunătățire a condițiilor religios-morale ale clerului și enoriașilor. Acestea au fost premisele pentru care episcopul Gherasim Raț avea să se gândească să facă ceva și în această direcție. S-a arătat nemulțumit de unele obiceiuri existente cu prilejul cununiilor religioase când „oamenii băutură o aduc cu sine la biserică iar până tânării să cunună ceilalți oaspeți joacă lângă biserică [...] cu alte prilejuri aduc în biserică nu numai băutură ci și mâncare”. Considerate de către episcop ca „fapte urâte și scandaloase” în urma unei hotărâri consistoriale, la 13 iunie 1835, trimite parohiilor o circulară prin care cerea preoților să îndrepte acele stări de lucruri care compromiteau viața religios-morală a credincioșilor²³².

Preocuparea lui pentru disciplinarea clerului și suprimarea abuzurilor de tot felul, reiese în primul rând din cele 14 puncte ale circularei din 7 februarie 1839, pe care a dat-o în eparhie pentru a fi înregistrată în protocolul circularelor bisericești și a fi mereu la îndemâna preoților. Circulara reflectă o stare dureroasă sub raport disciplinar și moral. Cerea preoților de mir să evite „a intra în birt și acolo a bea”; venind la oraș să găzduiască la case particulare, ori la ospătării de prima calitate, dar și acolo să stea numai până „prânzește sau cinează”; să evite starea de ebrietate, a umbla fără haina preotească, ori de a-și mâna el singur boii sau caii. La ospete și la nunți să se poarte cu cuviință și să asiste numai la mâncare, iar „de joc, beție, sfezi și alte desmierdări, de cinstea preotească vătămătoare, ca de foc să se păzească”²³³.

Constatând că unii dintre credincioși „așa de streini sunt de rugăciunile dumnezeiești, cât necum rugăciunile oricărui creștin, nezmintit și în toate zilele a le ceti de lipsă, precum: Rugăciunea Domnească, a Preacuratei Fecioarei Născătoare de Dumnezeu, Simbolul credinței, zece porunci dumnezeiești, nouă porunci a bisericii și șapte taine a legii ceii nouă nu le știu ci unii nici semnul s. Cruci spre dovedire că e creștin, nu e în stare de a ști face”. Aceste scăderi erau puse pe indiferența preoților care „nu păzesc rînduiala mai înaltă, ca pe poporenii săi, dar mai vârtos pe tineri în Duimineci și sărbători aducându-i la biserică înainte de vecernie acelea să-

²³² A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 25.

²³³ *Ibidem*, reg. 5 /1832-1852), f. 43v-46v. Circulara din 7 februarie 1839 cu privire la modul de viață și disciplina clerului.

i învețe, și iarăși pe ceiace pășesc la statul căsătoriei să nu-i cunune [...] până ce nu vor ști toate rugăciunile mai des atinse bine”²³⁴.

După câteva luni de zile, la 30 mai 1839, conștientizând faptul că preoții „în dieceza aceasta așa sunt nebăgători de seamă de chemarea sa cea preoțească, așa răci cătră Relighie, sau legea lui Dumnezeu și răci în credință”, încât nu numai în zilele de rând nu săvârșeau Utrenia și Vecernia, ci nici în zilele de dumineci și sărbători. Prin circulară li se cerea să țină cont de chemarea lor „cea preoțească, și jurământul carele l-au pus fieștecare preot înaintea altarului pentru legea lui Hristos și pentru păzirea rânduielilor bisericesti” cerând ca „fieștecare preot să fie îndatorat” să slujească în fiecare zi Utrenia și Vecernia, iar în zilele de duminici și sărbători și Sfânta Liturghie, iar în cazul în care nu era în stare să rostească o predică, era obligat să citească „totdeauna Cazania la norod”²³⁵. Se vede că și în această privință se remarcau mari lipsuri. Prin unele dispoziții disciplinare, a dorit și îmbunătățirea vieții morale ale mirenilor. În această privință s-a dovedit un cunoscător al realităților și al mijloacelor de remediere. El a căutat să stărpească „vițiul alcolist” foarte frecvent în mijlocul românilor. Măsurile disciplinare ale episcopului arădean față de mireni mai aveau și alte laturi, cele matrimoniale sau raporturile duhovnicești din viața poporului (problema rugăciuniilor)²³⁶. Episcopului îi trebuiau aceste dispoziții pentru a putea pune capăt indisciplinei clerului, pe care le încurajaseră atâția factori negativi ai epocii. Prin dispozițiile date de episcopul Raț, se poate vedea ușor că acesta și-a luat în modul cel mai serios misiunea, cu gândul se a îmbunătăți situația disciplinară a clerului și credincioșilor.

Nu a rămas indiferent nici față de cei aflați în suferință. A susținut, alături de autoritățile civile și Biserica romano-catolică, înființarea în Pesta a unui „Institut pentru ținerea orbilor”. Prin circulara din 19 august 1835 cerea preoților să susțină financiar, după putința fiecărei parohii, această inițiativă nobilă. A susținut și inițiativa canonicului Ioan Aradi al Estergomului de a contribui la întreținerea și crearea posibilităților ca „tinerii cei muți și surzi a învăța meserii să poată a fi harnici a-și câștiga

²³⁴ *Ibidem*, reg. 5 (1832-1852), f. 46v-47v. Este vorba de o altă circulară din 7 februarie 1839 prin care se cerea preoților să-i învețe pe credincioși rugăciunile.

²³⁵ *Ibidem*, reg. 5 (1832-1852), f. 47v-48. Circulara din 30 mai 1839 prin care se cerea preoților să slujească și peste săptămână, nu numai în duminici și sărbători.

²³⁶ *Ibidem*, reg. 5 (1832-1852), f. 25. Circulara din 13 iunie 1835.

traial pentru sine²³⁷.

O preocupare majoră a noului episcop a fost și aceea de a contracara atacul prozelitismului unit și a reface unitatea spirituală în parohiile arădene destrămate prin trecerea unei părți a credincioșilor la Biserica unită. O primă măsură a fost efectuarea unei vizitații canonice în eparhie, făcută imediat după întoarcerea, ca episcop hirotonit, de la Carloviț. Era prima vizitație canonică efectuată în secolul al XIX-lea de către un ierarh arădean în parohii din cuprinsul eparhiei. De menționat că vizitația s-a făcut fără încuviințarea autorităților imperiale²³⁸.

Prin protopopi, a trimis circulare și scrisori către enoriași, iar la Viena nenumărate proteste, cerând și sprijinul mitropolitului de la Carloviț. În timpul îndelungatei sale arhipăstoriri aproape toate satele, care în 1834 au trecut la unire, în anii următori, pe fondul unor puternice dispute confesionale, au revenit la Ortodoxie²³⁹.

Revoluția de la 1848 a adus cu sine modificarea liniei tactice adoptată de cele două Biserici în sensul renunțării la disputele confesionale promovate, care după părerea intelectualilor epocii au ținut națiunea împărțită și au împiedicat progresul acesteia. Astfel, în această perioadă dorința de unificare a celor două biserici a devenit covârșitoare, fiind considerată ca una dintre căile prin care cele două biserici se puteau elibera de sub influențele străine²⁴⁰.

XII. 4. Episcopul Gherasim Raț și separația ierarhică

Condițiile istorice existente în perioada revoluției de la 1848-1849 impunea și clarificarea raporturilor sârbo-române, destul de încordate. Pe de o parte, procesul de separație bisericească, pe de alta, cel al organizării

²³⁷ *Ibidem*, reg 5 (1832-1852), f. 25v-26, Circulara din 19 august 1835; f. 30v-31, Circulara din 19 iunie 1836.

²³⁸ Despre vizitație, episcopul Gherasim face amintire în cuprinsul raportului său din 28 mai/9 iunie 1835, adresat mitropolitului de la Carloviț, cf. Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, p. 202, *Anexe*, doc. 131, pp. 559-560. Din păcate nu dispunem de informații despre această vizitație canonică.

²³⁹ Amănunte la P. Vesa, *op. cit.*, pp. 124-128.

²⁴⁰ Keith Hitkins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868*, Cluj-Napoca, 1987, p. 132.

ierarhiei naționale a românilor ortodocși²⁴¹. Ei nu mai erau dispuși să-și subordoneze interesele altor națiuni și încep să-și cristalizeze tot mai accentuat un program de emancipare națională și bisericească. Atitudinea episcopului Gherasim Raț în problemele de interes național, dovedește rosturile și importanța mișcării pentru ocuparea pozițiilor cheie, prin personalități atașate cauzei românilor capabili să-și susțină și să apere dezideratele esențiale ale națiunii. Din strânsa colaborare a celor doi episcopi, de la Arad și Sibiu, au rezultat cele dintâi inițiative pentru promovarea autonomiei bisericești a românilor față de ierarhia sârbească, reînființarea Mitropoliei transilvane și propășirea culturală a românilor.

În spiritul acestor aspirații, naționale și bisericești, se înscrie și acțiunea pornită din sânul comunității ortodoxe române din Timișoara, care, la 16 februarie 1847, se adresa comunității ortodoxe române arădene propunând convocarea unui Congres național „după chipul și modul aceluia care s-a ținut în Timișoara la anul 1790”. O asemenea propunere primesc la 6/18 aprilie 1847 și din partea comunității ortodoxe române din Oradea²⁴², care, pe lângă propunerea convocării unui „sinod întru care starea Sfintei Biserici, regularea clerului, educația tineretului și trebile funduale să le dezbată”, făcând trimitere la propunerea din anul 1845 a românilor din Episcopia Aradului²⁴³.

Pentru românii ortodocși de sub jurisdicția ierarhiei sârbe, revoluția din 1848 a declanșat practic procesul de separație bisericească și de organizare a ierarhiei naționale. La 23 martie 1848, studenții români întruniți la Pesta au elaborat un program în 7 puncte, majoritatea referindu-se la organizarea Bisericii ortodoxe. Programul preconiza separarea celor trei episcopii românești (Arad, Timișoara, Vârșeț) de Mitropolia de la Carloviț și unirea lor cu Episcopia de la Sibiu, sub conducerea unui mitropolit român; mitropolitul și episcopii să fie aleși de popor prin deputații

²⁴¹ N. Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în vol. „Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XIII-XIX)”, Oradea, 1994, p. 145.

²⁴² A. P. O. R. Arad-Centru, *Pachet I, dosar 6 (1847)*, f. 26, 29.

²⁴³ Se făcea aluzie la „recursul românilor greco-neuniți din Episcopia Aradului”, publicat în „Gazeta Transilvania” (an VIII, nr. 95 din 26 noiembrie 1845, pp. 378-379), semnat „I. P.” (să fie Ioan Petrovici, paroh și asesor consistorial în Timișoara ?), prin care se cerea schimbarea normelor de alegere a deputaților pentru Congresul național bisericesc, motivând prin nejusta reprezentare a eparhiilor românești în congres. Cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 357, pp. 672-673.

din rândul clerului și al mirenilor. Sinodul Bisericii ortodoxe române să se întrunească anual iar episcopii să poată fi aleși și din rândul preoților de mir, sinodul anual compus din cler și mireni, episcopi aleși din rândul preoților de mir²⁴⁴. Guvernul maghiar era interesat să susțină revendicările bisericești ale românilor și a sprijinit demersurile întreprinse de ei în această direcție. La inițiativa lui, românii arădeni au organizat o conferință în 12/24 aprilie 1848, unde Ioan Arcoși și Vinčențiu Babeș au lansat o proclamație expediată tuturor comunităților românești prin care se cerea convocarea unei adunări a românilor în Pesta, pentru 2/15 mai 1848, care să discute respectarea proporționalității naționale în Congresul național bisericesc și transferarea acestuia la Arad sau Timișoara. Românii din dieceza Aradului încă în adunarea din 30 aprilie 1848, au cerut episcopului Gherasim Raț îndepărtarea de la centrul eparhial a unor funcționari străini de interesele naționale, sfințirea protodiaconului Ghenadie Popescu ca protosinghel și numirea unor preoți români ca asesori consistoriali, preoților să le ceară ca pe viitor să nu mai blagoslovească ci să binecuvânteze iar în bisericile din Arad să se introducă limba română. Mai cereau „trimiterea de loc a unui circulariu către toți preoții români din această diecesă cu sfatul și porunca ca acei să se sârguiască în tot chipul a deschide mintea poporului, ca să vadă adevărat frățescul cuget al maghiarului și amăgitorul blăstemat cuget al sârbilor cătră români. Deci, de cei dintâi să se lipsească cu iubire, iar pe sârbi și pe toți cei ce-l întărată în contra fraților săi să-i alunge de la sine ca pe o ciură”. În aceste împrejurări, episcopul Gherasim Raț a adoptat o atitudine prudentă, încercând să ducă o politică de echilibru între patriarhul de la Carloviț și noile autorități din Ungaria. Pentru a explica atitudinea sa, episcopul pune în discuție faptul că uneori, politica dură și intransigentă a autorităților maghiare l-a determinat să ia o atitudine favorabilă Pestei, fără voia lui. Ierarhul arădean vorbea de „tirana putere, care a căutat să topească națiunea română în maghiarism” și mărturisește că ceilalți frați români din stat, fiind mai îndepărtați de puternica presiunea maghiară exercitată de Pesta, i-au întrecut în formularea adevăratelor postulate naționale²⁴⁵.

La adunarea de la Pesta din 3-9/15-21 mai 1848, au participat 39 de

²⁴⁴ I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, p. 158.

²⁴⁵ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 367, pp. 683-685; doc. 369, pp. 686-688; Dumitru Suci, *Antecedentele dualismului austro-ungar și mișcarea națională a românilor din Transilvania (1848-1867)*, București, 2000, pp. 151-152.

deputați din comitatele Arad (4)²⁴⁶, Bihor (3)²⁴⁷, Bichiș (3), Timiș și Torontal (13), Caraș (9) și orașul Pesta (7) în frunte cu Emanoil Gojdu. Ei au redactat o petiție (*Petiția neamului românesc din Ungaria și Banat*) în care protestau împotriva proclamării mitropolitului Iosif Raiacici ca patriarh; au cerut separația bisericească a românilor ortodocși de ierarhia sârbă de la Carloviț; constituirea unei comisii mixte româno-sârbe care să cerceteze situația fundațiilor bisericești comune; organizarea unui sinod bisericesc al românilor iar în Ministerul de culte să se instituie o secție deosebită care să se ocupe cu problemele bisericești și școlare ale românilor²⁴⁸. Adunarea de la Pesta a hotărât ținerea unei adunări naționale a românilor la Timișoara, convocată pentru 13/25 iunie 1848, cu un număr mare de participanți. Deși adunarea aprobată de guvernul maghiar pentru data de 15/27 iunie la Timișoara, nu a mai avut loc, o parte dintre deputați români prezenți s-au întrunit într-o adunare în cartierul Timișoara-Fabric, sub președenția lui Mihail Cociuba. Din eparhia Aradului au participat 11 delegați. Adunarea și-a însușit hotărârile adoptate la Pesta în 9/21 mai 1848, la care au mai adăugat încă trei: recunoașterea prin lege a națiunii române; numirea românilor în funcții publice și sinoade eparhiale anuale pentru fiecare eparhie²⁴⁹. În august 1848, Teodor Șerb din Arad, deputat de Radna, prezenta Dietei un proiect de organizare bisericească. Preconiza o mitropolie și episcopii române la Sibiu, Timișoara, Vârșeț și Arad, înlăturând astfel ierarhia sârbă; alegerea episcopilor urma să fie făcută de sinoadele eparhiale vacante, iar a mitropolitului de o adunare bisericească-națională formată din 40 de clerici și 80 de mireni²⁵⁰.

În ce privește relațiile episcopului Gherasim Raț cu Iosif Raiacici, acestea nu erau din cele mai bune. În momentul când acesta i-a cerut să-l

²⁴⁶ Din comitatul Aradului au participat: George Țapoș protopop; Pavel Boțco preot în Chișineu-Criș; Ioan Arcoși și Pavel Petrilă.

²⁴⁷ Din comitatul Bihorului au participat: Ioan Dragoș, George Fonnai și Nicolae Jiga.

²⁴⁸ Vezi: Em. Micu, *Acte și fragmente*, în „Trib. Pop.”, anul IV, nr. 28, 12/24 februarie 1900, pp. 3-4; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, 1904, pp. 344-347; C. Bodea, *1848 la români*, vol. I, București, 1998, doc. 125, pp. 509-511.

²⁴⁹ Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, Arad, 1947, p. 29; I. D. Suciuciu, *op. cit.*, pp. 68-72; I. D. Suciuciu, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 378, pp. 698-702; C. Bodea, *op. cit.*, vol. I, doc. 129, pp. 517-518.

²⁵⁰ I. D. Suciuciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 87.

recunoască de patriarh, episcopul Gherasim Raț nu numai că nu l-a recunoscut, s-a arătat chiar revoltat²⁵¹, întrerupând corespondența cu Carlovițul. După părăsirea conducerii mănăstirii Hodoș-Bodrog din toamna anului 1848 de către arhimandritul Emilian Chengheleț, român sârbizat, refugiindu-se în Serbia, probabil la Carloviț în anturajul patriarhului Iosif Raiacici, episcopul Gherasim l-a numit la conducerea mănăstirii pe Ghenadie Popescu, ce se bucurat de o deosebită simpatie în rândul arădenilor. După înfrângerea revoluției în 1849, patriarhul a trimis din nou pe arhimandritul Em. Chengheleț să reia conducerea mănăstirii. Pentru a se răzbuna pe episcopul de la Arad, probabil îl considera vinovat de refugiul său, lucru puțin probabil, arhimandritul omitea pomenirea lui la ieșirea cu Sfintele Daruri, motiv pentru care Consistoriul eparhial l-a chemat înaintea sa pentru a-i cere explicații. Știindu-se ocrotit de patriarh, arhimandritul nu s-a prezentat. Cerându-se concursul comisarului Ioan Atzel, acesta nu a intervenit²⁵². Relațiile încordate ce existau între episcop și patriarh, în vara anului 1848, au determinat pe episcop și Consistoriul eparhial, să facă o declarație de loialitate față de guvernul maghiar. Aradul era în acel moment singura Episcopie din sistemul mitropolitan al Carlovițului, preponderent românească și condusă de un episcop român²⁵³.

Toate acțiunile întreprinse de românii ortodocși, prin adunări de protest și cale petiționară, deschideau o nouă etapă în cadrul mișcării de emancipare naționale. Era începutul acțiuni solidare pentru separarea de ierarhia bisericească de la Carloviț, care pornea din mijlocul comunității arădene, unde exista o pleiadă de români însuflețiți de prezența episcopului Gherasim

²⁵¹ În ședința consistorială din 3/15 iunie 1848, s-a hotărât ca „titlul de patriarh asumat de arhiepiscop ilegal și fără audierea românilor, nu va acorda niciodată ca rezultat al răzvrătirii anticonstituționale”, cf. I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, doc. 376, pp. 694-695.

²⁵² Ed. I. Găvănescu, *Documente istorice. Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, în „Tribuna Română”, an I, nr. 86, 15 decembrie 1943, p. 2. După moartea episcopului Gherasim Raț, chestiunea starețului de la Hodoș-Bodrog a rămas în judecata Consistoriului eparhial aflat sub administrarea arhimandritului Patrichie Popescu.

²⁵³ I. D. Suci, *Nicolae Tincu-Velea*, București, 1945, pp. 21-22; Idem, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, pp. 55-56; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 369, pp. 686-688; Gh. Lițiu, *Eparhia Aradului și a Bihorului*, p. 26; Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chișineu-Criș*, în vol. „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică” (coordonatori: Camil Mureșan, Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 2000, p. 362.

Raț²⁵⁴. Prin *Petiția* redactată la Pesta, se prevedea ca până la alegerea noului cap al Bisericii ortodoxe române de către un sinod național, alegerea unui vicar mitropolitan, instituirea unei comisii româno-sârbe care să lucreze sub președenția unui reprezentant al ministerului cultelor pentru a cerceta situația fundațiilor, instituirea unei conduceri școlae și bisericești independente de Carloviț și a unui sinod românesc. Congresul bisericesc românesc, preconizat să se întrunească la Timișoara pe data de 15/27 mai 1848, unde au sosit delegați din cele trei episcopii, a fost interzis de comisarul regal Cernovics Peter, obligând delegații români la o consfătuire restrânsă, care a adoptat hotărârile formulate în adunarea de la Pesta. Cel mai important pas pe calea separației l-a constituit adunarea de la Lugoj, din 15/27 mai 1848, care a destituit episcopii de Vârșeț și Timișoara, decretând pe cale revoluționară independența Bisericii ortodoxe române din Banat prin reînființarea Mitropoliei române a Banatului, desemnând în fruntea ei, ca vicar general pe protopopul Dimitrie Petrovici Stoichescu²⁵⁵.

În primăvara anului 1849, aflat la Viena unde a prezentat împăratului mai multe petiții²⁵⁶, episcopul Andrei Șaguna, la 16/28 martie, s-a adresat patriarhului Iosif Raiacici cerându-i să se exprime categoric pentru independența bisericească a românilor din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina. Între punctele cuprinse în memoriu exista și crearea unei administrații naționale independente, politică și bisericească și alegerea unui cap bisericesc de sine stătător²⁵⁷. La 11 aprilie 1849, patriarhul, a trimis câte o scrisoare episcopilor Gherasim Raț de la Arad și

²⁵⁴ Unul dintre cei mai activi a fost Ioan Arcoși (1797-1883), președintele comunității și unul dintre mentorii mișcării naționale a românilor arădeni, continuând în alte decenii și pe alte planuri, lupta de emancipare națională și bisericească inițiată de Moise Nicoară. A sprijinit mișcarea românilor pentru recunoașterea drepturilor firești ale limbii române în Biserică, școală și administrația de stat. A fost un susținător al îmbogățirii fondului de carte al bibliotecii Preparandiei și Institutului teologic. Alături de el și-au mai desfășurat activitatea Atanasie Șandor, Alexandra Gavra, Vincențiu Babeș, Ioan Popovici, Dimitrie Haica, Paul Petrilă, Melentie Șerb, Mihai Cociuba.

²⁵⁵ N. Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, pp. 146, 147.

²⁵⁶ Vezi Il. Pușcariu, *Metropolia românilor*, pp. 102-103.

²⁵⁷ A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 160, f. 1-2v (este traducerea românească a scrisorii lui Andrei Șaguna din 16 martie 1849 adresată lui Iosif Raiacici); Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 38-39. Pentru eforturile lui Andrei Șaguna de a reînființa mitropolia vezi: *Actele soboarelor biserici greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860*, Sibiu, 1860, pp. 38-41; Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea*

Eugeniu Hacman de la Cernăuți pentru a-și da și ei părerea în privința „întăririi autonomiei bisericești a poporului român ce curge din egalul drept al popoarelor și naționalităților”²⁵⁸. Scrisoarea a ajuns în mâna episcopului Gherasim numai la sfârșitul lunii octombrie. La 5 noiembrie 1849, din Cuvin, în răspunsul adresat lui Iosif Raiacici, după ce se prevala de „constituția imperială” care prevedea egalitatea de drepturi a tuturor naționalităților din Imperiul habsburgic, deci și a românilor. Exprimându-și convingerea că „după pronunțata egalitate de drepturi, poporul român cu nimic nu va fi mai puțin respectat decât alte popoare de sub scepstrul Preabunului Împărat al nostru”, considera firesc faptul că românii ortodocși „în cele bisericești să nu atârne dela altă națiune, ci acelea singur de sine să le îndrepte”. Episcopul Gherasim dorea ca în „folosul sfintei noastre biserici” românii să-și aibă un mitropolit independent de Carloviț²⁵⁹. Era încrezător în viitorul românilor, „garanția constituției imperiale” și în „zeloasa lucrare” a deputaților trimiși la Viena. Din punct de vedere bisericesc se pronunța cu toată convingerea pentru separația de ierarhia sârbă și restaurarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei. În acest sens, prin epistola din 18 aprilie 1849, episcopul Aradului cerea părerea episcopului Eugeniu Hacman al Bucovinei în privința separării de ierarhia sârbă și crearea unei Mitropolii ortodoxe a românilor din Transilvania²⁶⁰.

Se pare că episcopul bucovinean avea un alt punct de vedere, cu care episcopul Gherasim nu putea fi de acord. Episcopul E. Hacman propunea ca patriarhul sârb să fie recunoscut ca un locțiitor al patriarhului de la

actelor, pp. 12, 17-18, 24-25, 38-39; T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. I, pp. 516-522; I. Lupaș, *Vieața și faptele mitropolitului Andrei Șaguna*, în vol. „Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui”, Sibiu, 1909, pp. 116-119; M. Păcurariu, *100 de ani de la reînființarea Mitropoliei Ardealului*, în „M. A.”, anul IX, 1964, nr. 11-12, pp. 814-840; C. Bodea, *Lupta pentru unitate națională a românilor*, București, 1967, pp. 193-195, *Anexe*, doc. 88, pp. 343-346; Keith Hitchens, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania. 1700-1868*, Cluj-Napoca, vol. I, 1987, pp. 191-206; Idem, *Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania. 1846-1873*, București, 1995, pp. 204-230.

²⁵⁸ A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 160, f. 3. Scrisoarea din 11 aprilie 1849 a lui Iosif Raiacici către Gherasim Raț.

²⁵⁹ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 43-45; Gh. Lițiu, *Eparhia Aradului și a Bihorului. 1848-1860, Documentele anexe*, Oradea, 2002, pp. 165-168. Scrisoarea din 5 noiembrie 1849 a lui Gherasim Raț către Iosif Raiacici.

²⁶⁰ A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 126, f. 3-5.

Constantinopol iar unitatea dogmatică a celor două mitropolii (sârbe și române) să fie reprezentată în sinoade comune²⁶¹. Văzând în atitudinea episcopului Hacman o supunere într-o altă formă față de sârbi, episcopul Raț nu putea să fie decât împotriva, exprimându-și opinia că „unitatea Bisericii noastre nu stă întru aceea ca să avem patriarh cu auctoritatea sa în lucrurile dogmatice despuțătoriu, ci stă în coînțelegera, convoirea și convingerea tuturor credincioșilor laolaltă”. Concluzia sa era că ierarhia românească numai atunci „va fi întregă când patriarhul sârbilor nici într-o privință nu va incurge în îndreptarea ierarhiei române”²⁶². Propunerea lui E. Hacman era pe placul patriarhului Iosif Raiacici care de mult timp visa să fie reprezentantul răsăritean al ortodocșilor din Imperiul habsburgic. Episcopul Gherasim Raț opunând rezistență categorică patriarhului în demersurile sale²⁶³.

În toamna anului 1849, când revoluția era deja înfrântă, mișcarea pentru emancipare bisericească și națională reîncepe cu forțe noi. La 7 septembrie 1849, într-o scrisoare adresată episcopului Gherasim Raț, episcopul Andrei Șaguna²⁶⁴ arăta că „după ce din mila lui Dumnezeu și dispozițiunile cele înțelepte și energice ale prea bunului nostru monarh, s-au nimicit anarhia cea sângeroasă și s-a introdus ordinea cea legală, mă simt îndatorat să te înștiințez [...] despre lucrările întregii noastre națiuni”. Episcopul de la Arad primea de la acesta în copie *Petiția națională* din 13/25 februarie

²⁶¹ Vezi Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 105.

²⁶² Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, pp. 26-27.

²⁶³ Poate de aici afirmația lui Ilarion Pușcariu că episcopul Gherasim Raț visa o mitropolie și la Arad pe lângă cea de la Sibiu. Vezi Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 71.

²⁶⁴ Începutul legăturilor dintre cei doi datează din 1839, când episcopul arădean, aflat la Carloviț cu ocazia unor hirotoniri de episcopi, a propus mitropolitului Stancovici să-l ridice pe Andrei Șaguna la treapta de arhimandrit și să-l numească președinte al Consistoriului ortodox de la Oradea. Este probabil ca între cei doi să fi existat relații anterioare, altfel neexplicându-se cererea episcopului arădean. A. Șaguna însă, a ales pe mai departe să stea la Carloviț pentru așteptarea vacantării vreunui scaun episcopal. Cf. Gh. Lițiu, *Episcopul Gherasim Raț și protosincelul Andrei Șaguna*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVIII, nr. 46, 12 noiembrie 1944, pp. 362-363. Pentru corespondența dintre Andrei Șaguna și Gherasim Raț vezi: Andrei Șaguna, *Corespondență*, vol. I/1, (Ediție, Studiu introductiv și note de Nicolae Bocșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov), Cluj-Napoca, 2005, pp. 9-14, nr. 1-19, pp. 105-118; N. Bocșan, P. Vesa, *Andrei Șaguna și Episcopia Aradului în lumina corespondenței (1846-1865)*, în vol. „Arhid. Prof. Univ. Dr. Constantin Voicu Dr. H. C. Universitatea Oradea – o viață în slujba Bisericii și a școlii românești”, București, 2005, pp. 65-72.

1849, *Promemoria* despre dreptul istoric pentru autonomia Bisericii române, opinia episcopului Hacman din Bucovina, precum și propunerea deputaților români din Viena către ministrul cultelor pentru ocuparea eparhiei văduve din Vârșeț²⁶⁵. La rândul său episcopul Gherasim Raț, în scrisoarea din 10 septembrie, adresează din partea clerului și poporului român arădean, mulțumiri lui A. Șaguna pentru zelul arătat și cere ajutorul lui Dumnezeu pentru reușita cauzei naționale. El arată apoi greutățile care l-au împiedicat până atunci să ia parte mai activă la lucrările naționale și promite tot sprijinul său pe viitor. El era unul dintre aceia care nădăjduia că emanciparea bisericească a românilor ortodocși putea veni numai de la „Prea bunul monarh” ca o răsplată pentru credința arătată față de tronul austriac în timpul revoluției. Căutând să-și motiveze atitudinea sa din timpul revoluției, scria episcopului Andrei Șaguna de la Sibiu, că „a sosit timpul care ne cheamă la întemeierea bunei stări a națiunii noastre, ni s-a dat ocaziune spre a putea cu coînțelegere a lucra spre acel scop, și suntem dăruiți cu bărbați care pentru înaintarea trebilor naționale neustănit lucră”²⁶⁶.

Episcopul Andrei Șaguna trece apoi la fapte și propuneri concrete. Astfel, după ce la 13 septembrie 1849 i-a solicitat episcopului Gherasim Raț câteva cărți²⁶⁷, la 16 septembrie, îi cerea să aleagă trei sau patru bărbați pe care să-i trimită cu plenipotență la Viena, „ca acolo să stăruiască la împăratul și la Ministeriu efectuarea cererilor noastre în privința Bisericii și a neamului”. Urmare a acestei cereri, în scrisoarea din 23 septembrie, episcopul Gherasim Raț, arăta că a luat măsurile necesare pentru trimiterea deputaților la Viena, amintind totodată sprijinul venit din partea comunității Bisericii catedrale din Arad, comunitate care sprijinea tendințele fraților din Transilvania, Banat și Bucovina. El se scuză apoi că nu poate da mai multe amănunte, dar sfătuiește ca delegația odată ajunsă la Viena să se alătore Dobran și Mocioni, „că de la dâșii vor înțelege toate”²⁶⁸. Deputații arădeni erau Vinčențiu Babeș, Grigorie Popovici și Teodor Șerb, secretarul cameral din Buda. Trimiterea deputaților o însoțește cu o declarație publică făcută de episcopul Gherasim în care se alătura celorlalți români din monarhia habsburgică²⁶⁹. În aceeași zi, episcopul arădean trimitea o circulară

²⁶⁵ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 95/1849, f. 1. Vezi și Il. Pușcariu, *op. cit.*, pp. 10, 41, 24.

²⁶⁶ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 95/1849, f. 13-13v.

²⁶⁷ *Ibidem*, dosar 101/1849, f. 1.

²⁶⁸ *Ibidem*, dosar 106/1849, f. 1.

²⁶⁹ A. Șaguna, *op. cit.*, vol. I/1, doc. nr. 9, pp. 112-113.

către toți protopopii diecezei și către comunitatea bisericească română din Arad, chemându-i să sprijine „treaba aceasta națională atât prin ajutoriu în bani, după putință, pentru cheltuielile cerute – cât și prin recomandarea trebii acestei cât la acei oameni încrezuți și aceasta cât mai curând ca să poată cei zeloși din popor numai de cât și lucra la locul cel mai înalt la Maiestatea Sa Împăratul”²⁷⁰. Episcopul întâmpina greutatea din partea comisarului Ioan Atzel, care a oprit continuarea colectelor pentru banii necesari deplasării delegațiilor la Viena²⁷¹.

În următoarea scrisoare, datată 2/15 octombrie, A. Șaguna se arata satisfăcut de măsurile luate de episcopul Gherasim, în vederea trimerii deputaților la Viena, arătându-se totodată optimist vizavi de reușita cauzei naționale: „eu nu mai am nici o îndoială despre sfârșitul cel bun și mângâietoriu al cauzei noastre naționale de vreme ce am fost norocoși a vedea din mult prețuita Preasfinției Tale scrisoare din 23 septembrie a. c. măsurile ce ai luat spre înaintarea trebilor naționale”²⁷².

Într-o altă scrisoare, datată 9 octombrie 1849, adresată tot lui Andrei Șaguna, se pronunța pentru Mitropolia românilor, de asemenea oficializa adeziunea Episcopiei arădene la petiția națională din noiembrie 1849, între semnatori figurând Grigorie Popovici, Teodor Șerb, Vincențiu Babeș²⁷³. În perioada imediat următoare, datorită sănătății șubrede, episcopul Gherasim Raț, „prin avocatul Vichentie Babeș cu cuvântul am încrezut povățuirea trebii naționale” comunității românilor de la biserica catedrală din Arad, ca „de aici înainte să o poarte”²⁷⁴. Astfel, că la 2/15 noiembrie 1849, cei trei semnatori, în calitatea lor de deputați ai diecezei arădene, „întăriți în scris” de episcopul Gherasim, care, fiind în „stare pătimitoare nu putu a se arăta în persoană”, s-au deplasat la Viena pentru a duce împăratului petiția arădenilor prin care subscriau la petiția din 25 februarie 1849 prin care se cerea, între altele, „alegerea unui cap ecleziastic de sine stătătoriu [...] și

²⁷⁰ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 104/1849, f. 3. Circulara a mai fost publicată și de C. Bodea, *op. cit.*, vol. II, București, 1998, pp. 975-976.

²⁷¹ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 126, f. 2 (concept), Scrisoarea din 9 octombrie 1849 a lui Gherasim Raț către Andrei Șaguna; Gh. Lițiu, *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 178, 180. Scrisoarea din 12 octombrie 1849 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț.

²⁷² A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 72/1849, f. 1.

²⁷³ *Ibidem*, dosar 126, f. 2. Scrisoarea din 9 octombrie 1849 a lui Gherasim Raț către Andrei Șaguna.

²⁷⁴ *Ibidem*, dosar 126, f. 1. Scrisoarea din 9 octombrie adresată de Gherasim Raț membrilor Comunității ortodoxe române de la biserica catedrală din Arad.

sub care vor sta ceilalți episcopi naționali”²⁷⁵. La 5 noiembrie 1849, din Cuvin, episcopul se adresa patriarhului cerându-i consimțământul pentru separarea ierarhică și independența Bisericii Ortodoxe Române din Imperiul austriac²⁷⁶. La 26 noiembrie 1849, episcopul A. Șaguna, nemulțumit de faptul că dreapta cauză românească nefiind cunoscută în părțile vestice, vedea ca o necesitate imediată apariția unei gazete pentru ca în acest mod să se aducă la cunoștința publicului aspirațiile românilor. O anexă a gazetei urmând a se ocupa cu probleme „economice și pentru viața de toate zilele poporului trebuincioase”. În scrisoarea adresată lui Gherasim Raț îi propunea acestuia ca plănuita gazetă să fie condusă de D. Constantini sau Al. Gavra, iar Andrei Mocioni propunea ca redacția să fie la Arad, considerând că Ion Arcoși „e un bărbat demn de a i se încrede redacția” publicației²⁷⁷.

Acțiunii arădenilor se asociază și eforturile comunității orădene a românilor de confesiunea ortodoxă. Astfel, într-o corespondență din 10 decembrie 1849 semnată de episcopul Gherasim Raț, aflăm că acesta proba „pașii [...] în treaba românilor făcuți” de Atanasie Boțco, președintele Consistoriului ortodox de la Oradea. Considera că era necesar ca această cale să o țină mereu, fiindcă „națiunea română totdeauna recunoscătoare va fi de atari lucruri”. Protopopul Atanasie Boțco era îndemnat ca, împreună cu Consistoriul orădean să militeze și pe mai departe pentru „înaintarea” românilor. I se atrăgea însă atenția ca să acționeze „după cum treaba națională și stările împrejur de acolo vor pofti”, adică să nu ignoreze contextul local, prin evaluarea corectă a căruia era posibilă obținerea unor progrese în lupta pentru drepturi naționale²⁷⁸.

XII. 5. Episcopul Gherasim și disputele româno-sârbe din cadrul comunității ortodoxe arădene

Atitudinea episcopului Gherasim Raț față de ierarhia sârbă de la Carloviț nu putea fi privită cu ochi buni nici pe plan local, motiv pentru care, mereu

²⁷⁵ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 10-13, 28-30. Textul memoriului la T. V. Păcățianu, *op. cit.*, vol. I, pp. 631-633.

²⁷⁶ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 43-44; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, doc. 410, pp. 737-739; Gh. Lițiu, *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 165-168. Scrisoarea din 5 noiembrie 1849 adresată de Gherasim Raț lui Iosif Raiacici.

²⁷⁷ A. Șaguna, *op. cit.*, vol. I/1, doc. 14, pp. 117-118. Scrisoarea din 26 noiembrie 1849 a lui Andrei Șaguna către Gherasim Raț.

²⁷⁸ Viorel Faur, *Noi documente despre mișcarea revendicativă a românilor din Crișana în perioada 1849-1852*, în „A. I. A. Cluj-Napoca”, XXVI, 1983-1984, pp. 435-436.

s-au înregistrat dispute între comunitățile română și sârbă din oraș. În Arad, încă de la începutul secolului al XVIII-lea existau două comunități ortodoxe, română, grupată în jurul bisericii cu hramul „*Nașterea Sf. Ioan Botezătorului*”, și cea sârbă, grupată în jurul bisericii „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”. Cu toate că românii formau marea majoritate a credincioșilor de la cele două biserici, ei se aflau totuși în stare de inferioritate față de credincioșii sârbi, mai ales din 1815, când Sava Tekelia, consilier regesc și om cu mare influență, obține privilegiul ca sfințele slujbe de la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” să se săvârșească numai în limba slavonă²⁷⁹. Intervenția sa nefericită a dus la înrăutățirea raporturilor dintre cele două comunități ortodoxe arădene. Astfel, cu sprijinul Carlovițului și pe fondul urii față de episcopul Gherasim Raț, Sava Tekelia își aroga dreptul de patronat asupra bisericii „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”, având ca susținere și o declarație a comunității din 31 august 1837 dată față de magistratul civil din Arad, prin care aceștia recunoșteau patronatul lui Tekelia asupra bisericii amintite. Declarația a fost trimisă Consiliului Locotenențial din Buda, care, prin intimatul din 5 decembrie 1837 a cerut episcopului Gherasim Raț un proiect pentru soluționarea problemei. Răspunsul episcopului arădean nu a fost însă pe placul lui Sava Tekelia²⁸⁰.

În 1840, murind George Ilici, epitrop al bisericii, Sava Tekelia l-a numit în locul celui decedat, pe sârbul Alexie Radivoievici, fără a cere și acordul comunității, lucru care l-a determinat pe protopopul George Petrovici al Aradului să nu accepte jurământul noului epitrop. Cazul ajunge în fața episcopului Gherasim Raț, dar Sava Tekelia face o plângere către mitropolitul de la Carloviț. Acesta, la 3/15 ianuarie 1840, scria episcopului Gherasim Raț arătând că mitropolitul Ștefan Stratimirovici în 1818 poruncea arhimandritului Bolici, pe atunci administrator al Episcopiei Aradului, ca la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”, conducerea „să se lase în același chip în care a fost înainte și să nu se introducă inovații prin care patronul s-ar putea plânga că e lesat în drepturile sale”, cerând totodată episcopului să impună protopopului recunoașterea jurământului depus de noul epitrop cerându-i totodată să arate ce l-a determinat să nu accepte jurământul depus de noul epitrop. La 10 ianuarie 1840, protopopul răspunde menționând că „alegerea epitropilor la o biserică din vechime, s-a făcut cu amestecul

²⁷⁹ Gh. Lițiu, *Limba liturgică română în catedrala din Arad*, în „Bis. și șc.”, anul LXVIII, nr. 42, 15 octombrie 1944, p. 230.

²⁸⁰ Idem, *Sava Tököly și dreptul său de patronat asupra „Sf. Apostoli Petru și Pavel” din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVIII, nr. 49, 3 decembrie 1944, pp. 386-387.

poporului”, iar dacă alegerea episcopilor a trecut în atribuțiile lui Sava Tekelia, cere episcopului instrucțiuni în vederea dezvinovățirii sale în fața comunității. Concomitent, Sava Tekelia, a redactat o nouă plângere către mitropolitul de la Carloviț. Mitropolitul Stancovici, în temeiul declarației comunității arădene din 31 august 1837, a cerut episcopului Gherasim Raț să recunoască dreptul de patronat al lui S. Tekelia asupra bisericii „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”. Convins că dreptatea era de partea sa, episcopul nu a cedat și a apelat la documentele existente în arhiva bisericii. Protopopul George Petrovici al Aradului, din dispoziția episcopului, s-a deplasat la biserică în vederea ridicării protocoalelor pe anii 1790-1809, dar, a constatat că acestea erau deținute în mod abuziv de către Sava Tekelia, în temeiul dreptul său de patronat pe care și-l aroga. Revoltat, la 1 martie 1840, episcopul Gherasim Raț s-a plâns Consiliului Locumtenențial ungar cerând oprirea lui Sava Tekelia de a mai deține în mod abuziv protocoalele bisericii și a se mai amesteca pe viitor în treburile bisericii „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”. Imediat după aceasta, la 7 martie 1840, episcopul l-a informat pe mitropolit că pretențiile de patronat ale lui Tekelia au fost înaintate pentru dezbatere Consiliului Locotenențial ungar. Acesta, prin magistratul civil, a informat pe episcopul de la Arad că a dispus predarea protocoalelor deținute în mod abuziv de către Sava Tekelia, și ascultarea episcopului „sub amenințarea celei mai grele pedepse”. Deținând acum protocoalele, episcopul Gherasim Raț a redactat un memoriu cu referire la cererile de patronat ale lui Sava Tekelia, pe care, la 23 martie 1840 l-a trimis regelui. În memoriul său, episcopul a prezentat extrase din protocoalele bisericii (1729-1838) pentru a arăta că recursul lui Sava Tekelia prin care pretindea că biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” a fost zidită de strămoșul său Ioan Tekelia, era nefondată. Mai mult, din câteva extrase reieșind faptul că Ioan Tekelia, împreună cu soția sa, erau datori bisericii cu 98 galbeni și chiar unor preoți. A prezentat catalogul lucrurilor bisericești, făcut în prezența episcopului Aradului, menționându-se că dacă familia lui Tekelia ar fi avut dreptul de patronat, catalogul ar fi „sau subscris de patron, sau făcut în prezența lui”. Episcopul menționează că întreținerea și extinderea bisericii s-a făcut din donațiile credincioșilor și nu de către familia lui Tekelia, așa cum susținea Sava. Al treilea argument al cererii lui Sava Tekelia era

²⁸¹ Amănunte la: Idem, *Episcopul Gherasim Raț și plănuita fundație a lui Sava Tököly*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVIII, nr. 50, 10 decembrie 1944, pp. 395-397.

fundația²⁸¹ pentru întreținerea clerului, din care însă, după cum arăta episcopul, „neîmpărtășindu-se nici un preot”. Din contractul de reparații al bisericii din anul 1790, reieșea că lucrările s-au făcut din banii credincioșilor, numele lui Tekelia nefiind menționat. Cât despre ordinul dat de mitropolitul Ștefan Stratimirovici administratorului Bolic, ca la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” să nu se facă nimic fără voia patronului, episcopul este foarte categoric: „eu ca episcop nu recunosc alt drept de patronat în biserica mea, decât acela care aparține tuturor credincioșilor”. De asemenea, în ce privește declarația comunității care recunoștea dreptul de patronat al lui Sava Tekelia, făcută de președintele ei Lazăr Mihailovici, episcopul dovedește că era plină de nesincerități. Afirmarea dreptului de patronat, pe temeiul faptelor că biserica poartă și numele lui Tekelia, era contestat de episcop. El arăta că o biserică dacă se numea episcopală nu însemna că era construită de un episcop și nici că episcopul era patronul ei. În concluzie, episcopul Gherasim arăta că demersul lui Sava Tekelia era nefondat și cerea ca acesta „să fie oprit - a-și forma - pe viitor nedreptele și violentele pretenții, să fie în chip serios sfătuit să se abțină de la vătămările și plângerile nesincere prin care profanează demnitatea mea”²⁸².

În încercarea de a scoate biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” de sub autoritatea episcopului, Sava Tekelia nu s-a oprit aici. În 1841 a trimis spre aprobare Consiliului Locumtenențial actele unei fundații pentru întreținerea clerului de la această biserică. Pentru fundație oprise încă din 1840 tasurile II și III de la biserică, cu toate că banii erau destinați fondului clerical și preparandial. De aceea, la 28 mai 1841, episcopul Gherasim Raț a redactat o plângere către Consiliul Locotenențial prin care cerea ca banii destinați fondului școlar reținuți la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” să fie restituiți. La 1 februarie 1842, Consiliul Locotenențial trimite episcopului actele fundației plănuite de Sava Tekelia pentru a-și exprima și el părerea. Pentru că episcopul nu a răspuns imediat, Consiliul a repetat provocarea și la 2 august 1842. În răspunsul său din 7 septembrie 1842, episcopul, în privința celor 6 000 de florini opriți din tasuri, propunea să fie restituiți fondului școlar cărui îi și fuseseră destinați. În ceea ce privea fundația, el argumenta că scopurile ei erau de fapt scoaterea bisericii de sub autoritatea episcopului și nu putea fi de acord ca ea să fie proprietate exclusivă a familiei Tekelia și

²⁸² Idem, *Sava Tököly și dreptul de patronat asupra bisericii „Sf. Apostoli Petru și Pavel”*, pp. 387-389.

nici preoții care să beneficieze de fundație să fie numai de neam sârb. Episcopul și-a exprimat și dezacordul față de hotărârea ca Tekelia să judece preoții fără amestecul puterii episcopale. Un alt punct care nu putea fi acceptat de către episcop îl reprezenta propunerea lui Sava Tekelia ca preoții să fie aleși de un comitet format din 11 persoane fără a mai fi încunoștiințat și episcopul. Acesta era convins că în ceea ce privește sistemul de alegere al preoților de la această biserică „nu însemnă altceva decât că atât preoții cât și biserica vor să fie scoși cu totul de sub puterea episcopului diecezan și supuși metropolitului ceea ce este împotriva drepturilor și prerogativelor episcopului diecezan”. Nu este cunoscut epilogul cererii lui S. Tekelia. Se pare însă că plănuita fundație nu a mai fost înființată, S. Tekelia murind în 1842²⁸³.

Paralel cu evenimentele legate de biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” și presupusul drept de patronat al lui Sava Tekelia asupra ei, la biserica catedrală „*Nașterea Sf. Ioan Botezătoru*” izbucnește un conflict cu rădăcini mult mai vechi. După 1815, când la cealaltă biserică ortodoxă limba liturgică devine cea slavonă, credincioșii români încep să frecventeze mai mult biserica catedrală. De asemenea, ei încep să se îngrijească tot mai mult de starea ei, mai ales că datorită neglijenței epitropilor locul de cult ajunsese într-o avansată stare de degradare²⁸⁴. La 30 decembrie 1818, un număr de 17 reprezentanți ai comunității ortodoxe a românilor s-au adresat episcopului Iosif Putnic, pe atunci administrator al eparhiei arădene, cerând ca la alegerile de epitropi de la biserica „*Nașterea Sf. Ioan Botezătoru*”, ce aveau loc la fiecare sfârșit a lunii decembrie din fiecare an, să fie aleși și dintre români, nominalizând și câțiva posibili candidați. Pentru timp de doi ani nu s-a întreprins nici un demers, la 4 februarie 1820, ei revin cu o altă petiție, de această dată semnată de un număr de 48 reprezentanți ai comunității, care pe lângă doleanțele mai vechi, cer Consistoriului eparhial chiar și o verificare a socoților bisericesti aflate în administrarea epitropilor, cerând și schimbarea lor²⁸⁵.

²⁸³ Idem, *Episcopul Gherasim Raț și plănuita fundație a lui Sava Tököly*, pp. 395, 396-397.

²⁸⁴ Idem, *Limba liturgică română în catedrala din Arad*, p. 230.

²⁸⁵ Lupta dusă în catedrală unde sârbii erau minoritari, l-a determinat pe sârbul Sava Tököly să atace virulent revendicările românilor, contestând într-o broșură care nu a avut prea mare ecou, originea latină și în consecință dreptul de prioritate al românilor. Este vorba de *Erweis dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind*, apărută la Halle în 1823, broșură care a declanșat cunoscuta polemică susținută de Damaschin Bojincă și Eftimie Murgu cu Sava Tököly. Mai multe amănunte despre această polemică vezi: N. Bocșan, *Polemica lui Damaschin Bojincă și Eftimie Murgu cu Sava Thököly*, în „*Banatica*”, 2, 1973, pp. 362-382.

Având conștiința forței politice, economice și culturale pe care o reprezentau, prin aceste petiții, românii se situau pe linia mișcării pentru drepturi naționale și bisericești, nemaifiind dispuși să accepte supremația ierarhiei sârbe. În timpul păstoririi episcopului Gherasim Raț, în cadrul mișcării naționale care se desfășura pe teren ecleziastic, o influență deosebită încep să o aibă mirenii. În 1839, sub conducerea lui Teodor Șerb și Mihail Cociuba, s-a constituit comunitatea românească de la biserica catedrală²⁸⁶.

În 1840, biserica amenința cu prăbușirea, iar comisia orășănească de anchetă a hotărât închiderea locașului de cult pentru că punea în pericol viața credincioșilor. În această situație, episcopul Gherasim Raț a cerut să i se repartizeze o sală din clădirea prefecturii pentru săvârșirea serviciilor divine, însă a fost refuzat. În această situație, singura soluție era repararea urgentă a bisericii. Credincioșii, în mare majoritate români, au cerut episcopului să convoace o adunare pentru a organiza o colectă, precum și introducerea exclusivă a limbii române în serviciul liturgic al catedralei. Sârbii refuză să răspundă chemării, situație în care românii au fost nevoiți să se îngrijească singuri de reparații, iar până la terminarea lucrărilor, serviciile divine urmând a fi săvârșite într-o „baracă” de lemn din curtea catedralei. Simțindu-se lezați, la 28 aprilie 1840, sârbii s-au adresat episcopului, acuzându-i pe români că s-au despărțit de ei ocupând biserica catedrală, cu toate că, susțineau ei, a fost „zidită și împodobită de către sârbi”. La 13 septembrie 1840, episcopul s-a adresat românilor pentru a afla poziția lor. Pentru că ei nu se grăbeau să răspundă, sârbii au trimis o plângere mitropolitului de la Carloviț, în care prezentau nemulțumirile lor și „nedreptățile” săvârșite de către români, iar pe episcop îl acuzau că nu le-a luat apărarea²⁸⁷. La 29 iulie 1841, mitropolitul a cerut episcopului Gherasim Raț să facă demersuri pentru aplanarea conflictului dintre români și sârbi. Românii, convinși că dreptatea era de partea lor, după ce au reparat biserica, nu au cedat în adunarea din 11 noiembrie 1844 a comunității, luând chiar hotărârea să ceară atât autorităților laice cât și celor bisericești ca de acum înainte limba liturgică să fie numai româna. Hotărârea a fost

²⁸⁶ E. Gluck, *Frământări legate de scaunul episcopal al Aradului în anii 1838-1853*, în „Teologia”, an V, nr. 3-4, 2001, p. 41.

²⁸⁷ Chiar episcopul a fost acuzat că ar fi folosit un sigil episcopal cu legenda în limba română, cf. A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Împuternicitul cezaro-crăiesc*, dosar 1975/1855, f. 1-46.

înaintată episcopului, care nu a întreprins nimic considerând că decizia era numai de competența mitropolitului de la Carloviț, mai ales că un grup turbulent de sârbi îl asaltau și-l amenințau permanent.

La 12 noiembrie 1844, românii s-au adresat Consiliului Locumtenențial care, la 3 februarie 1846 a cerut episcopului mai multe amănunte despre acest caz. Episcopul a răspuns abia la 27 martie 1847, menționând că cei care au construit și înzestrat cele două biserici au făcut-o „nu pentru una sau altă națiune ci pentru preamărirea lui Dumnezeu le-au zidit”. Numai după intervenția lui Sava Tekelia la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*” limba română a fost exclusă total din serviciile divine, drept pentru care, episcopul a menționat „că ar fi bine să se îngăduie limba română singura în biserica aceasta, deoarece toți care cercetează această biserică, cunosc această limbă”²⁸⁸.

Paralel cu conflictul de la biserica catedrală, la cealaltă biserică, epitropul Seceanschi a luat din altar *Evangelia* tipărită în limba română și folosită numai la înmormântarea românilor. La 27 octombrie 1846, preoții Nichifor Atanașcovici, Teodor Crestici și Andrei Petrovici, slujitori la această biserică, s-au plâns Consiliului Locotenențial pentru dispariția cărții cerând destituirea epitropului. Deși citat în fața Consiliului, epitropul neagă că ar fi luat *Evangelia*. Consiliul Locotenențial a înaintat magistrului orășenesc cazul spre rezolvare, care avea obligația să raporteze cele constatate în cel mai scurt timp. În urma raportului din 27 martie 1847 a episcopului Gherasim Raț, la 15 iunie 1847, Consiliul Locotenențial a aprobat cererea românilor de a introduce limba română în serviciul liturgic la catedrala din Arad. Imediat după primirea aprobării, la 23 iunie 1847, episcopul l-a înștiințat pe protopopul Ioan Raț al Aradului, că la biserica catedrală „de aici înainte în biserică toată slujba în limba românească să o săvârșească”. În ziua următoare, înainte de începerea Sfintei Liturghii, din amvonul bisericii, protopopul aducea la cunoștința enoriașilor prezenți hotărârea Consiliului Locumtenențial, iar la 27 iunie 1847 comunica episcopului că „această milostivă poruncă o am făcut cunoscută norodului și deloc s-au și dus în efect”²⁸⁹.

În privința folosirii limbii române ca limbă liturgică, românii arădeni merg chiar mai departe. În adunarea din 30 aprilie 1848, cereau introducerea

²⁸⁸ Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 230-231.

²⁸⁹ *Ibidem*, pp. 231-232.

limbii române și la biserica „*Sf. Apostoli Petru și Pavel*”²⁹⁰. O hotărâre similară a fost luată în același an la Lipova²⁹¹. Introducerea limbii române în serviciul liturgic al catedralei din Arad reprezintă o biruință a comunității ortodoxe române dar și a episcopului Gherasim Raț care a fost influențat ideile de emancipare națională și bisericească de la începutul secolului al XIX-lea, făcând un pas spre despărțirea de ierarhia sârbă a Carlovițului.

XII. 6. Introducerea limbii maghiare în administrația bisericească și atitudinea episcopului Gherasim

O altă problemă cu care episcopul Gherasim Raț s-a confruntat a fost încercările de maghiarizare a românilor din cadrul Imperiului habsburgic. În 1836, Dieta maghiară a decis introducerea limbii maghiare în administrație și magistratură. Tot atunci s-a hotărât și înființarea unei catedre de limba maghiară la Preparandia din Arad. Românii însă au amânat punerea în aplicare a acestei hotărâri²⁹². În 1839-1840, Dieta a luat și hotărârea ca autoritățile bisericești și cele civile să folosească în administrație limba maghiară. Apoi, în termen de trei ani de la promulgarea legii, urma ca și matricolele bisericești să fie scrise numai în limba maghiară, chiar și la bisericile unde slujba nu se făcea numai în această limbă. În consecință, toți preoții ortodocși erau obligați să învețe limba maghiară²⁹³. Legea a dat naștere unei lungi controverse de limbă între Episcopia Aradului și oficialitățile comitatelor în care episcopia își avea jurisdicția. Comunitatea românească a bisericii catedrale din Arad, în adunarea generală din 2 ianuarie 1844 își exprima nemulțumirea „cum că matricolele în limbă de noi nepricepută fiind scrise de parohii bisericești cu cea mai mare durere

²⁹⁰ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 369, pp. 686-688. O statistică din 1849 menționa că în Arad, românii „cari știu de biserica română” erau 4 000 de suflete, iar „cari se știu de biserica serbească” erau 1 500 de suflete, din care 700 români și 800 sârbi, cf. A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia orodoxă română Arad, Actele revoluției de la 1848-1849*, dosar 73a/1849, f. 3.

²⁹¹ E. Greuceanu, *op. cit.*, p. 491.

²⁹² Datorită întârzierii aplicării dispoziției, în 1848, deputatul de Arad, Biró, a cerut ca înființarea catedrei de limba maghiară de la Preparandie să fie trecută din nou în proiectul de lege, cf. I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, p. 31.

²⁹³ *Ibidem*.

a inimii sunt siliți cu înțelesul acelora prin tălmăcitori a se face cunoscuți, după ce chiar [...] e dovedit că cea mai mare parte a poporenilor bisericii [...] stă din români, ba și puțini sârbi, ce se țin de aici”. În consecință, în ședința din 20 ianuarie n. 1844 comunitatea a revenit cu o cerere adresată episcopului prin care cereau tipărirea în limba română a matricolelor parohiale²⁹⁴.

În urma presiunilor exercitate de autoritățile laice, la 18 septembrie 1844, episcopul Gherasim Raț a fost nevoit să dea o circulară prin care cerea întrebuintarea limbii maghiare în redactarea matricolelor bisericești. În curs de o lună, existau deja matricole tipărite în limba maghiară iar acestea urmau să fie împărțite în patru categorii, după mărimea și starea materială a parohiilor. Începând de la 1 ianuarie 1845, preoții redactau matricolele în limba maghiară fără însă ca numele botezaților, cununaților și decedaților să fie maghiarizate, ci „scrise cognumele sau porecla chiar românește ori sârbește cum sunt, iar numele de botez scrise chiar cum se află în cărțile noastre cele bisericești, numai cu litere ungurești”. Pentru preoții care nu stăpâneau limba maghiară, episcopul era de părere că ar fi bine ca aceștia să-și întocmească un exemplar în limba română, iar apoi, în matricolele originale, să scrie în limba maghiară, cu ajutorul unui cunoscător al acestei limbi. Protopopii aveau obligația să verifice registrele și să anunțe episcopul pentru eventuale nereguli. Circulara mai prevedea ca extrasele din matricolele vechi să fie redactate în continuare în limba română, limba în care erau tipărite²⁹⁵.

Nu putem să nu remarcăm înțelepciunea episcopului Gherasim Raț care, pus în situația de a nu putea împiedica introducerea limbii maghiare în redactarea matricolelor bisericești ca aceasta să nu ducă la maghiarizarea numelor, sub pretextul că preoții nu cunoșteau bine limba maghiară, recomanda să se folosească exemplare de matricole tipărite numai în limba română.

Dacă pentru Consistoriile eparhiale redactarea matricolelor în limba maghiară nu era o problemă²⁹⁶, pentru preoții de la sate a fost mult mai greu. Se cunosc cazuri în care preoți necunoscători ai limbii maghiare au fost opritți de a ocupa o parohie sau izgoniți din parohiile lor. Odată cu începerea revoluției, o urmare imediată a mișcărilor românilor și sârbilor a fost înlăturarea matricolelor bisericești redactate în limba maghiară. La Neoplanta (Novisad), comunitatea a înlăturat matricolele în mod public, iar

²⁹⁴ *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului*, doc. 59, p. 110.

²⁹⁵ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 64-65v.

mitropolitul Iosif Raiacici de la Carloviț, pentru a evita tulburările, prin circulara din 8 aprilie 1848 către episcopii sufragani, a dispus ca matricolele bisericești să fie în continuare redactate numai în limba comunităților respective²⁹⁷. La Arad, în urma ședinței consistoriale din 9/21 august 1849, episcopul Gherasim Raț a comunicat protopopului Ioan Raț al Aradului că „de aici înainte matricolele bisericești în limba română să se ducă”²⁹⁸.

XII. 7. Sinodul eparhial de la Chișineu-Criș din 1849

În timpul episcopului Gherasim Raț a avut loc Sinodul eparhial de la Chișineu-Criș, organizat la inițiativa guvernului maghiar și a deputaților români din dietă, devenind baza politicii de împăcare între români și unguri, considerat ca un compromis politic de împăcare între guvernul maghiar și mișcarea națională a românilor din Ungaria. Guvernul maghiar avea nevoie de loialitatea românilor din Arad și Bihor în susținerea efortului militar din primăvara anului 1849. Românii doreau să-și promoveze dezideratele naționale, bisericești și școlare. Episcopul Gherasim Raț, deși a întrerupt legăturile cu patriarhul Iosif Raiacici, nu s-a angajat direct în susținerea revoluției maghiare, adoptând o poziție prudentă de neutralitate, dar și refractară reformelor în Biserică. Între timp, s-a început recensământul veniturilor preoțești din cadrul diecezei arădene, acțiune întreruptă din cauza atacurilor contrarevoluției militare. Majorarea salariilor a fost pusă din nou în discuție de către Szász Károly, secretar de stat la Ministerul Cultelor și învățământului public care, la sfârșitul anului 1848 a cerut episcopului un tabel despre veniturile preoților loiali statului maghiar, care aveau sub 300 fiorini argint²⁹⁹ anual, conform legii, urmau să fie completate

²⁹⁶ Consistoriul eparhial arădean a folosit limba maghiară între 1846 și 1848, iar cel de la Oradea, la 26 martie 1846 a hotărât introducerea acestei limbi. Cf. *Ibidem*, nr. 6-7 din 11 februarie 1945, pp. 41-42.

²⁹⁷ M. Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția Bisericii*, Sibiu, 1995, p. 78.

²⁹⁸ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, Ședințele consistoriale, ședința a II-a din 16 august 1849, f. 79-80; A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 85-85v; f. 120. Circulara din 9/21 august 1849 a episcopului Gherasim Raț. Circulara din 11/23 august 1849 a protopopului Ioan Raț al Aradului. Prin circulara Nr. 304 din 31 mai 1851 s-a revenit asupra „purtării” matricolelor parohiale numai în limba română.

²⁹⁹ 100 fiorini argint = 250 fiorini valută vieneză, 1 fiorin aur = 4,5 fiorini de argint.

de la stat. În răspunsul său din 24 ianuarie/5 februarie, episcopul arăta că în dieceza Aradului „abia dacă sunt 2 sau 3 parohii care împreună cu venitul din sesiuni parohiale dacă au un venit de 200 fiorini și e cunoscut [...] că preoții aparținători ritului meu trăiesc în cea mai mare mizerie. Stolele ce le primesc pentru cununii, înmormântări și alte asemenea slujbe, nici nu se pot numi venite. Eu, din încredințarea domnului ministru Baron Eötvös, am dat ordin ca să se întocmească despre fiecare parohie separat câte un tablou; dar când orașul Arad și părțile din jur au ajuns sub stare de trist asediu, lucrul a trebuit să-l întrerupt”. La 14 februarie 1849, ministerul i-a cerut din nou să trimită tabelele cu situația veniturilor parohiale, cel puțin din ținuturile care nu erau sub asediu, altfel, statul neputând stabili plata preoților³⁰⁰, Szász Károly, văzând că din cauza sănătății sale episcopul nu-și mai putea semna nici măcar scrisorile și auzind despre anumite abuzuri, la 14 februarie 1849 a propus lui Lajos Kossuth pensionarea episcopului și numirea unui vicar general. După consultarea deputaților români din parlament, Kossuth l-a desemnat pe Ioan Dragoș comisar guvernamental pentru cercetarea situației bisericești din eparhia Aradului iar dacă era necesar putea să convoace sinodul eparhial. Dragoș avea de asemenea sarcina de a face un recensământ al veniturilor preoțești. Simțind că atenția ministerului este îndreptată asupra diecezei sale, episcopul Raț cerea la 23 februarie, înființarea unui seminar teologic pentru poporul român greco neunit. Sigismund Pop, membru al Parlamentului și funcționar ministerial a elaborat proiectul de organizare al seminarului, proiect aprobat imediat de către Nyáry Pál, vicepreședintele consiliului. La 16 martie 1849, episcopul a anunțat că va demisiona, nu înainte însă de a convoca sinodul eparhial. Convocarea sinodului l-a surprins pe Szász Károly, care spera ca postul de vicar să fie ocupat prin numire, nu prin sinod³⁰¹.

Episcopul Gherasim conștient de starea precară a sănătății sale, este pus în situația de a nu-și putea îndeplini toate obligațiile față de eparhie așa cum s-ar fi cerut. Numai vizitele canonice nu le-a întrerupt până a căzut la pat. În această situație el a cerut ca „pe lângă o pensie aș dori să încredințez conducerea eparhiei unui vicar [...] și [...] o pensie anuală de 3 000 florini ce mi s-ar da și pe acel trecut [...] menținerea rangului meu de episcop [...]

³⁰⁰ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 14/1849, f. 1; *Ibidem*, dosar 39/1849, f. 1.

³⁰¹ Miskolczy Ambrus, *Egyház és forradalom. A köröskisjenői ortodox román egyházi zsinat. Biserică și revoluție. Sinodul ortodox românesc de la Chișineu Criș 1849*, Budapest, 1991, pp. 33-34, 35.

dreptul de folosire a pustiului din Arad-Gai și venitul ce-l am de la sfințirea preoților și acela de la darea singheliilor [...] la numirea sau alegerea vicarului doresc să-mi expun și eu părerea și apoi după redobândirea sănătății, doresc să-mi recuperez demnitatea de episcop”³⁰². Îmbătrânit și bolnav, dar și din cauza faptului că reședința și biserica catedrală³⁰³ au fost avariate, în 1849 se retrage în casa lui preferată, cea a preotului Dimitrie Suciuc de lângă biserica din Cuvin. Aici ținea ședințele consistoriale și hirotonia preoților³⁰⁴. În această biserică, la 1/13 aprilie 1849, a fost hirotonit preot și protodiaconul Ghenadie Popescu³⁰⁵.

În martie 1849, Ioan Dragoș se afla la Cuvin pentru reglementarea situației eparhiei arădene, aducând la cunoștința episcopului nemulțumirea Guvernului față de atitudinea sa sfātuindu-l să renunțe la prerogativele sale de episcop, cerându-i să convoace un sinod eparhial pentru alegerea unui vicar³⁰⁶. În acest context are loc sinodul eparhial, convocat prin circulara din 6 martie 1849, pentru data de 17/29 martie 1849 în orașul Chișineu-Criș³⁰⁷.

Episcopul Gherasim, însușindu-și direcția adoptată de confratele său de la Sibiu, episcopul Andrei Șaguna, tot timpul revoluției a stat retras de la conducerea eparhiei. La Sinodul eparhial a participat numai la deschiderea lucrărilor, apoi simulând că este bolnav nu a luat parte la dezbateri. A anunțat retragerea sa provizorie, iar până la însănătoșire solicita sinodului să desemneze un vicar provizoriu, ales „după ascultarea și pofta preoțimei și a poporului diecesan”. Între obiectele care trebuiau să se afle pe ordinea de zi ale sinodului erau: „îmbunătățirea stărei preoțimei noastre, aducerea unui rând mai bun la Consistor, organizarea Institutelor Teologiei și a Preparandiei și îndreptarea școalelor și celor mai mici”. Membrii sinodului erau preoții și mireni aleși deputați pentru congresul de la Timișoara din 15 iunie 1848, care nu s-a mai întrunit, câte un reprezentant al Institutului

³⁰² A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 20/1849, f. 1-2. Scrisoarea din 27 februarie/11 martie 1849 a lui Gherasim Raț către Ioan Dragoș.

³⁰³ Din Cuvin, la 6 septembrie 1849 a lansat o circulară în vederea strângerii de fonduri pentru repararea bisericii catedrale distrusă în timpul bombardării orașului de către artileria austriacă, cf. A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 188/1850, f. 1. În 24 octombrie/5 noiembrie 1849, episcopul Gherasim Raț a donat pentru repararea bisericii catedrale suma de 40 florini în argint, cf. *Ibidem*, dosar 153/1849, f. 1.

³⁰⁴ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 205/1849, f. 1; dosar 101/1850, f. 1; dosar 102/1850, f. 1-7; dosar 124/1850, f. 3; dosar 194/1850, f. 4. I. D. Suciuc, *op. cit.*, p. 203, 227.

³⁰⁵ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 78/1849, f. 2.

³⁰⁶ Gh. Lițiu, *Eparhia Aradului și a Bihorului*, p. 42.

³⁰⁷ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 48/1849, f. 1-2v.

teologic și al Preparandiei, un reprezentant al mănăstirii Hodoș-Bodrog, directorul districtual școlar și câte un reprezentant din fiecare protopopiat și vicariatul Oradiei.

Episcopul, deși a demisionat, nu a renunțat la prerogativele sale³⁰⁸. Poziția sa refractară reformelor în biserică, nu l-a determinat totuși să manifeste o opoziție deschisă. Cu toate că la 21 martie 1849, a înaintat ministerului un protest constând din mai multe puncte, la 29 martie a deschis sinodul fără să-și exprime opoziția în fața delegaților. Cei 51 de delegați au dezbătut, în patru ședințe, mai multe probleme organizatorice. În ședința de deschidere au fost prezentate obiectivele sinodului: îmbunătățirea stării clerului, numirea unui vicar episcopal, îmbunătățirea stării Consistoriului, organizarea Institutului teologic, a Preparandiei și a școlilor. De asemenea, Ioan Dragoș, a prezentat scrisoarea din 27 februarie/11 martie a episcopului Gherasim în care îi cerea conscrierea veniturilor parohiale, organizarea Consistoriului, numirea temporară a unui vicar, menținerea demnității de episcop și a beneficiilor ei materiale, dreptul de a-și exprima părerea pentru numirea vicarului, precum și dreptul de a reveni la conducerea diecezei după însănătoșire și a o conduce fără asistența vicarului. Au fost aleși și asesori noi în Consistoriul de la Arad, câte 4 preoți și 2 mireni ca membrii ordinari, iar membrii onorari puteau fi aleși în număr nelimitat³⁰⁹.

La 30 aprilie, episcopul și-a exprimat părerea că vicarul trebuie ales din rândul protopopilor, recomandându-l pe Teodor Popovici, parohul din Gașa. Sinodul a respins acest lucru, aplicând principiul democratic al majorității, alegând ca vicar, prin vot liber, în locul preotului din Gașa, pe preotul Ioan Chirilescu, parohul din Talpoș. Episcopul Gherasim a acceptat rezultatul alegerii dar s-a retras de la sinod și a protestat față de tratamentul la care a fost supus. Prin scrisoarea sa din 28 martie/9 aprilie, adresată Consiliului național de apărare a țării, el a calificat drept anticanonică procedura sinodului, care a îngrădit autoritatea episcopală, numind un președinte care să conducă discuțiile. El a văzut în persoana preotului Ioan Chirilescu, un superior care va prelua întreaga conducere a eparhiei. Din această cauză a pretins ca președinte al sinodului să rămână episcopul,

³⁰⁸ Abia la 13 mai 1849 episcopul a predat notarului consistorial George Popa, patru sigilii ale Consistoriului eparhial arădean. Cf. A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 83/1849, f. 1.

iar în absența lui vicarul episcopal. De asemenea, a cerut ca vicarul să se mute la Cuvin și să nu-și extindă atribuțiile asupra arhivei. Episcopul a explicat faptul că în atitudinea sa nu este vorba de o lipsă de cooperare în problemele bisericesti, promițând sprijin vicarului, ci de dreptul de a-și exercita puterea episcopală. Episcopul a protestat și împotriva faptului că au fost aleși mireni în Consistoriu lipsindu-l de președenția sinodului „a cărui competență se limitează exclusiv la probleme bisericesti”, cea ce Biserica ortodoxă nu putea accepta fără consultarea celorlalte dieceze. Episcopul acuza pierderea privilegiilor și a puterii episcopale, tendința de a fi subordonat vicarului. Apărător al pozițiilor tradiționaliste din Biserică, episcopul s-a împotrivit tendințelor de democratizare a Bisericii, cărora sinodul le-a dat curs în spiritul liberal ce s-a înstăpânit în Biserica ortodoxă românească încă înainte de anul 1848. Protestul a fost destinat ministerului și comisarului Ioan Dragoș, rugându-l să nu-l prezinte sinodului. La 30 aprilie însă, Dragoș a prezentat sinodului atât scrisoarea episcopului cât și opiniile sale contradictorii. În aceeași zi, Dimitrie Haica și George Popa, au trimis un răspuns în numele sinodului, cerând ignorarea declarației episcopale, deoarece o considerau fără temei și fără drept³¹⁰.

În pofida aparenței de conlucrare dintre dieceză și Ministerul Cultelor și Învățământului public au existat dispute în legătură cu hotărârile sinodului. La 11 mai 1849, Ministerul s-a adresat episcopului, cerându-i *Protocolul Sinodului*, făcând precizarea că hotărârile Sinodului nu pot intra în vigoare, până nu vor fi primite la minister. Trebuie precizat faptul că noile consistorii alese, de la Arad și Oradea, și-au început activitatea după noul sistem consistorial aprobat de sinod, dar nerecunoscut de guvern, lucru sesizat și arătat imediat Consistoriului de către episcop³¹¹. Tot la 11 mai, Guvernul oprește pe episcop de a mai hirotoni preoți. Consistoriul a protestat împotriva acestei decizii, făcând trimitere la hotărârile stabilite prin Sistemul Consistorială din 1782³¹².

Vicarul episcopal, Ioan Chirilescu, a cedat suspendând atât lucrările Sinodului eparhial cât și activitatea Consistoriului arădean, după care s-a adresat Ministerului. Ministrul Horváth Mihály, a aprobat funcționarea vicarului, dar a refuzat aplicarea hotărârilor sinodale. La 8/20 iunie 1849,

³⁰⁹ Miskolczy A., *op. cit.*, pp. 117-118; Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Sinodul de la Chișineu-Criș*, în vol. „Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică” (coordonatori: Camil Mureșan, Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan), Cluj-Napoca, 2000, pp. 367-368.

³¹⁰ Miskolczy A., *op. cit.*, p. 37; Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 48-49; N. Bocșan, I. Popovici, *op. cit.*, p. 368.

³¹¹ N. Bocșan, I. Popovici, *op. cit.*, p. 370

³¹² A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 20/1849, f. 2.

episcopul arăta vicarului Ioan Chirilescu că a cerut ministerului să dispună să i se trimită și lui actele Sinodului pentru a face observațiile sale cu privire la cele hotărâte episcopul a cerut să le consulte pentru a-și exprima părerea. La 14/26 iunie, vicarul răspunde episcopului să trimită un delegat cu revers ca să le ridice, ducând în original și dispoziția ministerului (nr. 201 din 11 iunie 1849), fără de care protocoalele nu i se vor trimite³¹³. Guvernul a aprobat protocoalele sinodului abia la 5 iulie 1849, cu precizarea că își rezervă dreptul modificării unor hotărâri, în caz de reclamații. Românii se întrunesc la 11 iulie 1849 și resping această restricție. Referindu-se apoi la condiționarea impusă de guvern la aprobarea protocoalelor, Consistoriul a constatat că prin aceasta era afectată independența bisericii ortodoxe recunoscută prin articolul 20/1848. Drept urmare, Consistoriul a înaintat un protest la minister, solicitând ca aprobarea hotărârilor sinodului să se facă printr-un articol dietal³¹⁴. Nu s-a luat nici o hotărâre în acest sens.

Nu vom insista asupra dezbaterilor și mai ales a proiectelor de reformă adoptate de sinod, ele fiind deja cunoscute. Menționăm doar că aceste reforme au reprezentat, în esență, idei înnoitoare cristalizate încă dinaintea revoluției, ele neputând fi produsul câtorva zile de sinod. Pe lângă deschiderea pe care a avut-o în privința adoptării unei „vremelnice orânduiei” a organizării și conducerii eparhiei din dorința de a se situa în spiritul vremii, aducând un suflu liberal și democratic în Biserică. Pe lângă aspectele pozitive au existat și câteva laturi negative. În primul rând, între directivele sinodului nu figurau problema separației ierarhice, în al doilea rând, sinodul căuta să-l pună la respect pe episcop. Retragerea episcopului Gherasim Raț de la conducerea eparhiei, cererea de a i se da un vicar temporar, puteau fi numai un pretext, pentru că îndată după înăbușirea revoluției, la 13 august 1849, redevine activ, restabilind rânduielile existente înainte de sinodul de la Chișineu-Criș.

XII. 8. Sinodul eparhial de la Arad din 1850, un succes al episcopului

Prilej pentru concretizarea unei opinii a românilor ardeleni, bănățeni și crișeni în problema revendicărilor naționale și bisericești a fost

³¹³ *Ibidem*, dosar 81/1849, f. 111, f. 112.

³¹⁴ N. Bocșan, I. Popovici, *op. cit.*, p. 370.

deschiderea regimului absolutist preocupat de revendicările de ordin bisericesc, plănuind pentru primăvara anului 1850 un sinod al episcopilor ortodocși din cadrul monarhiei habsburgice, care urma să se țină la Viena. Inițiativa sinodului a aparținut patriarhului sârb Iosif Raiacici care a avut aprobarea Ministerului de Culte și urma să aibă loc în prima duminică a lunii aprilie „după calendarul nou”, care în acel an coincidea cu a treia duminică din Postul Mare. Data ținerii sinodului a fost considerată de episcopii Andrei Șaguna și Gherasim Raț ca nepotrivită, amândoi pledând pentru amânarea lui până în a doua duminică după Paști. Gherasim Raț ar fi dorit mai întâi „ca ierarhia română să se despartă de cea sârbească, și numai după aceea să se fi rânduit atare Sinod și dechilin, pentru ambele ierarhii”³¹⁵. Datorită intențiilor românilor de a se despărți de sârbi, prin intervenția patriarhului Iosif Raiacici, sinodul a fost amânat de mai multe ori. Andrei Șaguna intenționa ca înaintea Sinodului episcopilor programat a avea loc la Viena, atât la Arad cât și la Sibiu, să aibă loc în luna martie câte un sinod eparhial local „din preoți și mireni pentru consultare asupra lipselor și trebuințelor Bisericii și Școalelor noastre de obște și de osăbi. Spre care sfârșit am și făcut pașii cuviincioși către Guvern”³¹⁶, obținând destul de repede „trebuincioasa învoire”³¹⁷, aceasta și datorită influenței și legăturilor pe care le avea episcopul Andrei Șaguna. Dacă Sinodul de la Sibiu s-a ținut la 12/24 martie 1850, cel de la Arad a fost amânat de către autoritățile guvernamentale. Fixat pentru data de 11/23 aprilie 1850, comisarul pentru afacerile civile ale Ungariei, baronul von Geringer, a îndreptat cererea către ministrul de interne. Aprobarea a sosit doar în preziua stabilită pentru ținerea Sinodului. Între timp însă, comandantul districtului militar Oradea, von Braunhofer și comisarul guvernial al județului Arad, Ioan Atzel, îl determină pe episcopul Gherasim Raț să amâne deschiderea sinodului³¹⁸. Autoritățile motivau că desfășurarea sinodului

³¹⁵ A. Șaguna, *Corespondența*, vol. I/1, doc. 17, p. 120. Scrisoarea din 17 ianuarie 1850 a lui Gherasim Raț către Andrei Șaguna.

³¹⁶ *Ibidem*, vol. I/1, doc. 18, pp. 120-121. Scrisoarea din 31 ianuarie 1850 a lui Andrei Șaguna către Gherasim Raț.

³¹⁷ *Ibidem*, vol. I/1, doc. 19, pp. 121-122. Scrisoarea din 4 februarie 1850 a lui Andrei Șaguna către Gherasim Raț.

³¹⁸ Gh. Lițiu, *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 190-191, 192-193. Scrisoarea din 15 aprilie 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț. Scrisoarea din 20 aprilie 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț. Vezi și Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 114.

putea da ocazia unor manifestații naționale a românilor deoarece se preconiza să fie invitați un număr mare de clerici și mireni cunoscuți pentru activitatea lor națională. Nemulțumirile autorităților constau și în faptul că episcopul Gherasim Raț a eludat ordinele guvernului de a amâna Sinodul pe care deja îl și convocase³¹⁹.

După primirea autorizației, între Ioan Atzel și episcopul Gherasim Raț a început o bogată corespondență pentru chestiuni de organizare a Sinodului. I. Atzel pretindea ca din cler să participe numai protopopii în funcție³²⁰. La pretențiile comisarului I. Atzel, episcopul Gherasim Raț obiectează că cei mai mulți dintre ei erau înaintați în vârstă și neputincioși, el așteptând un mare sprijin din partea clericilor tineri cultivați în școlile arădene. Cu multă greutate, se îngăduie participarea și a vicarilor protopopești, a unor profesori de teologie și unii preoți mai luminați. Lista lui I. Atzel cu participanții care aveau dreptul a participa la Sinod cuprinde un număr de 3 asesori consistoriali, 12 protopopi, 5 vicari protopopești și 9 mireni³²¹. Propunerile episcopului Gherasim Raț difereau de cele ale comisarului guvernamental. El cerea o mult mai largă participare la sinod a preoților și mirenilor, lista lui cuprinzând 21 de asesori consistoriali, 3 vicari protopopești și 17 mireni. În urma intervențiilor pe care episcopul arădean le face la Ministerul de Interne, plângându-se de greutățile pe care i le face comisarul I. Atzel la organizarea Sinodului eparhial, la 29 iunie 1850, episcopul Gherasim primește răspunsul Ministerului prin care se fixează data de 23 iulie/4 august 1850³²². Convocarea Sinodului s-a făcut la 15/28 iulie 1850 pentru ziua de duminică 23 iulie, „la 9 ore dimineața și următoarele zile, desemnându-se loc pentru ținerea sinodului Biserica Catedrală din Arad”³²³. Era primul sinod eparhial convocat din inițiativă liberă românească³²⁴.

³¹⁹ A. N. D. J. Arad, *Fond Prefectura Județului Arad, Actele comisarului cezaro-crăiesc*, dosar 2128/1850, f. 1.

³²⁰ Gh. Lițiu, *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 194, 196-197, 203-204. Scrisoarea din 23 aprilie 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț. Scrisoarea din 17/29 aprilie 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț. Pentru disputele în privința participanților la sinod vezi scrisoarea din 27 aprilie 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț.

³²¹ *Ibidem*, *Documentele anexe*, p. 204. Scrisoarea din 30 aprilie st. n. 1850 a lui Ioan Atzel către Gherasim Raț.

³²² *Ibidem*, *Documentele anexe*, pp. 202-203 (Scrisoarea din 17/29 aprilie 1850 a lui Gherasim Raț către Ioan Atzel); pp. 204-207, 208.

³²³ *Ibidem*, *Documentele anexe*, p. 209.

³²⁴ Pentru amănunte despre pregătirea sinodului, dispozițiile autorităților și raportul întocmit de „comisarul gubernial cezaro-crăiesc” despre cele hotărâte, vezi: A. N. D. J. Arad, *fond citat*, *Actele comitelui suprem*, dosar 165/1853, f. 1-75. În perioada documentării noastre dosarul amintit era încă la București pentru microfilmare.

La sinod au participat, pe lângă episcopul Gherasim Raț în calitate de președinte și Ioan Atzel ca „Reg. Comisariu al Sinodului” și Atanasie Boțco, protopop și președinte al Consistoriului eparhial de la Oradea, protopopii: George Dan al Chișineului-Criș, Teodor Popovici al Șiriei, Ioan Raț al Aradului, Arsenie Adamovici al Beiușului, Terenție Raț al Ineului, Gavril Neteu al Luncii, Petru Moldovan al Hălmagiului, Simeon Bica administratorul protopopesc al Beliului, George Țapoș asesor consistorial și vicar protopopesc, Ghenadie Popescu, asesor consistorial și profesor de teologie, Iosif Beleș asesor consistorial și vicar protopopesc, Teodor Bucatoș asesor consistorial și vicar protopopesc, Ioan Munteanu asesor consistorial; Miron Nicodim administrator protopopesc al Meziadului, Petru Chirilescu paroh în Chitighaz și George Vasilevici paroh în Giula. Dintre mireni au participat: Ioan Arcoși „senatorul liberei regiei Cetăți a Aradului”, Mihai Cociuba „ordinariu fiscariu”, Georgiu Popa „jude cercual”, Georgiu Caba „Comisariu Frumentariu și Comitatului Arad”; dr. Atanasie Șandor profesor la Preparandie; Ioan Popovici, Georgiu Popovici, Dimitrie Haica și Paul Petrilă „advocați”³²⁵. Au fost prezenți 26 de deputați dintre care 17 clerici (65,38 %) și 9 mireni (34,61 %). Lucrările au fost deschise în catedrala din Arad, unde, „după datina la toate sinoadele”, s-a săvârșit Sfinta Liturghie, clerul s-a împărțășit, urmând apoi „chemarea Duhului Sfânt, carea s-a săvârșit cu un cuvânt potrivit împrejurărilor rostit de Mărirea Sa Diecesanul Episcop, în care la urmă încunoștințând pre popor, cumcă după mai înaltele porunci, în Sinod numai cei chemați pot avea parte, a sfătuit pre cei nechemați a se îndepărta din Beserică, Mărirea Sa Diecesanul Episcop a cuprins presidiul, și prezentând Sinodului pre Mărirea Sa Domnul Ioane Atzel, ca despre partea înaltei ocârmuirii la Sinod numit Regesc Comisariu a deschis sinodul”. Din dezbaterile Sinodului au rezultat două fapte importante: înaintarea unei petiții mari către împărat cuprinzând „gravaminele Bisericii” și realizarea unui Regulament de organizare a sinodului eparhial³²⁶. Protocolul dezbaterilor a cuprins 14 puncte, reflectând doleanțele de ordin politic și bisericesc ale românilor, redactate în deplină

³²⁵ *Protocolul Sinodului bisericii răsăritene din partea Diecesei Arădene în Besereca Catedrală Română din Arad, în 23 Iuliu și următoarele zile 1850 ținut*, la Gh. Lițiu, *op. cit., Documentele anexe*, p. 212.

³²⁶ I. Mateiu, *Contribuțiuni la Istoria dreptului bisericesc*, vol. I (Epoca de la 1848-1868 cu o reprivire canonică-istorică), București, 1922, p. 110.

consonanță cu cele de la Sibiu din martie 1850³²⁷. În petiție se cerea neatârhnarea Bisericii românești și garantarea ei prin lege, conform principiilor Constituției din 4 martie 1849. În același timp se cerea recunoașterea și caracterul ei național, în concordanță cu discursul scripturistic care susține că „propovăduirea fără înțeles nici un fruct nu poate face; de aici fiind de încheiat, cum că viața bisericii este limba națională a poporului și'n sânul său, negreșit cea mai mare lipsă este menținerea și neatârhnarea aceea [...] că tot poporul are neîndoit drept a-și păstra și a-și înainta naționalitatea și limba sa”.

În legătură directă cu primul punct, se cere ca „zidirile unde se adună creștinii spre mărirea lui Dumnezeu să fie în stare bună”. O bună parte dintre comunitățile parohiale aveau biserici de lemn „în cea mai rea stare”, altele „prin regularea comunităților” au rămas fără biserică, altele au dispărut în evenimentele din timpul revoluției de la 1848-1849, enoriașii nefiind în posibilități materiale a-și putea construi alte locașuri de cult. Sinodul cere împăratului „ca luând în privință grelele suferințe a acestui popor [...] să se milostivească a dispune ca precum sub revoluțiune a căzut Biserica jertfă, așa și acolo unde nici când nu au făcut, și unde prin regulațiune a rămas poporul fără biserică, bisericele să se reinnoiască cu cheltuiala statului”. Biserica să nu mai fie numită „greco-neunită”, cum i se spunea de la 1700 încoace, ci Biserica „răsăriteană”, cerându-se totodată și garantarea prin lege a neatârhnării jurisdicției bisericești de cea politică, urmând ca Biserica să se conducă exclusiv după dogmele și canoanele sale. Aceasta însemna înlăturarea dreptului bisericesc de Stat creat de Curtea vieneză, prin care Statul aservise Biserica impunându-i dispozițiile sale și în treburile interne bisericești, și restituirea ordinii canonice în toată organizația ecleziastică. Până la convocarea unui sinod general, să se admită organizarea Consistoriului, cu șase asesori, din care „doi de apururi să fie mireni”, notar, „fiscariu și cuviincios ajutoriu”, iar episcopul să aibă un „secretariu”, toți salariați de la stat.

O tristă stare de lucruri ne dezvăluie dezbaterea privind starea materială a clerului de mir care „neavând mijloacele traiului, este silit în

³²⁷ *Protocolul* a fost publicat pentru prima dată în „Foaia pentru minte, inimă și literatură” pe 1850, pp. 129 și următoarele, pe care o citează și I. Mateiu. Gh. Lițiu menționează că a „folosit un exemplar rarissim, tipărit, aflat în posesia P. C. Sale Pr. Dr. Gh. Ciuhandu” (cf. Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, Arad, 1947, p. 58, nota 1). Gh. Lițiu, în *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 211-229, publică și el *Protocolul sinodului*.

locul crucii a prinde coarnele plugului și așa a’și paște turma, care după aceia neștiind cât mai puțin din dulceața învățăturilor, crește și pierе în întunerecul neștiinței; drept aceia ca această nespusă răutate să se poată precurma, după ce prin pronunțarea egalei îndreptățiri a tuturor confesiunilor [...] și religiunea răsăriteană la acea treaptă s’a ridicat; [...] ca să poată servi Bisericii potrivit așezământurilor lui Christos, a învăța și lumina poporul”. Se cere și dotarea clerului ortodox „printr-un fond în bani gata, sau bunuri nemișcătoare”. Este o revendicare pe care monarhia o va împlini mai târziu, dar numai în parte, folosind-o ca o momeală pentru scopurile ei politice. Sinodul atribuie „scăderea și înapoierea” culturală a poporului românesc pe seama încetării fostei Mitropolii române din Transilvania. În deplină concordanță cu sinodul sibian, cel de la Arad cere să se permită întrunirea unui Sinod general care să aleagă un „mitropolit spre partea românilor, de care și timpurile bătrâne au mai avut”, conform unei datini vechi, bazate pe canonul 34 al Sinodului apostolic și 12 al Sinodului IV ecumenic. Un tablou destul de trist este și cel care oglindește starea școlilor românești de toate gradele. În multe locuri nu erau școli, nici locuințe pentru învățători, sau erau în stare slabă. Învățătorii erau slab remunerați, „și cu țărâita căpătându’o”, motiv pentru care tinerii „spre învățare îndemânatici, spre treapta învățătoarească nu se rezolvează”. Remedierea acestor neajunsuri o vedea sinodul în aplicarea față de confesiunea ortodoxă, a unui tratament egal cu cel aplicat cu cel aplicat altor confesiuni. Se cere o secție românească la Ministerul Cultelor și un Consiliu școlar pe lângă „Inspectoriul școalelor”³²⁸. Se cerea de la Stat și pentru tinerii români merituosi, „mai vârtos de sânt de părinți lipsiți să se îmndure ca și pe cei de altă religiune a-i ajuta cu stipendii, ca așa fiind în stare de a continua învățăturile și la mai înalte școli din marea monarhie”.

În privința stării fondurilor comune cu sârbii, „bisericești cari se administrau la Carloviț, și școlastice în Pesta, de la a căror manipulare românii pururea fiind eschiși, mai vârtos în cele bisericești nu puțină scădere aveau”, motiv pentru care se cerea instituirea unei „comuniuni desinteresate” pentru examinarea „pomenitelor fonduri, partea de după dreptate cuvenită, spre mai departe manipulată nouă să ni-o dee”. Preoții

³²⁸ Era o dorință mai veche pe care o întâlnim și în „proiectul de lege prezentat dietei ungurești” în august 1848 de Teodor Șerb în calitate de deputat al Radnei, cf. S. Dragomir, *Studii și documente privitoare la Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49*, vol. II, Sibiu, 1944, doc. 16, pp. 29-30.

și învățătorii care folosesc pământ ce-l au de la comunități ca beneficii parohiale, „nu ca proprietari ci numai ca uzufructuar”, să plătească numai ca uzufructuari nu ca proprietari. Un alt punct era consacrat reședinței episcopale din Arad, de pe malul Mureșului, distrusă „prin detunările din vecina cetate împărătească spre orașul Arad, aprinzându-se” în timpul revoluției din anii 1848-1849, cerându-se ridicarea unei reședințe potrivite „demnității episcopoești, așîșderea casa națiunii, care pentru ținerea consistoriului de această religione în Oradea Mare s'a folosit, și de mai mulți ani fie prin foc mistuită, zace în ruină”.

O contribuție remarcabilă a sinodului arădean a fost alcătuirea unui regulament (punctul 14) cu privire la *Organizarea, drepturile și datoriile Sinodului*³²⁹. El se deosebește de cel elaborat de către Sinodul eparhial din 1849 prin aceea că nu tratează și despre Consistor, se mărginește numai la sinod. Încolo ambele regulamente au multe dispoziții identice, dar și deosebiri esențiale. Din capul locului se recunoaște principiul ierarhic stabilind că „sinodul diecezan este adunarea clerului și a poporului sub președinția episcopului sau a vicarului episcopesc”. Sinodul era alcătuit din deputați clerici și mireni aleși în număr egal, tot la 20 000 de suflete câte un cleric și un mirean. Alegerea deputaților se făcea în urma împărțirii Consistoriului în districte, și separat, atât pentru cler cât și pentru mireni. Consistoriul eparhial numea un comisar mirean pentru fiecare district, care va prezida alegerile deputaților mireni. La actul alegerii participă câte un mirean din fiecare comună bisericească a districtului, votând liber, fără restricții. Numărul districtelor pentru cler se stabilea tot de consistor în raport cu numărul alegătorilor, care erau protopopii și parohii sau administratorii acestora. Conform regulamentului directorii școlilor luau parte la sinod ca membrii de drept, având însă drept de vot numai în problemele școlare. Mandatul deputaților era de 3 ani, iar sesiunile sinodale se țineau în fiecare an la începutul lunii mai. Erau prevăzute și sesiuni extraordinare. Verificarea deputaților se face în baza unui extras al protocolului electoral, pe care-l aduce fiecare deputat. Convocarea sinodului se făcea cu 30 de zile înainte de către episcop sau președintele consistoriului. „Adunându-se reprezentanții la locul determinat, care poate fi numai reședința episcopului sau biserica catedrală arădeană, episcopul sau vicarul episcopal sau președintele consistoriului diecezan va deschide

³²⁹ I. Mateiu, *op. cit.*, *Anexa IV*, pp. 315-317; Gh. Lițiu, *op. cit.*, *Documentele anexe*, pp. 225-227.

sinodul după datina bisericii, alegându-se doi notari, unul din cler și altul din popor”. Tot în al treilea an sinodul se va întruni în „Oradea Mare, în casa națiunii spre ținerea consistoriului de acolo rânduitor, sau în biserică”.

Atribuțiile de drept ale Sinodului erau legislative, electorale, disciplinare și de control. Sinodul alege pe episcop, pe vicar, pe președintele consistorial, pe arhimandrit, pe toți funcționarii mănăstirești, de la protodiacon în sus și întreg personalul consistorial. De asemenea, alege pe directorul districtual de școli, pe profesorii Institutului teologic și pedagogic „precum și altor școli mai înalte din dieceză”. Controlează administrarea averilor eparhiei, iar pe ale comunelor bisericesti numai „de s’ar arăta plânsoare, a le cerca”. Tot Sinodul avea datoria de a înainta împăratului – prin Mitropolie – actele alegerii episcopului, vicarului și directorului districtual ca să fie prevăzute cu întărirea preainaltă. Protocolul Sinodului împreună cu Regulamentul, semnat de toți participanții, urma să fie copiat în trei exemplare, unul pentru arhivă, altul pentru comisarul regesc spre a fi înaintat guvernului, iar al treilea pentru episcop, spre a fi prezentat și discutat în sinodul episcopilor proiectat a avea loc la Viena.

Sinodul eparhial din 1850 a căutat să se pună în armonie cu acțiunea Bisericii întregi reprezentată prin A. Șaguna, revendicând autonomia Bisericii și reînființarea vechii Mitropolii românești din Transilvania.

În același timp, socotește indispensabilă democratizarea organizației bisericesti prin introducerea constituțională a mirenilor în instituțiile ecleziastice. El merge chiar mai departe decât Sinodul din 1849, cerând introducerea laicilor și în Consistoriul eparhial. Probabil că inovația aceasta este imitată după sârbi, care în 1848 au încercat să introducă mireni atât în Consistor cât și în apelator. Sinodul de la Sibiu nu le putea oferi pentru că acolo nu s-a alcătuit nici un regulament de organizare bisericescă. În privința raportului numeric al deputaților mireni, sinodul crede că este admisibilă proporția de 2/3 față de cler cu 1/3 cum hotărâse sinodul din 1849, ci a stabilit o egalitate deplină, cum proiectase și Andrei Șaguna în Sinodul din acel an. Este de reținut și faptul că Biserica recunoaște, în formă legală, îndreptățirea laicilor la viața sinodală și aceasta nu o face în urma curentului de idei provocat de anul politic 1848, ci în temeiul unei tradiții, ridicată la valoare de principii pe care îl și subliniază, afirmând că mireni nu erau excluși în trecut de la conducerea facerilor bisericesti. Comparând hotărârile acestui Sinod eparhial din 1850 cu cele ale Sinodului eparhial de la Chișineu-Criș din primăvara anului 1849, vedem că acestea sunt mult

mai potrivite rânduielilor canonice ale Bisericii. Ele cuprind, dacă nu pe toate, cele mai importante probleme care frământau pe români la mijlocul secolului al XIX-lea. Concordanța lor cu cele ale sinodului sibian era menită să arate tuturor unitatea de vederi și acțiune a tuturor românilor din monarhia habsburgică. Ele cuprind în esență, organizația ecleziastică șaguniană de la 1846-1870. Andrei Șaguna, sau cel care este autorul *Statutului* ce-i poartă numele, nu a făcut decât să consfințească o tradiție veche și verificată în viața ecleziastică a poporului român.

XII. 9. Sfârșitul episcopului Gherasim Raț

La puțină vreme după încheierea lucrărilor Sinodului eparhial din iulie-august 1850, sințindu-se bolnav, la 2/14 august 1850, în prezența lui Ioan Arcoși, Teodor Popovici - protopop al Șiriei, Gheorghe Popescu, Atanasie Șandor, Dimitrie Haica - avocat, Moise Romanul - notar consistorial, episcopul Gherasim Raț și-a redactat testamentul „iscălit cu mâna lui tremurătorie și investit cu sigiliul cel mare al episcopiei”³³⁰.

La aproape două săptămâni de la redactarea testamentului, după o păstorire de 15 ani, presărată de realizări atât în plan bisericesc cât și în plan național și cultural, episcopul Gherasim Raț, în ziua de 15/27 august 1850³³¹, în urma unei infecții provocată „din scârpănătură [...] pe la 11 ceasuri dimineața sau și dat suflarea”. Parohul Nichifor Rașcovici l-a îmbrăcat în odăjdii iar seara pe la orele 9 a fost dus în biserica catedrală unde i s-a făcut priveghiul până în ziua înmormântării. „Ornatul cu care sau îngropat sub vremea aceea până au zăcut mort lau cusut croitorul din Arad Emanuil Putnic, din nișce materie ce s-au fost cumpărate fie iertatul episcop, - crucea au fost de aramă aurită , care înainte cu vreo doi ani o au fost făcută argintariul din Arad Șcifson, engolpioane nu i sau pus, în loc de mitră i s-au pus numai camilafca”. Slujba de înmormântare a fost săvârșită în biserica catedrală de un numeros sobor de preoți (peste 40), „nacialnic”, fiind cel mai bătrân asesor consistorial, preotul George Dan, protopopul Chișineului-Criș, „de față fiind din partea militărească dela General începând din toată clasa de tisturi, - iar din partea comitatului comisarul crăiesc cu mai mulți

³³⁰ Ed. I. Găvănescu, *Testamentul episcopului Gherasim Raț*, în „Trib. Rom.”, anul I, 1943, nr. 58, pp. 2-3.

³³¹ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 90v-91.

oficianți, precum și din partea orașului Arad, senatul”. În mormântarea s-a făcut în cripta din mijlocul vechii biserici catedrale din Arad³³², de unde, în 1861, a fost reînhumat în cripta reședinței episcopale din Arad-Gai.

Astfel s-a încheiat activitatea episcopului Gherasim Raț, de numele căruia se leagă românizarea centrului eparhial cu asesori ce aveau o bună pregătire intelectuală (Patrichie și Ghenadie Popescu, Alexandru Gavra, Ioan Rusu) și protopopi (Ioan Raț, Terentie Raț, Moise Ghergar) prin care s-a definitivat caracterul românesc al eparhiei Aradului³³³.

A trăit epoca frământărilor de dinainte, din timpul și după revoluția de la 1848-1849 și a avut un rol foarte important, alături de episcopul Andrei Șaguna, în mișcarea pentru separarea ierarhică și reînființarea Mitropoliei ortodoxe române a Transilvaniei.

³³² A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 15/1850. Raportul din 17 septembrie s. v. 1850 al protopopului Ioan Raț către arhimandritul Patrichie Popescu în calitate sa de administrator al Episcopiei arădene.

³³³ După moartea sa, la 2/14 octombrie 1850, Ioan Papp, protopop și asesor consistorial în Oradea, se plânga patriarhului Iosif Raiacici de atitudinea antisârbească a episcopului, pe de altă parte îl acuza că l-a înlăturat de la protopopia Beiușului și l-a suspendat din serviciu. Plângerea protopopului Ioan Papp nu a rămas fără urmări. La puțină vreme după înregistrarea plângerii, în întâlnim protopop al Beiușului în locul lui Terentie Raț mutat la Ineu. Se pare însă că nu Gherasim a avut inițiativa înlăturării lui I. Papp din funcțiile publice pe care le deținea. El era acuzat de comitele Petru Ioja de „*crimins lesae majestatis*”, iar episcopului i s-a cerut acest lucru. Episcopul a mai fost acuzat de folosirea unor sigilii imprimate cu numele său în corespondența din timpul revoluției. A. N. D. J. Arad, *Frefectura Județului Arad, Împuternicitul cesaro-crăiesc*, dosar 1975/1855, f. 1-46; Gh. Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, p. 20; M. Mălinaș, *Biserica Ortodoxă română din Bihor în timpul revoluției din 1848-1849*, în „B. O. R.”, anul XCVII, 1979, nr. 1-2, pp. 206-207.

XIII.

Episcopul Procopie Ivașcovici

(1853-1873)

Decesul episcopului Gherasim Raț deschide din nou problema succesiunii pe care românii ortodocși, conducerea comitatului Arad și administrația de la Buda nu doreau să o vadă soluționată potrivit intențiilor patriarhului Iosif Raiacici. În urma decesului, în ședința din 18 august 1850, Consistoriul eparhial a desemnat ca președinte pe protopopul Ioan Raț³³⁴, și a nominalizat drept candidați de episcopi pe Patrachie Popescu, Ghenadie Popescu și Ioan Popescu. Despre Patrachie Popescu, patriarhul Iosif Raiacici arăta că nu-l cunoștea personal, dar avea informații că dorea separarea bisericească de ierarhia sârbă, iar despre Ghenadie Popescu știa că încă la Sinod s-a pronunțat pentru separația ierarhică³³⁵.

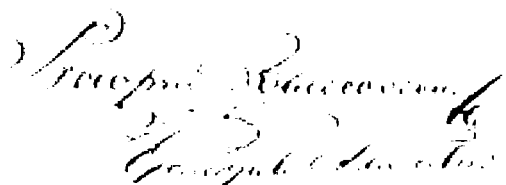
La 7/19 septembrie 1850, Consistoriul diecezan arădean aducea la cunoștința clerului dispoziția nr. 591 din 22 august 1850 a patriarhului Iosif Raiacici prin care arhimandritul Patrachie Popescu a fost desemnat ca administrator al eparhiei³³⁶. Va funcționa ca administrator eparhial timp de trei ani, până în 1853 când se deschide concursul pentru alegerea unui

³³⁴ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 90v.-91.

³³⁵ E. Gluck, *Frământări legate de scaunul episcopal al Aradului*, pp. 59, 60.

³³⁶ A. P. O. R. Arad-Micălaca Veche, *Protocolul circularelor*, reg. 5 (1832-1852), f. 94v.-95. Amănunte despre perioada vacanței episcopale dintre 1850-1853 vezi la: P. Vesa, *op. cit.*, pp. 129-132.

nou episcop la Arad. Alegerea la 11 noiembrie 1852 a noului episcop în persoana arhimandritului Procopie Ivașcoviți de la mănăstirea Cruședol, așa după cum vom vedea, nu a fost pe placul patriarhului Iosif Raiaciți de la Carloviț.

Semnătura episcopului Procopie Ivașcoviți

Episcopul Procopie Ivașcoviți a funcționat la Arad timp de două decenii, remarcându-se atât în domeniul activității bisericești, școlare și culturale, dar mai ales, situându-se, alături de episcopul Andrei Șaguna, în cel al mișcării de separație ierarhică de ierarhia sârbă de la Carloviț și reînființarea Mitropoliei Ardealului.

XIII. 1. Originea, studiile și intrarea în viața publică

Noul episcop³³⁷, român de origine³³⁸, se trăgea din numeroasa familie Ivașcu (sârbizat Ivașcoviți) din Goruia, comitatul Caraș-Severin. S-a născut la 8 august 1809 în comuna Deliblata de pe malul Dunării, în familia preotului Andrei Ivașcu. Fratele său mai mare, Sofronie³³⁹, ajunge la Carloviț, profesor

³³⁷ Ca episcop se intitula: „Procopiu, din mila lui Dumnezeu episcop diecesan al Aradului, Oradii-Mari Ienopolei și al Hălmeagului, precum și al părților adnexate din Banatul Temišianu”.

³³⁸ Într-o scrisoare din 1 decembrie 1852 a lui Alexandru Roman către Alexandru Papiu Ilarian, cel dintâi îl considera pe noul episcop al Aradului ca fiind sârb, relatându-i corespondentului său că „inteligenția arădană subțernu un recurs proprie protest la Guvern în cauza atinsă. Subțernuseră însă la Guvern nu de mult un recurs la Guv. Pentru Popescul, ca să le fie episcop, dar căpătără înfrunțaciune!” (Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. II, Cluj, 1972, doc. CXCII, pp. 310-311). Din altă sursă documentară sau istoriografică nu avem cunoștință ca arădenii să se fi opus alegerii lui Procopie în scaunul episcopal al Aradului, iar că ei l-au dorit pe arhimandritul Patrachie Popescu este un adevăr cunoscut.

³³⁹ Preotul Sofronie Ivașcoviți, fratele lui Procopie, s-a născut la 6 martie 1793 în Deliblata (azi Biserica Albă). Studii gimnaziale, apoi teologice la Carloviț. Preot în Vârșeț (hirotonit la 12 mai 1815), profesor de teologie și de limbile latină, slavonă, germană, maghiară și română la Seminarul din Vârșeț și „asesor” al Episcopiei de acolo (1815-1829), protopop în Oravița (129-1847), apoi în Biserica Albă (1847-1861). Apreciat lingvist și predicator. A tradus din gercește în sârbește lucrarea *Călătoria Anacharsis*, tipărită în 1851 (7 vol.) iar din latinește în sârbește *Epistolele* lui Seneca, rămase în manuscris. A trecut la cele veșnice în 21 decembrie 1861. Cf. M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 238.

de română, latină, slavă, germană și maghiară, fiind un eminent lingvist, orator bisericesc renumit și un apărător maturizat al Ortodoxiei. Procopie și-a făcut studiile elementare și secundare la Oradea și Neoplanta. Între 1828-1829 a urmat un curs de filozofie la Kezmark și cele teologice la Vârșeț. În anul 1833 a făcut studii de drept la Sarospatak în Ungaria, apoi a lucrat în cancelaria mitropolitană de la Carloviț, până în 1835, când, intră în mănăstirea „*Sfântul Vasile*” din Ghergheteg, departe de locurile natale. Mitropolitul Ștefan Stratimirovici l-a numit profesor de teologie, hirotonindu-l protodiacon, iar mitropolitul Iosif Rajacici (1842-1861) îl promovează protosinghel (1843), iar în 1846, arhimandrit și stareț la mănăstirea Cruședol, unde îl găsim până la alegerea de episcop³⁴⁰.

II. Alegerea lui Procopie ca episcop și atitudinea patriarhului de la Carloviț

Patriarhul Iosif Raiacici căuta pentru postul de episcop al Aradului un român care să fie mai legat de Carloviț decât de români. La 8 noiembrie 1852, cu aprobarea împăratului, patriarhul a convocat la Carloviț sinodul pentru a proceda la alegerea de noi episcopi pentru scaunele devenite vacante în ultimii ani: Arad, Buda, Timișoara și Vârșeț. Iosif Raiacici nu a recunoscut însă episcopilor români dreptul de a participa la lucrările sinodului, deși convocarea lor fusese recomandată și de împărat, alegerea noilor episcopi urmând a se face fără concursul clerului român. În acest fel, patriarhul avea posibilitatea de a-și impune în întregime voința sa. Dacă alegerea unui episcop pentru Buda, deși se afla acolo o puternică și numeroasă colonie română și aromână, preocupa puțin pe ardeleni și bănățeni, alegerea episcopilor pentru Arad, Timișoara și Vârșeț îi interesa în cel mai înalt grad. Numirea de episcopi români la Timișoara și Vârșeț fiind cerută și de adunarea revoluționară de la Lugoj (15/27 iunie) și inclusă în mod expres în moțiunea adunării³⁴¹.

În cele din urmă, Sinodul bisericesc de la Carloviț, la 11 noiembrie 1852, a ales pe Procopie Ivașcovici, arhimandrit al mănăstirii Cruședol, provocând o oarecare nemulțumire patriarhului Iosif Raiacici. Chiar dacă

³⁴⁰ Cf. *Enciclopedia Română*, Ediția Constantin Diaconovici, vol. II, Sibiu, 1900, pp. 903-905.

³⁴¹ Pentru amănunte vezi: I. D. Suci, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, pp. 106-107.

alegerea nu a fost pe placul său, nu a îndrăznit să încalce rezoluția împărătească. Referitor la această alegere, Andrei Șaguna, în 1853 nota: „Maiestatea Sa s-a îndurat a-mi da complăcența prea înaltă pentru purtarea mea în Sinodul Carlovițzan din toamna anului 1852, iar patriarhului Rajacici i se vesti neplăcerea prea înaltă, dimpreună cu episcopii sârbești, și în fine a denumi de episcopi pre cei aleși în acel Sinod și adecă pre arhimandritul Bezdinului, Mașirevici la Timișoara, pe arhimandritul Cruședolului, Procopie Ivașcovici, la Arad și pre arhimandritul Hodoșului, Emilian Kengelatz, la Vârșeț”³⁴².

III. Hirotonirea, instalarea și începutul activității de episcop

După ce alegerea a fost confirmată de împărat, în ziua de 3 mai 1853, „chemând darul Duhului Sfânt, l-au sfințit pre el întru episcop”³⁴³, instalarea fiind mereu amânată. Aceasta trebuie pusă pe evenimentele care dominau viața politică din acea vreme, războiul puterilor apusene, cel al Crimeii, dar mai ales atentatul la viața împăratului din 6/18 februarie 1853. La Arad, episcopul Procopie a sosit numai la 14/25 iunie 1853, fiind întâmpinat de mulțime de clerici și mireni. Instalarea a fost planificată pentru ziua de 2/14 ianuarie 1854, „adică sâmbătă după Tăierea împrejur”, așa după cum îi scria episcopului Andrei Șaguna pe care îl invita la „serbarea instalației”³⁴⁴. Episcopul ardelean însă, fiind ocupat „de mulțimea treburilor [...] iar de alta, asprimea timpului”, nu poate onora invitația³⁴⁵.

Instalat la 18 iulie 1853, episcopul Procopie Ivașcovici a deschis o nouă etapă în istoria eparhiei arădene. Perioada de două decenii cât a condus destinele eparhiei, a fost mereu preocupat de ridicarea și întărirea pozițiilor ortodoxe și naționale. Chiar dacă a fost un român sârbizat, educat și format în școlile sârbești, fiind unul dintre oamenii de cultură pregătiți în jurul mitropolitului Ștefan Stratimirovici, el a slujit cu credință idealurile naționale și bisericești ale românilor. Chiar dacă la început arădenii îl priveau cu suspiciune întrucât

³⁴² Il. Pușcariu, *op. cit.*, pp. 127-128.

³⁴³ I. D. Suciuc, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 445, p. 779.

³⁴⁴ A. Șaguna, *Corespondența*, vol. I/1, doc. 20, p. 122. Scrisoarea din 12 decembrie 1853.

³⁴⁵ *Ibidem*, doc. 121, p. 123. Scrisoarea lui Andrei Șaguna din 22 decembrie 1853.

luase locul lui Patrachie Popescu care se bucura de tot sprijinul printre credincioșii eparhiei, la scurtă vreme însă, lucrurile au intrat în normal.

IV. Activitatea ca episcop al Aradului

IV. 1. Activitatea în domeniul bisericesc

Încă din primul an al arhipăstoririi sale, episcopul Procopie își începe activitatea efectuând numeroase vizitații canonice, îmbărbătând credincioșii în menținerea credinței strămoșești, organizând eparhia și împlinind golurile administrative existente. Era mereu preocupat de toate aspectele vieții care se desfășoară în eparhie. Cu energia și cultura sa, el știa să dea răspuns bun tuturor problemelor care îi frământa pe păstorii săi. Făcând o vizită la Oradea, îl numește pe Teodor Lazăr în funcția de jurisconsult consistorial³⁴⁶. Cu altă ocazie, ceartă pe preoții Arsenie Stoicovici și Iosif Petrovici din Pecica, care nu s-au supus hotărârii consistoriale în privința întrebunțării limbii române în biserica de acolo³⁴⁷. În 1853 încuviințează și promite ajutor protopopului Ioan Cefan al Vărădiei de Mureș, pentru construirea în parohia Petriș a unei biserici „din material tare”³⁴⁸.

De numele episcopului Procopie Ivașcovici se leagă clădirea bisericii catedrale cu hramul „Nașterea Sf. Ioan Botezătoru” din Arad. După aproape un deceniu de la începutul activității de episcop, din cauza sistematizării orașului Arad, biserica catedrală situată pe malul drept al Mureșului, trebuia demolată. Cu toate că episcopul Procopie a insistat pe lângă autorități să fie menținută până la terminarea edificării noii biserici, autoritățile nu au admis cererea. În aceste condiții, episcopul a pornit o inițiativă grea, aceea a construirii unei noi biserici catedrale. Eforturile au fost enorme, dar cu ajutorul credincioșilor din eparhie, al donațiilor primite din partea familiei Mocioni și mai ales cu contribuția personală, Procopie a reușit să ducă la bun sfârșit opera începută. Preotul Ioan Rusu, parohul bisericii catedrale, spunea în anul 1874: „Biserica la care mergem de ne închinăm, în care vărsăm rugăciunile noastre înaintea celui Preaînalt, mai vârtos prin a Excelenței Sale îngrijire, trudă, osteneală s-a întemeiat, s-a edificat, s-a

³⁴⁶ Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848-1918*, Oradea, 1937, p. 341.

³⁴⁷ A. E. O. R. Arad, *Protocolul ședințelor consistoriale, anul 1853*, ședința 18, nr. 584.

³⁴⁸ Idem, *op. cit.*, ședința 12, nr. 415.

înfrumusețat și pentru aceea pururi vom păstra însușirile cele frumoase, cele nobile, cele creștine ale Excelenței Sale în inimile noastre”³⁴⁹.

IV. 2. Activitatea în domeniul cultural și școlar

Paralel cu activitatea bisericească, episcopul Procopie s-a arătat a fi preocupat și de cultura clerului și învățătorilor. Prin circulara din 12 decembrie 1853, a recomandat spre abonare foile românești ce apăreau la Sibiu și Brașov, „Telegraful Român” și „Gazeta Transilvaniei” cu suplimentul ei „Foaia pentru minte, inimă și literatură” care, scria episcopul în circulară, „slujesc cu credință interesul poporului nostru românesc și pentru aceea le aflăm prea vrednice de a să sprijini de fiecare mădular al națiunii noastre”. Recomandarea aceasta a surprins ierarhia sârbă care condamna revistele amintite, deoarece, patriarhia din Carloviț le considera ca „primejdioase și vătămătoare eparhiei și Bisericii noastre” și deci interzicea clerului abonarea lor³⁵⁰.

Prin circulara din 18 ianuarie 1854, episcopul Procopie anunța apariția volumelor I și II din *Mineele* scoase de Andrei Șaguna la Sibiu și invita preoțimea să le ridice și să depună banii pentru volumele următoare³⁵¹. După reînființarea Mitropoliei, la 29 septembrie 1867, episcopul cerea protopopilor și inspectorului „districtual de școle”, să introducă în școli numai manuale tipărite în Tipografia arhiepiscopozană din Sibiu, „care sunt lucrate de bărbați ai bisericii noastre și cenzurate prin superioritate bisericească școlastică”³⁵².

Starea precară a clădirilor școlare a fost și ea mereu în preocupările sale. Concomitent cu apelul către enoriași prin care cerea ca aceștia să se implice în întreținerea școlilor, în luna iulie 1853 a cerut audiență împăratului spre a-i solicita sprijinul pentru școlile din eparhia Aradului. În anul următor au fost ridicate 115 școli noi. Situația școlilor românești constituie principalul punct de pe ordinea de zi a episcopului Procopie, fie pe cale pur ecleziastică, fie prin mijloace laice, el va veghea mereu asupra bunului mers în școli, urmărindu-le activitatea și îndreptând cele de cuviință. Prin hotărârile sale sau îmbunătățit salariile învățătorilor, profesorilor și

³⁴⁹ „T. R.”, an XXII, nr. 8 din 27 ianuarie/8 februarie 1874, p. 31.

³⁵⁰ Idem, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 178.

³⁵¹ Idem, *Mitropolitul Procopie Ivașcovi (1808-1881)*, în „M. B.”, an XXXI, 1981, nr. 4-6, p. 344.

³⁵² A. P. O. R. Bata, *Procolul circularelor (1860-1877)*, f. 43.

calitatea învățământului³⁵³. În anul 1854 a inițiat o colecție pentru procurarea de manuale elevilor săraci de la Beiuș³⁵⁴.

Episcopul Procopie Ivașcovici a fost și un protector al culturii și al intelectualilor români, clerici și mireni. Astfel, în 1857, Miron Romanul a fost numit profesor la Institutul Teologic din Arad și trecut de Procopie prin toate gradele monahale. Pe Ioan Ignatie Papp, la terminarea cursurilor teologice, l-a luat în angrenajul consistorial trecându-l prin întreaga filieră a slujbelor administrative. Dintre laicii care au apărut și activat alături de episcopul Procopie Ivașcovici amintim pe Ioan Arcoși, dr. Atanasie Șandor, mai târziu inginerul Aurel Beleş, Petre Suciu, Ioan Cornea, Paul Rozvan, Ioan Popovici, Partenie Cosma, Vincențiu Babeș. Tot în timpul și cu sprijinul său, a apărut *Asociațiunea națională pentru cultura și conversarea poporului românesc* din Arad. Ca prim președinte al Asociației – calitate pe care o va deține până în 1873 – episcopul va continua să-și desfășoare activitatea, înțelegând să coordoneze, să ajute și să încurajeze manifestările românești. Tot el va conduce delegația ce urma să exprime mulțumiri împăratului Franz Joseph pentru aprobarea funcționării Asociației. La ședința de constituire ținută la hotelul „Crucea Albă” din Arad s-a ales prima conducere: președinte Procopie Ivașcovici, vicepreședinți, canonicul Mihail Naghi și George Popa, director Anton Mocioni, vice-director Sigismund Popovici³⁵⁵.

După ce s-a înființat Societatea „Transilvania”, cu sediul la București, cu scopul de a spijini studenții și elevii din Transilvania, episcopul Procopie Ivașcovici figurează, în 1868, printre președinții de onoare ai societății. Tot el a încuviințat funcționarea alumneului pe care intelectualii din Timișoara, în frunte cu protopopul Meletie Drăghici, îl proiectează încă din 1868 pentru elevii săraci ce urmau cursurile la școlile din Timișoara. Drept recunoștință pentru concursul dat, conducerea instituției proclamă pe episcopul arădean ca președinte de onoare împreună cu familia Mocioni care a adus importante contribuții materiale³⁵⁶.

³⁵³ A. E. O. R. Arad, *Protocolul ședințelor consistoriale, anul 1854*, nr. 1148 și 1154; *anul 1855*, ședința 1, nr. 2.

³⁵⁴ Vasile Netea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848-1881)*, București, 1974, p. 121.

³⁵⁵ I. D. Suciu, *op. cit.*, pp. 349-350.

³⁵⁶ V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 197; Amănunte despre Societate vezi la: Petre Dan, *Asociații. Cluburi. Ligi. Societăți. Dicționar cronologic*, București, 1983, pp. 97-101.

Un merit deosebit l-a avut la înființarea primelor reviste bisericești din Arad. Până ținea de Mitropolia de la Carloviț, eparhia Aradului nu putea avea un organ oficial și din acest motiv episcopul recomanda foile române de la Sibiu și Brașov. În 5 septembrie 1861 recomanda preoților și învățătorilor a se prenumera la „Amicul școlii”³⁵⁷ „o foaie de săptămână” ce apărea la Sibiu din 1860, iar la 28 decembrie 1862 îndruma „preoțimea nouă submanuată și cu deosebire pre inspectorii și învățătorii școlilor populare ca fieștecare să-și caute modrul de a prenumera” revista „Organul pedagogic” și „Telegraful român” de la Sibiu³⁵⁸.

După 1865, când Biserica ortodoxă română din Transilvania a devenit independentă, problema unui oficios al eparhiei se impunea ca o necesitate stringentă. Din inițiativa sa, în anul 1869, la Arad, a apărut revista bilunară „Speranța”. În 1872 locul ei fiind luat de revista „Lumina”. Încă înainte de apariția revistei, prin circulara din 10 aprilie 1871, cerea parohiilor „a prenumera foaia aceasta din mijloacele lor proprii”. Pentru parohiile mari prețul era de 6 florini iar pentru cele mai sărace doar 4 florini pe an³⁵⁹. Ambele reviste vor juca un rol important în procesul de unificare a neamului românesc prin publicarea de informații și literatură a scriitorilor români de peste Carpați. A recomandat preoților și învățătorilor și unele cărți care au apărut în epocă³⁶⁰.

Episcopul Procopie Ivașcovici a fost și un mare sprijinitor al „Reuniunii Femeilor Române” din Brașov³⁶¹. În 1854, printr-o circulară îndruma protopopii să îndemne preoțimea și enoriașii să adune, după putință, „dăruirea de bună voie pe seama fondului Reuniunii, deseori pomenite în modrul, care spre însuși acest sfârșit s-au mai întrebuintat”. S-au întocmit liste de subscripție în care fiecare putea subscrie suma dorită pe seama fondului Reuniunii³⁶².

³⁵⁷ A apărut la Sibiu între 1860-1865.

³⁵⁸ A. N. D. J. Arad, *Fond Protopopiatul ortodox român Arad*, dos. 1-6, doc. 672/1861, doc. 1164/1862.

³⁵⁹ Idem, *Fondul Crișan Ștefan*, dos. 21 (1869-1883), f. 37.

³⁶⁰ A. P. O. R. Bata, *Protocolul circularelor (1860-1877)*, f. 35-35v.

³⁶¹ Pentru amănunte: Simona Stiger, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la primul război mondial*, Arad, 2001, 206 p.; Idem, *Mișcarea feministă românească din Transilvania (1850-1914)*, în vol. „Prezențe feminine. Studii despre femei în România”, Cluj-Napoca, 2002, pp. 237-266.

³⁶² Circulara episcopului Procopie Ivașcovici, Nr. 462 din 17 noiembrie 1854, în *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională* (Andrei Caciora, Nicolae Roșuț, Mircea Timbus), vol. II, Arad, 1980, doc. 4, pp. 22-23; Gh. Lițiu, *Eparhia Aradului și a Bihorului. 1848-1860*, p. 136.

IV. 3. Contribuția episcopului Procopie la reînființarea Mitropoliei Ardealului

Perioada în care își începe activitatea de episcop la Arad, se suprapune cu mișcarea de constituire a unei ierarhii independente de Patriarhia de la Carloviț și formarea unei Mitropolii naționale autohtone. Nostalgia după o ierarhie independentă era alimentată și de abuzurile comise de clerul sârb care n-a mai înțeles să rămână patronul și sprijinitorul Ortodoxiei din Imperiul habsburgic, calitate în care a adus reale faloase populațiilor ortodoxe³⁶³.

Datorită formei organizatorice a Bisericii ortodoxe române aflată în sistemul jurisdicțional al Mitropoliei de la Carloviț, care, după revoluția din 1848-1849, având în vedere evoluția social-națională a sârbilor și românilor, era în parte depășit. Mișcarea politico-națională începe să-și facă loc din ce în ce mai mult subordonând-o pe cea de ordin strict confesional. În felul acesta, tendințele autonomiste pe plan organizatoric-bisericesc merg paralel cu acelea de redeșteptare a conștiinței naționale. Clerul nu putea rămâne indiferent la aceste tendințe înnoitoare. În această situație, despărțirea ierarhică care a zguduit puternic Imperiul habsburgic, era o consecință logică și ideologică. Episcopul Procopie a fost un reprezentant de seamă al românilor din Ungaria în lupta religioasă care i-a angajat pentru despărțirea ierarhică de sârbi, fenomen care adeseori l-a pus în situație critică față de vechii săi dascăli sub îndrumarea cărora s-a format. Cu toate acestea, lui Andrei Șaguna nu i-a fost ușor să-l convingă pe Procopie să ia parte activă la mișcarea pentru reînființarea Mitropoliei ortodoxe române. Cu toate că era „un bărbat bun și blând, însușiri, cari l-au ridicat mai în urmă până la rangul de patriarh sârbesc în Carloviț, totuși pentru cauza românească era de tot dificil. Român de nascere, dar crescut cu sârbii și între sârbi, nu știa nici când inspira, cu atât mai puțin entuziasma pentru cauza metropoliei române. El vorbea, scria, se ruga la altar mai bucuros în limba sârbească. Se afla mai bine între sârbi [...] nu putea cuprinde, că e posibil, ca românii să se poată vre-odată emancipa de sârbi”. Ținând cont de simțămintele episcopului de la Arad, era dificil pentru Andrei Șaguna de a-l atrage în mișcarea pentru „desfacerea de sârbi”. Mai întâi i-a promis, apoi i-a încuviințat după separarea de sârbi, în cazul succesului, patru

³⁶³ S. Anuichi, *Rolul Mitropoliei de Carloviț în apărarea Ortodoxiei din Austro-Ungaria*, în „Ortodoxia”, an XIII, 1961, nr. 3, pp. 419-432.

protopopiate bănățene dintre cele mai mari, care erau destinate să formeze o eparhie nouă cu reședința la Timișoara, care să se anexeze diecezei Aradului³⁶⁴.

Mișcarea pentru separația ierarhică trebuia dusă cu multă diplomatie și pricepere. În 1861, pe când încă trăia patriarhul Iosif Rajacici, episcopii ortodocși sârbi din imperiul habsburgic beneficiau de o mare putere și de un deosebit prestigiu, fenomen exploatat cu succes de politica fină a Curții vieneze în replica pe care trebuia să o dea ungarilor și în menținerea statu-quo-ului. Totuși, în Consiliul imperial din 1860, Andrei Șaguna, sprijinit de episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului, cere „o adunare obștească bisericească cu reprezentare proporțională, cerere combătută de patriarhul de Carlovitz”³⁶⁵.

După moartea patriarhului Iosif Rajacici începe din nou ofensiva românilor pentru separație ierarhică. La 21 ianuarie și la 10 februarie 1862 s-au ținut la Timișoara două conferințe privitoare la viitoarea poziție a românilor față de ierarhia sârbă, conferințe prezidate de episcopul Aradului. S-a hotărât neparticiparea românilor la Congresul sârbesc pentru alegerea noului patriarh, alcătuirea unei petiții adresate împăratului pentru reînvierea vechii mitropolii și înființarea unei comisii care să lucreze în preliminariile despărțirii de sârbi. Petiția adresată împăratului și datată din 15 mai 1862, este semnată de Andrei Șaguna, Procopie Ivașcovici și alți reprezentanți ai românilor. În același timp, în comisia mixtă pentru cercetarea averilor bisericești în vederea despărțirii ierarhice, au fost aleși, din partea românilor, Procopie Ivașcovici, Andrei Mocioni și Vincențiu Babeș³⁶⁶.

Paralel cu aceste acțiuni și sub influența celor discutate și hotărâte la Timișoara la 18 februarie 1862, sub președinția lui Ioan Arcoși, comunitatea bisericească ortodoxă română din Arad și-a exprimat dorința reînființării Mitropoliei ortodoxe române a Transilvaniei. Despre hotărârile luate cu acest prilej au fost înștiințate și protopopiatele de la Belinț, Biserica Albă, Buteni, Caransebeș, Hălmagiu, Lipova, Lugoj, Oradea, Șiria, Timișoara, cerându-le protopopilor „ca în vreun congres sârbesc nici un român adevărat” să nu mai ia parte, iar parohiile să facă și ele demersuri la Curtea de la Viena cerând reînființarea Mitropoliei. Comunitatea ortodoxă română

³⁶⁴ Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 77.

³⁶⁵ N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. II, București, 1915, p. 205.

³⁶⁶ Nicolae Popea, *Vechea mitropolie ortodoxă-română a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870, p. 218, 226, 278.

arădeană, la aceeași dată, înainta deja împăratului petiția în privința separării ierarhice și reînființarea unei Mitropolii pentru românii ortodocși³⁶⁷.

În luna februarie a anului 1862, o delegație în frunte cu Andrei Șaguna și Procopie Ivașcovici, a mers la Viena pentru a prezenta doleanțele românilor privitoare la înființarea Mitropoliei ortodoxe transilvane. În anul următor, episcopul Aradului se afla la Carloviț, în fruntea altei delegații, în vederea separării averilor bisericești, lucru de care am amintit deja. Prestigiul de care se bucura episcopul Procopie în mijlocul comunităților românești din Banat ne-o demonstrează petiția adresată în 1863 de românii bănățeni împăratului Iosif Francisc I în care se cer drepturi politice, adăugând: „iar mai cu seamă să ai prea înalta îndurare a asculta în atari cazuri și pe iluștri și renumiții noștrii conducători principali, prea sfințiții noștrii episcopi, dr. Dobra din Lugoj și Procopie Ivacicovici din Arad care bărbați întotdeauna s-au distins prin cele mai strălucite virtuți politice, patriotice și naționale și al căror de comun cunoscut caracter o înălțat peste toată patima și parțialitatea”³⁶⁸.

În anul 1864, traducând în fapte hotărârile luate la Timișoara în 1862, episcopul Aradului, în fruntea altei delegații a românilor din Timișoara și Arad, la 1 august 1864 a mers la Carloviț pentru a declara că nu pot participa la Congresul electoral care trebuia să desemneze noul patriarh, motivând că ei au făcut memoriu către împărat pentru separarea ierarhică. Acesta este anul care aduce rezolvarea doleanțelor românilor, ridicarea Episcopiei ortodoxe române de la Sibiu la rangul de Mitropolie independentă de Patriarhia sârbă de la Carloviț. În 1864, în ajunul Crăciunului, împăratul Francisc Iosif I îi scrie episcopului Andrei Șaguna că „ascultând rugărilor rumânilor greco-ortodocși din Transilvania și Ungaria [...] am încuviințat că pentru dâșii să se înființeze o Mitropolie independentă, coordonată cu cea sârbească și ca Biserica episcopoească din Transilvania să se ridice la demnitatea mitropolitană. Totodată aflu a te denumi pe domnia ta de Arhiepiscop și Mitropolit al românilor greco-ortodocși din Transilvania și Ungaria”³⁶⁹.

Mitropolitul Andrei Șaguna, în circulara de Crăciun din 1864, aducea la cunoștința enoriașilor, despre ridicarea Episcopiei Ardealului la rangul

³⁶⁷ A. P. O. R. Arad-Centru, *Protocoalele ședințelor comunității bis. gr. or. române din Arad. 1859-1868*, reg. 81, f. 57v-58; A. N. D. J. Arad, *Fond Parohiei ortodoxe române Arad-Centru*, dosar 8 (1861-1862), f. 5-5v, 6-7v. *Vezi și A. Șaguna, op. cit.*, vol. I/1, doc. 36, pp. 134-138.

³⁶⁸ T. V. Păcățian, *op. cit.*, ed. II, vol. II, Sibiu, 1904, p. 798.

³⁶⁹ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea documentelor*, doc. 51, p. 305.

de Mitropolie, alcătuită din „eparhiile cele de până acum ale Ardealului și Aradului, cu luare afară a comunelor bisericești sârbe din Arad, și apoi din comunele române care se țin acum la eparhiile Timișoarei și Vârșetului”. Episcopiei Aradului, pe lângă vechile protopopiate arădene, i se atașează și cele de la Cenad, Becicherecul Mic, Chichindia Mare, Hașiaș, Lipova și Timișoara. Comunele bisericești din protopopiatele Caransebeșului, Mehadiei, Lugojului, Făgetului, Vărădiei, Jebelului, Vârșetului, Palancei, Panciovei și Ciacovei, treceau la eparhia Caransebeșului³⁷⁰. Nemulțumirile opiniei publice bănățene față de noua situație își află ecou în presa contemporană care reflecta supărarea datorată faptului că nu s-a reînființat o Episcopie ortodoxă română și la Timișoara³⁷¹.

Mișcarea națională la care și-a dat tributul din plin episcopul Procopie Ivașcovici a dat roadele așteptate. Lui i se datorează faptul că guvernul a lăsat la libera latitudine a mitropolitului propunerile în privința locurilor de reședință ale episcopiiilor românești și chestiunile privitoare la dotarea lor³⁷². Din acest an, Episcopia Aradului a fost supusă Mitropoliei de la Sibiu, iar bisericile sârbe s-au constituit într-un protopopiat al Aradului supus Episcopiei Timișoarei.

La 28 decembrie 1864, episcopul Procopie Ivașcovici adresează o scrisoare mitropolitului Andrei Șaguna prin care îl consulta în privința participării la ședințele Congresului sârbesc din Carloviț, programat să aibă loc în cursul anului următor³⁷³. Prin scrisoarea din 5 ianuarie 1865, mitropolitul îi răspunde că vor lua parte împreună, ei fiind însoțiți de mai mulți delegați. Totodată îi aduce la cunoștință că înaintea de a merge la Carloviț, vor trece prin Viena spre ai mulțumi împăratului pentru reînființarea Mitropoliei, rugându-l „cu frățescă dragoste a face astfel de dispozițiune ca Prea Sfinția Ta cu ceilalți domni coreligionari și conaționali să binevoiați a ajunge la Viena pe 19/31 ianuarie, unde eu vă voi aștepta, ca apoi să mijlocesc audiență”³⁷⁴. La Congresul bisericesc din 1865 s-a recunoscut

³⁷⁰ A. Șaguna, *op. cit.*, vol. I/1, doc. 49, pp. 146/149.

³⁷¹ I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, pp. 189-190. Diploma împărătească de confirmare a Episcopiei Aradului a fost predată episcopului în biserica episcopală din Arad, ocazie cu care a cuvântat, pe lângă ierarh și Georgiu Popa, comitele suprem al Aradului. Diploma este reproducută în întregime în „*Lumina*”, an II, nr. 25, 17/29 mai 1873, pp. 129-131.

³⁷² Il. Pușcariu, *op. cit.*, p. 147.

³⁷³ A. Șaguna, *op. cit.*, vol. I/1, doc. 39, pp. 139/140.

³⁷⁴ *Ibidem*, vol. I/1, doc. 39, pp. 140-141.

autonomia Mitropoliei române de la Sibiu. Totodată, mitropolitul Andrei Șaguna, împreună cu episcopul de la Arad, au formulat cererile românilor privitoare la obținerea unor mănăstiri din partea patriarhiei de la Carloviț.³⁷⁵ Cu același prilej, delegații români, Andrei Mocioni, Giorgiu Fogorași, Constantin Gruici și Vincențiu Babeș, au adresat o petiție împăratului Francisc Iosif I, în care cereau, printre altele, înființarea unei episcopii și la Timișoara, iar administrarea ei să fie încredințată episcopului Procopie Ivașcovici, cu mențiunea ca, în conformitate cu posibilitățile materiale ale noii eparhii, în scurt timp să fie edificată o reședință episcopală în Timișoara³⁷⁶. Rezultatul este cunoscut. La 3 iulie 1865, mitropolitul Andrei Șaguna îi aducea la cunoștință episcopului de la Arad că, potrivit diplomei imperiale³⁷⁷, comunitățile românești din eparhiile Timișoarei și Vârșetului vor trece sub jurisdicția Episcopiiilor de Arad și Caransebeș³⁷⁸. Pentru cele din Caransebeș, s-a înființat o nouă dieceză al cărei prim titular a fost ales în persoana lui Ioan Popasu, instalat în octombrie 1865 de către episcopul Procopie Ivașcovici ca delegat mitropolitan³⁷⁹. La 8 iulie 1865, Consistoriul eparhial arădean primește și circulara nr. 118 a patriarhului Samuil Mașirevici al Carlovițului, prin care i se aducea la cunoștință că s-a aprobat ca Episcopiile ortodoxe române de la Arad și Caransebeș, începând cu 15 iulie s. n. 1865 „privința legăturii cu Metropolia greco-orientală din Carloviț [...] să se socotească ca deslegate”³⁸⁰.

Noile dispoziții în privința separării ierarhice și înființarea Mitropoliei ardelenene nu a rămas fără urmări, în sens pozitiv, în cadrul comunităților ortodoxe române. La 17 februarie 1866, Consistoriul eparhial arădean a hotărât ca românii ortodocși să „se țină de parohiile românești de la biserica catedrală, iar sârbii de parohiile de la biserica Sfinților Apostoli din Arad”. În acest sens a fost instituită o comisie care să „efectueze atinsa despărțire parohială”. Din partea românilor au fost numiți în comisie protosinghelul Miron Romanul, protopopul Ioan Raț și parohul Ioan Rusu. Din partea Consistoriului sârbesc de la Timișoara au fost numiți preotul Gheorghe

³⁷⁵ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, doc. 69, p. 332.

³⁷⁶ George Ardelean, *Istoricul episcopiilor noue*, Sibiu, 1901, p. 16.

³⁷⁷ Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, doc. 91, p. 397.

³⁷⁸ *Ibidem*, doc. 86, p. 394.

³⁷⁹ G. Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, p. 381.

³⁸⁰ A. P. O. R. Bata, *Protocolul circularilor (1860-1877)*, Circulara nr. 118 din 8 iulie 1865, f. 29v.; vezi și: Circulara nr. 696 din 23 august 1865, f. 30; Circulara nr. 800 din 26 august 1865, f. 31.

Nicolia din Sînicolaul Mic și parohul Andrei Petrovici. Pe lângă ei a mai fost numit și un reprezentant al administrației orașului Arad³⁸¹.

La primul Congres bisericesc român separat, ținut la Sibiu în septembrie 1868, deputatul Vincențiu Babeș propune de această dată numai înființarea unui Consistoriu separat în Timișoara supus episcopului de la Arad, ca un preludiu al înființării acestei Episcopii, propunere primită de Congres³⁸². Anul 1870 are o deosebită semnificație. Este anul când a intrat în vigoare *Statutul organic*, începutul unei noi vieți constituționale bisericești, iar articolul 9 din 1868 consfințește restabilirea Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania, separarea românilor ortodocși de sârbi, extinzându-se dreptul episcopilor din mitropolie de a participa la ședințele din Camera magnaților.

V. Alegerea ca mitropolit al Ardealului

În anul 1873, murind mitropolitul Andrei Șaguna, episcopul Procopie Ivașcovici îi urmă în scaunul mitropolitan, „ierarhul a arătat cu fapta că este român, fiind primul după Șaguna care a conlucrat la despărțirea ierarhică, pentru care a meritat a fi ales ca al doilea mitropolit al românilor”³⁸³. După instalarea de mitropolit, la 16/28 septembrie 1873³⁸⁴, a trimis o circulară către clerul din eparhia Aradului prin care îl anunța de

³⁸¹ A. N. D. J. Arad, *Fond Episcopia ortodoxia română Arad-Centru*, dosar 9 (1866), f. 1-1v.

³⁸² G. Ardelean, *op. cit.*, p. 36.

³⁸³ Ioan Damșa, *Ținuta sârbilor față de români în cauza despărțirii ierarhice*, în „Bis. și Șc.”, an. III, nr. 40 din 1879, p. 405. În presa vremii au existat tot felul de afirmații legate de alegerea sa ca mitropolit. „Trib. Pop.” (nr. 208, 4/16 noiembrie 1898) de la Arad menționa că Vincențiu Babeș, pentru a sprijini alegerea lui Procopie la Sibiu, ar fi primit de la acesta suma de 10 000 florini și că tot el ar fi manevrat alegerea acestuia ca patriarh la Carolivț, cf. Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul 1878-1898 după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986, p. 8. Un contemporan al evenimentelor, Ioan Slavici comenta că nu au fost aleși Nicolae Popea sau Ioan Popasu, „oameni de încredere ai lui Șaguna” pentru că pasiviștii, pentru a zădărnici alegerea unuia dintre aceștia, „au dat mâna cu oamenii guvernului, și mitropolit a fost ale episcopul Aradului [...] un bătrân neajutorat și lipsit de orișice însemnătate”. Cf. Ioan Slavici, *Opere*, vol. IX (Text ales și stabilit de C. Mohanu. Note și indici de D. Vatamaniuc), București, 1978, p. 255.

³⁸⁴ Diploma regească pentru întărirea alegerii lui Procopie Ivașcovici de mitropolit publicată de Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 422-423.

instalarea lui dar își exprima „impresiunea dureroasă ce ne-o face despărțirea de turma preaiubită, care cu darul lui Dumnezeu o păstorirăm în decurs de 20 de ani”³⁸⁵.

Arădenii l-au iubit. Bunătatea și blândețea sa erau recunoscute de toți biografilor lui. Preotul Ioan Rusu, parohul bisericii catedrale din Arad, spunea în 1873 despre episcopul Procopie: „Am cunoscut înțelepciunea lui, am cunoscut blândețea inimii lui. Bunătatea lui a fost vestită în toate părțile. Pre mulți tineri i-a înzestrat cu pâine. Pre mulți școlari lipsiți de mijloace i-a îmbrăcat cu veștminte, pe mulți i-a ajutorat cu ajutoare bănești și pre mulți i-a hrănit în curtea sa”³⁸⁶.

În scaunul mitropolitan de Sibiu n-a rămas decât zece luni, căci la 19/31 iulie 1874, Congresul Național Bisericesc sârbesc de la Carloviț l-a ales în scaunul de patriarh al Bisericii Ortodoxe Sârbe³⁸⁷.

³⁸⁵ „Lumina”, anul II, nr. 78, 27 septembrie/8 octombrie, 1874, p.31.

³⁸⁶ „T. R. ”, an XXII, nr. 8 din 27 ianuarie/8 februarie, p. 31.

³⁸⁷ *Enciclopedia română*, vol. II, Sibiu, 1900, p. 904; M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 171.

XIV.

Episcopul Miron Romanul

(1873-1874)

Una din figurile proeminente ale mișcării pentru libertate națională a românilor ardeleni, atât în plan politic cât și ecleziastic, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost profesorul Miron Moise Romanul de la Institutul Teologic arădean, apoi, episcop al Aradului (1873-1873) și mitropolit al Transilvaniei (1874-1898).

I. Biografia intelectuală

Moise Romanul s-a născut la 23 august 1828 în parohia Mezieș (Bihor), din părinții Gheoghe Roman și Ana Solomie. Potrivit tradiției, înaintașii ar fi venit în Bihor din Moldova. Școala primară o face în satul natal, iar clasele liceale la Beiuș, unde a avut ca profesor, între alții, pe Sigismund Pop, viitorul fondator al periodicului „Concordia”. În 1846 s-a înscris la Institutul Teologic din Arad pe care l-a absolvit în anul 1849. După „absolutoriu” a fost chemat la Consistoriul eparhial în postul de vicenotar, apoi notar consistorial iar la 27 iunie/9 iulie 1863 asesor consistorial. În 1857 intră în rândul călugărilor la mănăstirea de la Hodoș-Bodrog, primind numele de Miron. La 3/15 noiembrie 1857 a fost hirotonit diacon, iar apoi protodiacon

(24 iunie 1858), singhel (31 martie 1863), protosinghel (25 martie 1864)³⁸⁸. În calitatea de angajat al Consistoriului eparhial, la începutul activității sale, a aranjat

Semnătura episcopului Mihai Romanul

„archivul și s-a introdus cea mai bună ordine în lucrurile cancelariei consistoriale”³⁸⁹. În această perioadă a făcut copii după documente istorice din arhivă, multe păstrându-se astăzi în Fondul Vasile Mangra.

În anul școlar 1857-1858, episcopul Procopie Ivașcovici l-a instituit profesor la Institutul Teologic din Arad, rămânând la catedră până în anul 1869. Ca profesor de Teologie dezvoltă o activitate însemnată organizând Institutul Teologic și redactând mai multe cursuri, rămase în manuscris, folosite timp îndelungat de studenții teologi³⁹⁰. Din perioada activității la catedră se păstrează, în manuscris, un curs de *Teologie Pastorală*, ce cuprinde materialul prevăzut în programa analitică a anului III de studii. Cursul era împărțit în mai multe „părți”, care la rândul lor în mai multe „capuri”, iar acestea în mai multe „pășiri” (Pășirea preotului cu cei întristați; Pășirea preotului cu cei bolnavi; Pășirea preotului cu căsătoriții cei învrăjbiți). Manuscrisul cuprinde îndrumări pentru rezolvarea diferitelor probleme de ordin practic, pe care viitorii preoți puteau să se confrunte în pastorație. Interesante sunt îndrumările privitoare la „cei de alte religii care vin în sânul bisericii dreptcredincioase”, cărora preotul trebuia să le explice adevărurile de credință al Bisericii ortodoxe. În cazul în care credincioșii uniți treceau la Biserica ortodoxă „este datoriu păstoriul sufletesc a arăta că cele 4 puncturi despărțitoare sunt scornite de căpeteniile bisericii apusene și nici odată biserica răsăriteană nu le-a crezut, nu le-au știut de 900 de ani, de când papii romani au căutat a-și rădica puterea peste patriarhii răsăritului, din carea cauză s-au iscat perecherea aceasta”. Prin

³⁸⁸ T. Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic din Arad*, p. 671; Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 171-176; Idem, M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 420.

³⁸⁹ *Metropolitul Miron Romanul*, în „T. R.”, an XXXV, nr. 19, 21 februarie/5 martie 1887, p. 74; nr. 20, 24 februarie/8 martie 1887, pp. 77-79.

³⁹⁰ T. Botiș, *op. cit.*, p. 671.

bibliografia folosită³⁹¹, cursul lui M. Romanul prezintă o importanță destul de mare pentru istoricul teologiei pastorale, mai ales că la acea dată acest gen de manuale erau într-o fază incipientă³⁹².

A fost colaborator la „Concordia” lui Sigismund Pop, „Albina” lui Vincențiu Babeș, „Federațiunea” lui Alexandru Roman, la „Telegraful Român” de la Sibiu și la ziarul de limbă maghiară „Alföld” din Arad, uneori semnând cu pseudonimul Melarian³⁹³. Ca profesor, s-a dovedit a fi conștiincios și preocupat de formarea și educarea tinerilor teologi. A alcătuit câteva manuale didactice, rămase în manuscris, a colaborat la „Albina”, „Telegraful Român”, „Concordia”, „Federațiunea” și a activat în „Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român”. În anul 1868 participă la primul Congres Național Bisericesc. Tot în acel an, mitropolitul Andrei Șaguna îl încredințează cu misiunea de a apăra interesele Bisericii ortodoxe în ancheta convocată de guvern pentru organizarea învățământului poporal³⁹⁴.

A luat parte la toate mișcărilor naționale din vremea sa. Poziția militantă l-a făcut remarcat încă din anul 1861, când a fost ales în comitetul comitatens ca unul din reprezentanții românilor. După declarația din 24 decembrie 1864 a despărțirii ierarhice a românilor de sârbi și reînființarea Mitropoliei ortodoxe din Ardeal, Miron Romanul, alături de Andrei Șaguna, Procopie Ivașcovici, Andrei Mocioni, Ioan Marcu, Constantin Udrea, Ioan Peția și arhimandritul Ioan Popasu, face parte din delegația care s-a deplasat la Viena pentru a-i aduce „omagiata mulțumire” împărtului³⁹⁵.

Activitatea lui pe linia validării revendicărilor naționale s-a evidențiat cu ocazia alegerilor dietale din 1865. În părțile Aradului au fost aleși un

³⁹¹ *Capete de poruncă* (Târgoviște, 1714); *Îndreptarea păcătosului cu duhul blândeții* (Timișoara, 1765); Nicodim Aghioritul, *Carte folositoare de suflet* (București, 1799); Ioan Zlataust, *Tratat despre preoție, Despre fugă*, traduse și tipărite în 1820, 1821 de către episcopul Iosif al Argeșului.

³⁹² M. Mălinaș, *Manuscrisul de Teologie Pastorală a lui Miron Romanul, aflător în arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Oradiei*, în „M. A.”, an XXIII, 1978, nr. 7-9, pp. 609-611.

³⁹³ T. Neș, *Oameni din Bihor*, pp. 318-329; T. Botiș, *op. cit.*, p. 673.

³⁹⁴ Ioan Lupaș, *Din corespondența mitropolitului Miron Romanul*, în vol. „Omagiu Înalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorire”, Sibiu, 1940, p. 550; T. Botiș, *op. cit.*, pp. 533, 535, 671-672.

³⁹⁵ Viorel Dorel Cherciu, *Biserica în modernitate. Episcopia ortodoxă de Caransebeș. Organizarea canonică după Statutul organic*, Timișoara, 2004, pp. 53-54.

număr de cinci deputați români din totalul de șase cercuri electorale comitatense³⁹⁶. În anul 1865, mitropolitul Andrei Șaguna, care sesizase capacitatea lui excepțională, îl trece pe lista candidaților pentru nou înființata Episcopie de la Caransebeș³⁹⁷.

Inaugurarea epocii dualiste (1867) și introducerea regimului parlamentar a necesitat reorganizarea vieții politice a românilor din Transilvania. Astfel, pe 2 mai 1867, Miron Romanul și Sigismund Popovici au convocat o ședință a conducătorilor români din comitatul Arad. Adunarea avea menirea să elaboreze o linie clară de conduită politică românească în vederea asigurării unității de acțiune cu ocazia reorganizării comitatului și distribuirea funcțiilor existente în condițiile noi de guvernare dualistă³⁹⁸.

Inițiativa cea mai importantă s-a dovedit a fi însă convocarea adunării românilor din 14/26 noiembrie 1867, semnată de Miron Romanul, Nicolae Philimon și Lazăr Ionescu, care a pus temelia primului partid politic al românilor din Transilvania. Unul dintre cei doi președinți ai partidului a fost ales Miron Romanul. În anul 1869 Miron Romanul a candidat în cercul electoral Chișineu-Criș, programul său având anumite accente personale. Deși ales, peste câteva luni renunță, fiind numit inspector școlar în comitatul Caraș. Nici această funcție nu a fost de durată deoarece, în 1870, în baza *Statutului organic* a fost ales președinte al Consistoriului eparhial din Oradea. La 24 august 1871 a fost înaintat la demnitatea de arhimandrit, iar la 24 ianuarie 1872 a fost numit vicar pentru întreaga eparhie a Aradului³⁹⁹.

Pentru trei ani (1870-1873), terenul de activitate al lui Miron Romanul s-a mutat în Bihor⁴⁰⁰, însă nu se rupe complet de trecutul său de militant naționalist. La 9 mai 1872 ia parte la adunarea românilor din Arad, ținută la hotelul „Crucea Albă”, adunare care a definit programul politic comun al românilor din Crișana și Banat realizând și o organizație politică a lor, cu centrul la Arad⁴⁰¹.

³⁹⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 672; T. Neș, *op. cit.*, p. 321; Eugen Gluck, Nicolae Roșuț, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. II, Arad, 1976, p. 82.

³⁹⁷ Ioan Lupaș, *Mitropolitul Miron Romanul*, în „Renașterea”, anul VI (1928), nr. 32, p. 1; T. Botiș, *op. cit.*, pp. 533-535.

³⁹⁸ E. Gluck, N. Roșuț, *Aradul în perioada războiului de independență*, Arad, 1977, pp. 15-16

³⁹⁹ A. N. D. J. Arad, *Fond Crișan Ștefan*, dosar 21 (1869-1883), f. 35.

⁴⁰⁰ Pentru unele aspecte ale activității sale la Oradea vezi: Ioan Slavici, *Opere*, vol. IX (Text ales și stabilit de C. Mohanu. Note și indici de D. Vatamaniuc), București, 1978, pp. 257-259.

⁴⁰¹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 672; E. Gluck, N. Roșuț, *op. cit.*, pp. 27-29, 50-53, 56-57, 71, 126.

II. Episcop al Aradului

După plecarea episcopului Procopie Ivașcovici în scaunul de mitropolit al Transilvaniei, Consistoriul arădean a convocat Sinodul eparhial extraordinar, pentru alegerea noului episcop, pe data de 11 noiembrie 1873 „în coînțelegere cu consistoriul eparhial din Oradea Mare și cu învoirea excelenții sale d-lui arhiepiscop și mitropolit al nostru”⁴⁰². Această alegere a dat prilejul formării a două grupări, una în jurul lui Miron Romanul, condusă de deputatul Ioan Popovici Desseanu, ca reprezentant al grupului de deputați ai eparhiei arădene și a deputatului Partenie Cosma⁴⁰³, ca reprezentant al grupului de deputați din districtul vicariatului Oradea-Mare. Cea de-a doua grupare era a lui Vincențiu Babeș care îl susținea pe protopopul Ioan Mețianu⁴⁰⁴. Ambele grupări își susțineau propriul candidat în presa vremii care a devenit „câmp de bătălie” între cele două grupări.

În revista „Lumina” din Arad⁴⁰⁵, cu titlul *Ad rem*, Ioan Slavici a publicat un articol în favoarea vicarului Miron Romanul, în care arăta că viitorul episcop al Aradului trebuia să fie un om cu o conduită morală ireproșabilă și orientare politică națională⁴⁰⁶. Ca răspuns la acest articol, în revista

⁴⁰² I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 560, p. 920.

⁴⁰³ Soția lui Partenie Cosma era nepoată de frate a vicarului Miron Romanul.

⁴⁰⁴ Eusebiu R. Roșca, *Monografia Mitropoliei ortodoxe române a Ardealului începând de la repausarea arhiepiscopului-mitropolit Andreiu Baron de Șaguna până astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, 1937, pp. 73-74. Pentru felul cum a perceput presa arădeană candidatura protopopului Ioan Mețianu vezi Brutus, *Alegerea Episcopului. O voce în ora a unsprezecea*, în „Lumina”, anul II, nr. 71, 11/23 noiembrie 1873, pp. 333-334. Se pare că unii așteptau „c-an scaunul episcopesc din Arad să fie ridicat arhimandritul Popea. Acesta s-a sămțit însă îndemnat să rămâie vicar la Sibiu, unde era nevoie de el”. Cf. I. Slavici, *op. cit.*, vol. IX, p. 255.

⁴⁰⁵ „Lumina”, anul II, nr. 64, 18/30 octombrie 1873, pp. 301-303, reluat și în „Telegraful român”, an XXI, nr. 85, 21 octombrie/2 noiembrie 1873, pp. 323-324; nr. 86, 26 octombrie/6 noiembrie 1873, pp. 328-329.

⁴⁰⁶ Între cei doi existau oarecare legături. La propunerea lui Miron Romanul, pe când acesta se afla în postul de vicar episcopesc la Oradea, la 21 iulie 1873, Ioan Slavici a fost numit „*archivariu*” la Consistoriul eparhial de acolo, iar în luna august l-a însoțit pe Miron în vizitele canonice întreprinse prin satele bihorene. Ca urmare a publicării articolului din „Lumina”, Ioan Slavici demisionează din postul de arhivar. Se întâlnesc din nou, nu peste multă vreme, și Miron Romanul recunoaște în fostul său arhivar, cel mai temut adversar. Cf. Teofil Bugnariu, Ioan Domșa, Dimitrie Vatamaniuc, *Ioan Slavici. 1848-1925. Biobibliografie*, București, 1973, pp. XXIX-XXX. Despre legăturile dintr-unii doi vezi și Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, pp. 64-66, 499-501. Despre Miron Romanul, Ioan Slavici face referire în mai multe articole publicate începând din 1877 în revistele: „Telegraful Român”, „Gazeta Transilvaniei”, „Tribuna”, „Timpul”, „Tribuna Poporului”, „Corespondența română”.

„Albina”⁴⁰⁷, Vincențiu Babeș a publicat un articol cu același titlu, în care, cu o ușoară ironie constata că „avem episcop la Arad. Este părintele Miron Romanul [...]. Este acela despre care noi de curând ziserăm la acest loc, că tare ne temem cum că dânsul prin prestarea sa se va fi omorât, căruia însă sinodul diecezan, după destulă examinare, nu fără grea luptă, în conferințe și nu fără cautele și rezerve, cu o majoritate de 8 voturi, adică cu 34 contra 26 îi dăde testoniu de viață ! Votul competent al sinodului diecesan l-a declarat așadar pe părintele Miron Romanul de viu în lumea morală și anume în Biserica noastră. Formalmente deci dânsul este viu și este, după același vot, cel mai demn pentru înaltul post, pentru scaunul episcopal în care este chemat”. Îl mai acuza că „în contra sfatului mai marilor săi, lăsându-și postul de profesor la teologie, a trecut ca deputat dietal guvernamental pe terenul politic, contrar chemării bisericești. L-am văzut cu profundă părere de rău, ca preot și călugăr, primind un post salarizat guvernial, contrar și incompatibil cu funcțiile bisericii noastre și a legii noastre”⁴⁰⁸.

Ca răspuns la cele afirmate de Vincențiu Babeș, episcopul Miron Romanul a publicat *Articolul „Ad rem !”, din foaia „Albina” nr. 85*⁴⁰⁹, în care acuza că a fost prezentat ca „pe un om periculos pentru Biserică, și toate acelea le face întru sprijinirea combinărilor sale, ce le are relativ la îndeplinirea scaunului episcopesc din Arad, crezând, că persoana mea poate sta ca piedică la alegerea altuia, pentru care Albina se expune pe rumperea de cap”. Nu a fost iertat de V. Babeș nici cel de-al doilea candidat în contra lui Ioan Mețianu, arhimandritul Nicolae Popea⁴¹⁰. Sinodul electoral alcătuit din 60 de deputați, întrunit în catedrala din Arad, și-a exprimat voturile pentru cei trei candidați. Arhimandritul Miron Romanul cu 34 voturi obținute, a fost declarat ales ca episcop al „Aradului, Orăzii Mari, Ienopolei, Orăzii Mari, Ienopolei și a Hălmagiului, precum și al părților anexate din Banatul Timișorii”. Celelalte voturi au fost împărțite între protopopul Ioan Mețianu din Zărnești (25 voturi) și arhimandritul Nicolae Popea (un vot)⁴¹¹.

⁴⁰⁷ *Ad rem !*, în „Albina”, an VIII, nr. 85 din 4/16 noiembrie 1873, pp. 1-2.

⁴⁰⁸ Vezi: E. R. Roșca, *op. cit.*, pp. 73-75.

⁴⁰⁹ „Lumina”, an II, nr. 70, 8/20 noiembrie 1873, pp. 327-331.

⁴¹⁰ E. R. Roșca, *op. cit.*, pp. 73-75.

⁴¹¹ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 562, p. 920.

III. Alegerea ca mitropolit al Ardealului

Moartea mitropolitului Andrei Șaguna și alegerea episcopului Procopie Ivașcovici ca mitropolit la Sibiu, a făcut posibil ca în scaunul de episcop al Aradului, rămas vacant, să fie ales Miron Romanul. Ales în noiembrie 1873, hirotonirea și instalarea fiind amânată până la începutul anului următor, astfel că a păstorit doar câteva luni, din 3/15 februarie 1874 până la 21 noiembrie/3 decembrie același an⁴¹², când a fost ales arhiepiscop și mitropolit la Sibiu⁴¹³, în scaunul vacant prin alegerea lui Procopie Ivașcovici ca patriarh la Carloviț⁴¹⁴. Miron Romanul a păstorit la Sibiu până la 4/16 octombrie 1898⁴¹⁵, când, în urma unei boli îndelungate a trecut la cele veșnice⁴¹⁶.

⁴¹² În cursul anului 1874, după cum menționează istoricul Teodor Neș, i s-a conferit titlul de Doctor în Teologie la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, cf. T. Neș, *op. cit.*, p. 322.

⁴¹³ Diploma împărătească de recunoaștere la Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 423-425.

⁴¹⁴ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 566, pp. 922-923; doc. 568, p. 924.

⁴¹⁵ Remarcabilă rămâne poziția lui M. Romanul prilejuită de circulara din 10 aprilie 1896, prin care îndemna clerul și credincioșii să nu ia parte la serbările „milenare” ungare. Pentru activitatea sa în scaunul de mitropolit vezi: M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, p. 420 (Literatura).

⁴¹⁶ T. Botiș, *op. cit.*, p. 673.

XV.

Episcopul Ioan Mețianu

(1874-1898)

După scurta arhipăstorire de doar câteva luni a episcopului Miron Romanul (1873-1874) la Arad, este ales și instalat mitropolit al Ardealului. Eparhia Aradului se afla acum în fața unei noi sedisvacanțe episcopale și se simțea tot mai acut alegerea unui episcop care să răspundă cerințelor moderne ale celei de-a doua jumătăți de veac al XIX-lea, o personalitate puternică, dar în același timp și sensibilă la provocările vremii.

I. Originea, școlile și activitatea înainte de episcopat

După plecarea episcopului Miron Romanul în scaunul de mitropolit al Ardealului, în scaunul vacant al Aradului a fost ales Ioan Mețianu. Descendent al unei vechi familii nobile române locale ale cărei origini coboară până în secolul al XVI-lea. S-a născut la 9 mai 1828 în comuna Zărnești (Brașov) în familia lui Bucur Mețianu, un fruntaș al comunei, învățător și cîntăreț bisericesc, și a Mariei, fiica protopopului Bartolomeu Baiu din Zărnești. După școala primară din satul natal, a urmat cursurile

Gimnaziului săsesc din Brașov și la cel maghiar din Cluj. „Acolo a terminat și cursurile filosofice”. Din 1847 urmează cursurile Institutului Teologic din Sibiu pe care le-a absolvit în anul 1850, după care a lucrat în administrația de stat, notar în Bran (1850) și Zărnești (1851-1853). În 5 noiembrie 1853 a fost hirotonit preot pentru parohia Râșnov iar în 1857 s-a mutat la parohia Zărnești. În același an a devenit administrator protopopesic al protopopiatului Bran (1858-1874), pe care în 1860 l-a mutat la Zărnești, transformându-l într-un protopopiat model atât în domeniul bisericesc cât și școlar. Urmărea ridicarea morală și culturală a credincioșilor potrivit viziunii mitropolitului Andrei Șaguna, a cărui colaborator apropiat a devenit. În 1865 a fost ales deputat în Dieta Transilvaniei de la Cluj, iar după intrarea în vigoare a Statutului organic a fost ales membru în Sinodul Arhidiecezei de la Sibiu, ca și în Congresul Național Bisericesc al Mitropoliei, încât începe să fie cunoscut de frunțașii vieții bisericești. Înmre timp, în 1867, a rămas văduv, cu câțiva copii, încât drumul spre arhierie era deschis. După moartea mitropolitului (28 iunie 1873), Consistoriul mitropolitan a numit pe episcopul Procopie Ivașcovici al Aradului ca președinte pentru alegerea noului mitropolit. În această calitate a prezidat ședințele Congresului Național Bisericesc. Din Congres, alături de Antoniu Mocioni și Partenie Cosma, făcea parte și Ioan Mețianu, care a fost ales în comisia de scrutin. În ședința a treia a Congresului din 28 august 1873, episcopul Procopie Ivașcovici a fost propus de candidat pentru postul de mitropolit. Locul lui îl va lua protopopul Ioan Mețianu, cu toată opoziția episcopului Ioan Popasu al Caransebeșului. În această calitate, Ioan Mețianu v-a conduce alegerea și solemnitățile instalării noului mitropolit ales, Procopie Ivașcovici⁴¹⁷.

La 12 decembrie 1873, alături de arhimandriții Nicolae Popea și Miron Romanul, însuși Ioan Mețianu a candidat la alegerile de episcop pentru scaunul vacant al Aradului, fiind însă mai puțin cunoscut în aceste părți, nu a fost ales⁴¹⁸. Protopopiatul îl va conduce timp de 16 ani, când, în urma

⁴¹⁷ M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, pp. 177-182; Idem, *Dicționarul teologilor români*, pp. 283-284; vezi și *Protocolul congresului național-bisericesc ordinar întrunit în Sibiu la 17/30 iulie 1916*, Sibiu, 1917, pp. 175-189; I. Cav. de Pușcariu, *op. cit.*, vol. I, pp. 165-166; V. Popeangă, *Episcopul Ioan Mețianu, organizator și îndrumător al învățământului românesc din Eparhia Aradului*, în „M. B.”, an XXXIX, 1989, nr. 4-6, pp. 69-77. Prima biografie a lui Ioan Mețianu este cea datorată lui Elie Miron Cristea publicată de Antonie Plămădeală în *Români din Transilvania sub teroarea regimului dualist austro-ungar (1867-1918). După documente, acte și corespondențe rămase de la Elie Miron Cristea*, Sibiu, 1986, pp. 280-282.

⁴¹⁸ I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 562, p. 920.

alegerii lui Miron Romanul ca episcop al Aradului, la 13/25 aprilie 1874, protopopul Ioan Mețianu a fost ales, aproape în unanimitate, vicar și președinte al Consistoriului eparhial de la Oradea⁴¹⁹. În „conferința de candidare” au existat voci care l-ar fi preferat pe protopopul Iosif Ierotei Beleş sau pe protosinghelul Andrei Alexandru Pap⁴²⁰.

Activitatea în postul de vicar la Oradea, a fost începută de Ioan Mețianu fără a renunța la postul de protopop și nici la cel de asesor consistorial mitropolitan⁴²¹. Deși la Oradea a funcționat numai câteva luni, preocuparea principală i-a fost vizitarea canonică a parohiilor și îndreptarea tuturor relelor constatate.

II. Alegerea ca episcop al Aradului

Vacantarea scaunului eparhial al Aradului, avantajul că a mai candidat odată pentru un post de episcop, probabil și la îndemnul mitropolitului Miron Romanul, a candidat din nou la alegerile de episcop al Aradului. Convocarea sinodului eparhial extraordinar pentru alegerea noului episcop s-a făcut pentru data de 2/14 februarie 1875. În ziua stabilită, în catedrala din Arad s-au prezentat 55 de deputați cu drept de vot, alegând ca episcop pe vicarul episcopesc Ioan Mețianu (43 voturi)⁴²².

La 23 februarie 1875, a fost tuns în monahism la mănăstirea Hodoș-Bodrog, păstrându-și numele de Ioan. În cursul lunii martie a fost ridicat, pe rând la treapta de protosinghel apoi la cea de arhimandrit. Prin rezoluția din 23 martie 1875 a fost confirmat de rege, iar la 30 martie, la Sibiu, a fost hirotonit ca episcop, slujbă oficiată de noul mitropolit Miron Romanul și episcopul Ioan Popasu al Caransebeșului. Cu acest prilej a ținut o impresionantă cuvântare despre dragostea de Dumnezeu și de oameni, afirmând, că „ea este aceea care mă face să aduc noi sacrificii pentru clerul

⁴¹⁹ Vasile Coman, *Mitropolitul Ioan Mețianu la 50 de ani de la moarte*, în „M. A.”, an XI, 1966, nr. 1-3, pp. 23.27; Ioan Mircea Bogdan, *Episcop arădean ajuns mitropolit al Ardealului*, în „A. B.”, an VI (XLV), 1995, nr. 4-6, p. 119.

⁴²⁰ Eusebiu R. Roșca, *op. cit.*, p. 77.

⁴²¹ *Ibidem*.

⁴²² Au mai candidat vicarul Andrei Papp (un vot) și arhimandritul Nicolae Popea (un vot), zece voturi au fost albe. Vezi: I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, vol. II, doc. 569, p. 925; doc. 570, p. 925.

și poporul nostru și în viitor, ea mă face să fiu nu numai învățător și păstor, dar și amic și părinte al clerului și poporului încredințat mie”. Intrarea în Arad a avut loc la 15 aprilie, petrecut de un șir nesfârșit de trăsurile de la gară la reședință, unde era dunat mult cler și credincioși. Instalarea s-a făcut în ziua de Duminica Tomii, la 20 aprilie v., în prezența delegatului mitropolitan Ioan Hannia⁴²³. Ceremonia instalării s-a făcut cu mare solemnitate, așa după cum o descrie revista „Federațiunea”: „La 10 oare dimineața, campanalele catedralei anunțară întregului oraș că noul episcop a plecat la Sf. Biserică. Peste câteva minute, un banderiu compus din juni români, cu flamuri naționale înconjurând carreta episcopicească între viile urări de «să trăiască», sosea la biserică”⁴²⁴. Păstruns de înaltul simț al răspunderii la care a fost chemat, cu prilejul instalării afirma: „Putea-voi eu să scot pe poporul meu din robia mizeriei, a lipsurilor și necazurilor care îl apasă astăzi, mai ales în urma rămânerii lui înapoi în cultură? Mă întreb: fi-voi în stare a duce poporul meu în pământul făgăduinței, adică a-l face să nu decadă sub greutatea necazurilor sale ?” Nu se simțea străin de toate lipsurile și problemele cu care se confruntau preoții și credincioșii din cuprinsul eparhiei, fiind hotărât să-i elibereze „din robia mizeriei și a inculturii”⁴²⁵.

III. Activitatea ca episcop

III. 1. Activitatea în domeniul bisericesc

Alegerea vicarului Ioan Mețianu în scaunul eparhial vacant al Aradului, a deschis o epocă nouă în istoria Episcopiei arădene. Cu toate că din punct de vedere politic, Mețianu avea o atitudine oportunistă, totuși, în lunga sa arhipăstorire de la Arad s-a remarcat printr-o serie de înfățuriri ce vor consolida Ortodoxia din eparhie⁴²⁶. El s-a dovedit a fi cel mai bun chivernisitor al eparhiei arădene din toată perioada secolului al XIX-lea, putând fi

⁴²³ Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 515; V. Coman, *op. cit.*, p. 28; I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, doc. 571, pp. 925-926.

⁴²⁴ „Federațiunea”, an VII, nr. 10 din 7/19 februarie 1884, p. 349.

⁴²⁵ Gh. I. Moiescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 515; Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, p. 59.

⁴²⁶ I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 202.

considerat al treilea ctitor al ei, după întemeietorul Isaia Diacovici (1706-1708) și restauratorul Sinesie Jivanovici (1751-1768). Prin realizările sale a pus bazele unei solide vieți bisericești, culturale și școlare în întinsa eparhie a Aradului. Cu simțul său practic și realist, episcopul Ioan Mețianu⁴²⁷ și-a început activitatea episcopală prin a-și vizita clerul și credincioșii din parohiile aflate sub jurisdicția eparhiei arădene, ajungând să le cunoască situația, necazurile, bucuriile și realizările. Încă de la începutul arhipăstoririi a început un lung șir de vizite canonice, desfășurate pe parcursul a mai multor ani, în parohiile diecezei, în multe dintre ele nu mai intrase episcop de sute de ani. Referitor la aceasta, cu prilejul deschiderii ședințelor Sinodului eparhial din 1885 declară: „Cu privire la vizitațiunile canonice conștiința mea spune, că am făcut atât, cât n-a mai făcut până acum nici unul dintre fericiții mei antecesorii în arhierie, de când există dieceza”⁴²⁸.

În 1878 a înmulțit numărul protopopiatelor și a propus Congresului Național Bisericesc de la Sibiu înființarea unei episcopii la Oradea, pe motiv că Episcopia Aradului este prea întinsă. În *Pastorală* dată cu prilejul Învierii Domnului din 1881, episcopul Ioan Mețianu își exprima nemulțumirea față de necunoașterea de către credincioșii eparhiei a „legii lui Dumnezeu”. Îi îndemna să cerceteze mai des biserica și să fie mai cu luare aminte la slujbele dumnezeiești, „ca să ne luminăm tot mai mult; trebuie să creștem pe tinerii noștri la învățătură în școală – cum poruncește acea lege, ca așa ei prin școală, iar cei mai în vârstă prin biserică luminându-ne fiecare dintre noi să căutăm cu cea mai bună socoteală de trebile sale”. Îndemna preoții să aibă un comportament demn de statutul clerical și să ceară enoriașilor să frecventeze mai des biserica și să asculte „cu luare aminte la slujba dumnezeiască”⁴²⁹, să poarte reverendă, să înlocuiască vechile antimise slavone cu altele românești, să nu irosească cu epitropii banii bisericilor, să înlătore concubinajul, să zidească biserici și școli cu ajutorul fondului preoțesc.

⁴²⁷ Ca episcop al Aradului, la fel ca înaintașii săi, se intitula: „Episcop al Aradului, Orășii Mari, Ienopolei și al Hălmagiului precum și al părților adnexate din Banatul Temișianei”.

⁴²⁸ Vasile Goldiș, *Trei Făgărășeni*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, Arad, 1929, p. 216.

⁴²⁹ A. N. D. J. Arad, *Fondul Crișan Ștefan*, dosar 21 (1869-1883), f. 108-109. *Pastorală* nr. 717 pres. a episcopului Ioan Mețianu cu prilejul sărbătorii Învierii Domnului din anul 1881.

III. 2. Activitatea în domeniul școlar și cultural

Prin episcopul Ioan Mețianu, școala românească din eparhia arădeană a avut unul dintre cei mai prestigioși conducători și organizatori de până la Marea Unire. Statutul său de organizator al învățământului confesional din cuprinsul întinsei Episcopii a Aradului, a devenit și mai impunător, sub raport istoric, datorită concepției cultural-naționale care i-a stimulat activitatea de organizare și îndrumare a școlilor românești. El a supus unei analize critice situația învățământului confesional din Transilvania în lucrarea: *O voce serioasă în ora supremă către clerurile române și frunțașii poporului român în cauza instrucțiunii populare* (Budapesta, 1878)⁴³⁰, în care se găsesc câteva idei care au stat la baza întregii activități școlare desfășurată ulterior în eparhia arădeană. Încă din primii ani de activitate pastorală la Arad, episcopul ridică problema înființării de noi unități de învățământ. Dacă în 1878 în cele 18 inspectorate școlare aflate sub jurisdicția Consistoriului eparhial arădean au funcționat 359 de școli populare, cu 359 de învățători, an de an înregistrează noi unități de învățământ încât, în 1899, în raportul prezentat Sinodului eparhial sunt înregistrate un număr de 430 de școli populare cu tot atâția învățători⁴³¹.

Edificat asupra stării morale și materiale ale păstoriților săi, episcopul Ioan Mețianu a fost preocupat de formarea viitorilor preoți și învățători. Pe atunci, Institutul Teologic funcționa într-o casă închiariată, iar Preparandia într-o căsuță ruinită, mică și întunecoasă, încât Guvernul i-a cerut în două rânduri, închiderea, din lipsa unor clădiri corespunzătoare. În cadrul ședinței Sinodului eparhial din 25 aprilie 1875 s-a hotărât edificarea unei clădiri pentru cele două școli. Pentru realizarea unui cadru propice, prin colecte publice și alte mijloace financiare ale diecezei, în partea dreaptă a bisericii catedrale, a zidit un nou edificiu școlar destinat să adăpostească Institutul Teologic și Preparandia, care, începând cu anul școlar 1876-1877, s-au unit sub numele de Institutul pedagogic-teologic diecezan. Conștient fiind că numai un așezământ bine organizat poate forma preoți și învățători vrednici

⁴³⁰ Este semnată: *De un archipresbiter*, cf. V. Popeangă, *op. cit.*, p. 69; Idem, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, 2006, pp. 203-204. Este retipărită la Sibiu în 1914.

⁴³¹ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din Dieceza română greco-orientală a Aradului, ținută în anul 1878*, Arad, 1878; *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial... ținută în anul 1899*, Arad, 1899.

de misiunea lor de apostolat, a ridicat cursurile preparandiale la trei în loc de două, mărirind în mod corespunzător și numărul profesorilor, adăugându-le și un curs de pregătire. Crează burse pentru formarea profesorilor de la cele două școli. De asemenea, a mărit și salariile profesorilor, corespunzător exigențelor timpului, de la 600 la 1 000 florini⁴³².

A luat măsuri pentru alcătuirea unui nou plan de învățământ pentru școlile populare, ținând seama de toate progresele și experiența câștigată în domeniul învățământului public. În anul 1877 a asigurat elaborarea *Planului de învățământ pentru școlile populare din districtul Consistoriului român ortodox din Arad*, prin care a întărit statutul limbii române ca obiect fundamental în procesul de învățământ. În anul 1877, a instituit mai multe premii pentru cele mai bune cărți școlare, a înființat cursuri de perfecționare pentru învățători și preoți și a dat mereu circulare prin care îndemna părinții să-și trimită copiii la școală⁴³³.

În privința perfecționării profesionale a învățătorilor, a insistat pentru organizarea conferințelor învățătorești și a centrelor metodice în care, sub conducerea unui învățător, erau organizate activități pedagogice care aveau ca bază audierea unei expunerii metodice, asistarea la o lecție practică desfășurată sub conducerea unui învățător de la școala elementară din localitatea respectivă și dezbateri prilejuite de ceea ce s-a observat. O a doua formă de perfecționare a învățătorilor a fost constituită de reuniunile învățătorești. *Reuninea învățătorilor arădeni* a fost înființată în anul 1872⁴³⁴.

În 1882, Sinodul eparhial a luat în dezbateră problema înființării unui Gimnaziu. În 24 aprilie 1885, episcopul I. Mețianu s-a adresat ministrului A. Trefort solicitându-i aprobare pentru înființarea gimnaziului care în septembrie al aceluiaș an putea să-și deschidă cursurile. Episcopul sublinează că înființarea gimnaziului era posibilă pentru faptul că au fost adunate fondurile necesare, iar referentul școlar George Popa a elaborat și un plan de învățământ. Cererea Sinodului eparhial și a episcopului de la Arad nu a intrat în sfera preocupărilor ministrului de la Budapesta⁴³⁵. În primăvara anului 1898 acuza Guvernul ungar că n-a permis Bisericii ortodoxe

⁴³² *Vorbirile ținute de Preasfințitul episcop al Aradului Ioan I. Papp la înmormântarea și părăstasul fericitului întru pomenire arhiepiscop și metropolit Ioan Mețianu*, p. 5; Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 515; I. M. Bogdan, *op. cit.*, p. 120.

⁴³³ V. Coman, *op. cit.*, p. 29.

⁴³⁴ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 210.

⁴³⁵ *Ibidem*, pp. 207-208.

românești cu peste un milion și jumătate de credincioși - să-și deschidă măcar un gimnaziu cu 8 clase. Intervențiile au fost zadarnice, căci proiectul a fost admis și apoi sancționat în forma în care l-a prezentat Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta, sub numele de „Articolul de lege XIV din 1898”⁴³⁶.

După numai doi ani, în 1879, episcopul Ioan Mețianu a anunțat Sinodul eparhial că a înființat cu propriile mijloace financiare o tipografie diecezană, ca „să fim în stare a înzestra școlile noastre cu cele mai bune și ieftine cărți și așa să răspîndim în publicul nostru în general și în special în clerul și în corpul nostru didactic, tot mai multă lumină. Această tipografie care mai târziu va înlesni și tipărirea cărților bisericești, chiar acum se pune în funcțiune, în condițiuni modeste, dar corespunzătoare unui început bun. Deci pe când cu adevărată plăcere o dedic diecezei mele, destinez venitul ei pentru înființarea și susținerea unui institut superior de cultură sau un gimnaziu, pe care în scurt timp, sper să-l pot înzestra și cu un alt fond necesar, pentru a ajunge cât mai curând la înființarea și destinațiunea sa”. Cheltuielile pentru tipografie l-au costat pe episcop suma de 1 200 florini⁴³⁷, după alte surse istoriografice costurile s-ar fi ridicat la suma de 2 000 florini⁴³⁸. În ședința Sinodului eparhial din 2/14 mai 1894 a fost avizat Consistoriul eparhial pentru înființarea, pe lângă tipografie, și a unei librării „în care să se aflate totdeauna, manualele de școală prescrise și tipărituri corespunzătoare, iar prețurile să fie cele mai modeste”⁴³⁹.

Episcopului Ioan Mețianu se datorează și apariția revistei „Biserica și Școala” care a apărut neîntrerupt de la 30 ianuarie/11 februarie 1877⁴⁴⁰

⁴³⁶ M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului, 1867-1918*, Sibiu, 1986, p. 75.

⁴³⁷ *Vorbirile ținute de Preasfințitul episcop al Aradului Ioan I. Papp*, p. 6; V. Coman, *op. cit.*, p. 30. Evenimentul nu a scăpat din vedere revistei „Familia”: „(an XV, nr. 35, 10/22 mai 1879, p. 236.) Tipografia diecezană în Arad, despre care s-a scris în raporturile noastre de la sinodul eparhiei arădene și-a început activitatea. Primul ei product este mărul cel mai nou al foii Biserica și Școala. Această tipografie, donată diecezei s-a făcut din propriile mijloace al Pr. S. S. ale părintelui episcop Ioanu Mețianu.

⁴³⁸ Cornel Lazăr, *La semicentenarul Tipografiei Diecezane*, în „Bis. și Șc.”, an LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929, p. 19.

⁴³⁹ „Bis. și Șc.”, an XVIII, nr. 22, 29 mai/10 iunie 1894, p. 169.

⁴⁴⁰ În 1876, episcopul Ioan Mețianu propunea „reînvierea” revistei „Lumina” „și făcută foaie politică, mai târziu să fie transformată din nou într-o foaie bisericească, cf. *Corespondența lui Vinčențiu Babeș*, vol. II (Introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de George Cipăianu și Ana Maria Cipăianu), Cluj-Napoca, 1983, doc. XCI, Scrisoarea lui Vinčențiu Babeș din 9/21 noiembrie 1876 adresată lui Visarion Roman, pp. 151-152; doc. XCII, Scrisoarea lui V. Babeș din 19/12 n. 1876 adresată lui V. Roman, pp. 152-153.

până în anul 1948. Noua publicație apărea sub redacția profesorului Vasile Mangra. Încă de la primul număr, revista s-a impus prin susținerea războiului de independență cât și prin tendința de a face cunoscute realitățile din România. La numai trei ani de la apariția revistei „Biserica și școala”, în 1880, la propunerea episcopului Ioan Mețianu, apărea la Arad primul număr al „Calendarului diecezan” care a supraviețuit până în anul 1948.

În circulara nr. 287 Pres. din 30 martie 1882, episcopul Ioan Mețianu îndemna pe preoți și învățători să acționeze în scopul înființării *Reuniunilor de lectură și de cânt*, menite să contribuie la promovarea culturală a poporului român, puse sub conducerea preotului paroh. Începând chiar din 1880, după exemplul „Societății de lectură din Semiclac”, sau al celor din cercurile Hașiaș și Buteni, au fost înființate societăți de lectură și în alte localități⁴⁴¹. În Pecica a fost elaborat regulamentul bibliotecii școlare, în Cuvin funcționa un cor, iar în Șiria a fost înființată „Societatea corului român al plugarilor ortodocși români din Șiria”, condusă de învățătorul Nicolae Ștefu. În 1882 se înființa „Reuniunea plugarilor români greco-orientali” din comuna Căprioara, care își propunea să înființeze un cor și o bibliotecă. Acțiuni culturale de acest gen se mai întâlnesc și în alte localități din cuprinsul eparhiei arădene: Bărăteaz, Birchiș, Bodrogul Nou, Călacea, Chișineu-Criș, Lipova, Mănăștur, Păuliș, Seceani, Secusigiu, Spata, Vărădia⁴⁴².

Tot în 1882, a intervenit pe lângă baroneasa Ifigenia Sina din Viena pentru a dăruie diecezei o parte a intravilanul său din Arad pentru construirea unei noi clădiri a Institutului teologic-pedagogic. În 1884, pe terenul donat de baroneasă, cu ajutoare bănești din parohiile diecezei, din colecte publice⁴⁴³, s-a început construirea unei clădiri destinată Institutului pedagogic-teologic. A fost zidită într-un timp record, în 1885 închizându-se șantierul, iar la începutul anului școlar 1885-1886, institutul s-a mutat în noul locaș⁴⁴⁴. În timpul său au fost înființate 160 de școli dintre care 113 numai în perioada anilor 1875-1885, perioadă în care școlile s-au înmulțit

⁴⁴¹ A. N. D. J. Arad, *Fond Parohia ortodoxă română Arad-Centru*, dosar 18 (1881-1892), f. 13-13v.

⁴⁴² V. Popeangă, *op. cit.*, p. 222.

⁴⁴³ Pentru instituirea colectei a dat mai multe circulare. Amintim Circularele nr. 1 925 din 20 iulie 1883 și nr. 2 830 din 22 octombrie 1883, cf. A. N. D. J. Arad, *Fondul Crișan Ștefan*, dosar 21 (1869-1883), f. 132-133v. Episcopul Ioan Mețianu a donat suma de 5 000 florini.

⁴⁴⁴ T. Botiș, *op. cit.*, p. 319, 551; I. M. Bogdan, *op. cit.*, p. 122.

de la 503, la 616 între care una secundară, înființată în anul 1884 la Pecica, plus 18 școli noi de fete, conduse de învățătoare⁴⁴⁵.

În 1867 când Guvernul ungar prezidat de baronul Bánffy Dezső prezintă Camerei Deputaților un proiect de lege privitor la maghiarizarea tuturor numirilor de localități din Ungaria și Transilvania, la Arad, în 23 decembrie s-a făcut o „procesiune impunătoare” la Episcopie, unde a vorbit Vasile Lucaciu, episcopul Mețianu făcându-se interpretul doleanțelor românești în Casa Magnaților⁴⁴⁶.

III. 3. Activitatea în domeniul economic. Fundații ale diecezei

Poate cea mai bogată activitate a episcopului Ioan Mețianu a fost cea desfășurată în domeniul economic-gospodăresc. În anul 1877 a înființat *Fondul preoțesc*, un așezământ de binefacere și într-ajutorare pentru preoțimea din dieceză. Pentru augumentarea acestui fond, în 2/14 aprilie 1877, a ținut o adunare cu toți protopopii și câte doi preoți din fiecare protopopiat, în care a arătat scopul acestui fond și a hotărât ca venitul sesiilor din parohiile vacante să se scrie la acest fond⁴⁴⁷. Din ele primeau împrumuturi cu dobânzi mici, preoții, învățătorii și satele, ca să nu cadă pradă cămătarilor. Tot din acest fond primeau mici pensii și pretesele văduve. În ședința Adunării eparhiale din 1885, care l-a sărbătorit pe episcop pentru cei zece ani de arhipăstorire, făcând bilanțul înfăptuirilor sale, mărturisea: „am făcut până acum atâta cât nu a făcut niciunul din fericiții mei antecesori în arhierie, de când există dieceza”⁴⁴⁸.

S-a îngrijit de starea bisericilor, sprijinind repararea celor existente și clădirea altora noi. Numai în primii zece ani de arhipăstorire au fost zidite 30 de biserici noi și au fost reparate 140⁴⁴⁹. În anul 1885, din inițiativa episcopului Ioan a fost zidit un nou edificiu lângă biserica episcopală, în valoare de 65 282 fl și 98 cr. Tot în acest an au fost cumpărate mai multe case pentru nevoile Episcopiei. O casă, în valoare de 15 085 fl 35 cr., era situată pe strada Pescărească; alte două în imediata vecinătate a reședinței episcopale, alta în strada Păunului, cumpărată cu suma de 5 250 fl⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *op. cit.*, vol. II, p. 516; I. M. Bogdan, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁴⁶ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 39.

⁴⁴⁷ *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din diecesa română greco-orientală a Aradului ținute în anul 1877*, Arad, 1877, p. 5.

⁴⁴⁸ V. Goldiș, *Trei fâgărășeni*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”, p. 216.

⁴⁴⁹ Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipescu, *op. cit.*, vol. II, p. 516; V. Coman, *op. cit.*, p. 29.

⁴⁵⁰ *Finanțele diecesei Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 42, 2/14 martie 1899, pp. 1-2.

În toată perioada cât a funcționat în scaunul eparhial de la Arad, episcopul Ioan Mețianu s-a îngrijit și de starea fundațiilor care, până la separația ierarhică, erau administrate de către Mitropolia de la Carloviț. Episcopul Mețianu le-a pus în valoare sau a creat altele noi⁴⁵¹. Ele s-au înmulțit, ajungând în fiecare parohie mai mare să ia ființă câte o fundație școlară. În urma unui ordin circular din 1878, fiecare protopop a prezentat conspectul parohiilor unde exista asemenea fundații. Dacă în anul 1875, Episcopia Aradului avea un singur stipendiu de 120 florini (fundația Pálffy), după numai zece ani, avea 22 stipendii⁴⁵².

În anul 1876 situația fondurilor și fundațiilor din cadrul Consistoriului arădean era următoarea⁴⁵³:

Nr. crt.	Numele fondului sau fundațiunii	Suma activă
1.	Fondul general eparhial	41 082 fl. 32 1/2 cr. v. a.
2.	Fondul reședinței episcopale	24 033 fl. 45 cr. v. a.
3.	Fondul instruct episcopesc	11 850 fl. 44 " cr. v. a.
4.	Fondul tasului II	1 561 fl. 7 " cr. v. a.
5.	Fondul tasului III	133 fl. 88 cr. v. a.
6.	Fondul capelei din Gai	237 fl. 18 cr. v. a.
7.	Fondul bibliotecii preparandiale	255 fl. 18 cr. v. a.
8.	Fondul foi „Lumina”	1 705 fl. 41 cr. v. a.
9.	Fondul „pensuniloru” învățătoresți	284 fl. 34 cr. v. a.
10.	Fondul congresual	879 fl. 25 cr. v. a.
11.	Fundațiunea Paffy	12 101 fl. 55 cr. v. a.
12.	Fundațiunea Gavril Faur	5 313 fl. 49 cr. v. a.
13.	Fundațiunea contelui Almasy	1 892 fl. 66 cr. v. a.
14.	Fundațiunea contelui Mofray	506 fl. 41 cr. v. a.
15.	Fundațiunea patrichie Popescu	189 fl. 25 cr. v. a.
16.	Fundațiunea de depozite a comunelor bisericesti	5 282 fl. 13 cr. v. a.
17.	Fondul mănăstirii Hodoș-Bodrog	5 801 fl. 13 cr. v. a.

⁴⁵¹ În anul 1875 existau următoarele fonduri și fundațiuni: *Fondul instruct al Episcopiei; Fondul reședinței episcopale; Fondul tasului clerical; Fondul tasului preparandial; Fondul general diecesan; Fundațiunea pentru stipendii a căpitanului c. R. Simeon Popovici-Paffy; Fondul capelei episcopesti din Arad-Gai; Fundațiunea prof. Patrichie Popescu; Fundațiunea lui Gavril Faur și a soției Veronica Poenariu; Fondul bibliotecii preparandiale; Fundațiunea Elena Ghiba-Birta.* Pentru amănunte vezi: *Finanțele diecesei Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 41, 28 februarie/ 12 martie 1899, pp. 1-2. Pentru fundațiile școlare vezi: C. Clepea, *Fundații școlare ale Episcopiei Aradului*, în „Ziridava”, XVIII, 1993, pp.419-435.

⁴⁵² Trei stipendii date de eparhie (400 fl); două stipendii date din *Fondul religionar al Bucovinei*; 12 a 200 florini de la Fundația „Elena Ghiba Birta”; două stipendii (120 fl. și 400 fl.) de la fundația „Pálffy”; două stipendii a 120 fl. de la Fundația „Faur de Teiuș” și un stipendiu a 300 fl. din Fundația „Ana Iorgovici Ebesfalvay” fundație creată în 1885, cf. I. M. Bogdan, *op. cit.*, pp. 122-123.

⁴⁵³ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1900*, pp. 27-29.

În Consistoriul eparhial orădan, în 1876, existau un număr de 12 fundațiuni:⁴⁵⁴

Nr. crt.	Numele fundațiunii	Suma activă
1.	Fundațiunea Jiga din Oradea	40 000 fl.
2.	Fundațiunea Faur	1 400 fl.
3.	Fundațiunea Rozsa	840 fl.
4.	Fundațiunea Takacsx	800 fl.
5.	Fundațiunea Papu	200 fl.
6.	Fundațiunea înființată prin casa de păstrare din Oradea	650 fl.
7.	Fundațiunea Demetriu Leca	400 fl.
8.	Fundațiunea Petronella Csaky din Apateu	1 500 fl.
9.	Fundațiunea Patronella Csaky din Cheresig	260 fl.
10.	Fundațiunea Gavril Venter	40 fl.
11.	Fundația Jiga din Beiuș	1 000 fl.
12.	Fundațiunea Tinerii române din Beiuș	2 500 fl.

Fondurile și fundațiunile au sporit averea în așa fel încât Episcopia Aradului era considerată, la vremea aceea, una dintre cele mai bogate eparhii din cuprinsul Mitropoliei Transilvaniei⁴⁵⁵.

IV. Alegerea ca mitropolit al Ardealului și despărțirea de arădeni

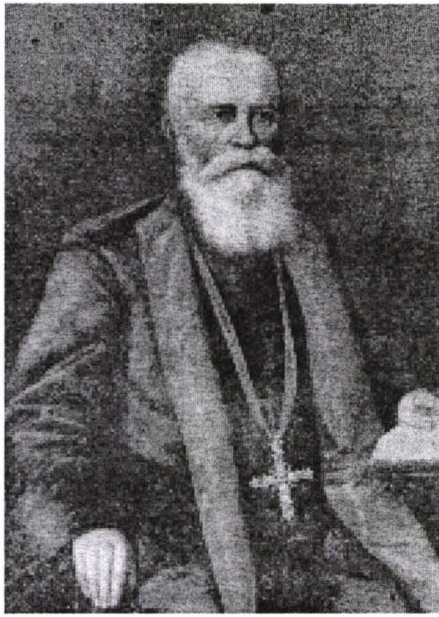
La 16 octombrie 1898 moare mitropolitul Miron Romanul și la 31 decembrie 1898, în locul său, ca mitropolit, este ales episcopul Ioan Meșianu⁴⁵⁶. Astfel, și-a încheiat, la începutul anului 1899, lunga arhipăstorie arădeană, de peste două veacuri, cu frumoase realizări în plan bisericesc, școlar și cultural, care l-au făcut cunoscut. Plecarea sa din Arad, a avut loc în zilele de 6-7 martie 1899, când intelectualii arădeni și-au luat rămas bun de la el prin cuvântul lui George Vuia, iar comitetul „Astrei” arădene, prin directorul său Petru Truță, a adresat un cuvânt de rămas bun fostului ei președinte. În ziua de 8 martie 1899 a plecat spre Sibiu, fiind însoțit de o numeroasă delegație și întâmpinat în toate gările de către credincioșii din parohiile diecezei Aradului. În 9 martie a sosit la Sibiu, unde a fost întâmpinat de o delegație numeroasă în frunte cu arhimandritul dr. Ilarion Pușcariu⁴⁵⁷.

⁴⁵⁴ *Ibidem*, p. 32.

⁴⁵⁵ V. Goldiș, *op. cit.*, pp. 216-217.

⁴⁵⁶ Diploma împărătească de întărire a alegerii la Il. Pușcariu, *op. cit.*, *Colecțiunea actelor*, pp. 425-426.

⁴⁵⁷ V. Coman, *op. cit.*, pp. 31-32; I. M. Bogdan, *op. cit.*, p. 123.

XVI.

Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș (1899-1902)

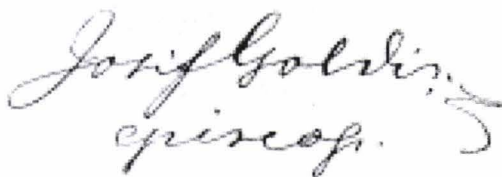
Personalitate multilaterală, de o vastă cultură, cu spiritul permanent deschis către tot ce însemna la timpul său progres, episcopul Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902), rămâne una din figurile proeminente ale trecutului vieții bisericești și culturale românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor. Înzestrat cu o pregătire intelectuală deosebită, bun cunoscător al teologiei, istoriei, dreptului, filozofiei, literaturii naționale și universale, a desfășurat o bogată activitate pe parcursul a mai bine de trei decenii, polarizând atenția unor istorici din trecut⁴⁵⁸ sau de astăzi⁴⁵⁹, care în bună parte au conturat personalitatea sa.

⁴⁵⁸ *Enciclopedia Română*, tom II, Sibiu, 1900, pp. 575-576; T. Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic ortodox român din Arad* pp. 653-654; T. Neș, *Oameni din Bihor*, pp. 214-218.

⁴⁵⁹ Grigorie Ștefan, *Ioan Goldiș (1836-1902)*, în vol. „Evocări din trecutul Liceului Ioan Slavici (fost Moise Nicoară)”, Arad, 1971, pp. 43-50; Eugen Arădeanu, *Contribuții cu privire la activitatea științifico-literară a lui Ioan-Iosif Goldiș legată de războiul pentru independență din 1877/1878*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 4-6, pp. 294-296; Idem, *Contribuții cu privire la activitatea științifică și literară a lui Ioan-Iosif Goldiș legată de războiul de independență din 1877-1878*, în „Ziridava”, IX, 1978, pp. 149-155; Florian Dudaș, *Din corespondența inedită a*

I. Originea, școlile și intrarea în viața publică

Iosif Goldiș (de botez Ioan) era originar din Socodor unde s-a născut la 20 februarie 1836, din părinții George și Maria Goldiș. După absolvirea

Semnătura episcopului Iosif Goldiș

școlii primare din satul natal, a urmat cursurile gimnaziale la Bekescsaba și Arad unde, în anul 1858 a trecut examenul de bacalaureat. În anul școlar 1858-1859 și-a început studiile la Institutul Teologic din Arad pe care le-a absolvit

în vara anului 1861. După absolvire, firesc era să îmbrățișeze cariera clericală dar, setos de cunoaștere, și-a continuat studiile la Facultatea de Drept din Debrețin și pe cele de Filozofie la Universitatea din Pesta. Reîntors de la studii, a ocupat diferite funcții administrative. Până în anul 1864 a funcționat ca notar în Șepreuș după care, comitele suprem al Aradului, Gheorghe Popa, l-a numit notar al treilea la comitat, iar din 1867, congregația l-a ales vicecomite prim al județului⁴⁶⁰.

Odată cu organizarea Bisericii ortodoxe române din Transilvania, pe baza autonomiei, în conformitate cu prevederile *Statutului organic*, la îndemnul mitropolitului Andrei Șaguna a părăsit funcția administrativă de la comitat și a intrat în serviciul Bisericii, ocupând importante funcții la centrul eparhial, care dirija viața ecleziastică și școlară românească de pe vremea aceea în nu mai puțin de șapte comitate (1869-1892). Procopie Ivașcovici, pe atunci episcop al Aradului (1853-1873), i-a dat teren de activitate atât în domeniul școlar cât și în cel administrativ al Consistoriului eparhial. La 4 octombrie 1869, în mănăstirea de la Hodoș-Bodrog, din mâinile arhimandritului Corneliu Jivcovici, starețul cunoscutului așezământ monahal, primește chipul cel mic al monahismului și numele de Iosif, iar

episcopului Iosif Goldiș, în „M. B.”, anul XXX, 1980, nr. 1-3, pp. 159-165; Idem, *Singurătatea celor învinși. Contribuții privind viața politică și bisericească românească, în părțile Aradului și Bihorului, la cumpăna veacurilor XIX-XX. Cazul ierarhilor Iosif Goldiș și Vasile Mangra*, Oradea, 1995, 47 p.; P. Vesa, *Viața și activitatea episcopului Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1836-1902)*, în „A. B.”, anul VIII (XLVII), serie nouă, 1997, nr. 4-6, pp. 119-126; M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 203-204.

⁴⁶⁰ A. N. D. J. Arad, *Colecția de documente*, dosar 66, f. 1-6.

de la episcopul Procopie Ivașcovici, treapta diaconiei. La sărbătoarea Rusaliilor a anului 1875 este înaintat la treapta de protoisinghel⁴⁶¹.

II. Activitatea de la Consistoriul eparhial și dela catedră

În prima jumătate a anului 1869 a fost numit secretar al Consistoriului eparhial arădean și profesor la Institutul Teologic din Arad⁴⁶². Așa după cum avea să-i mărturisească lui Vinčențiu Babeș, la catedră „nu aspirațiuni și ambițiuni personală m-au adus în mijlocul tinerimii, ci vocațiunea și convingerea mea internă. Ținta mi-a fost a obișnui tinerimea cu predicarea cuvântului lui Dumnezeu, fără de care luminarea poporului nu e posibilă măcar de ar avea un leghion de conducători”⁴⁶³. Aici a funcționat alături de arhimandritul Andrei Alexandru Papp (1825-1878), viitorul vicar al Consistoriului ortodox român de la Oradea și de Constantin Gurban (1845-1906), viitorul protopop al Inelui, mai apoi al Butenilor⁴⁶⁴.

Paralel cu activitatea de la catedră, a încurajat și îndrumat toate manifestările literare ale „Societății de lectură” a teologilor arădeni, înființată în 1867 cu sprijinul profesorului Miron Romanul. Împreună cu acesta, în 1869, sprijină înființarea revistei „Speranța” - „Foaie literară-bisericască” a societății tinerilor teologi. După un an de stagnare a apariției, în 1871, la îndemnul și cu sprijinul lui I. Goldiș, revista reapare, dar numai pentru o scurtă perioadă, locul ei fiind luat de publicația „Lumina” „foaie bisericască, școlastică, literară și economică”. Primul număr a apărut la 1/13 august 1872 sub redacția asesorului școlar George Popa care dispunea de experiența redacțională câștigată în redacția ziarului „Albina”. Programul noii reviste, publicat ca articol de fond al primului număr nu este semnat dar se știe că a aparținut unui colectiv format din Vinčențiu Babeș, Ioan Popovici-Desseanu și Iosif Goldiș, cel din urmă, între 3 mai 1872 și 21 februarie 1873, îndeplinind și funcția de redactor responsabil.

⁴⁶¹ T. Botiș, *op. cit.*, p. 653; E. Arădeanul, *Contribuții cu privire la activitatea științifico-literară a lui Ioan-Iosif Goldiș legată de războiul pentru independență din 1877/78*, p. 294.

⁴⁶² La catedra Institutului teologic a funcționat în locul profesorului Miron Romanul care, între 1857-1869, a funcționat ca inspector școlar în județul Caraș și numit deputat dietal.

⁴⁶³ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar 66, f. 1-6; † *Episcopul Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop., an VI, nr. 57, 24 martie/6 aprilie 1902, p. 1.

⁴⁶⁴ T. Botiș, *op. cit.*, pp. 535, 653.

Odată cu sfârșitul anului școlar 1872-1873, la îndemnul episcopului Miron Romanul, Iosif Goldiș a acceptat numirea în postul de profesor de limba și literatura română de la Liceul de stat din Arad îndeplinind și funcția de catehet al elevilor din școală. Această numire a determinat pe deputatul Vinčențiu Babeș ca în ședința Sinodului eparhial din 1874 să ceară demisia lui I. Goldiș din postul de profesor de la Institutul Teologic. Vinčențiu Babeș considera că prin numirea unui profesor de teologie ca profesor „ordinar sistematic” la Liceul de stat, care era o școală neconfesională, devenind angajatul ei „pentru ale căreia principii și interese este deci obligat a conlucra”, se afla în „conflict între ambele posturi ce ocupă”. V. Babeș considera că Institutul Teologic, numai cu doi profesori în trei clase, avea nevoie de „întreg rolul profesorilor săi”. Sinodul eparhial considera și el drept incompatibile cele două posturi pe care I. Goldiș le deținea, motiv pentru care, la sfârșitul anului școlar, a renunțat la acest post, urmându-i, începând cu luna mai 1875, „absolventul de teologie și drepturi” Aron Hamsea⁴⁶⁵.

Perioada cuprinsă între 1873-1892 coincide cu activitatea sa ca profesor la Liceul de stat din Arad, fiind cea mai fructuoasă în domeniul științific și cultural. Activitatea sa era nemijlocit legată de conservarea și dezvoltarea conștiinței naționale a elevilor români care studiau la această școală doar acest obiect de învățământ în limba maternă. Limba și literatura română a fost introdusă ca obiect de studiu, după îndelungate stăruințe, numai în 1863. Numeroșii elevi români răspunzând cu entuziasm îndemnului de a învăța limba și literatura română cu toate că această nouă disciplină de învățământ are timp de un deceniu doar un caracter facultativ. Dificultățile care s-au ivit în acești ani în calea studierii acestei discipline, mai ales ca urmare a lipsei cadrelor didactice bine pregătite, au fost înlăturate odată cu numirea lui I. Goldiș. Decretul de numire, datat 13 noiembrie 1873, ce coincide cu începutul funcționării școlii în noul local, prevedea obligațiile și drepturile profesorului. Numirea era făcută temporar pe doar trei ani, cu condiția obținerii calificării necesare pe lângă un Institut de învățământ superior. În 1879, după absolvirea studiilor de Filozofie clasică făcute la Universitatea din Pesta, Iosif Goldiș a fost numit definitiv ca profesor de Limba română și latină la Liceul de stat din Arad⁴⁶⁶, devenind „unicul preot

⁴⁶⁵ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dos. 66, f. 2; „Familia”, an IX, nr. 39, 25 noiembrie/7 decembrie 1873, p. 452; T. Botiș, *op. cit.*, p. 548.

⁴⁶⁶ Gr. Ștefan, *op. cit.*, p. 46.

român care cu drept cuvânt s-ar fi putut lăuda că a studiat trei facultăți: teologia, juridica și filozofica⁴⁶⁷.

Activitatea desfășurată în această perioadă se înscrie între două coordonate fundamentale: ideea latinității limbii române, pe de o parte și, cea a continuității poporului român pe de alta. Ele justificau lupta românilor care constituia populația majoritară și sublinia unitatea de limbă, cultură și simțire a românilor de pe întreg teritoriul vechii Dacii.

În predarea morfologiei, Iosif Goldiș s-a folosit de *Compendiul de gramatică a limbii române* a lui Timotei Cipariu și de *Gramatica* lui Ilarion Pușcariu. Sintaxa o preda după manualele lui Gavril Munteanu (*Gramatica română*) și Petru Popescu (*Manuale de sintaxă a limbii române cu o paralelă a limbii latine*) iar în predarea literaturii s-a folosit de *Lepturariul românesc* a lui Aron Pumnul și de *Elemente de poetică metrică* de Timotei Cipariu⁴⁶⁸.

Era mereu preocupat să dezvolte elevilor interesul pentru studiul limbii române. În acest sens, a inițiat o serie de manifestări artistice educative în școală pentru a-i deprinde pe elevi cu scrierea și vorbirea corectă a limbii române care s-a constituit într-un obiect fundamental în activitatea literară a tineretului român.

În vara anului 1884, în urma alegerii ca deputat cu program liberal guvernamental în cercul electoral al Iosășelului a lui Constantin Gurban, acesta este nevoit să renunțe la directoratul Institutului pedagogic-teologic din Arad. Pentru o scurtă perioadă postul de director este ocupat, pe rând, de episcopul Ioan Mețianu apoi de preotul Paul Tempea din Toracul Mare, măsuri care însă nu contribuiau la consolidarea acestei înalte instituții de învățământ. Se impunea imperios numirea în fruntea Institutului a unei persoane care prin calificarea și experiența la catedră să facă față sarcinilor care se cereau. În aceste condiții, atât episcopul I. Mețianu cât și unii membrii ai Consistoriului eparhial arădean, își îndreaptă atenția spre profesorul de limba și literatura română de la Liceul de stat din Arad, protosinghelul Iosif Ioan Goldiș, care la acea dată avea o bogată experiență în învățământ.

Odată cu începutul anului școlar 1885-1886, acesta preia noua funcție, aducând un nou climat în viața Institutului. Introduce conferințele didactice și o mai bună administrație școlară, după modelul celor străine. Schimbările

⁴⁶⁷ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, dosar nr. 66, f. 2.

⁴⁶⁸ Gr. Ștefan, *Ioan Goldiș (1836-1902)*, pp. 46-47.

cereau directorului nu numai calități deosebite dar și sprijin din partea autorităților bisericești și a corpului profesoral. În lipsa sprijinului, Iosif Goldiș a fost nevoit să se retragă. În scurta activitate în postul de director, întâmpină greutăți și din partea corpului profesoral, mai ales din cauza regulamentului „de casă” al Institutului, iar conflictele și dezordinile din școală au făcut imposibilă situația directorului. Rămas izolat în scena acestor lupte interne și lovit din plin de curentul pornit împotriva sa, în ajunul Nașterii Domnului a anului 1886 demisionează, conducerea fiind preluată din nou de către episcopul Ioan Mețianu⁴⁶⁹.

Profesor la Liceul de stat a funcționat până în anul 1892 când, la vârsta de 56 de ani, este numit în scaunul de vicar al Consistoriului episcopal de la Oradea, totodată fiind ridicat și la treapta de arhimandrit de către episcopul Ioan Mețianu⁴⁷⁰.

III. Activitatea cultural-științifică

În 1878, din inițiativa lui Iosif Goldiș a fost organizat un cor bărbătesc al „cetățenilor români” din Arad cu scopul unei educații estetice prin intermediul creației muzicale românești. A participat la diferite conferințe literare care atrăgeau mulți participanți și prin problematica prelegerilor, acestea deveneau un mijloc de manifestare a solidarității naționale. În 1884 a conferențiat despre familia domnitorului Constantin Brâncoveanu⁴⁷¹.

Înzestrat cu o pregătire intelectuală deosebită, bun cunoscător al istoriei, dreptului, filozofiei, literaturii, Iosif Goldiș a desfășurat în mediul cultural arădean o deosebită activitate de propagare a culturii românești. Paralel cu activitatea școlară, a îndrumat toate manifestările literare ale „Societății de lectură” a studenților români din Arad, sprijinind în 1869 editarea revistei „Speranța”, iar în 1872 a gazetei „Lumina”. Deosebit de activ s-a dovedit a fi și pe tărâm literar, un bun renume și-a câștigat încă din perioada studenției întâlnindu-l printre colaboratorii *Almanahului Muguri*, apărut în 1859 din inițiativa lui Emeric

⁴⁶⁹ T. Botiș, *op. cit.*, pp. 92-93, 559-560.

⁴⁷⁰ *Ibidem*, p. 654.

⁴⁷¹ V. Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, 1978, pp. 91, 97.

V. Stănescu (Mircea V. Stănescu), mai târziu între cei ai revistei „Familia” (1880-1884, 1894-1896) de la Oradea.

În anii 1880-1890, unii istorici străini (Pal Hunvalvy, Rethy Laszlo), căutând să justifice și să legitimizeze politica oficială maghiară, mistificau adesea adevărul istoric. Scrierile acestor adversari ai romanității și continuității poporului român puteau să submineze mișcarea națională a românilor din monarhia austro-ungară, ele trebuind să fie imediat combătute. Alături de Vasile Mangra, Simion Manguica, Dionisie Pășcuțiu și alți români, ia atitudine și Iosif Goldiș. În această direcție remarcăm ciclul de articole publicate în ziarul de limba maghiară „Alfold” (nr. 280-282, 285-286 din 1880) din Arad în apărarea latinității limbii române, editate în broșura *A roman nylev latinsaga* (Latinitatea limbii române). Lucrarea combate cu succes teoria istoricului german Robert Roesler (1840-1881) prin care susține teza ne științifică a formării poporului român la sudul Dunării și apoi a emigrării, în secolul al IX-lea la nordul fluviului, și a exponentului ei, istoricul maghiar Rethy Laszlo, care, în lucrarea sa, *Anonimul regelui Bella despre românii Ardealului*, apărută în coloanele ziarului „Arad es Videke” din 1880, combate ideea continuității poporului român pe aceste meleaguri.

Lucrarea lui Iosif Goldiș, bine documentată, apreciată și de Academia Română, determină înaltul for științific român să-l aleagă, în 22 martie 1882, între membrii corespondenți ai Secției istorice, cu 18 voturi pentru și unul contra⁴⁷². De menționat că în aceeași ședință, un alt arădean, scriitorul Ioan Slavici, a fost onorat cu aceeași calitate de membru corespondent al înaltului for științific român din București.

Apărarea latinității limbii române nu reprezenta numai o problemă științifică ci și una politică. Susținând teza latinității limbii române, de fapt apăra ideea continuității și prin aceasta drepturile istorice ale românilor. Este perioada când se întetește mișcarea pentru drepturile românilor din Ardeal, mai ales după scoaterea limbii române din administrația locală de către reprezentanții regimului dualist, împiedicarea activității partidului politic al românilor și retragerea unor conducători din viața politică a românilor. Arădenii căutau să refacă toate cadrele organizatorice ale vieții politice, participând în 1881 la crearea Partidului Național Român⁴⁷³.

Democrat convins și adept al conviețuirii pașnice a românilor, maghiarilor, germanilor și sârbilor, Iosif Goldiș considera că era în interesul

⁴⁷² „An. Acad. Române”, Seria II, Tom IV, Secțiunea I, Partea administrativă și debaterile, p. 153.

⁴⁷³ A. Caciora, E. Gluck, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. III, Arad, 1976, pp. 1-10

ideilor sale de a face cunoscut publicului cititor de altă limbă, vitejia soldaților români de peste Carpați manifestată în războiul de independență din 1877-1878 trecând la elaborarea unor lucrări care să popularizeze aceste fapte. În foiletoanele ziarului de limbă germană „*Neue Arader Zeitung*” (1882-1883), a publicat lucrarea *Schiță istorică despre participarea României la războiul ruso-turc din anii 1877-1878*, o traducere în limba maghiară a piesei lui George Sion (1822-1892), *La Plevna. Luarea Griviței* (1883)⁴⁷⁴. „Scopul meu a fost – scria Iosif Goldiș lui George Sion – de a convinge pe compatrioții maghiari despre vitalitatea românilor dovedită în mod elocvent la dealurile Plevnei”⁴⁷⁵.

Traducerea piesei a avut un răsunset favorabil în părțile arădene, nu numai în rândurile cititorilor ci și în presa română și maghiară. Ecoul pe care l-a avut era nu atât pentru valoarea ei literară, cât mai ales pentru faptul că trata un eveniment important din istoria românilor. Revista „*Biserica și Școala*” sublinia legătura organică dintre activitatea lingvistică anterioară și traducerea piesei lui George Sion, accentuând asupra faptului că „ideea autorului, latinitățile limbii române, de a proba latinitatea românului nu numai prin limbă ci și prin eroism și virtuțile sale militare și patriotice negreșit este foarte nimerită și noi gratulăm din inimă, dorind ca să-l vedem debutând cât mai ales pe acest câmp de onoare”⁴⁷⁶. Ziarul „*Alföld*”, constata că „mica piesă este de orientare patriotică și Goldiș merită laudă pentru traducerea ingenioasă”⁴⁷⁷.

Într-o expunere făcută la 20 aprilie 1886 cu prilejul unei serate literar-muzicale, Iosif Goldiș face elogiul limbii ca element definitoriu pentru națiune, ca mijloc de afirmare a fiecărei comunități umane. „Englezii – spunea el – au credința neclintită că cultura lor nu poate înainta decât englezește; germanii germănește; francezii și celelalte surori asemenea

⁴⁷⁴ *Plevnanál (Grivița bevătele)*. Drama egy felvónásban. Irta Sion György a Román Tudományos Akadémia levelező tagja (La Plevna. Luarea Griviței). Dramă într-un act. Scrisă de George Sion, membru ordinar al Academiei de științe române. 1883. Tradus de Ioan Goldiș, profesor al liceului regesc.

⁴⁷⁵ Ștefan Meteș, *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1933, p. 24.

⁴⁷⁶ „Bis. și șc.”, anul VII, nr. 42, 16/28 octombrie 1883, p. 376. Relatare despre traducere a apărut și în „*Familia*”, anul XIX, nr. 38, 18/20 septembrie 1883, p. 463; nr. 44, 30 octombrie/11 noiembrie 1883, p. 535.

⁴⁷⁷ „*Alföld*”, anul XXIII, nr. 242, 21 octombrie 1883, Supliment.

numai în limba lor proprie; poporul ce își pierde limba este șters din cartea celor vii; numai în brațele ei crește arta și știința”⁴⁷⁸.

În perioada când funcționa ca vicar episcopesc la Oradea, la 22 octombrie 1895, prin dr. Vasile Saftu (1863-1922) și arhimandritul dr. Ilarion Pușcariu (1842-1922), i se cere colaborarea la *Enciclopedia română* care era „în interesul și datorința noastră a tuturor românilor greco-orientali, pentru demnitatea și onoarea bisericii noastre [...]. Pentru acest scop am conferit mai mulți bărbați de aici ai bisericii și ne-am angajat ca să lucrăm acele cestiuni referitoare la biserica noastră [...] în general, iar în special la arhidieceza noastră”. În acest scop este contactat și Iosif Goldiș care era rugat să comunice la Sibiu ce „cestiuni” și „despre care bărbați merituoși din eparhie” dorește să redacteze materialele cu care să contribuie la proiectul inițiat de *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român*. Două luni mai târziu, la 14/26 decembrie 1895, episcopul Ioan Mețianu îi reamintește de nobila inițiativă pornită de la Sibiu cerându-i să elaboreze și articolele privitoare la istoria vieții bisericești din părțile orădene, arhimandritului Augustin Hamsea revenindu-i sarcina de a se ocupa de cele arădene⁴⁷⁹.

Inițiativa lansată în 1895 de către *Asociația transilvană* și-a găsit finalizarea prin apariția în următorii ani, sub redacția lui Cornel Diaconovici, a valoroasei opere culturale de o importanță deosebită în istoria culturii române, *Enciclopedia română*, apărută în trei volume la Sibiu între anii 1898-1904.

IV. Alegerea, hirotonirea, instalarea și activitatea ca episcop

Prin moartea mitropolitului Miron Romanul al Ardealului (1875-1898), întâmplată la 4/16 octombrie 1898, scaunul arhiepiscopesc de la Sibiu, rămas vacant, este ocupat de episcopul Ioan Mețianu al Aradului. Mutarea episcopului de la Arad în scaunul de mitropolit a avut loc într-o perioadă când activismul politic, având în frunte pe Vasile Goldiș, transformă Aradul într-un centru al mișcării naționale ce se afirmă tot mai mult în viața politică a vremii. Forța reprezentată de gruparea noului activism s-a manifestat cu

⁴⁷⁸ „Bis. și Șc.”, anul X, nr. 17, 27 aprilie/9 mai 1886, p. 134.

⁴⁷⁹ Fl. Dudaș, *Din corespondența inedită a episcopului Iosif Goldiș*, pp. 159-165, 163.

pregnanță în timpul alegerilor de episcop al Aradului susținând pe arhimandritul Iosif Ioan Goldiș împotriva arhimandritului Augustin Hamsea, candidatul sprijinit de autoritățile civile⁴⁸⁰.

Alegerea de episcop al Aradului, și de această dată, a provocat mari frământări. Într-un articol apărut în „Tribuna” de la 13/25 aprilie 1899, se arăta cum și cine să fie ales de episcop. Erau menționate numele lui Filaret Musta, Ilarion Pușcariu și, bineînțeles, Augustin Hamsea, „pe oricare dintre aceștia numai pe Goldiș nu”. Redacția „Tribunei Poporului” din Arad a luat atitudine față de articolul apărut în revista sibiană, influențată de intențiile mitropolitului Ioan Mețianu de a stopa ascensiunea lui Iosif Ioan Goldiș⁴⁸¹.

Așa după cum reiese dintr-o scrisoare din 22 decembrie 1898 a lui Vasile Mangra către Eugen Brote, se dorea să se pună capăt „dominațiunii lui Babeș-Mocsonyi și dictaturii lor în biserică. Cei grupați în jurul *Tribunei Poporului* vor decide în privința viitorului episcop la Arad, după cum reclamă împrejurările în care ne găsim, fără a părăsi poziția principală ori a ne abate de la direcția contemplată de noi toți în situațiunea schimbată. Mețianu a făcut pe aici tot felul de asigurări pentru Pușcariu. Socoteală fără birtaș. Iar noi trebuie să-i găsim antidotul. Vom preferi pe Goldiș, pe care nu-l voiește nici Mețianu, nici Cosma, nici Babeș-Mocsonyi, numai să nu lăsăm biserica sub stăpânirea familiară a acestora. Ei se și tem de combinațiunea aceasta, de aici atacurile lor în contra mea”⁴⁸².

Alegerea ca episcop al Aradului a fost precedată de o înțelegere scrisă între Iosif Goldiș și fruntașii politici arădeni. La 27 aprilie/9 mai 1899, Roman Ciorogariu, Vasile Mangra, Nicolae Oncu și Mihai Veliciu, au semnat o înțelegere pentru a spijini alegerea lui Iosif Goldiș ca episcop. Dezamăgiți de atitudinea moderată a mitropolitului Ioan Mețianu, cei patru semnatari, printr-o „programă-pastorală” din 9 puncte, cereau noului candidat de episcop

⁴⁸⁰ Forța grupului neoactiviștilor arădeni s-a afirmat cu tărie și în anul 1902 cu prilejul noilor alegeri de episcop. S-a reușit infirmarea hotărârii guvernului de a-l numi pe Augustin Hamsea ca episcop al Aradului. A fost ales în schimb Vasile Mangra, dar neconfirmat de guvernul ungar, fapt care a dus la dispute interconfesionale. Neconfirmarea lui V. Mangra de către guvern punându-se pe seama greco-catolicilor.

⁴⁸¹ *Episcopia Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 74, 15/27 aprilie 1899, p. 1; *În ajunul alegerii*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 78, 24 aprilie/6 mai 1899, p. 3.

⁴⁸² Vasile Mangra, *Corespondență*, vol. I, A-H, Ediție, Studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, 2007, nr. 85, pp. 161-162.

să apere autonomia bisericească de orice încercare din partea statului de a se amesteca în treburile Bisericii; aplicarea constituționalismului bisericesc; transformarea centrului eparhial într-un teren de activitate ca Biserica să poată da „națiunii: carte, preoți și învățători apți pentru apostolia românismului”. Totodată cereau ca viitorul episcop să manifeste față de Partidul Național Român o „binevoitoare atitudine” și nimeni să nu fie persecutat din partea bisericii pentru poziția sa politică-națională; să introducă o mai bună rânduială în administrarea fondurilor bisericești; să curme nepotismul în Biserică⁴⁸³ prin numirea în posturile diecezei a localnicilor; să restabilească pe fiii diecezei în drepturile lor; să dea satisfacție lui V. Mangra pentru suspendarea sa de la catedra Institutului pedagogic-teologic⁴⁸⁴ și să caute a restabili „armonia între credincioși premergând episcopul cu cuvântul și cu fapta evanghelică”⁴⁸⁵. I. Goldiș se angaja să respecte toate punctele cerute de reprezentanții Partidului Național Român din Arad.

În ziarele „Arad és Vidéke” și „Aradi Közlöny”, susținătorii lui Augustin Hamsea publicau comunicate îndreptate împotriva lui V. Mangra, făcându-se aluzie la înțelegerile existente între I. Goldiș și gruparea din jurul său. Adversarii lui A. Hamsea și susținătorii lui I. Goldiș și V. Mangra, nemulțumiți de administrarea bisericească din timpul episcopului Ioan Mețianu desfășurată timp de mai bine de două decenii, în care a promovat „nepotismul” numind în funcții importante neamurile sale⁴⁸⁶.

⁴⁸³ Se făcea aluzie la episcopul Ioan Mețianu care a recrutat o mare parte dintre demnitarii diecezei din persoane aduse din afara Aradului. Vezi Eusebiu R. Roșca, *op. cit.*, p. 78.

⁴⁸⁴ Vasile Mangra a fost suspendat din oficiu și „lipsit jumătate din beneficiu”. Motivele fiind, în primul rând, pentru că avea legături cu „Tribuna”, „ba a făcut chiar propagandă pentru răspândirea acestui ziar”; a întreținut relații de prietenie cu oameni care au combătut „suplimentul de statut confesional ca supliment la Statutele Reuniunii Femeilor Române din Arad, stăruiind ca reuniunea să fie românească iar nu greco-orientală ori greco-catolică”. A mai fost acuzat că nu a dorit să facă parte din deputația însărcinată să-l invite pe episcopul Ioan Mețianu la adunarea Reuniunii Femeilor Române. Suspendarea lui a avut un adânc substrat politic, cf. „Tribuna”, anul V, nr. 289, 19 aprilie/1 Mai 1888, p. 354. Pentru procesul de destituire a profesorului Vasile Mangra vezi: Marius Eppel, *Procesul de destituire a profesorului Vasile Mangra de la Institutul Teologic din Arad*, în „Arca”, nr. 1, 2, 3 (118-119-120), 2000, pp. 185-193.

⁴⁸⁵ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fondul Mangra*, dosar 29; Amănunte la: Eduard I. Găvănescu, *Scrisori inedite*, în „Hotarul”, an I, nr. 11, 1934, p. 4; I. Lupaș, *Memorandistul Mihai Veliciu. 1846-1921*, în „Studii istorice”, vol. V, Sibiu-Cluj, 1945-1947, p. 422; E. Gluck, N. Roșuț, *Aradul și mișcarea memorandistă*, vol. IV, Arad, 1978, pp. 169-170.

Adversarii acestor practici, grupați în jurul lui I. Goldiș, doreau ca în Biserică să domnească „învățăturile lui Iisus Hristos iar nu apucăturile vameșilor și ale fariseilor. În acest înțeles vom da voturile noastre și vom lupta din răspuțeri apucături ca și ale protopopului Hamsea ca d'alde Ciontea, luptând în sinod și convingând pe toți că cu asemenea sistem de ocârmuire biserica s-ar duce nu la înflorire ci la ruină [...]. Tot ce se scrie despre pactul dintre d. Mangra și d. Goldiș peste o scornitură împrăștiată cu anume gând ascuns. Pe vicar nu episcopul îl numește, ci-l alege Sinodul [...]. Neamurile să se lase deci de obiceiul său d'a prosti lumea și mai departe”⁴⁸⁷.

Condițiile puse noului episcop vin să confirme că mișcarea națională la Arad era foarte energică, oamenii politici arădeni fiind angajați ferm pe drumul luptei pentru drepturi naționale, că ei erau în măsură să impună și autorităților bisericești o politică națională adecvată având în vedere persecuția la care a fost supus cu numai câțiva ani în urmă Vasile Mangra pentru activitatea sa politică. Iosif Goldiș se mai angaja că din eparhia Aradului va face „un centru cultural prin angajarea oamenilor conștienți, curați la mâini, talentați și inspirați de iubirea de neam și biserică atât în oficiile administrative diecezanе, cât și la catedrele seminarului diecezan și a le deschide acestora ca biserica să dea națiunii: carte, preoți și învățători apți pentru apostolia românismului”⁴⁸⁸.

Activitatea politică desfășurată de Iosif Goldiș, atât la Oradea cât și la Arad, se caracterizează prin mai multe acțiuni care tindeau la apărarea drepturilor românești. Devenind, în 1896, deputat dietal în cercul electoral Ceica, el a cerut parlamentului ungar respectarea drepturilor românilor stipulate în legea naționalităților din anul 1868, care deși erau foarte modeste, veșnic erau încălcate⁴⁸⁹. Crezul cău politic l-a dezvăluit, în

⁴⁸⁶ Referirile erau directe și la adresa fraților Augustin și Voicu Hamsea, preotului Putici și diaconului Ioan Georgia, cf. *Nepotismul*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 81, 28 aprilie/10 mai 1899, pp. 1-2; vezi și Verox, *De ale sistemului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 85, 2/14 mai 1899, p. 2. Ioan Mețianu, și ca mitropolit al Ardealului a fost acuzat de nepotism și argilofilie, cf. M. Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, Cluj-Napoca, 2002, p. 179.

⁴⁸⁷ *Știri tendențioase*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 60, 27 martie/8 aprilie 1899, p. 1. Ioan Mețianu era acuzat că „adusese din fundul Ardealului, de la Râșnov, pe fiul său iubit Augustin Hamsea anume să-l facă episcop”, cf. *Vasile Mangra*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 145, 1/23 august 192, p. 1.

⁴⁸⁸ A. B. M. O. R. Sibiu, *Fond Vasile Mangra*, dosar 29.

⁴⁸⁹ T. Neș, *op. cit.*, p. 214.

discursuri ori publicistică, de mai multe ori. Cea mai amplă expunere, în această privință, ce ni s-a păstrat de la Iosif Goldiș, rămâne valorosul „manuscris-declarație” pe care l-a intitulat: *Memoriul faptelor mele*, conceput și scris în urma deosebirilor de vederi ce apar între el și ceilalți fruntași ai vieții bisericești și politice naționale din aceste părți⁴⁹⁰.

Din cauza faptului că a fost deputat dietal, i s-a imputat adesea pactizarea cu ungurii, pentru că a votat uneori legi care nu erau întru totul pe placul românilor. Acesta era și motivul pentru care Csaky Albin, ministrul Cultelor și Artelor din guvernul ungar, într-o scrisoare din 2 martie 1899, îl recomanda pe protosinghelul Iosif Goldiș pentru scaunul episcopal de la Caransebeș, după moartea episcopului Ioan Popasu, întâmplată la 5/17 februarie același an. În ciuda recomandărilor, mitropolitul Miron Romanul îl promovează în scaunul episcopal de la Caransebeș pe vicarul său, Nicolae Popea, care funcționa în acel post încă din vremea mitropolitului Andrei Șaguna. Este bine cunoscut faptul că Miron Romanul candidase împotriva lui N. Popea și a sibienilor la scaunul de mitropolit de la Sibiu, având astfel obligații față de el⁴⁹¹.

Sionodul eparhial arădean, întrunit în ziua de 2/14 mai 1899 în catedrala din Arad, sub conducerea mitropolitului Ioan Mețianu, desfășurat în prezența a 58 de deputați cu drept de vot l-au ales pe Iosif Goldiș (30 voturi) ca episcop al Aradului. Al doilea candidat a fost arhimandritul Augustin Hamsea care a obținut 24 de deputați, 4 voturi au fost albe⁴⁹². După cum constata un periodic arădean al vremii, „noul episcop [...] n-a fost impus, s-au ocrotit prin ingerința guvernului, ci a fost ales pe temeiul legii organice a bisericii în mod constituțional, prin votul liber al sinodului eparhial din Dieceza Aradului, alcătuit din 40 de bărbați fruntași ca reprezentanții poporului și 20, cei mai distinși preoți, ca reprezentanții clerului eparhial”⁴⁹³. Articolul contesta faptul că Iosif Goldiș s-ar fi bucurat de aprecieri în rândul administrației de la Budapesta.

La 10/22 iunie 1899, a fost „întărit de Majestatea Sa regală”, iar la 19 iunie/1 iulie, noul episcop a despus jurământul „tot în mâinile Majestății

⁴⁹⁰ Manuscrisul publicat de Fl. Dudaș, *Singurătatea celor învinși*, pp. 9-28.

⁴⁹¹ Antonie Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul, 1874-1898, după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986, pp. 58-59.

⁴⁹² „Bis. și Șc.”, an XXII, nr. 19, 9/21 mai 1899, p. 1; „Trib. Pop.”, an III, nr. 86, 4/16 mai 1899, pp. 1-2; nr. 87, 5/17 mai 1899, p. 1.

⁴⁹³ „Trib. Pop.”, anul III, nr. 202, 20 octombrie/1 noiembrie 1899, p. 1.

sale”. A fost hirotonit episcop în ziua de 4/16 iulie, de mitropolitul Ioan Mețianu al Ardealului și de episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului, în catedrala mitropolitană din Sibiu. Sosirea în Arad a fost fixată pentru data de 18/30 iulie iar instalarea pe 20 iulie/1 august 1899. „Staverite odată aceste termene, atât Consistoriul nostru, cât și corporațiunile, apoi inteligența noastră și poporul nostru din loc cu un zel pătruns de loialitate pentru fiul diecesei, datu-ne-am totă silința să-i facem Prea Sfinției Sale o primire demnă de venerațiunea, cu care a fost salutată fericita sa alegere. [...]. Sute și mii de credincioși l-au întâmpinat [...]. Deosebit de importantă rămâne ziua de 20 iulie/1 august, ziua de instalare a Prea Sfinției Sale Domnului Episcop diecesan Iosif Goldiș, la care a participat floarea diecesei noastre [...]”. Instalarea a fost făcută de episcopul Nicolae Popea ca reprezentant al mitropolitului de la Sibiu⁴⁹⁴.

Noul episcop era caracterizat ca fiind „un bărbat blând, umilit, modest din seamă afară; nepretențios, drept, bun la inimă, calm, treaz, cumpătat la vorbă și faptă, zelos, sincer, iubitor de pace, foarte afabil și prietenos față de toți – și mai presus de toate: însuflețit pentru tot ce e bun și nobil; îndeosebi este mare amic a culturii”⁴⁹⁵.

Alegerea lui Iosif Goldiș în scaunul episcopal al Aradului a fost considerată o mare victorie a grupului neoactivist, plasându-l pe Vasile Goldiș, rudă cu noul vlădică, în funcția de secretar al Consistoriului eparhial, controlând astfel Episcopia Aradului. Instalarea noului episcop s-a desfășurat într-o atmosferă de mare entuziasm la care au participat peste 30 000 de credincioși⁴⁹⁶.

⁴⁹⁴ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din diecesa română gr.-orientală a Aradului, ținute în sesiunea ordinară a anului 1900*, Arad, 1900, pp. 85, 86-87. În scrisoarea din 8 august nou 1898, Vasile Mangra îi mărturisea lui Eugen Brote că a „stăruit pe lângă episcopul Popea ca să prezideze și să conducă însuși actul instalării episcopului Goldiș, dorind prin aceasta să li pregătesc calea pentru a se întâlni și a se înțelege în privința unei lucrări comune și procederea solidară pe terenul nu numai bisericesc, dar și național politic”. Amănunte la V. Mangra, *Correspondență*, vol. I, nr. 84, pp. 159-160.

⁴⁹⁵ *Iosif Goldiș, nou alesul episcop al Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 89, 8/20 mai 1899, p.3.

⁴⁹⁶ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania (1900-1914)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 55; Pentru alegerea, hirotonirea și instalarea episcopului Iosif Goldiș vezi: „Bis. și Șc.”, an XXII, nr. 19, 9/21 mai 1899; *Din eparhia Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 76, 18/30 aprilie 1899, p. 1; *Alegerea de episcop*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 86, 4/16 mai 1899, pp. 1-3; nr. 87, 5/17 mai 1899, p. 1; *Iosif Goldiș, nou alesul episcop al Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 89, 8/20 mai 1899, p. 3; *Hirotonirea de Episcop a P. S. sale Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 129, 6/18 iulie 1899, p. 3; *Vorbirea episcopului Aradului*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 132, 10/22 iulie 1899, p. 1; *Instalarea*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 139, 20 iulie/1 august 1899, p. 1; *Primirea P. S. Sale*

După alegerea episcopului I. Goldiș, adepții partidei arhimandritului Augustin Hamsea, întreținuți de mitropolitul Ioan Mețianu de la Sibiu, au continuat să mențină o atmosferă tensionată, căutând, prin orice mijloace, să compromită buna intenție a episcopului care dorea cu orice preț să facă lumină în conducerea eparhiei. În Sinodul eparhial din primăvara anului 1900 își exprima nemulțumirea că exista „în biserica noastră încă un rău foarte amenințător, o lipsă mai mare decât toate, lipsa bunei înțelegeri”⁴⁹⁷.

Ședința a rămas celebră pentru că episcopul a fost „calomniat și înjurat de preținșii fii credincioși ai bisericii”. Ei acuzau că ierarhul arădean s-a „căciulit pe lângă stăpânire” și că ar fi intervenit la guvern în favoarea lui Vasile Mangra⁴⁹⁸. În răspunsul său, episcopul declara, calm și elegant că „având conștiința împăcată, că îmi fac pe de-a întregul datoria, cu toată dragostea pentru biserică și după cea mai bună a mea chibzuință, n-am răspuns la nici un atac [...]. Întâi de toate resping insinuarea că aș fi fost capabil a mă căciuli pe la guvern [...] ci m-am prezentat acolo în virtutea votului din anul trecut al Sinodului cu demnitatea ce datorez înaltei mele pozițiuni [...] d-l Mangra nu săvârșise nimic ce ar fi în contradicție fie cu legile noastre bisericești, fie cu cele civile. Dovadă că nici pe cale civilă n-a fost urmărit [...] de aceea l-am și înaintat la rangul de protosincol, ce i se cuvenea de mult”⁴⁹⁹. Evenimentul nu a fost trecut cu vederea de presa

Episcopului Iosif Goldiș, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 140, 22 iulie/3 august 1899, pp. 1-2; *Vorbirea program a Prea Sfinției Sale Episcopului Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 141, 24 iulie/5 august 1899, pp. 1-2; *Pastorală*, în „Trib. Pop.”, nr. 142, 25 iulie/6 august 1899, pp. 1-2;

⁴⁹⁷ *Vorbirea prin care P. S. Sa Episcopul Aradului a deschis Sinodul în Dumineca Tomii*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 72, 19 aprilie/2 mai 1900, p. 2.

⁴⁹⁸ Sinodul eparhial, în ședința din 22 aprilie/5 mai 1900, a ales ca vicar al Consistoriului orădan pe protosinghelul Vasile Mangra. Vezi Circulara nr. 3998 Pres. din 30 mai 1900 a episcopului Iosif Goldiș.

⁴⁹⁹ *Episcopul Goldiș și adversarii lui*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 74, 22 aprilie/5 mai 1900, pp. 1-2; Pentru starea de spirit agitată existentă între cele două tabere, vezi: *Pentru ce s-a ales Goldiș episcop?*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 96, 18/30 mai 1899, p. 1; *Să precizăm!*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 100, 23 mai/4 iunie 1899, p. 1; *Cine acuză?*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 102, 26 mai/7 iunie 1899, p. 1; *De rea credință*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 105, 30 mai/11 iunie 1899, p. 1; (Vasile Mangra) *Adevăruri despre alegerea de episcop la Arad*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 125, 29 iunie/11 iulie 1899, p. 1; *Denunțanți și intriganți*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 57, 23 martie/5 aprilie 1900, p. 1; *Respuns*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 62, 1/14 aprilie 1900, p. 1; (Mihai Jurma) *Vocea clerului*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 64, 4/17 aprilie 1900, pp. 1-2; *Cine critică?*, în „Trib. Pop.”, an V, nr. 45, 8/21 martie 1901, pp. 1-2; Despre campania pornită împotriva episcopului Iosif Goldiș și a adepților săi, vezi și corespondența Vasile Mangra cu Eugen Brote și Vasile Mangra cu Ioan Bianu, publicată în volumul V. Mangra, *Corespondență*, vol. I, nr. 87-88, pp. 164-169; nr. 33, pp. 79-82. Se pare că se dorea din timp să se stopeze o eventuală ascensiune a lui Iosif Goldiș în scaunul de mitropolit la Sibiu.

vremii. „Tribuna Poporului”, într-un număr următor, publica următoarele: „Cei zămilșiți în fărădelegi însă nu au pace, nici liniște, ci mereu se năpustesc asupra P. S. Sale, episcopului Goldiș și asupra aderenților săi, cu rapoarte și corespondențe mincinoase în gazetele simbricioase, calomniind pe cei mai cinstiți oameni pentru că nu au lăsat biserica creaturilor lui Mețianu. Ei, care au speculat cu cele mai sfinte, care au despoiat bisericile și preoțimea⁵⁰⁰, au mâncat fondurile diecezei, au obrăznicii acum a acuza pe actualul episcop pentru propriile lor fărădelegi⁵⁰¹. A fost mereu atacat de „foile kossuthiste”, care, numai o singură dată l-au lăudat, atunci „când plecând la Rontău, P. S. Sa a lăsat pe d-nul Hamsea să-i țină locul⁵⁰².”

În calitate de episcop s-a preocupat de bunul mers al vieții bisericești din cuprinsul eparhiei. Printr-o circulară cerea protopopilor să urmărească mai îndeaproape administrarea afacerilor bisericești și școlare, „să fie neadormiți în ceea ce privește trecerile unor credincioși la altă biserică și mai ales la pocăiți, acești rătăciți cari, sub cuvânt că să lapadă de rău, își părăsesc legea străbună și se adună la rugăciuni noaptea sub al cărui vâl se petrec apoi o mulțime de blăstămății și lucruri rușinoase”. Episcopul Iosif Goldiș îndemna clerul, nu numai la îndeplinirea datoriilor sacerdotale ci să țină cont și de comportamentul lor în societate, să nu se certe preoții între ei, nici cu învățătorul, nici cu enoriașii, „față de care să fie nu numai cu toată iubirea și grija, dar și cu multă răbdare. Numai astfel se pot înconjura neînțelegerile ce bântuie în sânul poporului nostru⁵⁰³.”

Lui i se datorează readucerea la conducerea redacției revistei „Biserica și școala” a lui Vasile Mangra, reușind să îl remunereze cu 800 coroane anual⁵⁰⁴. Tot datorită lui I. Goldiș, V. Mangra a fost ales deputat sinodal în

⁵⁰⁰ Lui Ioan Mețianu i se aduceau mai multe acuze. Era învinuit că a redus parohiile de clasa I la cea de-a doua pentru a putea numi acolo preoți fără pregătirea teologică necesară „în contra dispozițiilor statutului organic, fără calificățiunea teologică [...] dacă aveau parale de ajuns pentru cumpărarea parohiei, de pildă pentru parochia din Bata s-a luat 1 200 fl de la socrul preotului de acolo”. În 1890, Episcopia avea un deficit de 20 000 florini, iar în 1898 acesta a crescut la 33 482 florini, sumă pe care episcopul Iosif Goldiș a trebuit să o refacă, cf. Un sinodal, *În lături speculanții !*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 94, 20 mai/2 iunie 1900, p. 2.

⁵⁰¹ *Ibidem*; vezi și: *De la trecut la viitor*, în „Trib. Pop.”, an III, nr. 56, 21 martie/2 aprilie 1899, p. 1.

⁵⁰² *Eată-i !*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 40, 28 februarie/13 martie 1902, pp. 1-2.

⁵⁰³ *Afaceri bisericești (Din dieceza Aradului)*, în „Trib. Pop.”, an V, nr. 26, 10/23 februarie 1901, p. 2.

⁵⁰⁴ Scrisoarea lui Iosif Goldiș din 18/30 decembrie 1899 către Vasile Mangra, la V. Mangra, *Corespondență*, vol. I, p. 15, nr. 338, p. 444.

cercurile Arad și Gyula, apoi numit în locul lui Ioan Ignatie Papp⁵⁰⁵ în funcția de „referent onorariu bisericesc”, urmând imediat, și numirea proto-singhelului Roman Ciorogariu ca „referent onorariu în senatul școlar” al Consistoriului eparhial arădean. Numirea lui V. Mangra la conducerea revistei a fost primită cu satisfacție de preoțimea arădeană. Preotul Alexandru Munteanu al lui Vasile din Covăsânt, la 30 ianuarie v. 1900, într-o scrisoare adresată redacției „Tribunei Poporului” își exprima satisfacția „că cei câțiva numeri apăruiți în proaspăt sub redactarea părintelui Mangra, m-au înălțat sufletește mult mai mult decât în trecut numerii unui întreg an. Articollii de fond scriși cu pricepere și cugetare multă, sunt o adevărată recreație sufletească, încât abia aștepți să sosească sfta Duminică spre a-i ceti”. Toate le pune pe seama înțelepciunii episcopului Iosif Goldiș care a știut să-și aleagă bine colaboratorii⁵⁰⁶. La propunerea sa, în ședința din 22 aprilie/5 mai 1900, Vasile Mangra a fost ales „de președinte-vicariu episcopesc la memoratul Consistoriu orădan”⁵⁰⁷. Acțiunea episcopului Goldiș a fost atacată la Consistoriul mitropolitan de către partida hamsistă de la Arad și de către unii protopopi orădeni. Chiar mitropolitul Ioan Meșianu ar fi dorit ca pe acel post să fie numit arhimandritul Augustin Hamsea. Episcopul arădean a știut cum să facă față tuturor presiunilor, decizia sa în privința promovării lui V. Mangra a rămas neschimbată⁵⁰⁸.

S-a îngrijit și de o bună rânduială la Institutul Teologic-pedagogic. Nemulțumirile elevilor de la secția pedagogică au drept urmare înlăturarea

⁵⁰⁵ În această perioadă, asesorul consistorial Ioan Ignatie Papp era „suferind”, așa după cum reiese din scrisoarea adresată la 9/21 decembrie 1900 de episcopul Goldiș lui Mangra. Cf. *Ibidem*, nr. 346, p. 451.

⁵⁰⁶ *Ibidem*, p. 15; Al. Munteanu al lui Vasile, „Biserica și Școala”, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 23, 5/17 februarie 1900, p.3.

⁵⁰⁷ A. E. O. R. Arad, *grupa II, dosar 13 din 1903*. Circulara Nr. 3998 Pres. din 30 mai 1900; „Trib. Pop.”, an IV, nr. 75, 23 aprilie/6 mai 1900, p. 1. Pentru alegerea de vicar vezi: *Alegerea părintelui V. Mangra*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 76, 25 aprilie/8 mai 1900, p. 1; Andrei Horvath, *Alegerea de vicar*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 86, 9/22 mai 1900, p. 1; *Instalarea vicarului Mangra*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 101, 31 mai/13 iunie 1900, pp. 1-2; nr. 102, 1/14 iunie 1900, p. 1. Pentru starea de spirit din Bihor referitoare la alegerea lui V. Mangra vezi: *Adrese de aderență părintelui V. Mangra*, în „Trib. Pop.”, an IV, nr. 95, 21 mai/3 iunie 1900, pp. 2-3; nr. 96, 23 mai/5 iunie 1900, p. 2. Vezi și scrisoarea lui Iosif Goldiș din 21 mai vechi 1900 către Vasile Mangra, la V. Mangra, *Corespondența*, vol. I, nr. 344, pp. 449-450.

⁵⁰⁸ M. Eppel, în *Vasile Mangra și contemporanii săi*, în vol. V. Mangra, *Corespondența*, vol. I, p. 16.

⁵⁰⁹ Despre înlăturarea lui Augustin Hamsea vezi: T. Botiș, *op. cit.*, pp. 564-565.

directorului Augustin Hamsea din fruntea Institutului și numirea, începând cu 1 august 1901 a unui nou director în persoana lui Roman Ciorogariu⁵⁰⁹. În același an, Sinodul eparhial arădean, la propunerea episcopului Iosif Goldiș, îi încredințează și conducerea Senatului școlar al Consistoriului eparhial arădean. Această numire nu însemna înlăturarea sa de la catedră, numai reducerea orelor.

În timpul arhipăstoririi sale se confruntă și cu procesul în privința mănăstirilor ortodoxe românești. În martie 1902, împreună cu mitropolitul Ioan Mețianu al Ardealului și episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului, înaintează împăratului, care se afla la Budapesta, un memorandum. Se cerea retrocedarea de către Congresul Bisericii sârbe a mănăstirilor românești din stânga Tisei: Mesici, Sângiorz și Bezdin⁵¹⁰.

În timpul arhipăstoririi episcopului Iosif Ioan Goldiș au fost construite bisericile din Bănești, Checheș, Sarafola, Sânicolaul Mare și Vârfurile și au fost reparate locașurile de cult din Budești, Bățania, Janova, Secaș (lg. Gurahonț), Secaș (Belinț), Secusgiu și Șepreuș.

V. Sfârșitul episcopului

Munca stăruitoare a unei vieți întregi, răbdarea creștinească și bunătatea și-au avut răsplata binemeritată. Înconjurat de iubirea credincioșilor ortodocși din întreaga eparhie a Aradului, episcopul Iosif Ioan Goldiș nu a avut o viață îndelungată.

Din păcate, încă în vara anului 1901, starea sănătății episcopului Iosif Goldiș a dat semne de îngrijorare, fiind obligat de către medici să nu mai participe la ședințele consistoriale. În această situație, l-a delegat pe arhimandritul Vasile Mangra să le prezideze, probabil ca un semnal că îl dorea ca urmaș în scaunul eparhial⁵¹¹.

Cu puțină vreme de a se îmbolnăvi, episcopul și-a scris *Testamentul*. Întreaga avere, ce se ridica la 70 000 coroane, a lăsat-o cu scop ca din fundația care urma să-i poarte numele, și mai bine din 3/4 a venitului să se dea stipendii, câte 200 coroane anual pentru elevi în școlile medii; 300

⁵¹⁰ Pentru amănunte vezi: *Memorandul în chestia mănăstirilor prezentat Majestății Sale Împăratului-Rege Francisc Iosif I*, în „Bis. și Șc.”, anul XXV, nr. 11, 17/30 martie 1902, pp. 89-91.

⁵¹¹ Scrisoarea lui Iosif Goldiș din 21 iunie/4 iulie 1901 către Vasile Mangra, în V. Mangra, *op. cit.*, vol. I, nr. 354, p. 457.

coroane pentru teologi și stipendii de câte 400 coroane pentru „studenții universitari”, iar „1/4 a venitului să se capitalizeze”. Executorii testamentului fiind Vasile Goldiș, secretar consistorial și Petru Truția fiscal consistorial. Fundația avea să fie administrată prin Consistoriul eparhial. Bogata sa bibliotecă a lăsat-o Institutului pedagogic-teologic din Arad. Bisericii din Socodor, locul său de naștere, i-a lăsat 400 coroane pentru a se oficia în fiecare an parastas întru odihna de veci a lui și a părinților săi⁵¹².

Munca stăruitoare a unei vieți întregi, răbdarea creștinească și bunătatea și-au avut răsplata binemeritată. Înconjurat cu iubirea eparhiei întregi, episcopul Iosif Goldiș nu a avut parte de o viață îndelungată. Nenumăratele nădejdi care se legau de persoana sa, la numai doi ani și jumătate de activitate desfășurată în scaunul eparhial al Aradului, pe când avea doar 66 de ani, la 23 martie/5 aprilie 1902, s-a spulberat prin trecerea sa la cele veșnice, fiind înmormântat, după dorința sa exprimată în *Testament*, la umbra mănăstirii de la Hodoș-Bodrog. A fost prohodit de Vasile Mangra, Augustin Hamsea, Roman Ciorogariu, Ioan Ignăție Papp, înconjurați de un numeros sobor de preoți⁵¹³.

Episcopul Iosif Goldiș a rămas în amintirea contemporanilor săi ca o fire modestă și gânditoare. Profesor iubit al atâtor promoții de elevi a Liceului de stat și a Institutului teologic-pedagogic din Arad, și-a atras stima tuturor. În scaunul de episcop, în numai doi ani și jumătate, din care o îndelungată perioadă bolnav, nu a putut face prea multe lucruri, cu toate acestea, rămâne unul dintre episcopii Aradului cu o biografie intelectuală deosebită.

Chiar dacă apreciat de unii sau criticat de alții pentru atitudinile sale politice, prin bogata activitate didactică, științifică și bisericească desfășurată, episcopul Iosif Goldiș, rămâne unul dintre cei mai importanți clerici ai eparhiei arădene de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

⁵¹² † *Episcopul Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop.”, anul VI, nr. 58, 27 martie/9 aprilie 1902, p. 1.

⁵¹³ † *Episcopul Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop.”, anul VI, nr. 57, 24 martie/6 aprilie 1902, p. 1; † *Episcopul Iosif Goldiș*, în „Trib. Pop.”, anul VI, nr. 58, 27 martie/9 aprilie 1902, pp. 1-2; „Bis. și Șc.”, anul XXVI, nr. 12, 24 aprilie 1902, p. 99.

XVII. Episcopul Marii Uniri:

Ioan Ignatie Papp

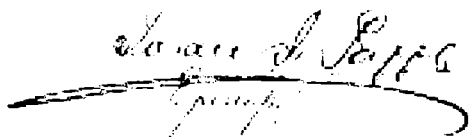
(1903-1925)

Istoriografia bisericească a acordat episcopului Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925) o atenție mai redusă, nu de puține ori fiind considerat doar un purtător de cuvânt al lui Vasile Goldiș. În realitate însă, episcopul Ioan I. Papp a fost un vrednic urmaș al episcopilor Ioan Mețianu (1875-1898) și Iosif Goldiș (1898-1902). Nu își dorea să ajungă episcop, împrejurările istorice însă l-au așezat în scaunul de episcop al Aradului în care a activat timp de peste două decenii.

I. Frământări în jurul alegerii de episcop (1902-1903) și alegerea lui Ioan Ignatie Papp ca episcop

După trecerea la cele veșnice a episcopului Iosif Goldiș (1898-1902), pînă la alegerea noului ierarh, conducerea eparhiei o poartă Consistoriul eparhial. În aceste condiții, protosincelul Ioan Ignatie Papp primește

conducerea provizorie, în calitate de asesor consistorial, demnitate în care s-a achitat cu tact și pricepere de sarcinile pe care le avea, în împrejurările deosebit de grele pentru Biserica și Neamul românesc

Semnătura episcopului Ioan I. Papp

din vremea aceea⁵¹⁴. În conformitate cu cele prevăzute de *Statutul organic*, în termen de trei luni, Consistoriul eparhial trebuia să facă toate „dispozițiunile trebuincioase” pentru convocarea Sinodului electoral pentru alegerea noului episcop. În acest sens, după aproximativ patru săptămâni de la încetarea din viață a episcopului I. Goldiș, Consistoriul eparhial arădean, de comun acord cu cel de la Oradea, în ședința sa din 18 aprilie/1 mai 1902, ia hotărârea ca data alegerii să aibă loc în ziua de 28 aprilie/11 mai, avizând totodată biroul consistorial să ceară aprobarea mitropolitului Ioan Mețianu⁵¹⁵. Înalțul ierarh ardelean, „fiind împiedicat cu afacerile Sinodului arhidiecezan nu poate adera la termenul propus” de cele două consistoare de la Arad și Oradea, dar menționa că alegerile vor putea totuși avea loc în termenul legal⁵¹⁶.

Aducându-se la cunoștința Sinodului eparhial ordinar cele hotărâte de mitropolitul Ioan Mețianu, „luând act de pașii și dispozițiile luate deja în chestiunea de alegere a episcopului diecezan [...] regreta că I. P. S. Sa Domnul Archiepiscop și Mitropolit nu a putut adera la votul unanim al ambelor Consistorii relativ la termenul de alegere hotărât [...] și din aceste motive [...] solicită Consistoarelor noastre să accepte în înțelesul Statutului organic să iee de urgență toate măsurile pentru convocarea Sinodului electoral în timpul cel mai scurt posibil”. În urma acestor hotărâri, pentru a putea fi în concordanță cu cele impuse de & 98 și 121 din *Statutul organic* dar și în deplină conformitate cu concluzul nr. 34 al Sinodului eparhial din

⁵¹⁴ Cf. „Trib. Pop.”, an VI, nr. 61, 31 martie/13 aprilie 1902, p. 3.

⁵¹⁵ A. N. D. J. Arad, *Colecția de documente*, dosar 66, f. 7-14; *Alegere de episcop*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 73, 20 aprilie/3 mai 1902, p. 1.

⁵¹⁶ Pentru motivațiile lui Ioan Mețianu în privința întârzierii ținerii alegerii vezi: *Cum se apără metropolitul*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 79, 30 aprilie/13 mai 1902, p. 1; *Altă apărare a mitropolitului*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 80, 1/14 mai 1902, p. 1; „*Multi farii obligamente*”, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 82, 4/17 1902, pp. 1-2.

1902, Consistoriul eparhial arădean, în ședința din 20 mai/2 iunie a convocat Sinodul extraordinar eparhial pentru ziua de joi 30 mai/12 iunie 1902, în biserica catedrală din Arad, pentru alegerea noului episcop⁵¹⁷.

Nici nu se uscase încă pământul pe mormântul episcopului Iosif Goldiș, că unele ziare de limbă maghiară („Budapesti Napló”, „Egyetértés”) se și interesau cine va fi ales episcop la Arad, aducând în discuție numele vicarului consistorial Vasile Mangra de la Oradea și pe cel al starețului Augustin Hamsea de la mănăstirea Hodoș-Bodrog. Mulți dintre adepții vicarului erau convinși că episcopul va fi ales la Budapesta nu la Arad, „căci nu are să servească Biserica ci pe guvernul țării”⁵¹⁸. Speculațiile în privința noului episcop erau la ordinea zilei. Ziarul „Aradi Közlöny”, organul guvernamental din Arad, în numărul său din 13 aprilie, scria: „Până acum partida lui Hamsea și Mangra e deopotrivă de tare, prin urmare voturile câștigate de la Ignatie Papp vor trânti pe una sau alta din partide, Ignatie Papp însă nici într-un caz nu va întruni absoluta majoritate. S-au început dar tractările asupra voturilor lui Ignatie Papp, adică pentru încheierea pactului. Precum se știe și (Iosif) Goldiș prin pact a ajuns episcop, anume prin pactul cu Mangra. Pactul a fost vicariatul din Oradea Mare. Condițiunile lui Mangra pentru câștigarea voturilor lui Ignatie Papp ar fi următoarele: Ignatie Papp vicar episcopesc în Oradea Mare, iar Romul Ciorogariu actualul director seminarial ar fi denumit în locul arhimandritului Augustin Hamsea de prepositul mănăstirii Hodoș-Bodrog, Hamsea ar rămânea arhimandrit. Dar aderenții lui Ignatie Papp nu se încred în promisiunile lui Mangra și iau de sigur, ca în cazul alegerii sale de episcop ar pune pe Romul Ciorogariu, cel mai fanatic aderent al său de vicar episcopesc în Oradea Mare și ar lăsa în scart pe Ignatie Papp. Și aderenții lui Hamsea pertractează în chestia pactului cu Papp și dâșii promit lui Papp vicariat episcopesc și se pare că vo și intra la această învoială”⁵¹⁹.

Din punctul de vedere al chestiunii naționale, guvernanții nu puteau fi indiferenți cine avea să moștenească scaunul Episcopiei din Arad. Dintre cei doi candidați, ziarul „Budapesti Napló”, în numărul său din 13 aprilie, considera că Augustin Hamsea era „omul de care maghiarismul are mai puține motive de a se teme”, pe când Vasile Mangra era considerat „un om

⁵¹⁷ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, f. 7.

⁵¹⁸ *Cine să fie episcop?*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 60, 30 martie/12 aprilie 1902, p. 6; *Din Scripturi*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 69, 11/24 aprilie 1902, p. 1.

⁵¹⁹ *Un corifeu*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 62, 2/15 aprilie 1902, p. 1.

primejdios în toate privințele⁵²⁰. Ca și când nu ar fi fost destul calomniile din ziarele de limbă maghiară, ele au apărut și în cele românești. „Gazeta Transilvaniei” în numărul din 13 mai n. 1902, îl socotea pe V. Mangra „trădător al școalei române” datorită atitudinii lui în Sinodul eparhial când s-a discutat problema ajutorului de stat⁵²¹. Despre ce era de fapt vorba. În urma unor vizite canonice efectuate în peste 30 de parohii din Bihor, a rămas cutremurat de sărăcia și starea școlilor de acolo, motiv pentru care în ultima ședință a Sinodului eparhial a cerut în favoarea acestor școli, un ajutor de la stat. Sinodul a aprobat cu 25 voturi pentru și numai 14 voturi împotriva⁵²². Sătul de toate acuzațiile care i se aduceau, dezgustat din cauza luptei pornite contra sa, V. Mangra intenționa „să-și retragă candidatura pentru scaunul episcopesc. Această hotărâre a sa a comunicat-o aderenților și amicilor săi cari își dau toată silința pentru a-l face să-și schimbe această hotărâre⁵²³. Intenția lui V. Mangra nu a fost pusă în practică și a rămas pe mai departe unul dintre candidați. Ziarul „Tribuna Poporului” din 16/29 mai 1902⁵²⁴, comunica deja oficial cititorilor că cei doi candidați înscriși pentru scaunul eparhial al Aradului erau A. Hamsea și V. Mangra, iar numărul din 28 mai al ziarului „Aradi Kőzlöny” anunța că pe lângă cei doi candidați mai exista unul în persoana protosincelului Ioan Ignatie Papp⁵²⁵.

La noul termen fixat, și la două luni de la moartea episcopului Iosif Goldiș, Sinodul eparhial electoral, sub conducerea mitropolitului Ioan Mețianu, s-a întrunit în biserica catedrală din Arad pentru alegerea noului

⁵²⁰ *Fără comentariu*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 64, 4/17 aprilie 1902, pp. 1-2. Ziarele de limbă maghiară au continuat să-l susțină pe Augustin Hamsea, în timp ce lui Vasile Mangra îi aduceau acuzații calomnioase. Vezi: Episcopul român arădan, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 68, 10/23 aprilie 1902, p. 1; *După patimi vine învierea !*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 71, 14/27 aprilie 1902, pp. 1-2; *Compania detestabilă*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 72, 18 aprilie/1 mai 1902, pp. 1-2; nr. 73, 10 aprilie/3 mai 1902, p. 1; *Cerem răspuns*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 73, 20 aprilie/3 mai 1902, p. 1; *Heterodocșii luptând pentru ortodocșie !*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 73, 20 aprilie/3 mai 1902, p. 2; *Urmările denunțărilor*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 74, 21 aprilie/4 mai 1902, p. 1; *A mai lăsat !*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 79, 30 aprilie/13 mai 1902, p. 1; *Mincinoșii dați de gol*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 86, 9/22 mai 1902, p. 1; *Uneltiri păcătoase*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 87, 11/24 mai 1902, p. 1; *În jurul alegerii*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 94, 21 mai/3 iunie 1902, p. 1.

⁵²¹ „Gazeta” contra părintelui vicar Mangra, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 81, 2/15 mai 1902, pp. 1-2.

⁵²² *Lupta celor deznădăjduiți*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 82, 4/17 mai 1902, p. 1.

⁵²³ *Nulla dies sine linea !*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 84, 7/20 mai 1902, p. 1.

⁵²⁴ *Memento la alegerea de episcop*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 91, 16/29 mai 1902, p. 1.

⁵²⁵ „Hamsea – Mangra și un anonim”, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 91, 16/29 mai 1902, p. 2.

ierarh. Majoritatea deputaților sinodali s-au grupat în jurul Protosinghelului Vasile Mangra care pe atunci funcționa ca vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea și a cărui aureolă naționalistă încă nu pălise. Propaganda electorală era dintre cele mai înverșunate⁵²⁶. Minoritatea s-a grupat în jurul arhimandritului Augustin Hamsea care a mai candidat și la 14 mai 1889 când a fost ales Iosif Goldiș. Cu toate încercările mitropolitului Ioan Mețianu, preferatul său, starețul de la Hodoș-Bodrog, a rămas în minoritate față de principalul său contracandidat, Vasile Mangra care, în urma deliberării a și fost declarat ales cu 30 de voturi față de cele 26 ale lui Augustin Hamsea. Un vot a obținut și protosincelul Ioan I. Papp⁵²⁷, care înainte de alegeri a declarat că „nu reflectează la scaunul episcopesc”⁵²⁸.

Forța grupului neoactivist reușind să infirme hotărârea guvernului de a-l alege pe Augustin Hamsea ca episcop la Arad. Perioada scursă de la moartea episcopului Iosif Goldiș până la alegerea noului ierarh, interval de timp care a însemnat pentru românii ortodocși din aceste părți profunde frământări, păreau să se fi încheiat. În ședința din 24 iunie 1902, Sinodul eparhial confirmă alegerea ca episcop a lui Vasile Mangra⁵²⁹, după care, mitropolitul Ioan Mețianu a înștiințat guvernul despre alegerea de la Arad și a cerut „înalta aprobare”. Toată lumea credea că frământările care au durat o vreme, au încetat iar ministrul Széll se va simți îndemnat să propună spre întărire alegerea Sinodului eparhial din 12 iunie 1902⁵³⁰. Nimeni nu avea să știe că vor urma alte frământări. Presa maghiară continua campania de calomniere a lui Vasile Mangra. Era acuzat că din cauza lui și a lui Roman Ciorogariu, elevii seminariști vorbeau și limba română⁵³¹.

⁵²⁶ Pentru frământările privitoare la alegerea episcopului vezi și T. Neș, *op. cit.*, pp. 482-484.

⁵²⁷ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, f. 7-8; *Vasile Mangra ales episcop al Aradului*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 101, 1/14 iunie 1902, p. 1-2; „Bis. și Șc.”, an XXVI, nr. 22, 2/15 iunie 1902, p. 184; T. Neș, *op. cit.*, p. 460; Eusebiu R. Roșca, *op. cit.*, p. 81.

⁵²⁸ *Protocolul ședinței sinodului eparhial extraordinar din anul 1902*, Arad, 1902, p. 8. Despre felul cum a fost percepută alegerea lui V. Mangra vezi: „Trib. Pop.”, an VI, nr. 102, 2/13 iunie 1902, p. 1; nr. 103, 3/17 iunie 1902, p. 1; nr. 104, 6/19 iunie 1902, p. 1; nr. 105, 8/21 iunie 1902, p. 1; nr. 108, 12/23 iunie 1902, p. 1; „Trib. Pop.”, nr. 111, 16/29 iunie 1902, p. 1, 1-2.

⁵²⁹ *Sinodul episcopesc a confirmat alegerea dlui V. Mangra*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 109, 13/26 iunie 1902, p. 1.

⁵³⁰ *Széll și alegerea de la Arad*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 110, 15/28 iunie 1902, p. 1.

⁵³¹ *Dr. Jancsó Benedek la Seminarul român arădan*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 110, 15/28 iunie 1902, p. 1.

Confirmarea lui Vasile Mangra întâmpina greutăți din partea autorităților administrative civile. În „Aradi Közlöny”, într-un număr al său din luna august, publica faptul că mitropolitul de la Sibiu ar fi fost deja înștiințat „despre neîntărire și stăpânirea din Budapesta a și invitat pe mitropolit să facă alegeri deoarece M. Sa nu ar fi dorind de episcop pe V. Mangra”. „Arad és Vidéke”, publicând aceeași informație, cu mențiunea că știrea o aveau „chiar de la secretarul de stat Zsilinszky”⁵³².

În viziunea autorului unui articol de fond dintr-un ziar arădean, „guvernul comite sau o neglijență a datoriei sale, sau manifestă dispreț pentru instituțiile noastre bisericești, considerând întărirea unui episcop român drep un lucru secundar, care poate suferi o amânare oricât de îndelungată [...] guvernul pare că acum vrea să prelungească starea de nehotărâre și continuarea fierberii în dieceza Aradului, numai pentru a-și satisface pofta de-a slăbi legăturile de pace și frățietate între români”⁵³³. Nemulțumit de starea de provizorat în care se afla Episcopia Aradului, Consistoriul eparhial⁵³⁴, în ședința din 26 septembrie/9 octombrie 1902, la propunerea lui Nicolae Oncu, în dorința sa de a întreprinde toate demersurile ca scaunul eparhial să fie ocupat în termenul legal, prin concluzul nr. 5607/1902 a hotărât convocarea Sinodului eparhial într-o ședință extraordinară. Întrunită în ziua de 2 noiembrie, ședința, prezidată de protosincelul Ioan Ignatie Papp, a intervenit la mitropolitul Ioan Mețianu de la Sibiu de a intervenit la pentru ca acesta „să zorească îndeplinirea faptică” a scaunul eparhial al Aradului „după cum prescriu canoanele, și scaunul episcopesc întregit după cum prevede Statutul organic”⁵³⁵.

⁵³² *Minciuna dată de gol*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 14, 10/23 august 1902, p. 1. Despre nemulțumirile prelungirii recunoașterii vezi: *Întărirea lui Vasile Mangra*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 170, 14/27 septembrie 1902, p. 1; *Atentat contra constituției bisericii*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 171, 17/30 septembrie 1902, p. 1; *Ce să facem ?*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 174, 21 septembrie/4 octombrie 1902, p. 1; *Față în față*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 176, 24 septembrie/7 octombrie 1902, pp. 1-2; *Afacerea întăririi lui Mangra*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 223, 1/14 decembrie 1902, p. 1.

⁵³³ *De ce întârzie întărirea episcopului Mangra ?*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 137, 4/17 septembrie 192, pp. 1-2.

⁵³⁴ La această ședință au participat: dr. Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu, Sava Raicu, Augustin Boțoc, George Feier, dr. Ioan Trăilescu, Gherasim Sârb, Gherasim Șerb, Emanuel Ungureanu, Traian Vățian, George Lazăr, Iancu Ștefănuț, dr. Nestor Oprean, Dionisie Popovici, Ioan Moldovan, Aurel Petrovici, C-tin Gurban, Petru Truța, Augustin Hamsea, Ioan Petran, Pavel Rotaru, George Purcariu, Vasile Beleş și Ioan I. Papp.

⁵³⁵ A. N. D. J. Arad, *fond citat*, f. 16; *Convocarea Sinodului extraordinar al Eparhiei Aradului*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 179, 28 septembrie/11 octombrie 1902, p. 1; *Sinodul*

Vasile Mangra, punea pe seama greco-catolicilor insuccesul său⁵³⁶. În realitate însă, adevărul era altul. Atitudinea lui intransigentă și campania presei maghiare au determinat guvernul să-i refuze propunerea pentru confirmare. Întărirea noului episcop întârzia, pentru că la propunerea guvernului de la Budapesta, împăratul Francisc Iosif I n-a recurs la întărirea și recunoașterea lui Vasile Mangra, punând în acest mod în pericol așezămintele autonome ale Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania⁵³⁷. Prin ziarele maghiare se vehicula ideea că oricine ar fi ales cu ajutorul lui V. Mangra nu va fi pe placul stăpânirii de la Budapesta⁵³⁸. Ziarul „Tribuna poporului” din Arad, în numărul său din 14/27 septembrie 1902⁵³⁹, scria că mitropolitul Ioan Mețianu nu s-a dat în lături nici el de a defăima pe nou alesul episcop al Aradului și de a pune la cale împotriva lu cele mai mari uneltiri, mai ales că Vasile Mangra nu era un agreat al mitropolitului, acesta preferându-l pe Augustin Hamsea. Era, după cum informa ziarul pe cititorii săi, „taina întârzierii întăririi”.

Ziarele maghiare, atât înainte de alegere cât și după, au scris împotriva lui V. Mangra. Mișcarea națională în care acesta s-a integrat a fost „lupta contra patriei și guvernul care ar fi propus întărirea de episcop a unui astfel de român, cu drept cuvânt ar putea fi numit vânzător de patrie”, scriau ziarele de limba maghiară. Nerecunoașterea lui V. Mangra, pentru dușmanii săi era un bun prilej de a-l denigra, motivând că din pricina păcatelor pe care le-ar fi avut nu a fost întărit de către guvern. În felul acesta voind să se dezvinovățească pe sine zicând că s-au însoțit cu „iadul pentru a împedeca să ajungă cârja de păstor pe mâini nevrednice”⁵⁴⁰. Aceste împrejurări, nefaste

extraordinar al eparhiei Aradului, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 195, 22 octombrie/4 noiembrie 1902, pp. 1-2; nr. 196, 23 octombrie/5 noiembrie 1902, pp. 1-2; nr. 198, 26 octombrie/8 noiembrie 1902, pp. 1-2; T. Neș, *op. cit.*, pp. 460-461; M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Sibiu, 1986, p. 68.

⁵³⁶ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania 1900-1914*, Cluj, 1986, p. 56.

⁵³⁷ „*Prin preînalta rezoluțiune dată în Viena la 15 Decembrie a. c. Nu s-a îndurat a întări alegerea vicarului episcopesc gr. or. român de la Oradea Mare și protosinzel Vasilie Mangra, de episcop*”, cf. *Actul neîntăririi*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 231, 12/25 decembrie 1902, p. 1; Vezi și (Ioan) Russu Șirianu, *Cine sparge biserica ortodoxă română?*, în „Trib. Pop.”, an VI, nr. 234, 17/30 decembrie 1902, p. 1.

⁵³⁸ M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 68.

⁵³⁹ An VI, nr. 170, p. 1.

⁵⁴⁰ *De ce nu a fost întărit Vasile Mangra?*, în „Trib. Pop.”, an VII, nr. 5, 11/24 ianuarie 1903, p. 1.

pentru Biserica ortodoxă română din părțile arădene, a început să inspire serioase îngrijorări credincioșilor care simțeau din plin neajunsurile ce veneau din cauza lipsei din fruntea lor a arhierelui, a părintelui mângâietor care era chemat să apere turma lui Iisus Hristos. Sub greutatea acestor juste și întemeiate îngrijorări, Cu toate demersurile Consistoriului eparhial, la 17 decembrie 1902, Ministrul Instrucțiunii și cultelor, Wlassics Gyula comunica mitropolitului Ioan Mețianu că „regele nu s-a îndurat a întări alegerea vicarului episcopesc gr. or. român de la Oradea Mare și protosincol Vasile Mangra de episcop gr. ort. român al diecezei Aradului săvârșită în Sinodul ținut la 12 iunie a. c.”⁵⁴¹.

În ședința plenară a Consistoriului eparhial, ținută în ziua de luni 30 decembrie/12 ianuarie 1903 sub președenția lui Ioan I. Papp, la care au luat parte dr. Nicolae Oncu, dr. Nicolae Oprean, Sava Raicu, Augustin Boțoc, Roman Ciorogariu, Aurel Petrovici, Gherasim Șerb, Constantin Gurban, Traian Vățianu și alții, s-a hotărât ca noile alegeri să aibă loc în ziua de 30 ianuarie/12 februarie 1903⁵⁴².

Purtătorii de cuvânt a celor două fracțiuni, Mangra și Hamsea, au considerat necesar să găsească o persoană neutră, care să fie acceptabil și autorităților ungare, ceea ce a determinat alegătorii să se grupeze în jurul protosinghelului Ioan I. Papp, fire blândă, împăciuitoare, neamestecat în politică, dar care în viața bisericească a știut să se ridice deasupra partidelor în care erau împărțiți alegătorii și fruntașii bisericești, determinând Sinodul eparhial electoral convocarea pentru noile alegeri la sfârșitul lunii ianuarie. Sinodul eparhial electoral a fost condus, din încredințarea mitropolitului Ioan Mețianu, de către protosincolul dr. Eusebiu Roșca care pe atunci funcționa ca asesor consistorial mitropolitan la Sibiu. Au candidat protosincolul Ioan I. Papp, președinte al Consistoriului eparhial și arhimandritul Augustin Hamsea. În urma numărării voturilor, a fost ales Ioan I. Papp cu 36 de voturi, A. Hamsea obținând 20 de voturi, cu toate că cel din urmă era favoritul mitropolitului⁵⁴³.

⁵⁴¹ „Bis. și Șc.”, an XXVI, nr. 50, 15/28 decembrie 1902, p. 417.

⁵⁴² „Trib. Pop.”, an VII, nr. 1, 1/14 ianuarie 1903, p. 2; nr. 15 din 25 ianuarie/7 februarie 1903, p. 1.

⁵⁴³ *Ioan I. Papp ales episcop – Hamsea a căzut*, în „Trib. Pop.”, an VII, nr. 20, 1/14 februarie 1903, pp. 1-2; „Bis. și Șc.”, an XXVI, nr. 6, 9/22 februarie 1903, p. 43; T. Neș, *op. cit.*, p. 461; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 224.

După alegeri, dr. Nicolae Oncu, deputat sinodal, în cuvântarea pe care a ținut-o în catedral din Arad, a arătat că motivele care au dus la această alegere de majoritatea membrilor sinodului nu a fost condus nici de interese de partid, nici personale, ci „am fost călăuziți de interesele mari ale Bisericii noastre”. Tocmai acest principiu nu i-a călăuzit pe aderenții care erau grupați în jurul lui Augustin Hamsea, după alegerea lui Vasile Mangra în urmă cu un an. Acest lucru a contribuit la destrămarea Bisericii atât din interior cât și din exterior. S-a acreditat chiar și ideia că alegându-se Hamsea, el va trebui să risipească pe „mangriști”, în primul rând pe Vasile Mangra, despre a cărui demnitate bisericească presa maghiară vorbea ca despre un lucru foarte efemer. Noul ales în scaunul de episcop Ioan I. Papp chiar era întrebat de unii reprezentanți ai presei dacă îl va mai menține pe V. Mangra în vicariat, de parcă acesta era un post administrativ care să depindă de unele capricii ale stăpânilor comitatului iar nu un apostolat bisericesc încredințat pe viață celor mai demni dintre fiii credincioși ai Bisericii⁵⁴⁴.

Reprezentanții Bisericii arădene au respins pentru a treia oară pe arhimandritul Augustin Hamsea și au ales pe Ioan I. Papp, cu dragoste frățească Vasile Mangra „i-a îmbiat candidatura”. Însemnătatea acestei alegeri au mărturisit-o chiar ziarele de limbă maghiară din Arad, care scriau că dacă nu va fi ales A. Hamsea, ori cine altul va fi ales cu ajutorul lui V. Mangra, nu avea să fie pe placul guvernului de la Budapesta și nu este „înspre tăria ideii de stat”. Protosincelul Ioan I. Papp nu a alergat după vâldicie și nici nu s-a gândit vreo clipă, „cel puțin cu un an înainte”, el fiind mulțumit că putea îndeplini cu cinste locul pe care-l deținea de atâția ani. Sinodul eparhial electoral însă a văzut altfel lucrurile, aflând în persoana lui pe omul care să conducă destinele Bisericii prin furtunile grele ale vieții de la începutul secolului al XX-lea. În cuvântarea rostită cu ocazia alegerii, noul episcop, înainte de toate a dat mulțumire lui Dumnezeu pentru că a determinat voința alegătorilor să-și întoarcă privirea asupra sa. „Te rog cu umilintă primește mulțumita mea fierbinte pentru că Duhul Tău cel sfânt a inspirat alegătorilor voința Ta preasfântă, că la îndeplinirea scaunului episcopesc vacant să-și întoarcă privirea asupra mea”. A mulțumit sinodului pentru încrederea prin care i s-au recunoscut serviciile „purtate sfintei noastre biserici în toate funcțiile ocupate [...] dar mi s-au dat totodată cea mai mare răsplată la care poate aspira un funcționar bisericesc”. Țelul său era să restabilească pacea și buna înțelegere în Biserică, să o conducă în

⁵⁴⁴ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 21, 21 ianuarie/5 februarie 1903, p. 1.

spiritul Evangheliei lui Hristos, în spiritul păcii și a dragostei creștine⁵⁴⁵, pentru că repetatele alegeri, dar și propaganda înverșunată a celor două grupări adverse, au săpat o prăpastie adâncă între credincioșii eparhiei. Vrajba era atât de mare încât potolirea ei a constituit multă vreme principala năzuință a noului episcop. Despre alegerea sa, într-un articol de fond din officiosul eparhiei arădene, se împărtășea bucuria credincioșilor: „Alesu-și-a sie-și dieceza Aradului, prin reprezentanța sa legală în persoana merituosului bărbat al Bisericii noastre, prea cuvioșia sa Domnul Ioan Ig. Papp, protosinghel și președinte al Consistoriului nostru eparhial. Venit-a în numele Domnului pentru alinarea durerilor mult încercatei noastre Biserici pentru mângâierea și bucuria credincioșilor. Providența [...] ne-a adus pe omul muncii, omul faptelor și omul harnic de a aduce naia Bisericii noastre cu mâini destoinice pe valurile furtunoase spre limanul misiunii sale”⁵⁴⁶.

Cuvinte elogioase la adresa noului episcop cuprinde și *Calendarul pe anul de la Hristos 1904* (anul XXV, Arad, 1904, p. 93 u), care scria că „între valurile luptelor sociale și politice care inunda și viața bisericească în cele două decenii din urmă, stă priveghiind și lucrând la masa verde de la Consistoriul ortodox român din Arad un bărbat cu distinse calități, mai presus de toate însă cu mine luminată și inimă bună. Cei osteniți de luptele vieții la dânsul își aflau încurajare. Și îndelungata lui răbdare era mai mare decât greutățile între care muncea. La altar era preot după rânduiala lui Melchisedec umplând bisericile prin glasul lui puternic, de lauda și mărirea lui Dumnezeu și inspirând evlavie în credincioși prin referentul consistorial și acum Preasfințitul nostru episcop Ioan I. Papp”.

Ioan I. Papp era al cincilea ierarh din perioada *Statutului șagunian*, inaugurată în anul 1870, urmând după Procopie Ivașcovici (1853-1873), Miron Romanul (1873-1874), Ioan Mețianu (1875-1898) și Iosif Goldiș (1898-1902). A fost unul dintre ierarhii cu o arhipăstorire îndelungată și dintre cele mai rodnice din câți a avut Episcopia Aradului.

II. Originea, studiile și intrarea în viața publică

Episcopul Ioan Ignatie Papp provenea din partea nordică a eparhiei arădene, din Bihorul care a dat atâtea caractere tari și binefăcători ai

⁵⁴⁵ *Ioan I. Papp ales episcop – Hamsea a căzut*, în „Trib. Pop.”, nr. citat, p. 2.

⁵⁴⁶ „Bis. și Șc.”, an XXVII, nr. 5, 2/15 februarie 1903.

neamului românesc Alexandru Gavra, Gherasim Raț, Miron Moise Romanul, Teodor Botiș, Gheorghe Ciuhandu.

S-a născut la 20 decembrie/1 ianuarie 1848 în casa evlavioșilor Ilie și Raveca Papp din satul Pociovești de lângă Beiuș, primind la botez numele sfântului zilei, Ignatie. Tatăl său, Ilie Papp era cântăreț bisericesc și fiul „diacului bătrân Vasile Popa” căruia i-a și urmat în slujba cantoratului la biserica din sat. Mama sa Raveca era „fiica lui Mitru Petroian-Mitrulescu din Cresuia”, după cum însuși mărturirea viitorul episcop al Aradului într-un manuscrisul autobiografic Pomul neamului din care am descins eu subscrisul episcop gr. ort. român al Aradului, datat 16 februarie/1 martie 1914 și publicat de Teodor Neș⁵⁴⁷, unul dintre biografii săi. Despre bunicul dinspre tată, Vasile Popa, „posteritatea vorbea cu multă stimă”, atât pentru că era un om cu frică de Dumnezeu dar și pentru faptul că era un bun cântăreț bisericesc. Ignatie a mai avut două surori și un frate. Maria era căsătorită cu Pascu Balint, fiul lui Onisie Balint, un om de mare cinste din Pociovești, iar Teodora era căsătorită în Pietroasa cu teologul absolut Alexandru Popa, fiul lui George Popa, un om foarte înstărit în sat. Fratele Vasile a absolvit cinci clase gimnaziale, Preparandia și Institutul Teologic din Arad și era căsătorit cu Elisabeta, fiica preotului Pavel Milian din Tulca. După hirotonire a slujit ca preot în Burda, iar apoi în Curățele, parohii învecinate cu Pociovești. Tatăl lor Ilie, a decedat în anul 1870, pe când Ignatie se afla în anul al doilea la Institutul Teologic din Arad, iar mama Raveca a răposat în 1874 pe când viitorul episcop era angajat al Consistorioului eparhial din Arad. Copilăria s-a depănat în jurul stranei bisericii din sat și în atmosfera profund creștinească din casa părintească. „Pruncul se adoarme cu cântece de leagăn din troparele și condacele sărbătorilor. Poveștile din copilărie sunt sinaxarele mineiilor citite domol de glasul duios al diacului Ilie Pop [...]. Literale le învață după Ceaslov iar cea dintâi carte din care citește și altora este *Cazania*”. Așa îi prezenta copilăria la un deceniu de la moartea episcopului, preotul Caius Turicu cu prilejul parastasului oficiat la 3 martie 1935 în Catedrala din Arad⁵⁴⁸.

Școala primară a urmat-o în Curățele și Beiuș. „Praznicul Schimbării la Față a anului 1860 dă conștiința vieții, ce de aici încolo se impune ca și o pildă rodnică de urmat ce începe să fie tratată de Ignatie al Diacului, cum îl

⁵⁴⁷ *Oameni din Bihor, Anexa 1*, pp. 455-458.

⁵⁴⁸ Caius Turicu, *Cuvântare rostită la parastasul oficiat la 10 ani după moartea episcopului Ioan I. Papp, 3 martie 1935*, în „Bis. și Șc.”, an LIX, nr. 11, 17 martie 1935, pp. 8-9.

numea satul. Ca de obicei, copilul de 12 ani citea Cazania între cele două slujbe, ascultat cu mult interes nu numai de popor ci și de bătrânul preot [...]. Glasul copilului răsuna blând așezându-se pe inimi ca și o rană binefăcătoare ce-și picura stropii fierbinți prelungindu-se pe genele auditoriului”⁵⁴⁹.

Cursurile gimnaziale le-a urmat la Liceul greco-catolic din Beiuș pe care l-a absolvit la finele anului școlar 1867-1868, unde l-a avut ca și coleg de clasă pe viitorul om politic, avocatul Coriolan Brediceanu⁵⁵⁰ și pe viitorul profesor Vasile Leșianu⁵⁵¹. Aici a avut ca profesori pe Mihai Bandiciu și Paul Vela, dar și pe cei mai activi preoți „ai părților expuse de la granița de vest a românismului”, Ignatie Sârbu, Simion Popovici Desseanu și Ioan Sălăgianu. Din 1865 a avut bucuria de a-l avea și pe Theodor Roșu, „una dintre cele mai distinse puteri didactice ale acestui liceu”⁵⁵².

După absolvirea cursurilor gimnaziale, s-a îndreptat spre studiile juridice dar, ascultând de sfaturile părinților și poate de unele îndemnuri lăuntrice înfiripate în sufletul său încă în anii copilăriei petrecuți în strana bisericii și în casa plină de cucernicie, s-a înscris la Institutul Teologic din Arad, pe care l-a absolvit în vara anului 1871⁵⁵³. Tatăl său dorea să-l vadă întors ca preot la altarul bisericii din sat, Dumnezeu însă a vrut ca acest drum până la Pociovelește să fie mai lung cuprinzându-i întreaga viață pământească. Perioada de început a cursurilor teologice (1868-1869) coincide cu reactivarea Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania sub marele Andrei Șaguna și începutul vieții constituționale a Bisericii noastre din Transilvania și Ungaria. La Institutul Teologic din Arad, a avut o serie de iluștri profesori între care amintim pe Iosif Goldiș, înaintașul său în scaunul eparhial, Constantin Gurban, viitorul protopop de la Ineu și Buteni, Andrei Alexandru Papp, viitorul vicar consistorial de la Oradea și Miron Romanul, viitorul episcop al Aradului, apoi mitropolit al Transilvaniei. Era perioada când în administrația Consistoriului eparhial arădean se simțea lipsa unor minți luminate și inimi devotate în serviciul Bisericii. Remarcat

⁵⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁵⁰ Coriolan Brediceanu (1849-1909) născut la Lugoj, om politic și avocat, membru în Comitetul Central al Partidului Național Român din 1881-1892, deputat în Dieta Ungariei. A apărat pe români în procesele politice.

⁵⁵¹ Vasile Leșianu, distins profesor la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș. Din cauza activității sale românești a fost transferat într-un post de preot.

⁵⁵² Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928*, Beiuș, 1928, pp. 183, 171, 174.

⁵⁵³ T. Botiș, *op. cit.*, p. 704.

de fostul său profesor Miron Romanul, care pe atunci funcționa ca vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea, l-a recomandat episcopului Procopie Ivașcovici (1853-1873), care avea trebuință de energia suflătoare a unui tânăr versat în practica administrativă. Așa ajunge tânărul teolog Ignatie, încă de la începutul anilor de studii, „concepist” la cancelaria consistorială. După absolvirea celor trei ani de studii, Miron Romanul nu se putea lipsi de proaspătul teolog absolut, introdus deja în toate tainele organismului administrativ-bisericesc conform Statutului organic. În serviciul Consistoriului eparhial arădean trece prin întreaga filieră a slujbelor administrative, mai întâi ca practicant, apoi ca și copist, expeditor, din 1875 arhivar, casier, secretar consistorial. Între 1876 și 1891 a funcționat ca referent în senatul bisericesc al Consistoriului⁵⁵⁴. În anul școlar 1875-1876 a predat *Ermineutica* și *Teologia pastorală* la Institutul teologic⁵⁵⁵.

În perioada cuprinsă de la 1868 și până la 1903, timp de 35 de ani cât a funcționat în cadrul Consistoriului eparhial, a mai îndeplinit și alte funcții în afara lui. În 1882 a fost numir casier al *Astrei*, calitate în care a mulțumit pentru contribuțiile date în folosul asociației de unii fii ai neamului românesc de pe meleagurile arădene. A fost unul dintre principalii sprijinitori ai Bibliotecii Societății de lectură, alături de episcopul Ioan Mețianu, Iosif Goldiș, Nicolae Oncu, Alexandru Gavra și Atanasie Șandor. În timp ce prin reședința eparhială s-au perindat episcopii Procopie Ivașcovici (1853-1873), Miron Romanul (1873-1874), Ioan Mețianu (1875-1898) și Iosif Goldiș (1899-1902), Ioan I. Papp a rămas „funcționarul statornic, credincios, conștiincios, directivând prin arhive, rezolvând acte cu o judecată limpede, cu o intuiție înăscută”⁵⁵⁶.

La 14/27 iulie 1879, prin punerea mâinilor episcopului Ioan Mețianu, tânărul Ignatie a fost hirotonit diacon, iar în 1890 preot necăsătorit, legându-se de altarul bisericii catedrale din Arad până la moarte. Deși înaintat în vârstă, se decide pentru viața monahală și la 1/14 aprilie 1900 este tuns în monahism la mănăstirea Hodoș-Bodrog primind numele de Ioan. La 23 aprilie 1900, episcopul de atunci al Aradului, Iosif Goldiș l-a ridicat la treapta de protosinghel⁵⁵⁷. În această treaptă monahală îl surprind luptele dintre

⁵⁵⁴ T. Neș, *op. cit.*, p. 460; Gh. Lițiu, *Episcopul Ioan Ignatie Papp al Aradului (1903-1925)*, în „M. B.”, an XIX, 1969, nr. 1-3, p. 87.

⁵⁵⁵ T. Botiș, *op. cit.*, p. 549.

⁵⁵⁶ T. Neș, *op. cit.*, p. 460.

⁵⁵⁷ C. Turicu, *op. cit.*, pp. 8-9; E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, *op. cit.*, p. 90.

Augustin Hamsea și Vasile Mangra pentru scaunul eparhial al Aradului. După moartea episcopului Iosif Goldiș, întâmplată la 23 martie/5 aprilie 1902, protocincelul Ioan I. Papp primește conducerea centrului eparhial din Arad, în calitate de președinte, achitându-se cu mult tact și pricepere de sarcinile ce-i reveneau în împrejurări deosebit de grele pentru Neamul și Biserica românească din primii ani ai secolului al XX-lea.

III. Hirotonirea, instalarea și începutul activității de episcop

După o sedisvacanță destul de îndelungată, la 30 ianuarie/12 februarie 1903, Episcopia Aradului și-a primit arhipăstorul său în persoana lui Ioan I. Papp. După cenzurarea actului electoral al Sinodului eparhial, protosinghelul Ioan a fost înaintat la rangul monahal de arhimandrit. La 23 martie/5 aprilie 1903, a fost primit în audiență de primul ministru Széll și ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, Iuliu Wlassics, solicitând termen pentru depunerea jurământului, fixându-i-se ultimul termen pentru 16 sau 17 aprilie⁵⁵⁸. La 27 martie 1903, la propunerea ministrului de Culte, arhimandritul Ioan I. Papp a primit „preaînalta întărire” de la împăratul Austro-Ungariei⁵⁵⁹.

Hirotonirea de episcop a avut loc în ziua de Sfândul Gheorghe a anului 1903, în biserica catedrală din Sibiu, solemnitate religioasă condusă de mitropolitul Ioan Mețianu, înconjurat de episcopii Nicolae Popea al Caransebeșului, arhimandriții Filaret Musta și dr. Ilarion Pușcariu, protopopii dr. Ioan Trăilescu și Vasile Beleş și ieromonahul dr. Elie Miron Cristea, viitorul episcop al Caransebeșului. Răspunsurile liturgice au fost date de un cor mixt condus de compozitorul Timotei Popovici. La actul hirotonirii a participat și o numeroasă delegație din partea Consistoriului eparhial arădean și a celui din Oradea⁵⁶⁰. În cuvântarea rostită cu prilejul hirotonirii și la primirea toiagului arhieresc, episcopul Ioan I. Papp a numit votul alegătorilor „arvuna logodnei duhovnicești, simbol al inelului pe care mireasa îl oferă logodnicului”. Acestei arvune i-a răspuns prin primirea

⁵⁵⁸ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 57 din 25 martie/7 aprilie 1903, p. 1.

⁵⁵⁹ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 55 din 22 martie/4 aprilie 1903, p. 1.

⁵⁶⁰ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 58 din 26 aprilie/9 mai 1903, pp. 1-2; „Bis. și Șc.”, an XXVII, nr. 17, 27 aprilie/10 mai 1903, p. 1; *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr. ort. a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1904*, Arad, 1904, pp. 58-59.

alegerii. Logodna între arhiereu și mireasă, Biserica, s-a făcut desăvârșită numai prin „cenzurarea canonică din partea sinodului episcopesc și prin înalta sancțiune împărâtească urmate de primirea darului arhieriei prin care a devenit mirele încununat al eparhiei arădene”. Dând glas bucuriei prin cuvintele prorocului Isaia (61, 10), „să se bucure sufletul meu în Domnul”, arăta că vede în sine precum a văzut în toți antecesorii săi, împlinirea cuvintelor Sf. Apostol Pavel: „tot arhiereul care dintre oameni se ia, pentru oameni se pune” (Evrei V, 1). Noul episcop se considera luat dintre oameni și pus pentru trebuințele poporului. Cuvântarea țesută din texte biblice bine alese, reflectă conștiința înaltă a arhieriei de care era pătruns acest om⁵⁶¹.

În ziua în care primea darul hirotoniei întru arhiereu în biserica catedrală din Sibiu, la Arad se sfințea și ridica în turnul bisericii catedrale un clopot nou în greutate de 2 254 kg dăruit pe seama bisericii de noul episcop. Clopotul a fost tras pentru prima dată la intrarea solemnă a episcopului în Arad, pentru actul solemn al instalării. Era mărturia de credință „înaintea sfântului nostru Sinod episcopesc spre a primi [...] preasfântul dar al arhieriei”⁵⁶². La numai două zile după actul solemn al hirotonirii, noul episcop, însoțit de dr. Nicolae Oncu, Petru Truția, George Popovici, dr. Ioan Trăilescu, Vasile Beleş, Nicolae Roxin și asesorul consistorial Andrei Horvat, s-a întors în Arad unde a avut parte de o frumoasă primire. Cuvântul de bun sosie fiind rostit de preotul Traian Vățian, parohul Aradului⁵⁶³. Instalarea a avut loc duminică 4/17 mai 1903, în biserica catedrală, în prezența delegatului mitropolitan, Eusebiu Roșca. La dorința expresă a noului episcop, manifestarea credincioșilor față de noul ierarh a fost „lipsită de zgomotul prea mare lumesc”. În schimb, noul episcop, prin daruri însemnate făcute pentru preamărirea lui Dumnezeu a dat cel mai expresiv semn despre „direcțiunea sănătoasă și cu adevărat bisericească în care dorește să fie abătută viața creștinească a eparhioților săi”⁵⁶⁴.

⁵⁶¹ „Bis. și Șc.”, an XXVII, nr. 17, 27 aprilie/10 martie 1903.

⁵⁶² „Bis. și Șc.”, an XXVII, nr. 1, 27 aprilie/10 mai 1903; *Protocolul despre ședințele Sinodului eparhial...1903*, Arad, 1903, p. 7; *Douăzeci de ani de arhierie. Un jubileu*, în „Bis. și Șc.”, an XLVII, nr. 5, 29 ianuarie/11 februarie 1923, p. 2; Gh. Lițiu, *Episcopul Ioan Ignăție Papp*, p. 89.

⁵⁶³ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 75, 26 aprilie/9 mai 1903, pp. 1-2.

⁵⁶⁴ „Trib. Pop.”, an VII, nr. 82, 6/19 mai 1903, p. 1; *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1904*, pp. 58-59.

Episcopul Ioan I. Papp a luat în mâinile sale destinele diecezei arădene în împrejurări și timpuri extrem de grele, când în urma frământărilor și agitațiilor de la cele două alegeri de episcop, spiritele fiind într-o surescitare încordată. Credincios chemării sale, episcopul Ioan I. Papp a venit în fruntea Episcopiei cu gândul curat și ferm de a pacifica toată vrăjmășia, a curma neînțelegerile și a pune sfârșit tuturor veleităților, ca astfel să poată conduce naia Bisericii lui Hristos cu puteri unite și încheigate spre scopul și țelul bine precizat. Piedici și obstacole erau multe și din abundență. Trebuia să conducă o dieceză căreia îi lipseau nu numai tradițiile de viață națională și bisericească, înrădăcinate mai adânc în trecut, ci și izvoarele și temeiurile mai solide ale unei organizații capabile a facilita și duce la izbândă tendințe spre un progres mai sigur. Nici sub aspect economic-gospodăresc eparhia nu stătea prea bine. Atât edificiile centrului eparhial cât și fondurile și fundațiunile eparhiale erau deficitare. Începuturile făcute sub păstoria episcopului Ioan Mețianu erau încă plâpânde, obștea românească nu era pregătită și nici în situația materială corespunzătoare pentru a aduce jertfe pentru Biserică și instituțiile sale pe măsura necesităților. Școala confesională românească intrase în vizorul autorităților maghiare în scopul statificării învățământului românesc și implicit al maghiarizării lui. Învățătorii erau slabi plătiți, edificiile școlare puține și necorespunzătoare. Singurele școli medii, Institutul pedagogic-teologic și școala civilă de fete, erau menite să asigure nevoile de cadre școlare și bisericești pentru poporul român din banat, Crișana și până în Maramureș. Biserica catedrală „*Nașterea Sf. Ioan Botezătoru*”, ridicată într-o formă modestă în timpul episcopului Procopie Ivașcoviici, ajunsese într-o stare deplorabilă în urma crăpăturilor serioase care se deschideau în zidul dinspre sud. Acestea și încă numltele altele, erau problemele ce își așteptau omul potrivit care să le dea o grabnică rezolvare.

La începutul arhipăstoririi episcopului Ioan Ignatie Papp, Episcopia Aradului își avea jurisdicția peste un teritoriu destul de întins, cuprinzând părțile arădene, crișene și timișene. La Arad și Oradea funcționau câte un Consistoriu eparhial, cel de la Oradea fiind condus de un vicar episcopesc. La începutul arhipăstoririi lui Ioan I. Papp, vicar a funcționat arhimandritul Vasile Mangra, iar după alegerea acestuia ca mitropolit al Transilvaniei, a fost numit protosinghelul Roman Ciorogariu, profesor și director al Institutului teologic-pedagogic. Consistoriul eparhial arădean cuprinde un număr de 11 protopopiate (Arad, Belinț, Buteni, Chișineu-Criș, Comloșul-Bănățean, Hălmațiu, Ineu, Lipova, Radna, Șiria și Timișoara) cu 310 parohii

matre și 114 filii în care funcționau 406 preoți la un număr de 386 514 suflete din care 196 023 bărbați și 190 491 femei. Consistoriul eparhial din Oradea era format din 6 protopopiate (Beiuș, Beliu, Oradea, Peșteș, Tinca și Vașcău) cu 266 parohii matre și 265 filii, în care funcționau un număr de 202 preoți la un număr de 193 498 suflete⁵⁶⁵.

IV. Activitatea de episcop până la Marea Unire

IV. 1. Îmbunătățirea situației interne a Bisericii.

Stingerea disputelor dintre cele două Consistoare eparhiale, de la Arad și Oradea

În cuvântarea de deschidere a Sinodului eparhial din anul 1906, episcopul chema credincioșii la o mai bună înțelegere, semn că nici după trei ani de la alegeri spiritele agitate nu se potoliseră. „Văzând cât de tare era zguduită pacea internă și dorind restabilirea ei prin închegarea raporturilor frățești dintre toți fiii diecezei, am ridicat încă de la început și am abordat de atunci încontinuu și neîntrerupt, cu cuvântul și cu exemplul propriu, flamura păcii și am năzuit după putință a satisface și am stăruit a se satisface aspirațiunile legitime ale tururora” – afirma el cu acest prilej⁵⁶⁶. Acoperit de o puternică și aparentă supunere ierarhică, grupul lui A. Hamsea, fost său contracandidat la alegerea de episcop, a slăbit progresiv. În discursul de deschidere a Sinodului eparhial din 30 aprilie 1916, episcopul Ioan avea cuvinte de laudă pentru activitatea adversarului său⁵⁶⁷. În măsură ce progresa înțelegerea dintre hamziști și episcop, se întetea antagonismul între vlădică și mangriști. Vasile Mangra, conștient de contribuția pe care a avut-o la alegerea lui Ioan I. Papp, la îndemnul temperamentului său combativ și al râvnii sale spre o desăvârșită independență în cele bisericești ca vicar al Consistoriului eparhial de la Oradea, în scurt timp, a ajuns în conflict cu Aradul. Amintim numai aspra divergență iscată din cauza raporturilor administrative și juridice dintre Oradea și Arad care au avut loc cu prilejul ședințelor Sinodului eparhial din anul 1912, în urma interpelării și propunerilor lui Nicolae Zigre. Arhimandritul Vasile Mangra, pe atunci

⁵⁶⁵ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1904*, pp. 33, 74, 91.

⁵⁶⁶ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1906*, Arad, 1906, p. 7.

⁵⁶⁷ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1916*, Arad, 1916, p. 5.

deputat guvernamental a obținut unele subvenții de la Ministerul de Culte pe care le-a încasat direct și le-a distribuit funcționarilor consistoriali și școlilor. Episcopul Ioan I. Papp, nemulțumit de faptul că întreaga corespondență purtată de Consistoriul din Oradea cu Ministerul de Culte a fost făcută „nemijlocit și nu prin Consistoriul din Arad”, a admis cererea lui Nicolae Zigre prin care se constata că guvernul de la Budapesta s-a abătut de la normele respective până în anul 1907, dând ajutoare de stat numai unor funcționari consistoriali, refuzându-le altora acest ajutor. În urma acestor divergențe, episcopul a propus Consistoriului de la Oradea ca pe mai departe să corespundeze cu Ministerul de Culte numai prin Episcopia Aradului⁵⁶⁸.

Tensionarea raporturilor dintre cele două consistoare eparhiale au persistat și după alegerea arhimandritului Vasile Mangra ca mitropolit al Transilvaniei, mai ales atunci când s-a pus în discuție alegerea noului vicar de la Oradea Episcopul Ioan I. Papp a cerut Sinodului eparhial modificarea *Regulamentului afacerilor interne al Consistoarelor eparhiale*, ca vicarul să fie prezentat episcopului „spre întărire”. După experiența trecută cu arhimandritul V. Mangra, episcopul s-a opus unei alte modalități de alegere a vicarului, cunoscând că succesorul noului mitropolit în postul de la Oradea, era protosinghelul Roman Ciorogariu, „o fire de asemenea cu porniri spre independență”. În cele din urmă conflictul s-a stins prin alegerea lui Roman Ciorogariu și declarația episcopului: „Mai bine cedez eu, decât să intre calul Troian în Biserică și să se facă arbitru peste noi”⁵⁶⁹. În problema alegerii vicarului, episcopul Ioan Papp și-a modificat atitudinea și sub presiunea votului general.

IV. 2. Episcopul Ioan Papp și problema autonomiei Bisericii ortodoxe

Episcopul Ioan Papp a condus Biserica într-o perioadă când aceasta era aprig bântuită de silințele guvernului maghiar de la Budapesta de a-i știrbi autonomia și a-i răpi școlile confesionale. La începutul primului război mondial, episcopii români erau curțați de ochii iscoditori ai Budapestei și conștiința lor era violată prin diferite semnături și declarații de loialitate, smulse prin teroare. În starea critică existentă, zestrea afectivă a episcopului i-au impus atitudini care erau în contradicție cu năzuințele politice ale

⁵⁶⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1912, Arad, 1912, p. 66.*

⁵⁶⁹ R. Ciorogariu, *Zile trăite*, pp. 89-90; T. Neș, *op. cit.*, pp. 462, 463, 464.

românilor. Dorința însușirilor sale înăscute ori imprimare, încă din timpul copilăriei, de mediul românesc și creștinesc al casei părintești din Pociovești, n-a fost destrămată de încercările anilor de mai târziu. A reușit să ocolească primejdiile și cursele pe care i le-au întins guvernării de la Budapesta⁵⁷⁰. Considera autonomia Bisericii un drept care trebuia să fie lăsat „moștenire dreaptă urmașilor noștri, întocmai precum l-am primit și noi de la înaintașii noștri, întreg și neștirbit”⁵⁷¹. Aceasta este concluzia ce se desprinde din intervenția episcopului la lucrările Sinodului eparhial din anul 1908. Cu acest prilej au mai fost accentuate și alte idei cu largi implicații în mișcarea națională a românilor. A fost subliniată ideea că pentru apărarea autonomiei Bisericii „au să incurgă și contribuie toate elementele ei constitutive, adică tot clerul și poporul de jos până sus și de sus până jos”. Autonomia Bisericii devenea o formă de păstrare a unității spirituale a poporului român în condițiile în care prin legea învățământului se urmărea spargerea acestei unități. În al doilea rând, autonomia era un factor menit să contribuie la înaintarea credincioșilor „în cultură și bunăstare sub scutul și cu mijloacele Bisericii noastre”. Hotărârea de apărare a autonomiei Bisericii a fost unanimă și ea s-a oglindit și în aprobarea acțiunilor pe care le-a întreprins Mitropolia Ortodoxă Română „pentru apărarea autonomiei noastre bisericești și a intereselor confesionale gr. or. române în fața proiectului de lege XXVII din 1907”. Prin deciziile sinodale din anul 1908, Episcopia Aradului s-a angajat pe drumul greu și anevoios al apărării autonomiei bisericești, în fond, a aspirațiilor de unitate națională a românilor.

În 1908, după trecerea la cele veșnice a episcopului Nicolae Popea al Caransebeșului (1889-1908), membru al Academiei Române, episcopul Aradului a fost încredințat cu prezidarea alegerii noului episcop. În cuvântarea rostită cu prilejul deschiderii Sinodului electiv, accentua însemnătatea autonomiei Bisericii pentru viața și dezvoltarea românilor, afirmând că „oricât de cardinal este acest drept, un lucru să nu-l pierdem din vedere ca acest drept în sine nu este însuși scopul, ci el este numai un mijloc la atingerea scopului, care este dezvoltarea și întărirea Bisericii noastre naționale”⁵⁷².

⁵⁷⁰ T. Neș, *op. cit.*, pp. 465-466.

⁵⁷¹ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1908*, pp. 4-7.

⁵⁷² Vasile Popeangă, Ion B. Mureșianu, *Aradul cultural în lupta pentru înfăptuirea Marii Uniri (1908-1918)* (Prefață de P. S. Episcop dr Timotei Seviciu), Arad, 1991, pp. 12-13.

Problema autonomiei Bisericii a revenit și la lucrările Sinodului eparhial din anul următor, pe lângă problema statutului Consistoriului eparhial în relațiile cu guvernul de la Budapesta. Urmărind diminuarea rolului organizatoric și decizional al corporațiilor bisericești, guvernul a considerat că în viața bisericească a românilor din Transilvania, Consistoriul eparhial era o corporație consultativă ale cărei decizii nu erau obligatorii pentru episcop și prin urmare „consistoriul față de guvern nu poate figura ca autoritate și în consecință nici nu are nici o răspundere față de guvern”. Consistoriul și Sinodul eparhial au analizat cu temeinicie această decizie ministerială, care urmărea să scoată din valoare o instituție constituțională a Bisericii noastre, făcând iluzorie funcționarea organismului bisericesc. Sinodul a luat două decizii importante referitoare la această problemă. În primul rând, a cerut să se protesteze împotriva deciziei ministeriale nr. 147 441 din 1908, iar în al doilea rând, a invitat pe episcopul Aradului să respecte în continuare dispozițiile *Statutului organic* referitoare la „cercul de competență al Consistoriului eparhial”. Au fost decizii menite să mențină autonomia Bisericii ortodoxe în limitele fixate de *Statutul organic* și să demonstreze deținătorilor puterii politice că Biserica ortodoxă română era decisă să-și apere autonomia și funcția sa națională în cadrul comunității românești din cadrul Imperiului austro-ungar. Sunt cunoscute luările de poziție din Casa magnaților a episcopului în privința întregirii veniturilor preoțești⁵⁷³.

În atmosfera de cataclism mondial a anului 1918, Guvernul de la Budapesta a căutat să dea o nouă lovitură autonomiei bisericești, trimitând la ședințele Sinoadelor eparhiale din Arad, un comisar pentru „suprema inspecție”. În interesul Bisericii, episcopul Ioan I. Papp trebuia să manevreze aparențele, motiv pentru care „provoca la drepturile de supremă inspecție a guvernului, încercând să înduplece pe deputați la compromis, aducea aminte de jurământul de fidelitate pe care l-a făcut pentru împărat”. După toate acestea, Vasile Goldiș amintea episcopului că a „jurat credință bisericii noastre și neamului nostru românesc”, fapt recunoscut de către ierarh⁵⁷⁴.

Cu o seară înaintea Sinodului eparhial, convocat pentru Duminica Tomii (1 mai 1918), secretarul eparhial Vasile Goldiș a determinat pe episcop să

⁵⁷³ T. V. Păcățianu, *op. cit.*, vol. VIII, p. 849; „Bis. și Șc.”, an XXXVII, nr. 24, 16/29 iunie 1913, pp. 185-187; V. Popeangă, I. B. Mureșan, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁷⁴ Vasile Goldiș, † *Episcopului Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 4, 25 noiembrie 1925, pp. 1-2.

convoace pe toți deputații sinodali la o „conferință confidențială”. A fost un moment crucial în activitatea episcopului, lucrările Sinodului fiind suspendate și s-a protestat împotriva hotărârii guvernului, profund contrară cu autonomia Bisericii. Sosind la catedrală, comisarul nu a fost așteptat de nimeni și nu i s-a rezervat un loc oficial. Apoi, la întorcerea în sala unde urma să aibă loc ședința, comisarul a fost nevoit să intre în urma episcopului și nu i s-a permis să ocupe locul principal în prezidiu. După formalitățile protocolare, a fost suspendată ședința, pentru ca o comisie să întocmească un raport în problema comisarului⁵⁷⁵. Iată cum descria un martor desfășurarea ședinței sinodului eparhial: „în duminica Tomii, după Sf. Liturghie episcopul a deschis dezbaterile sinodului [...] comisarul guvernamental era de față. Sala și galeriile erau arhipline de public. Surescitarea era la culme, sufletele clocoteau. După cuvântarea episcopului și după o vorbire scurtă dar vibrantă a deputatului Vasile Goldiș, episcopul – pur și simplu, a luat pe comisar de braț, acesta neștiind nici o iotă românește și în aplauzele frenetice ale publicului, l-a scos afară, spunându-i cu un râs sarcastic că sinodul și-a încheiat dezbaterile pentru anul curent”⁵⁷⁶.

Lucrările Sinodului eparhial din 1918 au constituit un act de demnitate și hotărâre în apărarea drepturilor Bisericii ortodoxe. Episcopul a dat curs hotărârii sinodale și în 17/30 mai 1918 a înaintat contelui J. Zichy, succesorul lui A. Apponyi la conducerea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, un memorandum în care declara că se solidarizează întru toate cu concluzul Sinodului și a cerut titularului acestui departament să binevoiască „a ridica din valoare dispoziția agravantă a domnului conte Apponyi și a da voie bisericii noastre să-și țină adunările ei așa precum le-a ținut de 48 de ani”⁵⁷⁷. A fost una dintre marile ocazii în care s-a manifestat simțul lui realist, de o fină diplomatie care rezolva lucrurile cele mai grave cu o simplitate uluitoare. Multe probleme puteau fi ridicate datorită faptului că în structura Sinodului eparhial se aflau figuri reprezentative ale mișcării naționale, așa cum au fost Vasile Goldiș, dr. Aurel Grozda, Aurel Lazăr, Nicolae Zigre, Sever Ispravnic, Iustin Marșieu, Ioan Russu-Șirianu, Anton Mocioni, Romul Veliciu, care au adus în sinod experiența lor națională și politică. Episcopul Ioan Papp care a condus în acești ani dificili activitatea sinoadelor eparhiale,

⁵⁷⁵ Ion Jelecuteanu, *Vasile Goldiș*, Arad, 1932, pp. 14-17. E. Greuceanu, *op. cit.*, p. 43.

⁵⁷⁶ „Bis. și Șc.”, an LXIX, nr. 8 din 1945; vezi și R. Ciorogariu, *op. cit.*, pp. 106-112.

⁵⁷⁷ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1918-1920*, Arad, 1920, p. 25.

a avut în ei și sfetnici devotați, cu unii dintre ei a lucrat direct și a găsit la ei informațiile necesare luării unor decizii dificile. Sinodul eparhial din 1918 a fost ultima ședință a reprezentanților Episcopiei Aradului care s-au întrunit sub dominație străină. În toamna anului 1918, mișcarea pentru Unirea Transilvaniei cu România intrând în ultima fază.

IV. 3. Întărirea religios-morală a păstoriților și confruntarea cu prozelitismul neoprotestant (circulare, pastorale, vizite canonice)

O altă problemă importantă care l-a preocupat, a fost întărirea credincioșilor în normele învățaturii creștin ortodoxe și ridicarea religios-morală a credincioșilor. La un deceniu de arhipăstorie, în cuvântul de deschidere al Sinodului eparhial din anul 1913, a făcut un bilanț al activității sale, arătând că „între problemele de viață și activitate ce mi-am impus după preainalta întărire a alegerii mele de episcop al acestei eparhii, cea mai principală mi-a fost, precum și trebuia să-mi fie, întărirea eparhioților mei - cler și popor deopotrivă - în credința în Dumnezeu și apoi stăruirea la ridicarea stării lor religioase-morală și cultural-economice la cel mai înalt nivel posibil”⁵⁷⁸.

La 13 martie 1906 a convocat, la reședința episcopală, pe toți „dignitarii eparhiali”, profesori de la Institutul Teologic și pe toți protopopii din dieceză la o consfătuire. Omul care s-a dedicat serviciului administrativ încă din tinerețe, și de patru ani a luat în mâinile sale conducerea eparhiei, avea impresia că „pe lângă toată abilitatea în mânăirea administrativă a trebuințelor bisericești, un lucru mai trebuie”. În căutarea acestui lucru și-a chemat colaboratorii cei mai apropiați pentru consultare. A propus săvârșirea „exactă și uniformă” a Sfințelor Taine „și peste tot a cultului divin”; intensificarea mărturisirii preoților și căutarea și altor mijloace pentru întărirea sufletească a clerului; stimularea preoților și învățătorilor confesionali de a-și îndeplini misiunea și a avea o viață model; alimentarea sentimentului religios în rândul credincioșilor; reglementarea atitudinilor și a portului preoțesc. În cuvântul de deschidere al conferinței, episcopul a făcut o „dignoză corectă dar și dureroasă” pentru starea lucrurilor în privința celor sufletești simțindu-se nevoia unei „direcții spiritualiste în viața

⁵⁷⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, p. 5.

credincioșilor cât și a Bisericii însăși”. În cadrul acestei întâlniri s-a pus problema și unei reforme a educației și a „instrucției seminariale, de normalizarea vieții liturgice bisericesti și de organizare în consecință a viitoarelor conferințe de acest gen. S-au căutat mijloacele pentru intensificarea propagării Cuvântului lui Dumnezeu prin predică și cateheză; cultivarea sistematică chiar și a clerului și formarea unei preoțimi pentru centrele bisericesti, intensificarea misionarismului intern alături de o propagandă religios-morală prin tipar în mijlocul credincioșilor. Toate acestea fiind considerate de o „arzătoare actualitate”⁵⁷⁹.

Din păcate, toate problemele dezbătute în cadrul acestei întâlniri organizată de episcopul Ioan Papp, au rămas numai „la cadrele unei discuții”, făcându-se prea puțin pentru a le și traduce în practică. Episcopul însuși, un râvnitor pentru a sluji cu credință Biserica, îi lipseau condițiile necesare unei atât de mari reforme, îi lipseau cunoștințele temeinice și sfetnici potriviți pentru a pune în practică cele discutate. Credincios gândului său, la sfârșitul vieții, a mai ridicat o dată aceste probleme, atunci când avutul său, constituit într-o fundație, l-a închinat formării unei generații de slujitori ai altarului mai bine pregătiți în cele ale culturii teologice și vieții ecleziastice⁵⁸⁰. A căutat mijloace pentru întărirea sentimentului religios și ridicarea stării religios-morale a păstoriților. Dorea totodată, să stingă patimile care dănuiau de pe vremea celor două alegeri de episcop. Mereu a fost în contact cu credincioșii din cuprinsul eparhiei, prin circulare, pastorale⁵⁸¹, și vizitele canonice efectuate în parohiile eparhiei.

După moartea arhimandritului Augustin Hamsea, între 1916-1925, episcopul Ioan Papp a preluat și conducerea mănăstirii Hodoș-Bodrog, această perioadă caracterizându-se printr-un nou impuls, pe care l-a primit viața de obște în cele materiale dar și spirituale. Încă de la preluarea conducerii străvechiului așezământ monahal, episcopul a manifestat interes pentru drepturile și îndatoririle fiecărui călugăr „pentru a fi orientat asupra întregii situații” a mănăstirii și pentru a putea stabili un program de viață potrivit rânduielilor monahale și necesităților instituției. Fixând pentru

⁵⁷⁹ Gh. Ciuhandu, *Program vechiu – Cârmaciu nou. O amintire și o chestiune actuală*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 16, 19 aprilie 1925, pp. 3-4.

⁵⁸⁰ *Ibidem*.

⁵⁸¹ Pentru tematica pastoralilor, cuvântărilor și predicilor vezi: Miron Erdei, *Propovăduirea în Biserica Ortodoxă Română din Banat în prima jumătate a secolului al XX-lea*, Oradea, 2001, pp. 28-38.

fiecare viețuitor obligații la altar, la strană, la parohiile aparținătoare mănăstirii, episcopul a acordat o atenție deosebită și vieții de obște, preocupărilor de ordin spiritual și necesității de a trăi în armonie, impunând călugărilor ca în orele lor libere, când nu erau ocupați cu alte agende sau îndatoriri, să se îndeletnicească și cu lectura cărților bisericești, cu istoria și literatura bisericească și profană „spre edificarea proprie și spre deșteptarea și luminarea poporului”⁵⁸². Raporturile mănăstirii cu credincioșii erau marcate și în această perioadă prin pelerinajele cu ocazia hramului sau cele ocazionale și prin acțiunile de binefacere care au dobândit o pondere tot mai însemnată în viața mănăstirii. Pelerinajele și marile evenimente anuale, au luat o amploare deosebită încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar, sub episcopul Papp s-au perpetuat, cu prilejul hramului mănăstirii, mergând la mănăstire mii de credincioși din parohiile eparhiei Aradului, sau din cele limitrofe, mai ales că însuși episcopul participa la serviciile religioase oficiate cu ocazia acestor manifestații⁵⁸³.

Conștient de chemarea sa, episcopul a promovat cultura religioasă, morală, bunăstarea intelectuală și materială a păstoriților săi. În fiecare an, la sfintele sărbători ale Nașterii Domnului și Învierii Domnului, dar și cu alte prilejuri, trimitea pastorale sau circulare, care lăsau în inima clerului și păstoriților urme adânci în ceea ce privește dezvoltarea sentimentului religios. Era și unul din scopurile sale încă de la începutul activității de episcop. Cu ocazia vizitelor canonice, peste tot era întâmpinat cu mari și „solemne ovații”, atât din partea credincioșilor cât și din cea a autorităților civile. În toate parohiile vizitate, prin cuvântări, episcopul combătea viciile și scăderile morale din fiecare comună vizitată, dând credincioșilor învățături și îndemnuri de a fi cu „iubire și alipire cătră sfânta biserică și instituțiunile ei, a cultiva simțul religios și virtuțile” creștine întărindu-i în credința pentru Dumnezeu și iubirea aproapelui. Mereu căuta să întărească în rândul credincioșilor ortodocși sentimentul religios, dându-le povețe presărat cu citate din Sfânta Scriptură. Pentru păstoriți, vizitele canonice erau „ca o ploaie răcăroasă care adăpa holdele veștede de dogoarea seceței de vară”, pentru ca, în urma lor, în cele mai multe cazuri, credincioșii urmau „un drum mai sănătos și mai moral”⁵⁸⁴.

⁵⁸² E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, *op. cit.*, p. 80

⁵⁸³ „Bis. și Șc.”, an XLVII, nr. 35, 27 august/9 septembrie 1923.

⁵⁸⁴ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1908, Arad, 1908.*

Între 1903 și 1913, a efectuat 131 vizite canonice, sfințind 45 de biserici, din diferite părți ale întinsei sale dieceze, și așa după cum mărturisea în ședința Sinodului eparhial din 1913, „aș fi vizitat și mai multe, dar pe lângă anumite greutăți mai întâmpin și aceea că n-am nici secretar personal, nici diacon ceremonial cari să-mi stea todeauna la dispoziție spre însoțire, fără ca oficiul lor să sufere scădere cum ar suferi administrația centrală și instrucțiunea, dacă aș lua dintre funcționari ori dintre profesori pe mai multe zile”⁵⁸⁵. În cele peste două decenii de arhipăstorie, episcopul Ioan Papp a sfințit, în total, 60 de biserici, dintre care 37 zidite din nou și 23 renovate, acestea însemnând tot atâtea vizite canonice efectuate în mijlocul păstoriților.

Paralel cu încercările de restabilire a păcii interne și externe a Bisericii, a dezvoltării sentimentului religios în rândul păstoriților, episcopul Ioan Papp a trebuit să-și întoarcă atenția și spre unele primejdii care amenințau Biserica, curentul neoprotestant și sectar. Încurajați de socialismul înfiripat și în Ungaria, ei învrăjbeau tot mai mult parohiile ortodoxe române. Vor exploata sărăcia populației care trebuia să plătească multe taxe parohiei agitând credincioșii. În acte părți s-a răspândit sectarismul așa de mult încât, „atât în proporțiile ce le îmbrăca, cât și prin energia ce se cheltuiește întru răspândirea ei, a ajuns o reală primejdie pentru Biserică”⁵⁸⁶. Cele două Consistoare eparhiale, de la Arad și Oradea, au încercat să stăvilească curentul sectarismului, mai ales prin măsurile administrative luate și îndemnul preoților la o mai asiduă muncă pastorală în parohii⁵⁸⁷.

IV. 4. Activitatea în domeniul școlar și cultural

Episcopul Ioan Papp a rămas în istoria Episcopiei Aradului și pentru activitatea desfășurată în apărarea școlilor românești. Încă de la început arhipăstoriei sale s-a îngrijit de „îmbunătățirea stărilor Institutului nostru teologic-pedagogic [...] sub raportul disciplinei, a instrucțiunii și a creșterii religioase-morale”. Vizita periodic Institutul, asistând la prelegeri și examene, îndreptând multe neajunsuri ale procesului de învățământ din școală⁵⁸⁸. În ședința Consistoriului eparhial arădean, ținut la 5/18 mai 1903,

⁵⁸⁵ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, Arad, 1913, p. 13.

⁵⁸⁶ *Ibidem*, p. 97; T. Neș, *op. cit.*, p. 464.

⁵⁸⁷ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1908*, Arad, 1908, p. 100.

⁵⁸⁸ T. Botiș, *op. cit.*, pp. 124, 125.

Roman Ciorogariu care de doi ani conducea institutul ca „director provizor”, a fost numit director definitiv⁵⁸⁹.

Situația școlilor confesionale a fost o altă preocupare a episcopului. Este cunoscut faptul că la începutul secolului al XX-lea, guvernul de la Budapesta a intensificat politica de maghiarizare, încercând să slăbească tendința de emancipare națională a românilor. Acțiunea guvernului era un act dur desfășurat în plan politic dar și cel cultural-pedagogic, prin elaborarea unei noi legislații care viza, în primul rând, desființarea școlilor confesionale românești. Elaborarea la începutul lunii mai din 1904 a proiectului de reformă școlară a ministrului Berezeviczy, al cărui scop era, după însăși mărturia autorului legii, „ca fiecare cetățean maghiar care iese din școala elementară să știe vorbi cu cetățenii săi maghiari și în limba maghiară”⁵⁹⁰. Împotriva acestui proiect de lege episcopul a luat atitudine. În discuția purtată cu un redactor al ziarului arădean de limba maghiară, „Aradi Kőzlöny”, arăta că învățătorii români dădeau dovadă de aceeași conștiință națională ca și învățătorii celorlalte naționalități din cadrul monarhiei austro-ungare⁵⁹¹. Odată cu elaborarea acestui proiect, episcopul a cerut întregului episcopat ortodox român să meargă la guvern în interesul națiunii, deoarece, așa „cum reiese din ordonanțele sale, pe față și pe dos, atentează la existența și caracterul confesional al școlii [...] noastre”⁵⁹².

Ținuta episcopatului afirmată cu acest prilej, a fost la înălțimea așteptărilor. Atât mitropolitul Ioan Mețianu cât și episcopul Ioan Papp au cerut retragerea proiectului de lege motivând cu argumente arătând că ea lovea în autonomia Bisericii românești garantată prin legi de stat. Urmarea acestei atitudini a fost *Memorandul* episcopatului ortodox român din Transilvania și Ungaria, publicat de toate ziarele românești. El cuprindea o temeinică justificare a punctului de vedere al românilor în cauza legii școlare elaborată de A. Berezeviczy. O serie de proteste au urmat acestui

⁵⁸⁹ Roman R. Ciorogariu (1852-1936). *Studii și documente* (Prefață P. S. Episcop dr Vasile Coman. Studii: prof. dr Vasile Popeangă și prot. dr Gheorghe Lițiu. Documente: transcrierea textelor, note și comentarii de Andrei Caciora, Vasile Popeangă, Mircea Timbus), Oradea, 1981, doc. 10, p. 139.

⁵⁹⁰ „Tribuna”, an VIII, nr. 13 din 1904.

⁵⁹¹ „Tribuna”, an VIII, nr. 89 din 1904.

⁵⁹² E. Greuceanu, *Contribuții privind participarea clerului arădean în pregătirea marelui act de la Alba Iulia*, p. 41.

memorandum în mai toate organizațiile culturale românești și de la cercurile electorale⁵⁹³.

În ședința Camerei magnaților din 8 mai 1906, episcopul a rostit o amplă cuvântare în care chiar de la început a subliniat că acest proiect de lege trebuie să excepteze „Biserica noastră”. A relevat faptul că „noi ca reprezentanți ai confesiunii susținătoare de școli, am apărut aici în apărarea drepturilor Bisericii noastre asigurate în legile fundamentale ale țării”. A criticat intențiile guvernului maghiar, subliniind că ele „lezează pe lângă multe alte drepturi ale Bisericii noastre și acest drept cardinal ca ea să-și poată instrui enoriașii în limba lor maternă”. Episcopul a mai criticat multe prevederi cuprinse în proiect, ca de exemplu dreptul autorităților de la Budapesta de a-i subordona pe învățătorii confesionali⁵⁹⁴.

Numai căderea guvernului a împiedicat legiferarea proiectului elaborat în mai 1904. Revenirea însă a lui Albert Apponyi la conducerea Ministerului de Instrucțiune și Culte, a readus în arena „luptei pentru limbă” un nou proiect de lege școlară elaborat în februarie 1907. În fața noii primejdii de deznaționalizare care amenința și autonomia Bisericii ortodoxe române din Ungaria și Transilvania, mitropolitul Ioan Mețianu de la Sibiu, episcopul Ioan Papp de la Arad și episcopul Nicolae Popea de la Caransebeș, în ziua de 7 martie 1907 au prezentat ministrului Apponyi un nou *memorand* împotriva tendințelor acestui proiect de lege, cerând cu fermitate retragerea proiectului⁵⁹⁵. După prezentarea proiectului în dietă, la 1 aprilie 1907, episcopul Ioan Papp declara participanților la adunarea de protest din Arad că în privința drepturilor românești „suntem nu numai chemați, dar după poziția noastră în Biserică și Stat suntem datori a le apăra”⁵⁹⁶. Demersul a rămas fără rezultatul mult așteptat. Problema a fost larg dezbătută și în ședințele Sinodului eparhial din 1907, considerând că proiectul acestei legi era „vătămător pentru drepturile autonome ale confesiunilor”. Episcopul Papp a declarat în plenul ședinței că „trebuie să-mi ridic glasul meu și în numele adevărului și al dreptății să protestez cu toată puterea cuvântului

⁵⁹³ „Bis. și Șc.”, an XXVIII, nr. 44 din 1904; „Tribuna”, an VIII, nr. 96, 16/29 mai 1904.

⁵⁹⁴ E. Greuceanu, *Contribuții privind activitatea ierarhilor din Ardeal și Banat pentru drepturile românești în epoca dualistă (1867-1918)*, pp. 69-70.

⁵⁹⁵ A. E. O. R. Arad, *grupa IV, dos. 110/1904*, doc. 2513; „Tribuna”, an XI, nr. 96, 1/14 mai 1907, p. 3.

⁵⁹⁶ E. Greuceanu, *Contribuții privind participarea clerului arădean în pregătirea marelui act de la Alba Iulia*, p. 41.

împotriva lui"⁵⁹⁷. Esența legii consta în impunerea unor condiții pentru funcționarea școlilor confesionale, greu de suportat din partea confesiunii, a căror nerespectare ducea la închiderea sau la statificarea lor. Așa după cum se arăta în Circulara nr. 2579/1908 a episcopului Ioan Papp, „în multe părți credincioșii noștri sunt ispitiți a crede că statificarea școlilor noastre ar duce ușurare poporului, de unde se pot produce mai apoi învrăjbi și neînțelegeri prin parohiile noastre”. Prin circulară episcopul dorea să prevină acest rău, grăbindu-se a aduce la cunoștința credincioșilor din parohii că statificarea școlilor confesionale nu putea duce la ușurarea dorită. Milita pentru susținerea școlilor confesionale românești și apărarea caracterului lor național și a funcției lor culturale. Episcopul a luat cuvântul și în Casa magnaților, condamnând intenția guvernului de a închide sau a statifica școlile confesionale ortodoxe⁵⁹⁸. A fost una dintre cele mai aprinse bătălii determinată de această lege dată în Camera magnaților. În cuvântarea sa, episcopul sublinia că acest proiect de lege să excepteze Biserica ortodoxă. A fost criticată și prevedea care-l împuternicea pe ministrul de culte să refuze învățătorul ales fără motive și să-și impună candidatul său⁵⁹⁹.

În cuvântul de deschidere a sesiunii ordinare a Sinodului eparhial din anul 1908, episcopul Ioan Papp preciza că un număr mare de comune, care „înțelegând glasul timpului și cunoscând rolul culturii în lupta de existență, nu altcum, cunoscând că școala confesională este mijlocul prin care se promovează cultura religioasă-morală, au și grăbit a întregi salarele învățătorilor lor la ministerul prescris de lege”. Din păcate însă, după cum bine constata episcopul, mai existau și unele comune care nu aveau posibilități de întregire a „dotațiunii învățătoarești din mijloacel proprii”. În acest condiții, episcopul a cerut plenului Sinodului diecezan să intervină „măritului congres național-bisericesc” de a se pronunța asupra primirii sau nu a ajutorului de stat „în condițiile oferite”. Sinodul eparhial, prin concluzul nr. 36 a decis susținerea școlilor confesionale din întreaga eparhie iar Consistoarele din Arad și Oradea erau îndrumate să insiste pentru asigurarea din partea comunelor bisericesti a salariilor învățătorilor conform articolului de lege amintit iar dacă aceasta nu ar fi posibil, cele două

⁵⁹⁷ „Bis. și Șc.”, an XXXI, nr. 18, 29 aprilie/12 mai 1907, pp. 3-5.

⁵⁹⁸ T. V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, Sibiu, 1915, p. 611.

⁵⁹⁹ E. Greuceanu, *Contribuții privind activitatea ierarhilor din Ardeal și Banat pentru drepturile românești în epoca dualistă (1867-1918)*, p. 69.

Consistoare să încerce „asocierea școlilor din comunele cari sunt situate în apropierea admisă de lege”. Acolo însă unde nici acest mod nu s-ar fi putut susține unele dintre aceste școli, Consistoriul era obligat să depună toate eforturile pentru salvarea școlilor confesionale „prezentând în proxima sesiune sinodală un proiect de raport” către Congresul național-bisericesc de la Sibiu⁶⁰⁰.

În ciuda tuturor restricțiilor, episcopul Aradului a căutat să apere dreptul legitim al școlilor confesionale. Demn de menționat este concluzul nr. 38 din 1907 al Sinodului eparhial prin care a luat la cunoștință motivele expuse în raportul Consistoriului eparhial arădean despre cauzele care au împiedicat crearea unui *Fond cultural diecezan* destinat ajutorării școlilor sărace și avizate la ajutor material din partea guvernului⁶⁰¹.

Apelul lansat de Consistoriul eparhial a găsit un larg ecou în rândurile românilor din comitatul Aradului, contribuind cu generozitate la înființarea unui fond diecezan bisericesc-cultural. Au fost trimise în întreaga dieceză 1 202 liste de colectă pe care s-au înscris 498 credincioși cu o sumă totală de 45 392 coroane și 94 fileri, așa după cum reiese dintr-un raport de la 16/29 aprilie 1910 al episcopului Ioan Papp. Între contribuabili se număra episcopul cu suma de 5 000 coroane, urmat de principele Constantin Basarab-Brancovanu cu 5 000 coroane, dr. Iosif Gall cu 10 000 coroane, Emanoil Ungureanu cu suma de 10 000 coroane, Antonie Mocioni de Foeni cu 3 000 coroane, familia Mocioni din Căpălnaș cu 2 000 coroane și dr. Petru Tegle, avocat în Timișoara, cu 1 000 coroane⁶⁰².

În situația precară creată școlilor confesionale prin legea Apponyi, fondul amintit a constituit un prețios ajutor acestei instituții românești lipsită de mijloacele materiale și incapabile să se întrețină singure, amenințate altfel cu închiderea lor. Lipsa acestui fond ar fi însemnat o grea lovitură dată caracterului național al școlilor românești, factorul principal de progres cultural al poporului român aflat sub stăpânirea austro-ungară.

În circulara nr. 8031 din 4/17 decembrie 1908, episcopul considera că numai „lumina învățaturii este mijlocul cel mai puternic care poate întări popoarele în concurența luptelor pentru existență”, mai ales că Biserica ortodoxă a fost întotdeauna ocrotitoarea culturii noastre naționale. El era conștient că erau vremuri grele și doar singură școala confesională nu mai

⁶⁰⁰ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1908*, pp. 7-8, 34.

⁶⁰¹ *Ibidem*, p. 34.

⁶⁰² A. E. O. R. Arad, *Actele sinodale din 1910*, doc. 2319.

era îndeajuns de puternică pentru întărirea culturală a poporului român, motiv pentru care cerea preoților și învățătorilor să se folosească de toate ocaziile „pentru luminarea poporului”, accentuând rolul pe care îl avea școala în salvarea instituțiilor românești. Mișcarea pentru susținerea școlilor confesionale a continuat și în anii următori. La Sinodul eparhial din anul 1910, episcopul Ioan arăta că erau mulți cei care înclinau „pentru închiderea lor neputându-le susține”, dar adăuga, „cultura e singura putere care ridică un popor; cel ce renunță la școală este asemenea celui ce renunță la viață”⁶⁰³.

În ședința din luna august 1909 a Consistoriului eparhial, episcopul a refuzat în termeni categorici utilizarea altei limbi decât cea română în studierea religiei și a interzis cateheților folosirea altei limbi decât cea română⁶⁰⁴. Tot legat de apărarea limbii române, în 1911, cu prilejul serbărilor pentru comemorarea *Astreii*, care au avut loc la Blaj și unde episcopul I. Papp a participat alături de episcopul Miron Cristea al Caransebeșului, în cuvântul său a spus, între altele: „noi arhieriei suntem conștienți de chemarea și datorința noastră [...] Un popor trăiește și se afirmă prin limba și literatura sa; deci trebuie să ne dăm seama că cultivarea limbii și literaturii naționale este de cea mai mare importanță [...] pentru neamul românesc, neam cu aspirații juste de consolidare și ci dreptul natural de existență, de dezvoltare și individualității sale [...] noi arhieriei am luat îndemn de a participa la acste sărbători rari, sărbători de unitate culturală. Când este vorba de interesele superioare ale neamului nostru, deși noi românii suntem divizați în două biserici, totuși suntem una în ce privește cultivarea și conservarea limbii și a literaturii noastre naționale și ne prezentăm întotdeauna: Ca doi brazi într-o tulpină/Ca doi ochi într-o lumină”⁶⁰⁵. O dovadă de ridicare deasupra unui confesionalism îngust și păgubitor care a întunecat atâtea minți și a făcut atâta rău românilor în trecutul lor.

În ultima perioadă de existență a monarhiei dualiste, a revenit ministrul Albert Apponi care, prin crearea „zonei culturale”, pregătea desființarea școlilor confesionale românești, un preludeu al etatizării tuturor școlilor nemaghiare. Deși Episcopia Aradului nu intrase încă în calculele ministerului condus de A. Apponyi, Consistoriul eparhial arădean s-a coalizat acțiunilor Consistoriului mitropolitan de la Sibiu, care a manifestat împotriva politicii

⁶⁰³ „Bis. și Șc.”, an XXXIV, nr. 17, 25 aprilie/8 mai 1910.

⁶⁰⁴ „Tribuna”, an XIII, nr. 175, 14/27 august 1909, pp. 3-4.

⁶⁰⁵ *Serbările de la Blaj. O pagină din istoria noastră culturală*, Blaj, 1911, p. 175.

guvernamentale reușind să obțină, cel puțin ca edificiile școlare să fie răscumpărate, plasarea învățătorilor și predarea limbii române în școlile etatizate. Prăbușirea monarhiei habsburgice a făcut inoperant planul reacționar al ministrului A. Apponyi⁶⁰⁶. În aceeași perioadă s-a înrăutățit și situația învățământului confesional. În anul școlar 1916-1917, în toată eparhia Aradului existau 412 posturi de învățători, din care 53 erau vacante din cauza mobilizării învățătorilor, iar 34 titulari erau internați. În anul școlar următor, 68 de școli au rămas în continuare închise din lipsă de învățători.

O luptă destul de aprigă s-a încins în jurul preparandiilor ortodoxe române. În toamna anului 1917, ministrul A. Apponyi a numit comisari de supraveghere în preparandii, interzicând deschiderea lor până la sosirea acestora. În urma sosirii comisarului Brendörfer Janos, într-un act adresat acestuia, episcopul preciza: „Consistoriul meu nu este împuternicit [...] să vă considere asemenea comisar ministerial permanent și definitiv care poate avea vreo pretenție justificată și legală și pe care consistoriul ar fi obligat să le satisfacă necondiționat”⁶⁰⁷. Senatul școlar al Consistoriului eparhial arădean a protestat contra ordinului ministerial. Episcopul Aradului a luat și el atitudine printr-un protest publicat în „Aradi Közlöny” (nr. 238 din 16 octombrie 1917, p. 5). Alături de episcopatul ortodox ardelean și bănățean, a luat parte și la înmânarea ministrului de resort de la Budapesta a unui memoriu prin care se lua poziție împotriva măsurilor contra drepturilor Bisericii ortodoxe.

Punându-se tot mai acut problema etatizării școlilor confesionale românești, la ședințele Sinodului eparhial, unde urma să se discute acest proiect de lege, au fost desemnați delegații ministeriali. Episcopul Ioan Papp a deschis Sinodul eparhial printr-o scurtă cuvântare, fără să ia act de prezența comisarului Barabas Bela și prefectul județului Arad. S-a constituit apoi o comisie (4 clerici și 8 mireni) care – sub conducerea arhimandritului Roman Ciorogariu de la Oradea – să ia în discuție adresa („intimatul” Ministerului Cultelor privitoare la prezența comisarului de șerdință (în această eparhie nu s-a pus problema vreunei „zone culturale” căci nu avea parohii la granița cu România). Din încredințarea comisiei, în ședința din 1/14 mai 1918, deputatul Nicolae Zigre a citit un proiect de hotărâre prin care, în termeni deosebit de duri, se contesta Ministerului

⁶⁰⁶ E. Greucean, *op. cit.*, p. 42.

⁶⁰⁷ *Ibidem*, pp. 42-43.

orice drept de amestec în problemele noiastre școlare și bisericești. Se cerea ca ședințele să se amâne, iar Consistoriul eparhial să fie încredințat cu întocmirea unui protest către Guvern. Fiind admisă propunerea, episcopul Ioan Papp declară închise lucrările spre uimirea comisarului⁶⁰⁸.

Episcopul cerea clerului să sprijine, *Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român*, *Societatea pentru crearea unui fond de teatru român și Asociațiunea arădană pentru cultura poporului român*, atât pentru a deveni membrii acestora cât și a îndemna pe credincioșii din parohii să se înscrie și să activeze în aceste asociații. „Preoțimea și învățătorimea noastră este chemată să se folosească de toate ocaziunile pentru luminarea poporului ținându-i mai ales acum în timpul de iarnă, în duminici și sărbători prelegeri de tot soiul prin care să-i lumineze mintea și să-i nobileze sufletul”, arăta episcopul în circulară. Totodată cerea ca preoții și învățătorii să înființeze cursuri de alfabetizare, de scris și citit pentru cei neștiutori de carte⁶⁰⁹.

IV. 5. Activitatea în domeniul economic-gospodăresc

O altă direcție în care a lucrat episcopul I. Papp a fost refacerea materială a Episcopiei Aradului. De mai mulți ani, eparhia încheia anul financiar cu deficite bugetare, ceea ce însemna încetinirea funcționării aparatului administrativ și progresului cultural. Însuși episcopul, în ședința Sinodului eparhial din anul 1906, declara că o „problemă asemenea indispensabilă de a lua în mână regularea finanțelor diecezei. Acestei afaceri a trebuit să-i dau deosebita atenție, nu numai pentru delăturarea în cale naturală și normală a cunoscutului deficit de la buget”, dar care era necesară și pentru a stabili veniturile anuale sigure ale fondurilor și fundațiilor menite să satisfacă necesitățile administrației centrale⁶¹⁰.

La urcarea sa în scaunul de episcop, Consistoriul eparhial opera la buget cu un deficit de 50 000 coroane⁶¹¹. În anul 1903, bugetul Consistoriului eparhial de la Oradea arăta un deficit de 16 500 coroane; în 1905, acesta a scăzut la 7 830 coroane; în 1907 era de 7 701 coroane; în 1913 s-a micșorat la 408,13 coroane. Dând o importanță mai mare administrării corecte a

⁶⁰⁸ M. Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului 1867-1918*, Sibiu, 1986, pp. 174-175.

⁶⁰⁹ V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 20, pp. 151-152.

⁶¹⁰ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1906*, p. 7.

fondurilor și fundațiilor diecezane, dovedind totodată și un spirit practic de gospodar cinstit, în anul 1913 deficitul a fost recuperat. În cursul primului război mondial, în urma devalorizării banilor, deficitul oscila în jurul cifrei de 10 000 coroane. Cu ajutorul secretarului consistorial Vasile Goldiș, a introdus o ordine exemplară în administrația centrului eparhial⁶¹².

O altă precupare a fost starea bisericii catedrale din Arad. Datorită stării de degradare în care a ajuns, ea a devenit „obiect de aspră critică în ziaristica locală străină”, pentru că atât exteriorul cât și interiorul locașului de cult necesita reparații generale, cu atât mai mult cu cât, în peretele de la intrarea dinspre sud au apărut crăpături care, începute de la fundație s-au extins până deasupra bolții trecând până în partea de nord a bisericii⁶¹³. Imediat după instalarea de episcop, la înțelegere cu frunțașii catedralei s-a trecut urgent la procurarea mijloacelor financiare necesare renovării catedralei. Prin Pastorală de Crăciun a anului 1903, episcopul a instituit purtarea unui disc în toate bisericile din cuprinsul eparhiei pentru adunarea banilor necesari reparațiilor, mai ales că nici parohia Arad-Centru și nici Consistoriul eparhial nu dispuneau de fondurile necesare pentru acoperirea tuturor cheltuielilor. A deschis o colectă în fruntea căreia s-a trecut cu suma de 5 000 coroane, ceea ce reprezenta salariul său pe o jumătate de an. În 1907, revista „Biserica și Școala” publica faptul că „Glasul arhierelui n-a răsunat în pustie, dieceza veșnic dornică pentru scopuri bisericesti în scurtă vreme a semnat suma de 50 899 coroane”⁶¹⁴. Ulterior au mai fost adunate încă 5 225 coroane, suma totală ajungând la 56 114 coroane. Spesele renovării s-au ridicat la suma de 60 159 coroane, mai mult cu 4 045 coroane, deficit redus mai târziu la 2 792 coroane și a cărei acoperire a așteptat-o episcopul mai mulți ani din partea comunității parohiale⁶¹⁵. Șantierul de renovare a fost deschis în primăvara anului 1906. Cu toate că lucrarea nu era terminată, la sărbătoarea Crăciunului din anul 1906, episcopul a binecuvântat lucrările, colecta rămânând deschisă pentru lucrările interioare care trebuia să „corespundă splendorii uinei catedrale dintr-o dieceză cum este dieceza Aradului”⁶¹⁶. Definitivarea lucrărilor au fost întârziate de

⁶¹¹ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, p. 8.

⁶¹² T. Neș, *op. cit.*, pp. 464-465.

⁶¹³ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, p. 5.

⁶¹⁴ „Bis. și Șc.”, an XXXI, nr. 1 din 1/14 ianuarie 1907; Vasile Goldiș, †*Episcopul Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 4, 25 ianuarie 1925, p. 3.

⁶¹⁵ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, p. 7.

⁶¹⁶ „Bis. și Șc.”, an XXXI, nr. 1, 1/14 ianuarie 1907.

declanșarea primului război mondial vreme de mai bine de un deceniu. Abia după Unirea cu România, cu sprijin financiar din partea guvernului român s-a putut face zugrăvirea interioară a locașului de cult. Sfințirea catedralei s-a făcut în ziua de 12/25 decembrie 1921 cu prilejul unei mari solemnități la care au luat parte mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului și episcopii Ioan Papp al Aradului, Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului și Roman Ciorogariu al Oradiei, înconjurați de 12 protopopi și mai mulți preoți. Cu acest prilej, episcopul Aradului ar fi exclamat, la fel ca dreptul Simeon: „Acum slobozește Stăpâne pe robul Tău în pace”. Și-a văzut visul împlinit. Catedrala din Arad, pentru care s-a jertfit încă de la începutul arhipăstoririi, era acum pe deplin restaurată și împodobită, înscriindu-și pentru totdeauna numele printre ctitorii și binefăcătorii ei⁶¹⁷.

O altă ctitorie a episcopului Ioan I. Papp este și biserica din satul natal Pociovești. În anul 1870, tatăl episcopului, Ilie Papp a trecut la cele veșnice și odată cu el și ideea edificării unei biserici în această parohie. Încă în 1869, Ilie Papp a donat 100 coroane în acest scop. Ideea a fost dusă la îndeplinire însă de fiul său, ajuns între timp episcop și peste ținuturile natale. „Deplin orientat asupra procedurii – declara episcopul în ședința Sinodului eparhial din 1925 – am făcut planul și preliminarul de speze, am adunat materialul, piatră de codru, am dat lucrarea în întreprindere [...]”. Ridicată în întregime din avutul său, dovedește dragostea și pietatea sa față de satul natal⁶¹⁸. Piatra de temelie a fost pusă în ziua de 29 mai 1906⁶¹⁹, iar sfințirea a avut loc la 30 septembrie/13 octombrie 1907. Ceremonia s-a desfășurat în prezența credincioșilor din Pociovești, Cresuia, Burda, Beiușele și Curățele cu participarea „inteligentei și a autorităților” din Beiuș, fără deosebire de limbă, naționalitate și confesiune. Toată ceremonia făcându-se pe cheltuiala episcopului⁶²⁰. Ultimul dar făcut de episcop destinat bisericii din satul natal a fost un clopot în locul celui rechiziționat în timpul primului război mondial. Noul clopot a fost sfințit la 14 decembrie 1924 de

⁶¹⁷ „Bis. și Șc.”, an XLVI, nr. 50-51, 19 decembrie 1921.

⁶¹⁸ *Darul Prea Sfinției Sale părintelui Episcop Ioan I. Papp comunei sale natale Pociovești*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 2, 11 ianuarie 1925, p. 7; *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1925*, Arad, 1925, p. 150.

⁶¹⁹ *Sfințirea petrii fundamentale a sf. biserici din Pociovești*, în „Bis. și Șc.”, an XXX, nr. 23, 4/17 iunie 1906, p. 3.

⁶²⁰ *Sfințirea bisericii din Pociovești*, în „Bis. și Șc.”, an XXXI, nr. 41, 7/20 octombrie 1907, pp. 1-3; *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1925*, p. 150.

însuși donatorul lui înconjurat de un sobor de preoți în frunte cu protopopul Petru E. Papp al Beișului. Pe clopot se afla următoarea inscripție: „Întru amintirea bunilor mei părinți Ilie și Raveica”⁶²¹. Era o nouă dovadă a dragostei lui pentru satul natal.

De numele episcopului Ioan Papp se leagă și grandiosul edificiu de lângă reședința episcopală în care, din anul 1913, funcționa *Școala civilă de fete*. În anul 1911 a cumpărat de la un vecin al reședinței episcopale, pe lângă intravilanul existent, încă 74 stânjeni pătrați, pe care în anul 1912 a fost pusă piatra de temelie a clădirii școlii. Cu acest prilej, episcopul se întreba: „și când apoi toate neamurile din cele patru zări ale lumii, când toate popoarele cu aspirații de viitor au ținut și țin cont de trebuința imprativă ca femeii să i se dea posibilitatea de a-și însuși o cultură mai înaltă, când femeile acestor neamuri s-au organizat în reuniuni, au creat și susțin diferite instituțiuni culturale spre ajungerea scopului urmărit, oare ar fi fost cu putință ca femeia română, pururi trează, pururi gata de jertfă și la muncă pentru binele și fericirea neamului său să rămână nemișcat de glasul timpului și să nu-și dea seama de cele ce se petrec la lumea mare la auzul și la vederea ei?”⁶²²

Școala civilă de fete a fost construită prin contribuția femeilor române din Arad care au pornit încă din anul 1909 o intensă activitate de strângere de fonduri, cu atât mai laborioasă, cu cât banii se adunau din cotizații, loterii, donații. Este demn de remarcat că au contribuit nu numai locuitorii din fostul comitat al Aradului, ci și cei din județele învecinat. În luna februarie a anului 1910, *Reuniunea Femeilor Române* dispunea deja de 28 258 coroane, sumă însă insuficientă scopului propus. Prin intermediul mitropolitului Ioan Meșianu al Ardealului, s-a recurs la cunoscutul filantrop basarabean, Vasile Stroescu, care, dând dovadă de un înalt spirit de dragoste față de Neam și Biserică, a sprijinit inițiativa arădenilor cu suma de 100 000 coroane⁶²³. Vestea a provocat un entuziasm extraordinar în tot Aradul. Revista „Biserica și Școala” (anul XXXIV, nr. 19 din 9/22 mai 1910) a consacrat un editorial

⁶²¹ *Darul Prea Sfinției Sale părintelui Episcop Ioan I. Papp comunei sale natale Pociovești*, p. 7; Vasile Goldiș, † *Episcopului Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 4, 25 ianuarie 1925, pp. 1-2.

⁶²² „Anuarul I al Școlii diecezane de fete pe anul 1912-1913”, Arad, 1913, p. 16.

⁶²³ Rodica Țabic, Rodica Ghidău, *Caleidoscopul Liceului „Elena Ghiba Birta”*, Arad, 1995, p. 13.

intitulat *Omagiu pentru omagiu*, în care s-a publicat corespondența care a avut loc cu această ocazie, precum și un reușit reportaj despre reacțiile arădenilor. La sumele menționate s-au mai adăugat, o donație de 32 000 coroane din partea Băncii „Victoria” din Arad, și una de 60 000 coroane din partea *Fondul preoțesc*⁶²⁴.

Sfințirea noului edificiu al școlii a avut loc într-un cadru festiv în ziua de 25 august/7 septembrie 1913, urmând ca în ziua următoare să înceapă prelegerile pentru noul an școlar 1913-1914⁶²⁵. Ceremonia de sfințire a început în biserica catedrală cu oficierea Sfintei Liturghii de către episcopul Ioan Papp, înconjurat de un sobor de preoți și diaconi. Printre numroșii invitați se afla și vicepreședintele Camerei deputaților din România, Mihai Săulescu cu soția Maria, vicepreședintele *Societății Doamnelor Ortodoxe* din București, precum și primarul Variassy al Aradului. După otpustul Sfintei Liturghii, toți participanții s-au deplasat la noul edificiu unde, într-un pavilion amenajat în grădină, s-a săvârșit sfințirea apei după care, au fost sfințite toate sălile încăperile școlii. În cuvântarea pe care a rostit-o, episcopul începea cu un moto din pildele lui Solomon: „Muierile cele înțelepte au zidit case, însă cele fără minte le-au surpat cu mâinile lor”. În continuarea cuvântării, după ce a trecut în revistă rolul femeii în familie și societate, a accentuat și asupra rolului femeii române care întocmai ca și alte femei, trebuie să aibă anumite calități personale și astfel, „pe lângă cultura intelectuală trebuie să aibă în măsură recerută și cea religioasă morală, fără de care nici cum n-ar putea corespunde misiunii lor frumoase și alese”. În continuarea cuvântării, episcopul se simte îndatorat să mulțumească celor trei factori principali fără de care edificiul școlar nu putea fi terminat. Este vorba despre *Reuniunea femeilor române* din Arad „și provincie”, care n-au cruțat nimic pentru a aduna după putință bani pentru realizarea planului propus, dar și donațiile neobositului mecena Vasile Stroescu și Băncii „Victoria” din Arad⁶²⁶. Evenimentul a fost considerat ca fiind unul „dintre cele mai frumoase și alese sărbători culturale și naționale din viața și activitatea diecezei”, precum se exprima episcopul Ioan Papp în *Scrisoarea de invitație* publicată în revista „Biserica și Școala” (anul XXXVII, nr. 32 din 11/24 august 1913).

⁶²⁴ *Ibidem*; *Nou internat în Arad*, în „Bis. și Șc.”, an XXXVII, nr. 7, 17 februarie/2 martie 1913, p. 49.

⁶²⁵ V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 77, p. 225.

Școala civilă de fete, se înalță cu fațada ei în stil românesc, ca o podoabă a „instituțiilor” noastre culturale. În curte era amenajată o capelă frumoasă, o sală de gimnastică, iar în spatele lor era o imensă grădină de legume. Amenajările interioare au fost executate de către o firmă din Budapesta⁶²⁷. Datorită episcopului Ioan, din economiile efectuate de-a lungul anilor, Școala civilă de fete a ajuns ca la sfârșitul anului 1922 să aibă un fond bănesc ce se ridica la suma de 37 432 lei, iar fondul pentru orfelinatul din Beiuș, la finele aceluiaș an reprezenta un capital de 157 695 lei. Tot în această perioadă, cu sprijin financiar de la stat, s-a reușit renovarea clădirii Institutului teologic-pedagogic și a Internatului⁶²⁸. În cele peste două decenii de arhipăstorire, la sfatul și îndemnul său, au fost construite și reparate peste 200 de clădiri destinate ca școli⁶²⁹.

Fondurile și fundațiunile diecezane aflate la sfârșitul anului 1902 la Consistoriul eparhial din Arad, au crescut cu 1 186 954 coroane și 25 fileri, sumă la care se mai adăuga valoarea de 452 312 coroane și 12 fileri a altor 9 fonduri și fundațiuni create în cursul timpului și intrate în administrarea Consistoriului eparhial. Paralel au crescut fondurile și fundațiunile existente în parohii, mai ales fondurile de bucate care s-au dovedit a fi nu numai rodnice dar și umanitare⁶³⁰.

O sinteză a activității episcopului, mai ales a celei economice, o face el însuși cu prilejul ședinței de deschidere a Sinodului eparhial din anul 1923, când, împlinind două decenii de arhierie, declara că: „în cursul acestor douăzeci de ani din urmă sub administrarea și îngrijirea Consistoriului nostru diecezan s-au depus fonduri și fundații noi în sumă de 2 milioane lei. Prin chivernisirea noastră am câștigat un fond de 1 805 000 lei pentru zidirea la vreme potrivită a localităților consistoriale. Din afacerile domeniului de la S. Petru ne-a rămas câștig - după împărțirea cu Oradea - 48 578 lei, iar din împrumutul de la Boden Credit am realizat un câștig de 133 000 lei, după escontentarea orădenilor, care toate trei pozițiile arată pentru dieceză un câștig de 336 000 lei”⁶³¹. Fondul preoțesc al cărui întemeietor a fost

⁶²⁶ „Bis. și Șc.”, an XXXVII, nr. 34, 25 august/7 septembrie 1913, p. 286.

⁶²⁷ „Bis. și Șc.”, an XXXVII, nr. 27, 7/20 iunie 1913, p. 223.

⁶²⁸ „Bis. și Șc.”, an XLVII, nr. 23, 4/17 iunie 1923.

⁶²⁹ † *Episcopul Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 4, 25 ianuarie 1925, p. 3.

⁶³⁰ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1913*, pp. 12, 13.

⁶³¹ „Bis. și Șc.”, an XLVII, nr. 23, 4/17 iunie 1923.

episcopul, a ajuns în anul 1923 să fie cel mai bogat fond preoțesc din cuprinsul întregii Mitropolii a Ardealului. Din ele se acordau ajutoare bănești văduvelor și orfanilor de preoți⁶³².

La sfârșitul anului 1913, suma de 199 791 coroane a destinat-o înființării unui orfelinat care „s-ar instala în casa mea din Beiuș pentru orfanii de preoți din dieceză”. În anul 1917 a depus la caseria Consistoriului eparhial din Arad, pentru același orfelinat, suma de 245 484 coroane. În 1923 suma destinată acestui scop a ajuns la un capital de 371 229 coroane. Pentru că după anul 1918 Statul român a deschis un orfelinat în Beiuș, în *Actul de donație* din 25 ianuarie 1925, titlul depunerii sale în caseria Consistoriului eparhial pentru orfelinatul amintit, l-a schimbat în „fondul de burse”, purtând titlul de *Fondul de burse de un milion de lei al Episcopului Ioan I. Papp*, devenind „proprietate individuală” a diecezei arădene. Între timp, în anul 1924, episcopul Ioan Papp a mai donat suma de un milion lei în care se contopesc cele două fonduri care îi poartă numele. Scopul fondului era destinat, în cele din urmă, pentru „sporirea contingentului de teologi cu calificațiunea superioară cu care să ne putem îndeplini posturile bisericesti ce sunt și vor deveni în creare și să ocupăm parohiile vacante acum și în viitor”. Bursele se confereau de „senatul strâns bisericesc” al Consistoriului arădean pe bază de concurs și de care puteau beneficia numai tineri ortodocși români care doreau a urma cursurile teologice de la Institutul din Arad sau la vreo universitate din țară sau străinătate. Conform actului de donație, de aceste burse puteau beneficia numai tinerii născuți pe teritoriul eparhiei arădene⁶³³.

Așa după cum am mai amintit, după moartea arhimandritului Augustin Hamsea, întâmplată în anul 1916, și până în 1925, și-a exercitat și conducerea mănăstirii de la Hodoș-Bodrog. În ședința soborului mănăstiresc din 17/30 ianuarie 1916, episcopul Ioan, după ce a făcut un călduros elogiu fostului egumen și anunța soborul că „devenind vacant locul de egumen și astfel de conducător al afacerilor interne și externe ale acestei mănăstiri, conducerea [...] până la alte dispozițiuni urmate în sensul regulamentului mănăstiresc, o ia asupra sa în puterea dreptului arhieresc”. În urma acestei decizii episcopul preia în mâinile sale destinele străvechiului locaș monahal până

⁶³² Gh. Lițiu, *Episcopul Ioan Ignatie Papp*, p. 92.

⁶³³ V. Goldiș, † *Episcopul Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 4, 25 ianuarie 1925, p. 4; *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial...1925*, Arad, 1925, pp. 151, 154.

la moarte. Timpul în care a condus treburile mănăstirii se caracterizează printr-o bună gospodărire a averii acesteia. Odată cu redresarea stării economice au sporit și posibilitățile de a se cheltui o parte din venituri pentru opere de binefacere. Încă în anul 1903, conducerea mănăstirii a luat hotărârea de a contribui cu suma de 4 000 coroane anual la fondurile culturale ale eparhiei. În anii următori, această contribuție dobândește un caracter permanent. În decembrie 1916, episcopul Ioan, constatând că anul financiar se încheia cu un venit destul de substanțial, a propus sinodului mănăstiresc să aprobe constituirea unui fond permanent din dobânzile căruia să se poată realiza anual suma propusă în 1903 pentru nevoile culturale ale diecezei. În anii următori, hotărârea a prins viață, iar în ședința din 24 iunie 1918 a Sindoului mănăstirii s-a luat hotărârea de a crea „din prisosul veniturilor” sale și a pune la dispoziția diecezei un fond în sumă de 200 000 coroane din dobânzile căruia să se împartă în fiecare an burse studenților de la Institutul Teologic arădean. Fondul a fost încredințat spre administrare Episcopiei numai în anul 1920, iar în 1926, Adunarea eparhială vota un regulament pentru administrarea lui și pentru atribuirea bursei. În 1921, când mănăstirea a realizat un venit de peste 200 000 lei din vânzarea lemnului din pădurea situată pe malul drept al Mureșului, tot la propunerea episcopului, Sinodul mănăstirii a decis să cedeze suma de 150 000 lei pe seama Episcopiei Aradului, pentru mărirea reședinței episcopicești și pentru dotarea ei cu un nou mobilier⁶³⁴.

V. Episcopul Ioan I. Papp și Marea Unire

Desfășurarea evenimentelor pe fronturile de război, în primăvara și vara anului 1918, conducea în mod firesc spre destrămarea monarhiei austro-ungare. Curentul de opinie în favoarea dreptului la autodeterminare al popoarelor oprite a prins putere și în sânul poporului român din Transilvania. La 12 octombrie 1918 a avut loc la Oradea ședința Comitetului executiv al Partidului Național Român la care au fost invitați și episcopii. Aici s-a luat hotărârea proclamării independenței naționale, ce va fi citită și în Parlamentul din Budapesta⁶³⁵. De aici înainte, pașii spre libertate au

⁶³⁴ E. Arădeanul, L. Emandi, T. Bodogae, *op. cit.*, p. 86.

⁶³⁵ Gh. Lițiu, *Episcopul Ioan Ignăție Papp*, p. 97.

devenit tot mai numeroși și tot mai apăsați și aproape fiecare din acești pași pornesc sau trec prin orașul de pe malul Mureșului. Prin toate acțiunile premergătoare actului Unirii de la Alba Iulia, Aradul și-a câștigat un loc binemeritat în istoria înfăptuirii statului unitar național român⁶³⁶. Alături de proeminentele personalități politice arădene ale vremii, care au inițiat și dirijat aceste evenimente, un rol important l-au avut și unele personalități din rândul clerului arădean.

În acest timp, la 14 octombrie 1918, s-a întâmplat moartea mitropolitului Vasile Mangra al Ardealului (1916-1918), ceea ce a determinat ca pe toată perioada sedisvacanței, scaunului mitropolitan să fie suplinat, până la alegerea noului mitropolit, de episcopul Aradului, Ioan Ignatie Papp. În această nouă situație, pe lângă centrul politic, Aradul a devenit și centrul bisericesc al românilor din Transilvania, fapt care a oferit episcopului arădean ale prilejuri de a se manifesta în sprijinul mișcării naționale. În calitate de locțiitor de mitropolit, episcopul a fost prezent la toate evenimentele importante legate de actul Unirii, iar Aradul a fost locul unde s-au ținut unele sinoadele mitropolitane, ocazie cu care au fost luate decizii importante prin care s-a stabilit atitudinea Bisericii ortodoxe din Transilvania față de evenimente, atât în plan politic cât și bisericesc.

Înlăturarea vechilor autorități din localitățile județului Arad, l-a determinat pe vicecomitele județului ca la 2 noiembrie 1918 să ceară, prin episcopul Ioan Papp, sprijinul protopopilor și preoților pentru liniștirea spiritelor pentru ca administrația să poată restabili și menține ordinea. Apelul nu a avut nici un efect, cu atât mai mult cu cât preoții și învățătorii erau alături de masa întregă a populației românești în acțiunea de înlăturare a vechilor rânduieli. Biserica ortodoxă s-a alăturat mișcării naționale deoarece politica de deznaționalizare promovată de autoritățile guvernamentale au lovit și în interesele clerului care pe tot parcursul acestei perioade a avut o poziție militantă în cadrul mișcării naționale.

În calitatea sa de locțiitor de mitropolit, episcopul Ioan Papp a solicitat episcopatului ortodox român din Transilvania și Banat să se pronunțe dacă este dispus să adere la activitatea Consiliului Național Român (C. N. R.) și dacă s-ar supune hotărârilor lui ca „unui guvern provizoriu al națiunii

⁶³⁶ Pentru rolul Aradului la realizarea Marii Uniri vezi: Alexandru Roz, *Aradul – cetatea Marii Uniri*, Timișoara, 1993, 384 p; Idem, *Noiembrie 1918. Aradul – capitala Transilvaniei*, Arad, 2002, 342 p.

noastre”. Întruniți la 8 noiembrie 1918 la Arad, cei doi episcopi, Ioan Papp al Aradului și Miron Cristea al Caransebeșului, și-au dat adeziunea recunoscând C. N. R. drept „reprezentantul politic al națiunii române din Ungaria și Transilvania” și au decis a „conlucra din toate puterile la întruparea aspirațiilor noastre naționale”⁶³⁷. Cu acest prilej se spune că ar fi lansat episcopul arădean cunoscuta expresie: „Unde merge poporul mergem și noi vlădicii”⁶³⁸. Împreună cu episcopul Caransebeșului, a trimis o circulară către tot clerul ortodox din Transilvania cu privire la sprijinul care trebuia acordat C. N. R., un prilej în plus de a se solidariza cu acțiunile întreprinse de noile organe politice ale românilor și de a se alătura cu tot elanul măsurilor menite să ducă la deplina eliberare națională și la realizarea idealului național al unității statului român. La 2/15 noiembrie 1918, C. N. R., cu sediul în Arad, a invitat pe toți arhierii, locuitorii acestora și alte persoane bisericești la „Marea Adunare Națională Română, care se va convoca în cel mai scurt timp”, cu provocare la meritele „nepieritoare ale Bisericilor noastre naționale câștigate în decursul veacurilor în serviciul salvării ființei noastre etnice și totodată ca recunoaștere a legăturilor sfinte dintre poporul credincios și slujitorii cei credincioși ai Bisericilor sale”⁶³⁹. După numai câteva zile, la 13 noiembrie 1918, împăratul Carol de Habsburg a abdicat de pe tronul Ungariei, iar guvernul de la Budapesta se pregătea să proclame republica în ziua de 16 noiembrie. În virtutea principiului la autodeterminare, Consiliul Național Român Central, a dispus menținerea tuturor consiliilor naționale locale, înființate nu cu multă vreme înainte, ca organe reprezentative și de afirmare ale drepturilor de a constitui noi consilii acolo unde nu fuseseră încă înființate. Tot astfel s-a hotărât ca să se organizeze în continuare gărzii naționale în toate localitățile⁶⁴⁰.

Primul act prin care Biserica română din Transilvania a pornit pe drumul ieșirii din legăturile monarhiei austro-ungare a fost luată în ședința Sinodului mitropolitan ținut în Arad la 10/23 noiembrie 1918. În scrisoarea din ziua de 1 noiembrie prin care episcopul Miron Cristea al Caransebeșului (1909-1919) era convocat pentru participarea la ședință, episcopul arădean motiva

⁶³⁷ „Bis. și Șc.”, anul XLII, nr. 47, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 1.

⁶³⁸ Gh. Lițiu, *op. cit.*, p. 98.

⁶³⁹ R. Ciorogariu, *op. cit.*, p. 168.

⁶⁴⁰ Aurel Cosma, *Biserica română din Banat și Unirea de la Alba Iulia*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 602.

necesitatea întâlnirii astfel: „Împrejurările din viața politică de stat, cum o citim din gazete, au dus cu sine, că Majestatea Sa Regală a renunțat sau cel puțin va renunța în curând la tronul ungar. Când aceasta s-ar fi întâmplat [...], Biserica noastră încă își are anumite îndatoriri de îndeplinit, în primul loc își are anumite îndatoriri de îndeplinit, în primul loc în privința orânduielilor de caracter liturgic pe urma faptului că în serviciile liturgice ale Bisericii noastre, persoana domnitorului s-a obișnuit a se pomeni de nenumărate ori”. În continuarea scrisorii, episcopul arădean îl înștiința pe colegul său de la Caransebeș că în ședința senatului bisericesc a fost pusă această problemă în discuțiile preoților dar, „din considerații superioare n-am luat hotărâre meritorică în această chestiune care trece departe peste limita chestiunilor prevăzute de punctul 1 din capitolul 121 din Statutul organic”. Episcopul I. Papp dorea consultarea reprezentanților întregii mitropolii transilvane⁶⁴¹. Din partea Episcopiei Caransebeșului au fost invitați episcopul, referentul bisericesc și profesorul de drept canonic sau în lipsa acestuia, un alt profesor de teologie. Din partea Consistoriului de la Sibiu au fost convocați la Arad, un referent bisericesc și profesorul de drept canonic sau un alt profesor de teologie. Pentru ședința Sinodului mitropolitan, preotul dr. Gheorghe Ciuhandu, în calitate de referent consistorial, la solicitarea episcopului Ioan Papp, a redactat un referat în privința problemelor care urmau a fi dezbătute. Sinodul mitropolitan, întrunit la 10/23 noiembrie 1918 la Arad sub președinția episcopului arădean, în urma referatului redactat și prezentat de Ciuhandu, a hotărât în privința pomenirii stăpânirii politice în cadrul serviciilor divine.

Hotărârile au fost comunicate preoțimii prin Circulara cu nr. 147/1918 prez.⁶⁴², în care se anunța abdicarea împăratului Carol de Habsburg și proclamarea autorității „Marei Adunări Naționale convocată, sau mai bine zis Marele Sfat al Națiunii Române de la care are să emaneze puterea și dreptul înaltei stăpâniri naționale”, dar, se mai aducea la cunoștința clerului că rugăciunile îndătinat pentru conducerea monarhiei austro-ungare urmau să fie înlăturate din toate rugăciunile și înlocuite cu ectenii noi la serviciile divine principale (Vecernie, Utrenie, Sf. Liturghie), în locul ecteniei pentru

⁶⁴¹ Lucian Emandi, *Documente arădene despre Unirea cea mare*, în „M. B.”, anul XXXIII, 1983, nr. 11-12, p. 757.

⁶⁴² *Cătrea înaltul cler al Mitropoliei ortodoxe române din Ungaria și Transilvania*, a fost publicată în: „Bis. și Șc.”, anul XLII, nr. 47, 18 noiembrie/1 decembrie 1918, p. 2; L. Emandi, *op. cit.*, pp. 757-758; V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 171, pp. 374-375.

domnitor erau prevăzute a se rosti ectenii pentru Marele Sfat al Națiunii Române. Scrisoarea pastorală se încheie cu o lungă *Rugăciune de îngenunchiere*⁶⁴³, rânduită a se citi după Rugăciunea amvonului, ce cuprinde în textul ei pasaje importante și semnificative referitoare la evenimentele vremii. Dispozițiile scrisorii pastorale au fost precedate de o expunere a situației și a schimbărilor produse de evenimentele politice care au motivat modificările aduse în rânduielile slujbelor divine.

În ziua când s-a întrunit Sinodul mitropolitan în ședință plenară la Arad, episcopul Ioan Papp, în calitate sa de locțiitor de mitropolit, a primit din partea C. N. R. o scrisoare semnată de Victor Stanciu și dr. Ștefan Cicio-Pop, prin care se solicita sprijinul Bisericii, care să ceară preoților să-i mobilizeze pe români să participe în număr cât mai mare la Adunarea Națională de la Alba Iulia programată pentru 1 decembrie 1918. S-a mai solicitat ca în toate bisericile să se rostească „rugăciunea de mulțumită lui Dumnezeu că ne-a lăsat să ajungem aceste zile mari”⁶⁴⁴. Luarea de poziție a episcopilor prin circulara amintită, a prilejuit numeroase acte de solidaritate, de susținere a tuturor măsurilor întreprinse pentru eliberarea națională și realizarea unității statului român.

La 13/26 noiembrie 1918, Consistoriul eparhial arădean a dezbătut problema alegerii unui delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, după ce Vasile Goldiș a declarat că nu poate primi delegarea sa, având „alt mandat”. În această situație a fost delegat asesorul referent al senatului școlar, preotul Gheorghe Ciuhandu. În dimineața zilei decisive, 1 decembrie 1918, în fața altarului bisericii de la Alba Iulia, înainte de începutul Adunării Naționale, serviciul divin a fost potificat de episcopul Ioan Papp care, în obișnuita încheiere a Sfintei Liturghii, a rostit „Cel ce a înviat din morți și a înviat astăzi și neamul nostru românesc, Hristos adevăratul Dumnezeu”⁶⁴⁵. Aceste cuvinte au cutremurat întreaga masă a românilor prezenți la Sfânta Liturghie. Au fost clipe sublime în atmosfera divină a bisericii, care au înlăcrimat pe toți cei de față și au făcut ca la sfârșitul serviciului divin, corul lui Timotei Popovici de la Sibiu să intoneze imnul *Deșteaptă-te*

⁶⁴³ Este vorba de *Rugăciunea românului* alcătuită din texte biblice de către preotul dr. Gheorghe Ciuhandu. Vezi: Gh. Lițiu, *Rugăciunea de la Alba Iulia*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12, pp. 683-688.

⁶⁴⁴ V. Popeangă, I. B. Mureșianu, *op. cit.*, doc. 164, pp. 367-368.

⁶⁴⁵ A. Cosma, *op. cit.*, p. 609.

române, cântat de întreaga asistență cu brațele întinse ca pentru jurământ. Episcopul arădean, în calitate de membru al forului deliberativ, și de locțiitor de mitropolit a ocupat un loc important în prezidiul Marii Adunări Naționale votând pentru unirea Transilvaniei cu România⁶⁴⁶. Demn de menționat este faptul că adunarea a fost deschisă de către arădeanul Ștefan Cicio-Pop iar cuvântările cele mai semnificative au fost rostite de alți frunțași politici arădeni. Avocatul dr. Ioan Suciua a verificat acreditările delegaților raportând despre validitatea adunării, iar Vasile Goldiș a fundamentat hotărârile Adunării. Episcopului Ioan Papp i-a revenit cinstea de a rosti discursul de încheiere a Adunării Naționale. În cuvântul său, a subliniat faptul că Biserica ortodoxă din Transilvania și Banat a fost întotdeauna alături de popor sprijinind toate acțiunile națiunii române, dreptul la existență, afirmare și dezvoltare în domeniul vieții publice, culturale și economice. „Ne-am prezentat și acum în corpore la această mare sărbătoare națională că dăm probe învederate că de câte ori se tractează despre soarta neamului românesc, clerul și poporul credincios, ca fii adevărați sunt una în dorințele și aspirațiunile naționale de la vlădică până la opincă și de la opincă până la vlădică”. În continuare, episcopul face o scurtă evocare istorică a suferințelor îndurate de poporul român datorită dominației străine, a luptei dusă împotriva acesteia și a contribuției Bisericii românești în cadrul acestei mișcări. De remarcat faptul că episcopul I. Papp vorbea la singular, reprezentând o singură Biserică românească, atât cea ortodoxă cât și pe cea greco-catolică. În discursul său arăta și scopul pentru care cei prezenți s-au adunat la Alba Iulia, să sărbătorească „bucuria zilei în care ne-a răsărit și nouă soarele dreptății, care ne este cheazășia unei vieți viitoare ca națiunea românească liberă și unică îndreptățită a dispune de soarta sa prezentă și viitoare”. La sfârșit a mulțumit tuturor celor prezenți pentru vrednicia românească și însuflețirea cu care au participat de dezbaterile adunării⁶⁴⁷.

Din zilele imediat următoare actului de la Alba Iulia, un valoros document este *Pastorală* pe care episcopul arădean a adresat-o credincioșilor din „văduvita mitropolie ortodoxă română a Transilvaniei” cu ocazia Praznicului Nașterii Domnului din 1918, în care scotea în evidență

⁶⁴⁶ „Românul”, anul VII, nr. 20, 20 noiembrie/3 decembrie 1918, p. 2; Sabin Evuțian, *Alba Iulia în amintirea generației din 1918*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 10-12, p. 591; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, p. 364.

⁶⁴⁷ Ioan Ignatie Papp, *Cuvântarea de încheiere rostită la Adunarea Națională*, în vol. „Marea Unire de la 1 decembrie 1918”, București, 1943, pp. 117-122.

însemnătatea actului Unirii, „pentru-că după atâta veacuri de restriște, de asupriri și împliniri a tot ce a fost românesc, a venit vremea de a ne uni cu România”⁶⁴⁸. Evenimentele care au urmat după Marea Unire au reclamat din partea episcopului arădean, noi eforturi în vederea reorganizării activității eparhiei în noile condiții politice create în urma actului de la 1 decembrie 1918.

VI. Activitatea episcopului după Marea Unire

După înfăptuirea unității politice prin proclamația de la Alba Iulia, au urmat anii grei ai reconstrucției cu toate neajunsurile unui proces de închegare a unei alte vieți în noile fruntarii ale României Mari. Până la instaurarea definitivă a autorității de stat românești, Consistoriul eparhial arădean s-a considerat deja sub jurisdicția Consiliului Dirigent Român care, în virtutea mandatului primit de la Marea Adunare, conducea administrația română a Transilvaniei. La insistențele oficialităților maghiare, Consistoriul eparhial a răspuns că „noi românii în puterea dreptului de autodeterminare ne-am pronunțat deja și stăm sub onor Consiliului Dirigent Român”.

Între primele acțiuni pe care le-a întreprins episcopul Ioan Papp, amintim eliminarea Limbii maghiare, a Istoriei, Geografiei și Constituției ungare de la Institutul pedagogic-teologic din Arad și înlocuirea lor cu materii privind „țările locuite de români”. În privința școlilor confesionale, le considera deja sub autoritatea statului român⁶⁴⁹. De o importanță deosebită au fost hotărârile Sinodului episcopesc al Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania ținut la 23 aprilie 1919, prin care, își expima întreaga azeziune la noua conducere a românilor. Prin scrisoarea adresată regelui Ferdinand I, sinodul și-a exprimat bucuria „ca astăzi cu aceeași curată credință ortodoxă cu aceeași dulce limbă românească și cu aceleași calde sentimente naționale ne putem întoarce în brațele de mamă ale României Mari”. Printr-o altă scrisoare, Consiliul Dirigent era asigurat „de întreaga bunăvoință și solitudinea noastră și a Bisericii din mitropolie, promițând că va da tot concursul la conducerea și îndeplinirea lucrărilor publice cari vi s-au

⁶⁴⁸ A. E. O. R. Arad, *doc. 192/1918 Prez.*

⁶⁴⁹ E. Greucean, *Contribuții privind participarea clerului arădean în pregătirea marelui act de la Alba Iulia*, p. 47.

încredințat”. Sinodul eparhial, în frunte cu episcopul Ioan Papp, a recunoscut calitatea de „guvern legal” al Consiliului Dirigent⁶⁵⁰.

Cu scopul de a sprijini consolidarea unirii, a fost redactată Circulara nr. 8867 din 20 iulie 1919, pe care episcopul a adresat-o tuturor protopopilor și administratorilor protopopești din cadrul Episcopiei arădene. Emisă în urma unei sesizări a Consiliului Dirigent, care semnala existența unor acțiuni dușmănoase ce căutau să producă tulburări în sânul poporului român, „sperând că în chipul acesta vor putea zădărnici din nou și acum, în al usprezecelea ceas, înfăptuirea idealului nostru național”. În această perioadă, episcopul a avut cinstea de a-l primi în Arad pe generalul francez Henri Berthelet (1861-1931), fost șef al misiunii militare franceze în România în timpul primului război mondial. Cu această ocazie a rostit o frumoasă cuvântare în care arăta sentimentele poporului român față de cel francez de care „ne leagă comunitatea originii comune latine”⁶⁵¹.

La 23 februarie 1920, la Sibiu, episcopul a prezidat cel dintâi Congres Național Bisercesc al Mitropoliei Ardealului după realizarea Marii Uniri. „Ajunși sub blânda oblăduire a Domnitorului Ferdinand I – spunea el în cuvântarea de deschidere – la treptele căruia putem apropia cu picioarele vesele și căruia îi putem descoperi în dulcea și frumoasa noastră limbă românească tainele inimii, cerul vieții noastre naționale s-a înseninat și credința la viitorul dorit ne înveselește inima”. La Congres s-a discutat despre reformarea școlilor normale, înființarea facultăților de teologie, problema reînființării episcopiei istorice și organizarea Bisericii Ortodoxe Române în noile condiții create după 1 Decembrie 1918⁶⁵².

În toamna anului 1920, un comitet format din intelectuali români din Arad, dr. Ștefan Cicio-Pop, generalul Daschievici, dr. Silviu Moldovan, Vasile Goldiș, și episcopul Ioan I. Papp, în numărul din 1 decembrie al ziarului „Românul” fac un apel călduros către românii de pretutindeni pentru a contribui cu darul lor la ridicarea unui monument al Marii Uniri în Arad⁶⁵³.

Într-o scrisoare din 13/26 ianuarie 1924 adresată mitropolitului primat Miron Cristea, episcopul arădean face un bilanț al activității sale la vârsta

⁶⁵⁰ L. Emandi, *op. cit.*, p. 761.

⁶⁵¹ Gh. Lițiu, *Episcopul Ioan Ignatie Papp*, p. 99.

⁶⁵² *Protocolul Congresului național-bisercesc ordinar al mitropoliei românilor greco-orientali din Transilvania*, Sibiu, 1923, pp. 94-95.

⁶⁵³ „Bis. și Șc.”, anul XLIV, nr. 47, 22 noiembrie/5 decembrie 1920, p. 2.

de 75 ani de viață din care peste cinci decenii numai în serviciul Bisericii, afirmând că „am făcut biserică nouă în satul meu, economiile mele de 600 000 [...] le-am închinat diecezei mele, spre un scop cultural, umanitar care-l augumentez an de an și am sfințit 61 de biserici, fără să iau de la cineva vro pară”. Pentru întreaga activitate desfășurată în slujba Bisericii și națiunii române, la 13/26 ianuarie 1924, Ministerul Cultelor și Artelor, prin profesorul Alexandru Lapedatu, care deținea portofoliul ministerului, a înmănat episcopului de la Arad decorația regală *Coroana României în gradul de ofițer*⁶⁵⁴.

Cu puțin timp înainte de moartea sa, cu prilejul felicitărilor de Anul nou, episcopul a declarat delegației consistoriale și corpului profesoral de la Institutul pedagogic-teologic care veniseră să-l felicite, că era pregătit să doneze Episcopiei arădene suma de un milion de lei pentru constituirea unui fond care să-i poarte numele, destinat pentru burse tinerilor studioși din cuprinsul eparhiei care doreau să studieze la Institutul pedagogic-teologic din Arad sau la universități din țară sau străinătate⁶⁵⁵. Iată cum prezenta Vasile Goldiș, unul dintre colaboratorii săi cei mai apropiați, nobila intenție a episcopului: „Se răspândi zvonul că vlădica valah vrea să facă o fundație de un milion de lei pentru creșterea preoților în seminarul din Arad. Nu sunt bani mulți un milion de lei pentru feudalii capitalismului bancar, dar sunt nespuse de mulți pentru cel ce avea să-i adune hrănindu-se cu chisăliță și stând cu reverenzile cârpite pe tronul arhieresc. Pentru pruncul diacului din Pociovești erau bani foarte mulți, dar voința lui de fier i-a adunat. Spunea că el trebuie să trăiască până își va aduna milionul. Vlădicii ceilalți zâmbeau. Se făceau glume. Dar Dumnezeu vedea sufletul curat al lui Ignatie. Cu boala de moarte în piept l-a ținut încă lungi doi ani de zile. Acum două săptămâni a întregit fundația sa pentru educarea viitorilor preoți la un milion. Apoi s-a culcat în pat și ieri seară a murit”⁶⁵⁶.

VII. Sfârșitul episcopului

Episcopul Ioan Ignatie Papp a trecut la cele veșnice în seara zilei de 21 ianuarie 1925, la vârsta de 77 de ani și după o arhipăstorire de 22 ani în

⁶⁵⁴ A. Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918-1939*, Sibiu, 1987, p. 256, 257.

⁶⁵⁵ *Moartea episcopului Ioan al Aradului*, în „B. O. R.”, Seria II, an 43, nr. 1 (526) ianuarie 1925, p. 44.

⁶⁵⁶ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 5, 1 februarie, 1925, p. 44.

fruntea diecezei Aradului⁶⁵⁷. De doi ani suferea de o boală grea, dar până în ultimele zile de viață a dovedit interes de bunul mers al eparhiei și un devotament apostolic. După îmbrăcarea în ornatele arhieresti și așezarea lui pe catafalc în salonul cel mare al reședinței episcopale, senatul bisericesc întrunindu-se în ședință în aceeași seară la orele 21, sub președinția preotului Mihai Păcățianu, asesor referent consistorial, preluând conducerea eparhiei conform celor prevăzute de & 121 a *Statutului organic*, iar conform celor prevăzute în & 136, au fost desemnați câte doi asesori din fiecare senat pentru sigilarea dulapurilor, întocmirea inventarelor și luarea dispozițiilor necesare pentru înmormântare⁶⁵⁸.

Prohodul a fost oficiat în ziua de 24 ianuarie de episcopul Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului (1920-1933) și episcopul Roman Ciorogariu de Oradea (1921-1936), înconjurați de 35 preoți și 2 diaconi. În sunetul tuturor clopotelor din orașul Arad și ale unei fanfare militare, a fost dus la gară de unde a fost transportat în satul natal Pocioveliște din Bihor. La Beiuș, credincioșii din Nimăești, cu prapori în frunte, au dus sicriul până la marginea comunei Pocioveliște unde a fost preluat de credincioșii acestei parohii. Drumul de la Beiuș la Pocioveliște a fost o mare albă de straie țărănești care încadrau minunat ceata celor 12 preoți îmbrăcați în ornate, în frunte cu protosinghelul Andrei Magieru. Sicriul cu trupul episcopului a fost coborât în pământul satului natal de unde la vârsta de 12 ani a plecat ducând cu sine o minunată comoară de însușiri românești, păstrate neprihănite până la moarte⁶⁵⁹.

Așa după cum bine sesiza viitorul episcop al Aradului, Andrei Magieru, episcopul Ioan I. Papp „nu și-a dorit nimic din fastul orașului nici după moarte. Putea să se îngroape în cripta monumentală, pe cruce să-și scrie numele cu litere de aur, ca mulți ochi să se oprească asupra lui și totuși a preferat să meargă acasă să-și doarmă somnul de veci în liniștea satului, unde clopotul bisericii sale se va tânguî după dânsul, murmurul pâraielor

⁶⁵⁷ *Circulara nr. 221 din 21 ianuarie 1925 a Consistoriului eparhial din Arad.*

⁶⁵⁸ *Protocol despre ședințele Sinodului eparhial din dieceza română gr. ortodoxă a Aradului ținute în sesiunea ordinară din anul 1925, Arad, 1925, p. 120.*

⁶⁵⁹ *Episcopul Ioan I. Papp. În mormântarea*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 5, 1 februarie din 1925, pp. 1-2; N. C., *Episcopul Ioan I. Papp*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 6, 8 februarie 1925, p. 2; Ioan Evuțian, *La moartea unui arhieru*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 6, 8 februarie 1925, pp. 2-3; T. Neș, *op. cit.*, p. 469.

vor povesti urmașilor despre fiul diacului, care a ajuns să poarte coroana de arhiereu”⁶⁶⁰.

În fruntea Episcopiei Aradului, Ioan I. Papp a asigurat bunul mers al vieții religios-morale a credincioșilor printr-o disciplină deosebită, spirit care l-a însoțit întreaga perioadă de episcopat. Cu mână tare și bunăvoință de părinte, de la primul pas făcut în calitate de episcop, a pus ordine în toate structurile Episcopiei și a cerut cu insistență colaboratorilor și factorilor puși în slujba Bisericii și școlii confesionale, să fie element de disciplină și muncă permanentă. A ctitorit așezăminte și instituții bisericești menite a întări și înălța neamul românesc, a purtat povara Episcopiei Aradului pe linia destinului românesc în vremuri de grea cumpănă, tocmai atunci când guvernul ungar de la Budapesta fabrica cele mai draconice legi pentru maghiarizarea forțată a românilor. A fost episcopul care s-a bucurat de deosebita cinste de a fi purtat destinele românilor din interiorul arcului carpatic spre realizarea dezideratului de veacuri, înfăptuirea României Mari.

⁶⁶⁰ Andrei Magieru, *Pro memoria*, în „L. R.”, anul III, nr. 3 din 1925.

XVIII.

Episcopul dr. Grigorie Comșa

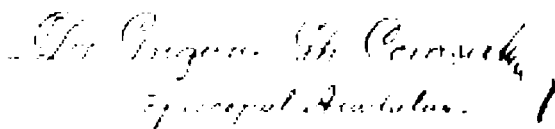
(1925-1935)

Episcopul dr. Grigorie Gh. Comșa al Aradului (1925-1935), om cu o cultură vastă și temeinică, ocupă un loc însemnat în rândul ierarhilor români ortodocși din perioada imediat următoare mărețului act de la 1 Decembrie 1918, Unirea Transilvaniei cu România.

Prin rodnică sa activitate desfășurată în câmpul misionarismului, precum și prin bogata literatură teologică ieșită de sub condeiul său, episcopul Grigorie Comșa dădea îndemnuri preoților de a se pătrunde în adevărurile eterne cuprinse în Sfintele Evanghelii și de harul mântuitor al Sfintelor Taine pentru a putea lucra cu folos în ogorul Domnului.

Urcând în scaunul episcopal al Aradului, tânărul ierarh avea o grea misiune, atât de natură ecleziastică, cât și națională. Aceasta pentru că sub masca diferitelor secte religioase apărute cu puțin înainte de 1918, cei care nu puteau vedea cu ochi buni realizarea Marii Uniri, asaltau din greu Biserica ortodoxă, știind că slăbind puterea ei sfărâmă temeliile Statului național unitar român.

În aceste împrejurări grele pentru Biserica Ortodoxă Română din cuprinsul Episcopiei Aradului, Dumnezeu a trimis om nou, care a știut să

Episcopul Aradului

Semnătura episcopului Grigorie Comșa

vestească lumii românești din acest colț de țară - prin scris și viu grai - marea valoare a puterilor spirituale ce izvorăsc din Ortodoxie. Episcopul dr. Grigorie

Comșa „timp de un deceniu, cu o neasemuită râvnă misionară a semănat în sufletele păstorite sămânța curată și roditoare a crezului ortodox și național”⁶⁶¹.

I. Originea, studiile și intrarea în viața publică (1889-1925)

Episcopul Aradului Grigorie Comșa s-a născut la 13 mai 1889 în satul Comana de Sus din Țara Făgărașului, ca fiul lui Gheorghe și al Anei Comșa, primind la botez numele de Gheorghe⁶⁶². Tatăl său era învățător confesional la școala din satul natal. Om cu însușiri alese, înzestrat cu suflet profund religios, „bun și fără vicii”, dar, mai presus de toate, condus de o cinste exemplară, om temător de Dumnezeu, iubitor de Biserică, despre care fiul său, viitorul episcop, mărturisea că, „știa ce înseamnă a fi tată după legea lui Hristos, știe să verse în inima mea dragostea către legea străbună”⁶⁶³.

Dascălii romani de la școlile confesionale erau adevărați mucenici ai neamului, mai ales în urma faimoasei legi a lui Albert Apponyi din 1907, când, mulți învățători au fost pensionați din oficiu fără să fi ajuns limita anilor de pensie, aducându-le mari prejudicii nu numai de ordin material ci și moral. Astfel a fost pensionat și „mult regretatul meu tată, Gheorghe Comșa [...] despre cazul căruia s-a făcut pomenire și în parlamentul român de către deputatul dr. Ioan Matei, ”⁶⁶⁴. Învățătorul Gheorghe Comșa s-a stins

⁶⁶¹ Nicolae Colan, *Alegerile episcopale. Doi străjeri ai legii românești*, în „R. T.”, anul XXVI, 1936, nr. 1-3, p. 1.

⁶⁶² A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 164/1929*, doc. *Biografia și activitatea episcopului Grigorie Gh. Comșa*, f. 1; vezi și Gheorghe Lițiu, *Episcopii eparhiei Aradului în vremea celor 70 de ani ai Calendarului eparhial (1878-1948)*, Arad, 1947, p. 7; Idem, *Episcopia Aradului. Schiță istorică*, Arad, 1950, p. 49; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ediția a doua, revăzută și întregită, București, 2002, p. 119.

⁶⁶³ Grigorie Comșa, *Religiozitatea episcopului Nestor Ioanovici*, în vol. „Triumful Ortodoxiei la Arad”; Idem, *Părinții mei*, Arad, 1934, 76 p.

⁶⁶⁴ Idem, *Ortodoxia și românismul în trecutul nostru*, Arad, 1933, p. 185.

din viață, la numai câteva luni după ce fiul său a fost ales episcop în scaunul vacant al Aradului, după 33 de ani de activitate ca învățător confesional la școala din Comana de Sus⁶⁶⁵.

Despre tatăl său își amintea cu mult drag cu prilejul hirotonirii întru arhieru, spunând că „între 1895-1898, un smerit dascăl ortodox putea fi văzut la sfânta biserică în fiecare duminică și sărbătoare pe micuții școlari ai unui sat din ținutul Făgărașului”⁶⁶⁶.

La creșterea și educația religioasă a viitorului episcop al Aradului a contribuit, în bună parte, și mama sa care a știut să sădească în inima și sufletul fiului frumoase însușiri creștinești. Încă de mic a fost educat în spiritul iubirii față de Biserica strămoșească și să fie deschis față de semeni, însușiri pe care le-a păstrat și cultivat în întreaga sa viață.

După terminarea cursurilor primare la școala condusă cu atâta pricepere și dragoste de tatăl său, în anul 1900, pe când avea 11 ani, la îndemnul tatălui, se înscrie la Gimnaziul de stat din Făgăraș, unde, după, opt ani de studii, în anul 1908 trece cu succes examenul de bacalaureat. Datorită educației primită în casa părintească și a îndemnurilor bunilor săi părinți și profesori, râvna către Casa Domnului începe să se afirme cu tărie încă de pe băncile gimnaziului. Din convingere, începând cu toamna anului 1908, urmează cursurile teologice timp de trei ani la Seminariul pedagogic-teologic „Andrei Șaguna” din Sibiu, pe care l-a absolvit în vara anului 1911⁶⁶⁷. Aici a avut o serie de iluștri profesori dintre care amintim doar pe Nicolae Bălan, viitorul mitropolit al Ardealului (1920-1955), care i-a rămas pentru tot restul vieții un bun sfătuitor. Remarcat și apreciat de corpul profesoral încă de pe băncile seminarului, tânărului teolog Gheorghe Comșa i se încredințează postul de bibliotecar al școlii iar în anul școlar 1910-1911 deține și funcția de vicepreședinte a *Societății de lectură „Andrei Șaguna”*, a teologilor români greco-orientali din Sibiu⁶⁶⁸.

După absolvirea cursurilor teologice nu îmbrățișează imediat cariera preoțească, așa după cum era de așteptat. Dornic de cultura, la îndemnul și stăruințele unor membrii ai Consistoriului mitropolitan din Sibiu, care îi

⁶⁶⁵ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 45, 8 noiembrie 1925, p. 7.

⁶⁶⁶ *Sfințirea P. S. Sale Episcopului nostru Dr. Grigorie Comșa*, în „Bis. și Șc.”, an XLIX, nr. 25, 21 iunie 1925, p. 3.

⁶⁶⁷ A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 164/1929*, doc. citat, f. 1.

⁶⁶⁸ M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu. 1786-1986*, Sibiu, 1987, pp. 222, 391.

apreciau sporul său de studiu, începând cu anul universitar 1911-1912 își continuă pregătirea intelectuală la Facultatea de Drept a Universității din Budapesta beneficiind de o bursă în valoare de 1 000 coroane anual. După patru ani de studii, la 8 mai 1915, este promovat doctor în Drept a Universității din Budapesta. Preocupat mereu de îmbogățirea cunoștințelor de teologie, în perioada cât a stat la Budapesta a audiat și cursurile de omiletică și drept bisericesc de la Facultatea de teologie romano-catolică din această mare metropolă europeană⁶⁶⁹. În perioada celor patru ani pe care i-a petrecut la Budapesta, a participat și la ședințele *Societății de lectură „Petru Maior”*, ba mai mult, un an de zile a fost chiar și vicepreședintele ei⁶⁷⁰.

După reîntoarcerea de la Budapesta, cu toate că putea să facă o frumoasă carieră, atât în administrație cât și în justiție, tânărul doctor în drept, Gheorghe Comșa, urmând îndemnul propriei sale vocații și convingeri că va putea fi mai de folos neamului ca slujitor al Bisericii, în ziua de 10 octombrie 1915, în catedrala mitropolitană din Sibiu, primește, prin punerea mâinilor mitropolitului Ioan Mețianu (1899-1916) al Ardealului, darul diaconiei, intrând în cler ca necăsătorit. De la această dată și până în anul 1919, slujește ca diacon la catedrala din Sibiu, paralel, ocupând și o funcție administrativă în cadrul Consistoriului mitropolitan dar și cea de secretar al *Fundației „Emanoil Gojdu”*. În aceeași perioadă, timp de aproape doi ani, funcționează și ca profesor de religie la Gimnaziul de stat din Sibiu⁶⁷¹. Între 20 ianuarie/2 februarie 1918 și 13/16 septembrie 1918, a mai funcționat și ca redactor al organului bisericesc „Telegraful Român” pe care l-a condus cu multă competență⁶⁷².

În perioada primului război mondial împărtășește soarta multor preoți români din Ardeal. Încă înainte de intrarea României în război (1916), regimentele din Sibiu fiind alcătuite din tineri, în majoritate numai români, erau transferate departe de granița României și au fost înlocuite cu trupe străine, în special jandarmi de altă etnie decât cea română. Într-una din duminicile lunii mai a anului 1916, mergând dimineața la catedrală, înainte

⁶⁶⁹ *Ibidem*, p. 126; vezi și „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 1935, p. 2.

⁶⁷⁰ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 31, 1935, p. 2.

⁶⁷¹ Simion Stana, *Episcopul Aradului, arhidiaconul dr. Gheorghe Comșa subdirector general în Ministerul Cultelor*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 19, 10 mai 1925, p. 2.

⁶⁷² *Redactorii „Telegrafului Român”*, în „T. R.”, anul 101, nr. 122, 1953; Ioan Beju, *Redactorii „Telegrafului Român”*, anul 126, nr. 1-4, 1978, pp. 11-12; M. Păcurariu, *Telegraful Român la 125 de ani de la apariție*, în „B. O. R.”, anul XCVI, 1978, nr. 3-4, pp. 252-266.

de începerea Utreniei, observă un ofițer de jandarmi care admira pictura executată de Octavian Smighelschi și numaidecât se oferă să-i explice frumusețile picturii murale, ofițerul, arătându-se încântat de atitudinea tânărului cleric. Ofițerul era maiorul de jandarmi Albert Kraus, care mai târziu l-a salvat pe Comșa și pe colegii săi Dimitrie Coltofeanu, consilier mitropolitan și preotul Ioan Truția din Sibiu⁶⁷³ când au fost arestați⁶⁷⁴.

În după amiaza zilei de 4 septembrie 1916, diaconul Comșa, D. Coltofeanu și I. Truția, au fost arestați de jandarmii unguri și duși la poliție. În dimineața zilei următoare, așa după cum avea să mărturisească peste ani, „a fost pentru noi tortura torturilor”. De la poliție au fost trimiși la Ocna Sibiului, la Curtea Marțială, unde, „împreună cu D. Coltofeanu am fost găsiți nevinovați și am fost duși la Cluj, iar Truția și Todoruț au stat două săptămâni la Curtea marțială, după care și ei au fost puși în libertate”. La curtea marțială s-a întâlnit cu maiorul A. Kraus care, conducând ancheta, „a adunat material de nevinovăție”⁶⁷⁵.

În perioada imediat următoare realizării actului de la 1 decembrie 1918, Gheorghe Comșa a jucat un rol însemnat în viața românească, fiind pus în slujba Consiliului Dirigent, unde a funcționat ca secretar de resort⁶⁷⁶, ajutând la desăvârșirea Unirii neamului, făcând legătura de tranziție de la un trecut înourat de suferințe la bucuria și mângâierea înfăptuirii visului de veacuri al românilor.

În anul 1920 părăsește Sibiul stabilindu-se la București unde intră în serviciul Ministerelor Cultelor și Artelor, întâi ca defensor, apoi ca subdirector general în cadrul aceleiaș minister. În această calitate și-a păstrat aceeași dragoste către slujirea Sfântului Altar, propovăduind credința mântuitoare, desfășurând și o productivă activitate literară în câmpul teologiei ortodoxe și a culturii române. În toată perioada cât a activat la București, a slujit ca diacon la biserica Amzei, unde era foarte iubit de credincioși, atât pentru vocea sa baritonală cât și pentru predicile rostite de la amvon⁶⁷⁷.

În anii 1920-1921 își completează și studiile la Facultatea de Teologie a Universității din București, unde, în 1921, trece cu succes examenul de

⁶⁷³ Mai târziu ajunge preot în Statele Unite ale Americii.

⁶⁷⁴ Gr. Comșa, *Ortodoxia și românismul în trecutul nostru*, Arad, 1933, p. 201.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, pp. 205, 206.

⁶⁷⁶ A. E. O. R. Arad, *grupa III, dosar 164/1929*, doc. cit. F. 1.

⁶⁷⁷ *Ibidem*.

licență⁶⁷⁸ iar la 10 martie 1925 își susține și teza de doctorat în Teologie cu teza intitulată: *Datoriile preoțimii în fața problemelor sociale* (București, 1926, 96 p.), având ca referent principal pe profesorul Dimitrie Boroianu⁶⁷⁹.

Pentru deosebita activitate depusă pe tărâm bisericesc-administrativ și cultural, a fost decorat cu înalte distincții ecleziastice. În 1922 primește dreptul de a purta brâu roșu iar în 1923, regele Ferdinand I i-a acordat ordinul *Răsplata muncii pentru Biserica cl. a II - a și Coroana României în gradul de ofițer*. La începutul anului 1923, pentru merite deosebite aduse Ortodoxiei, patriarhul Damianos al Ierusalimului l-a decorat cu *Ordinul Sfântului Mormânt în gradul de comandor*⁶⁸⁰.

Trecutul său plin de cinste pus în slujba Bisericii, a neamului românesc și a culturii române, de munca strădalnică și valoroasă, a fost pedestatul de înălțare în scaunul vladicesc al Aradului la o vârstă cum rar înregistrează istoria pe seama bărbaților conducători în viața unui neam.

II. Diaconul dr. Gheorghe Comșa ales episcop al Aradului

II. 1. Alegerea, tunderea în monahism și hirotonirea de episcop

La începutul anului 1923, Episcopia Aradului a fost văduvită prin trecerea la cele veșnice a vrednicului episcop Ioan Ignăție Papp (1903-1925), cel care se bucurase de privilegiul ca la 1 decembrie 1918, la Alba Iulia să rostească frumoasele cuvinte intrate pentru totdeauna în cartea de aur a neamului românesc: „Cel ce a înviat din morți, a înviat azi și neamul românesc”.

În împrejurările vacanței scaunului eparhial, Consistoriul arădean este nevoit să facă toate pregătirile pentru alegerea unui nou ierarh. După ce prima dată a alegerilor a fost amânată, s-a hotărât ca ele să aibă loc pe data de 3 mai 1925. În dimineața zilei de 2 mai 1925, mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, însoțit de dr. Gheorghe Proca, asesor consistorial mitropolitan

⁶⁷⁸ *Ibidem*; „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 2.

⁶⁷⁹ Cezar Vasiliu, *Doctorii în teologie proclamați de Facultatea de teologie (1881-1948 și a Institutului teologic din București (1948-1981)*, în „B. O. R.”, an C, 1982, nr. 9-10, p. 885; Evenimentul nu a rămas neobservat de presa vremii. Revista „Biserica și Școala” (anul XLIX, nr. 12, 22 martie 1925, p. 7) din Arad menționa: „La 10 martie a fost promovat doctor în sfânta teologie Dl. Juris Gheorghe Comșa, diacon, după ce a susținut cu succes și la examenul verbal teza de doctorat”.

⁶⁸⁰ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 12, 26 martie 1925, p. 7; anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 2.

și Virgil Nistor, secretar consistorial la Sibiu, sosesc în Arad. În dimineața zilei următoare, după săvârșirea Sfintei Liturghii arhieresti în catedrala „Nașterea Sfântul Ioan Botezătorul” din Arad, sub președinția mitropolitului Nicolae Bălan, are loc ședința Sinodului electoral pentru alegerea noului episcop. Din cei 55 de deputați prezenți, 30 de voturi a primit Gheorghe Comșa iar 24 Andrei Mager, pe atunci rector al Academiei de Teologie din Oradea, o bilă a rămas albă⁶⁸¹. Au mai candidat și preotul Vasile Stan, director al Școlii Normale de băieți din Sibiu și arhimandritul Iuliu Scriban⁶⁸². În realitate, lupta s-a dat între Grigorie Comșa și Andrei Magieru. Pentru reușita lui Andrei Magieru, guvernul, prin primul-ministru, intervine pe lângă prefectul județului Arad dar intervenția a rămas inutilă, cu toate „multilateralele sforări depuse în favoarea domniei sale”⁶⁸³.

În urma ședinței Sinodului eparhial electoral, tânărul diacon dr. Gheorghe Comșa (pe atunci avea numai 36 de ani), este ales în scaunul eparhial al Aradului fiind după Nestor Ioanovici (1829-1830) și Ioan Meșianu (1875-1898), al treilea făgărășan în fruntea acestei eparhii străvechi de la granița de vest a țării. Prin alegerea sa, pentru Episcopia Aradului, începea al doilea veac de Episcopie românească la granița de apus a României, cu speranța „veacului lumină și a credinței regenerate prin lumină”⁶⁸⁴.

De la Arad, viitorul episcop, pleacă la mănăstirea Sinaia, unde în ziua de 22 mai 1925 este tuns în monahism de către arhimandritul Dionisie, luându-și numele de Grigorie. În scurtă vreme trece prin toate treptele ierarhiei monahale ajungând la cea de arhimandrit, după care, la 14 iulie 1925, în catedrala din Sibiu, este hirotonit episcop de către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului, secondat de episcopii Vartolomei al Râmnicului Noului-Severin, Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului (1920-1933) și arhierul Filaret Musta de la Caransebeș. La 20 iunie 1925, la Castelul Peleş din Sinaia, noul episcop al Aradului a fost investit de către regele Ferdinand I⁶⁸⁵.

⁶⁸¹ *Alegerea de episcop*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 19, 10 mai 1925, pp. 5-6.

⁶⁸² Despre candidatura lui Iuliu Scriban, ziarele au scris că a fost candidat, în realitate însă nu a fost. El considera că nu are nici o șansă de a întruni suficiente voturi motiv pentru care nici nu-și mai depune candidatura. Era o dorință mai veche a multor ardeleni ca el să fie episcop al Aradului, cf. „B. O. R.”, Seria a II-a, an 43, nr. 5 (530) mai 1925, p. 318.

⁶⁸³ „Neamul românesc”, București, nr. 100, 5 mai 1925.

⁶⁸⁴ Vasile Goldiș, *Trei făgărășeni*, în „Bis. și Șc.”, an LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929, p. 9.

⁶⁸⁵ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 24, 14 iunie 1925, p. 7.; nr. 25, 21 iunie 1925, p. 1.; anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 2.

II. 2. Instalarea în scaunul de episcop al Aradului

Instalarea a avut loc duminică, 12 iulie 1925, cu o deosebită solemnitate. Plecat din București din ziua de joi 9 iulie, însoțit numai de câțiva prieteni, episcopul a călătorit cu trenul de-a lungul Banatului și s-a oprit la Caransebeș, ca oaspete al episcopului Iosif Traian Bădescu care a fost delegat de către mitropolitul Nicolae Bălan să-l reprezinte la instalare. La Lugoj, a fost întâmpinat de o delegație a Consistoriului eparhial din Arad iar când a intrat pe teritoriul eparhiei arădene a fost primit și salutat cu înaltă însuflețire în toate gările de către cler și credincioși. La Timișoara, primirea a fost impunătoare. Pe peronul gării se aflau toate autoritățile civile și militare precum și un numeros cler și credincioși. În gara din Arad așteptau toți membrii Consistoriului eparhial, profesorii Institutului Teologic și a tuturor școlilor, autoritățile civile și militare, reprezentanții diferitelor societăți și un număr mare de credincioși. Coborât pe peronul gării, episcopul Grigorie, însoțit de episcopul Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului și arhiepiscopul Filaret Musta, de mai mulți asesori consistoriali eparhiali, de deputații sinodali în frunte cu preotul Mihai Pacățianu, președintele Consistoriului eparhial, care a condus eparhia pe timpul vacanței eparhiale. De la gară, întreaga procesiune s-a îndreptat spre catedrală unde a fost săvârșită slujba Vecerniei de către preotul Traian Vățian, protopopul Aradului, care îi urează noului episcop un cuvânt de bun soset.

A doua zi, duminica dimineața, a fost celebrată Sfânta Liturghie arhierască de către noul episcop, înconjurat de un mare număr de preoți iar răspunsurile au fost date de corurile societăților, „Doina” și „Armonia”. La ceremonia instalării a mai luat parte și Alexandru Lapădatu, ministrul Cultelor și Artelor, care a dat citire înaltului Decret regal de întărire iar Gramata mitropolitană a fost citită de preotul Ioan Cioară⁶⁸⁶.

Cuvântările rostite cu ocazia hirotonirii cât și cu prilejul instalării, formau profesia de credință a noului episcop dar și programul după care voia să conducă destinele eparhiei încredințate. În cuvântarea rostită în catedrala din Arad, episcopul Grigorie își definea rolul și activitatea de ierarh pe care îl aștepta de acum înainte. „Știu că la răsplătirea chemării mele celei de sus a lui Dumnezeu trebuie să alerg. Știu că trebuie să mărturisesc ca oareșcând prorocul Ieremia „O Doamne ! Cel ce ești stăpân iată nu știu

⁶⁸⁶ Irineu Mihălcescu, *Instalarea noului episcop al Aradului*, în „B. O. R.”, Seria a II-a, anul 43, nr. 81 (533) august 1925, pp. 487-488.

grai că tânăr sunt eu, dar un, glas tainic îmi șoptește și că acelui Proroc: Nu zice că tânăr sunt eu, căci către toți la care te voi trimite, veți merge și toate câte voi porunci ție vei grăi” (Ieremia, I, 6-7). Glasul acela tainic îl îndemna cu toată stăruința că înainte de toate să mărturisească faptul că ”voi munci fără osteneală pentru binele Bisericii, căci osteneala nu depinde numai de partea mea subiectivă ci de situația generală a Bisericii, care nu mi îngăduie să fiu obosit. Biserica ortodoxă a neamului meu îmi zice cu stăruință: față model de adevărat pastor [...] de adevărat creștin [...] de adevărat om duhovnicesc [...] icoana de faptă bună și de cuvioșie [...] face tuturor toate, ca pe toți să-i dobândești și pe toți să-i mântuiești”⁶⁸⁷.

Episcopul Grigorie era convins că numai cu ajutorul bunului Dumnezeu va putea conduce turma încredințată spre, ”pășunea cea duhovnicească și de viața dătătoare”, aceasta cu atât mai mult cu cât înaintașul său, episcopul Ioan Papp, „așezând cu trainicie cadrele materiale” ale Episcopiei Aradului, misiunea era cu mult ușurată. Cerea credincioșilor să aibă credință și „îndemnându-se la fapte bune să primească jertfa făcută de Iisus pentru păcatele noastre”. Din mănăstirea de la Hodoș-Bodrog dorea să facă un ”adevărat locaș de închinare [...] unde după vechea pravilă bisericească să se înalțe zilnic rugăciuni spre Părintele luminilor” iar Institutul Teologic să formeze tineri cu pregătire teologică temeinică și „cu orientări asupra trecutului nostru românesc”.

Vasile Goldiș, cunoscutul luptător naționalist, în cuvântul adresat noului episcop, îl îndemna să caute a fortifica solidaritatea între toți ”fiii națiunii române fiindcă solidaritatea este condițiunea progresului” iar în toate împrejurările să fie stăpânit de dreptate, pentru că ea este ”condițiunea păcii între oameni și a ordinii în societate”⁶⁸⁸.

Episcopul dr. Grigorie Comșa a căutat în toți cei zece ani cât a activat în scaunul eparhial al Aradului să pună în practică toate angajamentele pe care le-a făcut cu prilejul instalării. Avea o mare răspundere pentru că a moștenit pe episcopul revoluției din 1848-1849, Gherasim Raț (1835-1850), pe precinstitul Iosif Ioan Goldiș (1899-1902), pe marele Ioan Ignație Papp (1903-1925) a cărui urmaș direct a fost în scaunul eparhial al Aradului. În toată activitatea sa a căutat să se ridice la nivelul acestor demni înaintași.

⁶⁸⁷ *Cuvântarea P. S. Dr. Grigorie Gh. Comșa la instalarea în scaunul episcopesc al eparhiei Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 29-30, 26 iunie 1925, pp. 2-3.

⁶⁸⁸ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 29-30, 26 iulie 1925, p. 11.

III. Activitatea în scaunul de episcop în domeniul bisericesc și economic-gospodăresc

III. 1. Activitatea bisericească

Începând cu data de 12 iulie 1925, pentru românii ortodocși din cuprinsul eparhiei Aradului începe o nouă perioadă de înălțare duhovnicească. Pronia divină a rânduit un ierarh tânăr, plin de vigoare care întrunea în persoana sa o inteligență fecundă, dar mai presus de toate o forță morală, puternică și curată.

Eparhia Aradului, la venirea lui Grigorie Comșa în scaunul episcopal, avea sub jurisdicția sa un număr de 12 protopopiate (Arad, Chișineu-Criș, Șiria, Ineu, Buteni, Hălmagiu, Radna, Lipova, Timișoara, Vinga, Comloșul-Bănățean și Belinț), 432 comune bisericești (348 matre și 84 filiale) și 556 posturi de preoți care slujeau în cele 337 biserici și 45 paraclise⁶⁸⁹.

În împrejurările realizării României Mari, pentru Biserica noastră se puneau probleme deosebit de importante. Se cerea realizarea unificării organizatorice a Bisericii. Un proces îndelungat și greu de realizat din pricina tradiției proprii cu care fiecare provincie românească unită cu România venea în sânul Bisericii unificate. În al doilea rând, se adaugă asaltul sectarismului importat din apus, cu scopul declarat de a slăbi unitatea poporului și a zgudui temeliiile morale ale statului abia înfriptat.

În ce privește organizarea Bisericii Ortodoxe Române în România întregită, exista, în general, opinia că aceasta trebuie făcută pe temelia *Statului organic*. Între cei care militau pentru aplicarea acestui *Statut* dar cu adaptarea la noile realități din România întregită a fost preotul dr. Gheorghe Ciuhandu de la Arad. El cerea desprinderea *Statutului* de un anumit birocratism bisericesc și o mai multă preocupare pentru învățământul religios, pentru misionarism intern, pentru cultivarea vieții liturgice în obștea cea mare a credincioșilor⁶⁹⁰. Se cerea „revenirea integrală a Bisericii la misiunea apostolică a ierarhiei și mai ales intensificarea acestei misiuni”⁶⁹¹.

În ce privește Episcopia Aradului, în condițiile create de noile reglementări de după 1918, episcopul Grigorie Comșa a desfășurat o bogată

⁶⁸⁹ *Actele și dezbaterile Adunării eparhiale din eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1937*, Arad, 1937, pp. XL-XLI.

⁶⁹⁰ Gheorghe Ciuhandu, *Reorganizarea Mitropoliei transilvane*, Arad, 1920, p. 89.

⁶⁹¹ Idem, *Înapoi la apostolie sau porțițe canonice ale Statutului organic*, Sibiu, 1921.

activitate arhierescă, ajutat îndeaproape de vrednici colaboratori, între care amintim pe protopopul dr. Gheorghe Cihandu, consilier cultural, preotul Mihai Pacățianu, consilier bisericesc, preotul Ioan Georgea care conducea secția economică a eparhiei. La aceștia se mai adaugă protopopii sau administratorii protopopești: Dimitrie Barbu (Chișineu-Criș), Traian Vățian (Arad), dr. Procopie Giuvulescu (Radna), Cornel Lazăr (Hălmagiu), Fabrițiu Manuilă (Lipova), dr. Ștefan Cioroianu (Comloșul-Bănățean) și alții.

Cel dintâi lucru care l-a preocupat pe tânărul ierarh a fost intensificarea vieții religios-morale, periclitată în urma marelui război mondial. La numai câteva zile de la instalare, în prima circulară (23 iulie 1925) pe care a adresat-o clerului și „tuturor dreptcredincioșilor creștini din eparhia Aradului”, se angaja în fața lor că „voi căuta să binevestesc darul lui Dumnezeu și mila lui nețărmurită, voi binevesti puterea cea nemăsurată a preface în pulbere trufia omenească și totuși răspândește numai iubirea; voi binevesti mângâiere pentru cei care cunosc lepădarea de sine [...]; voi căuta să vă învăț pe voi că am venit la voi în numele aceluia care nu privește spre cele ce se văd, ci spre cele încă nevăzute și viitoare [...]. Am venit să fac să piară glasul furilor și se vă călăuzesc la viața arătată de Hristos Mântuitorul”⁶⁹².

La Arad, luminatului episcop Grigorie i se deschide un vast câmp de activitate misionară închinată apărării adevărului de credință și a întăririi păstoriților în legea strămoșească. Dovedind un înalt nivel de pregătire intelectuală și un puternic spirit practic se dedică întru totul, „cu timp și fără timp”, combaterii pericolului sectar care se abătea asupra graniței de vest a României care constituia o amenințare nu numai pentru Biserica ortodoxă ci și pentru unitatea națională a statului român. Încă de la instalarea în scaunul episcopal, își asigura credincioșii că din sufletul său se va desprinde „orice dorință și orice pornire spre binele neamului și Bisericii Ortodoxe Române”⁶⁹³. În acest sens a acționat pentru întărirea rolului cultural și educativ al Bisericii și pentru ridicarea de noi lăcașuri de cult în toate satele din cuprinsul eparhiei Aradului.

Episcopul a fost mereu în contact cu clerul și credincioșii săi cu prilejul sfințirilor sau binecuvântărilor de biserici, case perohiale, în vizitele canonice sau cu prilejul altor întâlniri. Erau popasuri duhovnicești care au avut darul de revărsa asupra credincioșilor bogate roade duhovnicești, de

⁶⁹² „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 31, 2 august 1925, p. 1.

⁶⁹³ Gr. Comșa, *Flori din grădina sufletelor*, Arad, 1934, p. 6.

a mângâia sufletele și a întări credințioșii în credința străbună. Zecile sau sutele de astfel de contacte, Pastoralele de Crăciun sau Paști și diferitele Circulare, înseamnă tot atâtea predici, tot atâtea, "cuvinte" de hrană duhovnicească pentru clerici și păstoriți. Idealul episcopului era să viziteze toate parohiile din cuprinsul eparhiei pentru ca, "să se curețe comunele noastre bisericesti de plămada sectară", după cum arăta unul dintre apropiații săi colaboratori într-un articol din revista, "Biserica și Școala"⁶⁹⁴. În timpul celor zece ani de activitate în scaunul eparhial al Aradului, pe atunci foarte întinsă, a străbătut-o în lung și în lat, de la Hălmagiu până la Lugoj și de la Săvârșin până aproape de Seghedinul unguresc aruncând sămânța curată a Sfintei Evanghelii în toate orașele și satele de pe aceste meleaguri binecuvântate de Dumnezeu.

Cele dintâi **vizite canonice** le-a început în 7 septembrie 1925 cu comunele Sânicolaul Mic, Comeat, Chesinț, Chelmac, Belotinț, Pătârș, Dorgoș și Ususău, toate în protopopiatul Lipova⁶⁹⁵. În primele șapte luni de activitate a sfințit 13 biserici și a vizitat 50 de parohii pentru a cunoaște realitățile vieții religioase locale și a însufleți pe preoți în acțiunea de combatere a unor rele sociale: alcoolismul, luxul, concubinajul și divorțurile. Cultivarea dragostei față de credința creștină și față de adevăr a fost afirmată ca unul din obiectivele permanente ale activității pastorale ale preoților. În cuvântarea rostită cu prilejul Adunării eparhiale din primăvara anului 1927, Grigorie Comșa considera ca operă pozitivă a Bisericii Ortodoxe Române trebuie intensificată în zonele în care apăreau pericole determinate de existența unor rele sociale, la care pe lângă cele amintite se mai adaugă și pericolul sectarismului⁶⁹⁶.

În cei zece ani cât a păstorit la Arad, a vizitat 379 biserici, a sfințit 71, a recuperat și activat 117 case culturale, în 171 de parohii s-au organizat coruri bisericesti, din 13-15 august 1933 a reintrodus pelerinajele la biserica „*Adormirea Maicii Domnului*” de la Lipova, ca o replică celor de la mănăstirea romano-catolică de la Radna⁶⁹⁷.

⁶⁹⁴ Simion Stana, *Anul Nou și Boboteaza în Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 2-3, 13 ianuarie 1929, p. 5.

⁶⁹⁵ Gr. Comșa, „*Tuturor toate m-am făcut*”, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 2, 13 ianuarie 1935, p.3.

⁶⁹⁶ *Discursul P. S. Sale Episcopului Dr. Grigorie Gh. Comșa la deschiderea Adunării eparhiale*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 22, 29 mai 1927, pp. 1-2.

⁶⁹⁷ „Bis. și Șc.”, an LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3; *Actele și dezbaterile Adunării eparhiale...1935*, Arad, 1935; *Pelerinajul de la Lipova*, în „Bis. și Șc.”, anul LVII, nr. 36, 3 septembrie 1933, pp. 7-8.

În timpul deplasărilor prin parohi, caută să intre în contact direct cu „pietrele vii ale Bisericii [...] călcând pragurile mai multor case și donând acestor pietre vii sfaturile adevărului din Sfânta Scriptură”. Această metodă de pastorație individuală a recomandat-o cu căldură și preoților știut fiind ca o activitate pastorală vie este condiționată de cunoașterea exactă a realităților religioase și morale din parohie. Preotul era îndemnat să cerceteze acasă pe credincioși spre ași putea întocmi un registru exact despre familiile din parohie spre a vedea cine se împărtășește cu Sfintele Taine, spre a lupta împotriva luxului și alcoolismului, pentru cei care „au rupt cu biserica încă trebuie cercetați”. Insistă asupra faptului că preotul trebuie să aibă inițiativă „să nu aștepte acasă în reverie până când cineva ne cheamă la patul celui bolnav și chiar la înmormântarea celui ce fusese bolnav”, căci așa după cum arăta cu un alt prilej „nimic nu este mai lamentabil decât soarta crengii tăiate care nu mai poate înverzi”⁶⁹⁸. În toate vizitele canonice era însoțit de unul dintre profesorii de la Academia Teologică și câte unul sau doi dintre consilierii eparhiali precum și de către un diacon de la Catedrala din Arad. Nu de puține ori corul studenților teologi îl însoțeau dând răspunsurile la Sfânta Liturghie, stimulând astfel pe credincioșii vizitați de a-și înființa cor în parohie.

Vizitele canonice i-au oferit bune ocazii pentru îndemnuri părintești izvorâte dintr-o inimă nobilă și plină de înțelepciune. Însuși episcopul mărturisea în *Scrisoarea pastorală* nr. 3457 din 1927, că „prin munca noastră am dat pilda de muncă prin îndemnuri am sporit simțul de jertfă, am mângâiat, am îmbărbătat, am împăcat pe oameni. Bunătatea și dreptatea răspândite de noi am turnat uleiul înțelegerii în diferite cazuri și am adus pacea în numele Mântuitorului”⁶⁹⁹.

Pentru cunoașterea vieții religios-morale din cuprinsul eparhiei, dar și pentru a cunoaște mai bine prozelitismul sectar, episcopul Grigorie a cercetat majoritatea parohiilor, unele chiar și de două ori, pornind de la pilda Sfinților Apostoli, artând bunăoară că Sfântul Apostol Pavel după ce a fost în Antiohia, s-a dus la Varnava prin comunitățile deja întemeiate să cerceteze pe frații din cetățile întru care vestise deja cuvântul Domnului Iisus Hristos (Fapte, XV, 36-37). Călătorea, după propri-ai mărturisire „cu

⁶⁹⁸ Gr. Comșa, *Pastorația individuală și colectivă*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 39, 22 septembrie 1929, p. 1.

⁶⁹⁹ Idem, *Scrisoare pastorală*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 27-28, 10 iulie 1927, p. 2.

trenul, cu trăsura, cu căruța și pe jos”, parcurgând distanțe mari sau mici, pe vreme bună sau rea, pentru a simți inima păstoriților săi.

Episcopul Grigorie Comșa făcea și vizite canonice neanunțate. Cu aceste ocazii asista și la predica preotului pentru a-i cunoaște aptitudinile predicatoriale. A dispus ca preoții cu ocazia vizitelor canonice ale episcopului, să facă în biserică, în fața ierarhului și a credincioșilor o dare de seamă asupra stării materiale, religios-morale și culturale ale parohiei. După toate acestea, întotdeauna, la sfârșit, lua cuvântul și vlădica. De nenumărate ori releva cu aceste prilejuri, legătura organică ce trebuie să existe între preot și predică, între predică și cuvântul lui Dumnezeu, precum și între preot, predică și faptele sale. În păstorație a considerat importantă și metoda desăvârșită de a instrui pe credincioși și de a-i aduce nu numai prin cuvânt ci și prin exemplul personal la forma de viață religioasă și morală arătată și cerută de Mântuitorul Iisus Hristos.

Contactele neîntrerupte cu clerul îi dădea posibilitatea să-l stimuleze în muncă și la studiu individual, și puteri active. Prin vizitele canonice efectuate în parohii în mijlocul credincioșilor ortodocși a dorit a naște în inimi dragostea pentru Biserică și o viață creștinească mai curată dar și pentru a demonstra că „Biserica noastră este o mișcare vie, care are ca scop unirea cu Hristos, prin luptă și muncă”⁷⁰⁰.

În toată această perioadă, pe lângă vizitele canonice, sfințiri de biserici, conferințe preoțești, a mai trimis nenumărate *Pastorale* și *Circulare* prin care credincioșii ortodocși au fost călăuziți către desăvârșirea creștină și spre o credincioasă slujire a țării. Alteori, ierarhul a citit rugăciuni de dezlegare întărind credincioșii în dreapta credință ortodoxă și a împărțit broșuri din colecția „Biblioteca Creștinului Ortodox” înființată din inițiativa sa.

Pentru episcopul Grigorie, **predicarea** a fost nu numai o necesitate sacerdotală ci și un mijloc pastoral de a preîntâmpina dezbinarea religioasă și a păstra unitatea de credință a enoriașilor încredințați spre păstorie. Era pentru „necesitatea predicării cât mai intensive în sânul poporului românesc”⁷⁰¹.

Episcopul Grigorie știa că vestirea cuvântului dumnezeiesc prin predică introduce pe creștin în depozitul sacru al învățaturii Bisericii și descoperirea tainele sfinte. Predica era chemată să scoată în evidență dogmatica, istoria

⁷⁰⁰ Idem, *Cuvânt la deschiderea Adunării eparhiale* în „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 21, 25 mai 1930, p. 1.

⁷⁰¹ Idem, *Scrisoare pastorală*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 10, 6 martie 1927, pp. 1-2.

și estetica cultului ortodox și trebuie să umple sufletul omenesc. Un vrednic vestitor al cuvântului lui Dumnezeu, episcopul arădean considera că nu este suficient „dacă săvârșim Sfânta Liturghie, un Botez, un maslu, o cununie sau slujba înmormântării. Dacă ne-am mărgini numai îndeplinirea celor rituale, ar însemna ca fiecare preot are același entuziasm ! Să ne aducem aminte de cuvintele Sf. Ap. Pavel către Timotei: Preoții cei ce își țin bine diregătoria, cu îndoită cinste să se cinstească, mai ales cei ce se ostenesc în cuvânt și întru învățătură (I Timotei, V, 17)”⁷⁰².

În *Scrisoarea pastorală* din 23 februarie 1927, episcopul insista asupra necesității „predicării cât mai intensiv în sânul poporului românesc. Noi am accentuat-o încă multă vreme înainte de a primi hirotonia de episcop”. După urcarea în scaunul episcopal, este și mai preocupat de înlăturarea lipsei predicii din bisericile eparhiei, arătând că „din această convingere au răsărit predicile noastre de până acum publicate în volume deosebite încă din vremea serviciului diaconesc”. A fost preocupat mereu de înlăturarea lipsei cărților de predici atât de necesare preoților. Din acest motiv „au răsărit predicile noastre” care urmau „să țină locul nostru întru învățarea iubitului cler și popor”⁷⁰³.

Multe predicii, cuvântări studii și articole publicate de episcopul Grigorie, au scos în evidență că vina celor „rătăciți” nu constă în necunoașterea ci în interpretarea greșită a Sfintei Scripturi. Prin aceste predicii, ierarhul ruga credincioșii de la sate, unde pericolul sectar era mai ridicat, „să-și dea mai bine seama cine sunt pocăiții”. El dădea exemple falsitățile față de cele propovăduite de ei. Îi îndemna la păstrarea și cinstirea „Bisericii strămoșești” să lupte „cu hotărâre împotriva vrășmașilor care vin să dezbine satele românești”⁷⁰⁴. Episcopul Grigorie are două feluri de predicii: *pastorale* și *misionare*, pe care le definește în lucrarea intitulată *În slujba misionarismului ortodox* (Arad, 1930).

Luptând împotriva valului sectar, era normal ca episcopul să propage necesitatea **misionarismului**, a unei Ortodoxii active între intelectuali, orășeni și săteni. A înțeles mai bine ca nimeni altul că nu-i suficient să arăți răul bapțiștilor și învățăturile lor, ci trebuie lămurii creștinii ortodocși și întăriți în dreapta credință, căci „să nu uităm că mulți creștini cad din privința

⁷⁰² Idem, *Istoria prediceii la români*, București, 1921, p. 4.

⁷⁰³ Idem, *Scrisoare pastorală*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 10, 6 martie 1927, p. 1.

⁷⁰⁴ Idem, *Desbinarea satelor românești*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 28, 7 iulie 1929, pp. 1-2.

insuficienței învățăturilor în ale religiunii”, motiv pentru care sublinia ideea ca să se scrie mai mult pentru popor, pentru ca el: până mai ieri era lăsat uitării în privința aceasta. Autorii scriau mai mult pentru preoți și pentru o clasă cultă”. De aceea cerea o apropiere mai mare între cler și popor⁷⁰⁵.

Pe linia combaterii sectarismului se înscrie și organizarea de misiuni religioase în parohiile unde sectarii erau activi în prozelitismul lor. „Aceste misiuni - consemna episcopul - după ființa lor, nu sunt altceva decât un ciclu de predici de pocăință și exerciții sufletești făcute în vederea învățaturii și întoarcerii păcătoșilor la Biserică. Predicile au drept scop să redeștepte, să învieze viața creștină să trezească duhul de căință”. Misiunile erau organizate pe tot parcursul anului după o planificare a protopopului iar în timpul Postului Mare după programul stabilit de Episcopie. La aceste misiuni participau cel puțin 2-3 preoți, sporind astfel intensitatea evlaviei în rândul credincioșilor. În Eparhia Aradului misiunile religioase au fost introduse în anul 1926 și se desfășurau potrivit îndemnurilor episcopului Grigorie Comșa cuprinsă în broșura *Misiuni pentru popor*, apărută la Arad în anul 1926.

Din inițiativa episcopului Grigorie se instituie postul de preot misionar eparhial și pe lângă fiecare protopopiat câte unul. Ei aveau datoria de a cunoaște bine activitatea sectară, și a efectua cel puțin două misiuni religioase pe lună, mai ales în parohiile puternic supuse prozelitismului sectar. Misiunile durau 2-3 zile cu care prilej se discuta cu comitetul parohial și chiar cu sectarii, se propovăduia cuvântul lui Dumnezeu argumentând cu texte din Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. Numirea misionarilor eparhiali⁷⁰⁶, a însemnat un pas înainte în ce privește organizarea activității misionare. În cele 12 protopopiate ale eparhiei au fost desemnați 24 de preoți misionari a căror activitate era coordonată de protopopul locului. Ei aveau, între altele, și datoria de a organiza cercuri sau comitete misionare.

În cei zece ani de arhipăstorire, a organizat cu toți preoții din Arad, la începutul lunii februarie a fiecărui an, conferințe pastoral-misionare, la care participau și profesorii Academiei Teologice. În cartierele fără biserici se

⁷⁰⁵ Idem, *Cărți primejdioase*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 25, 19 iunie 1927, p. 2.

⁷⁰⁶ La 1 mai 1926 este numit ca misionar eparhial preotul Traian Cibian. În anii 1929-1932 funcționează preotul Ștefan R. Lungu din Șilindia, un bun cunoscător al Sfintei Scripturi și a problemelor neoprotestante. A desfășurat o bogată activitate misionară dublată de scrierea a numeroase articole și studii publicate în revista „Biserica și Școala”. Numit protopop al Butenilor, din 1932 îi urmează preotul Zenovie Brădean.

organizau conferințe cu caracter religios- moral și social, după care corul studenților teologi prezenta câte un scurt program artistic cu conținut religios și patriotic. Asemenea conferințe aveau loc și în alte parohii, ținute cu prilejul misiunilor religioase, cu efecte dintre cele mai favorabile în sufletul credincioșilor care luau parte la aceste manifestări.

Episcopul Grigorie susținea că paralel cu apostolatul preoțesc, pentru întărirea Ortodoxiei este nevoie și de ajutorul apostolatului laic, care are drept scop „munca pentru pregătirea terenului apostolatului pastoral”. Pornind de la cuvintele Sfântului Apostol Pavel, „Purtați-vă sarcinile unii altora” (Galateni, VI, 2), episcopul susținea cu deplină convingere că biserica trebuie apărată nu numai de preot ci și de crștin”. Această convingere a stat la baza îndemnului de a milita pentru înființarea de comitete parohiale sau misionare în fiecare parohie contaminată cu sectari.

În *Instrucțiunile* sale, propunea ca în alcătuirea acestor comitete să intre preotul paroh (și ceilalți preoți unde era cazul) și învățătorii ortodocși „cu râvna pentru Biserică”. Menirea lor era să asigure preotului concursul laicilor de combaterea prozelitismului sectar, cercetarea bolnavilor și sarcinilor pentru că în „Biserică toți trebuie să lupte”. Fiecare membru al comitetului avea în grijă o stradă sau două, urmând îndeaproape activitatea sectară îndrumând credincioșii ortodocși să cerceteze Biserica și să se împărtășească cu Sf. Taine. Din rapoartele înaintate Episcopiei de către protopopi, rezultă că îndrumările episcopului au prins viață în inimile preoților și credincioșilor. Astfel, în 192 de parohii erau înființate 129 de comitete misionare, în 1920 erau 138 cu 1 725 membrii, în 1931 deja se ajunsese la un număr de 159 iar în 1933 era 166 de comitete misionare.

El cerea ca apostolatul laic să fie o „fortificare a muncii preoțești”⁷⁰⁷, aceasta pentru că preotul nu avea timp să se apropie de cei depărtați de biserică. La aceștia, cu „un apostolat laic mai ușor se apropie de ei, ca să-i readucă și să trezească în ei interesul față de sufletul lor propriu”. Episcopul cunoștea că s-au scris multe lucrări despre apostolatul laic dar el vroia să călce pe acest teren și să arate ce s-ar putea face cu acest apostolat, enumerând și câteva modalități prin care apostolatul laic ar putea „să se pună în slujba bisericii [...] să ajute [...] ca ea să aibă cât mai mulți și mai buni preoți”. Cereea ca credincioșii să dea concursul Bisericii în

⁷⁰⁷ Gr. Comșa, *Împlinirea unei dorinți binecuvântate: Uniunea românilor ortodocși*, în „Bis. și Șc.”, anul LVII, nr. 4, 22 ianuarie 1933, p. 1.

organizarea *Societății „Sfântul Gheorghe”* a tineretului, profesorii să prezinte în școli „sublimitatea chemării preoțești” să îndrume credincioșii să construiască case parohiale, căci unde nu este preotul e preocupat de neajunsul acesta, să îndrume la ridicări de biserici, să aducă contribuții în domeniul caritativ al presei și literaturii religioase și să sprijine scrisul creștinesc. În concepția lui Comșa, apostolatul laic poate „deveni una din axele cele mai importante ale ortodoxiei”⁷⁰⁸. „Laicii sunt datori a ne ajuta să creiem o ortodoxie cât mai activă și mai militantă”, arăta ierarhul arădean în cuvântul său de deschidere a Adunării eparhiale din anul 1931⁷⁰⁹.

Cu alte ocazii, arăta faptul că laicii au chemări menite a pregăti terenul pastorației și a asigura durabilitatea rezultatelor muncii pastorale. Fiecare laic, în concepția lui, poate aduce jertfe duhovnicești ajutând preotul în catehizație, în comitetele misionare pentru a fi de un real ajutor preoților din parohii⁷¹⁰.

„Nouă ne trebuie o Ortodoxie activă care să cârmuiască spiritul și viața publică – era de părere episcopul Grigorie - o Ortodoxie a faptelor de triumf social moral și național. Spiritualitatea veșnic biruitoare ne cheamă deci în serviciul ei ca să creiem organizații spirituale identice pe întreaga Biserică”. Indica și câteva din căile care ar putea duce spre un activism „inspirător de marea încredere în mântuirea prin Biserica Ortodoxă”. Acestea ar fi: organizarea tineretului, organizarea bărbaților și femeilor, *Oastea Domnului*, misiuni religioase pentru popor, cursuri pentru catehizație, sfatul păcii, comitetele misionare, acțiuni pe terenul cultural⁷¹¹.

Dacă în anul 1932 milita pentru întărirea *Oastei Domnului*, în 1935 ia atitudine contra preotului Iosif Trifa socotindu-l ca dezbinător și-l combate cu argumente din Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți. „Oricine se rupe se dezbină de Biserică, se distruge pe sine, precum creanga tăiată se nimicește [...] dezbinarea de Biserică înseamnă pierzarea”, iar pentru a ne ferii de dezbinători îndeamnă „să stăm sub ocrotirea Bisericii care ne asigura mântuirea”⁷¹².

⁷⁰⁸ Idem, *Ființa și terenul de muncă al apostolatului laic*, în „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 7, 15 februarie 1931, pp. 1-2.

⁷⁰⁹ *Actele și dezbaterile Adunării eparhiale...1936*, Arad, 1936, p. 6.

⁷¹⁰ Pentru amănunte vezi: Gr. Comșa, *Credința care lucrează. Chemări către laici și fețe bisericești*, Arad, 1931, 97 p.

⁷¹¹ Idem, *Acțiunea catolică și ortodoxia activă*, Arad, 1931.

⁷¹² Idem, *Mântuirea prin Biserică și osânda dezbinătorilor*, în „Bis. și șc.”, anul LIX, nr. 9-10, 10 martie 1935, p. 7.

Episcopul Grigorie Comșa, în planul misionarismului nu se limitează strict la eparhia sa. Între 25-28 octombrie 1928, din inițiativa sa, are loc la Arad primul *Congres al preoților misionari ortodocși din România*⁷¹³. Întrunirea a reușit să trezească interesul preoților și să le reînvioreze conștiința datoriei și a responsabilității față de mântuirea sufletelor încredințate spre păstorire. În cuvântul de salut adresat participanților, episcopul a remarcat faptul că o dată cu realizarea României Mari s-a pornit cea mai înverșunată propagandă împotriva Bisericii Ortodoxe Române, care a păstrat unitatea sufletului românesc⁷¹⁴. Pentru modul cum a știut să organizeze acest congres, Adunarea eparhială, întrunită în zilele de 28-30 aprilie 1929, i-a adus calde mulțumiri. Cu acest prilej s-a hotărât ca la centrul eparhial arădean să se organizeze „cursuri speciale de misiuni religioase” cu preoții, și amenajarea de paraclise în satele unde nu existau bisericii⁷¹⁵.

Al doilea *Congres al preoților misionari* a avut loc la Chișinău între 6-8 octombrie 1929, la care au participat episcopii Grigorie al Aradului și Iustinian al Cetății Albe. În adresa de convocare a Congresului se cerea preoților să reflecteze asupra „sistematicii și intensei propagande ateiste, la efectele ei în Rusia, Spania, Portugalia, China și chiar într-o oarecare măsură și la noi”. În cadrul acestui congres episcopul Grigorie a prezentat comunicarea: *Temeiurile biblice și canonice ale apostolatului laic*⁷¹⁶, în care a precizat că înțelege prin apostolat laic organizarea mirenilor pentru ai apropia cât mai mult de activitatea bisericească⁷¹⁷. Cu prilejul acestui Congres, a fost elogiată întreaga activitate desfășurată de episcopul Grigorie, „cu vreme și fără vreme” în „ogorul Domnului”, împărtășind sămânța cea bună în mijlocul păstoriților săi, conferindu-i cu acest prilej calificativul de *Episcop misionar*⁷¹⁸. Al III-lea *Congres al preoților misionari* a avut loc în zilele de 27-30 septembrie 1930 la Cernăuți, la care ia parte și episcopul Grigorie al Aradului⁷¹⁹.

Pe cât era de dinamic în combaterea sectelor, pe atât era de împăciuitor în optimismul său creștin, nădăjduind că ei vor reveni în sânul Bisericii

⁷¹³ „Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 45-46, 10 noiembrie 1928, pp. 6-7.

⁷¹⁴ *Congresul misionar*, în „Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 44, 28 octombrie 1928, pp. 1-2.

⁷¹⁵ *Actele și debaterile Adunării eparhiale...1929*, Arad, 1929.

⁷¹⁶ Publicat în „Bis. și Șc.”, anul LVII, nr. 46, 1933, pp. 1-4

⁷¹⁷ Gr. Comșa, *Flori din grădina sufletelor*, Arad, 1935, p. 2.

⁷¹⁸ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 2.

⁷¹⁹ *Al III-lea Congres general al preoților misionari ortodocși din România*, în „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 41, 12 octombrie 1930, p. 6.

Ortodoxe. În prefața cărții intitulată, *Călăuza cunoașterii și combaterea sectelor* (București 1925, p. 126), exprimă limpede această idee: „Biserica noastră cu semnul dragostei creștine în mână cheamă pe cei rătăciți să revină la sânul ei. Glasul de chemare al Bisericii va fi ascultat. Aceasta este nădejdea noastră”.

Episcopul Grigorie Comșa se dovedește a fi și un precursor al ecumenismului. Întreține bune relații cu conducătorii celorlalte confesiuni religioase, catolicii, reformații, evanghelicii. Pe această linie se înscrie și vizita întreprinsă de episcopul catolic Carol Gustav Maylath de la Alba Iulia în ziua de 5 aprilie 1926 la reședința episcopală din Arad⁷²⁰.

Pe aceeași linia a ecumenismului se înscrie și articolul *Unitatea credinței și unitatea bisericilor*⁷²¹, în care se referă la „creștinismul integral manifestat prin spiritul Ortodoxiei tradiționale arătând tot odată și necesitatea formării unui „front unitar al creștinilor” prin care să fie înlăturate toate rivalitățile confesionale care nu fac altceva decât să ducă la „izolarea spiritului creștin”.

III. 2. Activitatea economică și gospodărească

Fără îndoială, că alături de preocupările intelectuale intense și de cele spirituale urmărite cu multă însuflețire, episcopul Grigorie Comșa a dovedit deosebite calități de bun administrator și chivernisitor al bunurilor eparhiale. Reședința episcopală a fost renovată în întregime, fiind dotată cu o capelă iar deasupra reședinței a fost construit încă un etaj cu 5 încăperi, oferind Consiliului eparhial posibilitatea de a funcționa în bune condiții.

Este un deceniu de mari împliniri. Pe lângă înălțarea de noi biserici, refacerea sau repararea altora, au fost înființate 43 de parohii noi, la care se mai adaugă un număr de 10 filii organizate în parohii *matre*, care inițial au fost filiale⁷²². La cererea credincioșilor au fost înființate pe lângă cele 12 protopopiate existente încă 3 noi, la Gurahonț, Birchiș și Balinț. În primii cinci ani de activitate a înființat trei protopopiate noi, la Gurahonț, Birchiș și Balinț, a organizat 40 de parohii noi iar datorită intervențiilor sale la forurile competente, a obținut pe seama acestor parohii 2 468 jugăre pământ ca șesi parohiale, pământ bisericesc și pentru dotarea cântăreților. S-au redus numărul parohilor vacante.

⁷²⁰ „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 15, 11 aprilie 1926, p. 7.

⁷²¹ „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 32, 7 august 1927, p. 122.

⁷²² „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

În cei zece ani de arhipăstorire au fost ridicate din temelii un număr de 41 de biserici și 11 paraclise, au fost renovate un număr de 179 de biserici dintre care au fost sfințite de ierarh un număr de 71⁷²³.

În ședința a V-a a Adunării eparhiale ținută la 8 mai 1934, episcopul pune problema necesității construirii unei catedrale în orașul Arad, pentru că „cine vine la Arad rămâne captivat de măreția bisericilor străine așezate anume la loc de frunte, așa ca să întunece ori ce prestigiu de viață românească”⁷²⁴. Problema construirii unei catedrale în Arad o pune și în fața primului-ministru de atunci, Gheorghe Tătărescu, cu prilejul vizitei acestuia efectuată la 5 august 1934 la Timișoara⁷²⁵. Plecând prea devreme din lumea aceasta, episcopul Grigorie nu a putut duce la îndeplinire acest vis măreț al arădenilor, de a avea o catedrală impunătoare în orașul lor.

Pentru ca să poată duce înainte cu rezultate mulțumitoare acel duh nou de viață pe care și-l propusese, episcopul simțea nevoia unor mijloace materiale pe care Episcopia însă nu le avea. În acest sens, imediat după instalarea în scaun, a pus bazele unui *Fond de propagandă religioasă*⁷²⁶, înființat „din prilejul pelerinajului făcut în 15 august c. (n. n. 1925) la Sf. mănăstire Hodoș Bodrog”, prin bunăvoința preoților Ignatie Marcu și Ilarion Iova care au renunțat la „competințele” lor în suma de 5 000 lei. Mănăstirea a donat suma de 1 000 lei, episcopul 1 000 lei, iar copii protopopului dr. Ștefan Cioroianu din Comloșul Bănățean, Flavius și Candid, câte 500 lei⁷²⁷. Din fond urmau să fie împărțite credincioșilor, în mod gratuit, icoane, obiecte bisericesti, cărți.

Pentru îmbogățirea fondului a fost solicitat concursul instituțiilor și persoanelor de pe meleagurilor arădene. Apelul nu a rămas fără ecou. La 26 ianuarie 1926, cu ocazia zilei onomastice a ierarhului, asesorii consistoriali, Aurei Călinceanu și Simion Stana, propun Consistoriului eparhial arădean ca fondul să fie denumit „Grigorie Episcopul” ca un semn

⁷²³ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

⁷²⁴ *Actele și dezbaterile Adunării eparhiale din eparhia ortodoxă română a Aradului, sesiunea ordinară din anul 1934*, Arad, 1934, p. LIX; „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 26, 24 iunie 1934, p. 12.

⁷²⁵ Gr. Comșa, *Dreptate pentru Biserică și cler*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 33, 12 august 1934, p. 3.

⁷²⁶ *Fondul „Grigorie Episcopul” pentru propaganda religioasă din eparhia Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul L, nr. 7, 14 februarie 1926, p. 3.

⁷²⁷ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 34, 23 august 1925, p. 1.

de aleasă prețuire celui ce se află la conducerea destinului eparhiei. Fondul de propagandă, la sfârșitul anului 1926, avea un capital de 2 200 000 lei, deși până atunci din acest capital au fost suportate cheltuieli de tipărire a zeci de mii de broșuri distribuite în mod gratuit credincioșilor cu prilejul vizitelor canonice. La sfârșitul anului 1934, la Banca „Victoria” din Arad, capitalul fondului era de 1 000 000 lei, deși în cursul celor aproape zece ani, din acest fond au fost acoperite toate cheltuielile tipăririi cărților din „Biblioteca creștinului ortodox”, din care până atunci au fost distribuite peste 100 000 de exemplare⁷²⁸.

La 19 februarie 1930, mai mulți fruntași ai eparhiei arădene s-au întrunit în sala de festivități a Academiei Teologice din Arad pentru a se sfătui cu episcopul Grigorie referitor la organizarea activității social-caritative a Bisericii. La apelul episcopului, au răspuns arhimandriții Policarp Morușca și dr. Iustin Suciuc, generalul Vișoreanu, consilierii și funcționarii consistoriali: Gheorghe Ciuhandu, Mihai Păcățean, Dimitrie Muscan, Vasile Goldiș, Ioan Georgea, Simion Stana, Gheorghe Perva, Teodor Draia, Ștefan Lungu. De la Academia Teologică au luat parte dr. Teodor Botiș, dr. Nicolae Popovici, dr. Simion Șiclovian, Vintilă Popescu. Cu acest prilej, episcopul Grigorie arată importanța activității caritative oglindită în Sfânta Scriptură și vechea carte a Așezămintelor Sfinților Apostoli. După cuvântările celorlalți participanți, episcopul concluzionează: „văzând interesul cu care ați luat cuvântul la discuții mă simt îndemnat a pășii și mai hotărât pe terenul caritativ-social, știindu-vă acum pe dumneavoastră alături de mine”⁷²⁹.

Pentru dezvoltarea spiritului de caritate, a stăruit a se înființa *Fondul milelor* în fiecare parohie din cadrul eparhiei. În cursul anilor din acest fond au fost distribuite, cu prilejul praznicelor, diferite ajutoare săracilor. La sfârșitul anului 1934 fondul a ajuns la un capital de 1 106 754 lei iar cel de la centrul eparhial a ajuns la suma de 196 392 lei⁷³⁰.

Din inițiativa episcopului, la 1 ianuarie 1934 a fost reactivat și *Fondul special pentru ajutorarea familiilor preoțești* în cazuri de moarte. În cursul primului an fondul a ajuns la suma de 237.815 lei după ce a achitat toate sumele convenite urmașilor preoților decedați conform statutului acestui fond⁷³¹.

⁷²⁸ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

⁷²⁹ *Caritatea creștină în Biserica din eparhia Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 9, 2 martie 1930, pp. 2-5.

⁷³⁰ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

⁷³¹ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

IV. Episcopul cărturar

IV. 1. Opera literară

Încă din tinerețe și-a dat seama că cel mai bun mijloc de a pătrunde și de-a convinge pe oameni este cuvântul scris. Astfel, încă din perioada studiilor teologice, tânărul Comșa dă dovadă de reale aptitudini cărturărești. Colaborează, încă din anul 1910, student teolog fiind, la revistele sibiene „Telegraful Român” și „Revista Teologică”, de care va rămâne legat tot restul vieții, fiind unul dintre principalii colaboratori, îmbogățindu-le conținutul prin condeiul său bogat și clar.

Nu putem să nu amintim din această perioadă de început a activității sale publicistice, studiul *Din viața Societății „Andrei Șaguna”* publicat în „Telegraful Român” de la Sibiu⁷³² în care aflăm prețioase informații despre mișcarea literară a teologilor sibiieni grupați în jurul foii „Speranța” și apoi a viitoarei Societăți de lectură. Este un studiu bine documentat care a rămas și astăzi de referință.

Pe lângă colaborarea la revistele bisericesti sibiene, mai amintim pe cele de la „Foaia Diecezană” (Caransebeș), „Biserica și Școala” (Arad), „Misionarul” (Chișinău), „Biserica Ortodoxă Română” (București) și altele. Condeiul episcopului Grigorie Comșa a „aurit prin iubirea față de oameni” și „cu sânguința vrednică de admirația furnicilor și a albinelor”⁷³³ nu a cunoscut odihna, toate zilele vieții sale. A așternut pe hârtie gândurile și idealurile, frământările și bucuriile, îndemnurile și neliniștea unui suflet mare și generos. Cunoașterea îndatoririlor pe care le are un păstor bisericesc și, de bună seamă, prinosul cunoaștințelor sale teologice sunt factorii care l-au îndemnat să scrie.

Realitățile religioase și morale din eparhie, bine cunoscute de el, confruntările cu prozelitismul sectar, precum și permanenta grijă de a păstra și întării unitatea de credință a enoriașilor ortodocși români au înzecit puterile episcopului, intensificându-i sporul activității sale publicistice. Cele aproape 100 de cărți tipărite, multe dintre ele publicate inițial la revistele teologice în special în „Biserica și Școala”, sunt mărturia muncii sale istovitoare de zile și nopți a gândului său curat și nobil de zidire și consolidare în credință și iubire față de păstoriții săi.

⁷³² Anul LXIII, nr. 107-111, 113-115, 118-119.

⁷³³ Ștefan Cioroianu, *Condeiul lui Grigorie fostul episcop al Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 22, 23, 24, 16 iunie 1935, p. 7.

Până la alegerea sa de episcop, 3 mai 1925, deși avea numai 36 de ani, avea deja publicate un număr de 12 volume, cărți cu caracter bisericesc, bine apreciate de toți oamenii competenți și de către revistele noastre bisericești⁷³⁴. Între cele 12 volume se înscriu câteva cărți de predici și o valoroasă istorie a predicii la români, studii cu conținut canonic de organizare bisericească, scrieri cu conținut apologetic, istoric, aducând astfel încă de atunci o contribuție însemnată literaturii teologice românești.

Nu ne propunem să analizăm exhaustiv tot ce a scris episcopul dr. Grigore Comșa, ne vom opri numai la câteva dintre scrierile sale pe care le-am considerat opere de referință pentru literatura teologică a Bisericii Ortodoxe Române. Vastitatea operei sale, aproape o mie de titluri, cărți, cuvântări, pastorale, memorii, comunicări, predici, traduceri, recenzii, impune un capitol de mai dimensiuni.

1. *Predici pentru toate duminicile de peste an și alte ocaziuni* (Arad, 1918, 332 p.) Este un volum publicat în colaborare cu preotul Gheorghe Maior și constituie prima colecție de predici ale lui Comșa. Din cele 74 de predici, cât cuprinde volumul, 45 aparțin lui Comșa, el fiind și cel care semnează prefața. Predicile publicate în acest volum, în mare parte au fost rostite în catedrala din Sibiu. Expunerea este clară, frumoasă și limpede.

2. *Istoria predicei la români* (București, 1921, 303 p.). Cartea nu e atât de importantă prin predicile publicate în ea, cât mai ales pentru că este prima de acest gen în literatura bisericească. Cartea nu este scrisă cu pretenția unui istoriograf sau unui literat, dar prin ea Comșa, a căutat a „zugrăvi icoana activității preoțimii române din trecutul îndepărtat până în prezent”. Bine documentată, cuprinde în ea și unele contribuții importante prin tipărirea unor manuscrise inedite. Este vorba de două cuvântări: *Cazanii la oameni morți* și *Învățătura la prestăvirea omului*, pe care le-a descoperit într-un *Molitvelnic* (manuscris) copiat de către un ieromonah cu numele Andrei de la mănăstirea Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus după *Molitvelnicul* de la Alba Iulia din 1689. După cum susține Comșa, timpul scrierii lor este fixat între anii 1690-1700.

Este o lucrare valoroasă care a umplut un gol în literatura noastră teologică. A fost introdusă ca manual de studiu la Seminarul teologic din

⁷³⁴ *Moartea P. S. Sale Episcopului Grigorie*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 2.

Buzău⁷³⁵. Către ea a fost bine primită atât de presa bisericească ortodoxă cât și de cea greco-catolică⁷³⁶.

3. *Pentru neam și lege. Patruzeci cuvântări împotriva adventiștilor și bapțiștilor* (Caransebeș, 1923, 182 p.). În acest volum sunt tratate din punct de vedere dogmatic problemele puse în discuție de grupările neoprotestante, având un stil viu și pătrunzător. Cuvântările sunt întemeiate pe o argumentație din cele mai trainice și desfășoară cu o adâncă înțelegere punctele de credință ale Bisericii Ortodoxe.

4. *La altarul neamului. Cuvântări la serbările naționale* (București, 1924, 56 p.)

5. *Predici la sărbătorile bisericești* (Arad 1925, 112 p.). Este primul volum de predici editat în întregime de Grigorie Comșa. O parte sunt predici din perioada când era diacon. Scopul publicării lor a fost „nevoia de predici la sărbătorile bisericești” (pp. 5-6). Cele 112 pagini a volumului conțin 20 de predici rostite cu ocazia marilor praznice și sărbători bisericești. Toate predicile au la bază concepția ortodoxă potrivit căreia instruirea și educarea religioasă a credincioșilor implică nu numai cultul liturgic, ci și predicarea orală a Evangheliei lui Hristos. Cuvântările cuprind îndemnuri creștinești în strânsă legătură cu viața de toate zilele a credincioșilor. Stilul și limba sunt ușoare, limpezi, cursive și au o formă de pătrundere bisericească.

6. *Păstor și turmă* (Arad, 1925), cuprinde cuvântările rostite cu prilejul hirotonirii, investirii și instalării sale ca episcop, precum și la alte ocazii.

7. *Datoriile preoțimii în fața problemelor sociale* (București, 1925) în care arată implicațiile moral-sociale ale propovăduirii Evangheliei. De aceea „preoțimea este datoare să poarte grija, să aibă mila ca și Mântuitorul de cei „necăjiți și rătăciți ca oile ce n-au păstor” (Matei IX, 36). Glasul preotului face cunoscut printre credincioșii săi cuvântul lui Dumnezeu, pătrunde pacea și liniștea”.

8. *Pentru slujitorii altarului. Meditații și îndemnuri* (Caransebeș, 1925, 48 p.), cuprinde meditații și îndemnuri menite să contribuie la sporirea râvnei slujitorilor altarului, având în centru cuvintele Apostolului: „Fii pildă

⁷³⁵ Simion Stana, *Episcopul Aradului, Arhidiaconul dr. Gheorghe Comșa, subdirector general în Ministerul Cultelor*, în „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 19, 10 mai 1925, p. 3.

⁷³⁶ Zenovie Păclișanu, în revista „Cultura creștină” (nr. 21 din decembrie 1921) de la Blaj scria: Cartea Domniei Sale poate fi astfel citită cu folos și de preotul care vrea să culegă momente de inspirație și pilde bune de muncă de vestitor al cuvântului Dumnezeiesc și poate fi utilizată și de istoricul literar care va găsi în ea lămuriri prețioase”.

credincioșilor, cu cuvântul, cu puterea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curăția” (I Timotei IV, 12).

9. *Călăuza cunoașterii și combaterii sectelor* (București, 1925, 127 p.). Scopul scrierii acestei cărți, așa după cum reiese din Prefață, a fost „readucerea sectarilor la sânul Bisericii noastre”. Dintre capitolele lucrării amintim: Caracterizarea sectelor; Pentru ce înlătură sectanții Sfânta Tradiție și Ierarhia ?; Secta baptistă; Adventiștii de ziua a 7-a; Secta nazarenilor; Asociația internațională a studenților în Biblie; Mileniștii.

10. *Sectele religioase din România* (București, 1925, 47 p).

11. *Veniți la Hristos. Predici la toate Duminicile anului bisericesc* (Arad, 1926, 290 p.). Cuprinde 56 de predici, dintre care 36 retipărite din volumul publicat în 1918 împreună cu Gheorghe Maior, iar 20 de predici sunt inedite. În Prefață arată că 45 de predici le-a ținut în 45 de parohii vizitate în primele 6 luni ale păstoririi sale ca episcop al Aradului. În Prefață, episcopul chema pe creștini către lumina lui Hristos. Predicile cuprinse în volum cu un subiect bine definit în concordanță cu pericopa evanghelică citită la Sfânta Liturghie în ziua respectivă, precum și elementul că sunt scrise ținând cont întru totul de regulile etice și într-un limbaj accesibil credincioșilor.

12. *Noua călăuză pentru cunoașterea și combaterea sectelor religioase* (Arad, 1927, 180 p.). Este ediția a doua a cărții *Călăuza cunoașterii și combaterii sectelor*, apărută la București în 1925. A doua ediție este mult îmbunătățită față de cea dintâi, cuprinzând cam tot ceea ce este esențial în materie de secte. Are câteva capitole noi: 1. Înțelesul cuvintelor „erezie” și „sectă”; 2. Sectele și serviciul militar; 3. Situația de drept a sectelor din România; 4. Lipovenii, 5. Spiritiștii.

Capitolul care tratează despre Secte și serviciul militar dovedește cu fapte precise pericolul ce rezulta pentru Stat proliferarea sectelor religioase. Ce este importantă este Bibliografia problemei sectelor, iar în capitolul al zecelea dă o culegere amănunțită a locurilor din Sfânta Scriptură, cu ajutorul cărora se pot combate cu ușurință diferite învățăturile greșite ale sectelor religioase.

13. *Baptismul în România din punct de vedere istoric, național și religios* (Arad, 1927, 72 p.).

14. *De la leagăn până la moarte* (Arad, 1927, 228 p.). Volumul cuprinde 51 de predici pentru diferite prilejuri: la Botez, Mărturisire, la Sfânta Împărtășanie, la Maslu, la Cununii, la sfințiri de biserici, la instalarea în

parohie și la înmormântări. Aceste predici corespundeau unei necesități imediate. Ele sunt caracterizate prin claritatea și puterea cuvântului caracteristic acestui gen de predici. Cartea a apărut din convingerea autorului ca preotul să fie un vestitor al lui Hristos, nu numai în biserică ci la toate ocaziile ce I le conferă misiunea preoțească. Toate predicile referitoare la sfințirea bisericilor au fost rostite de episcop cu prilejul vizitelor canonice.

15. *Treisutecincizeci de pilde pentru predici și alte cuvântări* (Arad, 1928, 388 p.). Este scrisă în colaborare cu arhimandritul Iustin Suciuc. Cartea conține 350 de pilde din istoria universală, istoria românilor, din Sfânta Scriptură, din scrierile Sfinților Părinți și experiența altor bărbați celebri din viața de toate zilele. Pildele sunt grupate după conținut, în mod alfabetic și cele mai multe au și câte un citat din Sfânta Scriptură precum și câte o aplicație completă.

16. *O mie de pilde pentru viața creștină* (Arad, 1929 431 p.) este scrisă împreună cu preoții Nicolae Popovici și Gheorghe Popovici. Cuprinde pilde luate din viața personalităților cele mai cunoscute ale istoriei universale, istoria creștinismului, istoria românilor, dar și din viața de toate zilele. Aranjate alfabetic, după materialele despre care tratează cartea și pot fi utilizate de către preoți cu cea mai mare ușurință.

17. *Pastorația individuală și colectivă* (Arad, 1929, 51 p.)⁷³⁷. Plecând de la cazurile numeroase de pastorație colectivă și individuală din Noul Testament, dă metode de pastorație individuală pentru timpul sau insistând mai ales asupra rolului pastorației individuale de administrare a Sfintei Taine a Mărturisirii.

18. *Credința, morala și neamul* (Arad, 1929, 86 p.). Studiile și cuvântările cuprinse în acest volum sunt în legătură cu încercările filosofilor de a înființa o morală laică, cu acțiunile pentru zidiri de noi biserici, mișcarea pentru recunoașterea rolului pastorației în școli, etc. Articolele sunt cu referire la activitatea misionară a Bisericii, Biblia pentru popor, Evanghelia și Dreptul, Napoleon și Religione, două cuvântări la sărbători naționale și câteva probleme sectare, toate constituindu-se într-o contribuție reală pentru viața sufletească a neamului românesc.

19. *Cheia sectelor religioase din România* (Arad, 1930, p. 198 p.).

20. *În slujba misionarismului ortodox. Contribuții la problema misiunii interne a Bisericii prin intensificarea predicii misionare, îndrumarea*

⁷³⁷ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 35-39, 1929.

tineretului și organizarea carității creștine (Arad, 1930, 310 p.). Este împărțită în 17 capitole plus o anexă. În această carte autorul caută să lămurească ce este misiunea internă și ce trebuie să înțelegem prin ea dar și necesitatea unei munci misionare în cuprinsul Bisericii Ortodoxe Române. Face distincție între munca misionară și cea pastorală, dar explică și ce este o predică misionară și ce este una de rând. Insistă asupra răspândirii misiunilor religioase în mijlocul poporului. În capitolul al V-lea se ocupă de tineret și educația religioasă, de societățile religioase.

Cartea o închină problemei misionarismului în Biserica Ortodoxă Română. Este scrisă după aproape cinci ani de episcopat. Tratează întreaga misiune ortodoxă din dorința de a lămuri problema și a evidenția deosebirea între misionarism și pastorație. Încă de la început definește misiunea internă ca fiind „totalitatea acelor lucrări pe care cei în drept le îndeplinesc pentru vestirea cuvântului, pentru înnoirea vieții din credință pentru trezirea, învierea, redeșteptarea vieții creștine”. Pentru el misiunea internă este pentru cei de o credință iar cea externă pentru cei de altă credință ori nebptezați. Misiunea prin cuvânt trebuie însoțită întotdeauna de misiunea faptei. În concluzie, misiunea internă cuprinde organizarea tuturor forțelor unei Bisericii în interior pentru răspândirea cuvântului divin, în grai și scris, cu mijloace extraordinare pentru practicarea carității creștine și a asistenței sociale.

Cartea se ocupă de necesitatea activității misionare în B. O. R., în acest sens el arătând rostul predicii misionare și deosebirea de cea de rând (pastorală) accentuând necesitatea generalizării misiunilor religioase pentru popor. În aceste cadre se ocupa și de îndrumarea tineretului luând de bază normele de organizare ale *Societății „Sfântul Gheorghe”* din Mitropolia Ardealului, dând totodată și orientări pentru educarea tineretului în spirit creștin. Acestea sunt argumentate cu exemple (cap. V).

Un capitol special dedică rolului misionar al monahilor ortodocși (cap. VI) iar altul presei bisericești (cap. VII). Nu este neglijată nici organizarea carității creștine, asistență bolnavilor, săracilor, combaterea unor vicii cum ar fi alcoolismul, sprijinirea șomerilor, căci „dreptatea umanitară - afirmă autorul - adeseori e determinată de puterea celui mai tare” (cap. VIII). Realizările B. O. R. pe teren misionar-caritativ sunt schițate pe mitropolii și episcopii (cap. IX). Nu este neglijat nici misionarismul în Biserica catolică (romano-catolică și greco-catolică), Biserica evanghelică și calvină de peste hotare și de la noi (cap. X-XV). Cartea este cea mai bogată în astfel

de informații până la el. Folosind o bogată bibliografie, cartea se constituie într-un important izvor de orientare și intensificare a misionarismului ortodox.

21. *Credința care lucrează. Chemări către laici și fețe bisericești* (Arad, 1931, 100 p.), este o înmănunchere de articole și cuvântări unite prin imperativul creștin de a ne conforma viața cu credința. Acest imperativ în urmărește episcopul, atât în viața clericilor, cât și a laicilor. Greutatea articolelor stă în chemarea laicilor la colaborare cu Biserica și ierarhia sa. În viziunea sa laicii trebuiau atrași tot mai mult în sfera de activitate a Bisericii. Cartea cuprinde un bogat material pentru apostolatul laic în Biserică și prezintă întreg terenul de muncă al laicilor, aducând argumente și îndemnuri prețioase și era un stimulent și îndrumător al preoților în activitatea pastorală.

22. *Acțiunea catolică și ortodoxia activă* (Arad, 1931). În această carte definește, analizează și schițează așa numita acțiune catolică, care se desfășura cu multă tenacitate și în Biserica apuseană. Scopul acțiunii era de a interesa și organiza pe toți laicii în vederea promovării scopurilor spirituale și culturale ale Bisericii romano-catolice. Plecând de la acțiunea catolică autorul cercetează ce s-ar putea face și-n Biserica ortodoxă pentru ca ea să fie mai activă. Accetuiază absoluta necesitate, ca și laicii noștrii, de toate vârstele în stările sociale și culturale, să stea în strânsă legătură și colaborare cu Biserica. În vederea acestui scop, episcopul vorbește despre organizarea tineretului, a femeilor și a bărbaților. În Transilvania se făcuse un pas înainte pentru tineret prin Societatea „Sfântul Gheorghe” iar pentru adulți prin „Oastea Domnului”. Referitor la cea din urmă, episcopul Grigorie milita ca ea să fie condusă numai de preoți ca nu cumva să se abată de la spiritul ortodox.

23. *Glasul pietrelor. Principii călăuzitoare pentru Ortodoxia activă* (Chișinău, 1931, 39 p.) Este o continuare a celei de mai sus și în cele șapte capitole înfățișează diferitele principii călăuzitoare pentru ortodoxia activă. Autorul accentuează pe necesitatea existenței unui „plan unitar de muncă” pentru care este necesar ca laicii să fie cât mai apropiați cu sufletul de Biserică și existența unei solidarități în apărarea Ortodoxiei. În condițiile în care atacurile sectare, mișcările comuniste și „filosofia cea deșartă”, care chema tineretul în brațele lor, reclamă înființarea unei biblioteci pe popularizare pentru apărarea sistematică a Ortodoxiei. Sublinează necesitatea unui duh mai militant în Biserică.

24. *Taina pocăinței și intelectualii* (București, 1931, 30 p.). Indiferențismul religios și neglijarea practicilor religioase care reclamă o propagandă cât mai largă în mijlocul intelectualilor a fost motivul care a stat la scrierea acestei cărți. Este o chemare către intelectuali să revină și să se apropie de scaunul mărturisirii, pentru a-și reface conștiințele, spre a-și pune de acord viața cu principiile evanghelice și a da pildă bună credincioșilor din mediul rural care au început a se orienta după atitudinea de viață a „domnilor”. Insista asupra necesității că creștinul, fie intelectual sau nu, să se împărtășească cu Sfânta Taină a Pocăinței pe care Mântuitorul a așezat-o anume, ca ori cine să aibe posibilitatea de a-și curăți, din când în când, sufletul din murdăria păcatelor săvârșite după botez. În încheiere se cuprinde o „clasificare” despre canonul ce se dă la mărturisire și care nu este o satisfacere a dreptății divine, o ispășire pentru păcatele săvârșite, „ci un mijloc de îndreptare pentru viitor”.

25. *Popasuri în via Domnului* (Arad, 1931), cuprinde toate Pastoralele de Paști, Rusalii și Anul Nou din anii 1929-1931, dar și unele cuvântări ocazionale, cu prilejul întâmpinării lui Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, cu prilejul deschiderii unor congrese și adunări, predici rostite cu ocazia punerii pietrei de temelie la biserici, cămine culturale, precum și unele articole publicate în „Biserica și Școala”, „Revista Teologică”, „Neamul românesc pentru popor”.

26. *Modificarea legii de organizare a Bisericii* (Arad, 1932, 55 p.). Nici o problemă nu scapă atenției episcopului Grigorie Comșa, cu atât mai puțin discutata problemă din acea perioadă, a organizării Bisericii prin modificarea legii. Broșura ne aduce o bibliografie completă asupra acestei probleme. Cumpănind pro și contra argumentelor, autorul arată că nu sunt suficiente motive pentru modificarea legii de organizare a Bisericii Ortodoxe, pentru că este destul de bună pentru a permite propășirea, dar ea se cerea a fi aplicată de oameni devotați.

27. *Brazde în ogorul Ortodoxiei. Cuvântări ocazionale și articole* (Arad, 1932, 214 p.). Cartea cuprinde pastoralele de Paști, Rusalii, Anul Nou din anii 1929-1932 precum și diferite cuvântări rostite cu diverse ocazii, la întâmpinarea lui Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, cuvântări la deschiderea unor congrese și adunări, predici cu ocazia punerii pietrei de temelie la biserici, cămine culturale, 5 predici la înmormântări, precum și articole publicate inițial în revistele „Biserica și Școala”, „Revista Teologică”, „Neamul românesc pentru popor” și altele. Cartea, prin conținutul ei, cuprinde

luminoase brazde, trase adânc în ogorul sufletului românesc pe care-l chivernisește la granița de vest a țării. Ea servește preotului cu îndrumări și sugestii practice pentru grija turmei încredințate, orientări prețioase pentru misionarismul ziditor și întăritor în lupta contra prozelitismului sectar.

28. *Tineretul României* (Arad, 1932, 342 p.) a fost premiată de Academia Română la propunerea lui Octavian Goga făcută în ședința generală din 27 mai 1932. Octavian Goga spunea că „lucrarea aceasta prezentată pentru premiul Constantin și Maria Burghеле e o lucrare voluminoasă în care autorul se ocupa de educația tineretului. Cu multă atențiune urmărind în mod metodic creșterea tinerilor, începând din adolescență și până dincolo de băncile școlii, ni se înfățișează, în etape determinate de un spirit pedagogic ponderat, necesitățile suflatești cărora trebuie să le răspundă o bună îndrumare. Cartea aceasta scrisă cu mult devotament și cu o reală preparație pentru subiect [...]. O astfel de carte a binevenit. De aceea inițiativa trebuie lăudată și autorul încurajat cu premiul Academiei”⁷³⁸.

Izvorâtă din convingeri religioase adânci, cartea este un cald apel adresat tineretului și tuturor factorilor, să întrebuițeze totul pentru a crește și educa tineretul în spiritul creștinesc și românesc. În prima parte a cărții prezintă necesitatea îndrumării religios-morale a tineretului pentru a contrabalansa agitațiile vrăjmașe sufletului și unității neamului românesc. În sprijinul educației religios morale aduce pilde ale sfinților și pilde de educare religios- morală din viața oamenilor (cap. I). Nu neglijează nici organizarea tineretului din străinătate dar insistă și asupra organizării lui în România și se oprește la *Asociația studenților creștini ortodocși* (cap. III). În capitolul al IV-lea, căutând să răspundă la întrebarea: Ce înseamnă să fi religios ?, făcând o paralelă între morala profană și cea creștină, arătând superioritatea ultimei. Tratează educația tineretului în familie, școală în mediul rural, în armată.

Cartea este menită să fie un sprijin părintesc, o călăuză pentru preotul chemat să catehizeze elevii în școala primară ca și pentru profesorii de religie. Un capitol consacrat luptei contra necredinței în care analizează argumentele biologice, cosmologice și istorice și se atacă cu energie

⁷³⁸ „An. Acad. Române”, tomul LII, Sedințele din 1931-1932, pp. 253-254. Evenimentul premierii e către înaltul for academic român nu scapă revistei arădene „Biserica și Școala”, anul LVI, nr. 25, 19 iunie 1932, p. 1.

indiferentismul religios, mai primejdios decât necredința. Ca toate celelalte, cartea este scrisă în baza unor informații, și a dorinței episcopului Grigorie ca problemele tineretului să fie pe primul plan al muncii oricărui pedagog și îndrumător de suflete. În viziunea autorului, criza morală trebuia depășită printr-o generație nouă, crescută în spirit religios-moral, arătând că timpul tinereții este cel mai potrivit pentru îndrumarea religios-morală. Pildele din viețile sfinților și alte izvoare arată foloasele educației religioase iar expunerile vaste cu privire la educația religios-morală în familie, școala primară, școala secundară și la universitate, în sânul tineretului de la sate și în serviciul armatei fiind contribuții serioase pentru opera de regenerare a vieții românești. Premiera cărții de către Academia Română este o răsplătă a ierarhului ortodox care era angajat cu tot sufletul în apărarea românismului și a Ortodoxiei la garniza de vest a României.

29. *Veniți la Maica neamului, chemări către bapțiștii din România* (Arad, 1932), cuprinde o prezentare a ereziilor dogmatice ale bapțiștilor, denunțând și mijloacele cu care falșii apostoli momesc sufletele nepricepute pe căi rătăcite, precum și originea dubioasă a banilor pe care „apostolii” lor îi pun în slujba propagandei lor păgubitoare pentru Biserică și Stat deopotrivă.

30. *În slujba Evangheliei și a neamului* (Arad, 1932).

31. *Preotul și societatea de azi* (Arad, 1932, 43 p.).

32. *Ortodoxia și românismul în trecutul nostru* (Arad, 1933, 227 p.)⁷³⁹. Cartea apărută în anul prăznuirii a 19 veacuri de la întemeierea Bisericii creștine, este scrisă cu scop de propagandă și este o apologie a Ortodoxiei în viața neamului românesc de la începuturile sale până la 1918. Se dorește a fi un izvor documentar asupra legăturilor intime între Biserica Ortodoxă și ființa neamului românesc care a adus la înfiriparea acelei „legi românești”. Cuprinsul cărții este o strălucită mărturie a adevărului, ca Biserica Ortodoxă Română, încă de la începutul neamului românesc a fost temelia neamului românesc, a fost temelia societății, a fost „școala poporului, școală de morală și lumină, școală de ordine și disciplină, școală de iubire, de unire, de frăție”. Autorul scoate în evidență contribuția slujitorului altarului ortodox la slujirea unității neamului nostru, în toate epocile glorioase din trecut. Captivante sunt expunerile despre menținerea românismului prin vlădici

⁷³⁹ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 17-23, 1933.

persecuțați, despre românismul mitropolitului Varlaam și altor mitropoliți ai Moldovei, despre Ortodoxie ca izvor al dreptului românesc, rolul preoților în revoluția lui Avram Iancu, a lui Tudor Vladimirescu, în revoluția din 1848-1849, la Unirea Principatelor și în războiul mondial. Se ocupă pe larg de epoca lui Andrei Șaguna sub raport național, de rolul școlilor ortodoxe, de menținerea naționalismului prin Biserică în Basarabia și Bucovina.

33. *Spre zările veșniciei. Predici, cuvântări ocazionale și articole* (Arad, 1933, 204 p.) este un volum în care a adunat pastorelele, predicile și cuvântările la diferite ocazii precum și articolele publicate inițial prin ziare și reviste și toate oglindesc cugetarea episcopului de la Paștile anului 1932 și până la încheierea celui de-al optulea an de episcopat, adică anul 1933. Se poate urmări în acest răstimp destul de scurt, pas cu pas preocupările și frământările ierarhului arădean, această carte a fost tipărită cu gândul de a ajuta „celor doritori de o viață nouă, arătându-le biserica creștină atât celor ce cred cât și necredincioșilor”, după cum arată autorul în Cuvântul lămuritor.

34. *Statul în fața sectelor* (Arad, 1933, 44 p.).

35. *Darurile Duhului Sfânt* (Arad, 1934, 93 p.), cuprinde un număr de 8 predici rostite de episcop în zilele Rusaliilor în anul 1934 în cele opt parohii din județul Timiș-Torontal cu prilejul vizitelor canonice efectuate în zilele de 17 mai 1934 și 18 mai 1934.

36. *Aprindeți Darul lui Dumnezeu. Meditații pentru proți* (Arad, 1934, 93 p.). Este o culegere de 10 meditații, dedicată, așa după cum reiese și din titlu, preoțimii, în care accentuează rolul ei de slujitoare a lui Hristos. Scrisă în genul meditativ, cu prestigiul și autoritatea unui episcop, cartea atinge însăși esența misiunii sacerdotale. Insiată asupra datoriei preotului de a fi pătruns el însuși de adevărurile eterne pe care le vestește și de harul mântuitor al sfintelor taine. Ceea ce dă substanță acestei lucrări, o constituie analiza citatelor din Sfânta Scriptură. Impresionante sunt meditațiile: Sfânta Euharistie; Preotul și viața lăuntrică a preotului; Să mulțumim Domnului că ne-a chemat să-I slujim; Preotul și voia lui Dumnezeu; Preoția este o chemare; Lupta preotului împotriva păcatului; Preotul și rugăciunea; Rugăciunile preotului înainte de Sfânta Liturghie. Dovedește în aceste meditații o înțelegere și un tact deosebit de a se apropia de acel far interior al preoților spre a le sugera și a-i povățui asupra perfecte conștiințiozități a misiunii lor.

37. *Flori din grădina sufletului* (Arad, 1934, 529 p.). Este un volum cu titlu simbolic în care episcopul Grigorie și-a adunat cuvântări de la sfințire și instalare, pastoralele de la Crăciun și Paști, de Anul Nou, discursurile de la deschiderea Adunărilor eparhiale, de la Congresele preoțești și misionare, de la Congresul asociației clerului, a medicilor, a studenților, de ziua eroilor, la Duminica Ortodoxiei, la diferite solemnități, la punerea pietrei de temelie și în inaugurări de locașuri ale diferitelor instituții de cultură, la sfințiri de școli, cuvântări funebre și parstase de pomenire ale diferitelor personalități (Andrei Șaguna, Iosif Traian Bădescu, Alexandru Mocioni, Vasile Goldiș).

Nu în ultimul rând sunt de amintit studiile despre citirea Sfintei Scripturi, idealul religiei, creștinismul, și ideea națională, preoțimea și presa bisericească, felul de lucrare al preotului, despre înființarea fondului milelor și alte probleme privind viața bisericească și culturală care nu a scăpat atenției sale, spre a le imprima pecetea duhului creștin și a stropi cu aghiasma Bisericii orice inițiativă românească.

38. *Despre frica de Dumnezeu și despre injurături* (Arad, 1934). Cuprinde o serie de predici pentru combaterea păcatelor la baza cărora stă lipsa fricii de Dumnezeu. Predicile sunt scurte și scrise într-o limbă care să fie înțeleasă de toți creștinii.

39. *Păcatul lipsei de prunci* (Arad, 1934). Cuprinde predici prin care combătea lipsa pruncilor în familiile otodoxe.

40. *Părinții mei* (Arad, 1934, 76 p.). În această carte, episcopul, cu duioșie de fiu recunoscător, zugrăvește icoana iubiților și vrednicilor săi părinți trecuți la cele veșnice. În carte vibrează puternic sentimentul iubirii către părinți și arată jertfele părinților săi.

41. *Scrisori creștinești* (Arad, 1934, 48 p.), cuprinde un număr de 26 „scrisori” adresate unor intelectuali care dețineau ori au deținut funcții importante în viața politică a țării. Este o încercare a unei noi metode de evanghelizare prin scrisori la diferite prilejuri și din diferite prilejuri și felurite îndemnuri, scrise cu conștiința celui ce are o misiune de îndeplinit.

42. *Cercetarea Bisericii și intelectualității* (Arad, 1934, 37 p.)⁷⁴⁰. Scopul cărții este aducerea intelectualilor la Biserică. Se explică Sfânta Liturghie și necesitatea cercetării Bisericii.

43. *Pizma, ura și iertarea* (Arad, 1934) este cartea prin care combate păcatele pizmei și urii dar preamărește virtutea iertării.

⁷⁴⁰ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 32-34, 1934.

44. *Icoane sufletești. Pilde pentru popor* (Arad, 1934, 42 p.), conține pilde moralizatoare pentru popor și fortificarea credinței.

45. *Lupta împotriva indiferentismului religios* (Arad, 1934, 38 p.)⁷⁴¹ este o broșură în care se arată ființa indiferentismului, cauzele ivirii lui și urmările grave ale nepăsării religioase care duce la necredință.

46. *Scrisori către învățători* (Arad, 1934, 48 p.)⁷⁴². Este o broșură care cuprinde șapte scrisori adresate învățătorilor prin care le cerea concursul pentru remedierea relelor care primejduiesc sufletul românesc. Ele relevă concepția creștină a vieții, necesitatea educației morale, formarea de coruri bisericești și colaborarea pe teren cultural.

47. *Icoana familiei creștine* (Arad, 1934, 70 p.)⁷⁴³. În cele opt capitole prezintă trecutul educației familiei la români, pilda Sfintei Fecioarei Maria, rolul credinței în familie, rolul rugăciunii și al mamei în familie, păcatul lipsei de prunci, rolul femeii în familia creștină și creșterea prunciilor dar și rolul mamelor creștine din secolul al IV-lea d. Hr. este relevat.

48. *Cultura satelor noastre* (Arad, 1935, 183 p.). Acest volum cuprinde 10 capitole în care tratează despre: cultura și duhul vremii, scopul culturii și scopul vieții, cultura și concepția creștină a vieții, cultura actuală a satelor noastre, adică din timpul vieții episcopului Grigorie dar și principiile și mijloacele necesare pentru răspândirea culturii la sate. Pe larg este prezentată contribuția pe care o are Biserica la propagarea culturii în rândurile enoriașilor mai ales din mediul rural. Cartea se dorește a fi o contribuție modestă la opera deculturalizare a satelor noastre din acea perioadă. Accentul preponderat al lucrării trebuie căutat în tendința sinceră de a se demonstra că nu se pot „culturaliza satele fără concursul Bisericii și coloritul creștin al culturii”.

49. *Haina de nuntă* (Arad, 1935, 113 p.). Acest volum de predici a îmbogățit literatura omiletică românească și care pentru acele vremuri a fost o carte de „netăgănduită actualitate”. Cele 22 de predici cuprinse în volum sunt poate cele mai reprezentative pentru episcopul Grigorie, dintre sutele pe care le-a rostit și publicat de-a lungul apostolatului său.

⁷⁴¹ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 35-37, 1934.

⁷⁴² Extras din „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 6-12, 1934.

⁷⁴³ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 35-44, 1934.

Seria predicilor deschide subiectul central: grija pentru suflet, căruia îi urmează scopul omului, păcatul, prețul timpului, Iisus Mântuitorul - Prietenul creștinului, despre frica de Dumnezeu, a doua venire a Domnului, Înfricoșata judecată, Conștiința creștină, Împăcarea cu Dumnezeu, Despre rai sau fericirea eternă, Despre iad sau muncile eterne, etc. Predicile eshatologice se disting prin planul precis al temelor, prin bogata argumentare din Sfânta Scriptură și Sfinții Părinții, precum și printr-o limbă cugetătoare și plină de accente arhaice, asemănătoare celor din bătrânele Cazanii. Comparațiile plastice, tablourile și pildele sugestive ce se succed fac impresie covârșitoare și se fixează în memoria și sufletul auditoriului cu puterea care păstrează luminoasa idee religioasă, căreia se atașează în chip armonios.

50. *Tuturor toate m-am făcut* (Arad, 1935)⁷⁴⁴, este o expunere a ostentatelor pe care le-a depus în calitate de episcop muncind din inspirația chemării ce a simțit-o dar și din convingerea că „cel ce se laudă, întru Domnul să se laude”.

51. *Cultura satelor noastre* (Arad, 1935, 182 p.)⁷⁴⁵, cuprinde zece capitole în care tratează despre: cultura și duhul vremii, scopul culturii și scopul vieții, cultura și concepția creștină a vieții, cultura actuală a satelor noastre, progresele necesare în viitorul cultural al satelor, principii și mijloace pentru răspândirea culturii la sate și contribuția pe care o are Biserica la propagarea culturii în rândul enoriașilor din mediul rural. Accentul preponderent al lucrării trebuie căutat în tendința sinceră de a se demonstra că nu se pot „culturaliza satele fără concursul Bisericii și coloritul creștin al culturii”.

Lectura atentă a operei episcopului dr. Grigorie Gh. Comșa, ne dezvăluie același bun gânditor al vremii sale și un credincios învățător de veacuri a Bisericii și căreia îi dă semnificația actuală, personală și concretă. Problemele abordate fiind felurite și complexe. Opera sa a îmbogățit literatura teologică printr-o serie de cărți de predici, călăuză slijitorilor altarelor iar literatura de combatere sectară a fost îmbogățită prin lucrări de mare valoare, alături de acțiunea energică, întemeiată pe cunoașterea adâncă a sectelor și sevită cu căldura dragostei Pentru Hristos, care i-a stabilit reputația de *Episcop misionar* dar și cea de *Episcop cărturar*.

⁷⁴⁴ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 2, 3, 7, 1935.

⁷⁴⁵ Extras din „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 11-13, 1935.

În câmpul teologiei a tratat teme de bază ale învățăturii creștine: despre Sfânta Treime, probleme hristologice, cultul sfinților, Sfintele Taine, viața veșnică, dar și subiecte de ordin moral: despre virtute și păcat, despre virtuțile teologice, virtuțile morale. În lucrările cu caracter laic a tratat teme privitoare la istoria și cultura neamului nostru, despre viața socială. Întreaga sa operă teologică și laică dovedește pregătire multiplă și temeinică, înveșmântată într-o curată limbă românească.

IV. 2. Activitatea în domeniul cultural și social

Episcopul dr. Grigorie Comșa era bine ancorat în realitățile vremii sale, participând la toate acțiunile românești, indiferent că avea loc pe plan bisericesc, cultural sau social-politic. La 23 martie 1926 ia parte la Adunarea generală a *Reuniunii femeilor române* din Arad, cu care ocazie a rostit o frumoasă cuvântare despre rolul femeii în creștinism și rolul acestei reuniuni la „întărirea vieții religioase a poporului”. A abordat probleme de ordin social, cultural, chiar și tehnic, sanitar și economic⁷⁴⁶.

La finele anului 1927 se desfășura la Arad *Congresul medicilor din România*, la care ierarhul, în cuvântul său spune, între altele: „Am venit în mijlocul Domniilor Voastre spre a preamări munca medicului român din orice parte a țării ar fi el. Am venit să vă rog ca în munca Domniilor Voastre să nu dați uitării idealurile Bisericii Ortodoxe Române”⁷⁴⁷.

A participat și la *Congresul ingineriilor*, care a avut loc în ziua de 14 noiembrie 1929 la Arad. Cu acest prilej episcopul arăta că „invitându-ne pe Noi, ca reprezentantul Bisericii, să facem parte din comitetul de organizare al acestui congres, inginerii dau o pildă edificatoare de felul cum trebuie să se comporte intelectualii români față de Biserica strămoșească [...] sunt mândru că Dumneavoastră înțelegeți rostul înalt al credinței noastre străbune”⁷⁴⁸.

La apelul episcopului Grigorie Comșa, în ziua de 19 martie 1929, la Timișoara, s-au întrunit medicii delegați ai autorităților școlare și administrative din județele Arad, Timiș și Caraș, pentru a stabili împreună măsurile care urmau a fi luate în vederea înlăturării mortalității infantile și despre problema descreșterii populației. Încă de la urcarea în scaunul de

⁷⁴⁶ „Bis. și Șc.”, anul L, nr. 14, 4 aprilie 1926, p. 9.

⁷⁴⁷ „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 52, 25 decembrie 1927, p. 5.

⁷⁴⁸ „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 14, 31 martie 1929, p. 3.

ierarh și-a dat seama că la temelile sufletului poporului „rod și ard păcatele strigătoare la cer”, între care se înscriau și lepădarea pruncilor, pe lângă toate celelalte păcate⁷⁴⁹. În Scrisoarea pastorală (nr. 2642) din 1 mai 1928, intitulată: *Concubinajul, divorțurile și scăderile populației*, adresată credincioșilor, episcopul prezintă cu cifre situația reală din cuprinsul eparhiei, dar se ocupă și de motivele scăderii populației, caracterizându-le ca fiind datorate vieții necreștine „care ne distruge căminurile familiare și ne pustiește neamul cu zile, pentru că a sporit râvna averii pământești, dar a pierit și piere tot mai mult frica de Dumnezeu din familiile noastre. Acest rău este împrușcarea nașterilor în chip măiestrit și vinovat”⁷⁵⁰.

Mergând pe aceeași linie, în broșura *Podoabele căminului creștin*⁷⁵¹, episcopul arată că existau „prea mulți părinți cărora nimeni nu le zice: tată și mamă”. De această problemă se ocupă și în Pastorală de Rusalii din anul 1928. De grija natalității și remediile ei se ocupă în volumul *În slujba misionarismului ortodox* (Arad, 312 p.), dar nu neglijează nici asistența bolnavilor și a săracilor, ocrotirea orfanilor, combaterea șomajului, pentru „că dreptatea umanitară – afirma episcopul – adeseori e determinată de puterea celui mai tare”.

În calitatea sa de întâistătător a Episcopiei Aradului, se simțea dator a pune colaborarea Bisericii în legătură cu autoritățile, pentru că „legile statului pot preveni răul” dar Biserica este chemată a lupta împotriva păcatului sub diferitele lui aspecte. Legat de aceste probleme majore cu diferite prilejuri însuflețea preoțimea în acțiunea de combatere a relelor sociale: alcoolismul, luxul, concubinajul și divorțurile. „Vai de poporul, care, în loc de razele curate ale soarelui, iubește adâncurile întunecoase” – scria episcopul într-unul din articolele sale⁷⁵².

În anul 1933 saluta cu bucurie înființarea în eparhia Aradului a zeci de filiale ale *Ligii „Temperața”* care era împotriva alcoolismului, înființată de „distinsul patriot” dr. G. D. Creangă⁷⁵³.

Cultivarea dragostei față de lege, de adevăr și de țară a fost afirmată ca unul dintre obiectivele permanente ale activității pastorale a preoților.

⁷⁴⁹ Gr. Comșa, „*Tuturor toate m-am făcut*”, pp. 2-4.

⁷⁵⁰ *Ibidem*, pp. 3-4.

⁷⁵¹ Idem, *Podoabele căminului creștin* (Nr. 45 din „Biblioteca Creștinului Ortodox”), Arad, 1928.

⁷⁵² Idem, *Temperați-vă*, în „România Nouă”, nr. 50/1933.

⁷⁵³ *Ibidem*.

Episcopul Grigorie considera că opera pozitivă a Bisericii Ortodoxe Române trebuie intensificată în zonele în care apar pericolele determinate de existența unor neajunsuri sociale, unde persistau mai ales neînțelegerile dintre oameni.

Participa la toate comemorările cu caracter național, dovedind prin acesta că Biserica este alături de națiunea română; cum a fost de-a lungul istoriei. Încă de la instalarea sa în scaunul eparhial, a declarat că v-a privi poporul ca o unitate organică și se va ocupa și de problemele românilor din Basarabia, față de care a menifestat o statornică preocupare pentru prosperitatea morală și materială a locuitorilor acestei provincii românești. În ziua de 17 martie 1927 s-a sărbătorit la Arad actul ratificării de către Italia a Unirii Basarabiei cu România. Cu acest prilej, episcopul Grigorie a insistat asupra continuării avansului creator pe care actul unirii l-a stimulat în viața locuitorilor dintre Prut și Nistru. Sprijinirea activității Bisericii Ortodoxe Române din Basarabia a fost o preocupare atatornică a episcopului. A sprijinit difuzarea în Eparhia Aradului a revistei „Misionarul” ce apărea la Chișinău și în care erau publicate articole misionare de actualitate, precum și în informații cu privire la activitatea misionară. A căutat modalitățile de întărire a legăturilor religioase și culturale ale credincioșilor pe care-i păstorea cu frații români de peste Prut. În anul 1932 a difuzat în parohiile arădene și bănățene 300 de exemplare din broșura intitulată: *Ce este comunismul și unde duce el*, apărută în cadrul „Bibliotecii creștinului drept credincios” întemeiată de mitropolitul Gurie Grosu al Basarabiei⁷⁵⁴. Episcopul Grigorie l-a rugat pe mitropolitul Gurie să alcătuiască și o „scurtă expunere a meritelor Bisericii Ortodoxe Române din Basarabia față de curentul de rusificare”, aceasta fiind necesară pentru a informa credincioșii din Eparhia Aradului despre lupta dusă de românii basarabeni pentru apărarea ființei noastre etnice⁷⁵⁵.

Era partizanul ideii că întărirea țării și prosperitatea morală și materială a poporului se realizează numai prin fapte adresându-se preoților și credincioșilor cu prilejul aniversării unui deceniu de la realizarea Marii Uniri, afirma că „o operă înfăptuită cu atâtea jertfe mari cu e în România Mare se menține cu muncă asiduă. Munca aceasta nu este a vorbelor [...]

⁷⁵⁴ V. Popeangă, *Un promotor al activismului ortodox: episcopul Grigorie Comșa*, în „A. B.”, Serie nouă, anul III (XLIII), 1992, nr. 10-12, pp. 114, 115-116.

⁷⁵⁵ *Ibidem*, p. 116.

Nouă ne trebuie omul activ, omul pozitiv. Nu ajunge să citești cărți peste cărți, nu ajunge să faci studii în străinătate și să te lauzi cu citirea de cărți străine. Trebuie să muncești pozitiv”⁷⁵⁶.

Ierarhul arădean a luat parte la toate comemorările cu caracter național. La 9 iunie 1929 a participat, alături de istoricul Gh. Bogdan Duică, G. Preda, vicepreședintele *ASTREI*, Ștefan Cicio-Pop, Ascaniu Crișan, la dezvelirea busturilor lui George Coșbuc și A. D. Xenopol. Episcopul, în cuvântarea sa, arăta că „Biserica noastră ortodoxă, instituția apostolatului Mântuitor se bucură astăzi, că prin persoana mea, a putut sfinții monumentele înălțate în Arad în memoria marilor gânditori: George Coșbuc și A. D. Xenopol”, pe care îi consideră „apostoli” prin care „ideea națională română” și-a făcut drum în sufletele românilor⁷⁵⁷.

La 4 decembrie 1932 ia parte la sfințirea monumentului ridicat în memoria lui Dimitrie Țichindial ce a avut loc în localitatea Becicherecul Mic din Banat. Alături de episcop au mai participat preoții consilieri Mihai Pacățian, Gheorghe Ciuhandu, Dimitrie Muscan, Ioan Georgia, prof. dr. Iustin Suci, Simon Stana, pr. Teodor Draia și un grup de studenți teologi care sub conducerea prof. dr. Ioan Petreună au dat răspunsurile liturgice⁷⁵⁸. Cu acest prilej, episcopul a ținut o frumoasă cuvântare în care a reliefat personalitatea și activitatea „marelui fiu al Banatului” cel care a fost preotul și profesorul Dimitrie Țichindeal „care în trudnica-i viață ar fi putut străbate drumuri și trandafiri [...] a socotit a fi mai bine să moară lângă ai săi ca preot în Becicherecul Mic, ascultând de glasul lui Dumnezeu și al neamului său”. Episcopul Grigorie conchide că „noi nu vom uita că școala normală din Arad exista mai ales prin munca ta și înainte cu o sută de ani am primit episcop românesc la Arad prin lupta ta și a altora ca tine. Dormi în pace, românule mare căci visul tău s-a împlinit și azi episcopul românesc, dorit de tine, te preaslăvește în România Mare”⁷⁵⁹.

A luat parte la dezvelirea bustului cunoscutului luptător naționalist Mihai Veliciu, care a avut loc la 21 octombrie 1934 în localitatea Chișineu Criș⁷⁶⁰ iar la 25 noiembrie 1934 participa la sfințirea crucii ridicată în parohia

⁷⁵⁶ Gr. Comșa, *Flori din grădina sufletelor*, Arad, 1934, p. 371.

⁷⁵⁷ *Desvelirea busturilor lui Gheorghe Coșbuc și A. D. Xenopol la Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 25-26, 16 iunie 1929, pp. 6-8.

⁷⁵⁸ *Comemorarea lui Țichindeal*, în „Bis. și Șc.”, anul LVI, nr. 50, 11 decembrie 1932, pp. 1-2.

⁷⁵⁹ Gr. Comșa, *Cuvânt de pomenire*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 1, 1 ianuarie 1933, p. 5; Idem, *Dimitrie Țichindeal, preotul și dascălul român*, Arad, 1933.

⁷⁶⁰ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 44, 28 octombrie 1934, pp. 5-6.

Iosășel în memoria tribunului Ioan Buteanu. Cu acest prilej, în cuvântarea sa, episcopul evoca figura marelui martir de la 1848-1849 a cărui sfântă mucenicie pentru neamul și credința strămoșească îl așează printre cei mai de seamă fii ai ținutului⁷⁶¹.

În același context al comemorărilor marilor români, trebuie să amintim cuvântarea ținută în Catedrala din Arad cu prilejul împlinirii a unui veac și jumătate de la executarea celor trei martiri, Horea, Cloșca și Crișan. În cuvântul său, episcopul a dat o minunată lecție de eroism național, arătând că întreaga gamă de suferințe urmată de o mare desnădejde a românilor ardeleni, până la 1784, când masa moților și a județelor învecinate s-au ridicat împotriva împilătorilor cerând dreptate⁷⁶².

O altă latură a activității sale o constituie participarea la o serie de conferințe sau simpozioane pe teme cultural-naționale sau cultural-bisericești. Astfel, la 21 ianuarie 1929 la Turnu-Severin, conferențiază despre *Morala fără Dumnezeu și progresul social*⁷⁶³.

La 17 martie 1929, însoțit de arhimandritul Policarp Morușca, preoții Mihai Pacățian, consilier eparhial, Ioan Georgea, revizor eparhial, dr. Patrichie Țucra protopopul Timișoarei, dr. Nicolae Popovici profesor la Academia Teologică din Arad, participă la Timișoara la o serbare religioasă cu care ocazie conferențiază despre *Conștiința creștină*. La această manifestație religioasă, Sabin V. Drăgoi s-a prezentat pentru prima dată în public cu corul său bărbătesc „Banatul”⁷⁶⁴. În Duminica Floriilor din 1933 a fost invitat de corul „Banatul” în sala Casinoului militar din Timișoara prilej cu care episcopul Grigorie Comșa a conferențiat despre *Îndatoririle creștinilor către Biserică*⁷⁶⁵.

Episcopul Grigorie a ținut conferințe și la Arad. La 31 ianuarie 1932 la Palatul cultural a conferențiat despre *Așteptarea Mântuitorului de lumea păgână*. Conferința a fost precedată de un concert coral al corului „Armonia” condus de profesorul Atanasie Lipovan. După conferință au urmat cântece corale și recitări de versuri interpretate de studenții teologi iar elevii

⁷⁶¹ *Sfințirea crucii ridicată la Gurahonț în memoria tribunului Ioan Buteanu*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 49, 2 decembrie 1934, p. 3.

⁷⁶² *Comemorarea martirilor Horea, Cloșca și Crișan*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 9-10, 10 martie 1935, pp. 2-3.

⁷⁶³ „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 7, 10 februarie 1929, pp. 1-2.

⁷⁶⁴ *O serbare religioasă în Timișoara*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 14, 31 martie 1929, pp. 4-5.

⁷⁶⁵ „Bis. și Șc.”, anul LVII, nr. 17, 23 aprilie 1933, p. 6.

Liceului „Moise Nicoară” au interpretat scene din viața Mântuitorului Iisus Hristos după imaginația renumitului profesor arădean Iulian Toader⁷⁶⁶.

Cu prilejul aniversării a trei sferturi de secol de la Unirea Principatelor române, la 24 ianuarie 1934, în sala Palatului cultural din Arad a participat la o mare manifestație cultural-națională⁷⁶⁷, iar la 1 decembrie 1934 în sala Teatrului din Arad, cu prilejul comemorării a 15 ani de la Marea Unire, a arătat că „este mare fericirea pentru un popor să aibă oameni împodobiți cu virtuții, căci mărimea unui popor nu se măsoară după talie, ci singura măsură, sunt inteligența și virtuțile sale. Cu virtuți trebuie să înarmăm cu toții sufletele noastre pentru a putea răspunde tuturor acelor care ar îndrăzni să profaneze drepturile noastre veșnice asupra României Mari”⁷⁶⁸.

La împlinirea unui an de zile de la moartea lui Vasile Goldiș, în ziua de 10 februarie 1935, după oficierea parastasului, episcopul Grigorie ia parte la inaugurarea sălii închinată cunoscutului luptător naționalist din incinta Palatului cultural. Cu această ocazie, episcopul, în cuvântarea ținută a căutat să scoată în relief calitățile deosebite atât pe tărâm politic cât și cultural și bisericesc ale celui comemorat⁷⁶⁹.

Nu neglijează nici jubileul corului „Armonia” înființat în anul 1919⁷⁷⁰ și la sărbătorirea profesorului Atanasie Lipovan, dirijorul și întemeietorul corului. Festivitățile au avut loc în sala Palatului cultural. Cu această ocazie, episcopul Grigorie oferă o diplomă de recunoștință profesorului și dirijorului A. Lipovan, rostind și o frumoasă alocuțiune în care arăta că „sărbătorim încoronarea unei munci de cincisprezece ani depusă de societatea corală „Armonia” în serviciul idealului național și religios”. După ce trece în revistă istoricul corului și contribuția lui la promovarea cântecului național și bisericesc pe meleagurile arădene, legăturile pe care le-a întreținut cu formații similare din alte localități ale țării, episcopul mulțumește profesorului A. Lipovan pentru organizarea și conducerea cu competență a corului și evoca în câteva cuvinte activitatea îndelungată desfășurată de distinsul om de cultură care are și meritul de a fi înființat în Arad „întâia societate corală românească”⁷⁷¹. Biserica Ortodoxă Română dintotdeauna

⁷⁶⁶ „Românul”, anul XVII, nr. 6, 7 februarie 1932, p. 1.

⁷⁶⁷ „Bis. și șc.”, anul LVIII, nr. 5, 28 ianuarie 1934, p. 4.

⁷⁶⁸ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 50, 9 decembrie 1934, p. 1.

⁷⁶⁹ *Comemorarea lui Vasile Goldiș*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 7, 17 februarie 1935, pp. 3-4.

⁷⁷⁰ *Jubileul corului „Armonia” din Arad și sărbătorirea profesorului Atanasie Lipovan*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 15, 14 aprilie 1935, pp. 6-7.

⁷⁷¹ *Ibidem*.

„a sfințit cu sufletul curat idealurile culturii naționale”, mărturisea în 1930 episcopul Grigorie la Adunarea generală a *ASTREI*, ținută în ziua de 18 noiembrie la Caransebeș⁷⁷².

Episcopul Grigorie ia parte de nenumărate ori la punerea pietrei de temelie a unor locașuri de cult. La 18 martie 1834 participă la punerea pietrei de temelie a internatului Liceului „Traian Doda” din Caransebeș, cu care prilej scoate în relief importanța conlucrării Bisericii cu Școala, lucru care contribuie „la conservarea națională și promovarea intereselor ataturii”, dar sunt și „stâlpii pe care se reazimă trăinicia unui popor”⁷⁷³.

La 15 martie 1934 este prezent la punerea pietrei de temelie a „Palatului cultural al Asociației cercurilor de gospodine-Regională Banat, Sofia dr. Imbroane” în care avea să fie adăpostită „Școala de menaj Regina Maria”. La această manifestație din suita episcopului a mai făcut parte preoții dr. Gheorghe Ciuhandu și dr. Nicolae Popovici. A mai participat și A. C. Anghelescu ministrul Instrucțiunii și al Cultelor însoțit de secretarul general al ministerului dr. Avram Imbroane. Cu acest prilej, episcopul, în cuvântarea sa, a scos în evidență figura Sofiei Imbroane, inițiatorea și patroana școlii de menaj, în lumina Sfintei Evanghelii, ca mamă, soție și româncă⁷⁷⁴. În ziua de 6 octombrie 1934 participă la Sibiu cu prilejul punerii pietrei de temelie a noului edificiu al Școlii normale „Andrei Șaguna”⁷⁷⁵.

Ori de câte ori avea prilejul vizita școlile din Timișoara și Arad. La 22-23 mai 1931 vizita Liceul de băieți „Constantin Diaconovici Loga” și Liceul de fete „Carmen Sylva” din Timișoara⁷⁷⁶. Ultima vizită la o școală a făcut-o la 13 aprilie 1935 împreună cu Gheorghe Ciuhandu la Liceul de băieți „Moise Nicoară” din Arad unde a inspectat și lecțiile de religie. Cu această ocazie

⁷⁷² Cuvântarea P. Sf. Sale Episcopul Grigorie, ținută în 18 noiembrie a. c. la Congresul „Astrei” în Caransebeș, în „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 48, 30 noiembrie 1930, p. 1.

⁷⁷³ Cuvânt ținut de P. S. Sa dr. Grigorie Comșa Episcopul Aradului, în 18 martie în Caransebeș la punerea pietrei fundamentale a internatului Liceului „Traian Doda”, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 13, 25 martie 1934, pp. 1-2.

⁷⁷⁴ Serafim, *Festivități Culturale în Timișoara*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 14, 1 aprilie 1934, pp. 3-4.

⁷⁷⁵ *Serbările culturale de la Sibiu*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 43, 21 octombrie 1934, pp. 2-3.

⁷⁷⁶ P. S. Sa Episcopul dr. Grigorie Gh. Comșa la Timișoara, în „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 22, 31 mai 1931, pp. 4-6.

a asistat la serbarea comemorării lui Mihail Kogălniceanu pregătită de elevii liceului. Episcopul, în cuvântarea sa a îndemnat elevii să urmeze ca exemplu faptele pline de cinste și patriotism ale marilor noștri înaintași⁷⁷⁷.

Era preocupat de educarea tinerei generații pentru că așa glăsuia motoul: „Ridicarea morală a unui popor începe cu tineretul său”, pus pe foaia de titlu a cărții *Tineretul României* (Arad, 1933, 349 p.), premiată de Academia Română, în care accentuează necesitatea ca biserica să îndrume credincioșii de mâine. Era normal ca tineretul cu problemele sale să-l preocupe pe episcopul Grigorie, el însuși făcând parte din tânăra generație, mai ales că așa după cum precizează, „adevărurile auzite în școală au rămas simple rețete școlare”⁷⁷⁸. De aceea consideră că tineretul, „nădejdea viitorului” avea grabnică trebuință de îndrumare și organizare conștientă pentru că „fiecare individ când apare pe arena vieții v-a trebui să devină un model desăvârșit, așa cum a fost educatorul său”.

Se adresează părinților și învățătorilor, solicitându-le să vegheze la întărirea educației în familie și școală. Într-o conferință intitulată, *Rolul părinților în educația pruncilor*⁷⁷⁹, ținută la 21 decembrie 1930 în parohia Lipova, arăta părinților scopul creșterii copiilor, „ca nimeni să nu rămână de capul său și să învețe aș face datoria să-l îndrume a face fapte bune și a se jertfi chiar pentru binele obștesc”. Copilului trebuie să-i faci numai binele, să-i luminezi mintea, să-i îmblânzești inima, să-i îndrepti voința. Episcopul considera că faptele bune ale părinților „sunt cărțile din care pot învăța copiii și numai dacă tulpina este sfințită și ramurile ei vor fi sfințite”⁷⁸⁰.

La 18 februarie 1932 propunea patriarhului Miron Cristea să sprijine editarea unei lucrări educative intitulată *Altarul familiei*. Episcopul Grigorie insista asupra faptului că „ne trebuie o carte din care să poată citi creștinul despre menirea omului, viața lui în familie, obligațiile creștine și cetățenești și mai ales obligațiile lui morale”. Din adresa înaintată patriarhului reiese că episcopul avea deja redactat „un fel de proiect cum eu cred a se alcătui Cartea familiei creștine”, propunând însă că fiecare episcop putea aduce contribuția proprie la redactarea volumului⁷⁸¹.

⁷⁷⁷ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 16, 21 aprilie 1935, p. 7.

⁷⁷⁸ *Pentru viitorul tineretului român*, în „Bis. și șc.”, anul LV, nr. 23-24, 7-14 iunie 1931, pp.1-3.

⁷⁷⁹ *Rolul părinților în educația pruncilor*, în „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 11,15 martie 1931, pp.1-4.

⁷⁸⁰ Gr. Comșa, *Icoana familiei creștine*, Arad, 1934, p. 18.

⁷⁸¹ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 117.

Episcoul Grigorie se adresează nu numai părinților ci și învățătorilor, solicitându-le să vegheze la întărirea educației în familie și școală a tineretului. El consideră că sufletul românesc poate fi apărat și fortificat prin acțiunea conjugată Bisericii și a ficei sale bune școală. Acțiunea educativă pregătește voameni de care România are nevoie: „cetățeni creștini cu sufletul încălzit de sfințele idealuri ale viitorului, cu mintea luminată și cu firea cea mai eroică”. Învățătorii erau îndemnați să sprijine acțiunea „Bisericii Ortodoxe de statornicire a unei concepții curat creștine” prin care poate fi întărit sufletul românesc. Preotul și învățătorul nu pot privi pasivi procesul de destrămarea a sufletului românesc⁷⁸².

Episcopul Grigorie considera că timpul tinereții este cel mai potrivit pentru îndrumarea religios-morală. Pilde din viețile sfinților și alte izvoare arată foloasele educației religioase. O datorie în acest sens o aveau și preoții de a îndemna tineretul școlar prin predarea religiei. Milita pentru a se lua măsuri urgente de a fi mărite numărul orelor de religie în școală. Învățămîntul religios suferea din cauză că religia se preda după masă „alături de dexterități”. Propunea ca orele de religie să fie predate înainte de masă ca cel mai principal obiect, pentru ca munca școlarilor să înceapă cu rugăciunea. Aceste propuneri le face în conferința ministerială ținută în ziua de 5 august 1934 în Timișoara și prezidată de primul ministru de atunci, Gheorghe Tătărescu⁷⁸³.

Pentru îndrumarea pedagogică a preoților, episcopul Grigorie a dispus, încă în 1929, reluarea practici de organizare a conferințelor catehetice care fuseseră întrerupte din cauza primului război mondial. În 6 martie 1929 se adresează preoților cerându-le să acționeze cu devotament pentru formarea „unei generații mai iubitoare a idealului vieții creștine”. În conferințele catehetice se discutau problemele metodice privind educația religioasă a tineretului și se luau decizii privind adoptarea programei școlare la exigențele religioase regionale sau locale. Conferințele catehetice aveau un caracter deschis în sensul că la ele participau și învățătorii preocupați cu educația morală și religioasă a tineretului de vârstă școlară⁷⁸⁴.

Pentru o organizare conștientă a tineretului propune înființarea unor *Asociații generale a tineretului ortodox*, mai ales în mediul rural, prin care

⁷⁸² Gr. Comșa, *Scrisori către învățători*, Arad, 1934, p. 5.

⁷⁸³ Idem, *Dreptate pentru Biserică și cler*, în „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 33, 12 august 1934, p. 2.

⁷⁸⁴ V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 113-114.

să se urmărească „creșterea de cetățeni mai buni, mai conștienți de datoria lor”⁷⁸⁵. Încă din anul 1929 propune ca *Societatea „Sfântul Gheorghe”*⁷⁸⁶, creată cu scopul de „a crește tineretul în disciplina morală și al feri de ori ce influență dăunătoare de suflet și tot odată a feri tineretul de ori ce anarhizare”, să iasă din cadrele parohiale. Activitatea societății era foarte folositoare și de o deosebită însemnătate pentru creșterea religioasă-morală a tineretului de la orașe și sate pentru că se desfășura sub supravegherea Bisericii. A înființat în fiecare parohie astfel de societăți și la propunerea sa, s-a hotărât că începând cu anul 1931, în ziua de Sfântul Gheorghe (23 aprilie) să aibă loc primul congres la tuturor filialelor *Societății Sf. Gheorghe* din cuprinsul eparhiei Aradului⁷⁸⁷.

Instituțiile și societățile cultural-religioase care ființau în cadrul Episcopiei Aradului au primit din partea episcopului Grigorie un sprijin statornic. Datorită îndrumărilor sale, aceste instituții au dobândit un caracter cultural-religios în viața socială a Aradului. În octombrie 1926 a încheiat reorganizarea *Societății ortodoxe a femeilor române*. A crescut numărul filialelor *Societății Sf. Gheorghe* care reuneau tineri din cuprinsul eparhiilor Aradului, Sibiuului și Chișinăului. În anul 1930 funcționau 130 de cercuri de tineret în întreaga eparhie. În 1935, în 169 parohii funcționau filiale ale *Societății Sf. Gheorghe* care cuprindea tineri între 15-24 ani⁷⁸⁸.

În cărțile sale: *În slujba misionarismului ortodox* (Arad, 1930) și *Acțiunea catolică și ortodoxia activă* (Arad, 1931) pune accent și pe organizarea tineretului universitar, pentru că era conștient că societatea românească avea nevoie de un tineret pregătit „ care să nu caute cariera prin legături de rudenie și politice, ci prin muncă”, era nevoie de un tineret care „să ducă pe Hristos în viața economică, socială, politică și care să jertfească nu pentru trecătorul trup ci pentru nemuritorul suflet”.

Grija pentru educația tineretului a constituit o permanentă a activității bisericesti și culturale a episcopului Grigorie Comșa. El era convins tot mai mult că tineretul român „are un elan care nu poate fi limitat la orizonturi de sentimentalism umanitare” ci integrat în acțiuni constructive în care să fie valorificat potențialul creator al generației tinere. Prin educație și acțiune vor fi întărite vitalitatea și forțele națiunii, care „nu trebuie înăbușite de concepția materialistă a vieții”. În cuvântul rostit la 20 august 1933 cu prilejul

⁷⁸⁵ Gr. Comșa, *Pentru viitorul tineretului român*, în „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 23-24, 7-14 iunie 1931, pp. 1-3.

deschiderii *Congresului Federațiilor Studențești*, episcopul a explicat de ce sunt necesare „eforturi mari pentru crearea unei adevărate voinți solidarizate a neamului nostru”, insistând asupra faptului că „ne simțim datori de la început să accentuăm că cu toții avem datoria să ocolim drumul experimentărilor neverificate”. „Experimentările neverificate” de istorie și periculoase, care trebuiau evitate, în concepția episcopului, aveau ca sorginte „civilizația materială” urmărită de Rusia Sovietică. Biserica și Școala, ca instituții educative fundamentale în societate sunt chemate să urmărească formarea capacității interioare a tineretului și întărirea credinței lui în „Evanghelia lui Hristos fiindcă aici se găsesc virtuțile desăvârșite care constituie umanitatea ca atare, valoarea omului”⁷⁸⁹.

În anul 1933, sub înaltul său partinaj, apare revista „Lumina tineretului”. În articolul de fond intitulat: *De ce tipărim „Lumina tineretului”*, apărut în numărul 1-2, episcopul arată că scopul apariției acestei reviste este că „Glasul Domnului aflat în Sfintele Scripturi ne îndeamnă pe noi conducătorii Bisericii să vă îndrumăm pe voi după voia lui Dumnezeu [...] primiți-ne cum primește un fiu povața tatălui său [...] venim în mijlocul vostru fiindcă Dumnezeu vă iubește [...] fiindcă vrem să fiți luminați, voim să fiți un Dumnezeu, ai țării și ai omenirii. Primiți-ne cum primește un fiu povața tatălui său [...] vom căuta să fim lumina voastră”.

În luna mai 1933 a sprijinit pe cunoscutul cărturar transilvănean Ioan Mateiu pentru organizarea la Arad a *Frăției Ortodoxe Române (F. O. R.)* a cărui președinte pe țară era Sextil Pușcariu. Înființată la 5 martie 1933 la Cluj, *F. O. R.* – ul cuprindea membrii laici în scopul propovăduirii apostolatului laic. Cu această ocazie, episcopul Grigorie, pe baza exemplelor din Sfânta Scriptură, insistă asupra apostolatului laic în Biserică. Este de părere că creștinii laici pot pregăti terenul „apostolatului preoțesc, căci acesta este – susținea episcopul – pe scurt ființa apostolatului laic”⁷⁹⁰. La 14 mai 1933, la inițiativa episcopului, se organizează o secție a *F. O. R.* - ului și în eparhia Aradului, cu despărțăminte pe protopopiate⁷⁹¹.

⁷⁸⁶ „Societatea Sf. Gheorghe”, a fost înființată în baza hotărârii Congresului Național Bisericesc al Mitropoliei Ardealului din 1922, destinată tineretului ortodox de ambele sexe din cuprinsul Mitropoliei.

⁷⁸⁷ „Bis. și șc.”, anul LIV, nr. 21, 25 mai 1930, p. 4.

⁷⁸⁸ V. Popeangă, *op. cit.*, pp. 118, 119.

⁷⁸⁹ *Ibidem*, pp. 117-118.

⁷⁹⁰ Gr. Comșa, *Apostolatul laic*, în „Bis. și șc.”, anul LVII, nr. 11, 1933, pp. 1-2.

⁷⁹¹ „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, p. 3.

În zilele de 28-29 octombrie 1934, la Sibiu, a avut loc primul congres al *F. O. R.* - ului, la care au luat parte ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române și o seamă de personalități laice, dintre care amintim pe Octavian Goga, Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu, Silviu Dragomir, Ioan Lupaș și alții. În ziua deschiderii Congresului, după cuvântările mitropolitului Nicolae Bălan și a istoricului Alexandru Lapedatu, în calitate de ministru al Cultelor, a cuvântat și episcopul Grigorie al Aradului⁷⁹².

Activitatea culturală din parohii era organizată prin casele culturale. Scopul lor era de „a înfăptui și aplica frățietatea propovăduită de sfânta noastră Biserică sub patronajul parohiei ortodoxe din localitate”⁷⁹³. Prin membrii ei, Casa culturală urmărea „îmbunătățirea stări religios-morale, sociale și economice locale și înlăturarea relelor interne și a neajunsurilor vieții”. Casa culturală din fiecare parohie putea organiza activități culturale, cercuri de lectură, cursuri de gospodărie, coruri și conferințe de popularizare a științei. În eparhia Aradului existau, în 1935, un număr de 117 case culturale iar pe lângă cele 179 de coruri de adulți existau și 43 coruri de școlari. Corpul de dirijori era alcătuit din 25 de preoți, 81 învățători 103 țărani și câțiva intelectuali locali. Cu sprijinul corurilor a fost întărită cooperarea cu societatea ASTRA⁷⁹⁴. Episcopul Grigorie Comșa a intervenit în anul 1934 cu noi îndrumări metodologice, solicitându-le conducătorilor de parohii și instituții culturale să acționeze cu tact ”energiile locale să poată fi concentrate mai bine și cu rezultate mai bune în slujba luminării religios-culturale”⁷⁹⁵.

Pentru desfășurarea activității religios-culturale, Episcopia Aradului dispunea de o rețetă activă bine organizată de instituții și societăți culturale. În cadrul acestei rețele se desfășura acțiunea de apostolat laic inițiat de episcopul Grigore Comșa. Majoritatea metodelor și măsurilor luate sau inițiate de episcopul Grigorie Comșa în vederea stăvilirii impetuozității prozelitismului sectar în eparhia încredințată spre arhipăstorie, pot fi și astăzi actuale și de un real folos preoților în pastorație.

⁷⁹² „R. T.”, nr. 11-12, 1934, pp. 440-441.

⁷⁹³ Gr. Comșa, *Statutul casei culturale*, în „Bis. și șc.”, anul LVII, nr. 41, 8 octombrie 1933, pp. 9-11.

⁷⁹⁴ V. Popeangă, *op. cit.*, p. 119.

⁷⁹⁵ *Ibidem*.

Episcopul dr. Grigorie Comșa a slujit lui Dumnezeu și oamenilor, mai întâi prin exemplul personal de o înaltă ținută morală prin cuvânt, slujire aleasă, prin scris elevat de o înaltă ținută teologică și literară, prin povețile sale pentru slujirea la altar și pentru propovăduirea cu cuviință a Evangheliei Mântuitorului Iisus Hristos. A știut întotdeauna să se identifice cu destinele neamului românesc pe care l-a păstorit.

V. Colecții de carte: „Biblioteca Creștinului Ortodox” și „Biblioteca Preotului Ortodox”

Din *Fondul propagandei religioase „Grigorie Episcopul”* a înființat o bibliotecă pentru răspândirea în popor a învățăturilor Evangheliei, *Biblioteca Creștinului Ortodox*, din care au fost tipărite peste 100 000 exemplare care au fost împărțite în mod gratuit credincioșilor cu prilejul vizitelor canonice efectuate de episcopul Grigorie în parohiile din cuprinsul întinsei sale eparhii⁷⁹⁶.

Pentru inițiativa înființării acestei colecții, episcopul Grigorie a fost felicitat de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului și toți membrii Consistoriului mitropolitan din Sibiu, propunând ca toate eparhiile Mitropoliei să popularizeze cărțile apărute în acestei „biblioteci”⁷⁹⁷.

Începutul colecției l-a constituit broșura preotului Gheorghe Ciuhandu intitulată: *Un neam și un suflet* (Arad, 1925), apărută încă în luna octombrie a anului 1925. În aceeași colecție au mai tipărit Nicolae Popovici, Florea Codreanu, Caius Turicu, Iustin I. Suciu, Policap Morușca, Ilarion V. Felea, Ștefan Cioroianu. Între colaboratorii colecției se numără și o serie de teologi de marcă, între care amintim pe prof. univ. dr. Vasile Gheorghiu de la Cernăuți, Gala Galaction, Vasile Gh. Ispir, Ioan Mihălcescu și Teodor M. Popescu.

Colecția aborda probleme diferite, de la problema sectarismului la cele de dogmatică, liturgică, sau la chestiuni cu care se confrunta societatea românească interbelică, așa cum sunt: natalitatea, concubinajul, divorțurile și alcoolismul. Până în anul 1935 au apărut un număr de 123 numere dintre care, 52 fiind semnate de însuși episcopul Grigorie Comșa. Cărțile din

⁷⁹⁶ „Bis. și șc.”, anul LIX, nr. 21, 16 iunie 1935.

⁷⁹⁷ „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 3, 16 ianuarie 1927, p. 15.

această bibliotecă au fost solicitate de românii din toate colțurile țării care făceau comenzi în mi de exemplare⁷⁹⁸.

Episcopul Grigorie nu s-a mulțumit numai cu *Biblioteca Creștinului Ortodox*, începând din 1929, a înființat și *Biblioteca Preotului Ortodox*, prin care dorea să pună „clerul în situația de a fi cât mai activi pe terenul pregătirii creștinilor adevărați”⁷⁹⁹. Între 1929-1935 au apărut numai 6 numere din care partu semnate de episcopul Grigorie Comșa, câte una de Policarp Morușca și Oreste Tarangul.

Prin cele două colecții înființate, se puneau la dispoziția clerului și credincioșilor o serie de broșuri, în care, pe înțelesul tuturor, se arăta netemeinicia atacurilor pornite din partea „potrivnicilor legii” și Bisericii Ortodoxe. Prin acest mod erau puse la îndemâna preoților cele mai eficace arme de luptă religioasă. Cărțile conțineau chestiuni de ordin pastoral, catehetic și pedagogic. Cărțile erau difuzate în mod gratuit prin parohii cu prilejul deselor vizite canonice efectuate de către episcopul Grigorie Comșa.

VI. Grija pentru bibliotecile parohiale

Episcopul Grigorie Comșa, ca orice om de cultură, a fost preocupat mereu și de soarta bibliotecilor parohiale, cunoscând importanța lor în răspândirea cunoștințelor de tot felul. El avea speranța că „și prin cărți se va răspândi tot mai intensiv cuvântul divin în Biserica noastră”, mai ales că creșterea pericolului cărților răspândite de sectari. El cerea insistent preoților „să-și facă datoria să propage pe Hristos, cu vreme și fără vreme, să citească studii teologice să oprească pe cei ce umblă din casă în casă cu cărți sectare”⁸⁰⁰.

În anul 1930, la propunerea episcopului, secția culturală a Consistoriului arădean cere Adunării eparhiale un proiect de „regulament a bibliotecilor protopopești și parohiale”. Regulamentul se va pune în aplicare prin „instrucțiunea” din 9 iunie 1931 a Consiliului eparhial. Regulamentul bine întocmit pentru acele vremuri dădea în anexe și două modele pentru întocmirea unui inventar al bibliotecii și a indicelui alfabetic.

⁷⁹⁸ „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 19, 5 mai 1929, p. 2.

⁷⁹⁹ Gr. Comșa, *Cuvântare ținută la deschiderea Adunării eparhiale în 18 mai 1930*, în „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 21, 25 mai 1930, p. 1.

⁸⁰⁰ Idem, *Cărți primejdioase*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 25, 19 iunie 1927, p. 2.

În anul 1931 s-a procedat și la reorganizarea bibliotecii eparhiale și la îmbogățirea fondului⁸⁰¹.

VII. Episcopul Grigorie și presa bisericească

În anul 1925, în articolul *Preoțimea și presa bisericească*⁸⁰², episcopul Grigorie făcea apel către preoțimea din cuprinsul eparhiei, în care prezenta necesitatea dezvoltării presei bisericești. „Actualul organ („Biserica și Școala” n. n.) de publicitate e merit a fi în viitor o școală a cunoașterii de Dumnezeu și a vieții spirituale-naționale. În scopul acesta este firesc să căutăm organizarea muncii, sistematizarea ei, dovedind și preoțimea mai mult spirit de asociere și de întărire a conștiinței preoțești”.

Episcopul cerea preoțimii „gruparea [...] în jurul organului Biserica și Școala” necesitate impusă de „nevoile imperioase ale bisericii noastre”. Îndeamnă pe preoții „versați pe terenul scrisului bisericesc” să-și expună în scris „ideile și gândurile” lor folositoare „tuturora”. Este de părere că așa după cum „medicul nu ține știința pentru sine, nici farmacistul nu închide medicamentele în sertare [...] cu atât mai vârtos se cuvine preoților a împărăți altor preoți cunoștințele lor”. Dorea să îndemne preoții la munca pastorală și depistarea „cauzelor regresului pe teren religios-moral” precum și depistarea mijloacelor mai eficace de îndreptare a „stărilor de lucruri”. Este limpede preocuparea majoră a episcopului pentru prevenirea „lățirii sectelor” cerând preoților să-și expună liber în scris experiențele lor pastorale și misionare din parohiile în care își desfășurau activitatea.

Problema este reluată și în 1928. Urmărind îmbunătățirea activității religios-morale a credincioșilor, cerea preoților să trimită articole prin care să se îmbunătățească și să contribuie la „redactarea cât mai bună a organului oficial al eparhiei”, „Biserica și Școala”⁸⁰³. Chiar din numărul următor, apar articole semnate de preoții Simeon Șiclovan, Ștefan R. Lungu, Emilian Căpitan, Nicolae Popovici și Vintilă Popescu. În anul 1929 se arăta îngrijorat de faptul că se scria mai mult pentru „preoți și clasa cultă”, mai ales în domeniul literaturii religioase și al celei teologice. Milita pentru o extindere

⁸⁰¹ Supliment la organul „Biserica și Școala”, Arad, 1931, nr. 26.

⁸⁰² „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 32, 9 august 1925, pp. 1-2.

⁸⁰³ Gr. Comșa, *Spre știre*, în „Bis. și Șc.”, anul LII, nr. 7, 12 februarie 1928, p. 7.

a literaturii de acest gen care să fie destinată și poporului de rând, făcându-se tălmăciri pe înțelesul tuturor⁸⁰⁴.

Episcopul era conștient că „Biserica nu se poate dispensa de serviciul presei”. Dacă un predicator se adresa doar câtorva sute de oameni, presa se adresa „miilor și miilor de oameni în fiecare zi”. Cerea o implicare mai mare a preoților în dezvoltarea scrisului bisericesc din presă, cerând colaborare la „Biserica și Școala”⁸⁰⁵.

În anul 1935, acordă tot sprijinul pentru apariția pe lângă „Biserica și Școala” a revistei „Calea Mântuirii”. Prin editarea acestei reviste, episcopul urmărea întărirea credinței în mijlocul păstoritorilor din cuprinsul eparhiei arădene, și dorea să fie „o foaie de propagandă și popularizare a doctrinei dogmatice, morale și liturgice”. Urma să apară paralel cu „Biserica și Școala” și pentru susținerea ei, vlădica pregătea o circulară către clerul din cuprinsul eparhiei. Moartea prematură îl împiedică să-și realizeze dorința.

VIII. Grija pentru școlile teologice

La venirea episcopului dr. Grigorie Comșa la conducerea eparhiei, la Arad, funcționa într-un local propriu un Institut teologic cu durata studiilor de trei ani, având la bază liceul complet sau o școală similară. Institutul a luat ființă în anul 1822 când nu mai funcționa nici o altă școală de acest fel pentru românii din Transilvania. În cursul celor trei ani de studii se dobânda o cultură teologică deosebită la care se mai adaugă și filozofia. Experiența lui de un veac i-a perfecționat organizarea, a mărit și întărind încrederea credincioșilor nu numai din eparhia Aradului ci și din ținuturile românești rămase sub stăpâniri străine. La Arad se pregăteau și viitorii preoții a parohiilor din ținuturile sârbești și ungurești.

Prin lupta națională, culturală și bisericească pe care a susținut-o în mijlocul națiunilor și confesiunilor bine organizate, Institutul Teologic din Arad și-a afirmat cu prisosință dreptul la existență drept ce a fost smuls cu multă trudă și cu mari sacrificii autorităților apăsătoare de odinioară.

În anul 1927 se impunea reorganizarea învățământului teologic ca o necesitate reală a Bisericii Ortodoxe Române și culturii teologice, pe

⁸⁰⁴ Idem, *Prisionierii cuvintelor*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 17, 21 aprilie 1929, pp. 1-2.

⁸⁰⁵ Idem, *Biserica și Presa*, în „Bis. și Șc.”, anul LV, nr. 8, 22 februarie 1931, pp. 1-2.

deoparte din nevoia unificării depline a Bisericii ortodoxe din România Mare, iar pe alta, din lipsa instituțiilor de cultură teologică superioară, majoritatea clerului formându-se în instituții ca seminarul cu opt și cu patru clase, care s-a dovedit incapabil de a da Bisericii clerul dorit care să fie la înălțimea chemării timpului.

Noul proiect trăgea cu buretele peste toată tradiția, importanța și rolul teologiei arădene și prin articolul 60, această școală teologică se reducea la nivelul unui „seminar de vocațiune”, făcându-se astfel o mare nedreptate Aradului⁸⁰⁶.

Episcopul Grigorie Comșa dându-și seama că în vârtoarea în care se afla Biserica în vremea aceea, simțindu-se nevoia ridicării pregătirii intelectuale a viitorilor preoți, ferm în ceea ce privește prevederile noului proiect a învățământului teologic. În ședința Sf. Sinod ținută în zilele de 11-14 mai 1927 episcopul Grigorie arăta că Institutul Teologic din Arad nu este cu nimic inferior celor din alte centre eparhiale ale Aradului, având studenți numai tinerei absolvenți a opt clase de liceu sau pregătire echivalentă și un corp profesoral din care făceau parte dr. Teodor Botiș, dr. Iustin Suciuc, dr. Lazăr Iacob, Atanasie Lipovan, dr. Simion Șiclovan, dr. Vintilă Popescu, care toți făceau cinste oricărei școli teologice, Sf. Sinod a respins „propunerea Comisiunii de a se transforma seminariile din Arad și Caransebeș în seminarii de vocațiune”⁸⁰⁷.

Ridicarea Institutului teologic din Arad la rangul de Academie cu patru ani de studii, era o emanație firească a intenției episcopului Grigorie Comșa, exprimată și în cuvântarea sa cu prilejul instalării în scaunul de ierarh. Prin această dreptate care se face școlii teologice arădene dădea posibilitatea clerului ortodox român din eparhia Aradului să-și dobândească o cultură și o pregătire cel puțin egală dacă nu superioară față de clerul străin. Joi, 22 septembrie 1927 s-a serbat deschiderea anului școlar la școala clericală ridicată la rangul de Academie Teologică. Era o serbare de inaugurare a acestei înalte instituții de învățământ și cultură bisericească⁸⁰⁸.

Începând din primăvara anului 1929 situația Academiei Teologice din Arad devine incertă. La începutul lunii martie 1929, la Ministerul Cultelor

⁸⁰⁶ Vintilă Popescu, *În jurul proiectului de reorganizare a învățământului teologic*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 8, 20 februarie 1927, p. 2.

⁸⁰⁷ *Ședințele Sfântului Sinod*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 21, 22 mai 1927, p. 1.

⁸⁰⁸ *Inaugurarea Academiei Teologice*, în „Bis. și Șc.”, anul LI, nr. 40, 2 octombrie 1927, pp. 2-3.

s-a întrunit o comisie însărcinată cu elaborarea unui nou proiect de organizare a învățământului teologic din România. După numai doi ani de zile, episcopul se vede pus din nou în situația de a lupta pentru prestigiul școlii arădene. Fără a aprecia realitățile și situația din eparhiile de dincoace de Carpați, comisia prevedea în proiectul ei că vor rămâne numai institutele teologice din Sibiu, Cluj și Oradea, desființându-se vechile Academii de la Arad și Caransebeș. Îngrijorat de situația nou creată, episcopul de la Arad, în ședința Consiliului eparhial din 4 aprilie 1929 redactează un memoriu adresat Sfântului Sinod cât și Ministerul Cultelor. În memoriu justifică cu argumente istorice necesitatea menținerii Academiei Teologice „pentru conservarea ființei noastre etnice” fiind și cea mai veche școală din Ardeal. Mai arată că în timp ce la Craiova și Galați se crează noi Academii teologice, Ministerul Cultelor nu voia să respecte o „tradițiune istorică” În încheiere, episcopul își exprimă convingerea că se va face dreptate Aradului și se va apăra această eparhie în care „grație conducerii înțelepte și-n spirit evanghelic, stăpânește pacea și buna înțelegere necesară oricărui progres”⁸⁰⁹.

Episcopul Grigorie Comșa a luptat ca și Școala normală din Arad să fie redată eparhiei. Aceasta este obiectul intervenției sale din 15 mai 1930 din Senatul României cerând ca în proiectul *Legii de organizare a cultelor* să se țină seama și de activitatea culturală Bisericii⁸¹⁰.

Tot pe linia pregătirii intelectuale a preoților, în zilele de 22-25 februarie 1932, la Arad, din inițiativa episcopului, în sediul Academiei Teologice, se țineau cursuri misionare la care au luat parte toți preoții din protopopiatul Arad, în frunte cu protopopul Traian Vățianu, apoi funcționarii Episcopiei, corpul profesoral de la Academia Teologică cu toți elevii, dar și unii credincioși din Arad. Cu prilejul acestor cursuri misionare, episcopul a ținut două lecții despre Ființa și necesitatea misionarismului⁸¹¹. Au mai conferențiat: arhimandriții dr. Iustin Suciuc și Policarp Morușca, protopopii dr. Ștefan Cioroianu, Ștefan Lungu, dr. Simion Șiclovan, dr. Avram Imboane și alții. Au fost abordate probleme legate de activitatea misionară și pastorală a preoților în parohi⁸¹².

⁸⁰⁹ *Memoriu adresat Sf. Sinod și Onoratului Minister al Cultelor*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 16, 14 aprilie 1929, pp. 2-4; Teodor Botiș, *Apărarea Academiei teologice din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 17, 21 aprilie 1929, pp. 2-3.

⁸¹⁰ „Bis. și Șc.”, anul LIV, nr. 21, 25 mai 1930, p. 11.

⁸¹¹ Gr. Comșa, *Ființa și necesitatea misionarismului*, în „Bis. și Șc.”, anul LVI, nr. 9, 28 februarie 1932, pp. 1-5.

⁸¹² *Cursul misionar de la Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LVI, nr. 1011, 6-13 martie 1932, p. 6.

Nu putem să nu amintim că la 30 martie 1930, episcopul Grigorie Comșa a fost alături de studenții teologi arădeni care au demonstrat „în mod demn și disciplinat” prin centrul orașului Arad, iar în fața Teatrului de stat un student a rostit o cuvântare în care a criticat gravele „inchiziții din Rusia comunistă împotriva creștinilor”, care a produs o consternare generală în toată lumea creștină. Demonstrația s-a încheiat cu imnul regal și alte cântece patriotice⁸¹³.

Din această prezentare sumară putem constata că episcopul dr. Grigorie Comșa a purtat de grijă studenților teologi iar pregătirea intelectuală a lor a fost pusă pe primul plan. Așa cum a fost și în cazul reînființării episcopiei Timișoarei și în privința ridicării școlii de teologie din Arad la rangul de Academie cu patru ani de studii, episcopul arădean nu a precupețit nici un efort, neglijându-și chiar și sănătatea, ba mai mult atrăgându-și ura chiar a superiorilor săi

IX. Serbarea centenarului numirii primului episcop de neam român la Arad

Adunarea eparhială ținută în ziua de 30 aprilie 1929, prin hotărârea nr. 61, a stabilit ca în toamna anului 1929, Episcopia Aradului să sărbătorească împlinirea unui secol de la urcarea pe scaunul eparhial a primului episcop de neam român. În aceeași ședință s-a stabilit ca festivitățile să aibă loc în ziua de 26 octombrie, Consistoriului eparhial revenindu-i sarcina de a se ocupa de pregătirile necesare⁸¹⁴.

Prin circulara din 16 septembrie 1929, episcopul Grigorie Comșa cere ca evenimentul să fie comemorat în toate bisericile din cuprinsul eparhiei printr-un parastas cu pomenirea episcopilor arădeni, începând cu Isaia Diacovici (1706-1708) și terminând cu Ioan Ignatie Papp (1903-1925)⁸¹⁵.

Manifestațiile în amintirea episcopului Nestor Ioanovici (1829-1830) au avut loc, așa după cum s-a stabilit în primăvara anului, în ziua de 26 octombrie 1929. Au luat parte o serie de personalități bisericești, politice și culturale, între care amintim pe Roman Ciorogariu, Tit Simedrea, Vasile Stan, Aurel Vlad, Vasile Goldiș, Gh. Bogdan-Duică. Festivitățile au avut loc în sala mare a Palatului cultural.

⁸¹³ *Demonstrația studenților în teologie*, în „Românul”, anul XV, nr. 14, 6 aprilie 1930, p. 1.

⁸¹⁴ A. E. O. R. Arad, *grupa a IV, dosar 4/1929*, doc. 5743, f. 158.

⁸¹⁵ „Bis. și Șc.”, anul LIII, nr. 42, 13 octombrie 1929.

Cu ocazia manifestărilor episcopul Grigorie al Aradului afirma: „Emoționante sunt aceste momente de sărbătoare pentru noi, care praznuim o sută de ani de la instalarea celui dintâi episcop de sânge românesc în scaunul episcopesc al Aradului”, accentuând că alegerea lui Nestor Ioanovici a însemnat „triumful principiului național în Biserică și înfrângerea parțială a absolutismului habsburgic”. Episcopul aduce și un frumos elogiu „religiozității” și „românismului” lui Nestor Ioanovici care „a biruit suferințele, căci știa că nimic nu-i zadarnic în lume și că dincolo de trudă de țese biruința tainică mântuitoare”⁸¹⁶.

Toate festifitățile, discursurile și conferințele prezentate cu acest prilej sunt cuprinse în volumul „Triumful Ortodoxiei la Arad”, apărut la Arad în același an. Despre acest volum, arhimandritul Iuliu Scriban afirma în revista „Biserica Ortodoxă Română” că „cititorii trebuie să știe că au în această carte împliniri de fapte și amănunte, cari trebuie să stea în mintea noastră totdeauna pentru că ele ne sunt o armă întru apărarea ortodoxiei noastre”⁸¹⁷.

X. Atitudinea episcopului referitoare la reînființarea Episcopiei Timișoarei

La 2 decembrie 1932, episcopul dr. Grigorie Comșa protesta contra hotărâri Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române care pusese în discuție reînființarea Episcopiei Timișoarei. Dacă bătrânul episcop Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului s-a consolat într-o formă oarecare, nu tot astfel a fost cazul și cu tânărul și energicul episcop al Aradului, care nici nu voia să audă de o astfel de soluție pe care o considera jignitoare pentru prestigiul său personal ca și pentru al Episcopiei arădene.

Bazat pe activitatea sa multilaterală și prodigioasă, pe alesele sale însușiri sufletești, dar și pe autoritatea de care se bucură în fața bănățenilor, episcopul aștepta de multă vreme invitația de a urca scaunul episcopal al Timișoarei și atunci era firească hotărâre Sf. Sinod, ce pune serioase piedici ascensiunii sale spre viitoarea mitropolie a Banatului să o considere drept o „tentativă” de a i se tăia posibilitatea de înaintare spre o treaptă ierarhică superioară în organismul ierarhiei bisericii noastre.

Dacă în anii 1932 și 1933 era îngrijorat de consecințele prevăzute ale

⁸¹⁶ Vezi: „Triumful Ortodoxiei la Arad”, Arad, 1929.

⁸¹⁷ „B. O. R.”, anul LIV, nr. 21, 25 mai 1930, p. 2.

acestei hotărâri sinodale, în 1934, când scaunul episcopal al Caransebeșului - sortit de a se muta în Timișoara - se completează cu un ierarh tânăr, în persoana episcopului dr. Vasile Lăzărescu, episcopul Grigorie era mai mult decât revoltat. Episcopul Aradului, în cazul mutării scaunului eparhial de la Caransebeș la Timișoara pierdea ori ce nădejde de a mai ajunge episcop la Timișoara sau eventual mitropolit al Banatului.

În urma acestor nemulțumiri, episcopul Grigorie trimite mai multe memorii și proteste Sfântului Sinod, Consiliului Central Bisericesc și înaltelor autorități de stat, fiind susținut și de către unii intelectuali bănățeni care îl apreciau și-l iubeau ca pe un adevărat părinte arhipăstor. La 21 februarie 1933, episcopul de la Arad înaintează un protest contra hotărârii Sf. Sinod din 2 decembrie 1932, și pe care patriarhul Miron Cristea a pus următoarea rezoluție: „A avea centrul episcopesc în Timișoara e o necesitate imperativă. Acolo e centrul Banatului, cu episcopie catolică și sârbă și cu un vicariat unit. Iar noi ortodocși să stăm la oraș mic, fără importanță. Deci, e de dorit a se muta acolo Episcopia de la Caransebeș, luând de la Arad numai Timișoara, cu observarea formelor legale”⁸¹⁸.

Sesizându-se și de multele memorii care susțineau înființarea Episcopiei din Timișoara prin mutarea celei de la Caransebeș, episcopul Grigorie Comșa se ridică din nou cu vehemența contra oricăror încercări de a știrbi granițele eparhiei sale prin desfacerea părților „anexate” din Banatul timișan la 1865 eparhiei Aradului. Consiliul eparhial arădean, în ședința plenară din 4 martie 1935, prezidată de episcop, adresează Consiliului Central Bisericesc un protest în care era arătat că ei se opuneau „acestei tentative”, protestând față de ori ce încălcare „ale drepturilor noastre teritoriale și jurisdicțional prin intenția mutării episcopiei de Caransebeș pe teritoriul nostru”. La numai câteva zile de la acest protest episcopul Grigorie, la 15 martie înaintează Sf. Sinod un nou memoriu intitulat *Referat în chestia cu Episcopiei Timișorii*, urmat, la numai câteva zile, de un altul, înaintat „forurilor înalte ale Statului și Bisericii”, intitulat: *Interesele și drepturile teritoriale ale eparhiei Aradului*, în care, reeditând motivele invocate în memoriile anterioare, protestează din nou contra „tentativei” de a se muta scaunul episcopal de la Caransebeși pe teritoriul Episcopiei Aradului, la Timișoara. În cazul în care totuși acest lucru se va întâmpla, episcopul Grigorie cerea „o nouă și echitabilă arondare a tuturor

⁸¹⁸ Gheorghe Cotoșman, *Bănățenii și Episcopia Timișorii*, Caransebeș, 1938, pp. 58-60.

episcopiilor din mitropolia Ardealului [...] luându-se în combinație chiar și județul Mehedinți”⁸¹⁹.

Această problemă a mutării scaunului episcopal de la Caransebeș la Timișoara nu se încheie nici după moartea episcopului Grigorie Comșa, ea durând încă patru ani, până în toamna anului 1939.

XI. Recunoștință pentru întreaga activitate.

Membrul de onoare al Academiei Române

Cu numai câteva luni înainte de sfârșitul său, episcopul Grigorie Comșa, în articolul *Tuturor toate m-am făcut*, publicat în revista „Biserica și Școala”⁸²⁰, încerca un bilanț la 10 ani de activitate. Dorea să convingă pe păstoriții săi că toate realizările sale se datorau în primul rând chemării pe care o simțea în calitatea sa de ierarh. În cei zece ani de episcopat, paralel cu activitatea desfășurată în plan bisericesc și economic și-a continuat și activitatea publicistică începută încă din perioada sa sibiană. A colaborat la reviste din Sibiu, Arad, Caransebeș, Chișinău, București. A publicat peste o sută de cărți, unele bucurându-se chiar de premii academice.

Prețuit de „suflarea românească”, episcopul dr. Grigorie Gh. Comșa, ca „om de carte”, teolog și ierarh de seamă al Bisericii Ortodoxe Române, încă înainte de a ajunge în scaunul eparhial al Aradului, a fost distins cu înalte decorații și titluri: *Răsplata Muncii pentru Biserică clasa I, Coroana României în gradul de ofițer*, ambele conferite de regele Ferdinand în anul 1923. La începutul anului 1925, pentru merite remarcabile aduse Ortodoxiei, patriarhul Damianos al Ierusalimului l-a decorat cu *Ordinul Sfântului Mormânt în gradul de Comandor*⁸²¹.

După intrarea în episcopat, apreciindu-i-se activitatea i se conferă *Coroana României în gradul de Marea Cruce*, decernat în anul 1930 de Regele Mihai I de România prin Înalta Regență și *Meritul Cultural pentru Biserică în gradul de Cavaler clasa I*, ordin conferit de regele Carol al II-lea. În

⁸¹⁹ *Ibidem*, p. 128. Înființarea Episcopiei ortodoxe române a Timișoarei se realizează abia prin Decretul-lege din 7 noiembrie 1939 publicat în „Monitorul Oficial” (CVII, 1939, nr. 259, miercuri, 8 noiembrie, pp. 6443-6444). Pentru amănunte vezi: I. D. Suci, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, pp. 227-228.

⁸²⁰ Anul LIX, nr. 2, 13 ianuarie 1935, p. 2.

⁸²¹ „Bis. și Șc.”, anul XLIX, nr. 12, 22 martie 1925, p. 7.

anul 1929, Congresul al II-lea misionar întrunit la Chișinău, i-a oferit titlul de *Episcop misionar*, prin aceasta recunoscându-i-se meritele pe tărâm misionar și pastoral, o dovadă a muncii depuse pentru cauza bisericească, națională și culturală, fiind ales membru de onoare și președinte de onoare a mai multor societăți științifice și culturale românești. A fost membru de onoare al *Ateneului Nicolae Iorga*, al *Societății studenților în teologie Academia Ortodoxă* din Cernăuți; membru de onoare al *Societății cultural-artistice Gheorghe Muzicescu* din București; al *Societății Academia Artelor Frumoase* din Timisoara; al *Societății Culturale Jiul* din Târgul-Jiu; președinte de onoare al *Institutului Social-Banat-Crișana*; patronul și președintele de onoare al corului „Armonia” din Arad; patronul și președintele de onoare al *Societății studenților teologi Episcopul Grigorie din Topolavățul Mare*⁸²².

La 18 martie 1934, ca răsplată pentru meritele câștigate pe tărâul cărturăresc, a fost ales a fost ales membru de onoare al *Societății scriitorilor români*⁸²³, iar pentru întreaga sa activitate publicistică, la 22 aprilie 1934 a fost ales membru de onoare al *Sindicatului ziariștilor din Banat*⁸²⁴.

Cu o încununare a întregii sale activități, cel mai înalt for de știință și cultură al țării, Academia Română, în ședința din 28 mai 1934, prin istoricul Ioan Lupaș, propune pe episcopul Grigorie Comșa ca membru de onoare. „Între membrii înaltului cler - spunea Ioan Lupaș - P. S. Sa. Episcopul Aradului Grigorie Comșa desfășoară la granița de vest a României întregite o activitate literar-culturală intensivă și sistematică. În afară de propovăduirea prin viu grai, în anii din urmă s-a distins și puțin o respectabilă serie de tipărituri pentru care înseși Academia Română a aflat de bine a-l premia [...]. Pentru munca stăruitoare și râvna neobosită a Prea Sfinției Sale, propunem să fie ales membru de onoare al Academiei Române” Propunerea este semnată, pe lângă Ioan Lupaș și de Octavian Goga, George Murnu, Ștefan Ciobanu, Sextil Pușcariu, Ion Ianculeț, Al. Brătescu-Voinești, Silviu Dragomir, Ion Simionescu, Andrei Rădulescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Constantin Rădulescu-Motru, Dimitrie Gusti, D. Voinov, George

⁸²² „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 21, 26 mai 1935, pp. 2-3.

⁸²³ Cf. *Telegrama președintelui Societății, Corneliu Moldovan*, în „Bis. și șc.”, anul LVIII, nr. 13, 25 martie 1934, p. 3.

⁸²⁴ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 19, 6 mai 1934, p. 7.

Vâlsan, Simion Mehedinți, George Balș, George Țițeica, Grigorie Antipa și P. Bogdan⁸²⁵.

Acest eveniment nu scapă din vederea revistei „Biserica și Școala”, organul oficial al Episcopiei Aradului. În numărul 23 din 3 iunie 1934, revista consemna, că, „în vreme de 9 ani de episcopie a adus Bisericii și neamului românesc beneficii neprețuite” motiv pentru care, înalta instituție de cultură din România, apreciind elogios această activitate multilaterală⁸²⁶. Este răsplata binemeritată a unei bogate activități literare și misionare desfășurată în câmpul Ortodoxiei românești.

Printr-o scrisoare, datată în 15 iunie 1934, și semnată de Ludovic Mrazec, președintele Academiei Române și George Țițeica, secretarul Academiei, i se aducea la cunoștință episcopului Grigorie de onoranta alegere⁸²⁷. În scrisoarea de răspuns din 18 iunie 1934, adresată președintelui Academiei Române, ierarhul arădean mulțumea pentru „cinstea ce mi s-a făcut” acordându-i-se înalta distincție primită din partea înaltului „areopag al culturii și științei românești care îi dă curaj și prestigiu [...] în munca creatoare de armonie și pace sufletească”. Episcopul Grigorie Comșa considera că opera Bisericii este apreciată de cel mai înalt for cultural și științific român și că „lupta pentru triumful educației religios-morale, armonizarea individului, al familiei și a societății cu orientățiunile divine, este cea mai utilă și mai nobilă”⁸²⁸.

XII. Ultimele zile de viață. Moartea și înmormântarea episcopului

Revista „Biserica și Școala” (an. LIX, nr. 20, p. 6) din 19 mai 1935, anunță credincioșii eparhiei că „în urma eforturilor mari și osteneții grele depuse pentru binele eparhiei noastre P. S. Sa Episcopul nostru Grigorie zace de mai multe zile bolnav la pat. Înaltul pacient stă sub tratamentul mai multor medici distinși din Arad și Cluj”.

Încă în ziua de 13 mai, care coincidea și cu ziua de naștere a episcopului, consilierii și funcționarii Episcopiei, mulți preoți și intelectuali din Arad,

⁸²⁵ „An. Acad. Române”, tom LIV, Ședințele din 1933-1934, p. 113.

⁸²⁶ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 23, 3 iunie 1934, p. 5.

⁸²⁷ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 26, 24 iunie 1934, pp. 3-4.

⁸²⁸ „Bis. și Șc.”, anul LVIII, nr. 27, 1 iulie 1934, p. 1.

au venit să-i ureze ierarhului însănătoșire grabnică și mulți ani, întrunindu-se în capela reședinței episcopale unde au înălțat rugăciuni pentru sănătatea ierarhului. Serviciul religios a fost pontificat de preoții Gheorghe Ciuhandu, Mihai Păcățean și Ioan Georgea. După slujbă s-au prezentat la patul celui suferind urându-i grabnică însănătoșire. Zilnic primea o mulțime de scrisori și telegrame cu urări de vindecare. Despre starea sănătății episcopului Grigorie se interesau o serie de personalități ale vieții politice, bisericești și culturale românești, între care amintim, regele Carol al II-lea, patriarhul Miron Cristea, prim-ministru Gheorghe Tătărescu, Alexandru Lapedatu, pe atunci ministru al cultelor. În ziua de marți 21 mai a fost vizitat de metropolitul Nicolae Bălan, mentorul său spiritual, despărțindu-se cu lacrimi în ochi.

Suferind de „o varice la picior, pe care a cam neglijat-o”, episcopul Grigorie a fost consultat și de dr. Iuliu Hațegan din Cluj, dar, desnodământul nu a mai putut fi evitat. În dimineața zilei de 25 mai 1935, orele 10 și 15 minute, episcopul dr. Grigorie Gh. Comșa al Aradului trece la cele veșnice⁸²⁹.

Episcopul dr. Grigorie Gh. Comșa s-a stins din viață la vârsta de numai 46 de ani, când își făcea ascensiunea în mod vertiginos pe scara vrednicilor și când, prin inteligența și cultura sa vastă și complexă predomina întreaga viață intelectuală din Banat și Crișana.

Cu ocazia morții sale, în ședința publică solemnă din 27 mai 1935 a Academiei Române, președintele ei Ludovic Mrazec, aducea la cunoștința celor prezenți că „în după amiaza zilei de vineri 25 mai curent a încetat din viață, la o vârstă încă tânără, colegul nostru onorariu Prea Sfinția Sa Episcopul Aradului Grigorie Comșa. Iubitul ierarh se făcuse cunoscut întregii intelectualități românești printr-o intensă și sistematică activitate literară și cultural morală desfășurată la granița de vest a României întregite. Pentru aceasta se folosea atât de eficacitatea viului grai, cât și de mijlocul scrisului. El cutreiera satele, chiar pe cele mai îndepărtate care nu văzuseră vreodată înalta față bisericească. La această jertfă directă a adăugat o serie de zeci de tipărituri moralizatoare, toate datorate condeiului său. Una din acestea [...] a fost premiată în 1932 de instituțiunea noastră. Apreciind-i

⁸²⁹ *Moartea P. S. Sale Episcopului Grigorie*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 20, 26 mai 1935, p. 1; vezi și Simion Stana, *Zece ani de la moartea episcopului dr. Grigorie Gh. Comșa*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIX, nr. 22, 27 mai 1945, p. 165.

această neostoita muncă, Academia Română la ales membru onorariu al ei anul trecut”⁸³⁰.

Luni, 27 mai 1935, a fost depus în catedrala din Arad iar marți, 28 mai la orele 10 i s-a săvârșit prohodul de către episcopul Cosma Petrovici al Dunării de Jos în calitate de delegat al patriarhului Miron Cristea, de episcopul Vasile Lăzărescu al Caransebeșului, ca delegat al mitropolitului Nicolae Bălan, de arhiepiscopul-vicar Andrei Mager de la Oradea, episcopul Vasile Stan de la Sibiu și arhimandritul Policarp Morușca de la mănăstirea Hodoș Bodrog, peste cinzeci de preoți și patru diaconi. La slujba înmormântării au mai fost prezenți între alții: Antoniu Mocioni, ca reprezentant al regelui Carol al II-lea, Alexandru Lepădatu, ministrul Cultelor, generalul Ion Antonescu și reprezentanți ai celorlalte culte religioase. A fost înmormântat la mănăstirea de la Hodoș-Bodrog alături de mormântul episcopului Iosif Ioan Goldiș (1898-1902)⁸³¹.

Odată cu dramaticul său sfârșit, la o vârstă când era în plină putere a dispărut de pe firmamentul Bisericii un spirit dinamic și practic, un cărturar al Bisericii și Națiunii, tocmai într-o perioadă de reconstrucție spirituală a neamului românesc. El rămâne în istoria Episcopiei Aradului mereu preocupat de turma încredințată spre arhipăstorire ca un ierarh puternic ancorat în realitățile vremii sale și ca un fecund condei pe tărâm cărturăresc.

Încercând o prezentare amplă a vieții și activității episcopului dr. Grigorie Comșa al Aradului impresionează dragostea lui față de credința strămoșească, felul cum a acționat pentru ca ea să rămână așa cum ne-au transmis-o străbunii și așa să poată fi transmisă urmașilor.

Dragostea de neam și Biserică i s-au înfiripat în suflet încă din pruncie, provenind dintr-o familie românească și ortodoxă. Aceste două coordonate îi definesc întreaga personalitate, care îl caracterizează în ori ce moment al vieții indiferent că este funcționar al ministerului Cultelor și diacon catedral sau este secretar mitropolitan și redactor al foii „Telegraful Român” din Sibiu, cu atât mai mult, începând cu anul 1925 când este ales în scaunul vacant al Episcopiei Aradului. Venea în orașul de pe Mureș în urma atâtor ierarhi de seamă ai Bisericii Ortodoxe Române, Sinesie Jivanovici (1751-1768),

⁸³⁰ „An. Acad. Române”, tomul LV, Ședințele din 1934-1935, p. 151.

⁸³¹ *Înmormântarea P. S. Sale Episcopul Grigorie. La catafalcul iubitelui nostru episcop*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 22, 23, 24, 16 iunie 1935, pp. 2-5.

Nestor Ioanovici (1829-1830), Procopie Ivașcovici (1853-1873), Miron Romanul (1873-1874) și Ioan Ignatie Ignatie Papp (1903-1925).

Episcopul dr. Grigorie Gheorghe Comșa a fost și a rămas un ilustru exemplu pentru toți, om de omenie, vlădică ales, teolog și cărturar de seamă. A trăit mult în sufletul credincioșilor săi pentru că a ars neîncetat ca o lumânare răspândind în jurul său lumină și căldură creștină. A lăsat în urma sa „o muncă gigantică ce nu va putea fi egalată nici într-o sută de ani e acum înainte”⁸³².

⁸³² Ion D. Ungureanu, *†Episcopul Grigorie Comșa*, în „Românul”, anul XVIII, nr. 12, 2 iunie 1935, p. 1.

XIX.

Episcopul dr. Andrei Magieru

(1936-1960)

A fost unul dintre cei mai distinși ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române din prima jumătate a secolului al XX-lea. Aria geografică a activității sale s-a întins peste un mare teritoriu de la granița de vest a țării, începând din Banat și până în nordul Crișanei. Ca arhieru vicar al Episcopiei Oradiei a fost cunoscut și iubit de toți românii ortodoxi din această eparhie. Ca episcop al Aradului a păstorit vreme de 24 de ani, această eparhie întinsă peste județele Arad și Hunedoara și, pentru scurtă perioadă, și peste o parte a Banatului.

I. Originea familiei, studiile și intrarea în viața publică

Inițial, numele familiei era Magheru, nume care mai târziu a suferit transformări pentru a ajunge la forma de Magieru. O ramură a familiei Magheru, în secolul XIX-lea, s-a mutat peste Carpați, stabilindu-se în Craiova. Vechile legături de familie nu au mai fost întreținute, dar din această familie face parte generalul Gheorghe Magheru, fost ministru de război în Muntenia anilor 1848.

Toate „testimoniile școlare” de la Gimnaziu greco-catolic din Beiuș, redactate în limbile maghiară și română, poartă numele de Magheru, pe când actele de la Institutul Teologic din Arad, cel de Magieru. În legătură cu aceasta episcopul Andrei mărturisea că „dirigintele clasei, un profesor de istorie, suținea cu tărie că litera „h,, nu are nici un rost, fiindcă în ungurește „ge”și așa nu se pronunță ca diftong. Deci „h,,este pur și simplu de prisos și a fost eliminat. Așa a fost eliminat și „u,, de la sfârșitul numelui, tot ca fiind de prisos. Ceva mai mult, s-a mers în continuare cu tendința de a se scrie numele Magyer, dar în locul literei „y,, episcopul Andrei a pus litera „i,,. Iar pentru a nu da loc la alte interpretări, a mai adăugat un „u,, la sfârșit și astfel s-a obținut numele de *Magieru* din cel de *Magheru* cum a fost originar⁸³³.

Episcopul Andrei (din botez Aurelian Iancu Paul) Magieru a văzut lumina zilei la 15/27 iunie 1891 în comuna Saturău (azi Brazii), de lângă Gurahonț, din județul Arad, în casa preotului Traian Iulius Magieru, fost elev al lui Roman Ciorogariu, mai târziu protopop al Butenilor, unul dintre cei mai înflăcărați naționaliști din a doua jumătate a veacului al XIX-lea și primii ani ai celui următor⁸³⁴. Protopopul Traian Magieru a desfășurat și o bogată activitate literară, scriind nuvele, poezii și piese de teatru, alături de multe articole, publicate, între anii 1889-1909, în ziarul „Tribuna,, din Arad. Personajele scrierilor sale au prins contur, ele fiind inspirate din viața satului. Dintre acestea amintim: *Ură și dragoste* (în trei acte) și *Gurgoi Împărat* (comedie ușoară). Acestea erau prezentate în cercurile intelectualilor români precum și în fața țăranimii de la sate, cu ocazia diferitelor sărbători religioase ori serbări de sfârșit de an⁸³⁵.

Dinspre mamă, episcopul Andrei se trage tot dintr-o familie de preoți. Mama sa, Ana Băbuția, era fiica preotului Băbuția din Saturău, de lângă

⁸³³ Pavel Berariu, *Din viața episcopului dr. Andrei Magieru al Aradului (1936-1960)*, Arad, 1997, p. 17.

⁸³⁴ Traian I. Magieru (1865-1909) făcea parte din a patra generație de preoți ai familiei. S-a născut la Vidra, în 7 august 1865 Școala secundară a urmat-o la Beiuș (1877-1882), iar Institutul Teologic la Arad (1883-1886). Deși a încetat din viață încă de tânăr, la vârsta de 44 de ani, Traian Magieru a avut o viață agitată. A adormit întru Domnul la Budapesta, în anul 1909, fiind îngropat inițial la Buteni, dar apoi a fost reînhumat în cimitirul Pomenirea din Arad, pe aleea centrală. Pentru amănunte vezi: P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, pp. 353-354, 549.

⁸³⁵ *Ibidem*, pp. 353-354.

Gurahonț⁸³⁶. „Bunătatea ei de mamă, vrednicia ei de preoteasă, credința ei neșovăitoare și lacrimile vărsate din belșug peste Cartea de rugăciuni, care i-a fost cea mai bună tovarășă în viață, au primit încă de pe pământ o dreaptă răsplătire. Rămasă văduvă cu cinci copii și cu o pensie de mizerie, ajunge totuși ajutată de Dumnezeu, să-și facă pe cei doi feciori preoți”. Este vorba de Aurelian, ajuns episcop al Aradului și Cornel⁸³⁷, preot și vicar al Episcopiei Aradului, „iar cele trei fiice să le înzestreze și să le mărite tot după preoți, dintre cari unul ocupă treapta și slujba de protopop al Gurahonțului,⁸³⁸”.

Andrei Magieru a început școala primară în comuna natală, pe care o termină la Timișoara. Clasele de liceu le-a început la Arad, apoi le-a continuat la Beiuș, absolvindu-le cu calificativul „foarte bine,„. Între anii 1909-1913 a făcut studii strălucite la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți, apoi pe cele ale Facultății de Litere de la Budapesta. La 10 martie 1916, la Cernăuți, obține și titlul de doctor în Teologie cu calificativul „magna cum laude”. Din tinerețe și-a dobândit o frumoasă cultură generală și de specialitate, întemeiată pe o bună cunoaștere a limbilor clasice și a unor limbi de circulație ca, germana, franceza, engleza iar mai târziu și limba

⁸³⁶ Pe atunci parohia avea numai 50 de case însă avea filie și Zeldișul vecin. Ana Magier, a trăit ultimii ani ai vieții în reședința episcopală din Arad. A adormit în Domnul la 5 septembrie 1939, pe când avea vârsta de 70 de ani. La catafalcul, ei așezat în capela reședinței episcopale s-au perindat preoții din Consiliul eparhial, de la catedrală și Academia de Teologie. La cântarea Prohodului a luat parte un sobor de 12 preoți alături de credincioși, cântăreți, coriștii corului „Armonia, și protopopul Aradului, preotul Florea Codreanu, care a adresat un frumos cuvânt de rămas bun și mângâiere pentru familie. Cortegiul funerar plecat de la reședința Episcopiei, s-a îndreptat spre cimitirul „Pomenirea,„ unde s-a făcut înhumarea. Aici, episcopul Andrei a rostit o cuvântare emoționantă: „Iubită mamă, fiii și fiicele tale stăm copleșiți de durere în fața groapei tale. Ceasul despărțirii noastre a sosit. Cum să-ți mulțumim pentru tot ce ne-ai făcut, fiindu-ne tu în cei 30 ani din urmă și tată ? Putea-vom noi răsplăti îndeajuns prin rugăciunile și milosteniile făcute pentru sufletul tău, marea bunătate și purtarea de grijă ce ai avut-o față de noi ? O, cât suntem de slabi și neputincioși când e vorba de recunoștință. Pleacă însă mângăiată dintre noi. În fața groapei tale îți făgăduim că vom păstra legătura dragostei dintreolaltă, așa cum tu ne-ai învățat. Chipul tău de peste vreme, va străjui această legătură adragostei. Vom vesti până la moarte că am avut o mamă bună și credincioasă. Pilda ta rămâne cea mai bună școală pentru viața noastră”. Cf. † *Ana Magieru*, în „Bis. și Șc. „, anul LXIII, nr. 37, 10 septembrie 1939, p. 303, 304.

⁸³⁷ Cornel s-a născut la 1893 și a decedat în 1947, înmormântat în cimitirul Pomenirea.

⁸³⁸ Constanța, căsătorită cu preotul Ioan Popoviciu din Almaș. Valeria, căsătorită cu protopopul Constantin Lazăr din Gurahonț. Emilia, căsătorită cu preotul Virgil Bulz din Steia (jud. Hunedoara), apoi preot în Gurahonț. Cf. P. Berariu, *op. cit.*, p. 20.

rusă. Începând din această perioadă, pentru o bună bucată de vreme, viața lui Aurelian Mager, viitorul episcop Andrei al Aradului, se vor lega de Oradea⁸³⁹.

II. Activitatea de la Oradea

II. 1. Profesor și rector al Academiei Teologice

În 1914, după reîntoarcerea de la Cernăuți este numit „*rector*” al Internatului Diecezan ortodox din Beiuș, post în care funcționează până în anul 1917. Apreciat de viitorul episcop Roman Ciorogariu (1921-1936), pe atunci doar președinte al Consistoriului eparhial de la Oradea, este transferat în aceeași demnitate la Oradea, devenind primul său colaborator⁸⁴⁰. Între anii 1918-1921 funcționează ca secretar consistorial⁸⁴¹; iar din 1921 până în anul 1926, este consilier referent bisericesc. De fapt, Andrei Magieru a fost „mâna dreaptă” a episcopului Roman Ciorogariu, greu încercat atât de vârsta înaintată cât mai ales de nenorocirea căreia a căzut victimă pierzându-și brațul drept. Andrei Magieru a intrat în cler în anul 1918, când a primit hirotonia întru diacon, iar peste patru ani, întru preot. În 1925 a fost hirotesit protoiereu, iar în anul următor a fost tuns în monahism de către starețul mănăstirii Sinaia. În cursul aceluiași an, episcopul Roman Ciorogariu l-a hirotesit protosinghel, iar în 1925 i se acordă rangul de arhimandrit⁸⁴².

Imediat după Marea Unire s-a simțit un neajuns, necunoașterea limbii române sau a cunoașterii ei prea puțin de către cei chemați cu implementarea administrației românești în Oradea. Din această cauză, la 24 aprilie 1919, secretarul consistorial Aurelian (Andrei) Magieru se adresează Consiliului dirigent, de la care primește „concesiunea de a putea deschide în Oradea-Mare, un curs de limba română, începând de la 1 mai a.

⁸³⁹ Gheorghe Lițiu, *Episcopul dr. Andrei Magieru (1891-1960)*, în „M. B.”, anul XXX, 1980, nr. 10-12, pp. 718-719; P. Berariu, *op. cit.*, p. 11.

⁸⁴⁰ P. Beraru, *op. cit.*, p. 11-12.

⁸⁴¹ Probabil în această calitate, în anul 1919, „informează cu date concrete înscrise pe hartă pe delegatul francez al Conferinței de Pace de la Paris și contribuie astfel la trasarea granițelor actuale spre vestul țării,, Andrei Lupșa, *Slujitori, ctitori și binefăcători ai bisericii cu Lună între anii 1920-1940*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani,, Oradea, 1984, p. 213.

c.". Din aceleași considerente ale cunoașterii limbii române, în 18 noiembrie 1919 a fost instituit și secretar al Facultății de Drept din Oradea⁸⁴³.

În toamna anului 1923 a fost numit rector al Academiei Teologice nou înființate la Oradea și profesor de *Exegeza Noului Testament*. Cu prilejul deschiderii cursurilor, în ziua de 16 octombrie 1923, noul rector a promis că va căuta să facă din această școală un altar al credinței strămoșești și al patriotismului românesc, de la granița de vest a țării⁸⁴⁴. Pe parcursul anilor, profesorii și studenții academiei și-au format un crez din îndemnul rectorului ei. Imediat după deschidere noul rector a întocmit *Regulamentul de organizare* care prevedea organizarea învățământului și a corpului didactic după modelul Facultății de Teologice din Cernăuți, iar educația după al Institutului teologic din Arad⁸⁴⁵.

Ca rector și profesor al Academiei Teologice din Oradea, a educat și îndrumat sute de candidați la treapta de preot. Împreună cu ceilalți profesori, a ținut mai multe conferințe publice în diferite orașe din Ardeal: Oradea, Beiuș, Vașcău, Arad, Timișoara și altele⁸⁴⁶. Pe lângă faptul că a fost primul rector al Academiei Teologice de la Oradea, a predat studenților, alături de confracții preoți selectați din cele trei mari provincii românești, „contribuind toți la bunul nume al școlii teologice din Oradea. Numele lor e bine să fie păstrat la loc de frunte în dezvoltarea vieții bisericești în eparhia Oradiei”⁸⁴⁷.

La Oradea, în calitate de rector și arhieru-vicar era mereu alături de episcopul Roman Ciorogariu, mai ales în marile sărbători, unde participau împreună la slujbe, și studenții cântau răspunsurile liturgice⁸⁴⁸. Arhieruul Andrei Magieru, împreună cu întreg corpul profesoral, a desfășurat o

⁸⁴² Zaharia Gh. Iova, *Personalitatea ierarhului arădean Andrei Magieru*, în „A. B.”, Anul I (40), nr. 5-6, 1990, p. 108.

⁸⁴³ P. Berariu, *op. cit.*, pp. 24-25.

⁸⁴⁴ Teodor Savu, *Încununarea luptei episcopului Roman Ciorogariu. Academia Teologică din Oradea – începuturi și dezvoltare*, în vol. „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea – 70 de ani de la înființare”, p. 17.

⁸⁴⁵ Idem, *Așezăminte pentru formarea slujitorilor bisericești*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani”, pp. 190, 191.

⁸⁴⁶ Dumitru Abrudan, *Pr. prof. dr. Ștefan Munteanu, al doilea rector al Academiei Teologice din Oradea*, în vol. „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea - 70 de ani de la înființare”, p. 37.

⁸⁴⁷ Idem, *Arhimandritul dr. Laurențiu Busuioc, duhovnic și profesor la Academia Teologică din Oradea*, în vol. citat, p. 72.

⁸⁴⁸ T. Savu, *Duhovnici ai Academiei Teologice orădene*, în vol. citat, p. 102.

frumoasă și rodnică activitate, sprijinind acțiunile „tuturor asociațiilor culturale, religioase și filantropice din Oradea”. Un rol deosebit a avut și în sprijinirea lucrării *Oastei Domnului* din Oradea. Sub îndrumarea sa „se organizau bucătării pentru săraci, susținute din donațiile ce se făceau cu prilejul unor înmormântări, spre a se răscumpăra astfel cununile atât de costisitoare. În ziarele locale apăreau donațiile făcute pentru bucătăria săracilor. Meritul acestei acțiuni revine în întregime arhierelui vicar Andrei, care participa împreună cu studenții teologi, la adunările *Oastei Domnului*”. Școala servitoarelor a fost tot o inițiativă deosebită a arhierelui Andrei, în cadrul căreia se pregătea un program didactic și religios pentru tinerele fete, venite de la sate ca servitoare. Ele erau învățate să scrie și să citească cu ajutorul elevelor de la Școala Normală⁸⁴⁹.

Lipsa de manuale a dus la litografierea unor cursuri cum a fost *Exegeza Noului Testament* al rectorului Andrei Magieru⁸⁵⁰. În calitate de arhieru, avea obiceiul ca în ultimii ani de studiu să hirotesească studenții ca citeți, aceasta pentru perfecționarea slujirii liturgice. Pentru obținerea rezultatelor cât mai bune studenților li se cerea să predea religia la școlile primare și secundare din Oradea. Practica omiletică și participarea la întrunirile *Oastei Domnului* erau alte cerințe în cadrul Academiei de Teologie. Caracterul samaritean al *Oastei Domnului* ducea la ajutarea bolnavilor din spitale și a deținuților din penitenciare⁸⁵¹.

Împreună cu întreg corpul profesoral al Academiei teologice, și-a manifestat sprijinul față de *Biserica cu Lună*, pe care au slujit-o cu devotament⁸⁵². Arhieru Andrei a fost foarte apropiat și iubit de credincioșii bihoreni fiind „singurul român din Oradea care cunoștea mai multe limbi și putea susține o conversație curentă în limbile franceză, germană, engleză, maghiară”⁸⁵³. Având o mare putere de muncă, s-a implicat cu multă seriozitate în desfășurarea în bune condiții a activității ecleziastice din Academia

⁸⁴⁹ Gh. Lițiu, *Academia Teologică din Oradea – sprijinitorii a activității culturale și misionare în eparhie*, în vol. citat, p. 109.

⁸⁵⁰ Ioan Porumb, *Activitatea culturală artistică a studenților Academiei Teologice din Oradea. Societatea de lectură „Atanasie cel Mare”*, în vol. citat, p. 115.

⁸⁵¹ *Ibidem*, p. 116.

⁸⁵² A. Lușșă, *Slujitori, ctitori și binefăcători ai bisericii cu Lună între anii 1920-1940*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani,” p. 225.

⁸⁵³ P. Berariu *op. cit.*, p. 21.

teologică și din parohiile orădene, mai ales prin primirea conducerii revistei „Legea Românească”.

Având o mare deschidere spre cunoaștere, toată viața și-a închinat-o studiului. În acest scop a întreprins numeroase călătorii în Franța, Anglia, Italia, Germania, țările nordice, U. R. S. S. Într-un pelerinaj la Locurile Sfinte, în anul 1925, a primit decorația de *Comandor al Sfântului Mormânt*. Acordând o mare atenție culturii franceze este decorat cu gradul de ofițer al Academiei Franceze. Aceste călătorii au fost încununuate de succese, deoarece era un bun cunoscător al limbilor străine. Cunoștea germana, franceza, rusa, engleza, italiana, maghiara, dar și limbile clasice, orientale, slavone și idișul. A contribuit la traducerea *Coranului* din limba turcă iar pe lângă numeroasele delegații străine a fost interpret, în sânul Bisericii, cu diferite ocazii⁸⁵⁴.

În afară de activitatea de rector al Academiei Teologice, Andrei Magieru a desfășurat în Oradea și alte activități. A luat parte, alături de Roman Ciorogariu, la ședința de constituire a Consiliului Național Român din Oradea Mare și Biharia și a Consiliului Militar Român. Strâns legat de aceasta, a militat pentru lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru unirea Transilvaniei cu România⁸⁵⁵.

II. 2. *Arhiereu-vicar*

Hirotonit diacon necăsătorit în 1918, preot în 1922, tuns în monahism în 1924 la mănăstirea Sinaia, cu numele de Andrei, protosinghel (1924), arhimandrit (1925)⁸⁵⁶. În ședința Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române din 4 martie 1926, arhimandritul Andrei este ales *arhiereu-vicar* cu numele de „Crișanul”. După cercetarea comisiei canonice și acordul autorităților de stat, la 4 iulie 1926 a fost hirotonit întru arhiereu, în biserica catedrală din Oradea, de către episcopii Roman al Oradiei, Grigorie al Aradului și Nicolae Ivan al Clujului⁸⁵⁷.

Timp de zece ani, între 1926-1936, bihoreni au profitat de înțelepciunea marelui episcop Roman Ciorogariu, întărită de vigoarea tinereții arhiereului vicar Andrei, într-o pilduitoare colaborare, în folosul culturii naționale a

⁸⁵⁴ *Ibidem*.

⁸⁵⁵ *Ibidem*, p. 156.

⁸⁵⁶ M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 261-262.

⁸⁵⁷ „Legea Românească”, anul VI, 1926, nr. 14, pp. 1-4.

poporului român, și mai ales în folosul Bisericii⁸⁵⁸. A fost fost principalul colaborator al episcopului Roman Ciorogariu, începând cu anul 1926 când ajunge arhiereu-vicar al Episcopiei Ortodoxe Române din Oradea⁸⁵⁹.

A fost un mare predicator și un bun scriitor. A desfășurat o bogată activitate socială și culturală fiind un destoinic misionar al Bisericii Ortodoxe Române. Andrei Magieru a fost caracterizat ca fiind „mare predicator, bun organizator, neîntrecut misionar, inimă caldă și însuflețită pentru marile idei și idealuri ale Bisericii și Neamului, Andrei a fost personalitatea în care și-a pus nădejdea întreg Bihorul, el ar fi avut puțința să despice noi zări de lumină pe bolta Ortodoxiei bihorene. Ca rector al Academiei Teologice a fost părintele bun și înțelept, ca arhiereu vicar a fost sufletul Episcopiei, a creat Școala de Duminică, minunată operă de evanghelizare a poporului, a sprijinit societățile de binefacere și culturale românești, a cutreierat întreg Bihorul revărsând lumină și mângâiere, încurajare și îmbărbătare în sufletele frământate și trudite ale românilor⁸⁶⁰.

Ori de câte ori a avut ocazia a combătut activitățile prozelitiste ale sectelor organizând diferite șezători religioase, a ținut conferințe la diverse societăți cultural-sociale din Oradea, a sprijinit *Societatea Ortodoxă a Femeilor Române*, prin conferințe și mai ales prin cele organizate în Duminica Ortodoxiei⁸⁶¹. Datorită faptului că în acea vreme existau puțini profesori români cu pregătire superioară, a ocupat și funcția de „secretar în mod provizoriu, al Academiei de Drept din Oradea Mare”⁸⁶².

II. 3. Plecarea de la Oradea

Pentru meritele sale deosebite, la 2 februarie 1936, Andrei Magieru a fost ales episcop al Aradului. Plecarea lui de la Oradea a produs o întristare bihorenilor, iar atitudinea lor în acele momente a fost cu totul inedită. „În fiecare gară din județul Bihor (Cefa, Mădăraș, Salonta, Tămașda) mult iubitul episcop era întâmpinat de preoți și mulțime de popor, pentru a-și lua rămas

⁸⁵⁸ Gh. Lițiu, *op. cit.*, în vol „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea-70 de ani de la înființare”, p. 33.

⁸⁵⁹ P. Berariu, *op. cit.* p. 23.

⁸⁶⁰ Andrei Lupșa, *Trei mari pierderi*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradei în ultimii două sute de ani”, p.229.

⁸⁶¹ A. Lupșa, *op. cit.*, p. 214.

⁸⁶² P. Berariu, *op. cit.*, p. 25.

bun de la vlădicul lor”⁸⁶³. „Cum să nu se întristeze Bihorul când în decembrie 1935 pe neașteptate pierde un astfel de om ! Cum să nu lăcrimeze inimile credincioșilor ortodocși când pierd un mare bărbat al Bisericii, care a fost întruchiparea nădejdlor și visurilor lor ! Andrei Magieru Crișanul a fost pregătit să fie omul Bihorului și nu al Aradului. Ca nimeni altul, el a cunoscut toate stările și frământările Bihorului, toate cătunele și așezările lui, toate bucuriile și durerile lui. El n-a mai putut fi înlocuit cu un alt bărbat asemenea lui”⁸⁶⁴.

În cuvântul de rămas bun, episcopul a spus: „Despărțirea de această biserică și de credincioșii și de frații mei preoți rămâne fără mângâiere. Timpul a trecut lin, frumos, căci sufletul meu s-a simțit aici, ca pomul sădit lângă izvorul apelor ce dă roadă la timp (Ps. 1). Aici am primit prin ungerea de sus darul preoției și al arhieriei. Îndrăgit-am această casă a Domnului unde am trăit cele mai curate clipe de înălțare sufletească. Aici a vibrat adesea sufletul meu de căldura rugăciunii. Aici am primit adesea cele mai frumoase inspirații ca: idei , gânduri, și planuri de muncă. Cu adâncă pietate am trecut totdeauna pragul acestei biserici, fiindcă întâlneam în ea atmosfera de sfințenie a celor 150 de ani trecuți peste dânsa. Am văzut întotdeauna în biserică un locaș misterios. Loc de întâlnire între cer și pământ. Cerul am încercat a vi-l coborî pe pământ. Nesfârșit de drumul desăvârșirii. Voi, iubiți creștini ne-ați înțeles, ceea ce ne-a dat curajul la lucru, ne-ați cinstit și ne-ați ascultat. Ați fost un ogor primitiv. Dragostea de biserică, care s-a dovedit de atâtea ori neîncăpătoare, a fost podoaba noastră. Bucuriile noastre au fost duhovnicești, de a vedea cum Hristos Domnul ia ființă în voi. Mulțumesc părintelui meu sufletesc P. S. Episcop Roman, care acum zace sub lespedeza acestei biserici din lumina căruia am aprins luminița uceniciei mele și căruia îi rămân recunoscător că mi-a îndreptat pașii spre slujirea lui Hristos, slujbă în care mi-am aflat cărarea vieții. Mulțumesc împreună slujitorilor frați preoți, pentru dragostea cu care mi-au sărit întotdeauna în ajutor și-i rog să mă cuprindă și în viitor în rugăciunile lor. Iar vouă iubiți credincioși, care prin cinstea ce mi-ați arătat-o întotdeauna, m-ați înconjurat și ați dat avânt aripilor mele sufletești, vă mulțumesc îndoit. Pastrați-mi buna amintire și din bogăția rugăciunii voastre, dați-mi și mie o fărâmă, ce-mi va fi de folos. Nu uitați pe arhierul vostru Andrei care dacă

⁸⁶³ *Ziua plecării P. S. Sale Dr. Andrei din Oradea*, în „L. R.”, nr. 4 din 1936, p. 42-48.

⁸⁶⁴ A. Lușșă, *op. cit.*, p. 214. Idem, *Trei mari pierderi*, în vol. „Din activitatea bisericească a Episcopiei Ortodoxe a Oradiei în ultimii două sute de ani”, p. 229.

a fost puțin la fapte și slab la vorbă, a fost totuși bogat în planuri bune pe care voia să le realizeze între voi, dar pe care timpul nu i le-a hărăzit. Se desface de acum legătura văzută între noi, dar cea nevăzută a sufletului va dăinui câtă vreme vom iubi această Biserică”⁸⁶⁵.

III. Alegerea și numirea de episcop al Aradului (1936)

După moartea episcopului Grigorie Comșa, la Arad trebuia ales un nou episcop. Preoțimea și credincioșii arădeni îl doreau pe arhiepiscopul Andrei Magieru de la Oradea. Deși acesta a refuzat în prima etapă venirea la Arad, în cele din urmă, acceptă. La Oradea, durerea despărțirii de arhiepiscopul iubit a dat naștere la înduioșătoare scene de rămas bun, în timp ce Aradul își primea în sfârșit episcopul dorit. Vorbind în fața Colegiului Electoral Bisericesc, arhiepiscopul Andrei spunea: „Două altare se ridică în fața mea, pe care voi avea să țin mereu aprins focul slujbei neadormite, cel al Bisericii și cel al Patriei. Prin Biserică îmi voi sluji mai bine Patria, căci Biserica este instituția prin care neamul nostru trăiește în veșnicie”⁸⁶⁶.

Despre prima candidatură a lui Andrei Magieru, cea din 1925, pentru scaunul eparhial de la Arad aflăm amănunte din unele epistole. Într-o scrisoare adresată lui Andrei Magieru pe 4 mai 1925, fratele acestuia, Cornel Magieru, îl informa despre cele întâmplate la prima candidatură: „Venind de la alegerea de ieri, îți comunic câteva impresii. Înainte de toate, Tu trebuie să te bucuri că ai scăpat de acest cuib infect, unde dacă reușeai aveai multe neplăceri. Lupta nu s-a dat împotriva persoanei Tale, ci mai mult contra lui Văitoianu⁸⁶⁷ și Ciorogariu⁸⁶⁸, asta a spus Goldiș⁸⁶⁹ lui Costi⁸⁷⁰, Goldiș și Cioban, avocat⁸⁷¹, Ți-au fost cei mai mari contrari. Cioban pentru

⁸⁶⁵ *Din predica de despărțire a episcopului Andrei Magieru*, în „L. R.”, nr. 4 din 1936, p. 42-43.

⁸⁶⁶ Gh. Lițiu, *Arhiepiscopul Andrei Magieru – Crișanul primul profesor și rector al Academiei Teologice din Oradea*, în vol. „Academia Teologică Ortodoxă Română Oradea - 70 de ani de la înființare”, pp. 33, 34.

⁸⁶⁷ Generalul Arthur Văitoianu (1864-1956), s-a remarcat în timpul primului război mondial. A fost președinte al Consiliului de miniștri între 27 septembrie – 1 decembrie 1919.

⁸⁶⁸ Episcopul Roman Ciorogariu al Oradiei.

⁸⁶⁹ Este vorba de Vasile Goldiș. Existau mulți contemporani de-a lui V. Goldiș care nu aveau o părere prea bună despre el. Vezi: P. Berariu, *op. cit.*, pp. 29-30.

⁸⁷⁰ Este vorba de protopopul Constantin Lazăr al Gurahonțului.

⁸⁷¹ Este vorba de avocatul Cioban Pompiliu din Timișoara.

Botiș⁸⁷² contra lui Ciorogariu”. În aceeași epistolă, Cornel Magieru își exprimă și părerea personală legată de această alegere. „Eu atribui căderea Ta și următoarelor două fapte: 1 Cu prefectul Timișoarei n-ai vorbit corect, amenințându-l, 2. Nu Te-a părtinit guvernul întreg, numai V. și Georgescu, drept dovadă că bănățenii liberali n-au votat cu Tine. Goldiș a fost la Ioan Chera⁸⁷³, vorbindu-i să nu voteze cu Tine și dacă a văzut că nu-l poate abate, a zis să se pună în pat să nu vie la alegere. Cu Secula⁸⁷⁴ s-a suduit de mamă Goldiș. Secula i-a zis „îmi pare rău că ești la mine în casă și nu pot să-ți dau răspunsul cuvenit”. Preoțimea și publicul arădean a manifestat pentru Tine. Toți sunt foarte revoltați contra lui Goldiș. După câtă desbinare, ură, dușmănie și împărăchierie am văzut între deputați, eu zic să nu-ți pară rău. Noi ne-am împăcat toți cu gândul. Comșa v-a avea mari neplăceri pe aici. Goldiș a zis către Ioan, că capul lui e în joc dacă reușești Tu. Are să meargă din Arad. A mai zis: clica⁸⁷⁵ asta să ne aleagă nouă episcop Mie îmi e suspect că toți au fost înțeleși pentru Comșa. Să nu poată face Brătianu să voteze liberalii bănățeni cu Tine, dacă el ar fi voit ? Asta nu o pot crede. Todor⁸⁷⁶ săracu, a început a plânge în biserică necăjit⁸⁷⁷.

Un lucru este însă clar: arădenii, preoțimea, toți au votat pentru Andrei Magieru și erau în același timp foarte revoltați împotriva lui Vasile Goldiș care prin toate mijloacele căuta să împiedice numirea lui Andrei ca episcop. Mai mult, Vasile Goldiș a căutat să determine oameni influenți să nu voteze cu Andrei Magieru.

Protopopul Constantin Lazăr al Gurahonțului și cumnat al arhiereului-vicar Andrei, la 5 mai 1925 scria: „Corteșit-au Goldiș în fel și chip până în ziua alegerii, umblat-a în jurul Aradului (Șiria), bunăoară la Secula, dar Secula numai că nu l-a scos afară din casă [...] umblat-a pe la toți [...]. După denie, sâmbătă seara, umbla pe la masă la deputați în restaurant, după cină prin cafenele [...] și prelucrau și ei pe unul și altul⁸⁷⁸”.

⁸⁷² Este vorba de pr. prof. dr. Teodor Botiș, rectorul Academiei Teologice din Arad.

⁸⁷³ Mare proprietar din Arad.

⁸⁷⁴ Mare proprietar din Șiria.

⁸⁷⁵ Este vorba de Arthur Văitoianu, Roman Ciorogariu și Georgescu.

⁸⁷⁶ Este vorba de dr. Teodor Babuția, medic în Gurahonț, rudă cu familia Magieru.

⁸⁷⁷ P. Berariu, *op. cit.*, pp. 27-28. Scrisoarea din 4 mai 1925 a preotului Cornel Magieru către Andrei Magieru.

⁸⁷⁸ P. Berariu, *op. cit.*, pp. 28-29. Scrisoarea din 5 mai 1926 a protopopului Constantin Lazăr al Gurahonțului către cumnatul său arhiereul-vicar Andrei Magieru.

Episcopul Roman Ciorogariu al Orădiei scria în 1935, despre aceste alegeri: „Când în 1925 a căzut la alegerea de episcop în Arad l-am întâmpinat cu vorba: Nu-i nimic, dragă Andrei, dacă nu vor arădenii episcop, te voi face eu”⁸⁷⁹.

În cele din urmă, a fost așa cum a dorit Vasile Goldiș, episcop al Aradului a fost ales Grigorie Comșa. A păstorit doar zece ani, când după o grea suferință, a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la mănăstirea de la Hodoș-Bodrog. Astfel, în anul 1935, scaunul eparhial al Aradului a devenit din nou vacant.

Alegerea noului episcop a avut loc la 15 octombrie 1935, când, „după oficierea unui Te Deum în capela de la Patriarhie, de unde toți deputații Congresului au trecut în sala de ședință a Corpurilor legiuitoare pentru săvârșirea alegerii. Ședința a fost deschisă de Patriarhul Miron. După aceasta scaunul prezidial a fost ocupat de Mitropolitul Nicolae al Ardealului, fiind eparhia Aradului sufragana Mitropoliei de Sibiu. Pentru actul alegerii au fost designați ca bărbați de încredere părintele consilier Mihai Păcățianu și dr. Ioan Suciul fost ministru. Votarea s-a făcut cu bile. La despuierea urnelor s-a constatat că s-a dat 161 voturi, deci candidatul care va primi majoritatea de 81 de voturi, va fi episcopul Aradului”⁸⁸⁰.

În urma votării nu s-a obținut numele viitorului episcop, rezultatele fiind: „P. S. Sa Arhiepiscopul Magieru 79 voturi, P. S. Sa Arhiepiscopul Tit Simedrea de la Patriarhia din București 70 de voturi, P. S. Sa Arhiepiscopul Vasile Stan 1 vot, Arhimandriții Suciul 1, Scriban 1, și consilierul Scorobeți 2 voturi. Neprimind nici unul dintre cei susindicați majoritatea voturilor în conformitate cu regulamentul pentru alegerea de Episcopi, trebuia să se purceadă momentan la o nouă alegere între Arhiepiscopii Magieru și Simedrea”. Astfel, în cursă au rămas doar doi candidați dar partajul între ei nu s-a făcut imediat, deși așa ar fi fost corect, ci s-a ajuns la neînțelegeri: „La un moment dat s-a produs un vacarm. Unii dintre deputați între cari d-nii Iorga și Lupu cereau insistent amânarea balotajului pe motiv că deputații cari au votat s-au îndepărtat din localul de alegere. Deputații arădeni secondati de toți delegații congresului din Ardeal, cereau insistent respectarea regulamentului, adică balotajul să se facă momentan între cei 2 candidați cari au întrunit majoritatea voturilor. În acest interval de timp, ardelenii au fost

⁸⁷⁹ Gh. Lițiu, *Episcopul dr. Andrei Magieru*, p. 719.

⁸⁸⁰ *Alegerea de Episcop pentru eparhia Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 42, 20 octombrie 1935, p. 2

gratificați cu epitetul de regionaliști, Î. P. S. Sa Patriarhul a ridicat ședința între protestele unanime ale deputaților ardeleni, anunțând balotajul pe ziua de 17 oct.” Deputații din Ardeal s-au întrunit separat și au redactat o moțiune de protest hotărând să nu mai participe la balotajul fixat pe 17 octombrie. Protestul membrilor Adunării eparhiale a Aradului cerea ca „toți factorii în drept să pregătească și să îndeplinească toate cele ce se cer pentru o nouă și urgentă convocare statuară și legală a colegiului electoral, datori a ne da prilej și posibilitate pentru îndeplinirea în ordine legală și frățească dragoste a scaunului episcopesc vacant de la Arad”⁸⁸¹. Protestul a fost semnat de președintele dr. Gheorghe Ciuhandu și secretarul dr. Chiroiu. Ca urmare a acestei moțiuni, Patriarhul Miron Cristea, ca președinte al Congresului Național Bisericesc, în conformitate cu *Legea și Statutul pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române*, a convocat din nou pe ziua de 10 decembrie 1935 Colegiul electoral pentru alegerea de episcop al Aradului.

Dacă la alegerile din 1925 Andrei Magieru a avut parte de mașinațiile murdare ale lui Vasile Goldiș, în 1935 „se bucura” de opoziția regelui Carol al II-lea care dorea în scaunul eparhial al Aradului „un regățean, ca să se vadă că la Predeal nu mai există nici un fel de graniță”⁸⁸². Văzând că mai marii zilei se opuneau din nou candidaturii sale, Andrei, prin scrisoarea din 30 noiembrie 1935 adresată mitropolitului Nicolae Bălan, anunța că renunță la candidatură. În cele din urmă însă, fără să cunoaștem ce s-a întâmplat, arhiereul-vicar de la Oradea candidează pentru scaunul eparhial al Aradului⁸⁸³.

Mitropolitul Nicolae, dispunea ca în ziua de 8 decembrie, după Sfânta Liturghie, în toate bisericile Episcopiei Aradului să se facă slujba Chemării Duhului Sfânt, „cerând cu osârdie ajutorul de sus, ca lucrarea Colegiului Electoral care se va întruni la 10 decembrie a. c. în București, să fie spre binele sfintei noastre Biserici și spre preamărirea lui Dumnezeu”⁸⁸⁴.

⁸⁸¹ *Ibidem*, p. 3

⁸⁸² P. Berariu, *op. cit.*, pp. 32-33. Scrisoarea 27 noiembrie 1935 a patriarhului Miron Cristea către arhiereul-vicar Andrei Magieru.

⁸⁸³ *Ibidem*, p. 33. Scrisoarea din 30 noiembrie 1935 a lui Andrei Magieru către mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului.

⁸⁸⁴ Nicolae, *Circulară către Prea Cucernicii Protopopi și Cucernicii Preoți din Eparhia de Dumnezeu păzită a Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 48, 1 decembrie 1935, p. 1.

Tot în legătură cu alegerea episcopului de Arad, aflăm amănunte și din Adunarea Asociației Clerului „Andrei Șaguna,” secția Arad, unde „preoțimea se constituise într-o adunare intimă, unde se punea în dezbatere alegerea de episcop pentru eparhia Aradului, care se va ținea în București, la 10 decembrie a. c.”⁸⁸⁵. Ședința a fost prezidată de „cel mai bătrân preot în funcție”, preotul Gheorghe Turic din Grăniceri. După mai multe cuvântări, preoțimea din eparhia Aradului, cu unanimitate, redactează o moțiune, la care aderă Frăția Ortodoxă Română, Liga antirevizionistă și învățătorimea din județul Arad⁸⁸⁶.

În urma tuturor ezitărilor, venite atât din partea Patriarhului (la sugestia Regelui), voința clericilor și a mirenilor arădeni a fost mai puternică decât toate celelalte. Aceasta a însemnat alegerea ca episcop al Aradului în data de 10 decembrie 1935 a lui Andrei Magieru. Instalarea a avut loc în 2 februarie la sărbătoarea Întâmpinarea Domnului, în Catedrala din Arad, în cadrul unei impozante manifestări religioase și naționale⁸⁸⁷.

Pregătirile pentru instalarea noului episcop au fost impresionante. În ziua de sâmbătă 1 februarie 1936 la orele 12,30, episcopul Andrei pleacă din gara Oradea asistat de delegații Eparhiei Aradului: protopop dr. Gheorghe Ciuhandu consilier eparhial și preotul Ioan Georgea revizor eparhial. Prin

⁸⁸⁵ Adunarea Asociației Clerului „Andrei Șaguna” secția Arad, în „Bis. și Șc.”, anul LIX, nr. 48, 1 decembrie 1935, p. 5.

⁸⁸⁶ „Moțiune. 1. Preoțimea Eparhiei Arad se solidarizează cu reprezentanții Eparhiei la Colegiul electoral în protestul față de acuzațiile de regionalism ce li s-au adus la 15 Octombrie a. c.; 2. Preoțimea Eparhiei Arad se solidarizează cu aceiași reprezentanți ai Eparhiei în jurul P. S. Arhiereu Dr. Andrei Magieru Crișanul pe care dorește să-l aibă episcop; 3. Preoțimea Eparhiei Arad se simte dator să declare în deplină cunoștință, că solidaritatea în jurul P. S. Arhiereu dr. Andrei Magieru Crișanul este ecoul dorinței tuturor credincioșilor din această Eparhie și că trecerea peste această dorință ar putea să aducă inconveniente cari, mai ales în acest colț de țară nu sunt de dorit; 4. Preoțimea Eparhiei Arad roagă Onoratul Colegiu electoral pentru alegerea de episcop al Aradului să respecte și dorința Eparhiei Arad, așa cum a respectat dorința celorlalte Eparhii la toate alegerile de până aci, ca în chipul acesta să fie ferită Eparhia de tulburări; 5. La această moțiune aderează și următoarele organizații: Secția Arad al Ligii Antirevizioniste, Secția Arad a Frăției Ortodoxe Române și Asociația Învățătorilor din județul Arad”, Cf. *Ibidem*.

⁸⁸⁷ „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 1-2, 12 ianuarie 1936, p. 11; Când pregătirile pentru instalarea noului episcop de Arad erau în toi, o veste năprasnică lovea viața bisericească: „În puterea nopții de Marți dimineața, în 21 Ianuarie a. c. ora 1, Veteranul Episcop Roman Ciorogariu și-a dat sufletul său mare și nobil în mâinile Creatorului”, cf. *Moartea P. S. Sale Episcopului Roman Ciorogariu*, în „Bis. și Șc.”, an LX, nr. 3-4, 26 ianuarie 1936, p. 1

toate gările prin care a trecut a fost întâmpinat cu mare cinste și alai de clerici și credincioși. La ora 14.30 când a ajuns în gara din Chișineu Criș a fost întâmpinat de protopopul Petru Marșieu și de prefectul Ioan Groza. La fel a fost așteptat și în gările din Nădab, Șimand și Gheorghe Pop de Băsești, precum și la Sântana unde a fost întâmpinat de protopopul Aurel Adamovici al Șiriei. La ora 15,15 a fost așteptat pe peronul gării din Arad de o companie de onoare, cu muzică și drapel, de ofițeri din garnizoană alături de autorități bisericești și politice, asociații culturale și patriotice. La ora 15,39 episcopul Andrei a sosit în gara din Arad iar la coborârea din vagon a fost întâmpinat de corul studenților teologi ce au interpretat *Imnul arhieresc*, iar o fanfară militară a intonat acorduri religioase în timp ce se dădea onorul. Pe peron se mai aflau preotul Mihai Păcățian, referent eparhial și dr. Romul Coțoiu, primarul municipiului Arad. Trăsura care trebuia să îl ducă pe episcop la Catedrală, era încadrată de un banderiu de călăreți. La intrarea în Catedrală a fost întâmpinat de preotul Traian Vațian protopopul Aradului ce i-a adresat un cuvânt de bun venit. Apoi episcopul Andrei a asistat la slujba vecerniei, după care a fost însoțit la reședința episcopescă de preoții Dimitrie Muscan și Sava Tr. Seculin, referenții eparhiali. Seara la ora 18,30 a asistat la slujba Deniei.

Instalarea episcopului a avut loc în 2 februarie, tot în cadrul unor mari și entuziaste manifestări de bucurie ale credincioșilor arădeni. După instalare au avut loc recepțiile iar seara la orele 18 Palatul Cultural a găzduit un concert religios al corurilor locale⁸⁸⁸.

Odată instalat în scaunul episcopal arădean, episcopul Andrei a primit telegrame de felicitare de la colaboratorii de pretutindeni⁸⁸⁹, iar preotul Teofan Herbeiu i-a scris o poezie în care evocând trecutul istoric al neamului românesc, își exprima încrederea că episcopul Andrei va fi vrednic să ducă mai departe nobilele idealuri ale poporului român⁸⁹⁰.

⁸⁸⁸ *Ibidem*, p. 7-8; vezi și Simion Stana, *Bine a-Ți venit Prea Sfințite!*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 5, 2 februarie 1936, p. 1

⁸⁸⁹ *Idem*, *Telegrame și scrisori de felicitare la instalarea P. Sf. Sale Episcopului Dr. Andrei Magieru*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 8, 23 februarie 1936, p. 5-6

⁸⁹⁰ Teofan Herbeiu, *P. S. Sale Episcopului Andrei la ocuparea tronului episcopesc din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 9, 1 martie 1936, p. 9

IV. Activitatea ca episcop al Aradului până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial

IV. 1. Activitatea bisericească

Episcopul Andrei avea să îndeplinească la Arad o misiune dificilă, datorită prozelitismului sectar și neoprotestant, acesta fiind aici mai simțite ca oriunde. Din acest motiv, speranțele arădenilor erau foarte mari, el fiind așteptat ca un înfăptuitor al ideilor încă nerealizate până atunci. Drumul pe care episcopul Andrei avea să pășească la Arad, era plin nu numai cu flori ci și cu spini, căci orice păstor era dator să înfrunte și binele dar și răul. Pentru aceasta era însă nevoie de mult curaj. Cu aceste sentimente, arădenii își așteptau conducătorul spiritual. Ei doreau ca noul episcop să fie un înalt stimulator în toate cele sfinte⁸⁹¹.

Impresionat de cum a fost primit în prima ședință a Consiliului eparhial ținută în ziua de marți 11 februarie 1936, noul episcop a încercat să punteze câteva din obiectivele pe care dorea să le înfăptuiască la Arad. În primul rând, dorea ca clerul să fie disciplinat și între ei să existe o colaborare frățească, iar în administrația bisericească să „circule mai mult duh și viață”. Resursele materiale ale eparhiei dorea să le folosească pentru spiritualizarea vieții sufletești a credincioșilor⁸⁹².

Încă din anul 1923 pleda ca preoții, după terminarea studiilor teologice, să susțină un „examen de promoție” la zece ani după intrarea în parohie, pentru că dreptatea cere să nu mai menținem decât două categorii: *vrednici* și *nevrednici*. Examenul să fie obligatoriu pentru toți preoții, și nu facultativ, de rezultatul căruia să se țină seama în promovarea preotului. După doi ani revine asupra acestor propuneri redacând un proiect de *Regulament pentru examenul preoțesc de promovare*⁸⁹³.

Încă din primele luni de episcopat la Arad, Andrei Magieru a început o serie de vizite canonice în cuprinsul eparhiei⁸⁹⁴. Peste tot a fost întâmpinat

⁸⁹¹ P. Deheleanu, *Întru mulți ani Stăpâne*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 5, 2 februarie 1936, p. 4

⁸⁹² *Ședința plenară*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 8, 23 februarie 1936, p. 3

⁸⁹³ „L. R.” anul III, nr. 11, 1923, p. 3; anul V, nr. 2, pp. 4-5.

⁸⁹⁴ *Vizită canonică în Nădlac și Șeitin*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 37, 13 septembrie 1936, p. 3; M(ihai) P(ăcățan). *Vizita canonică în Remetea Mare și Bucovăț*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 38, 20 septembrie 1936, pp. 5-6; Idem, *Vizită canonică în Fırteaz și Fiscuț*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 41, 11 octombrie 1936, pp. 3-4, 5; M. P. *Sfințirea bisericii din Agriș*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 44, 1 noiembrie 1936, pp. 8-9; *Sfințirea Bisericii din Hălmațiu*, în „Bis. și Șc.”, anul

cu multă bucurie, iar la Liturghiile arhieresti, săvârșite în prezența credincioșilor, tâlcuia pericopa evanghelică citită la Sfânta Liturghie, îndemnând pe credincioși să păstreze nealterată învățătura de credință, atrăgându-le mereu atenția că „sfintele rugăciuni de la altar trebuie ascultate cu evlavie și cucernicie”⁸⁹⁵.

Pentru stimularea catehizației, ca mijloc important în activitatea pastoral-misionară, a instituit *Frăția propovăduirii Sfintei Cruci* a cărui statut a fost publicat în „Biserica și Școala”⁸⁹⁶. Cu purtarea sa de grijă a fost elaborat *Statutul pentru organizarea misionarismului religios în eparhia Aradului*⁸⁹⁷.

Printr-o hotărâre a episcopului Andrei, a fost creată *Școala de Duminică*, apărută ca „o necesitate și actuală permanență”⁸⁹⁸. Scopul ei era „de a da cunoștințe celor necunoscători, de a îmbogăți cunoștințele vechi și de a le îmbogăți și lărgi, iar mai presus de toate de a stăruie în aplicații, sfaturi, îndemnuri practice”⁸⁹⁹. Întâlnirile aveau loc duminica după-amiază, cel puțin două ore. Era un prilej potrivit pentru preoți de a coborî în mijlocul enoriașilor și a petrece împreună în discuții ziditoare de suflet⁹⁰⁰. În anul 1944, episcopul instituie oferirea de premii în cadrul *Școlii de Duminică*, pentru rezultatele deosebite obținute de preoți în activitatea lor. Se cerea o lucrare de trezire și cultivare a trăirii moral-religioase în spiritul tradiției

LXIV, nr. 44, 27 octombrie 1940, p. 361-362; *Sfințirea bisericii din Troiaș*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIV, nr. 46, 10 noiembrie 1940, p. 377. În 1941 a vizitat parohiile Chisindia, Buteni, Lupești, Stejar (fost Soroșag), Bărzava, Pârnești, Zimbru, cf. „Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 24, 15 iunie 1941, p. 198-199; C. T. *Sfințirea bisericii nou zidite din Lupești*, în „Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 34, 24 august 1941, pp. 277-279; „Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 40, 5 octombrie 1941, p. 331; „Bis. și Șc.”, anul LXV, nr. 43, 26 octombrie 1941, p. 353; N. Ț. *La Pogorârea Duhului Sfânt...*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 22, 31 mai 1942, pp. 177-178; P. Sf. *Episcop Andrei în Munții Apuseni*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 39, 27 septembrie 1942, p. 318-319; A. T. *Vizitele P. S. Episcop Andrei la Vârșand și Pîlu*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 27, 4 iulie 1943, p. 217-218; D. D. *Vizite canonice în Grăniceri și Siclău*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 28, 11 iulie 1943, p. 225-228; Idem, *Vizite canonice la Nădab, Cinteș și Sinteș Mică*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 29, 18 iulie 1943, p. 233-236; Idem, *Vizite canonice la Sinteș Mare, Mișca și Vânători*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 30, 25 iulie 1943, p. 241-243.

⁸⁹⁵ „Legea Românească”, anul VI, nr. 19, 1926, p. 5.

⁸⁹⁶ „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 5, 1946, p. 28; nr. 6, p. 36; nr. 7, pp. 43-44.

⁸⁹⁷ „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 45, pp. 334-335; nr. 46-47, pp. 348-349.

⁸⁹⁸ F. C. *Școala de Duminică*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 20 din 17 mai 1942, p. 162.

⁸⁹⁹ Idem, *Tot școala duminicală*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 21 din 24 mai 1942, p. 169.

⁹⁰⁰ † Andrei, *Școala de Duminică*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 39, 27 septembrie 1942,

patristice, ortodoxe, o nouă catehizare și intensificare a vieții religioase, precum și combaterea sectelor. Episcopul dorea ca această școală să fie „o grădină în care să se cultive toate florile virtuților creștine, să se lămurească toate învățăturile de temelie ale Bisericii noastre ortodoxe”⁹⁰¹.

Om de înaltă cultură, episcopul Andrei a avut o mare deschidere și spre celelalte confesiuni, dând un bun exemplu de *ecumenism*. În 1936, după o vizită oficială în Anglia, a efectuat o lungă călătorie europeană vizitând Haga, Rotterdam, Amsterdam, Copenhaga, Malmö, Stockholm, Berlin și Viena⁹⁰².

În 29 septembrie 1938 îl primește ca oaspete pe reprezentantul Bisericii anglicane, episcopul Harold Buxten⁹⁰³. Legătura dintre Biserica anglicană și Biserica ortodoxă a fost începută odată cu primirea a doi studenți teologi englezi la Arad. Prin vizita episcopului englez s-a continuat și s-a întărit legătura de prietenie ce a apropiat cele două Biserici. În vizita sa episcopul Harold Buxten, alături de episcopul Andrei, a vizitat Palatul Cultural, Liceul „Moise Nicoară”, Liceul „Elena Ghiba Birta” și Școala Normală, unde episcopul s-a adresat tineretului, vorbindu-le despre credință și iubirea de pace⁹⁰⁴. Vizitând orașul Arad, episcopul Harold Buxten a asistat, alături de episcopul Andrei, în 2 octombrie 1938 la deschiderea anului școlar de la Academia Teologică⁹⁰⁵.

Deschiderea ecumenică inaugurată în 1938 de episcopul Andrei, a făcut posibilă și vizita din aprilie 1939 a lui Henri Roger Beussart, episcop auxiliar la Paris. În timpul vizitei sale la Arad⁹⁰⁶, prelatul francez, însoțit de profesorii Bernard, secretarul Institutului francez din București și Decamps, titular al catedrei de limbă franceză de la Liceul „Moise Nicoară”, a conferențiat în sala mare a Palatului cultural despre *Spiritualitatea franceză*.

⁹⁰¹ Premiul P. S. S. Episcopului Andrei pentru „Școala de Duminecă”, în „Bis. și Șc.”, anul LXVIII, nr. 6 din 6 februarie 1944, p. 41

⁹⁰² Amănunte la P. Berariu, *op. cit.*, pp. 67-80.

⁹⁰³ Episcopul Gibraltarului se afla pentru a doua oară în România. Prima vizită avusese loc în anul 1935, când a vizitat mănăstirile din Bucovina.

⁹⁰⁴ În cinstea unui distins sol al Bisericii anglicane și a poporului englez, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 40, 2 octombrie 1938, p. 337-339

⁹⁰⁵ Deschiderea anului școlar la Academia noastră teologică. Cuvântarea P. S. Episcop Andrei, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 41-42, 9 octombrie 1938, p. 347-349

⁹⁰⁶ Cu ocazia vizitei în România a poposit și în orașele: Blaj, București, Lugoj și Timișoara.

IV. 2. Activitatea în domeniul școlar și cultural

Pe plan cultural și școlar, episcopul Andrei s-a remarcat printr-o intensă activitate. A încurajat și sprijinit cultura arădeană, iar în domeniul școlar a fost mereu alături de cei tineri. În timpul păstoririi sale, episcopul a luptat pentru menținerea și continuarea activității Academiei Teologice din Arad. Prin Legea de raționalizare a învățământului superior, publicată și validată în data de 4 noiembrie 1938, se prevedeau modificări neașteptate privind statutul Academiei teologice. Acestea erau declarate școli speciale, primind un statut intermediar între învățământul superior și cel secundar. Profesorii academiilor teologice erau degradați la rangul de conferențieri fără drept de înaintate în grad, fiind obligați la mai multe ore decât colegii lor de la cele de grad universitar. În fața acestei situații, episcopul Andrei a adresat un protest ministrului Educației Naționale, Armand Călinescu, arătându-și nemulțumirea. Astfel, „Episcopul Aradului conștientiza faptul că această coborâre a profesorilor teologi de la gradul de agregati la cel de conferențieri, era nu numai o jignire, ci și o degradare la salariu”⁹⁰⁷.

Deschiderile de an școlar la Academia Teologică din Arad, au devenit pentru episcopul Andrei tot atâtea ocazii pentru a face tineretului mărturisiri de credință. Așa s-a întâmplat și cu ocazia inaugurării cursurilor de la Academia Teologică din Arad, din 15 octombrie 1939, unde a ținut o cuvântare în care afirma că „preoția își are obârșia în iubirea față de Hristos. Această iubire este un dar, pe care Dumnezeu L-a sădit în sufletul omului. Cine nu are în suflet această dragoste, sau dacă a lăsat-o în neîngrijire, n-o poate găsi nicăieri, nici o școală din lume nu i-o poate da”⁹⁰⁸.

Episcopul Andrei a încurajat spre studiu și studenți străini. Drept dovadă avem pe ieromonahul Armando Zavatta, un italian convertit la Ortodoxie, care în anul școlar 1941-1942, figura ca student al Academiei Teologice din Arad. Acesta locuia la Mănăstirea Hodoș-Bodrog și a frecventat cursurile până la data de 6 februarie 1942. Atunci, cu binecuvântarea episcopului Andrei, a plecat ca preot misionar, spre ajutorarea celor năpăstuiți din Transnistria⁹⁰⁹.

⁹⁰⁷ Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, 2004, pp. 56, 63.

⁹⁰⁸ Cuvântarea rostită de P. S. S. Episcopul Andrei la inaugurarea cursurilor de la Academia de Teologie din Arad, în „Bis. și Șc.”, anul LXIII, nr. 42, 15 octombrie 1939, pp. 347-348.

⁹⁰⁹ M. Săsăujan, *op. cit.*, p. 175.

În perioada cât a mai funcționat Academia Teologică, episcopul Andrei a sprijinit viața studentească și culturală, mai ales prin conferințele pe care le-a prezentat în fața profesorilor și studenților. În Duminica Ortodoxiei din anul 1936, a conferențiat la Palatul Cultural despre importanța factorilor spirituali în evoluția tuturor popoarelor, aruncând o punte între confesiunile ortodoxă, catolică și protestantă⁹¹⁰.

Episcopul Andrei Magieru, încă de la începutul activității sale la Arad, a militat pentru crearea unor condiții optime de pregătire intelectuală a tinerilor din cuprinsul Episcopiei Aradului, prin înființarea unei Universități în care Teologia să devină o facultate alături de altele. În anul 1940, odată cu ocuparea Ardealului de Nord, episcopul arădean a făcut un demers organelor statului în vederea aducerii „întregii universități din Cluj în orașul Arad”. Episcopul aducea mai multe argumente, dintre care amintim: Aradul era reședința unui „județ puternic românesc” iar orașul dispunea de edificii necesare pentru „plasarea tuturor facultăților universității”. Episcopul pleda pentru repartizarea Aradului măcar a facultăților de Drept, Litere și Filozofie, pe lângă care să funcționeze și cea de Teologie⁹¹¹.

Datorită schimbărilor ce au avut loc în România după al doilea război mondial, toate eforturile pentru înființarea unei Universități la Arad s-au lovit de opoziția regimului totalitar.

Încă din perioada studenției, a făcut dovada unor frumoase aptitudini în domeniul scrisului. A fost colaborator la „Telegraful Român”, „Legea Românească”, „Revista Teologică”, „Biserica și Școala”, „Glasul Monahilor”. La Oradea, între 1921-1923 a condus revista „Legea Românească”. La Arad, între 1942-1948, a editat revista „Calea Mântuirii”, acordând o deosebită atenție și revistei „Biserica și Școala”. În această revistă, în anul 1937 a inițiat rubrica *Despre ce predicăm?*, cu schițe de predici pentru toate duminicile și sărbătorile de peste an.

Prin purtarea de grijă a episcopului Andrei și prin strădania părintelui consilier Caius Turicu, s-a inaugurat *Biblioteca eparhială* în localul Consiliului eparhial. Biblioteca era organizată în mai multe secții: dogmatică, pastorală, apologetică, istorie, filosofie, pedagogie, omiletică, catehetică, precum și

⁹¹⁰ „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 8, 23 februarie 1936, p. 8; *Duminica Ortodoxiei în Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LX, nr. 10, 8 martie 1936, p. 3.

⁹¹¹ Cornel Clepea, *Episcopul Andrei Magier, continuator al proiectului de înființare a unei Universități în Arad*, în „Ziridava”, XXIII, 2002, p. 323.

reviste privind sectele și asistența socială. Cărțile puteau fi citite de studenți, preoți și alți intelectuali arădeni numai în sala de lectură⁹¹².

Om de o vastă cultură, în urma călătoriilor sale întreprinse în străinătate, episcopul Andrei, a avut ocazia să vadă și să cunoască obiceiurile și viața bisericească ale credincioșilor de peste hotare. Gândul episcopului s-a îndreptat spre calendarele bisericești, pe care le-ar fi dorit într-un număr cât mai mare și la un preț cât mai accesibil. Ar fi dorit ca numărul calendarelor tipărite să corespundă cu numărul de credincioși aflați sub păstoria sa, dar, din păcate, în anul 1942, numărul calendarelor tipărite a fost doar de 15 000. Episcopul se gândea cu tristețe la credincioșii care nu își puteau procura măcar strictul necesar pentru o viață spirituală activă⁹¹³.

În Arad, începând cu anul 1935, sub patronajul Episcopiei, a apărut foaia religioasă „Calea Mântuirii”. După moartea episcopului Grigorie Comșa, aceasta și-a încetat apariția, dar necesitatea reapariției era evidentă. Din inițiativa episcopului Andrei, începând cu Duminica Rusaliilor, revista re apare cu o frecvență săptămânală. Revista se adresa atât preoților cât și credincioșilor care participau la *Școala de Duminică*⁹¹⁴.

IV. 3. Asociaționismul religios

Episcopul Andrei Magieru a sprijinit organizațiile și societățile cu caracter cultural-școlar, religios și de întrajutorare. Așa se explică și participarea sa la *Congresul Frăției Ortodoxe Române*, ținut la Oradea în ziua de 7 noiembrie 1937⁹¹⁵. Episcopul Andrei, adânc implicat în viața culturală a Eparhiei pe care o păstora, pune un accent deosebit pe sinteza preocupărilor spirituale ale neamului nostru. Acest crez este evidențiat mai ales la congresele culturale la care a luat parte. Așa este și participarea sa la *Congresul cultural arădean* din luna februarie a anului 1938, ocazie cu care afirma: „Cultura națională este icoana sufletească cu care un popor se înfățișează în fața veșniciei. Slova românească este ochiul minții, lumina sufletului nostru, care ne deschide orizontul luminii. Cântecele nostru deșteaptă în fiecare din noi același fior de plăcere, de care au tresăltat și

⁹¹² „Bis. și Șc.”, anul LXIV, nr. 4 din 21 ianuarie 1940, p. 29

⁹¹³ *Calendarul în familie*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 8 din 22 februarie 1942, p. 57

⁹¹⁴ „Calea Mântuirii” re apare, în „Bis. și Șc.”, anul LXVI, nr. 19, 10 mai 1942, p. 160

⁹¹⁵ *Cuvântarea Prea Sf. Sale Părintelui Episcop Andrei al Aradului la Congresul „F. O. R. „ului ținut în Oradea la 7 Noiembrie*, în „Bis. și Șc.”, anul LXI, nr. 46-47, 14 noiembrie 1937, p. 385-386

inimile înaintașilor noștri”⁹¹⁶.

În cadrul activității cultural-religioase, episcopul Andrei a pus bazele multor societăți pe care apoi le-a urmărit îndeaproape. Așa a fost și *Societatea religioasă Sfânta Ecaterina*, cu scopul declarat de a intensifica sentimentul religios și patriotic în rândul elevilor. În cadrul societății elevii învățau să se cunoască mai bine, să se ajute unul pe altul și să păstreze vechile tradiții religioase⁹¹⁷.

O altă asociație în care episcopul Andrei s-a implicat activ a fost *Prietenii Universității Regele Ferdinand I*, filiala Arad, ierarhul fiind numit președinte de onoare al societății, care avea ca scop acordarea de burse studenților merituoși⁹¹⁸.

V. Activitatea din perioada de după al doilea război mondial

Episcopul Andrei a dovedit un mare simț patriotic pe toată durata celui de-al doilea război mondial. În data de 3 iulie 1944 după bombardamentul anglo-american asupra Aradului, mergea printre răniți, având în mână crucea și cartea de rugăciuni, spre a se ruga pentru cei aflați în suferință. În septembrie 1944 deși la reședința episcopală se afla instalat Comandamentul hortist, a adăpostit pe dr. Schonfeld, rabinul Aradului. Acesta i-a lăsat drept omagiu de recunoștință un potir ritual din argint. Așadar, episcopul a înfruntat pericolele chiar cu riscul vieții, consolidând și întărind legăturile dintre cler și credincioși, precum și raporturile cu alte confesiuni⁹¹⁹.

Perioada de după instaurarea regimului comunist, a devenit, pentru întreaga Biserică din țara noastră deosebit de grea. În aceste vremuri tulburi, Biserica avea datoria de a-i canaliza pe toți românii pe calea adevărului. Faptul că nu a fost să fie așa, se va observa puțin mai târziu. În acest cadru social și politic, episcopul Andrei și-a desfășurat mai departe activitatea sa bisericească cu ramificații în viața culturală și socială a

⁹¹⁶ *Cuvântul Prea Sfinției Sale Părintelui Episcop la Congresul Cultural arădean*, în „Bis. și Șc.”, anul LXII, nr. 6, 6 februarie 1938, p.45

⁹¹⁷ I. I. P. *Societatea religioasă „Sf. Ecaterina”*, în „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 15, 11 aprilie 1943, p. 117-118

⁹¹⁸ „Bis. și Șc.”, anul LXVII, nr. 49, 5 decembrie 1943, p. 398

⁹¹⁹ Gh. Lițiu. *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, p. 73

eparhiei. Dintre toate valorile creatoare ale culturii, religia reprezintă valoarea supremă. Ea dădea sensul ultim și unifica toate elementele specifice umanității, dezvoltând o nouă sferă a existenței. Episcopul Andrei s-a luptat pentru apărarea Bisericii, chiar cu prețul unei posibile destituiri așa cum s-a petrecut cu episcopul Nicolae Popoviciu al Oradiei.

Printre problemele cu care Biserica se confrunta în perioada imediată terminării celui de-al doilea război mondial a fost refugiul multor români din teritoriile ocupate de Uniunea Sovietică, din Basarabia și Bucovina. În ședința Consiliului eparhial din 6 martie 1945, s-au înființat prin scindare 80 de parohii noi în cuprinsul eparhiei Aradului, spre a le oferi preoților refugiați⁹²⁰.

Din primele luni de după instalarea guvernului condus de dr. Petru Groza a fost exercitată asupra episcopului Andrei Magieru o presiune psihică de ani de zile menită să-l înfricoșeze. Primul ministru a declarat în 10 iunie 1945 în sala Teatrului de stat din Arad că a „semnat, ieri, decretul de trimitere la mănăstire” a episcopului Aradului⁹²¹. În acel timp fratele episcopului, preotul Cornel Magieru era deținut în lagărul de la Caracal.

La 15 iunie 1945 episcopul Andrei, trimitea o scrisoare mitropolitului Ardealului Nicolae Bălan, informându-l despre faptul că episcopii ardeleni au fost convocați la București de către noua conducere comunistă, cerându-li-se desolidarizarea de mitropolitul Transilvaniei. Episcopul Aradului, fiind și el convocat, este acuzat pentru foaia religioasă „Calea Mântuirii” și ziarul „Tribuna Română”. El a acceptat ca în paginile revistei „Calea Mântuirii” să fie publicate uneori articole foarte dure la adresa ideologiei comuniste atee, a cărei răspândire și în România o simțea ca pe un pericol iminent. Acesta a fost unul din motivele pentru care publicația amintită a devenit punct de acuzare împotriva ierarhului arădean. Dr. Petru Groza îl acuza pe episcopul Andrei de instigare la război sfânt propunând trimiterea lui la mănăstire.

În această perioadă are loc înființarea *Uniunii Preoților Democrați*, cu scopul de a apăra clerul, poporul român principiile creștine în fața politicii conducerii comuniste a țării. Se încerca astfel o formă de rezistență în fața represaliilor tot mai numeroase. Pentru a sprijini un lot de preoți întemnițați în lagărul de la Caracal în anul 1945, cinci ierarhi, membri ai Sfântului Sinod, interveneau printr-o cerere la Patriarhul României, rugându-l să nu fie nepăsător față de cei peste 90 de preoți din toată țara, reținuți pe motive politico-ideologice. Se cerea ca preoții dovediți ca fiind vinovați să fie trimiși

⁹²⁰ *Informațiuni*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIX, nr. 11 din 11 martie 1945, p. 80

⁹²¹ M. Săsăujan, *op. cit.*, pp. 256-257.

la mănăstire, dar cei nevinovați să fie grabnic eliberați. Această cerere înaintată Patriarhului României Nicodim Munteanu a fost semnată și de episcopul Andrei al Aradului. Numeroși preoți din Episcopia Aradului s-au adresat episcopului Andrei pentru a interveni în fața organelor de stat, care își impuneau tot mai mult doctrina. Episcopul s-a dovedit a fi un aprig apărător al drepturilor clerului, dar și un apărător al credincioșilor⁹²².

Începutul unei noi ere social-politice nu a întrerupt viața bisericească a Episcopiei Aradului, care și-a continuat în limitele impuse cursul ei firesc. Astfel, la sărbătoarea din anul 1945 a Sfântului Gheorghe, patronul tineretului, episcopul Andrei a fost în mijlocul tinerilor impulsionându-i spre o viață asemănătoare cu cea a patronului lor spiritual⁹²³.

În *Pastorală Învierii Domnului* din anul 1945, referindu-se la viitorul țării, episcopul spunea că „Învierea Mântuitorului dă la o parte vălul care ne acoperă, și doar prin prisma Învierii Lui putem trăi cu adevărat o viață adevărată”, iar din mormântul Domnului credincioșii erau îndemnați să culeagă „adevărurile luminoase care să mângâie inima noastră în fața tuturor suferințelor și greutăților”⁹²⁴. În *Pastorală de la Nașterea Domnului* din același an, episcopul îndeamnă credincioșii să nu se mulțumească cu pacea trupească, ci să caute temelia trainică a păcii sufletești, nu orizontul strâmt al omenirii, ci planul veșnic a lui Dumnezeu care reușește întotdeauna să guverneze lumea. „Nu pacea lumii o dorim ci pe cea a sufletului împăcat cu Dumnezeu. Nu groaza zilei de mâine ne chinuie, ci neliniștea din sufletul nostru tulburat de păcate. Nu lipsa de pâine ne îngrijorează, cât foamea sufletului după adevăr și dreptate. Nu lipsa de haină trupească ne face să tremurăm, cât mai ales goliciunea sufletului dezbrăcat de fapte bune”, susținea episcopul în *pastorală*⁹²⁵.

Cu prilejul împlinirii unui deceniu de episcopat la Arad, episcopul a hotărât fost ca acea zi (2 februarie 1946) să fie doar un prilej de „tăcută rugăciune”, evitând manifestările somptuase. Mulțumea lui Dumnezeu pentru ajutorul dat, și pentru tot ceea ce realizase în eparhie⁹²⁶.

⁹²² *Ibidem*, pp. 257-261

⁹²³ *Ședința interșcolară a elevilor și elevelor ortodoxe, de la școlile secundare din Arad*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIX, nr. 18, 29 aprilie 1945, p. 135-136

⁹²⁴ † Andrei, *Pastorală la Praznicul Învierii Domnului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIX, nr. 19, 6 mai 1945, pp. 137-140

⁹²⁵ † Andrei, *Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXIX, nr. 29, 23 decembrie 1945, pp. 205-206

⁹²⁶ „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 6, 3 februarie 1946, p. 39

În această perioadă de transformări care aveau loc în România, dorința episcopului era de a impulsiona trăirea religioasă în rândul școlărilor, motiv pentru care întreprinde numeroase vizite în școlile din Arad. În data de 6 februarie 1946, a vizitat Liceul „Moise Nicoară”, iar în 9 februarie același an, a vizitat Școala Normală de băieți. În continuarea vizitelor la școlile secundare din Arad, episcopul Andrei, a vizitat în data de 20 februarie 1946, Liceul de fete „Elena Ghiba Birta”, iar în data de 23 februarie, Liceul Comercial de băieți. Vizita sălile de clasă, purta discuții cu elevii, asista la desfășurarea cursurilor și împărțea iconițe școlărilor⁹²⁷. Era un curaj deosebit din partea înaltului prelat arădean în acele vremuri tulburi.

Cu toate amenințările de care a avut parte, episcopul Andrei a mers înainte pe calea apostolatului creștinesc încercând dezvoltarea sentimentului religios în rândul păstoriților săi în acele vremuri. În Duminica Ortodoxiei din anul 1946 a conferențiat despre *Tehnică și Spirit*, accentuând că „tehnica lipsită de spirit a ajuns să se întoarcă în vremurile de azi, împotriva omului, distrugându-l și desfigurând natura pe care el voia s-o stăpânească prin invențiile sale”⁹²⁸.

Prilej de întărire a păstoriților în credință și dezvoltarea sentimentului religios a constituit pastoralele trimise cu prilejul Paștilor și Crăciunului din fiecare an. Își îndemna credincioșii să meargă pe același drum pe care a mers și Iisus Hristos. Greutățile și necazurile pe care fiecare le suportă reprezentau un preț ce trebuia plătit pentru a se face părtași la biruința Învierii. „Dacă era o altă cale mai scurtă și mai ușoară spre Înviere, de bunăseamă că Hristos ne-ar fi arătat-o. Dacă în lumea noastră încă mai stăpânește moartea, aceasta este din pricina faptului că drumul nostru aici jos, încă nu s-a sfârșit. Abia la obșteasca Înviere a morților, păcatul și moartea vor fi definitiv înfrânate”. Așa își îmbărbăta episcopul credincioșii întărindu-i în drumul spre „gândul veșniciei”⁹²⁹.

În *Pastorală Nașterii Domnului* din 1946, episcopul a dezvoltat două idei fundamentale: lumina și iubirea, amândouă găsindu-și rădăcinile în Dumnezeu, iar credincioșii prin viața proprie, trebuiau să dezvolte aceste

⁹²⁷ „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 8, 17 februarie 1946, p. 54; „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 10, 3 martie 1946, p. 71

⁹²⁸ *Duminica Ortodoxiei*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 12, 17 martie 1946, p. 87

⁹²⁹ † Andrei, *Pastorală la Praznicul Învierii Domnului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 17, 21 aprilie 1946, pp. 122-123

virtuți prin „lumina credinței și iubirea inimii”⁹³⁰. În *Pastorală Învierii Domnului* din 1947 episcopul Andrei, scria credincioșilor despre semnele Învierii care ni se arată ca o biruință asupra necazurilor și a morții, despre viața veșnică și Împărăția lui Dumnezeu, care se cereau a fi moștenite prin strădania neîncetată spre bine din această viață. Episcopul întrezărea „cerul nou și pământul nou” în care se v-a instaura dreptatea, Învieria Mântuitorului fiind lumina care „ne luminează zarea de dincolo de mormânt și alungă groaza morții”⁹³¹.

În ședințele Adunărilor eparhiale, episcopul propunea spre dezbateri și unele teme de interes general pentru români din acele timpuri. Astfel, în ședința din 19 mai 1946, s-au dezbătut aspecte ale activității pastorale ale preoțimii, necesitatea zidiri și renovări de biserici, precum și componența corpului profesoral de la Academia Teologică. În cuvântarea rostită cu acest prilej episcopul Andrei sublinia atemporalitatea Bisericii, înfrățirea și egalitatea oamenilor în fața lui Dumnezeu, asemănând în final Biserica cu lacul Vitezda, unde dacă te cobori cu siguranță că primești vindecarea mult așteptată⁹³².

Episcopul profita din plin și de vizitele canonice efectuate în parohii cu prilejul sfințirilor de biserici, ocazie cu care rostea cuvântări prin care îndemna credincioșii la întărirea și păstrarea credinței strămoșești. Descinderile episcopului în parohiile eparhiei, erau prilejuri de bucurie pentru credincioși⁹³³.

Datorită episcopului Andrei, în fiecare an, la mănăstirea Hodoș-Bodrog, credincioșii efectuau câte două pelerinaje cu ocazia celor două mari

⁹³⁰ Idem, *Pastorală la Praznicul Nașterii Domnului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 52, 22 decembrie 1946, pp. 381-382

⁹³¹ Idem, *Pastorală la Praznicul Învierii Domnului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 16-17 din 13 aprilie 1947, pp. 113-115

⁹³² Idem, *Cuvântarea P. S. Sale Părintelui Episcop Andrei rostită la Adunarea Eparhială din anul 1946*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 22, 26 mai 1946, pp. 165-166

⁹³³ *Sfințirea bisericii din Rișculița*, în „Bis. și Șc.”, an LXX, nr. 40, 29 septembrie 1946, pp. 305-306; *Sfințirea Catedralei din Timișoara*, în „Bis. și Șc.”, an LXX, nr. 42, 13 octombrie 1946, p. 323; *Sfințirea Bisericii din Cuvin*, în „Bis. și Șc.”, an LXX, nr. 45, 3 noiembrie 1946, pp. 333-334; *Sfințirea bisericii din Târnova*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 48, 24 noiembrie 1946, p. 349; *Sfințirea bisericii din Voivodeni*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 25, 15 iunie 1947, pp. 182-185; *Sfințirea bisericii din Pîlu și vizita canonică la Socodor*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 40, 28 septembrie 1947, pp. 278-279; *Sfințirea bisericii din Seleuș și vizita canonică din Pâncota*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 42, 12 octombrie 1947, pp. 293-294; *Sfințirea bisericii din Barața*, în „Bis. și Șc.”, an LXXI, nr. 46-47, 16 noiembrie 1947, pp. 326-327.

praznice: Schimbarea la Față și Adormirea Maicii Domnului. Cu aceste ocazii, episcopul lua parte la slujbele religioase rugându-se alături de clerici și mireni, rostind câte un cuvânt de învățatură⁹³⁴.

În urma războiului care timp de aproape șase ani a secătuit sufletele credincioșilor de pretutindeni, era firesc ca sectele să încerce mijloace de convertire dintre cele mai felurite, încercând atragerea credincioșilor prin orice mijloace. Pentru a răspunde acestor asalturi agresive, în toamna anului 1946, episcopul, a dat dispoziții pentru o nouă organizare a misionarismului religios în Eparhia Aradului, redactându-se un *Statut pentru organizarea misionarismului religios în Eparhia Aradului*. Întreaga eparhie a fost împărțită în 25 de cercuri misionare, fiecare cuprinzând cel mult 15 parohii. Cercurile erau conduse de un preot misionar, ales pe timp de șase ani de către *Colegiul preoțesc* și confirmat de episcop⁹³⁵.

Anul 1948 a însemnat, pentru întreaga țară, un moment de cotitură în care s-au trasat noi cadre în toate domeniile de activitate. Preotul a fost alungat din școală iar disciplina Religie a fost exclusă din prgrama de învățământ. Persecuțiile au vizat atât clerul bisericesc, cât și învățământul teologic, ce se dorea scos în afara legii. În anul 1948 Academia Teologică a fost desființată, iar clădirea a fost ocupată de Colegiul armatei încă din anul 1945. Deși clădirea a fost cedată inițial doar pentru un an, ocupația a durat mai mult. Episcopul Andrei a stăruit neîncetat în anul 1948 pe lângă Patriarhul Iustinian Marina, pe lângă ministrul cultelor Stanciu Stoian, și chiar pe lângă primul ministru dr. Petru Groza, pentru menținerea acestei școli arădene cu tradiție.

Astfel, la 12 august 1948, la Arad, s-au întrunit mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului, episcopul Veniamin Nistor al Caransebeșului și episcopul Andrei al Aradului, care au hotărât ca „pe baza articolelor 44 și 48 din noua Lege a Cultelor, de comun acord, să mențină pentru creșterea personalului bisericesc din Mitropolia Banatului, Institutul de Teologie din Arad”⁹³⁶. Decizia luată a fost înaintată Ministerului Cultelor, care, la 6 decembrie 1948, a hotărât încetatea activității Academiei Teologice. Odată cu desființarea Academiei de Teologie de la Arad, au mai fost desființate și

⁹³⁴ *Pelerinajele de la sf. Mănăstire Hodoș-Bodrog*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXI, nr. 35-36, 24 august 1947, pp. 253-254.

⁹³⁵ D(amina) Tudor, *Organizarea misionarismului religios în Eparhia Aradului*, în „Bis. și Șc.”, anul LXX, nr. 43-44, 20-27 octombrie 1946, p. 325.

⁹³⁶ M. Săsăujan, *op. cit.*, pp. 89-90.

cele de la Caransebeș și Oradea. Pentru autoritățile statului era rezolvarea cea mai simplă a chestiunii și recunoașterii statutului învățământului teologic ortodox din vestul țării.

Același Minister al Cultelor hotărâ înființarea la Arad a unui *Centru de îndrumare a clerului* dependent de Institutul Teologic din Sibiu. Episcopul Andrei a protestat împotriva acelei hotărâri, având îndrăzneala de a-l înfrunța pe ministrul cultelor Stanciu Stoian, fiind conștient de posibilele consecințe. Episcopul Andrei alături de rectorul Academiei Teologice, preotul profesor dr. Ilarion V. Felea, deși au înaintat alte zeci de proteste atât pe plan local cât și pe plan național, nu au reușit să salveze Academia Teologică arădeană. Învățământul teologic arădean a suferit o grea pierdere, rămânând ca acesta să fie reprezentat doar de *Centrul de îndrumare a clerului* pentru Mitropolia Banatului⁹³⁷.

Imediat după război, asociațiile preoțești ce au luat naștere în perioada interbelică, precum și asociațiile de mireni ce urmăreau reînvierea sentimentului religios: *Oastea Domnului*, *Societatea femeilor ortodoxe*, *Frăția Ortodoxă Română*, și-au întrerupt activitatea. Din anul 1948 biserica a fost silită să înceteze lucrarea ei filantropică, toate așezămintele bisericesti caritative fiind desființate. Viața culturală a primit o grea lovitură în același an, prin suprimarea revistelor bisericesti periodice din toate eparhiile, cu excepția „Telegrafului Român” de la Sibiu. Atunci s-au desființat și câteva eparhii: Caransebeș, Constanța, Argeș, Huși, fiind retrași din funcție și 20 de ierarhi. Anul 1948 a adus și cenzura activității de catehizare a preoților, care erau controlați de ofițerii de securitate și de inspectorii de culte. Sute de preoți au fost anchetați și arestați, mulți plătind cu viața credința neclintită în Iisus Hristos. Regimul comunist a desființat mai multe mănăstiri și schituri ortodoxe, călugării fiind trimiși la muncă forțată. S-au desființat și o serie de seminarii teologice, s-au demolat biserici dintre care multe erau monumente de artă⁹³⁸.

În aceste condiții, episcopul Andrei, s-a văzut nevoit să accepte o politică bisericască de compromis, pentru a asigura viața bisericască a eparhiei Aradului și pe mai departe: „Episcopul Aradului trasa deja, în noul context politic care se anunța foarte tulbure și potrivit vieții bisericesti strategia de supraviețuire a Bisericii Ortodoxe în următorii ani. În cuvântul său, Andrei Magieru propunea linia înțeleaptă a acceptării noii situații, a

⁹³⁷ *Ibidem*, p. 273-280.

⁹³⁸ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Galați, 1996, pp.452-454.

supunerii în fața noii structuri de stat, atitudine care să-i poată conferi Bisericii, pe mai departe, libertatea de manifestare religioasă⁹³⁹.

Anul 1948 a adus zile negre și pentru credincioșii greco-catolici. Prin Decretul nr. 358, publicat în *Monitorul Oficial* din 2 decembrie 1948, Biserica greco-catolică a fost desființată. După raportul protopopului greco-catolic Ioan Deliman, în județul Arad figurau 19 013 suflete greco-catolice. Un număr de 9 preoți au trecut la Biserica ortodoxă, iar 12 au refuzat. La început, s-a tolerat terminologia și formele catolice în cult, iar în ce privește eparhia Aradului, episcopul Andrei a vizitat fiecare parohie trecută la ortodoxie, căutând să păstreze echilibrul între vechii preoți ortodocși și cei proaspăt convertiți. Din inițiativa episcopului, între 1949-1952, s-au făcut cursuri de îndrumare pentru preoții foști greco-catolici și a-i lămuri în problemele de doctrină și cult ortodox. La Centrul eparhial au fost numiți doi consilieri, foști preoți greco-catolici: Cornel Oros și Petru Vancu. Au mai fost numiți doi protopopi de raion: Ion Fântânaru la Chișineu-Criș și Petru Marcu la Hunedoara, iar la Ineu a fost numit ca secretar protopopesec preotul Iosif Stoica din Gurba⁹⁴⁰.

Deși greutățile cu care Eparhia Aradului se confrunta în acele vremuri, erau evidente, episcopul Andrei, a găsit puterea sufletească de a merge mai departe, menținând la un nivel rezonabil viața bisericească arădeană. Pentru preoți a organizat cursuri de *Îndrumări misionare* prin care îi pregătea corespunzător în fața noilor provocări impuse de regimul comunist. Schimbări în această perioadă au avut loc și în plan administrativ-teritorial. Episcopiei Aradului, începând cu datat de 15 aprilie 1949 i s-a anexat și parohiile din județul Hunedoara, iar din iulie 1952, raioanele Alba și Lipova au ieșit de sub jurisdicția Eparhiei Aradului⁹⁴¹.

În cadrul *Conferințelor de orientare ale clerului* de pe luna octombrie 1953, episcopul Andrei sfătuia preoții să fie „cu luare aminte la predicile și cuvântările ce le rostesc în bisericii sau cu alt prilej, să fie scrise sau schițate în prealabil și să aibă conținut pur biblic”⁹⁴². Era îngrijorat de numărul mare de arestări făcute de securitate în rândul clerului care era acuzat că de la amvon rosteau predici anticomuniste și împotriva noii orânduiei de stat.

⁹³⁹ M. Săsăujan, *op. cit.*, pp. 272-273.

⁹⁴⁰ P. Berariu, *op. cit.*, pp. 89-90.

⁹⁴¹ *Ibidem*, p. 39.

⁹⁴² „M. B.”, anul III, 1953, nr. 11-12, pp. 9-10.

Pentru a putea dovedi contrariul, preoții erau sfătuiți să aștearnă pe hârtie predicile de la duminici și sărbători în care să nu se consemneze nimic la adresa regimului comunist.

La 1 aprilie 1949, în urma unor arondări teritoriale ale eparhiilor ortodoxe stabilite de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, județul Hunedoara a fost trecut sub jurisdicția Episcopiei Aradului. După această perioadă, mănăstirea Prislop va beneficia de ocrotirea ierarhului cu aleasă viață duhovnicească și frumoasă cultură ce a fost episcopul Andrei Magieru. Primul hram, la 8 mai 1949 - pomenirea Sfântului Ioan Evanghelistul - a constituit marea bucurie ortodoxă a mănăstirii, după două secole de năpăstuirii. A fost urmată de vizitele canonice ale episcopului Andrei, prin care se urmărea întărirea vieții duhovnicești a credincioșilor, precum și consolidarea unificării bisericești a parohiilor din Țara Hațegului, care în anii 1761-1762, la efectuarea cunoscutei statistici a generalului Nicolau Buccow, au fost trecute în bloc la uniție. La 14 septembrie 1949, ziua Înălțării Sfintei Cruci, episcopul Andrei a săvârșit în curtea mănăstirii prima Liturghie arhierescă ortodoxă, fiind înconjurat de un mare sobor de preoți din împrejurimi; cu acest prilej, starețul Arsenie Boca a fost hirotesit protosinghel⁹⁴³.

Datorită unei perioade de tranziție în care a intrat mănăstirea, în aprilie 1950, când episcopul Andrei a venit din nou aici, a decis ca Prislopul să devină mănăstire de maici cu viață de obște, pentru o mai bună organizare a ei. În anul 1954, cu spijinul financiar al Episcopiei Aradului, al Patriarhiei române și al Ministerului Cultelor, a început acțiunea de restaurare sistematică a bisericii mănăstirii. Atunci când s-a început ridicarea noilor clădiri, mănăstirea a primit ajutoare financiare de la patriarhul Justinian Marina (30 000 lei) și a episcopului Andrei Magieru (15 000 lei), care a rămas până la sfârșitul vieții un cald sprijinitor al mănăstirii⁹⁴⁴.

Episcopul Andrei a avut, în anul 1956, inițiativa redactării unei sinteze istorice a Episcopiei arădene. Dorea comemorarea, în acel an, a 250 de ani de la începuturile Episcopiei Aradului, luând drept temei confirmarea imperială din 15 aprilie 1706 prin care se aproba cumpărarea de către episcopul Isaia Diacovici a unei moșii în Arad. Monografia mult așteptată a fost încredințată pentru redactare preotului și istoricului Ștefan Lupșa

⁹⁴³ M. Păcurariu, *Istoria mănăstirii Prislop*, Ediția a II-a revăzută, Arad, 2006, p. 131.

⁹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 132, 133, 135.

(1905-1964), care avea deja un bogat material arhivistic adunat până la acea dată. Din păcate, Ștefan Lupșa nu a mers cu redactarea lucrării decât până în 1784⁹⁴⁵.

VI. Anii din urmă ai episcopului Andrei

În condițiile în care viața bisericească a Eparhiei Aradului se înrăutățea, sănătatea episcopului Andrei, a început și ea să cunoască primele semne ale unei suferințe, ce îl stăpânea din ce în ce mai mult. Pentru perioada de timp cuprinsă între anii 1950-1960, avem puține informații tocmai datorită faptului că activitatea episcopului Andrei nu a mai fost mediatizată ori analizată de nici o publicație locală, iar sănătatea tot mai precară a făcut ca episcopul Andrei să-și restrângă relațiile și activitățile pe care le-a purtat cu demnitate până atunci. Realizând că este în pericol de a fi înlăturat, episcopul Andrei, s-a încredințat unor rude apropiate, care au fost neputincioase în fața uneltirilor regimului comunist.

Cei din anturajul episcopului Andrei au adoptat o atitudine prudentă. Degradarea sănătății sale se pare că s-a accentuat și datorită faptului că i s-a administrat un tratament contraindicat. Împotriva recomandărilor medicale a fost dus la tratament la Băile Felix, apoi a fost lipsit de consultările unor medici specialiști. A fost vizitat și încercat să fie vindecat de medici de renume ai vremii. Printre aceștia amintim pe profesorii dr. Ioan Goia și dr. Iuliu Hațieganu din Cluj, dr. Stroescu de la București, dr. Băbuția din Gurahonț, dr. Liviu Albu și soția dr. Livia Albu din Arad, alături de medicii Safta Emil, Hersch Andrei, Theti, Thau Ernest, Aricescu, toți din Arad⁹⁴⁶.

Din relatările unui vrednic colaborator al episcopului, ziaristul Pavel Berariu, aflăm date importante privitoare la boala sa. P. Berariu ținea un jurnal în care face însemnări legate de evoluția bolii. Însemnările încep cu data de 12/13 decembrie 1958, când a fost vizitat de profesorul dr. Ioan Goia de la Cluj. Se descrie alternanța stărilor de bine și rău prin care a trecut episcopul Andrei, precum și tratamentele urmate în anul 1958, continuându-se cu anul 1959, când, în data de 3 mai, prima zi după Paști s-

⁹⁴⁵ P. Vesa, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, 2004, p. 23.

⁹⁴⁶ P. Berariu, *op. cit.*, pp. 45-46

a dus la biserică din proprie inițiativă, simțindu-se mai bine. În data de 9 mai a fost dus chiar la mănăstirea Hodoș-Bodrog. În continuare s-a simțit când mai bine când mai rău, stările de dispoziție sau indispoziție alternând. În perioada anilor 1958-1960 episcopul Andrei a fost îngrijit de către monahii de la mănăstirea Bodrog, părintele Mamina, apoi monahii Ștefan Rus și Ioan Gurzău, „care au dovedit devotament” față de înaltul prelat arădean. Nu același lucru se poate spune despre unii din membrii Consistoriului, „care au instituit un fel de cenzură polițienească pentru identificarea strictă a persoanelor care vizitau Reședința”. Într-una din zile, când dr. E. Safta a dorit să-și viziteze pacientul a trebuit să sară peste „gardul ce desparte Consistoriul de Reședință”⁹⁴⁷.

S-a zvonit că episcopul Andrei ar fi fost otrăvit. Acest zvon a apărut îndată după moartea sa, chiar în rândurile fețelor bisericești. În anul 1992, preotul Nicolae Grebenea, care a cunoscut ani grei în gulagul comunist, dezvăluia presei „că mitropolitul Sebastian Rusan a fost otrăvit, ca de altfel și episcopul Aradului Andrei Magieru”. Părintele Grebenea mărturisea că cele de mai sus le-a aflat de la părintele Cleopa, care, într-o seară a fost vizitat de scriitorul Mihail Sadoveanu care i-ar fi zis: „Cleopa fugi la Iași, că astă seară primesc hapul mitropolitul Sebastian și episcopul de la Arad, Maghieru”⁹⁴⁸. P. Berariu, în cartea sa privitoare la viața episcopului Andrei Magieru afirmă, ca o părere proprie, că: „otrăvirea s-a putut produce cu o substanță cu efect întârziat și lent”⁹⁴⁹.

Potrivit relatărilor aceluiași biograf, nu putem trage o concluzie precisă asupra veridicității informațiilor ce tratează otrăvirea episcopului Andrei Magieru. El amintește mărturii preluate din surse care astăzi pot fi mai greu verificate. Ne amintește despre călătoria făcută la Moscova de episcopul Andrei, în calitate de traducător al Patriarhului Iustinian, în perioada anilor 1953-1954 și ne mai relatează despre amenințarea adresată direct episcopului Andrei, de către primul ministru dr. Petru Groza, în anul 1948, pe când se afla la Arad. Realitatea este că dr. Petru Groza, deși prim-ministru al României în acea perioadă, nu putea lua de unul singur hotărârea de a-l înlătura pe episcopul Andrei din scaunul episcopal. Se pare că decizia de a-l înlătura pe episcopul de la Arad, ar fi venit de undeva

⁹⁴⁷ *Ibidem*, pp. 46-49

⁹⁴⁸ *Ibidem*, pp. 45-46.

⁹⁴⁹ *Ibidem*, pp.51-52

de mai sus, ca rezultat al politicii represive comuniste: „Împuterniciții cultelor, organe de încredere ale comunismului ateu împreună cu elemente favorabile au început să-și facă prezența în interiorul administrativ al diocezei. Mișcările de personal trebuiau să aibă avizul acestora. În acest context a venit și îmbolnăvirea episcopului, la început sub forma unor ușoare manifestări psihice. Dar, datorită unor îngrijiri speciale din partea familiei, starea lui s-a îmbunătățit. În același timp forțele ateiste și-au consolidat și ele opoziția și prin intrigi și minciuni au reușit să determine elementele credincioase episcopului să se retragă. După această retragere, elementele ateiste s-au văzut stăpâne și au adus la Reședința elemente cel puțin dubioase sub raport moral”⁹⁵⁰.

Un lucru este foarte clar, conducerea comunistă nu l-a agreat niciodată pe episcopul Andrei Magieru, dar regimul comunist nu a agreat nici Biserica. Acesta a fost și motivul pentru care s-a intervenit direct în problemele interne ale conducerii bisericești. Aceasta a însemnat că Biserica, pe întreaga perioadă a stăpânirii comuniste nu s-a mai bucurat de autonomia pe care o avea înainte: numirile și schimbările de ierarhi, de preoți, diaconi, transferurile în alte parohii, activitatea pastorală și misionară, chiar Serviciul Divin, era strict controlat și impus de organele securității. În acele condiții, pentru clerici, era greu să-și mențină funcțiile avute, îmbinând credința în Dumnezeu cu ideologia comunistă. Era nevoie de multă cumpătare pentru a merge mai departe și pentru a nu distruge într-o clipă eforturile depuse cu stăruință până atunci.

Îmbolnăvirea episcopului a influențat conducerea treburilor Episcopiei, începând în special cu anul 1955 și mai ales partea economică. Aici „s-a concentrat și atenția celor fără Dumnezeu și iubitori de arginți, știut fiind, că cine nu-l iubește pe Dumnezeu, iubește arginții lui Iuda”⁹⁵¹.

O parte din preoții foști greco-catolici care au trecut la Ortodoxie, aveau legături strânse cu organele de represiune ale Ministerului de Interne. În această situație nu este de mirare că presiunile exercitate asupra episcopului Andrei erau din ce în ce mai mari, încât s-a ajuns la controlul propriei bucătării, precum și la refuzarea drepturilor sale bănești. Episcopia a ajuns în tragica situație de a nu mai avea faină la bucătărie, de a nu mai avea bani pentru spălatul lenjeriei și pentru plata preotului și a cantorului

⁹⁵⁰ *Ibidem*, pp. 44-45

⁹⁵¹ *Ibidem*, p. 95

de la Capela Reședinței episcopale. Acestea se întâmplau sub pretextul că așa sunt dispozițiile de la Mitropolitul Banatului, fapt care se pare că nu este adevărat⁹⁵².

După îndelungi suferințe episcopul Andrei s-a stins din viață în seara (20,58) zilei de 13 mai 1960, la reședința episcopală, în prezența membrilor familiei care s-au îngrijit de el în ultimele clipe ale vieții sale. Avea numai 69 de ani. A avut o moarte liniștită, fiind în prealabil împărtășit cu Sfintele Taine. Dr. Thau și Aricescu au semnat certificatul de deces, iar dr. Berariu s-a ocupat de îmbălsămarea corpului neînsuflețit al episcopului. Au fost prezente apoi și autoritățile bisericești și civile. Mitropolitul Vasile Lăzărescu de la Timișoara a fost prezent la tristul eveniment și a discutat cu familia în legătură cu locul unde și-ar fi dorit să fie înmormântat episcopul Andrei. Deși inițial dorea să fie înmormântat lângă tatăl său, în cimitirul Pomenirea din Arad, ulterior și-a schimbat dorința, pentru Mănăstirea Bodrog. Această mănăstire a devenit gropniță pentru episcopi.

Moartea episcopului Andrei a adus multă amărăciune în rândurile credincioșilor arădeni, care i-au apreciat viața și activitatea. Credincioșii au participat în număr mare la înmormântarea episcopului, alături de numeroși clerici. Înhumarea la mănăstirea Hodoș-Bodrog s-a făcut pe data de 16 mai 1960 în prezența mitropolitului Vasile Lăzărescu al Banatului, mitropolitului Nicolae Colan al Ardealului, episcopului Iosif Gafton al Argeșului, episcopului Valerian Zaharia al Oradiei, episcopului Teofil Herineanu al Clujului. „Corpul neînsuflețit a fost ridicat de pe catafalcul din catedrala Aradului de către preoți și pus pe un catafalc dintr-un camion special rânduit în acest scop. El pornește spre Bodrog urmat de cinstiții ierarhi enumerați mai sus, de membrii Consiliului Eparhial, de membrii familiei și de un șir impresionant de credincioși, în sunetele clopotelor Aradului. Panihida din fața criptei mănăstirii a fost oficiată de P. S. Sa Valerian la Oradiei cu preoți care au însoțit camionul”⁹⁵³.

⁹⁵² *Ibidem*, pp. 50-51

⁹⁵³ *Ibidem*, p. 81-82. Pentru ceremonia înhumării vezi: Nicolae Vesa, † Dr. Andrei Magieru, Episcop al Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, în „M. B.”, anul X, 1960, nr. 3-6, pp. 3-20.

Episcopul Andrei Magieru, întrebat în 1950 dacă nu vrea să rămână în Anglia, unde avea destui prieteni, a răspuns că „trebuie să suferim alături de popor”, fiind conștient că trebuie să poarte crucea neamului alături de credincioșii încredințați spre păstorire. Nu a alergat după onoruri, era un om modest, disprețuia îmbuibarea care-l face pe om să se îndepărteze de Dumnezeu.

XX.

**Episcopul dr.
Nicolae
Corneanu**

(1960-1962)

După moartea episcopului Andrei Magieru, din luna mai până în decembrie 1960, destinele eparhiei arădene au fost purtate de dr. Vasile Lăzărescu, mitropolitul Banatului. La 15 decembrie 1960, Colegiul electoral bisericesc a ales ca episcop al Aradului pe tânărul preot și profesor de teologie, dr. Nicolae Corneanu, de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu⁹⁵⁴.

Noul episcop s-a născut la 21 noiembrie 1923 la Caransebeș într-o familie de preot, tatăl Liviu, mama Elena (n. Oprea) și fratele Octavian, cu

⁹⁵⁴ Ne vom orienta după: „B. O. R.”, anul LXXVIII, 1960, nr. 11-12, pp. 987-995; anul LXXIX, 1961, nr. 1-2, pp. 91-92; anul LXXX, 1962, nr. 3-4, pp. 195-235; „M. A.”, anul VI, 1961, nr. 1-3, pp. 12-21; *Lucrările Adunării Naționale Bisericești. Alegerea noului Episcop al Aradului*, în, „M. B.”, anul XI, 1961, nr. 1-4, pp. 40-50; Victor Vlădiceanu, Nicolae Vesa, *Întronizarea P. Sf. Episcop Dr. Nicolae Corneanu*, în „M. B.”, anul XI, 1961, nr. 1-4, pp. 62-85; „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 1-4, pp. 3-50; M. A.”, anul VII, 1962, nr. 3-6, pp. 181-184; Ștefan Alexe, *Preocupări patristice ale Î. P. S. Mitropolit Dr. Nicolae Corneanu*, în „B. O. R.”, anul CV, 1987, nr. 3-4, pp. 19-24; Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, 1989, p. 74; Petru Bona, *Istoria Bisericii Ortodoxe 1700-1998*, Timișoara, 1998, pp. 140-141; Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române 1866-1999*, București, 1999, p. 141; M. Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, pp. 126-127; George Dinu, *Toamna mitropolitului Nicolae*, Timișoara, 2002, 215 p.

doi ani mai mare, ulterior medic în Cluj. Școala primară și liceul la Caransebeș (1934-1942), după care a urmat cursurile Facultății de Teologie din București (1942-1946), unde și-a luat licența, cu lucrarea intitulată: *Origen și Cels. Raporturile dintre creștinism și păgânism văzute prin prisma unei dispute din secolul al III-lea*, susținută în ziua de 9 iulie 1946⁹⁵⁵. După obținerea licenței în Teologie, a urmat cursurile de doctorat în cadrul aceleiași facultăți.

Pregătirea doctoratului a făcut-o la catedra de *Patrologie*, secundară *Istoria bisericească universală*. În această perioadă, sub îndrumarea prof. dr. Teodor M. Popescu a pregătit lucrările: *Episcopatul Sfântului Petru la Roma; Vechile traduceri românești ale Leastăvei Sfântului Ioan Scărarul*. Sub îndrumarea preotului prof. dr. Ioan G. Coman a redactat și susținut lucrările: *Dumnezeu – frumusețe la Sfinții Părinți* (publicat sub titlul *Frumusețea ca atribut a lui Dumnezeu*, în „S. T.”, anul XI, 1959, nr. 5-6, pp. 297-313); *Contribuție la înțelesul termenului de Filozofie pe bază de texte patristice; Darul lacrimilor; Cenzura răsului în literatura celor dintâi veacuri creștine*⁹⁵⁶.

La vârsta de numai 26 de ani, obține doctoratul în Teologie pe baza tezei: *Viața și petrecerea Sfântului Antonie. Începuturile monahismului creștin pe valea Nilului*, susținută la 30 iunie 1949, având ca referent principal pe preotul profesor dr. Ioan G. Coman, obținând media 10 (calificativul „excepțional”) ⁹⁵⁷. În lucrarea de doctorat pune în lumină una din direcțiile preferate de cercetare ale viitorului ierarh al Bisericii Ortodoxe Române, originile monahismului creștin.

Concomitent cu perioada de pregătire a doctoratului, la București, a urmat cursurile Facultății de Filozofie (1942-1946) și ale Facultății de Litere, Filologia clasică (1946-1948).

Este hirotonit diacon necăsătorit în 1943, de către episcopul Veniamin Nistor (1886-1963) în biserica parohiei Obreja, iar preot în anul 1960. De

⁹⁵⁵ Fragmente din lucrare, sub titlul: *Doii preopinenți celebri: Origen și Cels*, a publicat în volumul „Patristica mirabilia. Pagini din literatura primelor veacuri creștine”, Timișoara, 1987, pp. 89-109.

⁹⁵⁶ Adrian Gabor, *Studia ecclesiastica. Contribuții în domeniul Istoriei Bisericești ale profesorilor de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București (1881-1989)*, București, 2003, pp. 88, 125.

⁹⁵⁷ Cezar Vasiliu, *Doctorii în teologie proclamați de Facultatea de teologie (1881-1948) și de la Institutul Teologic din București (1948-1981)*, în, „B. O. R.”, anul C, 1982, nr. 9-10, p. 890.

la 1 aprilie 1947 funcționează profesor de Teologie dogmatică la Academia Teologică din Caransebeș unde funcționează până la desființarea ei în 1948. Aici, pe lângă rodnică activitate didactică a fost un permanent colaborator al revistelor „Altarul Banatului”, „Duh și Adevăr” și „Biserica Bănățeană”, în care a publicat studii, articole și recenzii. În septembrie 1948 este numit secretar mitropolitan al Mitropoliei Banatului și hirotesit întru arhidiacon în 1949. În același an trece ca referent principal al Ariepiscopiei Timișoarei până în anul 1954, când este confirmat consilier administrativ (1 iunie 1952-1 octombrie 1956) din cadrul Arhiepiscopiei.

În anul 1956 se reîntoarce la Caransebeș, fiind numit profesor la Seminarul Teologic, unde funcționează până la sfârșitul anului școlar 1957-1958, când este transferat, în calitate de conferențiar universitar, la Institutul Teologic Universitar din Sibiu unde stă până în 1960 când este ales episcop al Aradului. Devotat studiului patristic, în această perioadă a publicat numeroase lucrări în diferite reviste teologice.

Episcop al Aradului este ales în ziua de 15 decembrie 1960, iar la mănăstirea Cernica a fost tuns în monahism și ridicat la rangul de arhimandrit. La 15 ianuarie 1961, în biserica „*Sfântul Spiridon Nou*” din București, a fost hirotonit episcop în cadrul Sfintei Liturghii de către Patriarhul Justinian, împreună cu episcopii Antim Târgovișteanu și Teoctist Botoșăneanu, vicari patriarhali, iar la 22 ianuarie 1961 a fost instalat în scaunul de episcop al Aradului. Cu prilejul investiturii sale, Patriarhul Justinian Marina a ținut să sublinieze „pregătirea temeinică pe care noul episcop și-a agonisit-o în anii mulți de osteneli cărturărești, care i-a fost încununată de înaltul titlu de doctor în Teologie”.

La Arad, episcopul Nicolae Corneanu a fost primit cu multă dragoste și bucurie de cler și credincioși. Nimeni n-a știut atunci că șederea sa la Arad va fi de scurtă durată, abia un an și două luni. Declarându-se vacant scaunul de arhiepiscop al Timișoarei și Caransebeșului, precum și acela de mitropolit al Banatului, în urma retragerii mitropolitului Vasile Lăzărescu la mănăstirea Cernica, în 17 februarie 1962, Colegiul Electoral Bisericesc, întrunit la Palatul Patriarhal, a ales pe tânărul episcop al Aradului, Nicolae Corneanu, ca arhiepiscop al Timișoarei și Caransebeșului și mitropolit al Banatului. Alegerea, recunoscută de Consiliul de Stat al României, a fost definitivată prin întronizarea Înalt Prea Sfinției Sale ca mitropolit la 4 martie 1962 în Catedrala mitropolitană din Timișoara, în prezența Patriarhului

Justinian, a unor membri ai Sfântului Sinod, precum și a unui mare număr de preoți, călugări și credincioși din tot Banatul⁹⁵⁸.

Înalt Prea Sfinția Sa aducea cu el la Timișoara erudiția, blândețea, tactul pastoral și inteligența scripitoare care l-au impus încă de pe băncile școlii în ochii tuturor. Până la alegerea altui episcop, noul mitropolit al Banatului a condus destinele Episcopiei Aradului. A mai fost locțiitor de mitropolit al Ardealului (aprilie-iunie 1967) și al Olteniei (octombrie 1977-aprilie 1978).

În calitate de episcop, apoi de mitropolit a participat la numeroase întruniri panortodoxe, a făcut parte din comisiile de dialog internațional ortodox-catolic și ortodox-luteran. A asistat la cele mai importante evenimente ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, între 1978-1981 membru în Coimitetul Central al Consiliului Ecumenic. În 1962 a fost ales membru permanent al *Grupului de studii patristice*, înființat de Comisia „Credință și Constituție” a Consiliului Ecumenic al Bisericilor. A conferențiat pe teme teologice și istorice în cadrul Congresului de patrologie de la Oxford (septembrie 1963), la Universitatea Humboldt – Berlin (1963), ca invitat al Fundației „Pro Oriente” din Viena (1989).

A întreprins numeroase vizite în străinătate ca membru sau conducând delegații ale B. O. R. Astfel a vizitat Patriarhia Bulgară (1966); Bisericile vechi-orientale din Armenia, Egipt, Etiopia și Siria (1969, 1979, 1997), Patriarhia Rusă (1971), Arhiepiscopia Primată a Greciei (1971), Biserica Etiopiei (1971), Biserica romano-catolică din Belgia (1972), Biserica luterană din Suedia (1987), Patriarhia Ecumenică a Constantinopolului (1978, 1981, 1989), Patriarhia sârbă (1981, 1995), Patriarhia Ierusalimului (2000).

O perioadă a răspuns și de comunitățile ortodoxe române de peste hotare, vizitând în mai multe rânduri S. U. A și Canada (1979), parohiile ortodoxe române din Australia și Noua Zeelandă (1984) și pe cele din Europa Centrală.

În ce privește activitatea bisericească a organizat centrul mitropolitan din Timișoara cu edificii noi, dotarea tipografiei cu utilaje moderne, a dezvoltat editura care a imprimat numeroase volume, a înființat atelierul de lumânări, croitorie. A contribuit la refacerea mănăstirilor și schiturilor, construirea de biserici noi, începând cu municipiul Timișoara, pictarea de

⁹⁵⁸ I. D. Suci, *Mitropolia Banatului*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 7-9, p. 482; Pentru amănunte vezi: *Alegerea, înmânarea Decretului de confirmare investitura și înscăunarea Înalt Prea Sfințitului dr. Nicolae Corneanu Mitropolitul Banatului*, în „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 1-4, pp. 5-50..

biserici, întreținerea locașurilor sfinte, a monumentelor istorice, conservarea patrimoniului cultural, de organizarea unor colecții muzeale. În aceeași măsură s-a îngrijit de buna funcționare a Seminarului Teologic din Caransebeș, formarea viitorilor preoți, normala activitate a parohiilor și protopopiatelor. A contribuit la înființarea Facultății de Teologie din cadrul Universității Timișoara.

Încă din perioada studenției a publicat în revistele și publicațiile bisericești, tratând diferite probleme de teologie cu precădere din domeniul literaturii creștine a primelor veacuri. Despre activitatea publicistică merită menționat faptul că a îndrumat revista „Mitropolia Banatului” (din 1962), „Îndrumătorul bisericesc” (din 1980 până astăzi) iar după 1990 „Altarul Banatului” (din 1990) și ziarul bisericesc „Învierea”. Este un permanent colaborator la ziarele și revistele locale și centrale. A publicat sute de studii, articole, predici, note, comentarii, recenzii, mai ales în „Mitropolia Banatului”, în „Îndrumătorul bisericesc” și foaia „Învierea” de la Timișoara, unele semnate „Diaconul Nicolae” sau Pr. N. Sebeșan”. Studiile, volumele, comunicările, articolele științifice pe care le-a publicat de-a lungul vremii, în țară și străinătate, l-au impus ca pe unul dintre cei mai merituoși savanți clasici, patrologi și teoreticieni literari din cultura și ortodoxia românească de astăzi.

În anul 1978 primește titlul de Doctor Honoris Causa al Institutului Teologic protestant din Cluj-Napoca, titlu acordat și de Universitatea „Aurel Vlaicu” din Arad (2003), Universitatea de Medicină din Timișoara (2003), Universitatea de Științe Agricole ale Banatului (2003), Universitatea de Vest din Timișoara (2003).

Încununarea tuturor eforturilor pe care Înalta Prea Sfinția Sa dr. Nicolae Corneanu le-a depus în domeniul bisericesc și cultural se constituie în alegerea din 10 noiembrie 1992 a Înalta Prea Sfinției Sale ca membru de onoare al Academiei Române, cel mai înalt for științific al României.

La 45 de ani de la mutarea I. P. S. Sale de la Arad la Timișoara și la împlinirea a tot atâtor ani de activitate arhipăstorească în scaunul de mitropolit al Banatului, ne plecăm cu recunoștință în fața personalității I. P. S. Sale.

Cărți publicate:

Învățătura creștină ortodoxă, Timișoara, 1971; *Ieșit-a Semănătorul. Culegere de predici* (volum îngrijit), Timișoara, 1974, 335 p.; *Temeiurile învățăturii*

ortodoxe, Timișoara, 1981, 152 p.; *Învățătura ortodoxă despre mântuire*, Timișoara, 1983; *Culegere de predici* (volum îngrijit), Timișoara, 1984, 336 p.; *Studii patristice. Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, 295 p; *Biserica românească din nord-vestul țării în timpul prigoanei hortiste*, București, 1986; *Patristica mirabila. Paginbi din literatura primelor veacuri creștine*, Timișoara, 1987, 422 p; *Învățături ale Bisericii Ortodoxe*, Timișoara, 1987, 304 p; *Quo vadis ? Studii, note și comentarii teologice*, Timișoara, 1990, 428 p; Ioan Scărarul, *Scara raiului, precedată de viața pe scurt a lui Ioan Scolasticul și urmată de cuvântul către păstor*, Traducere, introducere și note de..., Timișoara, 1994, 564 p (în 200 a ajuns la ediția a IV-a); *Viața Fericitului Pahomie*, București, 1995; *Viața și petrecerea Sfântului Antonie cel Mare*, Timișoara, 1998, m 161 p; *Origen și Celsus. Confruntarea creștinismului cu păgânismul*, București, 1999; *Pe firul vremii. Meditații ortodoxe*, București, 2000, m 216 p; *Pe baricadele presei bisericești*, vol. I-II, Timișoara, 2000; *Miscellanea patristica*, Timișoara, 2001, 240 p; *Credință și viață*, Cluj-Napoca, 2001; *Popasuri duhovnicești. De la Crăciun la Paști*, Timișoara, 2001, 279 p.; *În pas cu vremea*, Timișoara, 2002, 144 p.

Studii și articole publicate:

Autoritatea episcopală după Sfântul Ciprian, în „F. D.”, anul LVI, nr. 34, 22 august 1943; nr. 35, 29 august 1943, pp. 3-4; *Problema sdufletului la Anobiu din Sicca și Lactanțiu*, în „A. B.”, anul I, 1944, nr. 9-10, pp. 387-391; *Un episcop filosof*, în „F. D.”, anul LX, nr. 38-39, 23 septembrie 1945, pp. 6-7; nr. 40-41, 7 octombrie 1945, pp. 5-6; *Sfântul martir Genesisius și alții asemenea lui*, în „F. D.”, anul LXI, nr. 46-47, 10 noiembrie 1945, pp. 4-5; nr. 48-49, 24 noiembrie 1945, pp. 3-4; *Sfântul martir Casian*, în „B. B.”, anul VII, nr. 27-28, 7 iulie 1946, p. 4; nr. 29-30, pp. 7-8; *Semnificația noțiunii de filozofie la Sfinții Părinți ai Bisericii*, în „B. B.”, anul VII, nr. 9-10, 3 martie 1946, pp. 3-5; *Critica literară în epoca patristică*, în „F. D.”, anul XLI, nr. 25-26, 16 iunie 1946, pp. 4-5; *În căutarea adevărului*, în „B. B.”, anul VIII, nr. 3-4, 19 ianuarie 1947, pp. 2-5; *Cenzura râsului la Sfinții Părinți*, în „L. R.”, anul XXVII, nr. 15, 1 august 1947, pp. 110-111; *„Sfinții” și „fericiții” părinți ai Bisericii*, în „F. D.”, anul LXII, nr. 28-29, 13 iulie 1947, p. 7; ne. 30-31, 27 iulie 1947, pp. 2-4; *Limitele perioadei patristice*, în „F. D.”, anul LXII, nr. 46-47, 7 decembrie 1947, pp. 2-3; *Moartea ereticului Arie în lumina documentelor vremii*, în „Bis. și Șc.”, anul LXXII, nr. 7, 15 februarie 1948, pp. 48-50; nr. 8, 22 februarie 1948, pp. 56-57; *Încercări portretistice în literatura celor dintâi secole creștine*, în „F. D.”, anul LXIII, nr. 30-31, 25 iulie 1948, pp. 2-4; *Generalități asupra stilului literaturii patristice*, în „F. D.”, anul LXIII, nr. 34-

35, 28 august 1948, pp. 2-4; *Onomastica patristica în limba română*, în „F. D.”, anul LXIII, nr. 36-37, 5 septembrie 1948, pp. 3-5; *Darul lacrimilor*, în „L. R.”, anul XXVII, nr. 13-14, 15 iulie 1949, pp. 96-97; *Cu privire la originea monahismului creștin*, în „M. B.”, anul V, 1955, nr. 4-6, pp. 90-92; *Un mare predicator din lumea latină Petru Hrisologul*, în „M. B.”, anul V, 1955, nr. 10-12, pp. 14-24; *Creștinul în fața vieții*, în „M. B.”, anul V, 1956, nr. 1-3, pp. 28-63; *Rugăciunea de umilință a Sf. Efreem Sirul*, în „M. B.”, anul VI, 1956, nr. 4-6, pp. 38-40; *Canonul cel mare al Sf. Andrei Criteanul*, în „M. B.”, anul VI, 1956, nr. 4-6, pp. 40-44; *Scara și treptele ei în viața duhovnicească*, în „M. M. S.”, anul XXXIV, 1958, nr. 5-6, pp. 453-459; *Cum trebuie să ne rugăm*, în „T. R.”, anul 107, nr. 27-28, 15 iulie 1959, p. 2; *Simbolul scării și treptelor în religiile creștine*, în „M. A.”, anul IV, 1959, nr. 5-6, pp. 396-401; *Cu privire la semnificația originară a cuvântului „catolic”*, în „M. A.”, anul IV, 1959, nr. 1-2, pp. 42-53; *Chipul preotului adevărat după Fericitul Ieronim*, în „M. O.”, anul XI, 1959, nr. 1-2, pp. 24-31; *Frumusețea ca atribut al dumnezeirii*, în „S. T.”, anul XI, 1959, nr. 5-6, pp. 297-313; *Aspecte din lirica ambroziană*, în „S. T.”, anul XI, 1959, nr. 7-8, pp. 443-452; *Actualitatea tratatului lui Tertulian „Despre prescripția ereticilor”*, în „M. M. S.”, anul XXXV, 1959, nr. 9-12, pp. 580-588; *Contribuția unui scriitor vechi creștin la înțelegerea sistemului filosofic al lui Protagora*, în „M. A.”, anul V, 1960, nr. 7-8, pp. 560-562; și în revista „Bibliotheca classica orientalis”, Berlin, anul VIII, caietul 4, 1963, pp. 246-247; *Tălmăciri din lirica ambroziană*, în „M. M. S.”, anul XXXVII, 1961, nr. 1-2, p. 9-17; *Soborul întregii creștinătăți*, în „M. B.”, anul XI, 1961, nr. 7-12, pp. 3-9; *În duhul ecumenității*, în „M. B.”, anul XI, 1961, nr. 7-12, pp. 84-92; *Ecouri târzii ale simbolismului creștin al scării*, în „S. T.”, anul XIV, 1962, nr. 1-2, pp. 3-12; *Contribuții ale tălmăcitorilor români la cunoașterea „Scării” Sfântului Ioan Sinaitul*, în „S. T.”, anul XVI, 1964, nr. 3-4, pp. 147-158; *Un izvor de nesecată înțelepciune*, în „M. B.”, anul XV, 1965, nr. 4-6, pp. 269-271; *Muntele Sinai și importanța sa în istoria Bisericii creștine*, în „M. B.”, anul XVI, 1966, nr. 10-12, pp. 678-687; *Terminologie ecumenistă*, în „M. B.”, anul XVII, 1967, nr. 7-9, pp. 576-577; *Sensul și dimensiunile adevăratei catolicități*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 490-492; *Episcopul Bretanion al Tomisului*, în „B. O. R.”, anul LXXXVII, 1969, nr. 9-10, pp. 959-965; *Simbolul podului*, în „M. O.”, anul XXII, 1970, nr. 5-8, pp. 707-713; *Episcopul și misionarul Ulfila*, în „M. B.”, anul XX, 1970, nr. 7-8, pp. 550-558; și în revista „Die Zeichen der Zeit”, Berlin, nr. 10, octombrie 1970, pp. 375-379; *Foloasele trezviei*, în „The Altar” – Altarul, almanah pe anul 1970 al parohiei ortodoxe române din Londra, pp. 94-96; *Problemele Ortodoxiei în zilele noastre*, în „M. B.”, anul XXI, 1971, nr. 7-9, pp. 379-380; *Noi*

termeni ecumeniști, în „M. B.”, anul XXI, 1971, nr. 10-12, pp. 720-722; *Ortodoxia și ecumenismul*, în „M. B.”, anul XXIII, 1973, nr. 7-9, pp. 387-392; *Comuniunea Bisericii*, în „M. B.”, anul XXIV, 1974, nr. 4-6, pp. 206-211; *Sf. Ioan Milostivul patriarhul Alexandriei*, în „M. B.”, anul XXII, 1974, nr. 7-9, pp. 414-430; *Semnificația unei formule*, în „M. B.”, anul XXIV, 1974, nr. 7-9, pp. 557-558; *Considerațiuni teologice pe marginea problemei populației*, în „M. A.”, anul XX, 1975, nr. 3-6, pp. 186-192; *Teologie și ecologie*, în „M., B.”, anul XXV, 1975, nr. 7-9, pp. 446-448; *Locul și rolul credincioaselor în Biserică*, în „M. B.”, anul XXV, 1975, nr. 7-9, pp. 449-454; *Considerații Ortodoxe privind hirotonia femeii*, în „M. B.”, anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 271-274; *Contribuții ale teologilor din S. U. A.*, în „M. B.”, anul XXVIII, 1976, nr. 9-12, pp. 747-749; *Teologia latino-americană*, în „M. B.”, anul XXVII, 1978, nr. 4-6, pp. 297-299; *Actualitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 4-6, pp. 249-251; *Femeia în lumea contemporană*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 10-12, pp. 572-575; *Fundamentarea teologică a pedobaptismului*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 10-12, pp. 576-589; *Simbolul izvorului și fântânii*, în vol. „Trepțe vechi și noi în istoria Eparhiei Oradiei. Mărturii-evocări”, Oradea, 1980, pp. 91-93; *Evanghelia și săracii*, în „M. B.”, anul XXXI, 1981, nr. 1-3, pp. 169-172; *Contribuția Banatului la Teologia și spiritualitatea ortodoxă*, în „M. B.”, anul XXXIII, 1983, nr. 9-10, pp. 556-569; *Teologia ortodocșilor arabi*, în „Ortodoxia”, anul XXXVI, 1984, nr. 1, pp. 115-120; *Teologia creștinilor africani*, în „Ortodoxia”, anul XXXVI, 1984, nr. 4, pp. 517-525; *Biserica și „filosofii elini”*, în „Îndrumătorul bisericesc, misionar și patriotic al Episcopiei Oradiei”, Oradea, 1984, pp. 46-51; *Teologia asiatică*, în „Ortodoxia”, anul XXXVIII, 1986, nr. 4, pp. 95-103; *Teologia europeană*, în „M. B.”, anul XXXVI, 1986, nr. 4, pp. 108-111.

XXI.

**Episcopul
Teoctist
Arăpașu**

(1962-1973)

După plecarea episcopului dr. Nicolae Corneanu și vacantarea scaunului eparhial al Aradului, la 28 iulie 1962 a fost ales noul episcop al Aradului în persoana episcopului-vicar patriarhal Teoctist Arăpașu, instalarea oficială având loc la 16 septembrie 1962⁹⁵⁹.

S-a născut la 7 februarie 1915 ca al optulea copil din cei nouă copii pe care i-au avut evlavioșii părinți Dumitru și Marghioala din satul Tocileni, nu departe de Botoșani. După absolvirea școlii primare din sat, în 1928 a intrat ca frate la mănăstirea Vorona și Neamț (1931), elev la Seminarul monahal de la mănăstirea Cernica (1932-1940). La 6 august 1935 a depus voturile monahale la mănăstirea Bistrița (Neamț) primind numele de Teoctist. La 4 ianuarie 1937 este hirotonit ierodiacon pe seama mănăstirii Bistrița (4 ianuarie 1937).

Între 1940-1944 a frecventat cursurile Institutului Teologic din București, obținând licența în 1945. Paralel a îndeplinit diferite funcții în

⁹⁵⁹ Ne vom orienta după: *Alegerea Prea Sfințitului Teoctist Arăpaș în scaunul de episcop al Aradului*, în „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 9-10, pp. 435-444; *Înmânarea Decretului de recunoaștere în funcțiune și instalarea Prea Sfințitului Teoctist noul Episcop al Aradului*, în „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 11-12, pp. 604-637; M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 21-23.

cadrul Arhiepiscopiei Bucureștilor și diacon la Patriarhie. La 1 martie 1945 a fost transferat în postul de preot la Catedrala mitropolitană din Iași, fiind hirotonit ieromonah (25 martie 1945) iar din 1948 a ocupat postul de vicar administrativ al Mitropoliei, fiind distins cu rangul de arhimandrit. Între 1945-1947 a făcut studii la Facultatea de Litere și Filozofie din Iași.

Preot slujitor (1945), apoi eclesiarh la cetedrala mitropolitană din Iași și exarh al mănăstirilor din Arhiepiscopia Iașilor (1946-1948), vicar al aceleiași Arhiepiscopii (1948-1950). La 28 februarie 1950 a fost ales episcop-vicar patriarhal, cu titlul de „Botoșăneanul”, hirotonit la 5 martie 1950. Între 1950-1954 a funcționat ca rector al Institutului Teologic Universitar din București, îndeplinind în același timp și atribuția de secretar al Sfântului Sinod.

La 28 iulie 1962 a fost ales episcop al Aradului, iar la 16 septembrie înscăunat episcop la Arad. Încă de la alegere, P. S. Sa încredința Măritul Colegiu electoral că va adăuga slujirii creștine noi trepte: „Cei peste 12 ani de slujire arhierească mi-au îmbogățit experiența și mi-au adăugat lumini de mare preț și sprijin [...]. Episcopul trebuie să-și plece privirile și auzul, neîncetat, către năzuințele păstoriților săi, preoți și credincioși, pe care să-i iubească cu atâta putere, cum iubește Mântuitorul Biserica Sa, și în care el să-și vadă comoara sa, rostul lucrării sale, mângâierea sa, fericirea sa, inima sa, rostul lucrării sale, mângâierea sa, fericirea sa, coroana și lausa sa”.

În cei 11 ani cât a păstorit credincioșii din Episcopia Aradului, a căutat să folosească toate prilejurile pentru a insufla clerului și credincioșilor o nețărmurită dragoste față de Ortodoxie. Prelua Episcopia Aradului care cuprindea o mănăstire, o bisercă catedrală, 763 de biserici și capele parohiale, organizate în zece protopopiate cu 406 parohii și 263 filii în care slujesc 407 preoți la aproximativ 550 000 de credincioși ortodocși.

La 11 noiembrie 1962 a săvârșit prima târnosire de biserică de la instalarea ca episcop al Aradului. Este vorba de vechea biserică din parohia Dud⁹⁶⁰. Numai în cursul anului 1969 a săvârșit 45 de Sf. Liturghii arhierești, a rostit 87 de predici și cuvântări și a făcut 51 de vizite pastorale în parohii. Tot în cursul acestui an, sub directa sa îndrumare, s-au efectuat lucrări de reparații la Centrul eparhial, la Catedrala din Arad, la clădirile din oraș ale Episcopiei, la Atelierul de lumânări. Reparații importante au fost săvârșite și la mănăstirile de la Hodoș-Bodrog, Arad-Gai și Prislop⁹⁶¹.

⁹⁶⁰ „M. B.”, anul XXXVII, 1987, nr. 6, pp. 123-124.

În septembrie 1963 a participat, în calitate de delegat al Bisericii Ortodoxe Române la întrunirea Consiliului Mondial al Bisericilor din Montreal (Canada), ocazie cu care a vizitat mai multe parohii din aceste părți și a târnosit biserica din parohia Timmins⁹⁶².

În timpul arhipăstorii sale, Episcopia Aradului a fost vizitată de înalți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române, dintre care amintim: Î. P. S. Sa dr. Nicolae Corneanu mitropolitul Banatului (1964, 5 iunie 1966), Nicolae Mladin mitropolitul Ardealului (iunie 1967), Firmilian mitropolitul Olteniei (iulie 1967), episcopul Vasile Coman al Oradiei (7 februarie 1971), episcopul dr. Antim Târgovișteanul, vicar patriarhal (1-2 iulie 1972). A fost vizitat și de înalți prelați de peste hotare. În aprilie 1972 a fost vizitat de episcopul sârb Longhin Timici de Tuzla (Jugoslavia), iar în septembrie a fost vizitat de Germain Hardy, episcop de Saint Denis.

În cea de-a doua jumătate a lunii octombrie a anului 1967, Episcopia Aradului, pentru câteva zile l-a avut ca oaspete pe Patriarhul Justinian. Cu această ocazie, în ziua de 22 octombrie, a târnosit biserica „Adormirea Maicii Domnului” din apropierea reședinței episcopale, iar a doua zi a târnosit Parasclisul de la reședința episcopală⁹⁶³.

Din inițiativa episcopului Teoctist, în anul 1964 au început lucrările de amenajare a Colecției de artă veche bisericească, de la mînistirea „Sf. Simion Stălpnicul din Arad-Gai”, inaugurată la 23 octombrie 1967⁹⁶⁴. În luna mai a anului 1972, s-a implicat în organizarea, alături de Biblioteca Județeană și Muzeul Județean din Arad, unei expoziții de manuscrise și cărți rare, punând la dispoziția organizatorilor câteva din valorile existente în Biblioteca eparhială și la Colecția de obiecte vechi bisericești de la mănăstirea Arad-Gai⁹⁶⁵.

La Arad a funcționat până la 28 ianuarie 1973 când a fost ales arhiepiscop și mitropolit al Olteniei. Până la numirea unui nou episcop, Episcopia Aradului a fost administrată de I. P. S. Sa dr. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului.

La 25 septembrie 1977 este ales, iar la 9 octombrie 1977 înscăunat ca arhiepiscop al Iașilor și mitropolit al Moldovei și Sucevei (din iulie 1980

⁹⁶¹ „M. B.”, anul XIX, 1969, nr. 1-3, p.155; anul XX, 1970, nr. 10-12, pp. 796-797. Despre mănăstirea Prislop a scris: *O ctitorie ardeleană a Sf. Nicodim: Mănăstirea Prislop*, în „M. O.”, anul XXII, 1970, nr. 5-8, pp. 634-638.

⁹⁶² Pentru amănunte vezi: „M. B.”, anul XIV, 1964, nr. 4-6, pp. 314-315.

⁹⁶³ Petru Sălăgeanu, *Vizita și slujirea la Arad a Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian*, în „M. B.”, anul XVII, 1967, nr. 10-12, pp. 662-651.

⁹⁶⁴ „M. B.”, anul XXXIX, 1989, nr. 4-6, p. 149.

⁹⁶⁵ „M. B.”, anul XXII, 1972, nr. 10-12, pp. 672-673.

până în ianuarie 1982, locțiitor de mitropolit al Ardealului). După moartea patriarhului Iustin Moiescu (31 iulie 1986) a fost ales locțiitor de patriarh, iar la 9 noiembrie 1986 a fost ales, la 16 noiembrie 1986 întronizat ca arhiepiscop al Bucureștilor, mitropolit al Ungrovlahiei și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

În cele aproape cinci decenii de activitate ca ierarh s-a preocupat nu numai de probleme administrative și economice, ci și de restaurarea unor monumente de artă bisericească (Putna, Bistrița, Slatina, Râșca, Gorovei, Vorona, Bărboi) și de organizarea unor muzee bisericești; a ctitorit biserici și a îndrumat acțiunea de construire a altora.

De-a lungul anilor a făcut parte din mai multe delegații sinodale care au vizitat alte Bisericii și a primit vizitele mai multor Întâistătători de Biserici ortodoxe naționale, mai ales după 1989, precum și a papei Ioan Paul al II-lea (7-9 mai 1999).

A îndrumat revistele „Mitropolia Olteniei”, „Mitropolia Moldovei și Sucevei” și „Glasul Bisericii”, a celor editate la Patriarhie; a încurajat apariția mai multor lucrări de teologie. A publicat studii, articole, cuvântări în „Biserica Ortodoxă Română”, „Glasul Bisericii”, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, „Mitropolia Banatului”, „Telegraful Român”, cărți de rugăciuni, pastorale. Cu binecuvântarea sa au apărut o serie de lucrări cu caracter teologic și istoric: *Sfinți români apărători ai legii strămoșești* (București, 1987), *Biserica Ortodoxă Română. Monografie album* (București, 1987), reeditarea *Bibliei* de la București din 1688, manuale pentru învățământul teologic universitar și seminarial, noi traduceri din Sfinții Părinți, cărți de slujbă, o nouă ediție a *Bibliei* (1988), versiune revizuită a *Noului Testament* (1993) și altele.

A fost ales *Doctor Honoris Causa* al Universităților din Oradea, București, Pitești, Petroșani și Galați, iar la 17 decembrie 1999, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Dorim ca această scurtă rememorare a vieții și activității Prea Fericitului Părinte Teoctist, patriarhul B. O. R., să fie un omagiu pe care îl aducem la împlinirea a 45 de ani de la începutul activității sale de episcop al Aradului.

A publicat:

Mitropolitul Iacob Putneanul, făclier al Ortodoxiei românești, al năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române, Mănăstirea Neamț, 1978, 45 p.; Mitropolitul Iacob Putneanul, 1719-1778. În slujba Ortodoxiei românești, a

năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române, Neamț, 1978, 128 p.; *Studiu introductiv la Dosoftei, Dumnezeiasca Liturghie*, Ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1980, pp. V-XLIV; *Pe treptele slujirii creștine*, Mănăstirea Neamț, vol. I, 1980, VII+411 p.; vol. II, VII+414 p.; vol. III, 1985, VII+495 p.; vol. IV, 1986, 454 p.; vol. III, 1, 1989, 572 p. ; vol. VI, 1992, 432 p.; Ediția a doua: *Slujind altarului străbun*, vol. I, București, 1992, 512 p.; *Pe treptele slujirii creștine*, vol. II, București, 1995, 576 p.; vol. III, București, 1995, 456 p.; vol. IV, București, 1996, 544 p.; vol. V, București, 1996, 714 p.; vol. VI, București, 1997; vol. VII, București, 1998, 528 p.; vol. IX, București, 2000; vol. X, București, 2001, 707 p.

XXII.

**Episcopul dr.
Visarion
Aștileanu**

(1973-1984)

După plecarea episcopului Teoctist în scaunul de mitropolit al Olteniei, între februarie și august 1973, destinele eparhiei au fost conduse de Î. P. S. Sa dr. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului. În 10 iunie 1973 a fost ales noul episcop în persoana episcopului-vicar al Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Sibiu, dr. Visarion Aștileanu, fost preot greco-catolic revenit la Ortodoxie în octombrie 1958⁹⁶⁶.

Episcopul Visarion s-a născut în Cluj-Napoca, la 14 martie 1914 din părinții Vasile și Maria Aștileanu, originari după bunici, din Câmpenii Apusenilor. Școala primară o urmează în satul Suceagu, comuna Baci din

⁹⁶⁶ Ne vom orienta după: „B. O. R.”, anul LXXX, 1962, nr. 9-10, pp. 802-812; anul XCI, 1973, nr. 7-8, p. 763; „B. O. R.”, anul CII, 1984, nr. 11-12, pp. 717-720; „M. A.”, anul VI, 1962, pp. 632-626; anul XIV, 1969, nr. 4-6, p. 268-303; „B. O. R.”, anul XCI, 1973, nr. 7-8, p. 762-784; „Vrednic este” – *Alegerea noului episcop al Eparhiei Aradului, Ienopolei și Hălmagiului*, în „M. B.”, anul XXIII (1973), nr. 10-12, pp. 598-626; „M. A.”, anul XVIII, 1973, nr. 9-10, pp. 939-946; Nicolae Dănilă, *In memoriam. Episcopul dr. Visarion V. Aștileanu al Aradului*, în „G. B.”, anul XLIII, 1984, nr. 7-9, pp. 622-623; Flor Teodorescu, *Doliul Episcopiei Aradului*, în „M. B.”, anul XXXIV, 1984, nr. 7-8, pp. 490-497; Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, pp. 76-77; M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 25-26.

județul Cluj. După studii medii la Cluj, a urmat cursurile Academiei Teologice din același oraș (1933-1935), continuând cu studii de Filozofie și Teologie ca bursier al Institutului pontifical „De Propaganda Fide” (1935-1942), luându-și licența în 1941, apoi doctoratul în 1942, în Teologie și filozofie, cu mențiunea „Magna cum laude”. Între anii 1942-1948 a îndeplinit diferite funcții: secretar episcopal și paroh în Cluj.

Odată cu trecerea la Ortodoxie, din 1958, a ocupat diferite funcții administrative în cadrul Patriarhiei române, inspector general patriarhal în paralel cu aceea de preot paroh la biserica Popa Tatu din Capitală, apoi la biserica Antim. La 1 ianuarie 1962 a fost numit consilier patriarhal iar la 28 iulie 1962, la propunerea patriarhului Justinian Marina, a fost ales de Sfântul Sinod episcop-vicar patriarhal. Tunderea într-un monah și ridicarea la treapta de arhimandrit s-au săvârșit în mănăstirea de la Sinaia, în zilele de 7 și 8 septembrie 1962 de către episcopul Antim Nica, delegat al patriarhului Justinian. Ca monah a primit numele de Visarion iar ca episcop-vicar patriarhal i sa atribuit titlul de „Ploieșteanul”. În ziua de 9 septembrie 1962 în catedrala patriarhală a fost hirotonit într-un arhieru de către patriarhul Justinian, împreună cu arhiepiscopul Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului și cu episcopul Teoctist al Aradului.

La propunerea mitropolitului Nicolae Mladin al Ardealului, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, la 19 decembrie 1968, a ales pe episcopul-vicar patriarhal Visarion în funcția de episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, cu titlul de „Rășinăreanul”. În această situație l-a aflat vacantarea scaunului episcopesc al Aradului. A fost instalat în prima zi a praznicului Pogorării Duhului Sfânt, duminică 1 iunie 1969, noul episcop a fost instalat în catedrala mitropolitană din Sibiu. În anul universitar 1971-1972, episcopul-vicar Visarion a funcționat și ca suplinitor al catedrei de Ecumenism la Institutul Teologic Universitar din Sibiu.

La Sibiu a funcționat până la 10 iunie 1973, când, Colegiul Electoral Bisericesc l-a ales în scaunul de episcop al Aradului. Festivitățile de instalare au avut loc în 26 august 1973. Au participat mitropoliții Nicolae al Ardealului și Teoctist al Olteniei, arhiepiscopul Teofil al Vadului, Feleacului și Clujului, episcopul Vasile al Oradiei, episcopul-vicar patriarhal Roman Ialomițeanul și Înalț Prea Sfințitul dr. Nicolae Corneanu, mitropolitul Banatului.

În vechiul scaun episcopal al Aradului, conștient de valoarea monumentelor istorice, episcopul Visarion a stimulat și ajutat material desfășurarea unor săpături și cercetări arheologice la vechile vetre de

spiritualitate ale Ortodoxiei românești din cuprinsul Episcopiei: mănăstirea Hodoș-Bodrog, mănăstirea Prislop și la bisericile de la Streisângiorgiu și Gurasada din județul Hunedoara O realizare importantă este coordonarea monografiei *Mănăstirea Hodoș-Bodrog* (Arad, 1980), datorată unui colectiv de istorici format din Eugen Arădeanu, Lucian Emandi și Teodor Bodogae.

La 1 octombrie 1976, datorită strădaniilor sale, la mănăstirea Prislop din Țara Hațegului, s-a așezat un grup de călugărițe, toate ardelence, dar călugărițe la Hurezi sau Bistrița în Oltenia, unele din ele licențiate de la Facultatea de Teologie din București sau Sibiu, altele absolvente de Seminar și câteva numai cu școala generală⁹⁶⁷.

A publicat studii privind reîntregirea Bisericii din Transilvania, reportaje, predici, recenzii, în „Biserica Ortodoxă Română”, „Mitropolia Ardealului”, „Mitropolia Banatului”, „Telegraful Român” și „Îndrumătorul bisericesc”.

Anii din urmă ai episcopului Visarion au fost întunecați de o boală grea, care l-a răpus în ziua de 6 august 1984, fiind înmormântat în cripta de sub Paraclisul mănăstirii Hodoș-Bodrog, necropolă a episcopilor Aradului.

Studii și articole publicate:

Reîntregirea Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, în „B. O. R.”, anul LXXXVI, 1968, nr. 6, pp. 710-723; *Aspecte ale unificării spirituale a românilor din Transilvania (Unitatea de limbă în secolul XIX)*, în „M. A.”, anul XVI, 1971, nr. 11-12, pp. 832-851; *Episcopia Aradului la 30 de ani de la reînființarea Mitropoliei Banatului*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 7-9, pp. 462-467; *Răvaș către preoți (I)*, în „M. B.”, anul XXVIII, 1978, nr. 10-12, pp. 673-674; *Răvaș către frații preoți (II)*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 1-3, pp. 95-96; *Răvaș către preoți*, în „M. B.”, anul XXIX, 1979, nr. 7-9, pp. 492-494; *Răvaș către preoți (IV)*, în „M. B.”, anul XXIX (1979), nr. 10-12, pp. 698-700; *„Îndrumătorul nostru bisericesc” la început de drum*, în „Îndrumător bisericesc”, I, Timișoara, 1980, pp. 8-11; *Limba română, limbă liturgică*, în „Îndrumător bisericesc”, I, Timișoara, 1980, pp. 57-58; *Gânduri la mormântul mitropolitului Andrei Șaguna*, în „Îndrumător bisericesc”, III, Timișoara, 1982, pp. 118-124; *Simbolul credinței îndreptar prescurtat al învățaturii creștine ortodoxe*, în „Îndrumător bisericesc”, IV, Timișoara, 1983, pp. 34.

⁹⁶⁷ M. Păcurariu, *Istoria mănăstirii Prislop*, p. 137.

XXIII.

**Episcopul dr.
Timotei Seviciu**

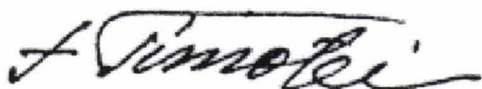
(1984 - astăzi)

Devenind vacantă după moartea episcopului Visarion Aștileanu, la 2 decembrie 1984, Episcopia Aradului, și-a primit pe actualul ei arhipăstor, în persoana Prea Sfințitului dr. Timotei Seviciu, fost episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului⁹⁶⁸.

Născut la 4 iunie 1936, la Timișoara, din părinții Caius și Vioara, primind din botez numele Traian. În același oraș a urmat școala elementară, apoi liceul. Între 1953 și 1957 a urmat cursurile Institutului Teologic Universitar

⁹⁶⁸ Ne vom orienta după: Cezar Vasiliu, Petru Dorobanțu, *Alegerea, înmânarea Decretului Prezidențial, hirotonirea și instalarea P. S. Episcop Vicar dr. Timotei Seviciu-Lugojanul*, în „M. B.”, anul XXVI, 1976, nr. 1-4, pp. 6-38; „B. O. R.”, anul XCIV, 1976, nr. 1-2, pp. 67-81; anul CIII, 1985, nr. 1-2, p. 49; Silviu Anuichi, Flor Teodorescu, *Prea Sfinția Sa Timotei Seviciu, noul episcop al Aradului, Ienopolei și Hălmașului*, în „M. B.”, anul XXXIV, 1984, nr. 11-12, p. 646-678; *Noul arhipăstor al Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmașului – Prea Sfințitul Episcop dr. Timotei Seviciu*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, II, Arad, 1985, pp. XV-XXII; Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în vol. „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, pp. 77-78; M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 438-439.

din București, luându-și licența în Teologie, subiectul acesteia fiind: *Hristologia și soteriologia Sfântului Atanasie cel Mare*. Între 1957-1960 a urmat cursurile de

Semnătura episcopului Timotei Sevcicu

doctorat la același Institut, specialitatea *Patrologie*, secundar *Istoria bisericească universală*⁹⁶⁹. În 1962 dând examenul aprofundat de admisibilitate, iar în ziua de 5 iunie 1973 a susținut teza de doctorat în Teologie cu titlul: *Doctrina hristologică a Sfântului Chiril al Alexandriei, în lumina tendințelor actuale de apropiere între Biserica Ortodoxă și vechile Biserici Orientale*, pregătită sub îndrumarea preotului profesor dr. Ioan G. Coman.

Între timp, a făcut studii ecumenice în Elveția, la Facultatea de Teologie protestantă din Neuchâtel în 1967, la Institutul ecumenic de la Bossey (1967-1968) și la Facultatea de Teologie din Friburg (1971-1972). În perioadele menționate a urmat și cursurile de limbă și literatură franceză ale Universității din Neuchâtel. Tot în această perioadă a participat la numeroase întruniri ecumenice din diferite centre europene.

La 1 februarie 1961 a fost numit profesor la Seminarul teologic din Caransebeș. De la 1 octombrie 1961 a funcționat ca secretar eparhial la Arad, iar de la 1 iulie 1962 la Timișoara. La 1 aprilie 1968 a fost numit vicar administrativ al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului. Hirotonit diacon necăsătorit, la 22 octombrie 1961, apoi preot la 10 martie 1968, iar la 24 iunie 1969 a fost tuns în monahism la mănăstirea Hodoș-Bodrog, sub numele de Timotei. La 6 decembrie 1970, în urma aprobării Sfântului Sinod, a fost hirotosit întru arhimandrit.

La cererea și recomandarea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit dr. Nicolae Corneanu al Banatului, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în ședința din 15 decembrie 1975, a ales pe arhimandritul dr. Timotei Sevcicu în postul de episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului,

⁹⁶⁹ În această perioadă, sub îndrumarea preotului profesor dr. Gheorghe I. Moiescu a redactat lucrarea *Sfântul Atanasie cel Mare în Biserica românească*, publicat în „M. O.”, anul XII, 1960, nr. 9-12, pp. 583-600. Un alt referat redactat în această perioadă este *Canoanele sinoadelor dinainte de 325, ca izvoare ale istoriei bisericești universale*, pregătit sub îndrumarea profesorului dr. Teodor M. Popescu. Cf. A. Gabor, *op.cit.*, pp. 72, 89.

cu titlul de „Lugojanul”. Festivitatea hirotonirii și instalării s-a sfășurat la Timișoara începând cu vecernia din 7 februarie 1976. Serviciul religios a fost oficiat de un sobor alcătuit din Înalt Prea Sfințitul dr. Nicolae, episcopul dr. Visarion Aștilean al Aradului, episcopul dr. Vasile Coman al Oradiei, asistați de un numeros sobor de preoți și diaconi.

În 1984, după trecerea la cele veșnice a episcopului Visarion Aștileanu al Aradului, ținându-se cont de necesitatea completării scaunului eparhial vacant al Aradului, membrii Colegiul Electoral Bisericesc, împreună cu membrii Adunării eparhiale a Episcopiei Aradului, convocați pentru ziua de 30 septembrie 1984, au ales în unanimitate pe Prea Sfințitul dr. Timotei Lugojanul, episcop-vicar al Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului ca episcop al Aradului. Festivitățile de instalare s-au desfășurat în duminica din 2 decembrie 1984, în biserica episcopală din Arad, în prezența mitropolitului Antonie Plămădeală al Ardealului, Î. P. S. Sa dr. Nicolae al Banatului, episcopului Vasile al Oradiei, episcopului Emilian de Alba Iulia și arhierelui-vicar Gherasim Hunedoreanul al Aradului.

Activitatea Prea Sfinției Sale, la Arad, se desfășoară pe mai multe planuri. Astfel, a cărmuit cu pricepere și blândețe clerul și credincioșii acestei eparhii făcând numeroase hirotonii, sfințiri de biserici și vizite canonice, poposind în toate parohiile din curpînsul celor două județe, Arad și Hunedoara, care fac parte din jurisdicția Episcopiei arădene. În ultimii ani s-au construit peste 70 de biserici și a patronat restaurarea a peste 450 de locașuri de cult, multe dintre ele fiind monumente istorice. Din inițiativa sa se înalță în Arad noua catedrală ortodoxă cu hramul „*Sfânta Treime*”.

În vara anului 1986, din inițiativa și purtarea de grijă a P. S. Sale, au început ample lucrări de restaurare a întregului complex arhitectonic de la mănăstirea „*Sfântul Simion Stâlpanicu*” de la Arad-Gai, ctitorie a episcopului Sinesie Jivanovici al Aradului (1751-1768). La 7 august 1989, într-un cadru festiv, a fost redeschis Muzeul colecției de artă și carte veche românească, reamenajat prin contribuția, în exclusivitate a istoricului de artă Horia Medeleanu, într-o structură și înfățișare nouă⁹⁷⁰.

A acordat atenție și celorlalte așezăminte monahale, înființate sau reînființate după 1990, dintre care amintim: mănăstirile de la Feredeul, Roșia, Almaș, toate din județul Arad și Crișan, schiturile de la Cetatea Colț, Ghelari, Sfântul Nicolae de la Vulcan, Straja, Cucuiș, toate din județul

⁹⁷⁰ Vezi „M. B.”, anul XXXIX, 1989, nr. 3, pp. 128-129; nr. 4-6, p. 149.

Hunedoara. Aceași atenție a fost acordată și vechilor mănăstiri de la Hodoș-Bodrog, Arad-Gai și Prislop (jud. Hunedoara). La inițiativa P. S. Sale, cu aprobarea Sf. Sinod al B. O. R., începând cu anul școlar 1991-1992, la Prislop s-au deschis cursurile unui Seminar Teologic Liceal-Monahal „Sfânta Ecaterina” pentru fete, cu o duratăp de școlarizare de cinci ani.

Încă de la înființarea Facultății de Teologie din cadrul Universității „Aurel Vlaicu” din Arad, Prea Sfinția Sa este strâns legată de această instituție de învățământ universitar, fiind și cadru didactic, predând *Istoria biericească universală*.

Din anul 1992, prin hotărârea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, comunitățile românești din Ungaria, aparținând Vicariatului ortodox din Gyula, au revenit sub jurisdicția canonică a Episcopiei Aradului. În calitate de arhipăstor și al românilor din Ungaria, P. S. Sa dr. Timotei, pentru parohiile din cadrul acestui vicariat a donat Biblii, Cărți de rugăciune, Mica Biblie, Catehisme, unele obiecte de colportaj și a făcut nenumărate vizitații canonice în aceste parohii⁹⁷¹.

De-a lungul anilor, Sfândul Sinod al B. O. R. i-a încredințat, în numeroase rânduri, misiuni de reprezentare la întruniri ecumenice de peste hotare. Astfel, în decursul timpului, P. S. Sa a participat la conferințe teologice interconfesionale și intercreștine în Elveția, Franța, Germania, Suedia, Finlanda și S. U. A.

Recunoscându-i-se meritele pentru întreaga activitate desfășurată în scaunul eparhial al Aradului, cu prilejul împlinirii a două decenii de activitate ierarhică la Arad, în ziua de 23 noiembrie 2004, în cadru festiv, i-a fost decernat titlul de *Cetățean de onoare* al orașului Arad.

A desfășurat o activitate remarcabilă în domeniul teologiei și culturii ecleziastice, publicând studii și articole cu caracter patristic, comentarii, reportaje, predici, recenzii în revistele centrale bisericești, „Biserica Ortodoxă Română”, „Ortodoxia”, Studii Teologie”, Mitropolia Olteniei” și mai ales în revista „Mitropolia Banatului” al cărei redactor a fost, între anii 1968-1976, făcând parte și din Comitetul de redacție al revistei „Biserica Ortodoxă Română”. De-a lungul timpului a scris Pastorale de Crăciun și Paști, nenumărate editoriale și a prefațat o serie de cărți datorate unor autori arădeni sau din alte eparhii.

În plan cultural-bisericesc, în timpul său au fost editate mai multe lucrări, dintre care amintim: *Rugăciuni și învățături de credință ortodoxă* (Arad, 1984); *Istoria Mănăstirii Prislop* de pr. prof. dr. Mircea Păcurariu (Arad,

⁹⁷¹ Vezi „M. B.”, anul III (XLII), 1992, nr. 7-9, pp. 183-184.

1986, Ediția a II-a Arad, 2006); *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia ortodoxă a Aradului* (Prefață P. S. Episcop dr. Timotei Seviciu. Studiu introductiv, note și comentarii de prof. dr. Vasile Popeangă), Arad, 1986; *Valori de artă veche românească în colecția mănăstirii „Sfântul Simion Stâlpnicul” din Arad-Gai* de Horia Medeleanu (Arad, 1986); *Călăuză creștină pentru cunoașterea și apărarea dreptei credințe în fața prozelitismului sectant* de diacon dr. Petru I. David (Arad, 1987); *Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă* (Arad, 1989); *Episcopia Aradului în vremuri de răscruce istorică 1918-1948. Colecție de documente* (Prefață, P. S. S. Episcop dr. Timotei Seviciu. Studii introductive Vasile Popeangă și pr. Vasile Pop. Note și comentarii Vasile Popeangă), Arad, 2006; *Antologhion*, vol. I-II, Arad 2007, întocmit de părintele Traian Micoroi, toate tipăriturile menționate bucurându-se de o Prefață, Precuvântare sau un Cuvânt înainte al Prea Sfinției Sale.

Cărți publicate:

Doctrina hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei în lumina tendințelor actuale de apropiere între Biserica Ortodoxă și vechile Biserici Orientale, Timișoara, 1973, 147 p.

Studii, articole, note comentarii, editoriale publicate:

Aspecte dogmatice ale concepției augustinienne după „Manualul către Laurențiu”, în „Ortodoxia”, anul XI, 1959, nr. 2, pp. 234-250; *Hristologia și soteriologia Sf. Ioan Damaschin, după canoanele Învierii, Înălțării și Cincizecimii*, în „Ortodoxia”, anul XI, 1959, nr. 4, pp. 567-584; *Valoarea prieteniei în viața și opera Fericitului Augustin*, în „Ortodoxia”, anul XII, 1960, nr. 3, pp. 374-389; *Probleme de învățătură și viață creștină în comentariul Sf. Ioan Gură de Aur la scrisoarea paulină către Filipeni*, în „S. T.”, anul XII, 1960, nr. 7-8, pp. 500-517; *Sfântul Atanasie cel Mare în Biserica românească*, în „M. O.”, anul XII, 1960, nr. 9-12, pp. 583-600; *„Iată eu fac toate lucrurile noi”. Cea de a patra Adunare Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 379-384; *Sensul și dimensiunile adevăratei ecumenicități*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 490-492; *Încercări de revalorificare a concepției despre preoție în protestantism*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 492-494; *Ecumenism și artă*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 494-495; *România comori de artă*, în „M. B.”, anul XVIII, 1968, nr. 7-9, pp. 495-496; *Aspecte ale problemei libertății*

religioase, în „M. B.”, anul XXI (1971), nr. 7-9, pp. 485-487; *Divorțul în Biserica romano-catolică*, în „M. B.”, anul XXI (1971), nr. 7-9, pp. 487-490; *Contribuții ale teologiei ortodoxe române*, în „M. B.”, anul XXI, 1971, nr. 10-12, pp. 618-620; *Noi termeni ecumeniști*, în „M. B.”, anul XXI, 1971, nr. 10-12, pp. 620-622; *Doctrina hristologică a Sf. Chiril al Alexandriei în lumina tendințelor actuale de apropiere între Biserica Ortodoxă și vechile Biserici Orientale*, în „M. B.”, anul XXII, 1972, nr. 7-9, pp. 325-462 (și în extras, Timișoara, 1973, 147 p.); *Valoarea hristologică a Sfântului Chiril în contextul teologiei actuale*, în „M. O.”, anul XXV, 1973, nr. 5-6, pp. 477-481; *Reorganizarea vieții monahale*, în „B. O. R.”, nr. 6, 1972, pp. 630-641; *Scaunul mărturiei*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 7-9, pp. 468-472; *Îngrijirea și împodobirea sfintelor locașuri*, în „Îndrumător bisericesc”, I, Timișoara, 1980, pp. 60-65; *Cinstirea sfintelor soboare*, în „Îndrumător bisericesc”, II, Timișoara, 1981, pp. 64-74; *Numele Domnului*, în „Îndrumător bisericesc”, III, Timișoara, 1982, pp. 125-130; *Un singur trup, un singur duh*, în „Îndrumător bisericesc”, IV, Timișoara, 1983, pp. 34-37; *Biserica Ortodoxă Română și apărarea patriei*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, V, 1984, pp. 33-37; *Cum s-a format și dezvoltat Cultul ortodox*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, VI, 1985, pp. 12-18; *Trăirea învățaturii creștine*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, II, Arad, 1985, pp. 1-5; *Maica Domnului și Sfânta Cruce*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, III, Arad, 1986, pp. 1-6; *Maica Domnului și Sfânta Biserică*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, IV, Arad, 1987, pp. 1-5; *Biserica și slujirea patriei*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic”, V, Arad, 1988, pp. 49-52; *Semănătura*, în „Arca”, Arad, anul I, nr. 8, 1990, p. 2; *Corabia sfântă*, în „Arca”, anul II, nr. 3 (14), 1991, p. 9; *Mărturii nedesmințite*, în „Arca”, anul II, nr. 4 (15), 1991, p. 8; *Sfântul Duh în viața Bisericii*, în „Arca”, anul II, nr. 5 (16), 1991, p. 8; *Omul lui Dumnezeu*, în „Arca”, anul II, nr. 7 (18), 1991, p. 8; *Cultul Maicii Domnului la români*, în „Arca”, anul II nr. 8 (19), 1991, p. 8; *An bisericesc și școlar*, în „Arca”, anul II, nr. 9 (20), 1991, p. 8; *Crez și viață*, în „Îndrumător bisericesc”, Arad, 1991, pp. 65-69; *Dăltuire spirituală*, în „A. B.”, Serie nouă, anul III (XLII), 1992, nr. 10-12, pp. 3-7; *De la vechi la nou*, în „Bis. și Șc.”, anul I (73), serie nouă, nr. 2, 1992, pp. 1-2; *Preotul și învățătorul*, în „Bis. și Șc.”, anul II (74), serie nouă, nr. 1-2, 1993, pp. 1-4; *Un aspect al vieții bisericești în părțile Aradului. Istoria schitului „Sf. Gheorghe” de la Feredeul*, în „Bis. și Șc.”, anul II (74), serie nouă, nr. 7, 1993, pp. 1-4; *Interferențe educaționale în relația Biserică-Școală*, în „Bis. și Șc.”, anul III (75), serie nouă, nr. 6, 1994, pp. 1-2; *Aradul și marile momente ale afirmării unității Bisericii Ortodoxe Române*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), Serie nouă, nr. 1-2, 1995, p. 1; *Frumusețile Ortodoxiei*, în

„Bis. și Șc.”, anul IV (76), serie nouă, nr. 3, 1995, p. 1; *În acest semn vei învinge*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), serie nouă, nr. 5, 1995, p. 1; *Însemnare la un an bisect*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 2, 1996, p. 1; *Sfeșnice pe altarul străbun*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 7, 1996, pp. 1-4; *Popasuri în jurul catedralei viitoare*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 8, 1996, pp. 1-2; *Aniversare*, în „Bis. și Șc.”, anul VI (78), serie nouă, nr. 1-3, 1997, pp. 1-2; *Catedrala și catedrala*, în „Bis. și Șc.”, anul VII (79), serie nouă, nr. 1, 1998, pp. 1-2; *Nou început de drum*, în „Calea Mântuirii”, Arad, anul II, Serie nouă, nr. 52 (87), 25 decembrie 2001, pp. 1-2.

Pastorale, predici publicate:

Pe urmele sfinților, în „M. B.”, anul XVI, 1966, nr. 7-9, pp. 432-434; *Mesajul păstorilor*, în „M. B.”, anul XVI (1966), nr. 10-12, pp. 657-660; *Talanții*, în „M. B.”, anul XVII, 1967, nr. 1-3, pp. 106-109; *Cinstirea celor adormiți*, în „M. B.”, anul XVII, 1967, nr. 1-3, pp. 112-115; *Simțământul datoriei*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 7-9, pp. 522- 525; *Cuvântare la punerea pietrei de temelie a viitoarei catedrale*, în „Arca”, anul II, nr. 12 (23), 1991, p. 8; *Taina mirului*, în „Bis. și Șc.”, anul II (74), serie nouă, nr. 3, 1993, pp. 1-2; *Înnoirea vieții*, în „Bis. și Șc.”, anul II (74), serie nouă, nr. 4, 1993, pp. 1-2; *Primăvara darului*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), serie nouă, nr. 4, 1995, pp. 1-2; *Darul aducerii aminte*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), serie nouă, nr. 6-7, 1995, p. 1; *Izvor de mir*, în „Bis. și Șc.”, anul IV (76), serie nouă, nr. 8-9, 1995, p. 1; *Sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 1, 1996, p. 1; *Pecetea darului. Hristos a înviat !*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 4, 1996, pp. 1-2; *Rugăciune pentru unitate*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 5, 1996, p. 1; *Minunile Mesianice*, în „Bis. și Șc.”, anul V (77), serie nouă, nr. 10, 1996, pp. 1-2; *Semn al Sfintei Învieri*, în „Calea Mântuirii”, anul IV, Serie nouă, nr. 18 (157), 27 aprilie 2003, pp. 1-2; *Mesajul Magilor*, în „Calea Mântuirii”, anul IV, Serie nouă, nr. 53 (192), 25 decembrie 2003, pp. 1-2; *Căutare duhovnicească*, în „Calea Mântuirii”, anul V, Serie nouă, nr. 51 (243), 25 decembrie 2004, p. 1-2; *Clopot de Înviere*, în „Calea Mântuirii”, anul V, Serie nouă, nr. 15 (207), 11 aprilie 2004, pp. 1-2; *Vrednicia omului*, în „Calea Mântuirii”, anul VI, Serie nouă, nr. 52 (296), 25 decembrie 2005, pp. 1-4.

Traduceri:

Alexei, Patriarhul Rusiei, *Demnitatea preoției*, în „M. B.”, anul XIII, 1963, nr. 5-8, pp. 296-297; J. L. Hromadka, *Urgența acțiunii*, în „M. B.”, anul XVII, 1967, nr. 1-3, pp. 7-14.

Recenzii:

A. Fralow, *IC. XC. NI. KA*, în rev. „Byzantinoslavica”, vol. XVII, 1, Praague, 1956, pg. 98-113, în „M. B.”, anul X, 1960, nr. 7-12, pp. 216-219; J. Dumortier, *La question d'authenticite des lettres a Theodore*, în revista „Byzantinische Zeitschrift”, vol. 51, caiet I, partea I, Munchen 1958, pag. 66-72, în „M. B.”, anul X, 1960, nr. 7-12, pp. 219-221; P. Ștefan Năsturel, *Un epitrachilion inedit de style byzantin: L'etole de Clement, Metropolit de Philippes (1613)*, în „Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae”, Tom X, Fasc. 1-3, pp. 203-210, în „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 9-10, p. 591; Emiliias Timiadis, „*L'eglise: Le paradis retrouve*” selon l'Hymnographie, Extras din „Studia Patristica”, V. (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Band 80) Akademie Verlag, Berlin, 1962, pp. 129-142, în „M. B.”, anul XII, 1962, nr. 9-10, pp. 592-593; *Vocabulaire Oecumeniyue*, sous la direction de Yves Congar, Les editions du Cerf, 1970, 424 p, în „M. B.”, anul XXII, 1972, nr. 4-6, pp. 293-294.

XXIV.

Arhieriei vicari

I.

Arhiepiscopul Gherasim Hunedoreanul

(1975-1985)

În sesiunea din noiembrie 1976, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a ales în demnitatea de arhiepiscopul vicar al Episcopiei Aradului pe arhimandritul Gherasim Cucoșel, starețul mănăstirii Putna⁹⁷². Ceremonia hirotonirii și instalării a avut loc în ziua de 26 iunie 1977 în catedrala episcopală din Arad, primind numele de „Hunedoreanul”.

⁹⁷² „B. O. R.”, anul XCV, 1977, nr. 7-8, pp. 672-682; „M. B.”, anul XXVII, 1977, p. 411; *Zile de praznic în eparhia Aradului. Înmânarea decretului prezidențial, hirotonirea și instalarea Prea Sfințitului arhiepiscopul vicar Gherasim Hunedoreanul*, în „M. B.”, anul XXVII, 1977, nr. 10-12, pp. 757-775; M. Păcurariu, *op. cit.*, pp. 146-147. Mărturii autobiografice ale episcopului Gherasim vezi în Gherasim Cucoșel Putneanul, Constantin Hrehor, *Mierea din drumul pelinului. Convorbiri după vecernie*, Botoșani, 2000, 200 p.

S-a născut la 30 mai 1924, din părinții Costache și Maria Cucoșel, în Râșca – Suceava, primind la botez numele de Ioan. A fost al cincilea și singurul fiu al familiei, după patru surori, urmează școala primară în comuna natală a mamei sale, Ciumulești (astăzi Vadu Moldovei) din județul Suceava. În 1938 după absolvirea celor 7 clase, pleacă la schitul Boureni – Iași, unde învață rânduiala cântărilor bisericești. Neavând posibilități materiale să susțină examenele necesare la Școala de cântăreți de la mănăstirea Neamț, se înscrie la Școala militară de radiotelegrafiști din Iași ale cărei cursuri le urmează în anii 1942 și 1943.

După război, în 1945, intră ca frate la mănăstirea Neamț, unde la 23 martie 1946 este tuns în monahism, primind numele de Gherasim. La 1 septembrie același an este hirotonit ierodiacon. În februarie 1949 se înscrie la Seminarul monahal de la mănăstirea Neamț (1949-1953), în această perioadă fiind hirotonit și ieromonah (1952). Între 1953-1957 a urmat cursurile Institutului Teologic Universitar din București, luându-și licența în teologie cu lucrarea intitulată: *Catalogarea manuscriselor românești din biblioteca mănăstirii Secu*⁹⁷³.

După absolvirea facultății, la 1 august 1957 este numit egumen al mănăstirii Neamț și profesor la Seminarul teologic de pe lângă aceeași mănăstire (1957-1959). La mănăstirea Neamț stă până în anul 1962, când, la 1 februarie, este numit stareț la mănăstirea Putna unde a activat până la alegerea de arhiepiscop.

În perioada stăreției la Putna, s-a remarcat printr-o deosebită activitate organizând obștea mănăstirii, restaurând întregul complex mănăstiresc și a organizat muzeul mănăstirii. În 1965, la propunerea mitropolitului Iustin Moisescu al Moldovei, i-a fost acordat rangul de arhimandrit.

La Arad, în calitate de arhiepiscop-vicar s-a remarcat ca un bun slujitor al Altarului, bun predicator și un om cu frică de Dumnezeu. A săvârșit nenumărate vizite canonice cu care ocazie slujea Sf. Liturghie arhierescă, ocazie cu care rostea câte un cuvânt de învățătură. A târnosit biserici, a hirotonit preoți, fiind mult respectat și îndrăgit de credincioșii aflați sub jurisdicția Episcopiei Aradului⁹⁷⁴.

Din 1955 se transferă în Episcopia Buzăului cu titlul de „Vrânceanul”, iar din 1992, la Ariepiscopia Sucevei și Rădăuților, cu titlul „Putneanul”. Aici a funcționat până la 9 decembrie 2004 când a trecut la cele veșnice⁹⁷⁵.

⁹⁷³ Lucrarea a fost publicată în 1994.

⁹⁷⁴ Amănunte pentru perioada arădeană vezi: Gherasim Cucoșel Putneanul, C. Hrehor, *op. cit.*, pp. 79-85.

⁹⁷⁵ Vezi „Calea Mântuirii”, anul V, Serie nouă, nr. 50 (242), 19 decembrie 2004, p. 4.

Cărți publicate:

Catalogul manuscriselor românești din biblioteca mănăstirii Secu, Suceava, 1994, 76 p; *În duhul evlaviei ortodoxe*, Suceava, 1999; *Cuvinte și tâlcuiri arhieresti*, Suceava, 1999; *Mierea din drumul pelinului. Convorbiri după vecernie*, Botoșani, 2000, 200 p. (în colaborare cu Constantin Hrehor).

Articole publicate:

Cum trebuie pictate bisericile, în „Îndrumător bisericesc”, I, Timișoara, 1980, pp. 66-70; *Testamentul lui Tobit*, în „Îndrumător bisericesc”, III, Timișoara, 1982, pp. 131-134; *Cultul liturgic expresie a dreptei învățături a Bisericii Ortodoxe*, în „Îndrumător bisericesc”, IV, Timișoara, 1983, pp. 38-42; *Folosul citirii Psalmilor*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, I, Arad, 1984, pp. 4-6; *Dobândirea liniștei sufletești*, în „Îndrumător bisericesc, misionar și patriotic”, II, Arad, 1985, pp. 5-8; *O școală monahală din trecut, de nivel academic: Mănăstirea „Sf. Simeon Stâlpnicul”*, Arad-Gai, în „Bis. și Șc.”, anul IV, serie nouă, nr. 5, 1995, p. 1.

II.

Arhiepiscopul Emilian Arădeanul

(1990-1994)

Episcopul Emilian Birdaș (din botez Ioan), s-a născut la 23 noiembrie 1921 în localitatea Rohia din Maramureș⁹⁷⁶. La doar 14 ani, după moartea prea timpurie a părinților, a îmbrățișat viața monahală la mănăstirea Rohia (1935) unde este tuns în monahism sub numele de Emilian și hirotonit îndată ierodiacon și ieromonah (1941). Administrator parohial în unele parohii din jurul Rohiei și în jurul mănăstirii Sfântul Ilie – Toplița (1942-1944). Urmează pe rând, cursurile Seminarului monahal de la mănăstirea Cernica (începute în 1936, întrerupte din cauza ocupației Transilvaniei de nord), reluate apoi la Seminarile „Sfântul Nicolae” din Râmnicu Vâlcea și „Nifon mitropolitul” din București (1944-1948), Institutului Teologic Universitar din București (1948-1952). În timpul studiilor a fost hirotonit protosinghel (1947), funcționând un timp ca preot la mănăstirea Călugăra – Oravița, stareț al mănăstirii „Martirii Neamului” din Baia de Arieș, responsabil al internatului *Școlii de cântăreți bisericești* de la biserica „Radu Vodă” din București.

⁹⁷⁶ Ne-am orientată după: *Reactivarea Episcopiei Caransebeșului*, în „A. B.”, Serie nouă, anul V (XLIV), 1994, nr. 7-9, pp. 4-5; Nicolae Morar, *Despărțire de episcopul Emilian*, în „A. B.”, Serie nouă, anul VII (XLVI), nr. 4-6, 1996, pp. 3-5; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 51.

Înscris la doctorat la catedra de *Drept bisericesc*, secundară *Istoria bisericească universală*, sub îndrumarea profesorului dr. Teodor M. Popescu a redactat lucrarea *Originea istorică a voturilor monahale*, publicată mai târziu în revista „Glasul Bisericii”⁹⁷⁷.

Între 1953-1957 a fost preot slujitor la biserica patriarhală din București, după care a fost numit vicar administrativ la Episcopia Romanului și Hușilor (1957-1963). În această perioadă a fost hirotosit arhimandrit (1958). La Roman stă până în anul 1963 când este numit conducător al catedralei Reîntregirii din Alba-Iulia, unde funcționează până în 1973, când, a fost ales episcop-vicar la Arhiepiscopia Sibiului, cu titlul de „Rășinăreanul”. După înființarea noii eparhii de Alba-Iulia, în 1975 este transferat în scaunul de episcop din vechea cetate a Bălgradului (1975-ianuarie 1990)⁹⁷⁸.

Obligat să se retragă din scaunul de episcop de Alba Iulia în ianuarie 1990, în aprilie același an, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a ales arhieru vicar al Episcopiei Aradului, cu titlul de „Arădeanul”. La Arad nu a stat mult, dar a avut o activitate merituoașă. Ca delegat al P. S. episcop Timotei, a săvârșit vizite pastorale în parohii, a hirotontit preoți și târnosit biserici, de fiecare dată rostind câte un cuvând de învățătură creștinească.

A publicat predici și articole în „Glasul Bisericii”, „Mitropolia Ardealului”, „Telegraful Român”, „Îndrumătorul bisericesc de la Sibiu” și „Îndrumătorul pastoral de la Alba Iulia”. A editat *Îndreptarul ortodox*, *Cartea de rugăciuni*, volumul *Biserici de lemn monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei* (Alba Iulia, 1987) și a reeditat *Noul Testament de la Alba Iulia din 1648* (Alba Iulia, 1988, 907 p.), o ediție critică binevenită în câmpul teologiei și istoriografiei românești, pentru care i se acordă premiul „Bogdan Petriceicu Hașdeu” al Academiei Române.

Adunarea eparhială a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului din decembrie 1993, decide reactivarea Episcopiei Caransebeșului, inițiativă despre care Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ia act cu satisfacție în luna ianuarie a anului 1994, hotărând să redea Caransebeșului statutul pe care îl merită. Episcop al nou reînființatei Episcopii a fost numit episcopul Emilian Birdaș, care la 12 iulie 1994 părăsește Aradului pentru

⁹⁷⁷ A. Gabor, *op. cit.*, p. 88.

⁹⁷⁸ Pentru activitatea la Alba Iulia vezi: Petru Bona, *Episcopia Caransebeșului*, vol. II, Timișoara, 2003, pp. 97-98.

Caransebeș⁹⁷⁹. Aici, după o activitate de numai doi ani, la 5 aprilie 1996 trece la cele veșnice.

Cărți publicate:

Alba Iulia - oraș bimilenar, Sibiu, 1975, 101 p., ediția a II-a, Alba-Iulia, 1978, 132 p.; *Satul și mănăstirea Rohia din Țara Lăpușului*, București, 1994, 268 p.

Studii și articole publicate:

Originea istorică a voturilor monahale, în „G. B.”, anul XIII, 1954, nr- 9â10, pp. 511-523; *Stavropighia în Dreptul bisericesc*, în „G. B.”, anul XIV, 1955, nr. 3-4, pp. 186-198; *Satul Rohia și mănăstirea Sf. Ana*, în „Îndrumător bisericesc”, Cluj, 1980, pp. 169-201; *Mănăstirea Râmeț, vatră de spiritualitate ortodoxă*, în „Îndrumătorul pastoral”, Alba Iulia, V, 1981, pp. 116-136; *Pagini din istoria scaunului vlădicesc ortodox român de Alba Iulia*, în „Îndrumătorul pastoral”, VI, 1982, pp. 180-236.

⁹⁷⁹ Pentru activitatea de la Caransebeș vezi: *Ibidem*, pp. 98-100.

Preot dr. **Pavel Vesa** născut la 23 aprilie 1955, în comuna Dieci, jud. Arad. Studii la Liceul teoretic din Gurahonț (1970-1974), la Institutul Teologic Universitar din Sibiu (1975-1979), doctoratul în istorie la Catedra de Istorie modernă a Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității „Babeș Bolyai” din Cluj-Napoca.

Preot paroh în parohiile Lalașinț (1979-1989), Dezna (1990-1991), Dieci (1991-1995). De la 1 august 1995 preot duhovnic la Spitalul Clinic Județean Arad.

Preocupat de cercetarea istoriei vieții ecleziastice arădene, a participat la peste 50 de sesiuni de comunicări științifice și a publicat peste 50 de studii în reviste de specialitate.

A publicat cărțile: *Biserici de lemn de odinioară*, Editura Gutenberg, Arad, 1997, 134 p.+17 fotografii; *Din istoria comunei Dieci (jud. Arad). Contribuții monografice*, Editura Știrea, Arad, 1999, 220 p.; (co-autor) *Arad - monografia orașului de la începuturi până la 1989*, Editura Nigredo, Arad, 1999, 459 p.; *Bisericile de mir arădene între tradiție și modernitate*, Editura Mirador, Arad, 2000, 251 p.; (în colaborare cu Radu Ardelean și Lucian Giura) *Emilian Micu, pelerinul cultural bănățean*, Editura Universității “Lucian Blaga” - Sibiu, 2000, 251 p.; *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2004, 208 p.; (co-editor) Andrei Șaguna, *Corespondență*, vol. I/1 (Ediție, studiu introductiv și note de: Nicolae Boțșan, Ioan-Vasile Leb, Gabriel Gârdan, Pavel Vesa, Bogdan Ivanov), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2005, 568 p.; *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, 740 p.